

Π Ρ Α Κ Τ Ι Κ Α
ΤΗΣ ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ
ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΗΣ
ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ

ΤΟΥ ΕΤΟΥΣ

1953

ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ

1956

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

	Σελίς
Εὐεργέται	ε'
Διοικητικὸν Συμβούλιον διὰ τὴν τριετίαν 1951 - 1953	ζ'
Ἐπίτιμος πρόεδρος	ζ'
Ἐπίτιμοι ἀντιπρόεδροι	ζ'
Ἐπίτιμοι σύμβουλοι	ζ'
Ἐπίτιμοι ἑταῖροι	η' - θ'
Ἀντεπιστέλλοντες ἑταῖροι	ι'
Τακτικοὶ ἑταῖροι	ια' - ιδ'
Γενικὴ ἔκθεσις τοῦ Γραμματέως περὶ τῶν πεπραγμένων κατὰ τὸ ἔτος 1953	1 - 45
1. Ἀνασκαφὴ παρὰ τὴν κοίτην τοῦ Ἰλισοῦ ὑπὸ Ἰ. Μηλιάδη	47 - 60
2. Ἀνασκαφικαὶ ἔρευναι ἐν Ἀθήναις ὑπὸ Ἰωάννου Θερεψιάδη	61 - 71
3. Ἀνασκαφαὶ ἐν Ἐλευσίνι ὑπὸ Ἰωάννου Τραυλοῦ	72 - 76
4. Ἀνασκαφὴ νεκροταφείου Ἐλευσίνος ὑπὸ Γεωργ. Ε. Μυλωνᾶ	77 - 87
5. Ἀνασκαφὴ μυκηναϊκῶν τάφων Περατῆς ὑπὸ Σπυρίδωνος Ἰακωβίδου	88 - 102
6. Συνέχεια τῆς ἀνασκαφῆς τῆς παλαιοχριστιανικῆς βασιλικῆς Βραυρῶνος ὑπὸ Εὐσταθίου Γ. Στίκα	103 - 104
7. Ἀνασκαφὴ ἐν Ἀραφῇνι ὑπὸ Δημητρίου Ρ. Θεοχάρη	105 - 118
8. Ἐργασίαι ἐν Ἀμφιαρείῳ ὑπὸ Μαρκέλλου Θ. Μιτσοῦ	119
9. Ἀνασκαφικαὶ ἔρευναι ἐν Θεσσαλίᾳ (Α. Ἀνασκαφὴ Πτελεοῦ. Β. Ἀνασκαφὴ Φαρσάλου) ὑπὸ Νικολάου Βερδελέ	120 - 132
10. Ἀνασκαφὴ τοῦ παρὰ τὴν Σταυρούπολιν-Ξάνθης «μακεδο- νικοῦ» τάφου ὑπὸ Χ. Ι. Μακαρόνα	133 - 140
11. Ἀνασκαφὴ νεκροταφείου Βεργίνης ὑπὸ Μαν. Ἀνδρονίκου	141 - 158
12. Ἀνασκαφαὶ ἐν Ἠπείρῳ ὑπὸ Δημητρίου Εὐαγγελίδου	159 - 163
13. Ἀνασκαφὴ εἰς Κασσώπην-Πρεβέζης ὑπὸ Σωτηρ. Ἰ. Δάκαρη	164 - 174
14. Ἀνασκαφὴ ἐν Παλαιᾷ Κορίνθῳ ὑπὸ Δημητρίου Πάλλα . . .	175 - 183
15. Ἀνασκαφὴ Σικυνῶνος ὑπὸ Ἀναστασίου Κ. Ὁρλάνδου	184 - 190
16. Ἀνασκαφαὶ ἐν Ναυπλίᾳ ὑπὸ Σεραφεῖμ Χαριτωνίδου	191 - 204
17. Ἀνασκαφαὶ ἐν Μυκῇναις ὑπὸ Ἰωάννου Παπαδημητρίου . .	205 - 237
18. Ἀνασκαφαὶ ἐν Πύλῳ ὑπὸ Σπυρίδωνος Μαρινάτου	238 - 250
19. Περιοδεῖα κατὰ τὴν Κυνουρίαν ὑπὸ Κωνστ. Α. Ρωμαίου	251 - 257

20. Ἀνασκαφή ἐν Τήνῳ ὑπὸ Νικολάου Μ. Κοντολέοντος....	258 - 267
21. Ἀνασκαφή ἐν Χίῳ ὑπὸ Νικολάου Μ. Κοντολέοντος.....	268 - 274
22. Ἀνασκαφικαὶ ἔρευναι εἰς τὴν πόλιν τῆς Ρόδου (III) ὑπὸ Ἰωάννου Δ. Κοντῆ	275 - 287
23. Ἀνασκαφαὶ εἰς τὴν περιοχὴν Σητείας ὑπὸ Νικ. Πλάτωνος	288 - 297
24. Ἀνασκαφαὶ ἐν Βαθυπέτρῳ Κρήτης ὑπὸ Σπυρ. Μαρινάτου	298
25. Ἀνασκαφαὶ ἐν Κατσαμπᾷ Κρήτης ὑπὸ Στυλιανοῦ Ἀλεξίου	299 - 308
Ἀναστηλωτικαὶ Ἔργασίαι τῆς Ἀρχ. Ἑταιρείας κατὰ τὸ 1953	309 - 321
Συνέλευσις τῶν ἐταίρων κατὰ τὸ ἔτος 1953.....	323
Ἐκθεσις τῆς Ἐξελεγκτικῆς Ἐπιτροπείας τοῦ ἔτους 1953..	325 - 338
Ἀπολογισμὸς ἐσόδων καὶ ἐξόδων τοῦ ἔτους 1953.....	339 - 341
Κίνησις τῶν δημοσιευμάτων τῆς Ἑταιρείας κατὰ τὸ ἔτος 1953	342 - 347
Βιβλιοθήκη τῆς Ἑταιρείας κατὰ τὸ ἔτος 1953.....	348 - 351
Δημοσιεύματα τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας	352 - 356

ΕΥΕΡΓΕΤΑΙ

ΒΑΣΙΛΕΥΣ ΟΘΩΝ
ΤΟ ΕΘΝΙΚΟΝ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟΝ
Η ΕΠΙΤΡΟΠΗ ΤΩΝ ΦΙΛΑΡΧΑΙΩΝ
Η ΕΝ ΛΟΝΔΙΝΩ ΕΛΛ. ΚΟΙΝΟΤΗΣ
Ο ΔΗΜΟΣ ΑΘΗΝΑΙΩΝ
Ο ΔΗΜΟΣ ΠΕΙΡΑΙΕΩΝ
Ο ΔΗΜΟΣ ΕΡΜΟΥΠΟΛΙΤΩΝ
ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ ΙΩΝΙΔΗΣ
DUC DE LUYNES
ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ ΜΠΕΝΑΡΔΑΚΗΣ
ΑΠΟΣΤΟΛΟΣ ΑΡΣΑΚΗΣ
ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΣ ΣΤΟΥΡΝΑΡΑΣ
ΣΙΜΩΝ Γ. ΣΙΝΑΣ
ΙΩΑΝΝΗΣ ΡΩΜΑΣ
ΙΩΑΝΝΗΣ ΧΑΤΖΗΠΕΤΡΟΣ
ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ ΓΡ. ΣΟΥΤΣΟΣ
ΙΩΑΝΝΗΣ ΚΟΝΤΟΓΙΑΝΝΑΚΗΣ
ΑΝΔΡΕΑΣ ΣΥΓΓΡΟΣ
ΚΥΡΙΛΛΟΣ ΙΕΡΟΣΟΛΥΜΩΝ
ΚΥΡΙΛΛΟΣ ΠΑΤΡΩΝ
ΙΩΑΝΝΗΣ Α. ΚΟΥΜΑΝΟΥΔΗΣ
ΙΩΑΝΝΗΣ ΛΑΔΟΠΟΥΛΟΣ
HILARION ROUX

ΟΔΥΣΣΕΥΣ ΝΕΓΡΟΠΟΝΤΗΣ
ΜΕΝΕΛΑΟΣ ΝΕΓΡΟΠΟΝΤΗΣ
HEINRICH SCHLIEMANN
ΙΕΡΩΝΥΜΟΣ ΒΑΛΛΙΕΡΗΣ
ΣΤΕΦΑΝΟΣ ΖΑΦΕΙΡΟΠΟΥΛΟΣ
ΧΡΗΣΤΑΚΗΣ ΖΩΓΡΑΦΟΣ
ΕΥΑΓΓΕΛΟΣ ΑΧΙΛΛΟΠΟΥΛΟΣ
ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΣ ΗΦΑΙΣΤΙΔΗΣ
ΦΙΛΙΠΠΟΣ ΙΩΑΝΝΟΥ
ΓΕΩΡΓΙΟΣ Α. ΜΑΥΡΟΚΟΡΔΑΤΟΣ
ΣΟΛΩΝ ΧΡΗΣΤΑΚΗ ΖΩΓΡΑΦΟΣ
ΣΤΑΜΑΤΙΟΣ Ι. ΠΡΩΙΟΣ
ΟΘΩΝ Α. ΚΟΝΤΟΣΤΑΥΛΟΣ
ΠΑΥΛΟΣ ΠΑΥΛΟΠΟΥΛΟΣ
BENIAMIN ARXIMANDRITIS
ΘΕΟΔΩΡΟΣ Π. ΔΕΛΙΓΙΑΝΝΗΣ
ΝΙΚΟΛΑΟΣ ΖΑΡΙΦΗΣ
ΔΗΜΟΣΘΕΝΗΣ ΤΣΙΒΑΝΟΠΟΥΛΟΣ
ΧΑΡΙΛΑΟΣ ΤΡΙΚΟΥΠΗΣ
GEORGES CLEMENCEAU
Α. Ε. Η. ΓΟΕΚΟΡΠ
ΙΩΑΝΝΗΣ ΜΑΡΚΟΠΟΥΛΟΣ
ΦΟΙΒΟΣ ΦΑΡΜΑΣ

ΔΩΡΗΤΑΙ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΩΝ

WILLIAM PATON
ΜΙΧΑΗΛ Π. ΒΛΑΣΤΟΣ
ΠΕΤΡΟΣ ΣΤ. ΚΟΥΜΑΝΟΥΔΗΣ

ΔΙΟΙΚΗΤΙΚΟΝ ΣΥΜΒΟΥΛΙΟΝ
ΤΗΣ ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ
ΔΙΑ ΤΗΝ ΤΡΙΕΤΙΑΝ 1951 - 1953

ΠΡΟΕΔΡΟΣ

ΑΝΤΩΝΙΟΣ ΕΜΜ. ΜΠΕΝΑΚΗΣ

ΑΝΤΙΠΡΟΕΔΡΟΣ

ΠΑΝΑΓΙΩΤΗΣ ΠΟΥΛΙΤΣΑΣ

ΓΡΑΜΜΑΤΕΥΣ

† ΓΕΩΡΓΙΟΣ Π. ΟΙΚΟΝΟΜΟΣ

ΑΝΑΣΤΑΣΙΟΣ Κ. ΟΡΛΑΝΔΟΣ

(^οΑπό 6/7/51)

ΣΥΜΒΟΥΛΟΙ

ΒΑΣΙΛΕΙΟΣ ΑΙΓΙΝΗΤΗΣ

ΣΠΥΡΙΔΩΝ ΜΑΡΙΝΑΤΟΣ

ΓΕΩΡΓΙΟΣ ΝΙΚ. ΒΕΛΤΣΟΣ

ΓΕΩΡΓΙΟΣ ΜΠΑΛΗΣ

ΘΕΟΦΙΛΟΣ ΒΟΡΕΑΣ

ΙΩΑΝΝΗΣ ΠΑΠΑΔΗΜΗΤΡΙΟΥ (^οΑπό 6/7/51)

ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ ΕΥΑΓΓΕΛΙΔΗΣ

ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ ΡΩΜΑΙΟΣ

ΑΝΤΩΝΙΟΣ ΚΕΡΑΜΟΠΟΥΛΛΟΣ

ΓΕΩΡΓΙΟΣ Α. ΣΩΤΗΡΙΟΥ

ΣΩΚΡΑΤΗΣ ΚΟΥΓΕΑΣ

ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΣ ΦΙΛΑΔΕΛΦΕΥΣ

ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΗΣ ΚΟΥΖΗΣ

ΑΝΤΩΝΙΟΣ Χ. ΧΑΤΖΗΣ

ΕΠΙΤΙΜΟΣ ΠΡΟΕΔΡΟΣ ΚΑΙ ΠΡΟΣΤΑΤΗΣ
Η Α. Μ. Ο ΒΑΣΙΛΕΥΣ ΤΩΝ ΕΛΛΗΝΩΝ
ΠΑΥΛΟΣ Ο Α΄

ΕΠΙΤΙΜΟΙ ΑΝΤΙΠΡΟΕΔΡΟΙ

Charles Picard. — 16 Av. de l'Observatoire, Paris VIe, France.

ΕΠΙΤΙΜΟΙ ΣΥΜΒΟΥΛΟΙ

Ἡ Α. Μ. ὁ Βασιλεὺς τῆς Σουηδίας Γουσταῦος Ἀδόλφος.

Waldemar Deonna. — Chemin des Fourches, par Chêne, Genève, Suisse.

Charles Dugas. — 72 rue Pasteur, Lyon VII, France.

Sam Eitrem. — Gimle Terrasse 3, Oslo, Norvège.

Georg Karo. — Lambertusstr. 12, Freiburg i. Breisgau, Deutschland.

Pierre de la Coste-Messelière. — École des Hautes Études, Sorbonne, Paris.

A. Merlin. — 5, rue de Villiers, Neuilly s/Seine, France.

† Gabriel Millet.

Biagio Pace. — Via Aterno 9, Roma, Italia.

Roberto Paribeni. — Via dei Prefetti 22, Roma, Italia.

Gaetano De Sanctis. — Via Santa Chiara 61, Roma, Italia.

René Vallois. — 7, rue Walter Poujot, Bordeaux.

Otto Walter. — Kreuzbergpromenade 9, Salzburg-Parsch, Österreich.

ΕΠΙΤΙΜΟΙ ΕΤΑΙΡΟΙ

Carlo Anti.— R. Università, Padova, Italia.

Sir John Davidson Beazley.— 100 Holywell, Oxford, England.

Helmuth Berve.— Historisches Seminar der Universität, Erlangen, Deutschland.

Robert de Billy.— 56, rue de Boulainvilliers, Paris, France.

† **Friedrich Wilhelm Frhr von Bissing.**

Carl William Blegen.— University of Cincinnati, Cincinnati, Ohio, U.S.A.— Πλουτάρχου 9, Ἀθήναι.

Ernst Buschor.— Archäol. Seminar d. Universität, München, Deutschland.

Veselin Čaikanović.— Gledstonova 22, Belgrade, Yougoslavie.

Rhys Carpenter.— Bryn Mawr College, Bryn Mawr, Penna, U.S.A.

† **Fernand Chapouthier.**

† **H. Lamar Crosby.**

† **Ludwig Curtius.**

† **R. M. Dawkins.**

Léopold Dor.— 39 rue Scheffer, Paris XVIe, France.

George W. Elderkin.— Haslet Ave. Princeton N. J., U.S.A.

Sir John Forsdyke.— 13 Sandringham Road, London, N. W. 11, England.

Stanislaw J. de Gasiorowski.— Ul. Jozefa Pilsudskiego 6, Cracovie, Pologne.

Henri Grégoire.— 45 rue des Bollandistes, Bruxelles, Belgique.

Edouard Herriot.— Chambre des députés, Paris, France.

Bert Hodge Hill.— ὁδὸς Πλουτάρχου 9, Ἀθήναι.

Hâmit Zübeyr Kösay.— T. C. Kültür Bakanlığı, Ankara, Turquie.

Scarlat Lambrino.— Università di Coimbra, Portogallo.

† **Philippe Ernest Legrand.**

Louis E. Lord.— Bureau of University Travel, 11 Boyd St., Newton, Mass. U. S. A.

- Benjamin Dean Meritt. — Institute for Advanced Study, Princeton,
New Jersey, U.S.A.
- Ernst Meyer. — Universität, Zürich, Schweiz.
- Kazimierz Michalowski. — Brzozowa 12, Varsovie, Pologne.
- † Mrs William Moore.
- Kurt Müller. — Dahlmannstr. 10, I, Göttingen, Deutschland.
- † Sir John L. Myres.
- Martin P. Nilsson. — Bredgatan 25, Lund, Suède.
- † Alfred Philipsson.
- David Moore Robinson. — University, Mississippi, U.S.A.
- John D. Rockefeller Jr. — Rockefeller Center, New York City, N.Y.,
U. S. A.
- Otto Rubensohn. — Dufourhaus, Dufourstrasse 42, Basel, Schweiz.
- Henri-Arnold Seyrig. — Institut français, Beyrouth, Syrie.
- Ὁ Μακαριώτατος Ἀρχιεπίσκοπος Ἀθηνῶν καὶ πάσης Ἑλλάδος κύριος
Σπορίδων.
- Gorham Phillips Stevens. — Ὁδὸς Τσακάλωφ 6, Ἀθήναι.
- Hidekazu Tanaka. — Imperial University, Kyoto, Japan.
- Lincoln Mac Veagh. — 68 Av. Afonso Henriques, Estoril, Portugal.
- Alan John Bayard Wace. — British School of Archaeology, Athens.
- Carl Weickert. — Devrientweg 6, Berlin-Lichterfelde, Deutschland.
- Arthur Maurice Woodward. — 21 Byng Road, Tunbridge Wells,
Sussex, England.
- Walther Wrede. — Allmandweg 47, Nagold, Deutschland.
- Gerard Mackworth-Young. — Burleigh Court, Stroud, Glos., Eng-
land.
-

ΑΝΤΕΠΙΣΤΕΛΛΟΝΤΕΣ ΕΤΑΙΡΟΙ

Pierre Amandry.—Av. de la Marseillaise 6, Strasbourg, France.

Richard David Barnett.—British Museum London, W. C. 1.

Oscar Broneer.—University of Chicago, Illinois U.S.A.

Henri Ducoux.—37 avenue de Versailles, Paris, France.

† **Thomas J. Dunbabin.**

Karl Kübler.—Linsenbergstrasse 25, Tübingen-Lustnau, Deutschland.

Paul Lemerle.—École des Hautes Études, Sorbonne, Paris, France.

Ibraim Noshy.—Egyptian University of Cairo, Egypt.

Iwan Velkoff.—Musée National, Sofia, Bulgarie.

ΕΚΛΟΓΙΚΟΣ ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ ΤΩΝ ΕΤΑΙΡΩΝ
ΤΗΣ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ 1953

Σημ. - Οί δι' άστερίσκου σημειούμενοι έταίροι είναι ισόβιοι.

1. * Αγγελόπουλος Θεόδωρος	29. * Γεωργόπουλος Μελέτιος
2. * Αθανασάκης Ίωάννης	30. Γεωργούλης Κ. Δ.
3. * Αϊγινήτης Βασίλειος	31. Γιαλούρης Νικόλαος
4. Άλεξανδρής Κωνστ.	32. Γιαννακόπουλος Γεώργιος
5. Άλεξίου Στυλιανός	33. * Γιαννόπουλος Δημήτριος
6. Άλεξόπουλος Θεοφάνης	34. Γιαννουλάτου Άρτεμισία
7. * Άλεξόπουλος Νικόλαος Κ.	35. Δάκαρης Σωτήριος
8. * Αλιβιζᾶτος Άμίλλας	36. * Δέγλερης Άλέξανδρος
9. * Αναγνωστόπουλος Ίωάννης	37. * Δηλιγιάννης Έπαμεινώνδας
10. * Αναστασιάδης Άναστιάσιος	38. Δημητριάδης Δημητρ. Κωνστ.
11. Άνδρόνικος Έμμανουήλ	39. Δημητριάδου Ίσις
12. Άντωνιάδης Ίωάννης	40. * Διαμαντόπουλος Άνδρέας
13. * Αποστολάκη Άννα	41. * Διαμαντόπουλος Διονύσιος
14. * Αποστολίδης Χρήστος	42. * Διαμαντόπουλος Έρακλής
15. Άποστολόπουλος Ίωάννης	43. * Διαμαντοπούλου Άγνή
16. * Βαλάσης Θωμάς	44. Δοντᾶς Γεώργιος Σπ.
17. Βάλληνδας Πέτρος Γ.	45. * Δόσιος Κωνσταντῖνος
18. * Βαρούχα - Χριστοδουλοπούλου Είρ.	46. * Δουκάκη Έβανθία
19. Βασσενχόβεν Λουδοβίκος	47. Δραβίλλας Γεώργιος Θ.
20. * Βελουδίου Μαρία	48. * Δραγάτης Άθανάσιος Ίακ.
21. * Βέλτσος Γεώργιος Νικολ.	49. * Δραγούμης Φίλιππος Στεφ.
22. Βερδελής Νικόλαος	50. Δρανδάκης Νικόλαος
23. * Βερναρδάκης Κωνσταντῖνος	51. * Έξαρχόπουλος Νικόλαος
24. * Βιζουκίδης Περικλής	52. * Έξαρχος Νικόλαος
25. Βογιατζής Νέστωρ	53. * Έυαγγελίδης Δημήτριος
26. * Βορέας Θεόφιλος	54. Ζαφειρόπουλος Νικόλαος
27. * Γαλανός Σπυρίδων	55. * Ζέγγελης Κωνσταντῖνος
28. * Γεωργακόπουλος Κωνσταντῖνος	56. Ζυγαδινός Νικόλαος Ε.

57. * Ζωγράφος Κωνσταντῖνος
58. Ἡλιόπουλος Γεώργιος
59. Θανασουλόπουλος Ἰωάννης
60. Θανασουλοπούλου Αἰκατερίνη
61. * Θεοφανείδης Βασίλειος
62. Θεοχάρης Δημήτριος
63. * Θρεψιάδης Ἰωάννης
64. Ἰακωβίδης Σπυρίδων
65. * Ἰγγλέσης Σωτήριος
66. Ἰωακεῖμ Ἰωάννης
67. * Ἰωαννίδης Ἰωάννης Γ.
68. Ἰωαννίδου-Μπαρμπάρηγου Μ.
69. * Καλιτσουνάκης Δημήτριος
70. * Καλιτσουνάκης Ἰωάννης
71. Καλκάνης Μιχαὴλ Ἰ.
72. Καλλιγᾶς Μαρίνος
73. Καλλιπολίτης Βασίλ.
74. * Κανελλόπουλος Παναγιώτης
75. * Καντᾶς Ἡλίας
76. * Καντιάνης Νικόλαος
77. * Καπερώνης Νικόλαος
78. * Καπρουλᾶς Γεώργιος
79. Καραβίας Ἱπποκράτης
80. * Καραγιαννόπουλος Γεώργιος
81. * Καραθανάσης Δημήτριος
82. * Καρανδρέας Ἀπόστολος
83. * Καροῦζος Χρῖστος
84. * Καρούζου - Παπασπυρίδου Σέμνη
85. * Καστόρχης Δημήτριος
86. * Κάτσανος Νικόλαος
87. Kent John
88. * Κεραμόπουλλος Ἀντώνιος
90. Κόλλας Περικλῆς
99. Κοντολέοντος Εὐρυδίκη
91. Κοντολέων Νικόλαος
92. Κοντῆς Ἰωάννης
93. Κοντόπουλος Ἀλέξανδρος
94. Κορρὲς Στυλιανὸς
95. * Κοσμόπουλος Δημήτριος
96. * Κοτζιᾶς Νικόλαος
97. * Κουγέας Σωκράτης
98. * Κούζης Ἀριστοτέλης
99. * Κουκουλὲς Φαίδων
100. Κουρμούλης Γεώργιος
101. * Κρητικὸς Εὐάγγελος
102. * Κριεζῆς Ἀνδρέας
103. * Κριεζῆς Ἐμμανουὴλ
104. * Κριμπᾶς Ἀθανάσιος
105. * Κριμπᾶς Βασίλειος
106. * Κριμπᾶς Ἡλίας
107. Κτιστόπουλος Κωνσταντῖνος
108. * Κυριαζῆς Σπυρίδων
109. Κωνσταντίνου Ἰωάννα
110. * Κωττάκης Λεωνίδας
111. Λαζαρίδης Παῦλος Ἡρ.
112. * Λάππας Γεώργιος
113. * Λιβιεράτος Σπυρίδων
114. * Λογοθέτης Κωνσταντῖνος
115. * Μαγιάσης Σωτήριος
116. * Μακαρόνας Χαράλαμπος
117. * Μακρόπουλος Ἰωάννης
118. Μαντζούνης Παναγιώτης Α.
119. * Μαντζούφας Γεώργιος
120. * Μαντούδης Μιχαὴλ
121. * Μαριδάκης Γεώργιος
122. * Μαρινᾶτος Σπυρίδων
123. Μαρκεζίνης Σπυρίδων
124. * Μαρκόπουλος Βασίλειος
125. Μαστροκώστας Εὐθύμιος
126. Μαυρομάτης Κ. Γ.
127. * Μαυρούλιας Ἰωάννης
128. * Μέγας Γεώργιος

129. * Μεσολωρᾶς Παναγιώτης	165. * Παπαστράτος Ἰωάννης
130. * Μηλιάδης Ἰωάννης	166. * Παπαφλέσσας Γρηγόριος
131. * Μητσόπουλος Χρῖστος	167. * Παπαφλέσσας Ἰωάννης
132. Μιτσὸς Μάρκελλος	168. * Παπαφλέσσας Κωνσταντῖνος
133. * Μιχαηλίδης Μιχαήλ	169. Πελεκανίδης Στυλιανὸς
134. * Μπαβαβέας Ἀδαμάντιος	170. * Πελεκίδης Εὐστράτιος
135. * Μπαλῆς Γεώργιος	171. * Πέππας Ἀριστοτέλης
136. Μπάργλα Χαρίκλεια	172. * Πεσματζίογλου Γεώργιος
137. * Μπενάκης Ἀντώνιος	173. * Πετρακόπουλος Θεόδωρος
138. Μπουφίδης Νικόλαος	174. * Πετρόπουλος Γεώργιος
139. * Μυλωνᾶς Γεώργιος	175. * Πίστης Νικόλαος
140. Μυλωνᾶς Παῦλος Κ.	176. Πλάτων Νικόλαος
141. * Νικολαΐδης Λουδοβίκος	177. * Πλυτᾶς Ἀμβρόσιος
142. * Νομικὸς Μᾶρκος	178. Πολίτης Λῖνος Ν.
143. * Ξυγγόπουλος Ἀνδρέας	179. Πολυγένης Ἰωάννης Κ.
144. * Οἰκονόμος Ἀλέξανδρος Ἀρ.	180. * Πουλίτσας Παναγιώτης
145. * Οἰκονόμου Ἀγγελος	181. * Πουλόπουλος Ἀπόστολος
146. * Ὁρλάνδος Ἀναστάσιος Κ.	182. * Πουρῆς Μιτιάδης
147. * Πάλλας Δημήτριος	183. * Πρινάρης Κίμων
148. * Παμπούκας Ἀπόστολος	184. * Ράλης Γεώργιος Δ.
149. Πανοῦτσος Γεώργιος	185. * Ράλλης Γεώργιος Μιλτ.
150. Πανταζόπουλος Νικόλαος	186. * Ρινόπουλος Μιχαήλ
151. Παπαγιαννόπουλος-Παλαῖδς Α.	187. * Ροζάκης Σταμάτιος
152. * Παπαδάκης Κωνσταντῖνος Ν.	188. * Ρουμπάνης Γεώργιος
153. * Παπαδημητρίου Ἰωάννης	189. * Ρούνιος Κωνσταντῖνος
154. * Παπαηλιοῦ Χαράλαμπος	190. * Ρωμαΐδης Ἰωάννης
155. * Παπαθανασίου Πάνος	191. * Ρωμαῖος Κωνσταντῖνος
156. * Παπαῖωάννου Γεώργιος	192. * Σακελλαρίου Γεώργιος
157. * Παπαῖωάννου Ἰωάννης	193. * Σάργου Αἰμιλία
158. * Παπαῖωάννου Κωνσταντῖνος	194. * Σεργόπουλος Ἰωάννης
159. * Παπαῖωάννου Πάνος	195. * Σκάσης Ἐρρίκος
160. * Παπακωνσταντῖνου Κωνστ. Δ.	196. * Σκλαβοῦνος Γεώργιος
161. * Παπαμιχαήλ Γρηγόριος	197. * Σκοτίδας Εὐάγγελος
162. Παπανικολάου Σταῦρος Κ.	198. * Σούλης Γεώργιος
163. * Παπαντωνόπουλος Νικόλαος	199. Σπυριδάκης Γεώργιος
164. * Παπαστράτος Εὐάγγελος	200. * Σπυρόπουλος Παναγιώτης

201. Σταθάκης Καλλέργης Ν.	217. * Τραυλὸς Ἰωάννης Μ.
202. * Σταθακόπουλος Παναγιώτης	218. * Τριανταφυλλίδης Περικλῆς
203. * Σταθαῖτος Ἀντώνιος	219. * Τσακαλώτος Ἀθανάσιος
204. * Στάμος Ἰωάννης	220. * Φιλαδελφεὺς Ἀλέξανδρος
205. * Σταμούλης Μιλτιάδης	221. Φιλιππάκη Βαρβάρα
206. * Σταυρόπουλος Κωνστ. Ἀγγ.	222. * Φουντούλης Δημήτριος
207. * Σταυρόπουλλος Φοῖβος	223. * Χαβιαρᾶς Νικήτας
208. * Στεργιόπουλος Δημήτριος	224. * Χαρίτος Ἰωάννης
209. Στίκας Εὐστάθιος	225. Χαριτωνίδης Σεραφεῖμ
210. Συνοδινὸς Ἐλευθέριος	226. Χαριτωνίδης Χαρίτων
211. * Σφήκας Δημήτριος	227. Χατζηδάκης Ἐμμανουήλ
212. * Σωτηρίου Γεώργιος Α.	228. Χατζηκακίδης Ἀθανάσιος Δ.
213. Σωτηρίου Μαρία	229. Χατζηνικολάου Ἄννα
214. * Τεγόπουλος Στυλιανὸς	230. * Χόνδρος Δημήτριος
215. * Τεγοπούλου-Ἡλιοῦ Ἀλεξάνδρα	231. Χρήστου Χρῦσανθος
216. Τοῦλ Χάρης	232. * Χριστόπουλος Μιχαήλ

ΕΚΘΕΣΙΣ
ΠΕΡΙ ΤΟΥ ΕΡΓΟΥ ΤΗΣ ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ
ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ
ΚΑΤΑ ΤΟ ΕΤΟΣ 1953

*Κύριε Ὑπουργέ,
Κυρίες καὶ Κύριοι Ἑταῖροι,*

Μὴ συντελεσθέντος εἰσέτι πλήρως τοῦ νέου μεγάρου τῆς Ἑταιρείας συνεκαλέσαμεν καὶ πάλιν ὑμᾶς σήμερον εἰς τὴν φιλόξενον ταύτην αἴθουσαν τοῦ Πανεπιστημίου, εὐγενῶς παραχωρηθεῖσαν ὑπὸ τοῦ Πρυτάνεως καὶ τῆς Συγκλήτου. Ἐλπίζομεν βασίμως ὅτι ἡ προσεχῆς συνέλευσις ἡμῶν θὰ γίνῃ πλέον εἰς τὴν μεγάλην αἴθουσαν διαλέξεων τοῦ νέου μεγάρου, ἥτις ὄχι μόνον μὲ καθίσματα πολὺ ἀναπαυτικώτερα τῶν σημερινῶν θὰ εἶναι ἐφωδιασμένη ἀλλὰ καὶ μὲ τελείας ἡλεκτρικὰς καὶ κλιματιστικὰς ἐγκαταστάσεις, αἵτινες ἤδη εὐρίσκονται εἰς τὸν δρόμον τῆς ἐκτελέσεως.

Πρὶν ἢ εἰσέλθωμεν εἰς τὸν ἀπολογισμὸν τοῦ ἔργου τῆς Ἑταιρείας θὰ προτάξωμεν καὶ ἐφέτος, κατὰ τὰ εἰθισμένα, μνημόσυνον λόγον περὶ τῶν ἐκλιπόντων ξένων καὶ Ἑλλήνων ἐταίρων, τῶν ὁποίων ὁ κατάλογος ἐφέτος δὲν εἶναι εὐτυχῶς μακρὸς.

Ἐκ τῶν ξένων ἐπιτίμων συμβούλων μας ἔσβησεν ἠρέμως τὸν Μάϊον τοῦ 1953 εἰς ἡλικίαν 87 ἐτῶν ὁ ἐκ τῶν κορυφαίων βυζαντινολόγων, πρῶτος καὶ μειλίχιος διδάσκαλος Γαβριὴλ Millet,

τελευταῖος τῆς ομάδος τῶν Γάλλων βυζαντινολόγων — Schlumberger, Diehl, Bréhier, Ebersolt, Jerphanion — οἵτινες κατὰ τὸ πρῶτον ἡμῖς τοῦ 20^{οῦ} αἰῶνος τόσον γενναίως συνέβαλον εἰς τὴν πρόοδον τῆς βυζαντινολογίας. Ὅλον αὐτοῦ τὸν βίον ἀφιέρωσεν ὁ Millet εἰς τὴν ἐπιστημονικὴν ἔρευναν καὶ εἰς τὴν βελτίωσιν τῆς ἐπιστημονικῆς συγκροτήσεως τῶν νέων βυζαντινολόγων, Γάλλων καὶ ξένων, τοὺς ὁποίους πάντοτε διηκόλυνε καὶ ἐνεθάρρυνεν, ἰδρύσας, εὐθὺς ἅμα τῷ διορισμῷ του τὸ 1899 ὡς Διευθυντοῦ σπουδῶν εἰς τὴν Ecole des Hautes Etudes τῆς Σορβόννης, τὴν Χριστιανικὴν καὶ Βυζαντινὴν Συλλογὴν φωτογραφιῶν, ἀληθῆ θησαυρόν, ὃν ἔθετεν εἰς τὴν διάθεσιν παντὸς ἐρευνητοῦ. Τὸ πρωτότυπον ἔργον τοῦ Millet ἀφορᾷ κυρίως εἰς τὸν τομέα ἐκείνον τῆς Βυζαντινῆς ἀρχαιολογίας, ὅστις ἐκτείνεται ἀπὸ τοῦ τέλους τῆς εἰκονοκλαστικῆς περιόδου μέχρι τῆς πτώσεως τῆς Κωνσταντινουπόλεως καὶ ἔτι περαιτέρω. Τὸ κεφάλαιον ἰδίᾳ τῆς Γενικῆς Ἱστορίας τῆς τέχνης τοῦ Michel, ὅπερ ἀφιέρωσεν ὁ Millet εἰς τὴν ἀναγέννησιν τῶν Παλαιολόγων, ὑπῆρξεν ἀληθῆς ἀποκάλυψις διὰ τὴν τελευταίαν ἄνθησιν τῆς βυζαντινῆς τέχνης. Τὸ κεφάλαιον αὐτὸ ὑπῆρξεν ὁ καρπὸς τῶν μακροχρονίων καὶ ὑπομονητικῶν ἐρευνῶν τοῦ Millet εἰς τὸν Μυστρᾶν, τὸν ὁποῖον ἤδη ὡς μαθητῆς τῆς ἐνταῦθα Γαλλικῆς ἀρχαιολογικῆς Σχολῆς κατὰ βάθος ἐμελέτησε μαζὶ μὲ τὸ Δαφνί, εἰς τὴν τέχνην τοῦ ὁποίου ἀφιέρωσεν ἐν τῶν ὠραιότερων καὶ διδακτικωτέρων συγγραμμάτων του.

Καρπὸς ἐπίσης τῶν πολυετῶν ἐρευνῶν τοῦ Millet ὑπῆρξαν καὶ τὰ δύο ὀγκώδη συνθετικὰ ἔργα του περὶ τῆς εἰκονογραφίσεως τοῦ Εὐαγγελίου τὸ ἓν, περὶ τῆς Ἑλληνικῆς Σχολῆς ἐν τῇ βυζαντινῇ ἀρχιτεκτονικῇ τὸ ἄλλο. Διὰ τῶν ἔργων του τούτων συνέθεσεν ὁ Millet, ἐπὶ τῇ βάσει τοῦ θαυμαστοῦ πλούτου τεκμηριώσεως, τὴν ἱστορίαν τῶν εἰκονογραφικῶν καὶ ἀρχιτεκτονικῶν τύπων, κατέστησε γνωστὸν μέγαν ἀριθμὸν βυζαντινῶν καὶ μεταβυζαντινῶν μνημείων μετὰ τῆς σχετικῆς βιβλιογραφίας των, καὶ ἀνύψωσε τὴν μέσσην στάθμην, εἰς τὴν ὁποίαν ἴσταντο ἕως τότε αἱ βυζαντιναὶ σπουδαί.

Αἱ ἐμβριθεῖς καὶ πολυπληθεῖς μελέται τοῦ Millet, πλήρεις ὀξείων καὶ φωτεινῶν παρατηρήσεων, συνεκόμεσαν εἰς αὐτὸν παγκόσμιον ἐπιστημονικὴν δόξαν, θὰ χρησιμεύωσι δ' ἑσαεὶ ὡς ὁδηγὸς ἀλάθητος εἰς τοὺς περὶ τὴν βυζαντινὴν τέχνην διατρίβοντας νεωτέρους ἐπιστήμονας.

Ἐκ τῶν ἐπιτίμων ξένων ἐταίρων μας ἐξέλιπεν εἰς ἡλικίαν 88 ἐτῶν ὁ διαπρεπὴς καθηγητὴς τῆς Φυσικῆς Γεωγραφίας ἐν τῷ Πανεπιστημίῳ τῆς Βόννης Ἀλφρέδος Philippson, ἐπίτιμος διδάκτωρ τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν καὶ ξένος ἐταῖρος τῆς Ἑλληνικῆς Ἀκαδημίας.

Ὀλόκληρος ὁ ἐπιστημονικὸς βίος τοῦ Philippson συνεδέθη μὲ τὴν ἔρευναν τῶν ἐλληνικῶν χωρῶν, ἃς διέτρεξε καθ' ὅλας τὰς κατευθύνσεις ἀπὸ τοῦ 1887 μέχρι τοῦ 1910, ἐρευνῶν τὴν γεωλογικὴν καὶ μορφολογικὴν κατασκευὴν τῆς χώρας. Διὰ τῶν ἐξαιρέτων αὐτοῦ ἐργασιῶν προσέφερεν ὁ Philippson μεγάλας ὑπηρεσίας εἰς τὴν Ἑλλάδα, διότι γνωρίσας ἐκ τοῦ πλησίον τὸν ὑπόδουλον Ἑλληνισμόν ἀπέδειξεν ὅτι ἡ ἐκπολιτιστικὴ δρᾶσις αὐτοῦ, ἀπὸ τῶν ἀρχαιοτάτων χρόνων μέχρι σήμερον, ὀφείλεται ἐν μέρει καὶ εἰς τὴν μορφολογικὴν ἐξέλιξιν τῆς χώρας.

Τὰ ἔργα τοῦ Philippson χαρακτηρίζει οὐ μόνον βαθεῖα γνώσις ἀλλὰ καὶ μεγάλη ὀξύνοια, αὐτὰ δὲ κυρίως ἀπετέλεσαν τὰς βάσεις τῆς μορφολογικῆς ἐρεύνης τῆς Ἑλλάδος, ἐπὶ τῶν ὁποίων ἐστηρίχθησαν οἱ νεώτεροι ἐρευνηταὶ τῆς χώρας μας.

Παρὰ τὸν μέγαν ἀριθμὸν τῶν ἐτῶν του, ἡ διάνοια τοῦ Philippson δὲν ἐγνώρισε τὸ γῆρας ἀλλ' ἀνέδιδε μέχρις ἐσχάτων ἀκόμῃ καρπούς, ἐν οἷς καὶ ἡ σπουδαία πρό τινος ἀνακοίνωσίς του εἰς τὴν Ἀκαδημίαν Ἀθηνῶν περὶ τῶν θολωτῶν ὁρέων τῆς Αἰγίδος.

Μετὰ βραχεῖαν ἀλλ' ἐπώδυνον ἀσθένειαν ἐξεμέτρησε τὸ ζῆν ἐν πλήρει ἀκόμῃ ἀκμῇ καὶ δράσει ὁ Fernand Chapouthier, συνδιευθυντὴς τῆς Ecole Normale καὶ καθηγητὴς τοῦ Πανεπιστη-

μίου τῶν Παρισίων. Ὁ θάνατος τοῦ Chapouthier ἐστέρησε τὴν Γαλλίαν ἐνὸς διακεκριμένου ἀρχαιολόγου, ἐλύπησε δὲ μεγάλως τοὺς Ἑλληνας συναδέλφους του, οἵτινες, ἀφότου ἤδη ἦτο μέλος τῆς ἐν Ἀθήναις Γαλλικῆς Ἀρχαιολογικῆς Σχολῆς, ἐξετίμησαν παρὰ τὴν ἐπιστημονικὴν του ἱκανότητα καὶ τὴν πηγαίαν καὶ ἀνεπιφύλακτον εὐγένειαν τοῦ ἥθους του.

Ἡ ἀρχαιολογικὴ ἐπιστήμη ὀφείλει εἰς τὸν Chapouthier μεταξὺ ἄλλων ἔργων του καὶ τὴν μετὰ πολλῆς ἐπιστασίας γενομένην δημοσίευσιν τοῦ παρὰ τὰ Μάλλια τῆς Κρήτης μινωικοῦ ἀνακτόρου, τὴν τοῦ ἐν Δήλῳ ἱεροῦ τῶν θεῶν τῆς Σαμοθράκης καὶ τέλος τὸ ὥραϊον περὶ Ὀλυμπίας ἄρθρον του εἰς τὰ *Mirages de Grèce*.

Ἐκ δὲ τῶν ἡμετέρων ἐξέλιπε τὴν 8ην Μαρτίου τοῦ 1953, μετὰ ὀλιγοήμερον νόσον, ὁ Ἀντώνιος Χατζῆς, τακτικὸς καθηγητὴς τῆς Ἑλληνικῆς Φιλολογίας ἐν τῷ Πανεπιστημίῳ Ἀθηνῶν καὶ ἐπὶ μακρὰν σειρὰν ἐτῶν πολῦτιμος σύμβουλος τῆς ἡμετέρας Ἑταιρείας.

Ἀπόγονος οἰκογενείας φιλόλογων ἐκκληρονόμησεν ὁ Χατζῆς τόσον ἀπὸ τὸν φιλόλογον πατέρα του ὅσον καὶ ἀπὸ τὸν ἐκ μητρὸς θεῖόν του, ἀείμνηστον καθηγητὴν Μιστριώτην, τὸν ἔρωτα πρὸς τὴν ἀρχαίαν ἑλληνικὴν φιλολογίαν, τῆς ὁποίας τοὺς ποικίλους κλάδους καὶ βαθέως κατεῖχε καὶ ἐπιμελῶς ἐθεράπευσεν. Ἐκ τῶν πολλῶν καὶ ἐμβριθῶν πραγματειῶν του ἄξιαι ἰδιαιτέρας μνείας τυγχάνουσιν ἡ περὶ Πτολεμαίου Χέννου, ἡ περὶ ἔπους, ἡ περὶ τοῦ ἀρχαίου ἑλληνικοῦ δράματος καὶ ἡ περὶ τῆς Ποιητικῆς τοῦ Ἀριστοτέλους, αἵτινες πρόκεινται τρανὰ τεκμήρια τόσον τῆς εὐρυμαθείας του, ὅσον καὶ τῆς ἐπιστημονικῆς μεθόδου, ἣν παντοιοτρόπως προσεπάθει νὰ μεταδώσῃ εἰς τοὺς μαθητάς του. Οὐ μόνον δ' ἡ πρὸς τὰ κλασσικὰ γράμματα ἀλλὰ καὶ ἡ πρὸς τὰ μεσαιωνικὰ οἰκείωσις αὐτοῦ ἦτο μεγάλη, ὡς μαρτυροῦσιν αἱ περὶ Ἀκριτιδὸς καὶ περὶ τῶν Ραλλῶν μελέται του. Οὐχ' ἦττον δ' ἀξιόλογοι καὶ ἐπιτυχεῖς ὑπῆρξαν καὶ αἱ διορθώσεις, ἃς ἐπήνεγκεν εἰς ἀρχαῖά τε

καὶ μεσαιωνικὰ κείμενα. Ἀλλὰ καὶ τὰς ἀρχαιολογικὰς σπουδὰς ἰδιαιτέρως ὁ Χατζῆς ἠγάπησεν, ὥς ἀποδεικνύουσιν αἱ εἰς τὴν ἀρχαιολογικὴν Ἐφημερίδα καταχωρισθεῖσαι ἐργασίαι του.

Ὡς ἄνθρωπος ὁ Χατζῆς ὑπῆρξε λιτὸς καὶ πρᾶος. Ὡς ἐπιστήμων εἰργάσθη μετ' ἐξαιρέτου ζήλου καὶ ὥς Ἑλλήν ἐπέδειξε σπανίαν φιλοπατρίαν καὶ ἐνθουσιώδη πίστιν πρὸς τὰ ἰδανικὰ τῆς πατρίδος. Τὸ Συμβούλιον τῆς Ἐταιρείας θέλει τηρήσει ἕσαεὶ ἀγαθωτάτην τὴν ἀνάμνησιν τοῦ ἀγαπητοῦ συναδέλφου του.

Ὁ θάνατος ἀφήρπασεν ἐπίσης καὶ τὸν Ἐπαμεινώνδαν Παπαστράτον, τῆς γνωστῆς φιλογενοῦς οἰκογενείας, ἥτις γενναίως συνεισέφερε τὴν οἰκονομικὴν αὐτῆς ἀρωγὴν καὶ πρὸς ἀρχαιολογικοὺς σκοποὺς, μάλιστα δὲ διὰ τὴν ἀνασκαφὴν τῆς γενετείρας τῆς Ἀγρινίου καὶ τοῦ γειτονικοῦ Θέρμου.

Ὁδυνηρὰ ἐπίσης ὑπῆρξε διὰ τὴν Ἐταιρείαν καὶ ἡ ἀπώλεια τοῦ Κωνσταντίνου Μελλᾶ, ἐπανειλημμένως προεδρεύσαντος τῶν γενικῶν Συνελεύσεων τῆς Ἐταιρείας, ὥς καὶ τοῦ Ἰωάννου Ἀθανασάκη, μετὰ στοργῆς πάντοτε παρακολουθήσαντος τὸ ἔργον ἡμῶν.

Εἰς ἀναπλήρωσιν τοῦ ἐκ τοῦ θανάτου τοῦ Ἀντωνίου Χατζῆ δημιουργηθέντος κενοῦ τὸ Συμβούλιον τῆς Ἐταιρείας ἐξέλεξε μέλος αὐτοῦ τὸν Διευθυντὴν τοῦ Ἐθνικοῦ Ἀρχαιολογικοῦ Μουσείου κ. Χρῆστον Καροῦζον.

Νέους τακτικοὺς εἰσάκτους ἐξέλεξε κατὰ τὸ διαρρεῦσαν ἔτος τὸ Συμβούλιον τούς: Ἀντώνιον Κριεζῆν, καθηγητὴν τοῦ Πολυτεχνείου, Νικόλαον Τωμαδάκην, καθηγητὴν τοῦ Πανεπιστημίου, τὸν δικηγόρον Ἰωάννην Δημαρᾶν, τὸν Διευθυντὴν τοῦ Μεσαιωνικοῦ Ἀρχείου τῆς Ἀκαδημίας Μανοῦσον Μανούσакαν, τὸν γυμνασιάρχην Πατρῶν Κωνσταντῖνον Κούρνιαν καὶ τὸν ἐπιμελητὴν τῶν ἀρχαιοτήτων Ἀνδρέαν Βαβρίτσαν.

Ἡ Βιβλιοθήκη τῆς Ἐταιρείας, φιλοξενηθεῖσα καὶ ἐφέτος ἐν

τῇ δυτικῇ πτέρυγι τῆς Ἀκαδημίας, ἐπλουτίσθη κατὰ τὸ 1953 διὰ 374 νέων τόμων ἐξ ἀγορᾶς, ἀνταλλαγῆς ἢ δωρεᾶς.

Ἀλλὰ καὶ τῶν δημοσιευμάτων αὐτῆς δὲν ἡμέλησεν ἡ Ἑταιρεία κατὰ τὸ παρελθὸν ἔτος. Οὕτω ἐξεδόθη ἤδη, καὶ σᾶς τὸ παρουσιάζω, τὸ πρῶτον τεῦχος τῶν Πρακτικῶν τοῦ 1952 ἐκ σελίδων 272. Εὐρίσκεται ἐπίσης εἰς τὰ πρόθυρα τῆς κυκλοφορίας καὶ ἡ Ἀρχαιολογικὴ Ἐφημερὶς τοῦ 1952, περιλαμβάνουσα λίαν ἐνδιαφερούσας πραγματείας. Προωθήθη ὡσαύτως καὶ ἡ δημοσίευσις τοῦ εἰς μνήμην Γεωργίου Οἰκονόμου ἀφιερωμένου τόμου, εἰς τὴν ἔκδοσιν τοῦ ὁποίου προθύμως καὶ ἀθρόως ἔσπευσαν ν' ἀποστείλουν τὴν ἐπιστημονικὴν συμβολὴν τῶν ἡμεδαποῖ καὶ ἀλλοδαποῖ ἐπιστήμονες, διαδηλοῦντες οὕτω τὴν βαθεῖαν ἐκτίμησιν, δι' ἧς περιέβαλλον τὸν τετιμημένον τέως Γραμματέα τῆς Ἑταιρείας.

Τέλος ἐν τῷ περατοῦσθαι εὐρίσκεται καὶ ἡ ἔκδοσις τοῦ δευτέρου τόμου τοῦ περὶ τῆς ξυλοστέγου βασιλικῆς τῆς μεσογειακῆς λεκάνης συγγράμματος τοῦ Γραμματέως τῆς Ἑταιρείας.

Τοῦ νέου ἐξαορόφου, εἰς κλασικὸν ρυθμὸν ἀνεγειρομένου μεγάρου τῆς Ἑταιρείας ἐπερατώθη κατὰ τὸ 1953 ὁλόκληρος ἡ δομὴ, ἐξετελέσθησαν δὲ καὶ τὰ ἐσωτερικὰ ἐπιχρίσματα καὶ τὰ μωσαϊκὰ δάπεδα τῶν 2 ὑπογείων. Παρηγγέλθησαν ἐπίσης καὶ μετ' οὐ πολὺ θὰ τοποθετηθῶσι τὰ σιδηρᾶ ὑαλοστάσια τῶν παραθύρων, τὰ κουφώματα, οἱ ἀναβατήρες, αἱ κλιματιστικαὶ ἐγκαταστάσεις (θερμάνσεως καὶ ψύξεως) καὶ τέλος ἤρξατο ἡ λάξευσις τῆς ἐξωτερικῆς διὰ μαρμάρου ἐπενδύσεως καὶ τοῦ δικιονίου ἰωνικοῦ προστώου τῆς εἰσόδου. Πάντα ταῦτα ἐλπίζομεν νὰ ἔχωσι τελείως περατωθῇ μέχρι τοῦ φθινοπώρου, ὥστε νὰ δυνηθῶμεν ἔκτοτε νὰ ἐγκατασταθῶμεν ὀριστικῶς εἰς τὸν νέον μας οἶκον.

Καὶ ἤδη ἔρχομαι εἰς τὸ κύριον θέμα τῆς σημερινῆς ὁμιλίας ἥτοι εἰς τὸ ἀνασκαφικὸν καὶ ἀναστηλωτικὸν ἔργον τῆς Ἑταιρείας, ὅπερ ὑπῆρξε τὸ ἀκόλουθον:

Ἐν Ἀθήναις ἐπεχορήγησεν ἡ Ἑταιρεία ἀνασκαφὴν γενο-

μένην ὑπὸ τοῦ Διευθυντοῦ τῆς Ἀκροπόλεως κ. Μηλιάδη κατὰ τὴν κοίτην τοῦ Ἰλίου παρὰ τὴν γέφυραν εἰς ἣν καταλήγει ἡ ὁδὸς Βασιλέως Γεωργίου τοῦ Β'. Εἰς τὸ μέσον τοῦτο ἡ Ἑταιρεία Ὑδάτων, κατασκευάζουσα ὁχετὸν πρὸς Φάληρον, ἀνεῦρε τυχαίως κεφαλὴν Σαράπιδος καὶ ἄλλην ἀνδρικήν κεφαλὴν, πολλοὺς λύχνους καὶ δὴ καὶ ἀναθηματικὸν ἀνάγλυφον. Ἡ ἐπακολουθήσασα συστηματικὴ ἀνασκαφὴ ὑπὸ τοῦ κ. Μηλιάδη διεπίστωσεν ὅτι ὑπεκρύπτετο ἐκεῖ ὑπαίθριον ἱερόν, τοῦ ὁποῖου ἀπεκαλύφθη αὐλὴ μήκους 15 μ., εἰς τὸν μυχὸν τῆς ὁποίας εὐρέθησαν τὰ λείψανα τοίχων περιβόλου σχηματιζόντων ἀμβλεῖαν γωνίαν. Πρὸς Β. τοῦ περιβόλου ὑπῆρχε χάσμα, ἐν τῷ ὁποίῳ εὐρέθησαν ἀναθηματικὰ ἀνάγλυφα. Τὸ χάσμα τοῦτο ὑποδηλοῖ τὴν χθονίαν φύσιν τῆς λατρείας τῶν ἐν τῷ ἱερῷ λατρευομένων θεῶν ἢ ἡρώων, ἐν ᾧ ἀφ' ἐτέρου ἀναθηματικὰ ἀνάγλυφα, εἰκονίζοντα τὸ μὲν πόδα τὸ δὲ βραχίονα, μαρτυροῦσιν ὅτι οἱ λατρευόμενοι θὰ εἶχον καὶ ἱαματικὰς ιδιότητας. Εὐρήματα κινητὰ ἐγένοντο ὑπὲρ τὰ τριάκοντα, ὧν τὰ πλεῖστα ἀναθηματικὰ ἐνεπίγραφα ἀνάγλυφα, ἀνάγοντα τὴν ἰδρυσιν τοῦ ἱεροῦ εἰς τὰ τέλη τοῦ 4ου π. Χ. αἰῶνος μαρτυροῦντα δὲ καὶ περὶ τῆς συνεχείας τῆς λατρείας μέχρι τῶν χριστιανικῶν χρόνων. Οὐδὲν τῶν εὐρεθέντων ἀναγλύφων εἶναι ἔργον τέχνης ἀξιόλογον, εἶναι ὅμως ταῦτα κατὰ τοῦτο σημαντικά, διότι παρουσιάζουσι διαφόρους τύπους ἐνδιαφέροντας τὴν ἱστορίαν τῆς τέχνης.

Εἰς τὰ ἀνάγλυφα εἰκονίζονται δύο θεοὶ ἢ ἡρώες: ὁ εἷς φέρει τὰ σύμβολα τοῦ Ἡρακλέους (λεοντὴν καὶ ρόπαλον) εἰκονίζεται δὲ ὄρθριος ἢ καθήμενος ἢ ἐξηπλωμένος καὶ ὑπὸ διαφόρους μορφάς: ἀγένειος, πωγωνοφόρος ἢ καὶ παῖς ἀκόμη. Ἄλλ' εἶναι πάντοτε ὁ αὐτὸς ἥρωας. Ὁ ἄλλος εἶναι πωγωνοφόρος ἐνδεδυμένος, ἔνθρονος ἢ ἐπὶ βωμοῦ καθήμενος ἢ ἐξηπλωμένος καὶ κρατεῖ κατὰ κανόνα τὸ κέρας τῆς Ἀμαλθείας, σπένδει δὲ διὰ τῆς δεξιᾶς. Τὸ πλαίσιον εἶναι ναῖδιόσχημον μὲ ἐπιγραφὴν εἰς τὸ ἐπιστύλιον ἀναφέρουσαν τὸ ὄνομα τοῦ τιμωμένου θεοῦ καὶ τοῦ εὐχομένου θνητοῦ. Ἐσώθησαν ὅμως κυρίως μόνον ἀναθετῶν τὰ ὀνόματα, πλὴν ἐνὸς ἀναγλύφου, εἰς τὸ ἔμβολον τοῦ ὁποῖου, εἰκονίζοντος τὸν θεὸν μὲ τὰ

σύμβολα τοῦ Ἡρακλέους, ὑπάρχει ἡ ἐξῆς ἐπιγραφή τοῦ τέλους τοῦ 4^{ου} αἰῶνος « Πανκράτει εὐξάμενος Βόηθος », ἀλλὰ καὶ ἄλλο ἀνάγλυφον εἰκονίζον σκέλος ἀνετέθη κατὰ τὴν ἐπιγραφὴν « Πανκράτει » καὶ ἐπὶ βαθριδίου δ' ἐγράφη « Πανκράτει Νικαρέτῃ ». Τέλος ἐπὶ βάθρου, φέροντος ἀκέφαλον ἄγαλμα εἰκονίζον ἐξηπλωμένον Ἡρακλέα - Παγκράτη, ὑπάρχει ἐλληνιστικῶν χρόνων ἐπιγραφή « Πανκράτει Στρατιῶν Σιδώνιος ». Καὶ ταῦτα μὲν ἀποτελοῦσιν ἀποδείξεις διὰ τὸν ἕνα θεὸν ἢ ἥρωα. Ποῖος ὅμως εἶναι ὁ ἄλλος, ὁ φέρων τὸ κέρας τῆς Ἀμαλθείας, ἐφάνερωσεν ἀνάγλυφον εὑρεθὲν εἰς τὴν πρὸς τὸ Στάδιον πλευρὰν τῆς γεφύρας. Τοῦτο φέρει ἐπιγραφὴν ἐξ ἧς πληροφοροῦμεθα, ὅτι ὁ εἰκονιζόμενος θεὸς εἶναι ὁ Παλαίμων.

Ὁ Παγκράτης εἶναι θεὸς ἢ ἥρωας ἀμάρτυρος, ὡς ἀμάρτυρον εἶναι καὶ τὸ παριλίσιον ἱερόν του. Εἶναι προφανῶς ὑποκατάστατος τοῦ Ἡρακλέους, οὗ καὶ τὰ σύμβολα φέρει. Θὰ πρόκειται δὲ βεβαίως περὶ Ἡρακλέους χθονίου, πιθανῶς καὶ ἱατροῦ, εἶναι δηλαδὴ κάτι τι ἀνάλογον πρὸς τὴν ἐν Δημητριάδι ὑπὸ τοῦ Ἀρβανιτοπούλου εὑρεθεῖσαν Πασικράταν, ἣτις βεβαίως εἶναι χθονία θεότης. Μεταξὺ τῶν εὐρημάτων ὑπάρχει καὶ γυναικεία αὐστηρᾶς ἐκφράσεως κεφαλὴ μὲ καλύπτραν ἐκ δέρματος, ἴσως λεοντῆν. Ὁ κ. Μηλιάδης θὰ ἐπεθύμει νὰ τὴν ὀνομάσῃ Πασικράταν. Ἀφ' ἐτέρου ὁ Παλαίμων εἶναι βεβαίως γνωστός, ὡς καὶ ἡ πρὸς τὸν Μελικέρτην συγγένειά του καὶ ἡ χθονία φύσις του. Ἐὰν δ' ἀναλογισθῶμεν ὅτι 2 ἢ 3 ἐκ τῶν ἀναθετῶν του εἶναι κατὰ τὰς ἐπιγραφὰς Σιδώνιοι, πρὸς οὓς ἦτο οἰκεῖος ὁ Παλαίμων, τότε ἴσως καὶ τὸ παριλίσιον ἱερόν τῶν δύο συμβῶμων θεῶν, θὰ ἦτο ἰδιαιτέρως ἀγαπητὸν εἰς Σιδωνίους παροίκους ἐν Ἀθήναις ἂν μὴ καὶ ἀφίδρυμα αὐτῶν. Ἡ παρὰ τὴν γέφυραν τοῦ Σταδίου εὗρεσις τοῦ ἱεροῦ τοῦ Παγκράτους ἔρχεται νὰ λύσῃ ὀριστικῶς καὶ τὸ πρόβλημα τῆς ἐτυμολογίας τῆς παλαιᾶς συνοικίας Παγκράτι, ἣτις περιβάλλει τὸ Στάδιον καὶ ἧς τὸ ὄνομα κακῶς μέχρι τοῦδε ἐθεωρεῖτο ὡς προερχόμενον ἐκ τινος ὑποθετικοῦ ἡγουμένου Παγκρατίου ἢ γεωκτῆμονός τινος Παγκράτη.

Δευτέρα ἀνασκαφικὴ ἔρευνα τῆς Ἑταιρείας ἐν Ἀθήναις ἐγένετο διὰ τοῦ ἐφόρου κ. Θρεψιάδη, πρὸς ἐξακριβώσιν τῆς θέσεως τῶν πυλῶν τῆς ἀρχαίας πόλεως, μὲ τὴν ὁποίαν ἀπὸ τινων ἐτῶν ἀσχολεῖται ὁ κ. Θρεψιάδης. Ἡ ἔρευνα αὕτη ἐστράφη περὶ τρία σημεῖα τῶν Ἀθηνῶν ἥτοι α) τὴν ἀνατολικὴν κλιτὺν τοῦ λόφου τοῦ Φιλοπάλλου ὅπου τὸ γράμμα Δ τοῦ χάρτου β') τὴν γωνίαν τῶν ὁδῶν Φαλήρου καὶ Δοντᾶ, ὅπου τὸ στοιχεῖον Ε τοῦ χάρτου καὶ γ') εἰς τὰς ὁδοὺς Ἑρυσίχθονος καὶ Πουλοπούλου, ὅπου τὰ γράμματα Α καὶ Β τοῦ χάρτου. Τοῦ τρίτου τούτου σημείου ἡ ἔρευνα ἐγένετο ἐκτὸς προγράμματος, τὰ ἀποτελέσματα τῆς ὅμως ὑπῆρξαν, ὥς θὰ ἴδωμεν, λίαν σημαντικά.

Εἰς τὸ σημεῖον Δ ἀνεσκάφη τμῆμα τοῦ περιβόλου μήκους 8.50 μ. διατηρούμενον εἰς ἀρίστην κατάστασιν, μέχρις ὕψους 2.60 μ. Τὸ πᾶχος του εἶναι 3.60 μ. αἱ δὲ ὀψεις του εἶναι ἐξ ἀβεστολιθικῶν πετρῶν ἐκτισμέναι. Χρονολογικῶς ἀνήκει εἰς τὰ μέσα τοῦ 4ου π. Χ. αἰῶνος.

Εἰς τὸ σημεῖον Ε ἡ ἔρευνα ἐσκόπει τὴν ἀνεύρεσιν τῶν ἐκεῖ ὑπὸ τῶν τοπογράφων σημειουμένων Διομείων Πυλῶν, πλὴν ὅμως τὰ φαινόμενα λείψανα ἀπεδείχθησαν ἀνήκοντα εἰς οἰκίας Ρωμαϊκῶν χρόνων, ἐπομένως αἱ πύλαι πρέπει ν' ἀναζητηθοῦν ὀλίγον νοτιώτερον.

Ἡ τρίτη σκαφὴ εἰς τὰ σημεῖα Α καὶ Β ἀφώρᾳ εἰς τὴν ἐξακριβώσιν τῆς γραμμῆς τοῦ τείχους κατὰ τὴν δυτικὴν πλευρὰν τῆς πόλεως. Εἰς τὰ σημεῖα αὐτά, παρὰ τὰς σχετικὰς παλαιὰς ἐρεῦνας τοῦ Noack, ἐπεκράτει ἀσάφεια, διότι οὔτε ἡ γραμμὴ τοῦ τείχους εἶχεν ἀκριβῶς καθορισθῇ οὔτε ἡ θέσις τῶν Πειραϊκῶν πυλῶν ἦτο βεβαία. Καὶ τὰ δύο δὲ ταῦτα αἰτήματα διεφωτίσθησαν διὰ τῆς ἀνασκαφῆς τοῦ κ. Θρεψιάδη.

Ἐνταῦθα λοιπὸν ἡ γραμμὴ τοῦ τείχους παρηκολουθήθη εἰς μῆκος 200 μ. περίπου. Ἔχει δὲ τὸ τεῖχος πᾶχος 3 - 3.30 μ. καὶ αἱ ὀψεις αὐτοῦ εἶναι ἐκτισμέναι διὰ μεγάλων λίθων, συνδεόμεναι μεταξύ των κατὰ διαστήματα διὰ παχέων ἐγκαρσίων τοίχων. Τὰ κενὰ ἔχουν πληρωθῇ δι' ἀργῶν λίθων καὶ ὤμων πλίνθων.

Εἶναι λίαν πιθανὸν ὅτι τὸ ἀνασκαφὲν τμήμα ΑΒ ἀποτελεῖ μέρος τοῦ Θεμιστοκλείου τείχους, τὰ εἰς αὐτὸ δ' ἐντειχισμένα ἀρχιτεκτονικὰ μέλη, τεμάχια γλυπτῶν καὶ ἐνεπίγραφα βάθρα εἶναι διαφόρων ἐποχῶν, ἀπὸ τῶν μέσων τοῦ 6ου π. Χ. αἰῶνος μέχρι τῶν μέσων τοῦ 5ου. Πάντως τὸ τεῖχος ὑπέστη ἐπανειλημμένας ἐπισκευάς, ὡς μαρτυρεῖ ἡ τοιχοδομία του.

Τὸ σημαντικώτερον ἀποτέλεσμα τῆς εἰς τὸ σημεῖον τοῦτο ἐρεῦνης ὑπῆρξεν ὁ καθορισμὸς τῶν Πειραιϊκῶν πυλῶν, ὧν ἡ θέσις ἔπρεπε νὰ ζητηθῇ ἐδῶ οὐ μόνον ἐπὶ τῇ βάσει τῶν φιλολογικῶν μαρτυριῶν ἀλλὰ καὶ ἔνεκα τῆς ἐνταῦθα ὑπάρξεως ἔκπαλαι φυσικῆς ὁδοῦ ἀκολουθούσης τὴν σημερινὴν ὁδὸν Ἑρακλειδῶν καὶ ἀγούσης εἰς Πειραιᾶ. Ὁ Noack εἶχεν ἤδη ἀποκαλύψει ἐνταῦθα μέγαν πύργον, ἀριστερᾷ τῆς πύλης, ἔπρεπε λοιπὸν νὰ ζητηθῇ καὶ ὁ ἀντίστοιχος πύργος, ὅστις καὶ πράγματι ἀπεκαλύφθη 12 μ. ἀνατολικώτερον τοῦ προηγουμένου, εἰς τὸ σημεῖον β, ἀλλ' ἡ ὀλική του ἔρευνα δὲν εἶναι πλέον δυνατή. Πάντως τὰ εὑρεθέντα λείψανα τῆς πύλης ἀποδεικνύουσιν ὅτι καὶ αὕτῃ ἦτο, ὡς συνήθως, διπλῇ.

Διὰ τῶν ἀνωτέρω ἐρευνῶν τοῦ κ. Θρεψιάδη ἀποκαθίσταται πλέον συνεχὴς ἡ γραμμὴ τοῦ τείχους τῆς πόλεως ἀπὸ τοῦ Διπύλου μέχρι τοῦ Ὀλυμπίου, μεγάλου μέρους αὐτῆς καθορισθέντος ἤδη λεπτομερῶς ὑπὸ τῶν κυρίων Thompson καὶ Scranton.

Πλὴν ὁμως τοῦ τοπογραφικοῦ ἐνδιαφέροντος αὐτῆς ἡ τελευταία ἔρευνα ἀπέδωσε καὶ σημαντικὰ κινητὰ εὐρήματα ἰδίᾳ εἰς τὸ γέμισμα τοῦ πύργου β. Εἶναι δὲ ταῦτα 3 : α) μαρμάρινον βάθρον ἐπιτυμβίου ἀγάλματος φέρον ἐπὶ τῆς προσθίας του ὄψεως τὴν ἐξῆς, κολοβὴν δυστυχῶς, τετράστιχον ἐπιγραφὴν : Σ̄εμα τόδε : Τύμν[εο] Καρὸς τῷ Σκύλ[ονος. Ἀκολουθοῦν λέξεις τινὲς ἴσως τῆς καρικῆς γλώσσης καὶ ἔπεται ὁ στίχος

Ἀ]ριστοκλ̄ες ἐπ[όεσεν.

τὸ ἔργον λοιπὸν ἦτο τοῦ καὶ ἐκ τῆς στήλης τοῦ Ἀριστίωνος γνωστοῦ γλύπτου Ἀριστοκλέους καὶ θὰ ἐκόσμηι τὸν τάφον τοῦ Καρὸς Τύμνεω, υἱοῦ τοῦ Σκύλωνος.

Ἄλλο σπουδαῖον εὔρημα εἶναι τμήμα κούρου τοῦ τέλους τοῦ 6^{ου} π. Χ. αἰ. σωζομένου ἀπὸ τοῦ ὀμφαλοῦ μέχρι τῶν μηρῶν. Εἰς τὸν αὐτὸν πιθανῶς κοῦρον ἀνήκουν καὶ τὰ πλησίον του εὐρεθέντα τμήματα ποδῶν.

Τρίτον πολυτιμότεον εὔρημα, ἄριστα διατηρούμενον καὶ ἐξαιρέτου τέχνης, εἶναι τμήμα ἐπιτυμβίου στήλης εἰκονιζούσης κεφαλὴν κατὰ κρόταφον καὶ μέρος τῆς ὑψωμένης ἀριστερᾶς χειρός, πυγμάχου βέβαια, ὥς μαρτυροῦσι τὰ παραμορφωμένα χαρακτηριστικά του ιδίως τὰ ὦτα καὶ οἱ περιβάλλοντες τὴν χειρὰ του ἱμάντες. Τὸ ἔργον ἀνήκει εἰς τὰ μέσα περίπου τοῦ 6^{ου} π. Χ. αἰῶνος.

Παραλείπων ἑλλείπει χρόνου ἄλλα μικρότερα γλυπτὰ θ' ἀναφέρω μόνον τὸ βάθρον ἐπιτυμβίου στήλης τοῦ Σαμίου Αἴσχρου, ὅπερ σώζεται ἀκέραιον. Εἶναι ἐκ λευκοῦ νησιωτικοῦ μαρμάρου καὶ φέρει ἐπὶ μὲν τῆς ἄνω αὐτοῦ ἐπιφανείας ἐντὸς τοῦ τόρμου διὰ μολύβδου προσκεκολλημένην τὴν πλίνθον μὲ ἔχνη τῶν ποδῶν τοῦ ἀγάλματος, ἐπὶ δὲ τῆς προσθίας του ὀψews ὠραίαν ἐπιγραφὴν τοῦ 5^{ου} π. Χ. αἰῶνος

Αἴσχρο τὸ Ζωίλο

Σαμίο

Τέλος πολύτιμα εἶναι καὶ τὰ μετ' ἐγγρώμων διακοσμήσεων ἀνευρεθέντα ἀρχιτεκτονικὰ μέλη.

Ἐν Ἐλευσῖνι ὁ ἀρχιτέκτων κ. Τραυλός, βοηθούμενος ὑπὸ τῆς πτυχιούχου τοῦ ἀρχ. τμήματος Δίδος Ραυτοπούλου, ἐπελήφθη τοῦ καθορισμοῦ τῶν βορείων ὀρίων τοῦ Ἱεροῦ ἥτοι τοῦ τμήματος τοῦ Ἱεροῦ τοῦ κειμένου πρὸς Δ τῶν Μεγάλων Προπυλαίων. Μέγα μέρος τῆς περιοχῆς ταύτης εἶχεν ἀποκαλυφθῆ ἤδη ὑπὸ τοῦ Φιλίου, περαιτέρω δὲ ὁ Κουρουνιώτης εἶχεν ἀποκαλύψει τμήμα τοῦ τείχους. Διὰ τῶν ἐφετινῶν ἀνασκαφῶν ἐβεβαιώθη ἀσφαλῶς ἡ συνέχεια τοῦ τείχους.

Πέραν τοῦ τείχους πρὸς Δ καὶ καθ' ὅλον αὐτοῦ τὸ μῆκος πρὸς τὴν πλευρὰν τῆς πόλεως ἀπεκαλύφθη ὁδὸς ἀρχομένη ἀπὸ τῆς πυλίδος τοῦ ἐξωτερικοῦ περιβόλου τοῦ Ἱεροῦ. Ἡ πυλὶς αὕτη ταυ-

τίζεται ὑπὸ τοῦ κ. Τραυλοῦ πρὸς τὴν πυλίδα, ἣν ἀναφέρει ἐπιγραφὴ ἀφορῶσα εἰς τὴν ἐπισκευὴν τοῦ διατειχίσματος.

Ἡ μνημονευθεῖσα ὁδός, ἣτις θὰ ἐχρησιμοποιήθη ἤδη ἀπὸ τῶν Μυκηναϊκῶν χρόνων, τερματίζεται ἐπὶ τῆς ἀκροπόλεως καὶ ὁρίζει ἀσφαλέςτερον τὸ πρὸς βορρᾶν τέρμα τοῦ Ἱεροῦ. Ἄν ἡ ταύτισις τῆς πυλίδος πρὸς τὴν ὑπὸ τῆς ἐπιγραφῆς ἀναφερομένην εἶναι ἀσφαλής, τότε εὐκολος ἀποβαίνει καὶ ὁ καθορισμὸς τῆς θέσεως τοῦ ἐν τῇ ἐπιγραφῇ ἀναφερομένου γειτονικοῦ δολίχου, εἰς τὸ μέλλον δὲ καὶ ἄλλων ἐν τῇ ἐπιγραφῇ μνημονευομένων οἰκοδομημάτων, ὡς τῆς οἰκίας τῆς ἱερείας, τῆς οἰκίας τοῦ δαδούχου, τοῦ ἐσχαρείου καὶ τῆς ἱματιοθήκης.

Διαφωτιστικὴ ὑπῆρξεν ἡ στρωματογραφικὴ μελέτη τῆς μεγάλης ἐπιχώσεως τοῦ ἀνασκαφέντος τμήματος οὐ μόνον διὰ τὴν ἀνασκαφεῖσαν περιοχὴν ἀλλὰ καὶ δι' ὁλόκληρον τὸ Ἱερόν. Ἡ ἐπίχωσις αὕτη εἶχε μέχρι τοῦ βράχου ὕψος 9 ὀλῶν μέτρων, ἐκ τούτων δὲ εἰς μὲν τὰ ἄνω 4.20 μ. εὐρέθησαν ἀγγεῖα ἀπὸ τῶν χρόνων τῆς Τουρκοκρατίας μέχρι τῶν ἐσχάτων ρωμαϊκῶν, εἰς δὲ τὰ ὑπόλοιπα 4.80 μ. ἀπὸ τῶν ἐσχάτων ρωμαϊκῶν μέχρι τῶν ὑστεροελλαδικῶν, ἀντικατοπτριζομένης οὕτω ὁλοκλήρου τῆς μακραίωνος ζωῆς τῆς Ἑλευσίνος, τῆς ὁποίας ὁ προϊστορικὸς οἰκισμὸς ἔφθανε καὶ μέχρι τῆς βορείου πλευρᾶς τοῦ λόφου τῆς Ἑλευσίνος.

Ἄλλη ἐνδιαφέρουσα ἐργασία ἐγένετο ἔξω τοῦ τείχους τοῦ Ἱεροῦ, πρὸς Β τῆς πλακοστρώτου αὐλῆς. Δι' αὐτῆς διεπιστώθη ὅτι ἡ αὐλὴ δὲν ἐκλείετο κατὰ τὰς 3 αὐτῆς πλευρὰς δι' ἀπλοῦ τοίχου, ὡς ἐνομίζετο μέχρι τοῦδε, ἀλλὰ διὰ στοῶν, τῶν ὁποίων εὐρέθησαν ἀσφαλῆ ἴχνη καὶ ἀρχιτεκτονικὰ μέλη, ἐπὶ τῇ βάσει τῶν ὁποίων συνετάχθη ὑπὸ τοῦ κ. Τραυλοῦ ἡ προβαλλομένη ἀναπαράστασις τῆς αὐλῆς ἐν κατόψει.

Δευτέρα ἀνασκαφὴ ἐγένετο ἐν Ἑλευσίνι τῇ συμπράξει καὶ τοῦ Πανεπιστημίου τῆς Washington διὰ τοῦ καθηγητοῦ κ. Γ. Μυλωνᾶ. Πρόκειται περὶ συνεχίστως τοῦ πέρυσιν ἀποκαλυφθέντος νεκροταφείου. Κατὰ ταύτην ἀπεκαλύφθησαν 4 προϊστο-

ρικοί τάφοι καὶ 8 τῶν ἱστορικῶν χρόνων, μεταξὺ τῶν ὁποίων καὶ ὁ πρῶτος μέχρι τοῦδε ἀνευρεθεὶς τάφος τῆς γεωμετρικῆς ἐποχῆς. Ἐπ' αὐτοῦ ἦτο ἰδρυμένος μέγας κρατὴρ, τύπου Διπύλου, οὗ εὐρέθησαν μόνον ὁ πούς καὶ ὀλίγα τεμάχια ἐκ τοῦ ὧμου. Παρὰ τὸν σκελετὸν εἶχον ἀποτεθῆ ἀμφορεὺς καὶ δίωτος σκύφος τῶν ὑστάτων γεωμετρικῶν χρόνων.

Ἄλλος ἐνδιαφέρων τάφος ἀνάγεται εἰς τὸ τέλος τοῦ Ε' π.Χ. αἰῶνος. Εἶναι πηλίνη λάρναξ, τάφος παιδίου. Πλησίον του εὐρέθησαν 2 ἀγγεῖα, ἐπὶ δὲ τοῦ θραυσθέντος καλύμματος 28 ἀστράγαλοι μεμιγμένοι μὲ κελύφη ὧων. Ὁ σκελετὸς εὐρέθη εἰς καλὴν κατάστασιν καὶ περὶ αὐτὸν 2 ληκύθια καὶ περὶ τοὺς 20 ἀστράγαλοι καὶ μικρὰ χαλκῇ στλεγγίς.

Εἰς γειτονικὸν τομέα ἀνεσκάφησαν 5 τάφοι ἱστορικῶν χρόνων καὶ 9 προῖστορικοί. Ἐκ τούτων σπουδαιότερος εἶναι οἰκογενειακὸς τάφος, ἐν χρήσει κατὰ τὴν ὑστεροελλαδικὴν II καὶ III ἐποχὴν. Εἶναι στενομήκης καὶ ἔχει πλαγίαν εἴσοδον καὶ καλῶς κατεσκευασμένην θύραν, κλειομένην διὰ πλακός. Τὰ πλευρά του εἶναι μὲ πλάκας ὀρθίας. Ὁ σκελετὸς τοῦ τελευταίου νεκροῦ δὲν ἀνεκαλύφθη ἀλλὰ ὅστις ἀνήκοντα εἰς 11 τουλάχιστον διαφόρους νεκροὺς ἀνευρέθησαν ἀτάκτως παραμερισμένα εἰς τὴν ὀπισθίαν πλευρὰν τοῦ τάφου. Μετ' αὐτῶν καὶ 25 ἀγγεῖα, δύο πήλινα μυκηναϊκὰ εἰδώλια τοῦ τύπου Φ καὶ μικρὰ ἐκ λίθου μίτρα ἐφ' ἧς ἀφ' ἐνὸς ἑγγλυφοὶ κύκλοι πρὸς κατασκευὴν δακτυλίων καὶ ἐπὶ τῆς ἄλλης τῆς πλευρᾶς δύο γλυπτὰ παραστάσεις προοριζόμεναι διὰ τὴν σφενδόνην τῶν δακτυλίων. Μία ἐξ αὐτῶν φέρει παράστασιν πτηνοῦ καὶ νεοσσοῦ, ἡ δὲ ἑτέρα λατρευτικὴν σκηνὴν ἣτοι δύο γυναικας προσευχομένας πρὸ τρισύλου ναῖσκου.

Εἰς τὸν παρακείμενον τομέα εὐρέθησαν 3 πώρινοι σαρκοφάγοι. Μία περιεῖχε 5 ληκύθους τῶν μέσων τοῦ 5ου αἰῶνος, ἄλλη δὲ μικροτέρα εἶναι τετράπλευρος ἐξωτερικῶς καὶ κυλινδρική ἐσωτερικῶς. Εἰς τὸ βάθος τοῦ κυλίνδρου ὑπῆρχε χαλκῇ κάλπη ἀνευ διακοσμήσεως καὶ περὶ αὐτὴν 5 λήκυθοι τῶν μέσων τοῦ 5ου π.Χ. αἰῶνος.

Ἡ κάλπη περιεῖχεν ὑπολείμματα ὀστέων καὶ τέφρας περιτετυλιγμένα ἐντὸς ὑφάσματος ὡς καὶ τεμάχιον πολλαπλῶς συνεπτυγμένου ὑφάσματος, ὅπερ κατῶρθωσε ν' ἀναπτύξῃ ὁ χημικὸς τοῦ Ἑθν. Μουσείου κ. Ζήσης καὶ νὰ βεβαιώσῃ ὅτι εἶναι ἐκ λίνου, μήκους 2,20 μ. πλάτους 0,50 μ.

Ἀλλὰ τὸ σπουδαιότερον εὑρημα ὑπῆρξεν ἡ ἀποκάλυψις συστάδος προϊστορικῶν τάφων εἰς τὸ Δ ἄκρον τοῦ νεκροταφείου. Οἱ τάφοι κατὰ τοὺς ἱστορικοὺς χρόνους περιεβλήθησαν ὑπὸ τοίχων ἀλλὰ δὲν ἠνοιχθήσαν τότε νέοι. Εὐρέθησαν 8 ἐν ὄλῳ τάφοι, ὧν οἱ 6 εἶχον ἀνοιχθῆ προγενεστέρως δύο δὲ μόνον εἶχον διαφύγει, διότι εἶναι μικρότεροι καὶ εἰς μεῖζον βάθος. Καὶ οἱ δύο εἶναι μεσοελλαδικοὶ III καὶ κιβωτιόσχημοι. Οἱ ἄλλοι 6 εἶχον μεγάλας μνημειώδεις διαστάσεις. Τὸ περιεχόμενόν των εἶχεν ἐρευνηθῆ χωρὶς νὰ διαταραχθῇ καὶ ἐπληρώθῃ ἐκ νέου διὰ λίθων καὶ χαλίκων. Ὅστρακα εὐρεθέντα μεταξὺ τῶν λίθων ἀνάγουσι τὴν ἔρευναν εἰς τὰ μέσα τοῦ 5ου π. Χ. αἰῶνος.

Ὁ κ. Μυλωνᾶς θεωρεῖ τοὺς 6 μνημειώδεις τάφους ὅτι εἶναι οἱ ὑπὸ τοῦ Πausανίου ἀναφερόμενοι τάφοι τῶν ἐκστρατευσάντων ἐναντίον τῶν Θηβῶν Ἀργείων συμμάχων τοῦ Πολυνείκου. Εἶναι δηλ. οἱ τάφοι τῶν ἀρχηγῶν, οἱ ὅποιοι κατὰ τὸν Πλούταρχον ἐδεικνύοντο εἰς τοὺς ἐπισκέπτας τῆς Ἑλευσίνος. Ἀλλ' ἡ σκαφή των ἀπέδειξεν ὅτι οἱ 6 τάφοι δὲν ἀνήκον πράγματι εἰς τοὺς μυθικοὺς ἐκείνους ἥρωας. Διότι 2 τουλάχιστον ἐξ αὐτῶν ἀνήκουσιν εἰς τοὺς μεσοελλαδικοὺς χρόνους, ἕτερος δὲ τρίτος κατεσκευάσθη καὶ ἐχρησιμοποιήθη τὸ πρῶτον κατὰ τὴν μεσοελλαδικὴν ἐποχὴν, ἐχρησιμοποιήθη ὅμως πάλιν κατὰ τὴν ὑστεροελλαδικὴν III, ἀφ' οὗ τὸ μῆκος του σχεδὸν ἐδιπλασιάσθη. Εἰς τὴν ἰδίαν ὑστεροελλαδικὴν ἐποχὴν ἀνήκει χρονολογικῶς καὶ ἡ ἐκστρατεία τῶν Θηβῶν, ἐν τούτοις ὅμως καὶ ὁ τάφος οὗτος ἀποδεικνύεται ξένος πρὸς τοὺς ἥρωας, ἐπειδὴ ἐντὸς αὐτοῦ εὐρέθη σκελετὸς παιδίου μετὰ σχετικῶν κτερισμάτων. Ἐκ τῶν ὑπολειπομένων τριῶν, οἱ δύο φαίνεται ὅτι κατεσκευάσθησαν κατὰ τὴν ὑστεροελλαδικὴν III ἐποχὴν, ἀλλὰ τὸ περιεχόμενόν των κατεστράφη καὶ μόνον διὰ τὸν τρίτον τάφον

δυνάμεθα νὰ εἴμεθα βέβαιοι ὅτι κατεσκευάσθη καὶ ἐχρησιμοποιεῖται κατὰ τὴν ὑστεροελλαδικὴν III ἐποχὴν, διότι τὸ περιεχόμενον του διεσώθη. Εἶναι δ' οὗτος εἷς τῶν μεγαλυτέρων μέχρι τοῦδε ἀνασκαφέντων τάφων τῆς Ἑλευσίνος καὶ ἔχει ἴδιον περίβολον καὶ ἴδιον σῆμα.

Οἱ κάτοικοι τῶν ἱστορικῶν χρόνων φαίνεται ὅτι ἀπέδωκαν τοὺς τάφους εἰς τοὺς ἥρωας κατὰ τρόπον συνήθη εἰς τὴν ἐποχὴν ἐκείνην. Γεννᾶται ὁμως ἡ ἀπορία ἐὰν ἡ ἀπόδοσις αὕτη ἐστηρίζετο ἐπὶ παραδόσεως, ἣτις ἐτοποθεῖται τοὺς τάφους εἰς τὸ σημεῖον ἐκεῖνο τοῦ νεκροταφείου, ἢ ἐγένετο αὐθαιρέτως ὅταν οἱ τάφοι εὐρέθησαν καὶ ἡρευνήθησαν. Ἐὰν ἐστηρίζετο ἐπὶ παραδόσεως θὰ εἶναι ἴσως δυνατὸν νὰ ὑποτεθῇ, ὅτι εἷς τουλάχιστον τῶν τάφων ἦτο ὁ ὑπὸ τῆς παραδόσεως φερόμενος ὡς τάφος τῶν ἡρώων. Τὴν ἀπορίαν ταύτην θὰ λύσῃ πιθανῶς πληρεστέρα μελέτη τῶν ἀνακαλυφθέντων τάφων κατὰ τὸ προσεχὲς ἔτος.

Εἰς τὴν Περατὴν τῆς Ἀττικῆς, κειμένην πρὸς Β τοῦ ὄρου τοῦ Πόρτο-Ράφτη καὶ γέμουσαν μυκηναϊκῶν τάφων, ἐνήργησεν ἡ Ἑταιρεία σκαφικὴν ἔρευναν διὰ τοῦ ἐπιμελητοῦ ἀρχαιοτήτων κ. Ἰακωβίδη τοῦτο μὲν συνεχίζουσα τὴν εἰς τὸ νεκροταφεῖον τοῦτο ἤδη ἀπὸ τοῦ 1895 γενομένην ὑπὸ τοῦ ἀειμνήστου Βαλερίου Στάη σκαφήν, τοῦτο δὲ ἵνα παρεμποδίσῃ τὴν περαιτέρω σύλησιν αὐτοῦ ὑπὸ τῶν ἀρχαιοκαπήλων, οἵτινες διὰ τὴν ἐρημίαν τοῦ τοπίου ἔχουν συλλήσει κατὰ καιροὺς ἄνω τῶν 70 τάφων.

Οἱ ἀνασκαφέντες τάφοι πυκνότητα παρ' ἀλλήλους κείμενοι εἶναι μικροὶ θαλαμοειδεῖς, μὲ τετράπλευρον ἢ ἐλλειπτικὸν θάλαμον, βραχεῖς δρόμους καὶ πολὺ χαμηλὴν ὀροφήν. Ἡ εἴσοδος τοῦ δρόμου των ἐφράσσετο διὰ συνήθους λιθοδομῆς. Δύο ὁμως ἐξ αὐτῶν παρουσιάζουν ἀνὰ δύο δρόμους χρονολογικῶς διακρινόμενους καὶ μὲ κοινὴν τὴν εἴσοδον.

Ἡ σκαφή τῆς 1ης συστάδος ἀπέδωκεν ὑπὲρ τὰ 100 ἀγγεῖα ἀνήκοντα ὅλα εἰς τοὺς ὑστεροελλαδικοὺς III Β καὶ III Γ χρόνους, καλύπτουν δηλαδὴ τὸ μεγαλύτερον μέρος τῆς 13ης ἑκατον-

ταετηρίδος καὶ τοὺς πρώτους χρόνους τῆς 12ης. Τὰ πλεῖστα εἶναι ψευδόστομοι ἀμφορεῖς, ὀλιγώτερα πιθοειδεῖς ἀμφορίσκοι, ἀκόμη ὀλιγώτερα πρόχοι καὶ προχοῖδια. Εὐρέθησαν ἐπίσης καὶ ὀλίγα τινὰ δείγματα ἀλαβάστρων, κρατηρίσκων, κυάθων καὶ σκύφων. Παντελῶς ὅμως ἐλλείπουσιν αἱ κύλικες, ἀντὶ τῶν ὁποίων εὐρέθησαν κύαθοι καὶ σκύφοι. Ἄξιος ἰδιαιτέρας μνείας εἶναι ἰδιότυπος κέρνος σχήματος κολούρου κώνου μὲ 2 λαβὰς φερούσας ἐπὶ στελέχους ἀνὰ ἓνα κοτυλίσκον.

Ἐνδιαφέροντα διὰ τὸ πρωτοφανὲς τοῦ σχήματός των εἶναι 4 εἰδῶλια τῆς ὑστεροελλαδικῆς III B ἢ Γ ἐποχῆς, ἅτινα διαφέρουν τῶν γνωστῶν κατὰ τὸ ὅτι αἱ χεῖρές των, χωρισταὶ ἀπὸ τὸ σῶμα, συνεννοῦνται ἐπὶ τῆς κεφαλῆς καὶ ἴσως εἰκονίζουσιν θρηνωδούς.

Ὁ τάφος I παρουσίασε παραδόξως δύο πλακοσκεπεῖς λάγκους μὲ 2 κεκαυμένους νεκρούς, ἓνα ἐντὸς ἀγγείου καὶ ἄλλον γυναικὸς μὲ πολλὰ χρυσᾶ, ἀργυρᾶ, ἐλεφάντινα καὶ ὀστέϊνα κτερίσματα, 3 σφραγιδολίθους καὶ μίαν δέλτον ἐκ φαγεντιανῆς Ραμσῆ τοῦ Β' καὶ τέλος σφραγιδοκύλινδρον ἐξ αἱματίτου συροχιττιτικῆς προελεύσεως τοῦ 13ου αἰῶνος μὲ παράστασιν περωτῶν δαιμόνων, περωτοῦ ἡλιακοῦ δίσκου, ζώων κλπ. Ὁ κύλινδρος οὗτος εἶναι καὶ κατὰ τοῦτο πολύτιμος, διότι δι' αὐτοῦ δύνανται νὰ χρονολογηθῶσι καὶ τὰ συνοδεύοντα τὰς ταφὰς ἀγγεῖα εἰς τὰ τελευταῖα ἔτη τῆς βασιλείας Ραμσῆ τοῦ Β' ἥτοι περὶ τὸ 1230. Χρυσᾶ κοσμήματα καὶ ἡμιπολύτιμοι λίθοι εὐρέθησαν εἰς ὅλους σχεδὸν τοὺς τάφους, τοῦθ' ὅπερ ἀποτελεῖ ἔνδειξιν, ὅτι ὁ μικρὸς οὗτος λιμὴν τῆς Ἀττικῆς εὐρίσκετο κατὰ τοὺς μυκηναϊκοὺς χρόνους εἰς μεγάλην ἀκμὴν καὶ ζωηρὰν πρὸς τὸ ἐξωτερικὸν ἐπικοινωνίαν.

Ἐν Βραυρωνί ἐπεράτωσεν ἡ Ἑταιρεία τὴν ἀνασκαφὴν τῆς προπέρουσιν εὐρεθείσης παλαιοχριστιανικῆς βασιλικῆς, διὰ τοῦ ἐπιθεωρητοῦ ἀρχιτέκτονος κ. Στίκα. Κατὰ τὸ 1953 αἱ ἐργασίαι περιορίσθησαν α) εἰς τὴν ὁλοσχερῇ ἀποκάλυψιν τῶν τοίχων τῶν παρὰ τὸ αἶθριον δύο ὀρθογωνίων διαμερισμάτων καὶ β) εἰς τὸν

καθαρισμὸν τῶν ἐπὶ τοῦ βορείου τοίχου τμημάτων τοιχογραφιῶν.

Κατὰ τὰς εἰς τὸ αἶθριον γενομένας ἐργασίας ἀπεκαλύφθησαν ὁλοσχερῶς οἱ τοῖχοι τῶν δύο μεγάλων πρὸς βορρᾶν ὀρθογωνίων διαμερισμάτων. Μικρὰ κλίμαξ ἐκ πέντε βαθμίδων ἔφερεν ἀπὸ τῆς αὐλῆς εἰς τὰ ἐν λόγῳ, ἀγνώστου προορισμοῦ, διαμερίσματα. Τὸ μόνον εὖρημα, ὅπερ ἐγένετο κατὰ τὰς ἐργασίας καθαρισμοῦ τῆς κλίμακος, εἶναι χρυσοῦν νόμισμα (solidus) τοῦ Ἰουστινιανοῦ, ἀρίστης διατηρήσεως.

Τὸ νόμισμα φέρει ἐπὶ τῆς προσθίας του ὄψεως προτομὴν αὐτοκράτορος, κρατοῦντος διὰ τῆς δεξιᾶς τὴν σφαῖραν τοῦ κόσμου καὶ ἐπ' αὐτῆς σταυρόν. Κατὰ τὴν περιφέρειαν φέρει τὴν ἐπιγραφὴν D(OMINUS) N(OSTER) IUSTINIANUS P(ATER) P(ATRIAE) VI(CTOR).

Ἐπὶ δὲ τῆς ὀπισθίας του ὄψεως εἰκονίζεται νίκη κρατοῦσα διὰ μὲν τῆς ἀριστερᾶς σφαῖραν μετὰ σταυροῦ, διὰ δὲ τῆς δεξιᾶς σταυρόν ἀπολήγοντα εἰς τὸ χρῖσμα.

Πέριξ εὕρηται ἡ ἐπιγραφή: VICTORIA AUG(USTA) CON(STANTINOPOLIS) OR. Κατ' ἀνακοίνωσιν τῆς Διευθυντρίας τοῦ Ἐθν. Νομισματικοῦ Μουσείου κ. Βαρούχα, εἰς ἣν καὶ παρεδόθη, τὸ νόμισμα τοῦτο ἐκόπη ἐν Κων/πόλει κατ' Ἀπρίλιον τοῦ 538 μ. Χ. Ἡ χρονολογία αὕτη ἔρχεται εἰς ἐνίσχυσιν τῆς ἀπόψεως τοῦ κ. Στίκα, καθ' ἣν ἡ βασιλικὴ τῆς Βραυρῶνος ἐκτίσθη κατὰ τὸ πρῶτον ἡμισυ τοῦ 6ου μ. Χ. αἰῶνος.

Καθαριζομένου τοῦ Β καὶ Δ τοίχου τοῦ κυρίως ναοῦ ἀπὸ τῶν χωμάτων καὶ τῶν ἱζημάτων ἀπεκαλύφθη τμήμα τοῦ κάτω μέρους τῶν καλυπτουσῶν τὸν τοῖχον τοιχογραφιῶν, αἵτινες διασώζουσιν ἀρκετὰ ζωηρὰ εἰσέτι τὰ χρώματά των (ὑποκίτρινον, ἐρυθρόν, ἀνοιχτοπράσινον). Εἰκονίζουσι δὲ παραστάδας λευκὰς μετ' ἰωνικῆς βάσεως, τεταγμένας κατὰ ρυθμικὰς ἀποστάσεις. Μεταξὺ τῶν παραστάδων παρεμβάλλονται ὀρθογώνιοι πίνακες μετὰ πλαισίων ἐκ ταινιῶν. Ἡ καθαρῶς «ἀρχιτεκτονικὴ» αὕτη διακόσμησις τῶν τοίχων, συναντᾶται τὸ πρῶτον εἰς τὴν βασιλικὴν τῆς Βραυρῶνος.

Ἐν Ἀραφῇνι συνέχισεν ἡ Ἑταιρεία τὴν ἀνασκαφὴν τοῦ προϊστορικοῦ συνοικισμοῦ διὰ τοῦ ἐπιμελητοῦ κ. Θεοχάρη, ἐποπτεύοντος τοῦ ἐφόρου κ. Παπαδημητρίου. Ἡ ἀνασκαφὴ περιορίσθη εἰς τὴν ἔρευναν τῶν οἰκημάτων τοῦ πρωτοελλαδικοῦ συνοικισμοῦ. Ἡρευνήθη πλήρως ἡ οἰκία Δ, ἥτις ἦτο προσκεκολλημένη ἐπὶ τοῦ ἀσφαλίζοντος τὸν συνοικισμόν τείχους. Τὸ κύριον δωμάτιον διαστάσεων $4 \times 3,50$ εὑρέθη ἔχον πέντε ἐπάλληλα στρώματα δαπέδων καὶ δύο οἰκοδομικὰς φάσεις. Εὑρέθησαν κατὰ χώραν πλήρη ἀγγεῖα. Πρὸ τῆς οἰκίας διήρχετο στενὴ λιθόστρωτος ὁδός, πλάτους 1,20 μ., ὁδηγοῦσα πρὸς ἀνατολάς. Ἡ εἰς βάθος σκαφὴ τῆς οἰκίας ταύτης ἔφερεν εἰς φῶς λείψανα παλαιότερου οἰκήματος ἴσως πρωίμων πρωτοελλαδικῶν χρόνων, ὅπερ θέλει ἐρευνηθῇ εἰς τὸ μέλλον.

Τῆς συνεχομένης πρὸς τὴν Δ οἰκίας Γ ἠρευνήθησαν 2 κύρια δωμάτια. Ἐντὸς αὐτῶν εὑρέθησαν ἀτελῆ τινα οἰκοδομικὰ λείψανα τῆς Υ.Ε. ΙΙΙ περιόδου. Λείψανα μεγάλης πυρᾶς τῶν ὑστεροελλαδικῶν ὁμοίως χρόνων εὑρέθησαν ἐντὸς ἑνὸς τῶν δωματίων, ἐντὸς δ' αὐτῶν τμήματα πηλοῦ χρησιμοποιοιθέντος πρὸς ἐπάλειψιν στέγης ἐκ κλάδων καὶ καλάμων.

Τῆς οἰκίας Ε τὰ λείψανα εὑρέθησαν εἰς κακὴν κατάστασιν λόγῳ τῶν διαταραχῶν, ἃς ὑπέστη ἡ ἐπίχωσις κατὰ τὴν ὑστεροελλαδικὴν ΙΙΙ ἐποχὴν καὶ λόγῳ συγχρόνων ὀρυγμάτων. Ἀνευρέθη ὅμως κατὰ χώραν ὁ λίθινος ὄλμος τῆς ἐξωθύρας τοῦ οἰκήματος.

Τέλος τῆς κατὰ τὸ Β. ἄκρον τῆς ἀνασκαφῆς κειμένης οἰκίας Θ ἀνεσκάφη μικρὸν τμῆμα διαπιστωθέντος ὅτι καὶ αὕτη ἠρείδετο ἐπὶ τοῦ τείχους.

Ἄξιον προσοχῆς εἶναι τὸ ἀποκαλυφθὲν ὠοειδὲς ὄρυγμα Ζ, μήκους 3 μ. καὶ πλάτους 2 μ. καὶ βάθους 0.65 μ., ὅμοιον τὸ σχῆμα πρὸς τὸ λακκοειδὲς ἐργαστήριον τὸ πέρυσιν εὑρεθὲν παρὰ τὴν παραλίαν. Περιεῖχε μέγαν ἀριθμὸν ὀστράκων καὶ ἀπετέλει τὸ δάπεδον καλύβης.

Δυτικῶς αὐτοῦ εὑρέθη αἰνιγματῶδες μικρὸν ἀψιδωτὸν κτίσμα Η.

Ἦρευνήθη ἐπίσης καὶ ἀπεκαλύφθη εἰς μῆκος 30 μ. τὸ ὄχρωματικὸν τεῖχος τοῦ συνοικισμοῦ.

Ἀνεκαλύφθησαν δὲ καὶ 2 βαθέα φρεατοειδῆ ὀρύγματα, «βόθροι», πλήρεις τέφρας καὶ ἀπηνθρακωμένων ὑλῶν.

Πλούσια ὑπῆρξαν τὰ κεραμικὰ εὐρήματα τῆς ἀνασκαφῆς. Εὐρέθη δεκάς πλήρων ἀγγείων καὶ πλῆθος ἄλλων ἀσφαλῶς συμπληρουμένων, διαφόρων σχημάτων. Εἶναι πάντα μονόχρωμα, γραπτῶν δὲ ἐλάχιστα μόνον ὄστρακα ἀνευρέθησαν.

Διὰ πρώτην φορὰν εὐρέθησαν ἐφέτος καὶ ἀγγεῖα ἐκ τῶν λεγομένων «ἡμιβερνικώτων» (partially glazed ware), ἅτινα θεωροῦνται χαρακτηριστικὰ τῶν τελευταίων πρωτοελλαδικῶν χρόνων.

Μετάλλινα εὐρήματα εὐρέθησαν καὶ ἐφέτος ὀλίγα ἐκ χαλκοῦ καὶ μολύβδου, εἰς δὲ τὰ ἀνώτερα στρώματα τῆς ἐπιχώσεως τῶν οἰκημάτων καὶ σκωρία χαλκοῦ, μαρτύριον τῆς κατοχῆς τῶν οἰκιῶν ὑπὸ τῶν χαλκέων τῶν ἐν τῇ παραλίᾳ ἐργαστηρίων.

Μεταξὺ τῶν σημαντικωτέρων εὐρημάτων τῆς ἀνασκαφῆς καταλέγεται κωνοειδῆς σφραγιστὴρ λίθος τῆς πρωτοελλαδικῆς περιόδου μετὰ κύκλων καὶ στιγμῶν.

Τέλος ἀνευρέθησαν καὶ ἀρκετὰ λίθινα ἐργαλεῖα καὶ τινα ὀστεῖνα ὄστρεα διάτρητα, ὑπολείμματα τροφῶν κ. ἄ.

Ἐν Ἀμφιαρείῳ συνετελέσθησαν ὑπὸ τοῦ ἐφόρου κ. Μιτσοῦ αἱ κάτωθι ἐργασίαι: 1) Ἐκαθαρίσθη ὅλος ὁ ἀρχαιολογικὸς χώρος ἀπὸ τὰ ἐν αὐτῷ φυόμενα δένδρα καὶ θάμνους. 2) Ἐκαθαρίσθη καὶ διηρυνήθη ὁ ὁχετὸς ἀπομακρύνσεως τῶν ὑδάτων ἐκ τῆς κρήνης εἰς τὸν ποταμόν. Τὸ ὕδωρ δηλαδὴ τῆς περιφήμου κρήνης ἀνεφάνη καὶ πάλιν. 3) Συνεκολλήθησαν ἐπιγραφαὶ καὶ γλυπτὰ ἐν τε τῷ Μουσεῖῳ καὶ τῷ ἀνεσκαμμένῳ χώρῳ. 4) Ἐμελετήθησαν ἀνέκδοτοι ἐπιγραφαί.

Ἐν Πτελεῶ ἔξηκολούθησε καὶ ἐφέτος ἡ Ἑταιρεία τὰς ἀνασκαφικὰς τῆς ἐργασίας διὰ τοῦ ἐφόρου κ. Βερδελῆ. Κατὰ ταύτας ἀπεκαλύφθησαν καὶ 2 νέοι μυκηναῖκοι τάφοι. Ὁ εἰς τού-

των ἔχει θόλον διαμέτρου 5.20 μ. καὶ πολὺ στενὸν καὶ βραχὺν δρόμον. Ἐντὸς εὐρέθησαν ἀνθρώπινα ὅστᾳ καὶ τινὰ λίθινα κωνικὰ κομβία, ὡς καὶ τινὰ ἐνδιαφέροντα ἀγγεῖα τῆς ΥΕ ΙΙΙ περιόδου. Εἰς τὸ Β. ἄκρον τῆς θόλου εὐρέθησαν 2 ἀβαθεῖς βόθροι πλήρεις ὅστων ἀλλ' ἄνευ κτερισμάτων εἰς δὲ τὸ Ν. ἄκρον 3 κιβωτιόσχημοι μεσοελλαδικοὶ τάφοι μὲ τὸν νεκρὸν εἰς συνεπτυγμένην στάσιν. Ἐκ τῶν τάφων τούτων θὰ προέρχωνται θραύσματα μινυεῖων ἀγγείων εὐρεθέντα εἰς τὸν δρόμον.

Ὁ 2ος τάφος εὐρέθη 50 μ. ἀνατολικῶς τοῦ πρώτου. Ἡ θόλος του ἔχει διάμετρον 4 μ. ἀλλ' οὗτος διετηρήθη εἰς ὕψος μόνον 0.60 μ., ὃ δὲ δρόμος του εἶναι τελείως κατεστραμμένος.

Ἐντὸς τῆς θόλου εὐρέθησαν περὶ τὰ 15 κρανία καὶ ὀλίγα λίθινα κωνικὰ κομβία καὶ μικρά τινὰ μυκηναϊκὰ ἀγγεῖα τῆς ΥΕ ΙΙΙ περιόδου. Ἐκ τῆς εὐρέσεως 4 μέχρι τοῦδε θολωτῶν τάφων εἰς τὴν περιοχὴν ταύτην ἀποδεικνύεται, κατὰ τὸν κ. Βερδελῆν, ὅτι ὁ ὀμηρικὸς Πτελεὺς ἔκειτο ἐπὶ τῆς κορυφῆς τῆς Γρίτσας, ὅπου ἔπειτα ἐκτίσθη ἡ ἱστορικὴ ὁμώνυμος πόλις.

Παραλλήλως ἀνεσκάφησαν παρὰ τὸν μυκηναϊκὸν τάφον τῶν Ἀγ. Θεοδώρων καὶ τὰ θεμέλια δύο σχεδὸν πλήρων ὀψίμων ἐλληνιστικῶν οἰκιῶν, ὧν τὰ μὲν θεμέλια ἦσαν λίθινα τὰ δὲ ἄνω μέρος ἐκ πλίνθων ὤμων. Αἱ οἰκίαι ἴσως ἀνήκουν εἰς τινὰ στρατιωτικὸν συνοικισμόν ἰδρυθέντα πρὸς ἐπιτήρησιν τῆς ὁδοῦ ἢ εἰς ἀγροτικὸν συνοικισμόν.

Ἐν Φαρσάλῳ συνεχίσθη διὰ τοῦ αὐτοῦ ἐφόρου ἡ ἀνασκαφὴ τοῦ προτέρου ἐμφανισθέντος θολωτοῦ μνημείου στραφεῖσα εἰς τὰ πέραξ αὐτοῦ καὶ εἰς τὸ ἐσωτερικὸν τοῦ ἐπικαλύπτοντος αὐτὸ τύμβου. Εὐρέθη χαλκῇ τεφροδόχος κάλπις μὲ ὥραϊαν παράστασιν Νίκης εἰς τὸ κάτωθεν τῆς λαβῆς ἀνάγλυφον, ἔργον τοῦ β' ἡμίσεος τοῦ 4ου π. Χ. αἰῶνος. Ἡ κάλπις ἐφυλάσσετο ἐντὸς λιθίνης στρογγύλης θήκης, πέραξ δ' αὐτῆς εὐρίσκοντο καὶ ἄλλοι τάφοι κατεστραμμένοι, πλησίον δὲ σκελετοῦ εὐρέθησαν 2 μικροὶ λεπτότατοι χρυσοὶ ρόδακες ἐλληνιστικῶν χρόνων. Ἡ περαιτέρω

ἔρευνα τοῦ τύμβου ἀπεκάλυψε θαλαμοειδῆ μυκηναϊκὸν τάφον μὲ τετράγωνον θάλαμον (3×2,4) διατηρηθέντα εἰς ὕψος 1.50 μ. Οἱ τοῖχοί του εἶναι ἐξ ἁδρῶς εἰργασμένων ἀσβεστολίθων, ἐλαφρῶς συγκλινόντων πρὸς τὴν κορυφὴν.

Ἐντὸς τοῦ θαλάμου εὐρέθη σκελετὸς ἀνδρός, κατὰ δὲ τὴν ΒΔ. γωνίαν συσσωρευμένα ὅστ᾽ αὐτὸς δεκάδος νεκρῶν, μεμιγμένα μὲ θραύσματα μυκηναϊκῶν ἀγγείων, δικωνικὰ κομβία καὶ κεφαλὴ περόνης ἐξ ὀρείας κρυστάλλου ὥραιότατα ἐξεργασμένη εἰς σχῆμα ρόδακος. Εἰς ἄλλο μέρος τοῦ τάφου εὐρέθησαν 4 μικρὰ χρυσᾶ κοσμήματα, ψηφίδες ἐκ φαγεντιανῆς καὶ ψηφίδες ἐξ ἡλέκτρου, διαλελυμένα.

Ἡ ἀποκάλυψις τοῦ νέου, πλουσίου εἰς εὐρήματα καίπερ σεσυλημένου θαλαμωτοῦ μυκηναϊκοῦ τάφου, μετὰ τοὺς 2 γειτονικοὺς συγχρόνους, τοὺς εὐρεθέντας πέρυσιν, ἀποδεικνύει ὅτι ἐνταῦθα ἔξετείνετο τὸ νεκροταφεῖον τῆς μυκηναϊκῆς Φθίας.

Ἐν Σταυροπόλει παρὰ τὴν Ξάνθην ἀνέσκαψεν ἡ Ἑταιρεία διὰ τοῦ ἐφόρου κ. Μακαρόνα ἑλληνιστικὸν τάφον, παλαιόθεν μὲν γνωστὸν εἰς τοὺς περιοίκους καὶ σεσυλημένον ἄγνωστον ὅμως μέχρι τοῦδε εἰς τὴν ἐπιστήμην. Πρόκειται περὶ καμαροσκεποῦς διὰ σφηνοειδῶν θολιτῶν τάφου ἀποτελουμένου ἐκ δύο δρόμων, ἑνὸς ἐξωτερικοῦ ἀσκεποῦς καὶ ἑτέρου ἐσωτερικοῦ, ἑνὸς εὐρυτέρου προθαλάμου καὶ τέλος τοῦ τετραγώνου νεκρικοῦ θαλάμου, πάντων καμαροσκεπῶν. Τὸ μνημεῖον εἶναι κατεσκευασμένον ἐξ ὑποφαίου ἐντοπίου μαρμάρου κατὰ τὸν ἑλληνιστικὸν ψευδισόδομον τρόπον. Ἐκαστον τῶν διαμερισμάτων του συγκοινωνεῖ πρὸς τὸ ἐπόμενον διὰ θύρας συγκειμένης ἐκ 2 παραστάδων μετὰ κυματοφόρων ἐπικράνων καὶ ὑπερθύρου ἢ θριγκώματος. Αἱ θύραι ἐκλείοντο διὰ μεγάλων ὀρθογωνίων μαρμάρων. Ἰδιαιτέρως ἀξιοσημεῖωτος εἶναι ἡ θύρα τοῦ κυρίως θαλάμου, ἣτις ἐκλείετο διὰ δύο μεγαλοπρεπῶν μαρμαρίνων θυροφύλλων, ἅτινα εὐρέθησαν τεθραυσμένα, ἀπομιμοῦνται δ' ἐπὶ τοῦ λίθου τὴν τεκτονικὴν σύνθεσιν ξυλίνων θυροφύλλων.

Ὁ τε προθάλαμος καὶ ὁ θάλαμος περιθέονται εἰς τὸ ὕψος τῶν γεννήσεων τῆς καμάρας ὑπὸ κοσμοφόρου, στεφομένης ὑπὸ συνθέτου ἰωνικοῦ κάτω καὶ λεσβίου ἄνω κυματίου. Ἐντὸς τοῦ θαλάμου εὐρέθησαν 2 μαρμάριναι κλῖναι διατεταγμέναι κατ' ὀρθὴν γωνίαν. Ἀμφότεραι φέρουσι κατὰ τὸ ἄκρον ἀνὰ 2 διπλᾷ μαρμάρινα προσκεφάλαια. Οἱ πόδες των φέρουσι γραπτὴν ἐγκανστικὴν διακόσμησιν ἐξ ἀντινῶτων ἀνθεμίων καὶ ἄλλων κοσμημάτων. Εἰς μεταγενεστέρους χρόνους προσετέθη καὶ τρίτη κλίνη, αὕτη ὁμως κατὰ πρόχειρον τρόπον καὶ ἐξ εὐτελεστεροῦ ὕλικου.

Ἰδιαίτερον χαρακτηριστικὸν τοῦ τάφου τῆς Σταυρουπόλεως — πλὴν τοῦ ἀσυνήθους καμαροσκεποῦς δρόμου του — εἶναι καὶ ὅτι τὰ κοσμήματα τῶν ἐσωτερικῶν ἐπιφανειῶν του δὲν εἶναι ἐπὶ κονιάματος ἀλλ' ἀπ' εὐθείας ἐπὶ τοῦ μαρμάρου ἐξωγραφημένα.

Λόγῳ τῆς συλήσεως ἐλάχιστα εἶναι τὰ γενόμενα εὐρήματα: 2 μικροὶ χρυσοὶ δακτύλιοι, ἓν χρυσοῦν ἀμφικωνικὸν ψηφίδιον περιδεραίου καὶ τινα θραύσματα πηλίνων ἀγαλματίων ἀνηκόντων εἰς 3, Ἐρωτας πιθανῶς, καὶ γυναικείας μορφᾶς. Ἡ συγκόλλησις των ἀπέδωκε μέγα μέρος ἐνὸς ἐξ αὐτῶν μετὰ τῆς κεφαλῆς. Εἶναι ἔργον ἀρίστης τέχνης δυνάμενον λόγῳ τῆς τεχνοτροπίας του νὰ χρονολογηθῇ εἰς τὸ α' ἡμῖς τοῦ 2^{ου} π. Χ. αἰῶνος, εἰς ἣν ἐποχὴν πρέπει νὰ ἀνήκῃ καὶ ὁ τάφος.

Ἐν Βεργίνῃ τῆς Δ. Μακεδονίας συνέχισεν ἡ Ἑταιρεία διὰ τοῦ ἐπιμελητοῦ κ. Ἀνδρονίκου τὴν ἀνασκαφὴν τοῦ πέρυσιν ἀποκαλυφθέντος ἀρχαίου νεκροταφείου. Ἐξηκριβώθη δι' αὐτῆς ὅτι οἱ περυσिनοὶ τύμβοι ἀνῆκον εἰς τὸν 10^{ον} καὶ τὸν 9^{ον} π. Χ. αἰῶνα. Ἐπειδὴ ὁμως ὁ Γερμανὸς Exner ἀνασκάψας ἐνταῦθα κατὰ τὴν κατοχὴν τύμβους, κειμένους εἰς τὸ νότιον ἄκρον τοῦ νεκροταφείου, εἶχεν ἀναφέρει ὅτι περιεῖχον τάφους ἑλληνιστικούς, ὁ κ. Ἀνδρόνικος θέλων νὰ ἐξακριβώσῃ τοῦτο ἠρεύνησεν ἐπίτηδες 4 τύμβους κειμένους εἰς τὰ ὄρια τοῦ νεκροταφείου. Τὰ ἀποτελέσματα ὑπῆρξαν ἐνδιαφέροντα καὶ σαφεῖς τὰ ἐξαχθέντα πορίσματα. Οὕτως τύμβος σκαφεὶς εἰς τὸ ἀνατολικὸν ἄκρον περιεῖχε ἐπιμήκη

ὀρθογώνιον τάφον ἐκ μεγάλων πωρολίθων, κενὸν ὁμως εὐρημάτων. Ἐκ τινων εὐρεθέντων ὀστράκων, ἐκ τῆς κατασκευῆς του καὶ ἐκ τῶν λίθων του, προερχομένων ἀπὸ καταστραφέν κτήριον καθίσταται πρόδηλον ὅτι πρόκειται περὶ τάφου ἑλληνιστικῶν χρόνων. Ὁ τύμβος ὁμως ἦτο παλαιός (10ου ἢ 9ου αἰῶνος) καὶ περιεῖχε πολλὰς ἀρχικὰς ταφὰς μὲ κτερίσματα ἐγχώρια μακεδονικά, χαλκᾶ κοσμήματα καὶ σιδηρᾶ ὄπλα. Πέντε τῶν τάφων τούτων ἦσαν ἐντὸς μεγάλων πίθων. Ἡ κατασκευὴ τοῦ ἑλληνιστικοῦ τάφου κατέστρεψε τὴν πλέον ἐνδιαφέρουσαν πρωτογεωμετρικὴν ταφήν, ἥς μόνον ὀλίγα ὀστρακα εὐρέθησαν διεσπαρμένα ἐντὸς τῶν περὶ τὸν τάφον χωμάτων.

Ἄλλος τύμβος περιεβάλλετο κατὰ τὴν βάσιν του ὑπὸ κυκλικοῦ περιβόλου ἐκ μικρῶν, ἀργῶν λίθων, ὅστις μέχρι μὲν τῆς ἐπιφανείας τοῦ πέριξ ἐδάφους οὐδὲν ἀπέδωσε, βαθύτερον ὁμως (1,50 - 2,50 μ.) εὐρέθησαν 2 ἑλληνιστικαὶ ταφαί. 2 ἄλλοι τύμβοι σκαφέντες ἀπέδειξαν ἐξ ἀρχῆς ὅτι εἶχον ταραχθῆ. Ἐντὸς τῶν χωμάτων των ἦσαν διεσκορπισμένα ὀστρακα ἀγγείων καὶ τινα μετάλλινα ἀντικείμενα (3 ὀκτώσχημοι πόρπαι χαλκαῖ καὶ 2 σιδηραὶ αἰχμαὶ δοράτων) ἀνήκοντα προφανῶς εἰς παλαιὰς ταφὰς. Εἰς τὸν ἕτερον τῶν τύμβων καὶ εἰς βάθος 4,50 μ. ἀπὸ τῆς κορυφῆς του ἐφάνη ἡ στέγη μεγάλου ἑλληνιστικοῦ τάφου διαστάσεων 2×3 μ., ἀποτελουμένη ἐκ μεγάλων τεθραυσμένων ὁμως πωρολίθων. Ἐσωτερικῶς ὁ τάφος ἦτο κεκονιαμένος, τοὺς δὲ τοίχους του περιέθεε, κατὰ τὸ μέσον τοῦ ὕψους, γραπτὴ ταινία μὲ ἰωνικὰ κυμάτια. Ἐντὸς τοῦ τάφου ὑπῆρχεν ὀρθογώνιος κλίνη. Ἀτυχῶς οἱ τυμβωρύχοι εἶχον προηγηθῆ καὶ οὕτω μόνον θραύσματά τινα πηλίνων ἐπιχρύσων ἀγγείων, ἐπίχρσοι ψῆφοι ὄρων καὶ τινα χαλκᾶ ἐλάσματα ἀνευρέθησαν. Ὁ τελευταῖος σκαφεὶς τύμβος εὐρέθη περιέχων ταφὰς ἐντὸς πίθων τοῦ 10ου ἢ 9ου αἰῶνος, ἐξ ὧν προῆλθον 30 χειροποίητα ἀγγεῖα καὶ ἀρκετὰ χαλκᾶ καὶ σιδηρᾶ ἀντικείμενα.

Κατὰ ταῦτα ἡ ἐφετινὴ ἀνασκαφικὴ ἔρευνα τοῦ ἐκτεταμένου νεκροταφείου τῆς Βεργίνης ἀπέδειξεν ὅτι τοῦτο ἤρχισε δημιουργοῦμενον περὶ τὸ 1000 π. Χ., ἐπεξετάθη σὺν τῷ χρόνῳ ἔπαυσε δὲ

χρησιμοποιούμενον περὶ τὸ 800 π. Χ. Πολλοὺς αἰῶνας ἀργότερον, τὸν 4ον ἴσως π. Χ., ἡ περιοχὴ κατοικηθεῖσα ἐκ νέου ἐχρησιμοποίησε καὶ πάλιν τὸ νεκροταφεῖον. Τότε οἱ παλαιοὶ τύμβοι ἀνεσκάπτοντο κατὰ τὸ κέντρον κατεσκευάζοντο δ' ἐντὸς οἱ νέοι τάφοι.

Ἐν Ἡπείρῳ ἔσκαψεν ἡ Ἑταιρεία διὰ τοῦ καθηγητοῦ κ. Εὐαγγελίδη 1) εἰς Γλυκὺ καὶ 2) εἰς Δωδώνην. Εἰς Γλυκὺ ἀπεκαλύφθησαν τὰ θεμέλια μεγάλης τρικλίτου βασιλικῆς, ἣτις ὁμως λόγῳ τοῦ συστήματος τῆς δομῆς της δὲν δύναται νὰ εἶναι ἡ ὑπὸ τοῦ ἐπισκόπου Δονάτου κατὰ τὸν 4ον αἰῶνα ἀνεγερθεῖσα, ἀλλ' εἶναι πιθανώτατα κτίσμα τῆς ἐποχῆς τοῦ δεσποτάτου τῆς Ἡπείρου ἥτοι τοῦ 13ου μ.Χ. αἰῶνος. Οἱ ἐσωτερικοὶ κίονες ἔβαινον ἐπὶ ἰωνικῶν βάσεων, διασωθεισῶν κατὰ χώραν, εἶχον δὲ κιονόκρανα μὲ πρωτότυπον διακόσμησιν, τὰ μὲν μετ' ἀναγλύφων σταυρῶν, τὰ δὲ μετ' ἐπιγραφῆς ἐν σχήματι σταυροῦ ἀναγινωσκομένης ὄπλον καλόν. Πρὸς δυσμὰς τοῦ κυρίως ναοῦ εὐρέθη ἀπλοῦς νάρθηξ, πρὸς ἀνατολὰς δὲ ὑπῆρχον δύο κόγχαι, μία ἡμιεξάπλευρος ἀντιστοιχοῦσα πρὸς τὸ μέσον κλίτος καὶ ἄλλη ἡμικυκλικὴ εἰς τὴν πρόθεσιν, ἐν ᾗ τὸ τμήμα τοῦ διακονικοῦ λήγει εἰς εὐθὺν τοῖχον.

Ἐντὸς τῶν χωμάτων εὐρέθησαν πολλὰ συντρίμματα τοιχογραφιῶν τοῦ 16ου αἰῶνος καὶ τεμάχια ἀναγλύφων ἐκ θωρακίων καὶ ἐπιστυλίων τῆς μεσοβυζαντινῆς τέχνης.

Εἰς τὴν Δωδώνην ἡ ἀνασκαφὴ τοῦ κ. Εὐαγγελίδη, βοηθουμένου καὶ ὑπὸ τοῦ ἐπιμελητοῦ κ. Δάκαρη, ἀπέβλεψε κυρίως εἰς τὴν ἐκκαθάρισιν 2 κτηρίων, τὰ ὁποῖα καὶ ὁ Καραπάνος εἶχεν ἤδη ἐπιπολαίως ἀποκαλύψει ἥτοι α) τοῦ πρὸς Α. τῆς παλαιοχριστιανικῆς βασιλικῆς τετραγώνου κτηρίου καὶ β) τοῦ κατὰ τὴν πρὸς ἀνατ. κλιτὺν τοῦ θεάτρου καὶ ἐγγὺς αὐτοῦ ὀρθογωνίου.

Το τετράγωνιον κτήριο μὲ τὴν περίστυλον ἐσωτερικὴν αὐλήν του καὶ τὸ προστῶον ἀνεσκάφη πλήρως, παρουσιάζει δὲ πολλὰς καταστροφὰς καὶ κτίσματα διαφόρων χρόνων. Εἰς τὸ ἀρχικόν

κτίσμα ἀνήκουν οἱ ἐξωτερικοὶ ἰσόδομοι τοῖχοι καὶ τμῆμα τοῦ περιστευλίου τῆς Δ. πλευρᾶς τῆς αὐλῆς. Ἡ κατασκευὴ του ἀνάγεται εἰς τὸν 4ον, ἴσως δὲ καὶ τὸν 5ον π.Χ. αἰῶνα, ἂν κρίνωμεν ἐκ τῶν εὐρεθέντων ἀνθεμίων. Εἰς δευτέραν περιόδον κατασκευάσθη τὸ νότιον πρόπυλον. Εἰς ἔτι μεταγενεστέρους χρόνους ἀνήκει τὸ ἐκ βορρᾶ εἰσερχόμενον εἰς τὸ κτήριον ὀρθογώνιον, μὲ μεγάλους λίθους θεμέλιον.

Κατὰ τὴν ΒΔ γωνίαν τοῦ κτηρίου ἀπεκαλύφθη εἰς τὸ κατώτατον στρώμα ἀνώμαλον δάπεδον ἐξ ὠπτημένου πηλοῦ προϊστορικῶν χρόνων, ὅπερ πιθανῶς θὰ ἦτο ἐστία. Πέριξ αὐτῆς εὐρέθησαν τεμάχια χειροποιήτων ἀγγείων ἐκ φαιοῦ πηλοῦ καὶ πλεῖστα σφονδύλια μὲ ὀπὴν πρὸς ἀνάρτησιν, ἀποτελοῦντα ἴσως ψηφίδας ὁρμου ἢ βαρύδια ὑφαντικοῦ ἱστοῦ.

Ἐντὸς τοῦ χώρου εὐρέθησαν καὶ μικρὰ ἀντικείμενα χαλκᾶ, μολύβδινα ἐλάσματα μὲ χρηστηρίους ἐπιγραφὰς κλπ. Ἀξία ἰδίως μνείας εἶναι ἐπιγραφὴ ἐπὶ λίθου λέγουσα ὅτι ἐδόθη «πολιτεία» εἰς 2 γυναῖκας ἐπὶ βασιλέως Νεοπτολέμου τοῦ Ἀλκέτα, ὅστις ἐβασίλευσεν ὀλίγον πρὸ τῶν μέσων τοῦ 4ου αἰ. Ἡ ἐπιγραφὴ ἀποκτᾷ ἰδιαιτέραν σημασίαν, ἐπειδὴ ἀναφέρει πολλὰ ὀνόματα ἀγνώστων μέχρι τοῦδε ἡπειρωτικῶν φύλων.

Τὸ δὲ μέγα ὀρθογώνιον κτήριον, περίπου 30×40 μ., ἔχει τοὺς ἐξωτερικοὺς τοίχους ἰσοδόμως ἐκτισμένους καὶ ἐφωδιασμένους μὲ ὀρθογωνίους ἀντηρίδας. Ἡ εἴσοδος εὐρίσκετο εἰς τὴν νοτίαν πλευρὰν ὁπόθεν διήρχετο πιθανῶς ἡ ἱερὰ ὁδὸς τοῦ ἱεροῦ. Κατὰ τὸ βόρειον τμῆμα ἐντὸς τοῦ κτηρίου ὑπάρχουν 2 σειραὶ μεμονωμένων βάθρων, ἐφ' ὧν ἔβαινον κίονες ἐκ κροκαλοπαγοῦς λίθου, ὧν σώζεται εἷς μὲ ἰωνικὴν βάσιν καὶ τμῆμα σφονδύλου. Δὲν ἐξηκριβώθη εἰσέτι ὁ προορισμὸς τοῦ κτηρίου, ὅπερ ὑπέσθη βραδύτερον πολλὰς μετασκευάς.

Τέλος εἰς τὸν πρὸς δυσμὰς τοῦ τετραγώνου κτηρίου χώρον εὐρέθησαν διάφορα χαλκᾶ ἀντικείμενα, ὡς λαβαὶ ἀγγείων, βάσεις λεοντόποδες, ἀνθέμια ἐκ διακοσμήσεως λαβῶν, πολλὰ μολύβδινα ἐλάσματα μὲ χρηστηρίους ἐπιγραφὰς, χαλκῇ κλεῖς κλπ. Ἀξιοσημείωτον εἶναι μικρὸν χαλκοῦν ἀγαλμάτιον εἰκονίζον κωμαστὴν

ἀνακεκλιμένον ἐπὶ τοῦ ἀριστεροῦ βραχίονος καὶ κρατοῦντα διὰ τῆς ἀριστερᾶς χειρὸς ἐμπρὸς κέρασ, ἔχοντα δὲ τὴν δεξιὰν ἐπὶ τοῦ γόνατος. Φορεῖ χιτῶνα καταλείποντα γυμνὸν τὸ πλεῖστον τοῦ στέρνου καὶ παριστάνει τύπον δαιδαλικὸν τῶν ἀρχῶν τοῦ 6ου π.Χ. αἰῶνος. Προέρχεται πιθανώτατα ἐκ λακωνικοῦ ἐργαστηρίου. Ἐπειδὴ δὲ τὸ κάτω μέρος του εἶναι κοῖλον καὶ ὀριζόντιον συνάγεται ὅτι θὰ ἦτο ποτὲ προσκεκολλημένον ἐπὶ τῆς ράχews ἢ τῶν χειλέων χαλκοῦ κρατῆρος, ἐξ οὗ ὑποτίθεται ὅτι ἦντλει διὰ τοῦ κέρατος τὸ εὐχάριστον εἰς αὐτὸν ποτόν. Ἡ γῆ τῆς Δωδώνης ἐκτὸς τῶν ἄλλων ἀρχαιολογικῶν εὐρημάτων δὲν παύει νὰ μᾶς χαρίζῃ καὶ σημαντικά, ἔστω καὶ μικρά, καλλιτεχνήματα.

Ἐν Κασσώπῃ συνέχισεν ἡ Ἑταιρεία τὰς ἀπὸ τοῦ 1951 ἀρξαμένας ἀνασκαφὰς τῆς διὰ τοῦ ἐπιμελητοῦ κ. Δάκαρη. Διὰ τῆς ἐφετινῆς σκαφῆς ἀπεκαλύφθη πλήρως ἡ κατὰ τὸ κέντρον τοῦ ἑκατομπέδου ξενῶνος μεγάλη αὐλὴ καὶ αἱ περιβάλλουσαι αὐτὴν στοαί, προσέτι δὲ τρία νέα δωμάτια καὶ ἡ πρόσοψις τοῦ κτηρίου. Τῶν στοῶν ἀνεστηλώθησαν οἱ ἀνευρεθέντες ὀκτάπλευροι στῦλοι μετὰ τῶν δωρικῶν κιονοκράνων τῶν.

Εἰς πάντα τὰ ἀνασκαφέντα δωμάτια ἀνευρέθη περὶ τὸ μέσον ἀνὰ ἓν λίθινον βάθρον τραπεζῆς εἰς δὲ τὸ γωνιαῖον (λ) καὶ λείψανα τῆς ἀγούσης εἰς τὸν ἄνω ὄροφον λιθίνης κλίμακος.

Κατὰ τὴν σκαφὴν ἀνευρέθησαν πέντε ἀκέραιαι πήλιναι ὑδρορροαί, ὅστρακα ἐγχωρίων ἀγγείων καὶ 2 ὀξυπύθμενοι ἀμφορεῖς τοῦ 1ου π.Χ. αἰῶνος, ἱκανὰ δωρικὰ κιονόκρανα τῶν στύλων, πήλινά τινα πινάκια, μεγάλη πηλίνη λεκάνη, πηλίνη κυλινδρική μήτρα μετ' ἐντύπου παραστάσεως κληματίδος, χαλκᾶ τινα νομίσματα, γραπταὶ σῖμαι, ἀνθεμωτοὶ ἡγεμόνες καλυπτῆρες κ.ἄ. Ὁ ξενὼν θὰ ἐγκατελείφθῃ τὸν 1ον π.Χ. αἰῶνα.

Προσεκτικωτέρα ἐξέτασις τῆς τοιχοποιίας τῶν ἄνω μερῶν τῶν τοίχων ἀπέδειξεν ὅτι αὕτη συνίστατο ἐκ μεγάλων στρώσεων ὀπτολίνθων ἐναλλασσομένων πρὸς ξυλοδεσιάς, ἐφ' ὧν προσηλοῦντο αἱ πλίνθοι διὰ σιδηρῶν περονῶν.

Β.Δ. τῆς Παλαιᾶς Κορίνθου ἐνήργησεν ἡ Ἑταιρεία διὰ τοῦ ἐπιμελητοῦ κ. Πάλλα σκαφικὴν ἔρευναν μεγάλης, τρικλίτου, παλαιοχριστιανικῆς βασιλικῆς, μήκους 47 μ. καὶ πλάτους 22 μ. Ταύτης ἀπεκαλύφθη ὁ ἀνατολικὸς τοῖχος καὶ μέγα μέρος τοῦ ἱεροῦ βήματος μετὰ τῆς ἡμικυκλικῆς ἀψίδος. Πρὸς Δ. διεπιστώθη ἡ ὑπαρξίς νάρθηκος ὡς καὶ προσκτίσματος προσκεκολλημένου εἰς τὴν νοτίαν πλευρὰν τῆς βασιλικῆς καὶ συγκοινωνοῦντος διὰ θύρας μετὰ τοῦ κυρίως ναοῦ. Λόγω τῶν πολλῶν ἰσχυρῶν ποδαρικών του τὸ πρόσκτισμα τοῦτο θὰ ἦτο θολωτόν, χρησιμεῦον ἴσως ὡς βαπτιστήριον ἢ καὶ μαρτύριον.

Τὸ βῆμα ἐκτείνεται κατὰ 7.20 μ. πρὸ τῆς ἀψίδος καταλαμβάνει δ' ὡς συνήθως ὅλον τὸ πλάτος τοῦ μεσαίου κλίτους μὲ εἴσοδον σχήματος πεῖ. Ἐντὸς τοῦ βήματος εὐρέθησαν αἱ 2 ἀνατολικαὶ βάσεις τοῦ κιβωρίου τῆς Ἀγ. Τραπέζης καὶ μεταξὺ τούτων, ὑπὸ τὸ δάπεδον, μικρὸν τετράπλευρον ἐγκαίνιον, δεξιᾷ δὲ καὶ ἀριστερᾷ τὰ βάθρα τῶν ἱερέων. Κατὰ τὴν ἀνασκαφὴν ἀνευρέθησαν καὶ διάφορα γλυπτὰ τεμάχια (θωράκια, ἐπιθήματα, ἄμβων), δι' ὧν τὸ μνημεῖον δύναται νὰ χρονολογηθῇ ἀπὸ τοῦ α' τετάρτου τοῦ 6ου μ.Χ. αἰῶνος.

Αἱ μεγάλαι διαστάσεις τῆς βασιλικῆς καὶ ἡ ἔξω τῶν τειχῶν τῆς Κορίνθου θέσις αὐτῆς ὑποδηλοῦσιν ὅτι πρόκειται περὶ σημαντικοῦ λατρευτικοῦ συγκροτήματος τῆς παλαιοχριστιανικῆς Κορίνθου.

Ἐν Σικυῶνι συνέχισεν ἡ Ἑταιρεία τὸ ἀνασκαφικὸν ἔργον τῆς διὰ τοῦ Γραμματέως αὐτῆς. Ἡ ἐφετινὴ σκαφή, μὴ ἀποβλέψασα εἰς ἐντυπωσιακὰ εὐρήματα, περιορίσθη εἰς τὴν ἀπομάκρυνσιν τῶν μεγάλων ἐπιχώσεων, αἵτινες ἐκάλυπτον καὶ ἀπέκρυπτον τὸ σχέδιον ἀφ' ἑνὸς μὲν τῆς αὐλῆς τοῦ ἄνω ἀνδῆρου τοῦ Γυμνασίου τοῦ Κλεινίου, ἀφ' ἑτέρου δὲ τῆς μεγάλης ὑποστύλου αἰθούσης τοῦ Βουλευτηρίου. Διὰ τῆς ἀφαιρέσεως τῶν χωμάτων τὰ δύο ταῦτα κτήρια κυριολεκτικῶς ἀνέπνευσαν ὁ δ' ἐπισκέπτης των δύναται τώρα πλέον νὰ ἔχῃ πλήρη τὴν συνολικὴν εἰκόνα των καὶ νὰ ἐκτιμήσῃ κατ' ὀξίαν τὴν ἁρμονικὴν διάταξιν τῶν μερῶν πού

τὰ ἀπῆρτιζον. Κινητὰ εὐρήματα ἐγένοντο ἐλάχιστα καὶ δὴ μόνον εἰς τὸ Γυμνάσιον. Εἶναι δὲ ταῦτα: κολοβὴ ἐπιγραφὴ ἀναφέρουσα Δοσίθεόν τινα θυηπόλον, ὀλίγα μικρὰ τεμάχια μαρμαρίνων ρωμαϊκῶν ἀνδριάντων καὶ τινα ἐπίκρανα πωρίνων παραστάδων, χρήσιμα διὰ τὴν ἀναπαράστασιν τοῦ κτηρίου. Ἡ ὀλοσχερὴς ἀποκάλυψις τῆς στοᾶς τοῦ ἄνω ἀνδῆρου τοῦ Γυμνασίου ἔφερεν εἰς φῶς καὶ θύραν κατὰ τὸ βόρειον ἡμισυ τοῦ ὀπισθίου τοίχου τῆς ὁδοῦ γοῦσαν διὰ στενοῦ διαδρόμου πρὸς τὸ παρακείμενον ἱερόν — Νυμφῶν πιθανώτατα — ὥς μαρτυροῦσι σχετικὰ εἰδῶλια καὶ αἱ ἐπὶ τῆς κατατομῆς τοῦ βράχου λαξευμέναι κοιλότητες (niches).

Κατὰ τὸ Β. τμήμα τοῦ νεοκατασκευαζομένου συνοικισμού τῆς Προνοίας τοῦ Ναυπλίου ἔσκαψεν ἡ Ἑταιρεία διὰ τοῦ ἐπιμελητοῦ κ. Χαριτωνίδη πυκνοτοποθετημένους τάφους ἐνηλίκων τεθειμένων ἐντὸς μεγίστων κυλινδρικῶν ὀξυπυθμένων πύθων. Ἡ χρονολόγησίς των εἰς τὴν ὥριμον γεωμετρικὴν ἐποχὴν εἶναι ἀσφαλὴς ἐκ τῶν πολλῶν περισυλλεχθέντων ὀστράκων. Τὸ νεκροταφεῖον φαίνεται ὅτι ἐχρησιμοποιήθη, ἀλλ' εἰς περιορισμένην κλίμακα, καὶ κατὰ τοὺς κλασσικοὺς χρόνους. Ἐκ τῶν σχετικῶν ὀστράκων ἀπετελέσθη μέγας πιθοειδὴς ἀμφορεὺς μετὰ τριποδικῆς βάσεως ὕψ. 0.65 μ.

Δοκιμαστικὴ σκαφὴ γενομένη εἰς παλαιότερον ἀνασκαφὸν μυκηναϊκὸν νεκροταφεῖον ὠδήγησεν εἰς τὴν εὑρεσιν φρεατοειδοῦς τάφου κακῆς κατασκευῆς, ὅστις ὅμως ἀπέδωκε λιθίνην λυχνίαν μὲ ἀνάγλυπτον διακόσμησιν σπειρῶν καὶ χαλκοῦν κάτοπτρον. Οὐδὲν ἕτερον κτέρισμα ἀλλ' οὐδὲ καὶ τὸ ἐλάχιστον ἔχνος ὀστέων ἀνευρέθη, τοῦθ' ὅπερ ἄγει εἰς τὴν ὑπόθεσιν ὅτι ὁ τάφος δὲν ἐσυλήθη ἀλλ' ἐξεκενώθη σκοπίμως καὶ ἐπιμελῶς, τὰ δὲ εὑρεθέντα δύο ἀντικείμενα θὰ διέλαθον τοὺς ἐνεργήσαντας τὴν ἀποκομιδὴν τοῦ περιεχομένου τοῦ τάφου.

Ἐν Μυκῆναις συνέχισεν ἡ Ἑταιρεία τὸ ἀνασκαφικὸν αὐτῆς ἔργον διὰ τοῦ ἐφόρου κ. Παπαδημητρίου τῇ συνεργασίᾳ

τοῦ καθηγητοῦ κ. Μυλωνᾶ καὶ τοῦ ἐπιμελητοῦ κ. Θεοχάρη, ὅστις καὶ ἐξεπώνησε τὰ σχετικὰ διαγράμματα. Ἡ ἀνασκαφὴ ἐγένετο ἐντὸς καὶ ἐκτὸς τοῦ πέρυσιν ἀποκαλυφθέντος κυκλικοῦ ταφικοῦ περιβόλου, τὸν ὁποῖον ὁ κ. Παπαδημητρίου ταυτίζει πρὸς τὸν ὑπὸ τοῦ Παυσανίου μνημονευόμενον «ὀλίγον ἀπωτέρω τοῦ τείχους» ἐν ᾧ, κατὰ τὴν παράδοσιν, ἐτάφησαν ὁ Αἰγισθος καὶ ἡ Κλυταιμῆστρα.

Ἐφέτος ἀνεσκάφησαν 8 ἐν ὅλῳ τάφοι χαρακτηρισθέντες διὰ τῶν γραμμάτων I ἕως Π. Οἱ πλεῖστοι αὐτῶν εἶναι λακκοειδεῖς ὀρθογώνιοι ἀρκετὰ μεγάλων διαστάσεων ἀπὸ $2,50 \times 3$ μέχρι $3,30 \times 4,20$ κοινὸν δὲ γνώρισμά των εἶναι ὅτι ἡ ὀροφὴ των ἐσχηματίζετο διὰ ξυλίνων δοκῶν, αἷτινες ἡδράζοντο ἐπὶ πεζουλίων εἴτε διαμορφουμένων ἐπὶ τοῦ βράχου εἴτε κτιζομένων ἐκ ξηρολιθιδας κατὰ τὰς μακρὰς πλευρὰς τοῦ τάφου. Ἐπὶ τῶν ξύλων ἐτίθεντο λίθιναι πλάκες καὶ στρῶμα πηλοῦ χάριν στεγανότητος. Οἱ πλεῖστοι τῶν τάφων περιεῖχον πλούσια κτερίσματα. Οὕτω π. χ. ἐντὸς τοῦ τάφου I εὐρέθησαν 8 πῆλινα ἀγγεῖα, μεσοελλαδικῆς III περιόδου, χαλκοῦν ξίφος μὲ ἐλεφάντινον μύκητα, μάχαιρα μὲ λαβὴν ἐξ ὀρείας κρυστάλλου, δύο χρυσᾶ βραχιόνια, χρυσοῦν κόσμημα ζώνης, χαλκῇ λαβίς καὶ ἀργυροῦν ποτήριον μὲ χρυσοῦν ἐπιστόμιον καὶ αὐλακωτὴν διακόσμησιν.

Τοῦ τάφου N εἶχεν ἐπισημανθῇ ἡ θέσις διὰ τῆς κατὰ χώραν εὐρέσεως βάσεως μετὰ τμήματος τῆς ἐπιταφίας στήλης. Διὰ τῆς ἀνασκαφῆς αὐτοῦ διεπιστώθη ὅτι ὑπὲρ τὸν περίβολον δὲν ὑψοῦτο εἰς ἐνιαῖος χωμάτινος τύμβος, ἐφ' οὗ ἐτοποθετοῦντο τὰ ταφικὰ σήματα, ἀλλ' ὑπεράνω ἐκάστου τάφου ἐσχηματίζετο μικρὸς τύμβος συγκρατούμενος κατὰ τὴν βάσιν ὑπὸ σειρᾶς πετρῶν.

Εἰς τὸν τάφον τοῦτον ἐγένοντο δύο ταφαί. Κατὰ τὴν 2αν ὁ σκελετὸς τοῦ πρώτου νεκροῦ παρεμερίσθη μαζὶ μὲ τὰ κτερίσματά του καὶ ἐτέθη ἐντὸς πηλίνου πλαισίου. Ὁ δεύτερος νεκρὸς ἐτοποθετήθη εἰς τὸ κέντρον μὲ τὰ σκέλη καὶ τὰς χεῖρας ἀνοιχτάς.

Ὁ νεκρὸς ἔφερε χρυσοῦν περιλαίμιον καὶ κατὰ τὴν δεξιὰν αὐτοῦ χεῖρα εὐρέθη χαλκοῦν ξίφος, χαλκοῦν ἐγχειρίδιον καὶ χαλ-

κοῦν ἀγγεῖον. Ἄλλο δὲ χαλκοῦν ξίφος, τυλιγμένον ἐντὸς ὑφάσματος, χαλκῇ μάχαιρα καὶ χαλκοῦν ἀγγεῖον εὑρέθησαν παρὰ τὸν παραμερισμένον παλαιότερον νεκρόν. Ἐκεῖ δὲ πλησίον εὑρέθη καὶ χρυσοῦν ποτήριον περιέχον χρυσᾷ κοσμήματα καὶ ἐν ἀλαβάστρινον ἀγγεῖον.

Πήλινα ἀγγεῖα εὑρέθησαν 4 μὲ ὥραιās διακοσμήσεις ἐξ ἁμαυρῶν χρωμάτων, πάντα μεσοελλαδικῶν χρόνων.

Ἐκ τῶν τεσσάρων παρὰ τὴν νοτίαν πλευρὰν τοῦ περιβόλου ἀποκαλυφθέντων τάφων ὁ ὑπὸ στοιχεῖον Κ περιεῖχε 4 ἀγγεῖα, ὧν ἐν ὥραία πρόχους μὲ πολύχρωμον διακόσμησιν ζωνῶν.

Ὁ τάφος Μ περιεῖχε ἓνα μόνον νεκρόν, νεάνιδος. Κατὰ τὸ στέρνον εὑρέθη περιδέραιον ἐξ ἡμιπολυτίμων λίθων, ὧν εἷς φέρει παράστασιν γλάστρας μὲ φοινικοειδὲς φυτόν. 21 πήλινα ἀγγεῖα εὑρεθέντα εἰς τὸν αὐτὸν τάφον ἀνήκουσιν εἰς τὴν ὑστεροελλαδικὴν Ι ἐποχὴν. Σᾶς ἐπιδεικνύω 3 ἐξ αὐτῶν, ὧν 2 ἄσκοί.

Εἰς τὸν τάφον Λ ἀνευρέθησαν 2 σκελετοί, ὧν πάλιν εἷς παραμερισμένος, πλησίον τοῦ ὁποίου εὑρέθη χαλκῇ μάχαιρα καὶ τινες χρυσαῖ ταινίαι. Ὁ ἄλλος εὑρέθη ἐκτάδην εἰς τὸ κέντρον ἄνευ κτερισμάτων, ἐπεὶδὴ ὁ τάφος ἤδη ἀπὸ τῆς ἀρχαιότητος εἶχε συληθῇ. Τὸ δυτικὸν ὅμως μέρος τοῦ τάφου, ἔνθα δὲν εὑρέθη σκελετός, ἀπέδωκεν ἀρκετὰ κτερίσματα, ἅτινα δυνατὸν ν' ἀνῆκον εἰς τὸν νεκρὸν τοῦ κέντρου. Ἦσαν δὲ ταῦτα χαλκοῦν ξίφος μετὰ τῆς δερματίνης θήκης του κεκοσμημένης διὰ χρυσῶν ἐπικαλυμμάτων, λόγχη, μάχαιρα καὶ 28 αἶχμαι βελῶν ἐξ ὀψιανοῦ καὶ πορφυρίτου λίθου.

Δυτικῶς τῶν τάφων Λ καὶ Κ εὑρέθησαν κλίβανος καὶ ἐστία ἐξ ὠμῶν πλίνθων, παλαιότερας μεσοελλαδικῆς ἐποχῆς καὶ μικρὰ ταφή, ἣτις ἀπέδωσε 2 ὥραῖα μεσοελλαδικὰ ἀγγεῖα.

Ὁ τάφος Ξ ἀνῆκεν εἰς παιδίσκην περιεῖχεν ὅμως καὶ ἓνα παραμερισμένον νεκρόν. Ὁ σκελετὸς τῆς παιδίσκης ἦτο στολισμένος μὲ χρυσᾷ διαδήματα, περιδέραια ἐξ ἡμιπολυτίμων λίθων, ἐγκόλπιον ἐκ φαγεντιανῆς, δακτύλιον χρυσοῦν, ἐνώτια καὶ πόρπας χρυσᾶς κλπ.

Ὁ τάφος Ο εἶναι ὁ πλουσιώτερος τῆς ἐφετινῆς περιόδου καὶ δύναται νὰ ὀνομασθῇ τάφος τῆς χρυστάλλου, λόγῳ τῶν πολλῶν ἐξ ὀρείας χρυστάλλου κτερισμάτων ἅτινα περιεῖχε. Καίτοι ἄνωθεν αὐτοῦ κατεσκευάσθη τὸ νεώτερον ὑδραγωγεῖον τοῦ χωρίου ὁμῶς κατὰ καλὴν τύχην δὲν ἐγινεν ἀντιληπτός. Ἐντὸς αὐτοῦ εὐρέθη εἰς σκελετὸς κατὰ τὸ κέντρον καὶ ἕτερος παραμερισμένος εἰς τὴν δυτικὴν πλευράν, ὅστις ὁμῶς οὐδὲν κτέρισμα εἶχε. Παρὰ τὸν ἄλλον ὁμῶς εὐρέθησαν 2 μεγάλα χρυσᾶ διαδήματα, 3 περόναι μὲ κεφαλὴν ἐξ ὀρείας χρυστάλλου, μία ἄλλη ἀργυρᾷ μὲ κεφαλὴν ἐκ χρυσῶν πετάλων, τέσσαρα περιδέραια ἐξ ἡμιπολυτίμων λίθων, 2 ἐνώτια χρυσᾶ, δύο χρυσᾶ βραχιόλια, χρυσοῦς ἀστὴρ καὶ διάφορα ἄλλα μικρὰ κοσμήματα. Τὸ ὠραιότερον ὁμῶς καὶ μοναδικὸν εἰς τὸ εἶδος του κτέρισμα εἶναι φιάλη μήκους 15 ἐκατ. ἐξ ὀρείας χρυστάλλου ἔχουσα τὸ σχῆμα νήσσης, τῆς ὁποίας ἡ κεφαλὴ μετὰ τοῦ λαιμοῦ σχηματίζει τὴν λαβὴν ἢ δὲ οὐρὰ τὸ στόμιον τοῦ ἀγγείου.

Ἐκτὸς τῶν ἀνωτέρω ὁ τάφος Ο ἀπέδωσε καὶ πολλὰ πῆλινα ἀγγεῖα μὲ ὠραίας δι' ἀμαυρῶν χρωμάτων παραστάσεις. Τὰ ἀγγεῖα δὲ ταῦτα εὐρέθησαν καὶ κατὰ τὸν πυθμὲνα τοῦ τάφου καὶ ἐπὶ τῆς στέγης αὐτοῦ. Μεταξὺ τούτων ἀξιοσημεῖωτος εἶναι χαμηλὴ πρόχους τῆς ὑστεροελλαδικῆς I περιόδου καὶ ὑψηλὸς ἀμφορεὺς.

Τέλος πρὸς Ν τοῦ περιβόλου ἀπετελειώθη ἡ ἀνασκαφὴ τοῦ πέρυσιν ἀνευρεθέντος θαλαμοειδοῦς τάφου, ὅστις ὁμῶς εὐρέθη στυλῆς. Εὐρέθησαν ὁμῶς ἐντὸς αὐτοῦ πολλὰ ὄστρακα ἀγγείων γεωμετρικῶν χρόνων ἐκ μεταγενεστέρης χρήσεως τοῦ τάφου καὶ τινὰ ὑπολείμματα τῶν χρυσῶν, πλουσίων κτερισμάτων τοῦ τάφου.

Τέλος ἔτι νοτιώτερον εὐρέθη δεξαμενὴ κλασσικῶν χρόνων καὶ ἐντὸς αὐτῆς ὠραία ἀρτίας διατηρήσεως κεραμῖς ἡγεμῶν καὶ μικρὸς πρωτογεωμετρικῶν χρόνων τάφος, περιέχων συνεσταλμένον σκελετὸν καὶ μικρὸν μόνωτον ἀμφορέα.

Πρὸς περᾶτως τῆς ἀνασκαφῆς ὑπολείπεται ἡ ἐξερεύνησις τάφων τινῶν ἐντὸς τοῦ ταφικοῦ κύκλου εὐρισκομένων.

Ἐν Πύλῳ συνέχισεν ἡ Ἑταιρεία τὰς ἀνασκαφὰς αὐτῆς διὰ τοῦ καθηγητοῦ κ. Μαρινάτου. Ἡρευνήθησαν 9 τάφοι δύο συστάδων. Ἐγένετο ἐπίσης ἔρευνα εἰς νέας θέσεις καὶ τέλος ἀνεζητήθη ὁ συνοικισμὸς εἰς τὸν ὁποῖον ἀνήκον αἱ συστάδες τῶν τάφων.

Εἰς τῶν τάφων τῆς α' ομάδος ἀπεδείχθη τριπλοῦς. Ὅλοι γενικῶς εἶναι κυκλωτερεῖς, ἐντὸς αὐτῶν οἱ νεκροὶ ἔκειντο ἢ ἐκτάδην ἐπὶ τοῦ δαπέδου ἢ ἐντὸς λάκκων, τῶν δὲ παλαιότερων τὰ ὅστ' αὖ ἐτίθεντο ἐντὸς βόθρων ἢ κογχῶν ἀνοιγομένων κατὰ τὴν περιφέρειαν τοῦ θαλάμου. Κτερίσματα περιεῖχον ὀλίγα, διότι οἱ τάφοι εἶχον συληθῇ.

Ἐνδιαφέρων εἶναι τάφος ἔχων εἰς τὸν δρόμον τοῦ ἑτερον βοηθητικὸν μικρὸν τάφον. Ὁ θάλαμός του εἶναι σωστὸν μυκηναϊκὸν columbarium, λόγῳ τῶν 14 ἐν ὧν κογχῶν τοῦ ἀνοιγομένων εἰς διάφορα ὕψη τῶν τοιχωμάτων του. Ἐκ τῶν εὗρημάτων ἀξιομνημόνευτα εἶναι τὰ μιᾶς κόγχης, ἅτινα ἀποτελοῦσι συλλογὴν ἐργαλείων προϊστορικοῦ τεχνίτου προφανῶς. Ἐκ τούτων λίθινα μὲν εἶναι: σφῦρα, τριπτῆρ κυβικός, ἀκόνι, πλακίδιον ἢ γωνία (γνώμων) τοῦ τεχνίτου, χαλκᾷ δέ: κοπεῖς μὲ ὀστεῖν ἑνὴν λαβὴν, μονόστομος μάχαιρα, σμίλη καὶ ὀπεύς.

Εἰς τὴν β' συστάδα ἀπεκαλύφθησαν 6 νέοι τάφοι καὶ μία κεραμικὴ κάμινος ἑλληνιστικῆς ἢ ρωμαϊκῆς ἐποχῆς. Οἱ νέοι τάφοι παρουσίασαν ἀσύνητες ἐνδιαφέρον, διότι διαφωτίζουν τὰς παραδόσεις τῆς κλασσικῆς ἀρχαιότητος τὰς σχετικὰς πρὸς τὸν σεβασμὸν ἢ τὴν λατρείαν τῶν προγόνων. Οὕτω ἐντὸς ἑνὸς τάφου ἐπιστοποιήθη ὅτι ἡσκήθη κατὰ τοὺς ἑλληνιστικοὺς χρόνους λατρεία οὐ μόνον εἰς τὸν δρόμον ἀλλὰ καὶ εἰς τὸν θάλαμον. Τὸ βόρειον ἡμισυ τοῦ δαπέδου τοῦ θαλάμου του κατελαμβάνετο ἀπὸ πυρᾶν, εἰς τὸ μέσον τῆς ὁποίας εὐρέθη ὁ σκελετὸς ὑπτίου χοίρου, εἰς τὸ νότιον ἡμισυ εὐρέθησαν ἔγνη ἄλλης πυρᾶς, ἐφ' ἧς τεμάχια ἑνὸς μυκηναϊκοῦ καὶ ἑνὸς ἑλληνιστικοῦ ἀγγείου. Εἰς τὴν ὑπεράνω ἐπίχωσιν περιεῖχοντο θραύσματα ἀγγείων ἑλληνιστικῶν καὶ 2 νομίσματα: 1 τοῦ Ἀργούς καὶ 1 τῆς Μεσσήνης. Οἱ τάφοι γενικῶς εἶχον βραχεῖς καὶ κατωφερεῖς δρόμους μὲ κάθετα τοιχώματα καὶ

θαλάμους κυκλικούς συγκλίνοντας κανονικῶς εἰς θόλον. Ἡ κορυφή των καταλήγει εἰς μαστοειδῆ ἔσοχὴν, ἣν ὁ κ. Μαρινᾶτος εἶχεν ἄλλοτε ἐρμηνεύσει ὡς μηχανικόν τινα ὁδηγόν, βοηθοῦντα εἰς τὴν κανονικὴν λάξευσιν τοῦ τάφου, ἀλλ' αἱ ἐφετιναὶ ἀκριβεῖς μετρήσεις ἀπέδειξαν ὅτι ἡ μαστοειδὴς κοιλότης δὲν συμπίπτει πρὸς τὸ κέντρον τοῦ τάφου.

Κατὰ τὴν περιφέρειαν, ἐνίοτε καὶ εἰς τὰ τοιχώματα τοῦ θαλάμου, λαξεύονται μικροὶ ἡμικυκλικοὶ βόθροι, ἔνθα ἀποτίθενται τὰ ὅστ' αὐτῶν παλαιότερων νεκρῶν.

Ἐνδιαφέρων εἶναι ὁ ὑπ' ἀριθ. 6·τάφος. Πρὸ τοῦ ἀνωφλίου του εὐρέθῃ διαγωνίως ἐντὸς τοῦ δρόμου ὁ σκελετὸς ἀνδρὸς ὕψους περίπου 2 μ., προβληματικῆς χρονολογίας, διότι ἦτο ἀκτέριστος.

Ἡ ἐπίχωσις περιεῖχεν εἰς τὸ ἄνω μέρος πλῆθος ρωμαϊκῆς καὶ ἄλλης κεραμικῆς καὶ δὴ καὶ ὅστ' αὐτῶν πελωρίων ζώων (κάπρων, βοῶν, ἐλάφων), ὅπερ ἐπικυροῖ τὴν πληροφορίαν τοῦ Πausanίου περὶ Σκιλλοῦντος, καθ' ἣν μέχρι τῆς ρωμαϊκῆς ἐποχῆς τὰ θηρία ταῦτα ἔζων εἰς τὴν περιοχὴν. Κατωτέρω ἐντὸς τῆς μυκηναϊκῆς ἐπιχώσεως ἀνεφάνη ὠραία πηλίνῃ κεφαλῇ ἐλάφου ἀνήκουσα εἰς μυκηναϊκὸν ρυτὸν κοσμούμενον μὲ κεφαλὰς ἐλάφου καὶ βοός. Τὸ ρυτὸν τοῦτο ἴστατο εἰς τὸ ἄνω μέρος σωροῦ 50 διαφόρων μυκηναϊκῶν ἀγγείων, ἅτινα ἀπετέλουν κτερίσματα τῶν νεκρῶν τοῦ τάφου.

Εἰς τὸ δάπεδον τοῦ θαλάμου εὐρέθησαν 2 νεκροὶ φέροντες μυκηναϊκὰ καὶ ἑλληνιστικὰ κτερίσματα ὁμοῦ, ἐξ ὧν προκύπτει ὅτι ὁ τάφος ἠνοίχθη κατὰ τὴν ἑλληνιστικὴν ἐποχὴν, οἱ δὲ δύο νεκροὶ ἔτυχον τιμῶν καὶ κτερισμάτων. Ὁ σωρὸς τῶν ὁστῶν θηρίων θὰ ἔδωκε λαβὴν εἰς τὴν δοξασίαν, ὅτι ἥρωες τῶν θηρίων, ἡρωϊκοὶ κυνηγοί, θὰ εἶχον ἀποτεθεῖ ἐντὸς τοῦ τάφου. Ἐντεῦθεν ὀρμηθέντες οἱ ἄνθρωποι ἐσέβιζον τοὺς νεκροὺς τοῦ τάφου μέχρι τῆς ρωμαϊκῆς ἐποχῆς ρίπτοντες διὰ τῆς ὁπῆς τῆς στέγης κέρατα, κρანία καὶ τεμάχια ἐκ τῶν φονευομένων θηραμάτων.

Γενικῶς οἱ τάφοι παρέσχον κατὰ μὲν τοὺς περιφερειακοὺς βόθρους ἀγγεῖα ΥΕ I, παρὰ δὲ τοὺς εἰς τὸ δάπεδον τοῦ θαλάμου

νεκρούς ἀγγεῖα ΥΕ III. Πρὸ τῶν θυρῶν των ἐγίνοντο σπονδαί, αἱ δὲ σχετικαὶ κύλικες ἐθραύοντο ἐπὶ τόπου.

Οἱ ἀρκετοὶ τάφοι ποὺ ἐσκάφησαν ἀρκοῦν διὰ νὰ συμπεράνωμεν ὅτι παρὰ τὸ μέγεθός των δὲν περιεῖχον πολύτιμα εὐρήματα, οὔτε ἐκ μετάλλου ἀκόμη καὶ ἐλάχιστα χαλκᾶ. Ἴσως νὰ ἀφηροῦντο ταῦτα κατὰ τοὺς μεταγενεστέρους ἐνταφιασμούς. Δύο γλυπταὶ λίθοι εὐρέθησαν μία ἐκ σαρδόνυχος μὲ ἰστία πλοίου καὶ ἄλλη ἐξ ἰάσπιδος μὲ λέαιναν καὶ ὑπὲρ αὐτὴν πτηνὸν καὶ κάτωθεν βουκράνιον.

Ὁ συνοικισμός, εἰς ὃν ἀνῆκον οἱ τάφοι, θὰ ἔκειτο εἰς ἀπόστασιν 500 μ. εἰς θέσιν Βολιμίδια, ὅπου ρέουν ἄφθονοι πηγαί. Δοκιμαστικαὶ σκαφαὶ ἐνεφάνισαν λείψανα τοίχων ἐντὸς ἀμπελώνων. Εἰς ἓν σημεῖον ἡ σκαφὴ ἀπεκάλυψεν ὄστρακα ΥΕ III καὶ ἓν μέτρον βαθύτερον ΥΕ I μὲ κύπελλα τύπου Βαφειοῦ καὶ τεμάχια πίθων μετὰ σχοινιωτῆς διακοσμήσεως, ὡς καὶ ὄστρακα ἀγγείων οἰκιακῆς χρήσεως, πίθους κλπ. ἀλλ' οὐδὲν ἴχνος τοίχων. Τόσον πυκνὰ ἦσαν ἐκεῖ τὰ εὐρήματα, ὥστε δίδουσι τὴν ἐντύπωσιν ἀποθέτου.

Τελευταία σκαφικὴ ἀπόπειρα ἐγένεν ἐπὶ τῆς 1/2 ὥραν ἀπεχούσης κορυφογραμμῆς Ρούτση, ὅπου ἐφαίνοντο τυμβοειδῆ ὑψώματα. Ταῦτα σκαφέντα ἔδειξαν ὅτι δὲν ὑπεκρύπτοντο ἐν αὐτοῖς θολωτοὶ τάφοι, ἀλλ' ἦσαν ἀπλοὶ τύμβοι κρύπτοντες νεκρούς εἴτε ἐντὸς πίθων εἴτε ἐντὸς κιβωτισχῆμων λαρνάκων ἐκ πλακῶν. Πρόκειται πιθανῶς περὶ μεταμυκηναϊκῶν τάφων.

Εἰς Κυνουρίαν ὁ σύμβουλος κ. Κ. Ρωμαῖος περιώδευσε πρὸς μελέτην τῆς ἐν Λεωνιδίῳ συλλογῆς, σχηματισθείσης ὑπὸ τοῦ ἰδίου ἐκ τῆς ἀνασκαφῆς τοῦ ἱεροῦ τοῦ Ἀπόλλωνος Τυρίτα. Πρὸς τούτοις ἐξήτασε νέα εὐρήματα τοῦ κατὰ τὴν μονὴν τῆς Λουκοῦς τοῦ Ἀστρους ἀρχαίου ἀσκληπιακοῦ ἱεροῦ. Καὶ ἐκ τῶν δύο τόπων ἐλήφθησαν φωτογραφαί.

Διὰ τοῦ ἐφόρου κ. Κοντολέοντος συνέχισεν ἡ Ἑταιρεία τὴν ἐν Τήνῳ ἀνασκαφὴν τῆς ὑπὸ τὸν λόφον τοῦ Ξώμπουργου πόλεως. Ὡλοκληρώθη ἐφέτος ἡ ἔρευνα τοῦ ὡς Θεσμοφορίου ὑποθετικῶς χαρακτηρισθέντος πέρουσιν ἱεροῦ. Ἡ ὑπόθεσις δὲν ἐβεβαιώθη

δι' ἐπιγραφικοῦ εὐρήματος, ἀπομένει ὅμως πάντοτε ἰσχυρά. Εἰς τὸ Ἀνατ. τμήμα τοῦ Ἱεροῦ ἀπεκαλύφθη «αἷθουσα πίθων» ἐν συνεχείᾳ τοῦ πέρυσιν ἀποκαλυφθέντος τμήματος αὐτῆς μὲ δύο πίθους κατὰ χώραν. Ἄλλος πίθος συνεκροτήθη σχεδὸν ἄρτιος φέρει δὲ εἰς τὸν λαιμὸν παράστασιν πτερωτῶν δαιμόνων περὶ καθημένην μείζονα, πτερωτὴν ἐπίσης, γυναικείαν μορφήν. Εἰς τὰς ἐπὶ τοῦ σώματος τοῦ πίθου ζώνας παρίστανται ἵπποι — λέοντες προσβάλλοντες ἵππους καὶ ἥρως μαχόμενος πρὸςλέοντα — πομπὴ συνωρίδων καὶ ὀπλιται. Εἰς τὸν II χῶρον τοῦ Ἱεροῦ εὐρέθη μείζον τεμάχιον πίθου μὲ παράστασιν πλειόνων ζωνῶν χορευτῶν καὶ χορευτριῶν ὀρχουμένων ὑπὸ τοὺς ἥχους διπλοῦ αὐλοῦ. Εἰς τὸν λαιμὸν εἰκονίζεται τὸ γνωστὸν θέμα ἀνδρὸς-γυναικὸς ἐν χαιρετισμῷ. Τεμάχια ἄλλου πίθου φέρουν συνεχῆς μαιανδρικὸν κόσμημα. Εἰς τὸ Ἱερὸν διεπιστώθησαν ὠρισμένοι ἀρχιτεκτονικαὶ διαμορφώσεις τοῦ 5ου ἴσως π. Χ. αἰῶνος.

Ὁ ὑπὲρ τὸ Ἱερὸν φαινόμενος ἰσχυρὸς τοῖχος διεπιστώθη ὅτι ἀποτελεῖ τμήμα τοῦ περιβόλου τῆς πόλεως· ὅπισθεν τούτου ἀνευρέθη τὸ κατώτερον μέρος πίθου μὲ παράστασιν τεθρίππων εἰς τὴν κατωτάτην σφζομένην ζώνην, τριπόδων δέ, ὀπλιτῶν κ.τ.τ. εἰς τὰ ἀνευρεθέντα τεμάχια τοῦ ἀνωτέρου τμήματος αὐτοῦ. Καὶ ἄλλων δὲ πίθων περισυνελέγησαν σημαντικὰ τεμάχια εἰκονίζοντα πομπὴν γυναικῶν μὲ πόλον, πτερωτοὺς ἵππους κ.τ.λ. Τέλος τοῦ περιβόλου ἀπεκαλύφθη νέον τμήμα.

Διὰ τοῦ αὐτοῦ ἐφόρου συνέχισεν ἡ Ἑταιρεία τὴν ἔρευναν ἐν Χίῳ πρὸς ἀποκάλυψιν καὶ ἄλλων τμημάτων τοῦ ἀρχαῖκου νεκροταφείου τῆς συνοικίας Ριζάρη. Δυστυχῶς ἡ νέα προσπάθεια ὑπῆρξεν ἄκαρπος, διότι ὁ πρὸς ἔρευναν μεταξὺ τῶν οἰκιῶν ὑπάρχων χῶρος ἦτο λίαν περιωρισμένος. Ὅπωςδήποτε αἱ ἐπιχώσεις ἦσαν πλήρεις ὀστράκων. Εἰς δοκιμὴν γενομένην παρὰ τὴν ἐκκλησίαν τῶν Ἀγίων Ἀναργύρων ἀνεφάνησαν λείψανα παλαιοχριστιανικῆς βασιλικῆς μὲ ἐγγεγραμμένην ἀψίδα καὶ παστοφόρια, τῆς ὁποίας ὅμως τὸ κύριον σῶμα κεῖται ὑπὸ τὴν σημερινὴν ἐκκλησίαν, ὥστε

ἦτο ἀδύνατος ἡ ὁλοσχερὴς ἐξερεύνησις αὐτῆς. Ἐντὸς τῆς ἀψίδος εὐρέθησαν δύο τάφοι κτιστοὶ δι' ἀρχαίων μαρμάρων, ἐφ' ἑνὸς τῶν ὁποίων εἶναι χαραγμένον σημαντικὸν τμήμα τιμητικοῦ ψηφίσματος τοῦ τέλους τοῦ 3ου π. Χ. αἰῶνος: ὁ τιμώμενος, ἐκτὸς ἄλλων, ἀνέθεσεν ἢ ἐφρόντισε νὰ ἀνατεθῇ, εἰς τὸ Γυμνάσιον ἴσως τῆς πόλεως, ἱστορία τῶν πρώτων ἀρχῶν τῆς Ρώμης περιέχουσα «μύθους πρὸς δόξαν Ρωμαίων».

Διεπιστώθη ἐπίσης ἡ ὕπαρξις ἀρχαϊκῶν νεκροταφείων εἰς τὰ χωρία Ληθῇ καὶ Φυτά, ἐκ τῶν ὁποίων ὁ κ. Κοντολέων περισυνέλεξεν ἀγγεῖα καὶ εἰδώλια.

Ἐν Ρόδῳ συνέχισεν ἡ Ἑταιρεία τὰς ἀνασκαφικὰς αὐτῆς ἐρεῦνας διὰ τοῦ ἐφόρου κ. Κοντῇ κατὰ τὴν βομβαρδισθεῖσαν ΒΑ γωνίαν τῆς μεσαιωνικῆς πόλεως, παρὰ τὴν «Ἑβραϊκὴν συνοικίαν». Ἀνεσκάφη ὁ χώρος πέριξ τῆς πέρυσιν ἀποκαλυφθείσης βυζαντινῆς ἐκκλησίας, μετὰ τοῦ Νοσοκομείου τῆς Ἀγ. Αἰκατερίνης καὶ τῆς Ἑβραϊκῆς σχολῆς, ἀνεζητήθησαν δὲ λείψανα τῶν ἐγκαταστάσεων τοῦ λιμένος βορειότερον, ἐντεῦθεν τοῦ μεσαιωνικοῦ τείχους, ἔνθα ὑπελογίσθη ὅτι ἔκειτο τὸ ἀρχαῖον ὀχύρωμα τοῦ λιμένος κατὰ τὰς ἐνδείξεις τὰς παρεχομένας ὑπὸ τοῦ Διοδώρου τοῦ Σικελιώτου εἰς τὴν ἔκθεσιν περὶ τῆς πολιορκίας τοῦ Δημητρίου. Πράγματι μετὰ τοῦ Νοσοκομείου τῆς Ἀγ. Αἰκατερίνης καὶ τῆς μεσαιωνικῆς ἐκκλησίας τοῦ Ἀγ. Παντελεήμονος ἀπεκαλύφθη λίαν ἐνδιαφέρον τμήμα τῆς ἀρχαίας ὀχυρώσεως μετὰ πεταλοειδοῦς πύργου. Βορειότερον, αἱ παρὰ τὸ μεσαιωνικὸν τεῖχος ἐρευναι ἀπέδωσαν, μέχρι τοῦδε τοῦλάχιστον, μεσαιωνικὰ μόνον λείψανα, ἴσως δὲ τελικῶς ἀποδειχθῇ ὅτι ὁ χώρος οὗτος κατὰ τὴν ἀρχαιότητα ἦτο ἀπλῶς βραχῶδης ἔκτασις ἐκτὸς τοῦ ἀρχαίου τείχους.

Κατὰ τὴν διάρκειαν τῶν ἀνασκαφῶν ἐξετελέσθησαν διάφοροι μικραὶ ἐρευναι ἀρχιτεκτονικῶν λειψάνων ἀποκαλυφθέντων κατὰ τὴν ἀνασκαφὴν θεμελίων οἰκοδομῶν, τὰ ὁποῖα ἀπέδωσαν λίαν ἐνδιαφέροντα ἀποτελέσματα διὰ τὴν συνεχιζομένην μελέτην τῆς πολεοδομικῆς διαρθρώσεως τῆς ἀρχαίας πόλεως.

Ἐν Κρήτῃ συνέχισεν ἡ Ἀρχαιολογικὴ Ἑταιρεία διὰ τοῦ ἐφόρου κ. Πλάτωνος τὴν ἀνασκαφὴν τῆς πέρυσιν ἀναφανείσης μινωικῆς ἐπαύλεως Πισκοκεφάλου. Ταύτης ἀπεκαλύφθη ἡ ἀνατολικὴ πρόσοψις διατηρουμένη εἰς ὕψος, λόγῳ τῆς μεγάλης ἐπιχώσεως καὶ τῆς στερεᾶς ἐκ κυβολίθων κατασκευῆς της. Ἡ πρόσοψις σχηματίζει προεξέχοντα προμαχῶνα ἐφ' οὗ ἐξετείνετο δωμάτιον Β, ἄλλο δὲ δωμάτιον Ε ἀπεκαλύφθη νοτιώτερον τῶν πέρυσι ἀποκαλυφθέντων δωματίων-ἀποθηκῶν. Εἶναι δὲ πιθανῶς καὶ τὸ νέον ἀποθήκη. Ὡς ἀπροσδοκῆτως ἀνεκαλύφθη κατὰ τὸ Ν. κρᾶσπεδον τῶν δωματίων τούτων, δευτέρα, πολὺ στενὴ κλίμαξ μὲ σύνολον βαθμίδων 30. Ἀμφότεραι αἱ κλίμακες θὰ ἔφερον ἐκ τοῦ παραρρέοντος ποταμοῦ ἄνω εἰς τὸ μέγαρον.

Ἀκριβῶς ἀντιστοιχῶς πρὸς τὴν ἄλλην κλίμακα σχηματίζεται καὶ ἐδῶ κατὰ τὴν ἀνωτέραν πτέρυγα θυρωρεῖον ἐκ 2 δωματίων ἐπικοινωνούντων πρὸς ἄλληλα διὰ θύρας.

Ἀνεσκάφησαν ἐπίσης διαμερίσματα τινα εἰς τὸ ἀντιπέραν τμήμα τοῦ μεγάρου ἥτοι ἐκεῖθεν τῆς νέας ὁδοῦ, ἣτις ἐδιχοτόμησε τὴν ἔπαυλιν. Ἐξηκριβώθη ὅτι καὶ ἐδῶ τὰ διαμερίσματα κατεσκευάσθησαν κλιμακωτὰ ἀκολουθοῦντα τὴν κλιτύν, τὰ δὲ δύο ἀποκαλυφθέντα δωμάτια Ζ καὶ Η σώζουν εἰς μέγα ὕψος τοὺς τοίχους των καὶ μίαν πολὺ χαμηλὴν θύραν ἐπικοινωνίας μεταξὺ των, μὲ τὸ λίθινόν της ὑπέρθυρον.

Κινητὰ εὐρήματα ἐγένοντο ἀτυχῶς ἐλάχιστα καὶ μᾶλλον κοινά. Πάντως διὰ τῶν ὀστράκων ἐβεβαιώθη ὅτι ἡ ἔπαυλις ὠκοδομήθη εἰς τὴν ΜΜ III β περίοδον καὶ ὅτι ἡ ζωὴ της ἐπεξετάθη καὶ πέραν τῆς ΥΜ Ια.

Ἐντὸς τῆς πόλεως Σητείας μικρὰ ἔρευνα ἀπέδειξε τὴν ὑπαρξιν μινωικῶν κτηρίων πολὺ κατεστραμμένων, λόγῳ μεταγενεστέρων ἐποικοδομήσεων. Ἡ κεραμεικὴ των εἶναι τῆς ΜΜ IIIβ-ΥΜ Ια περιόδου, ὥστε ἀξίζει νὰ γίνῃ ἐκεῖ εὐρυτέρα ἔρευνα.

Εἰς γειτονικὸν γήπεδον ἀπεκάλυψεν ὁ κ. Πλάτων ταφὴν ἐντὸς πίθου καὶ σαρκοφάγον τῆς ΜΜ περιόδου.

Ἄλλος τάφος ΥΜ III χρόνων, περιέχων λουτροειδῆ σαρ-

κοφάγον μὲ διακόσμησιν σπειρῶν, ἀνεκαλύφθη πλησίον τοῦ κινηματοθεάτρου Ἰτάνιον.

Εἰς θέσιν Κεφάλαια ἀνεσκάφη δεύτερον ταφικὸν σπήλαιον. Τοῦτο εἶναι μικρότερον τοῦ πρώτου ἀλλ' ἀδιατάρακτον καὶ ἀπέδωκε πλῆθος ἀγγείων. Εἰς τὴν μεγαλυτέραν κοιλότητα τοῦ σπηλαίου ἀνευρέθησαν 10 τουλάχιστον ταφαί, ὧν 2 ἢ 3 εἰς καλὴν σχετικῶς κατάστασιν. Οἱ νεκροὶ εἶχον τεθῆ ἄκαυστοι ἐπὶ τοῦ δαπέδου, εἰς συσπειρωμένην θέσιν, μὲ πλῆθος ἀγγείων περιβαλλόντων αὐτούς.

Περισυνελέγησαν περὶ τὰ 80 ἀγγεῖα, τὰ πλεῖστα ἄθικτα, πρωτογεωμετρικῶν χρόνων διακεκοσμημένα μὲ τὸν γεωμετρικὸν ρυθμὸν τῆς Ἀνατ. Κρήτης καὶ μὲ ποικιλίαν σχημάτων.

Εἰς Μεράτι ἀνεκαλύφθη τόπος ταφῶν τῶν ἀρχαϊκῶν ἐλληνικῶν χρόνων μὲ πλῆθος μελαμβαφῶν καὶ ἀκοσμήτων ἀλλὰ λεπτῆς κατασκευῆς ἀγγείων.

Τέλος εἰς Πραισὸν ἀνεσκάφησαν 2 τάφοι, ἐξ ὧν προῆλθε μέγας ἀριθμὸς ἀγγείων τῆς ἀνατολιζούσης γεωμετρικῆς περιόδου. Τούτων σπουδαιότερα εἶναι ἀβαθῆς λεκάνη μὲ λαμπρὰν διακόσμησιν. Συνελέγησαν ἐπίσης καὶ σιδηρᾶ δόρατα καὶ ξίφη καὶ περόναι.

Κατὰ ἐξερευνητικὴν ἐκδρομὴν τοῦ κ. Πλάτωνος εἰς Ἀδρόμυλα ἐξητάσθησαν 2 σπήλαια, ἐντὸς τῶν ὁποίων περισυνελέγησαν ὄστρακα βυζαντινὰ καὶ μεταβυζαντινὰ καὶ 2 νεκροταφεῖα, τὸ πρῶτον ἐκ λαξευτῶν εἰς τὸν βράχον τάφων καὶ τὸ δεύτερον ἐκ κτιστῶν θολωτῶν τάφων, ἐξωτερικῶς τετραγώνων, ἀνήκοντα ἴσως εἰς ἐλληνικοὺς κλασσικοὺς χρόνους.

Κατ' ἄλλην ἐξερευνητικὴν ἐκδρομὴν εἰς τὰ Κιόνια ἐπεσημάνθη ἀρχαῖον λατομεῖον μὲ ἄφθονον κατὰ χώραν λατομημένον ὕλικὸν ἐκ κιόνων, κιονοκράνων, βάσεων κλπ. πελωρίων τὸ μέγεθος, ἐξ οὗ καὶ ἡ παράδοσις συνέδεσε τὸ λατομεῖον πρὸς τὸν Διγενῆ καὶ τὸ ὀνομάζει τοῦ Διγενῆ τὰ Ραβδιά. Τὰ ἀποτελέσματα τῶν ἀνασκαφῶν καὶ ἐξερευνήσεων εἰς τὴν περιοχὴν τῆς Σητείας δικαιολογοῦσι τὴν ἄποψιν ὅτι συστηματικὴ ἐξερεύνησις θ' ἀπο-

δώση μοναδικὰ εἰς ἐπιστημονικὴν σπουδαιότητα ἀποτελέσματα.

Ἐν Βαθυπέτρῳ ἐπεμελήθη ὁ κ. Μαρινᾶτος τῆς στερεώσεως καὶ στεγανοποιήσεως τῶν στεγασθέντων χώρων τοῦ μεγάρου, οἵτινες ἀποτελοῦσιν ἤδη μικρὸν τοπικὸν μουσεῖον.

Κατὰ τὴν διάρκειαν τῶν ἐργασιῶν τούτων εὐρέθησαν τὰ ἴχνη τῆς ζητουμένης κεραμεικῆς καμίνου. Πρόκειται περὶ μεγάλης ἐγκαταστάσεως 15×30 μέτρων, τὸ ἐσωτερικὸν τῆς ὁποίας δὲν ἐσκάφη. Ἡ κυρίως κάμιнос δὲν ἀνεφάνη εἰσέτι. Ἀνεφάνη ὅμως λιθόστρωτος, ἐλαφρῶς ἐπικλινὴς χῶρος, διατεμνόμενος ὑπὸ 4 ἢ 5 λιθίνων παραλλήλων αὐλάκων μήκους $\beta\beta\mu$. Αἱ αὐλακες αὗται, τομῆς τετραγώνου $0,20 \times 0,20$, ἀπέχουσιν ἀλλήλων 1 μ. εἶναι δ' ἐσωτερικῶς ἐπικεχρισμένοι διὰ πηλοῦ ἰσχυρῶς κεκαυμένου. Παραπλεύρως διαφαίνεται ἐλλειψοειδὴς χῶρος. Εὐρήματα ἐσημειώθησαν ἄφθονος κεκαυμένη γῆ, τεμάχια μικρῶν ἀγγείων κεκαυμένων, ὧν τινὰ σχεδὸν συντετηγμένα, καὶ τεμάχια μεγάλων πίθων. Εὐρισκόμεθα πρὸ τῶν λειψάνων τῆς πρώτης καὶ μόνης μινωικῆς καμίνου, προερχομένης μάλιστα ἐκ τοῦ χρυσοῦ αἰῶνος τοῦ μινωικοῦ πολιτισμοῦ, ἥτοι τοῦ 16ου π. Χ. αἰῶνος.

Διὰ τοῦ ἐπιμελητοῦ κ. Ἀλεξίου συνέχισεν ἡ Ἀρχαιολογικὴ Ἑταιρεία τὴν ἀνασκαφὴν τῆς ὑστερομινωικῆς νεκροπόλεως τοῦ Καιράτου, σήμερον Κατσαμπᾶ κειμένης ἀνατολικῶς τοῦ Ἡρακλείου, ἔνθα πρὸ διετίας δύο τάφοι ἀνασκαφέντες ἀπέδωσαν λαμπρὰν σειρὰν ἀγγείων ἀνακτορικοῦ ρυθμοῦ καὶ ὁμάδα αἰγυπτιακῶν λιθίνων ἀγγείων, μεταξὺ τῶν ὁποίων ὁ ἀλαβάστρινος ἀμφορεὺς Τουθμῳσίου τοῦ Γ', διεπιστώθη δὲ καὶ ἡ πρώτη ἐν Κρήτῃ περίπτωσις ξυλίνης λάρνακος.

Ἐφέτος ἀνεσκάφησαν 4 ἀκόμη τάφοι (Γ, Δ, Ε, Ζ) πάντες θαλαμοειδεῖς μὲ δρόμον πρὸς Ἀνατολὰς καὶ παραστάδας κατὰ τὴν εἴσοδον, κλειομένην διὰ λίθων.

Τοῦ τάφου Γ ὁ θάλαμος εἶναι πεταλόσχημος εἶχεν ὅμως συληθῇ ἤδη κατὰ τὴν ἀρχαιότητα. Ἐνδιαφέρουσα εἶναι ἡ εὕρεσις

όμοῦ μετ' ὁστῶν τεμαχίου ξύλου βεβαμμένου κυανοῦ, ἀσφαλῆς ἐνδειξεις τῆς καὶ ἐν τῷ τάφῳ τούτῳ ὑπάρξεως κυανῆς ξυλίνης λάρνακος.

Ὁ τάφος Δ ἔχει τετράγωνον τὸν θάλαμον, μὲ χαμηλὸν πεζούλιον κατὰ τὸ βόρειον ἡμισυ τοῦ δαπέδου. Χαμηλὰ θρανία ἔχει ἐπίσης ἐκατέρωθεν καὶ ὁ δρόμος εἰς δὲ τὸ νότιον τοίχωμά του κόγχην τραπεζιοειδῆ.

Ἐπὶ τοῦ πεζουλίου τοῦ θαλάμου ἔκειτο σκελετὸς ἀποσυντεθειμένος, ἄλλος δὲ σκελετὸς μὲ τὰ σκέλη συνεσταλμένα εὐρέθῃ παρὰ τὸ νότιον τοίχωμα. Ἰχνη ἀποσυντεθειμένου ξύλου ὑπὸ τοὺς νεκροὺς παρέχουσι λαβὴν εἰς τὴν ὑπόθεσιν ὅτι οἱ νεκροὶ ἔκειντο ἐπὶ φορείων.

Ὁ θάλαμος ἀπέδωκεν ἓνα τρίωτον ἀκόσμητον ἀνακτορικὸν ἀμφορέα, ἐν θυμιατήριον, μίαν κύλικα καὶ μίαν πρόχουν καὶ δύο ἀρτσόχημα ἀγγεῖα. Πάντα τὰ ἀγγεῖα σώζουν καλῶς κόσμησιν ἐκ σπειρῶν καὶ φολίδων. Οὐδὲν χαλκοῦν ἀντικείμενον εὐρέθῃ.

Ὁ τάφος Ε ἔχει δρόμον μὲ θρανία ἐκατέρωθεν, ἀρχόμενα ἀπὸ τῶν παραστάδων τῆς εἰσόδου, θάλαμον τετράγωνον μὲ δύο εὐρέα καὶ χαμηλὰ πεζούλια ἀφίνοντα μεταξύ των στενὸν διάδρομον πλάτους 1.10 μ.

Ἐφ' ἐκάστου πεζουλίου ἔκειτο ἀνὰ εἰς νεκρὸς τελείως ἀποσυντεθειμένος. Ὁ εἰς ἐξ αὐτῶν ἦτο πιθανῶς τοποθετημένος ἐντὸς ξυλίνης λάρνακος, διότι τὰ ἱχνη ξύλου περὶ αὐτὸν ἦσαν ἄφθονα. Παρὰ τὸν ἄλλον εὐρέθῃ χαλκῇ τριχολαβίς, μαχαιρίδιον καὶ ἥλοι. Εἰς τὸν δρόμον μεταξύ τῶν πεζουλίων εὐρέθησαν 3 ὡραῖοι τρίωτοι ἀνακτορικοὶ ἀμφορεῖς μὲ λαμπρὰν γραπτὴν διακόσμησιν.

Ὁ τάφος Ζ εἶναι ὁ μεγαλύτερος καὶ μεγαλοπρεπέστερος ὅλων. ἔχει θάλαμον ὀρθογώνιον $2,80 \times 2,65$ καὶ ὕψος 1,80 μ.

Ὁ τάφος οὗτος ἀπέδωκε πλουσίαν καὶ ἀρίστης ποιότητος κεραμεικὴν. Ὁ ἀνασκάψας θεωρεῖ τὰ εὐρεθέντα ἀγγεῖα ἐκ τῶν ὡραιότερων δειγμάτων τοῦ ἀνακτορικοῦ ρυθμοῦ. Εἶναι δὲ ταῦτα α) τρίωτος ἀμφορεὺς μὲ διακόσμησιν πολεμικῶν κρανῶν, μεγάλη πρόχους μὲ πτηνὰ καὶ ἰχθῦς, θυμιατήρια, ἄλλη πρόχους μὲ ἄνθη

παπύρου καὶ κισσοῦ, ἄλλος ἀμφορεὺς μὲ διακόσμησιν ἐκ πολυπόδων, 2 μεγάλα ἀρτσόχημα ἀλάβαστρα πολὺν μέγαρα καὶ δύο ἄλλα μικρότερα. Οἱ σκελετοὶ ἔκειντο ὑπτιοι, εἶχον δὲ ἰσχυρὰν τὴν συστολήν τῶν ἄκρων καίτοι τὰ φέρετρα, εἰς τὰ ὁποῖα ἦσαν τεθειμένοι, ἦσαν πολὺ ἐπιμηκέστερα τῶν νεκρῶν. Εἰς σκελετὸς μετεφέρθη εἰς τὸ Μουσεῖον Ἡρακλείου. Ἡ κεραμεικὴ ὑποδηλοῖ ΥΜ Π χρόνους παρέχει δὲ λαβὴν εἰς πολύτιμα συμπεράσματα ὡς π.χ. σχετικῶς πρὸς τὸ πρόβλημα τῶν ἀρτσόχημων ἀγγείων, ἅτινα ἐθεωρήθησαν σπάνια ἐν Κρήτῃ, ὡς καὶ σχετικῶς πρὸς τὰς λεγομένας ἐφυραϊκὰς κύλικας καὶ τέλος σχετικῶς πρὸς τὴν προέλευσιν θεμάτων τινῶν ὡς π.χ. τῶν πτηνῶν, ἅτινα ἐθεωρήθησαν μυκηναϊκὰ κ.λ.π.

Συγχρόνως πρὸς τὴν ἀνασκαφὴν τῆς νεκροπόλεως ὁ κ. Ἀλεξίου ἠρεύνησε καὶ τὴν κορυφὴν βραχώδους ὑψώματος, τὸ ὁποῖον δεσπόζει αὐτῆς. Ἡ σκαφικὴ ἔρευνα ἤγαγεν εἰς τὴν ἀποκάλυψιν οἰκίας νεολιθικῶν χρόνων, ἣτις πιθανῶς νὰ ὀδηγήσῃ εἰς τὴν εὕρεσιν ὁλοκλήρου συνοικισμοῦ. Πλησίον τῆς οἰκίας ἀπεκαλύφθη καὶ σπηλαιώδης τάφος τῆς αὐτῆς ἐποχῆς.

Ἡ οἰκία εἶναι μέγα ὀρθογώνιον οἰκοδόμημα, τοῦ ὁποίου διακρίνονται καλῶς οἱ 3 ἐξωτερικοὶ τοῖχοι μήκους ἕκαστος 7,30 μ. Τὰ ἄνω μέρη τῶν θὰ ἦσαν ἐξ ὠμῶν πλίνθων. Διὰ μεσοτοιχῶν διαιρεῖται τὸ ὅλον οἰκοδόμημα εἰς μικρότερα διαμερίσματα, τινὰ τῶν ὁποίων ἔχουν τὸ δάπεδον ἐκ πιλητῆς γῆς καὶ σαφῶς διαμορφωμένης θύρας.

Ἐγένοντο τὰ ἐξῆς νεολιθικὰ εὐρήματα, 5 πελέκεις, μία σφῦρα, πολλοὶ τριπτήρες, πολλαὶ τράπεζαι λειάνσεως ἢ χειρόμυλοι, μικρὰ λεπίς πυρίτου (ἐκ τῶν νομιζομένων παλαιολιθικῶν), τεμάχια ὀψιανοῦ καὶ ἄφθονος κεραμεικῆ, ἡ πλείστη χαρακτὴ μὲ θέματα: ραβδώσεις λοξὰς ἢ καθέτους, τρίγωνα, τετραγωνίδια, δισκία, στίξεις. Ἄλλη κατηγορία ἔχει πλαστικὴν κόσμησιν ἀποφύσεων. Ἀντιπροσωπεύονται ἐπίσης καὶ τὰ ἀκόσμητα ἀλλ' ἄριστα στιλβωμένα διὰ στιλβωτῆρος ἀγγεῖα καὶ ἄλλα μὲ ὁπὰς ἀναρτήσεως.

Ἡ οἰκία ἀπέδωκε καὶ πολλὰ ὅστ' ἀγελάδων, αἰγῶν καὶ προβάτων

Ὁ γειτονικὸς σπηλαιώδης τάφος, φέρων ἐσωτερικὰς διακλαδώσεις μέχρι βάθους 4,60 μ. ἦτο τελείως ἐπικεχωσμένος. Ἐν τῇ ἀφαιρεθείσῃ ἐπιχώσει του εὐρέθησαν ὄστρακα ὄχι μόνον νεολιθικά, ἀλλὰ καὶ μεσομινωικά καὶ ὑστερομινωικά καὶ ἐν ἀκέραιον ΥΜ III ἀγγεῖον. Πάντως τὰ εὐρήματα εἶναι κατὰ τὸ πλεῖστον νεολιθικά: ἐξαίρετος σφῦρα, πέλεκυς, τεμάχια ὀψιανοῦ, τριπτῆρες καὶ ἄφθονος κεραμεικὴ ὥς καὶ σειρὰ σπονδικῶν κυπελλιδίων καὶ τέλος τεμάχια κισήρεως, ὧν τινα εὐρέθησαν καὶ εἰς τὴν οἰκίαν.

Ἡ ἀνακάλυψις ἀγνώστου μέχρι τοῦδε νεολιθικοῦ συνόλου κειμένου μάλιστα, παρὰ τὸν ἀφορισμὸν τοῦ Pendlebury, παρὰ τὴν θάλασσαν, θὰ διαφωτίσῃ σημαντικῶς, συνεχιζομένη, τὰ προβλήματα τῆς ἀτελῶς γνωστῆς νεολιθικῆς περιόδου ἐν Κρήτῃ.

Καὶ τοιοῦτο μὲν ὑπῆρξε, Κυρίαὶ καὶ Κύριοι, τὸ ἀνασκαφικὸν ἔργον τῆς Ἑταιρείας κατὰ τὸ 1953. Δὲν ἠρκέσθη ὅμως μόνον εἰς τὸν ἐπιστημονικὸν τοῦτον τομέα ἡ Ἑταιρεία ἀλλὰ συνέβαλε καὶ ἐφέτος — καὶ εἰς μεγαλυτέραν μάλιστα κλίμακα — εἰς τε τὴν ἀναστήλωσιν καὶ τὴν συντήρησιν τῶν ἀρχαίων καὶ βυζαντινῶν μνημείων ὥς καὶ εἰς τὴν ἐπισκευὴν καὶ ἀνασύνταξιν μουσείων, ἐρχομένη οὕτω, συμφώνως πρὸς παλαιὰν αὐτῆς ὑπόσχεσιν, ἐπίκουρος εἰς τὸ Κράτος, ὅπου τοῦτο δὲν ἠδύνατο νὰ διαθέσῃ ἐπαρκεῖς πόρους.

Καὶ ἀναστηλωτικὰς μὲν ἢ συντηρητικὰς ἐργασίας, γενομένας διὰ τῶν κρατικῶν ὀργάνων, ἐπεχορήγησεν ἡ Ἑταιρεία τὰς ἐξῆς: 1) τὴν ἔναρξιν τῆς ἀνακατασκευῆς τῆς ὀροφῆς τοῦ ὀπισθονάου τοῦ Παρθενῶνος, χάριν προστασίας τῆς φειδιακῆς ζωφόρου, διὰ τοῦ ὁμιλοῦντος 2) τὴν ἀνακατασκευὴν τῶν μαρμαρίνων προεδριῶν τοῦ Ὁρδείου Ἡρώδου τοῦ Ἀττικοῦ διὰ τοῦ ἐπιθεωρητοῦ ἀρχιτέκτονος κ. Στίκα 3) τὴν στερέωσιν καὶ συμπλήρωσιν τῶν τοίχων τῆς παλαιοχριστιανικῆς βασιλικῆς τῆς Βραυρῶνος καὶ τοῦ βαπτιστηρίου τῆς διὰ τοῦ κ. Στίκα 4) τὴν στερέωσιν τῶν περιφύμων

ψηφιδωτῶν καὶ τὴν ἀνακατασκευὴν τῶν κατακόσμων φεγγιτῶν τῶν παραθύρων τῆς Μονῆς Ὁσίου Λουκᾶ Φωκίδος διὰ τοῦ ὁμιλοῦντος καὶ τοῦ κ. Στίκα 5) τὴν στερέωσιν καὶ συντήρησιν τοῦ ναοῦ καὶ τῶν κελλίων τῆς ἐν Ἄρτῃ βυζαντινῆς μονῆς τῆς Παρηγορητίσσης διὰ τοῦ ὁμιλοῦντος 6) τὴν συντήρησιν τοῦ ναοειδοῦς τάφου τοῦ Δίου τῆς Πιερίας διὰ τοῦ ἐφόρου κ. Μακαρόνα 7) τὸν καθαρισμὸν καὶ τὴν στερέωσιν τῶν ψηφιδωτῶν τοῦ θόλου καὶ τῶν τοιχογραφιῶν τῆς ἀψίδος τοῦ ἐν Θεσσαλονίκῃ ναοῦ τοῦ Ἀγ. Γεωργίου διὰ τοῦ ζωγράφου κ. Ζαχαρίου, ἐπιβλέψει τῶν ἐφόρων Μακαρόνα καὶ Πελεκανίδη. Τὰ ἐν λόγῳ ψηφιδωτά, ἐγκαίρως ἀξιοποιηθέντα, ἐθαυμάσθησαν ὑπὸ τῶν συνέδρων τοῦ 9ου Διεθνoῦς Βυζαντινολογικοῦ Συνεδρίου τῆς Θεσσαλονίκης 8) τὴν συντήρησιν τῶν παλαιοχριστιανικῶν ψηφιδωτῶν τῆς Τεγέας διὰ τῆς κατασκευῆς στεγαστροῦ, ἐποπτεία τοῦ ἀρχιτέκτονος κ. Στίκα 9) τὴν συντήρησιν τῶν ἀρχαιοτήτων τοῦ Ἱπποδρόμου τοῦ ὄρους Λυκαίου, αἵτινες διέτρεχον τὸν κίνδυνον ἀφανισμοῦ, διὰ τοῦ ἐπιμελητοῦ κ. Χαριτωνίδη 10) τὴν ἀναστήλωσιν τοῦ ἐν Μυστρᾷ βυζαντινοῦ ναοῦ τοῦ Ἀγ. Γεωργίου ὑπὸ τὴν διεύθυνσιν τοῦ ὁμιλοῦντος 11) τὴν στερέωσιν καὶ ἀποκατάστασιν τοῦ μινωικοῦ μεγάρου τῆς Τυλίσου Κρήτης, διὰ τοῦ ἐφόρου κ. Πλάτωνος 12) τὴν διαρρύθμισιν τῶν περὶ τὴν βασιλικὴν Δουμετίου ἀποστραγγιστικῶν αὐλάκων, διὰ τοῦ ἐπιμελητοῦ κ. Δάκαρη.

Εἰς Μουσεῖα δ' ἐξετελέσθησαν δαπάναις τῆς Ἑταιρείας:

1) Ἡ κατασκευὴ συγχρονισμένων προθηκῶν διὰ τὰ πῆλινα εἰς τὸ Ἑθνικὸν Ἀρχαιολογικὸν Μουσεῖον, ἐποπτεία τῆς ἐφόρου κ. Καρούζου 2) ἡ κατασκευὴ ρυμῶν εἰς τοὺς βοηθητικοὺς χώρους ἐκθέσεως τοῦ μουσείου Ἀκροπόλεως, ἐποπτεία τοῦ Διευθυντοῦ τῆς Ἀκροπόλεως κ. Μηλιάδη 3) ἡ διὰ σιδηροπαγοῦς σκυροδέματος ἀντικατάστασις τῆς σαπείσης ξυλίνης στέγης τοῦ μουσείου Σπάρτης, διὰ τοῦ νομομηχανικοῦ Σπάρτης 4) ἡ συμπλήρωσις τῶν ἐπιχρισμάτων καὶ κουφωμάτων τοῦ νέου μουσείου Μυστρᾷ, ἐποπτεία τοῦ ἐπιμελητοῦ κ. Δρανδάκη 5) ἡ ἐπισκευὴ τοῦ μουσείου καὶ τοῦ φυλακείου Λυκοσοῦρας, διὰ τοῦ ἐπιμελητοῦ κ. Χαριτωνίδη 6) ἡ

ἐπισκευὴ καὶ ἡ ἀνασυγκρότησις τοῦ μουσείου Τεγέας, διὰ τοῦ αὐτοῦ ἐπιμελητοῦ 7) ἡ κατασκευὴ προθηκῶν εἰς τὸ μουσεῖον Χαιρωνείας, διὰ τοῦ ἐπιμελητοῦ κ. Χρήστου 8) ἡ ἐπὶ νέων βάθρων ἐπανίδρυσις ἀρχαίων τοῦ μουσείου Χαλκίδος, διὰ τῆς ἐφόρου Δίδος Κωνσταντίνου 9) ἡ ἐπὶ νέων ὅλως βάσεων ἐπανέκθεσις τῶν ἀρχαίων τοῦ Ἀρχαιολογικοῦ μουσείου Θεσσαλονίκης, διὰ τοῦ ἐφόρου κ. Μακαρόνα 10) ἡ ἐπισκευή, κατασκευὴ προθηκῶν, βάθρων καὶ ρυμῶν διὰ τὴν ἐπανέκθεσιν τῶν ἀρχαίων τοῦ Ἀρχαιολογικοῦ μουσείου Καβάλας διὰ τοῦ ἐπιμελητοῦ κ. Λαζαρίδη. Οὕτω κατέστη ἐπὶ τέλους δυνατόν, ὅπως τὸ μουσεῖον Καβάλας, ὅπερ παρέμενε κλειστὸν ἀπὸ τῆς Βουλγαρικῆς εἰσβολῆς τοῦ 1941, ἀνοίξῃ προσεχῶς τὰς πύλας του εἰς τὸ κοινὸν 11) ἡ ἐπανίδρυσις τῶν ἀπὸ μακροῦ ἀποθηκευμένων εἰς κρύπτας ἀρχαίων τοῦ μουσείου τῆς Κῶ, διὰ τοῦ ἐφόρου κ. Κοντῆ 12) ἐπανέκθεσις τῶν ἀρχαίων εἰς τὸ μουσεῖον τῆς Νάξου, διὰ τοῦ ἐφόρου κ. Κοντολέοντος 13) ἡ ἐπανέκθεσις τῶν ἀρχαίων εἰς τὸ μουσεῖον τῆς Χίου, διὰ τοῦ αὐτοῦ ἐφόρου 14) ἡ ἐπανέκθεσις τῶν ἀρχαίων τοῦ μουσείου τῆς Τήνου διὰ τοῦ αὐτοῦ ἐφόρου 15) ἡ ἐπισκευὴ τοῦ ἐφορείου Θέρμου, διὰ τοῦ ἐπιμελητοῦ κ. Διανοῦ 16) ἡ κατασκευὴ τοῦ φυλακείου Δωδώνης, διὰ τοῦ καθηγητοῦ κ. Εὐαγγελίδη καὶ τοῦ ἐπιμελητοῦ κ. Δάκαρη 17) ἡ συμπλήρωσις τοῦ φυλακείου Νικοπόλεως, διὰ τοῦ κ. Δάκαρη 18) ἡ κατασκευὴ ὑδραυλικῆς ἐγκαταστάσεως τοῦ φυλακείου Τίρυνθος, διὰ τοῦ κ. Χαριτωνίδη.

Ἦλθεν ἐπίσης ἀρωγὸς ἡ Ἑταιρεία μας καὶ εἰς τὴν ἀδελφὴν Ἱστορικὴν καὶ Ἐθνολογικὴν Ἑταιρείαν, συνδραμοῦσα αὐτὴν πρὸς ἐξαγωγὴν τῶν ἐκθεμάτων της ἐκ τῶν ἀνηλίων ὑπογείων εἰς ἃ ἐσῆποντο καὶ εἰς τὴν προσωρινὴν των ἐπανέκθεσιν.

Τέλος ἡ Ἑταιρεία μας, πλὴν τῆς ἐξ 100 ἑκατομμυρίων δραχμῶν συνδρομῆς της ὑπὲρ τῶν σεισμοπλήκτων τῆς Ἑπτανήσου, ἀνέλαβεν ἐπισήμως τὴν δαπάνην τῆς ἐν καιρῷ ἀνεγέρσεως τῶν μουσείων Ζακύνθου, Κεφαλληνίας καὶ Ἰθάκης.

Τοιοῦτο ὑπῆρξε, Κυρίαι καὶ Κύριοι, τὸ πολυσχιδὲς ἔργον τῆς

Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας κατὰ τὸ 1953, ἔργον ἐξαιρετικῶς γόνιμον καὶ εἰς εὐρήματα καὶ εἰς ἐπιστημονικὰ ἐπιτεύγματα ἀλλὰ καὶ λίαν ἐξυπηρετικὸν μεγάλων ἀναγκῶν τῶν ἀρχαίων, οἷαι ἡ τῆς συντηρήσεως καὶ τῆς ἀναστηλώσεως αὐτῶν καὶ ἡ τῆς ἐπανεκθέσεως τῶν ἀρχαιοτήτων ἐν τοῖς μουσείοις.

Ἀπὸ τῆς ιδρύσεως αὐτῆς πρὸ 115 καὶ πλέον ἐτῶν ἐπιτελεῖ ἡ Ἀρχαιολογικὴ Ἑταιρεία ἔργον ἀληθῶς ἐθνικόν, καθὼς ἀντιπροσωπεῦον σπουδαιοτάτην ἐκδήλωσιν τῆς πνευματικῆς κατευθύνσεως τοῦ Ἑθνους. Ὅφειλω νὰ τονίσω τοῦτο, διότι δὲν ἔχει δυστυχῶς γίνεи ἀκόμη ἀρκούντως συνειδητὸν ὅτι αἱ ἀρχαιολογικαὶ σπουδαὶ δὲν ἀποσκοποῦσι τὴν τέρψιν στενοῦ μόνον κύκλου ἐδικῶν ἐπιστημόνων, ἀλλ' ἀποτελοῦσι τὸ σύμβολον τῆς πνευματικῆς γραμμῆς ὁλοκλήρου τοῦ Ἑθνους καὶ τὸν γνώμονα τῆς στερεῆς αὐτοῦ προσηλώσεως πρὸς τὴν πάτριον ἱστορίαν. Πρέπει διὰ τοῦτο καὶ τὸ Κράτος νὰ ἐνισχύῃ τὰς ἀρχαιολογικὰς μελέτας καὶ μεστοργὴν ν' ἀντικρῶζῃ τὰ ἀρχαιολογικὰ πράγματα· διότι οὕτω πρᾶτον ἐνισχύει αὐτὸ ἑαυτό, ἀφ' οὗ τοποθετεῖ τὴν ἀνατροφὴν τοῦ Ἑθνους ἐπὶ ὀρθῆς ἱστορικῆς βάσεως, τῆς βάσεως δηλ. ἐκείνης ἐπὶ τῆς ὁποίας κυρίως στηριζόμενα τὰ ἔθνη ἐμεγαλουργήσαν, ἐν ᾧ ὁσάκις ἀπεμακρύνθησαν ταύτης συνετρίβησαν.

ΑΝΑΣΤ. Κ. ΟΡΛΑΝΔΟΣ

ΕΚΘΕΣΕΙΣ ΤΩΝ ΑΝΑΣΚΑΦΕΩΝ

1. ΑΝΑΣΚΑΦΗ ΠΑΡΑ ΤΗΝ ΚΟΙΤΗΝ ΤΟΥ ΙΛΙΣΟΥ

ΑΜΑΡΤΥΡΟΝ ΠΑΡΙΛΙΣΙΟΝ ΙΕΡΟΝ

Συμφώνως πρὸς ἐγκεκριμένον σχέδιον ἐξυγιαντικῶν καὶ ἐξωραϊστικῶν ἔργων κατασκευάζεται ὑπὸ τῆς Ε.Υ.Ε.Ε. εἰς τὴν κοίτην τοῦ Ἰλισοῦ μέγας δίδυμος ἀγωγὸς φερόμενος πρὸς τὸ Φάληρον. Ἡ κοίτη τοῦ ποταμοῦ θὰ καλυφθῇ κατὰ μέγα μέρος τῆς ἐντὸς τῆς πόλεως διαδρομῆς του καὶ ὑπὲρ τοὺς ἀναφερθέντας ἀγωγοὺς θὰ στρωθῇ τὸ κατὰστρωμα μιᾶς νέας λεωφόρου. Πρὸ τοῦ ἐξαφανισμοῦ του ὑπὸ τὸν ἀσφαλικὸν τάπητα τῆς νέας λεωφόρου, ὁ ἱστορικὸς ποταμὸς προκαλεῖ καὶ πάλιν τὸ ἐνδιαφέρον μας, ἀποκαλύπτων μυστικὸν καὶ ἀμάρτυρον ὑπαίθριον ἱερόν, τοῦ ὁποίου τὰ ἴχνη καὶ ἀρκετὰ ἀνάθηματα διεφύλασσε στοργικὰ εἰς μίαν καμπήν του.

Ἀνατολικῶς τῆς γεφύρας τῆς ἐπὶ τῆς ὁδοῦ Βασιλέως Γεωργίου τοῦ Β' (πρῶην Διοχάρους), ἡ κοίτη φερομένη ἀπὸ τὰ Β.Α. πρὸς τὰ Ν.Δ. σχηματίζει τόξον μὲ τὴν κύρτωσίν του πρὸς Β, δηλαδὴ πρὸς τὸ ὀπισθεν μέρος τῶν στρατώνων τοῦ πυροβολικοῦ, ὅπου περίπου τοποθετεῖται κατὰ συμπερασμὸν τὸ Λύκειον γυμνάσιον. Ἡ ἀνάδοχος τῶν ἔργων Ἑταιρεία, διὰ ν' ἀποφύγῃ ἀκριβῶς τὴν ἀρκετὰ μεγάλην καμπύλην, ἔταμεν, ὡς χορδὴν εἰς τὸ τόξον τοῦ ποταμοῦ, χάνδακα διὰ τὴν τοποθέτησιν τοῦ διδύμου ὀχετοῦ, ὅστις μετὰ τὴν γέφυραν συναντᾷ καὶ πάλιν κατ' εὐθείαν τὴν γνώριμόν του κοίτην, τὴν ὁποίαν καὶ ἀκολουθεῖ. Ὁ χάνδαξ οὗτος ἔταμε κατ' ἀνάγκην καὶ τὴν ὁδὸν Βασιλέως Γεωργίου τοῦ Β', ἣτις ἡχρηστεύθη ἐπὶ ἀρκετοὺς μῆνας διὰ τὴν κίνησιν, διοχετευθεῖσαν εἰς παρακαμπτήριον δρόμον. Προτοῦ ὅμως φθάσῃ μέχρι τῆς ὁδοῦ τὸ λοξὸς πρὸς αὐτὴν φερόμενον σκάμμα τοῦ ὀχετοῦ, ἡ φιλικὴ πρὸς τὰ ἀρχαῖα καὶ τὴν ὑπηρεσίαν μας Ε.Υ.Ε.Ε. μᾶς εἰδοποιεῖ ἐπειγόντως ὅτι ὁ μηχανικὸς ἐκσκαφεὺς ἔφερεν εἰς φῶς ἀρχαῖά τινα, τὰ ὁποῖα ἐκαλούμεθα νὰ παραλάβωμεν. Τοῦτο συνέβη τὴν 12ην Νοεμβρίου 1952.

Πράγματι παρελάβομεν διὰ τοῦ σπεύσαντος ἐπιμελητοῦ κ. Σπ. Ἰακωβίδη μίαν εὐμεγέθη κεφαλὴν (ῦψος 0,58 μ.) λευκοῦ μαρμάρου, προφανῶς Σαράπιδος, μίαν ἄλλην μαρμαρίνην κεφαλὴν (ῦψος 0,50 μ.) ἐπίσης παγωνοφόρου ἀνδρικῆς μορφῆς, ἑκατοντάδα λύχνων ὑστερορρωμαϊκῶν χρόνων

καὶ τὸ περιεργότερον ὄλων, μαρμαρίνον ἀντικείμενον ὕψους 0.80 μ. ἐπιμήκους ἑλλειπτικοῦ καὶ πεπλατυσμένου σχήματος, φέρον πρὸς τὰ κάτω μικρὰν κυλινδρικήν προέκτασιν διὰ τὴν στήριξίν του εἰς θέσιν ὀρθίαν. Ἐπὶ τῆς προσθίας ὀψεύς του φέρει εἰς λίαν πρόστυπον ἀνάγλυφον ὀρθίαν μορφὴν ἀγενείου Ἡρακλέους (τώρα πλέον πρέπει εἰδικῶς διὰ τὴν περίστασιν ταύτην νὰ λέγωμεν Παγκράτους) κρατοῦντος διὰ τῆς ἀριστερᾶς τὴν λεοντὴν καὶ τὸ ρόπαλον, σπένδοντος δὲ δι' ἀγγείου διὰ τῆς δεξιᾶς. Ὑπερθεν τοῦ ἀναγλύφου ὑπάρχουν ἵχνη λίαν ἢ μᾶλλον τελείως ἐφθαρμένης ἐπιγραφῆς. Ὑψος τῆς ἀναγλύφου μορφῆς 0.26 μ.

Ἡ πρώτη σκέψις ἦτο ὅτι τὰ εὐρήματα ἦσαν δῶρα τοῦ ποταμοῦ μεταφερθέντα ἄλλοθεν ὑπὸ τοῦ ρεύματος. Ἀνεθέσαμεν ὅμως εἰς ἔμπειρον ἐπιστάτην νὰ παρακολουθῇ τὰς ἐργασίας τοῦ ἐκσκαφέως, ἐρευνήσαντες δὲ τὰ χῶματα, τὰ ἐκ τοῦ σκάμματος ἐξαχθέντα, περισυνελέξαμεν μερικοὺς ἀκόμη λύχνους.

Μετά τινος ὅμως ἡμέρας, ἐπεκτεινομένου τοῦ χάνδακος περισσότερον πρὸς τὴν γέφυραν, εὐρέθησαν καὶ νέα ἀρχαῖα, ἀναθηματικά ἀνάγλυφα τώρα πλέον, δι' ὃ καὶ παρεκαλέσαμεν τὴν καλὴν Ἑταιρείαν νὰ διακόψῃ τὸ ἔργον τῆς ἐπὶ τινος ἡμέρας καὶ νὰ μᾶς δώσῃ ἰδικούς τῆς ἐργάτας καὶ μέσα διὰ νὰ ἐρευνήσωμεν τὸ μέρος. Ἡ ἀντίληψις καὶ τὸ ἐνδιαφέρον τὸ ὅποιον ἐπεδείχθη ἀπὸ μέρους τῆς Ε.Υ.Ε.Ε. ὑπῆρξαν πράγματα συγκινητικά δι' ἡμᾶς, ἀλλὰ καὶ ἄξια πάσης ἐξάρσεως ἀπὸ μέρους τῆς Ὑπηρεσίας. Οἱ ἀνώτεροι μηχανικοὶ καὶ ἰδιαιτέρως ὁ κ. Ρωμαΐδης, ἀλλὰ καὶ ὅλον τὸ προσωπικόν, μέχρι τῶν ἐργατῶν, ἔπραξαν τὸ πᾶν διὰ νὰ μᾶς βοηθήσουν. Φυσικὰ τὸ μέγα τεχνικὸν ἔργον δὲν ἦτο δυνατόν νὰ τὸ ἐπιβραδύνωμεν ἐπὶ πολὺ, διότι καὶ οἰκονομικαὶ ζημίαι θὰ ἐπῆρχοντο, ἀλλὰ καὶ κίνδυνος ὑπῆρχε — καὶ τὸν ἀντικρύσαμεν οὐχὶ ἅπαξ — ἐν καιρῷ χειμῶνος τὸ ρεῦμα τοῦ ποταμοῦ νὰ πλημμυρήσῃ τὰ πάντα. Ἐπρεπε, λοιπόν, νὰ συντονίσωμεν τὴν ἀνασκαφικὴν ἔρευναν μὲ τὴν ἐκτέλεσιν τοῦ τεχνικοῦ ἔργου, ἐργαζόμενοι εἰς ἐνδιάμεσα διαστήματα. Τὴν χρηματικὴν ἄνεσιν ἐξησφάλισεν ἡ ἀνάληψις τῆς ἐρεῦνης ὑπὸ τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας, τὴν ἐργασίαν μας δὲ ἐβοήθησεν ἡ μελετηθεῖσα ἐν τῷ μεταξὺ στρωματογραφία τοῦ χάνδακος. Οὕτω ἐβεβαιώθημεν ὅτι ἔχομεν διπλὴν ἐπίχωσιν. Τὸ πρῶτον στρώμα μέχρι βάθους 2 μέτρων ἀπὸ τῆς ἐπιφανείας τῆς ὁδοῦ ἦσαν χῶματα φερτὰ καὶ ἄνευ οὐδενὸς ἀρχαιολογικοῦ ἐνδιαφέροντος. Μία δευτέρα ἐπίχωσις, ὑπὸ τὴν πρώτην, πάχους ἐπίσης 2·3 μέτρων, ἀπετελεῖτο ἀπὸ συμπεπιεσμένην ἄμμον τοῦ ποταμοῦ, ἣτις εἶχε προσλάβει κοκκινωπὸν χροῶμα· ἦτο δὲ ἀδιατάρακτον ἀρχαιολογικὸν στρώμα, ἐντὸς τοῦ ὁποίου ἐγένοντο ὅλα τὰ εὐρήματα. Ὑπ' αὐτὸ ἦτο τὸ φυσικὸν ἔδαφος, δηλαδὴ σαθρὸς κτρινωπὸς βράχος — κιμιλιά.

Ἡ συστηματικὴ ἀνασκαφικὴ ἔρευνα κατέστη δυνατὴ κατὰ τὴν ἀνοιξιν

τοῦ 1953 καὶ ἠκολούθησεν αὐστηρῶς τὴν πορείαν τοῦ χάνδακος, διότι δὲν ἦτο δυνατόν νὰ ἐπεκταθῶμεν διὰ τὸν κίνδυνον ἀποφράξεως τῶν ἀγωγῶν. Ἦτο ὅμως μία περιεργὸς καὶ πρωτότυπος ἀνασκαφή, διότι, ἐκκαθαριζομένου ἐνὸς τομέως, ἠκολούθουν κατὰ πόδας οἱ μηχανικοὶ ἐκσκαφεῖς, οἵτινες μετ' ὀλίγον κατέστρεφον κατ' ἀνάγκην τὸν τόπον. Ὁ τεράστιος δίδυμος ἀγωγὸς ἐδράζεται κατὰ πολὺ ἐντὸς τοῦ φυσικοῦ ἐδάφους τῆς κιμιλιᾶς. Οὕτω ὁ ἀνασκάπτων ἀπεχαιρέτισεν ἐγκαίρως τὴν ἐλπίδα νὰ ἐπισκοπήσῃ εἰς τὸ τέλος τῆς ἐργασίας τὸ σύνολον τῆς ἀνασκαφῆς. Αὐτὸ δὲν σημαίνει ὅτι δὲν ἐγένοντο προσεκτικαὶ καταμετρήσεις καὶ σχέδια καὶ δὲν ἐλήφθησαν φωτογραφίαι ὥστε νὰ καταστῇ δυνατὴ εἰς τὰ κύρια ἢ ἀναπαράστασις τῆς φυσιογνωμίας τοῦ τόπου, ἡ ὁποία ἔχει τελείως ἀλλοιωθῇ σήμερον. Εἰς ὅλα αὐτὰ ἐβόηθησε μὲ ζήλον ὁ κ. Ἰακωβίδης, τὸν ὁποῖον εὐχαριστῶ. Ὅταν ὅμως ὁ χάνδαξ τῶν ἀγωγῶν ἔφθασε νὰ τάμῃ καὶ τὴν ὁδὸν Βασιλέως Γεωργίου Β', τότε ἠναγκάσθημεν νὰ διακόψωμεν ἐπὶ μακρὸν χρονικὸν διάστημα τὴν ἀρχαιολογικὴν ἔρευναν, διότι ἐπὶ τοῦ τομέως ὅστις μᾶς ἐνδιέφερεν ἐχρειάσθη νὰ στρωθῇ ὁ παρακαμπτήριος δρόμος, εἰς τὸν ὁποῖον διωχετεῦσθαι ἡ κίνησις τῆς ἀποφραχθείσης ὁδοῦ.

Καὶ ἡ μὲν ἔρευνα θὰ ὀλοκληρωθῇ κατὰ τὴν ἀνοιξιν τοῦ 1954· ἀφοῦ δὲ ἐκ τῶν παρατηρήσεών μας ἐπείσθημεν ὅτι πρὸς νότον τοῦ χάνδακος οὐδὲν ἐνδιαφέρον ὑπάρχει πλέον, μᾶς ἀπομένει νὰ ἐρευνήσωμεν τὸν πρὸς Β. τομέα, τὸν μετὰ τοῦ χάνδακος καὶ τῆς κοίτης τοῦ ποταμοῦ. Διότι εἶναι ἀναμφισβήτητον ὅτι τὸ ἱερόν, ἐπὶ τὰ ἔχνη τοῦ ὁποίου ἐτέθημεν, σχετίζεται μὲ τὸν ποταμόν. Ἐπικειμένης, λοιπόν, τῆς ἀπαραιτήτου ἐπεκτάσεως τῆς ἐρεῦνης, γίνεται φανερόν ὅτι ἡ παροῦσα ἐκθεσις καὶ ἀτελής ἐξ ἀνάγκης εἶναι καὶ χαρακτῆρα ἀπολύτως προσωρινὸν ἔχει. Ὅσον δὲ ἀφορᾷ τὴν ἐπελθοῦσαν ἀλλοίωσιν τῆς μορφῆς τοῦ τόπου, εἶναι μὲν λυπηρὰ, ὅχι ὅμως καὶ ἐπιστημονικῶς καταστρεπτικὴ, δεδομένου ὅτι εἰς ὀλόκληρον τὸ ἀνασκαφὲν τμήμα οὐδὲν ἔχνος ἀρχιτεκτονικοῦ κατὰ χώραν μνημείου ὑπῆρχε, πλὴν τοῦ θεμελίου μικροῦ περιβόλου, περὶ τοῦ ὁποίου θὰ ὁμιλήσω κατωτέρω. Αὐτὴ αὕτη ἡ ἀνέυρεσις μεγάλου ἀριθμοῦ ἀναθημάτων καὶ ἡ ἀπουσία κτηριακῶν καταλοίπων καὶ ἀρχιτεκτονικῶν μελῶν, ὅσον καὶ ἡ παρὶσίσιος θέσις, πείθουν ὅτι πρόκειται περὶ ἱεροῦ ὑπαιθρίου.

Πόθεν ἦτο βατὸν τὸ ἱερόν δὲν ἐξηκριβώθη ἀκόμη. Ἡ μορφή ὅμως τοῦ χώρου δύναται νὰ περιγραφῇ ὡς ἐξῆς : Μετὰ τῆς κοίτης τοῦ ποταμοῦ καὶ τῆς ὁδοῦ Βασιλέως Γεωργίου Β' καὶ εἰς ἀπόστασιν 16 μ. ἀπὸ τοῦ Β.Α. ἄκρου τῆς γεφύρας, τὸ φυσικὸν ἔδαφος τῆς κιμιλιᾶς σχηματίζει κόγχην ἀνοικτὴν πρὸς Α. Τὸ ἔδαφος ἦτο σχεδὸν ὁμαλὸν ἐπὶ ἐκτάσεως 15 περίπου μέτρων. Ἐν τούτοις κατὰ τὴν πρὸς Β. πλευρὰν τοῦ ἀνασκαφέντος τμήματος

ὑπῆρχε βαθεῖα ρωγμὴ, ἣτις πρέπει ἄλλοτε νὰ ἔχασκεν, ἐπειδὴ ἐντὸς ταύτης εὐρέθησαν τέσσαρα ἐκ τῶν ἀναθηματικῶν ἀναγλύφων καὶ λύχνοι (εἰκ. 1 δεξιὰ). Βορείως τῆς ρωγμῆς ταύτης θὰ συνεχισθῇ ἡ ἔρευνα· εἰς τὴν κάθετον ὁμῶς τομὴν τοῦ χάνδακος τῶν ὀχετῶν διακρίνομεν σχηματισμὸν τῆς

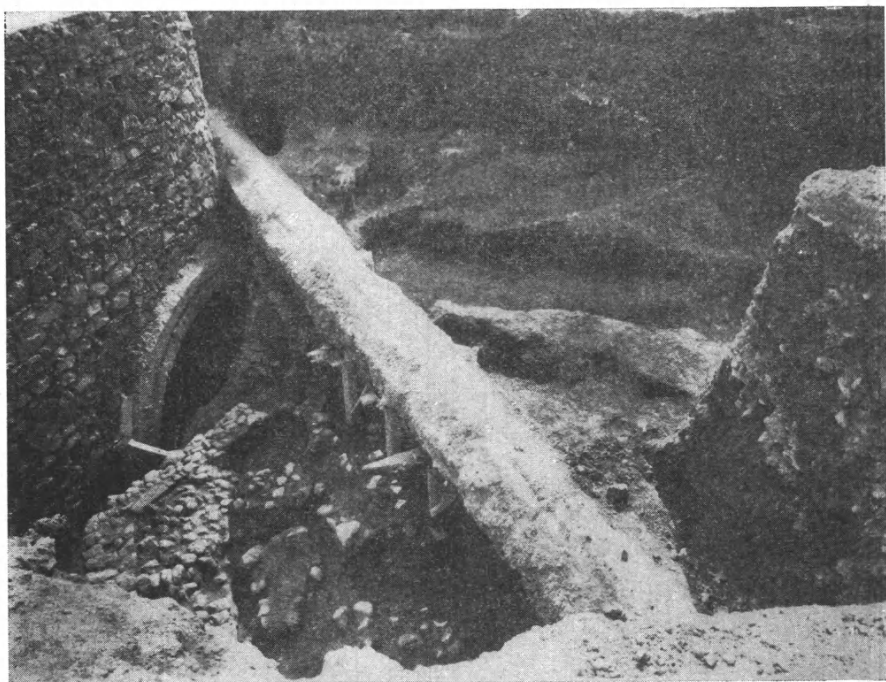

Εἰκ. 1. Δεξιὰ ρωγμὴ τοῦ ἐδάφους.

κιμιλιάς ἀντίστοιχον πρὸς τὸν διαπιστωθέντα κατὰ τὴν ἐντελῶς καθορισθεῖσαν ἀπέναντι πλευράν, τὴν νοτίως τῆς ρωγμῆς. Ἐπίσης καὶ ἡ ἐπίχωσις τοῦ κοκκινωποῦ χώματος εἶναι ἡ αὐτή. Δικαιούμεθα ὅθεν νὰ συμπεράνωμεν, ὅτι ὁ ὑπὸ τῆς Ἑταιρείας ἀνοιχθεὶς χάνδαξ τῶν ὀχετῶν ἔταμε τὸν χώρον τοῦ ἱεροῦ μας περίπου εἰς τὸ μέσον καθὼς καὶ ὅτι ἡ ρωγμὴ τοῦ ἐδάφους ἔκειτο ἐπίσης εἰς τὸ μέσον περίπου τοῦ πλάτους τῆς αὐλῆς, ἣτις ἠνοίγετο πρὸ τῆς κόγχης τοῦ ἱεροῦ. Καὶ ἡ μὲν ρωγμὴ τοῦ ἐδάφους εἶναι ἀναμφισβητήτως φυσικὴ, ὅπως φυσικὴ εἶναι, πιστεύω, καὶ ἡ κόγχη ἐντὸς τῆς κιμιλιάς. Ταύτην ὁμῶς, ἔτσι καθὼς ἦτο μαλακὴ ἡ κιμιλιά, εὐκόλως τὴν ἐπεξεργάσθησαν καὶ ἐξωμάλυναν, ὥστε νὰ σχηματισθῇ πρὸ τοῦ μυχοῦ μία ὑπαιθρος αὐλή, ἑστραμμένη πρὸς Α, μήκους 15 περίπου μέτρων καὶ πλάτους ἀπροσδιορίστου ἀκόμη.

Ὅτι ἡ κατὰ τὸ μέσον περίπου τοῦ πλάτους τῆς αὐλῆς ρωγμὴ σχετίζεται μὲ τὴν λατρείαν, ἐγὼ μὲν προσωπικῶς τὸ πιστεύω, ἀποβλέπων εἰς τὴν ἀναμφισβητήτως χθονίαν φύσιν τῶν ἐκεῖ λατρευομένων θεῶν ἢ ἡρώων·

ἴσως μάλιστα αὕτη νὰ εἶναι ἡ πρώτη αἰτία τῆς αὐτομάτου ἀναπτύξεως τοῦ ἱεροῦ. Δυστυχῶς ὅμως δὲν ἔχω ἀκόμη νὰ προσκομίσω ἐκ τῶν πραγμάτων ἐπιχείρημα, διότι τὰ ἀνάγλυφα καὶ οἱ λύχνοι, τὰ ἐν αὐτῇ εὐρεθέντα, ἐνδέχεται νὰ κατωλίσθησαν ἐκ τοῦ ἐπιπέδου τῆς αὐλῆς. Κατὰ τὸν μυχὸν ὅμως τῆς φυσικῆς κόγχης τοῦ τοπίου διαχωρίζεται ἐν τμήμα τοῦ ἐδάφους διὰ

Εἰκ. 2. Ἡ λοξὴ λευκὴ γραμμὴ εἶναι προϋπάρχων μικρὸς ὀχετὸς ἀκαθάρτων ὑδάτων. Ὑπ' αὐτὸν ὁ περιβόλος καὶ τὸ ἐν στόμιον τοῦ μεγάλου διδύμου ἀγωγοῦ.

μικροῦ περιβόλου, τοῦ ὁποίου τὰ θεμέλια εὐρέθησαν ἀποτελοῦντα ἀμβλεῖαν γωνίαν (εἰκ. 2, ἀριστερά). Οἱ δύο βραχίονες τοῦ περιβόλου τούτου μετροῦν 3.20 μ. ὁ πρὸς Ν. καὶ 1.53 μ. ὁ πρὸς Β., βαίνουν δὲ ἐπὶ τῆς κιμιλιάς καὶ ὑψοῦνται κατὰ 0.40 μ. κατὰ μέσον ὄρον ἀπ' αὐτῆς· τὸ πλάτος εἶναι 0.45 μ., οἱ λίθοι κοινοί, μᾶλλον πεπλατυσμένοι καὶ διαφόρων μεγεθῶν, ὅχι ὅμως μεγάλοι, πλὴν ἑνὸς κατὰ τὴν ἐσωτερικὴν γωνίαν, ὅστις μετρεῖ μὲν 0,70×0,30×0,50 μ. δὲν παρουσιάζει ὅμως τίποτε, τὸ ὁποῖον θὰ τοῦ προσέδιδεν ἰδιαιτέραν σημασίαν. Ὁ περικλειόμενος διὰ τοῦ περιβόλου χώρος τοῦ μυχοῦ τῆς κόγχης ἔχει βάθος 3 μ. καὶ πλάτος 4 μ. τὸ δὲ δάπεδον αὐτοῦ εἶναι ἐστρωμένον διὰ χαλίκων καὶ ἀργῶν λίθων ἐν εἴδει χονδροκόπου ψη-

φιδώματος. Ἐντὸς τοῦ χώρου τούτου (σηκός;) εὐρέθησαν τρία ἀναθηματικά ἀνάγλυφα καὶ λύχνοι τινὲς τῶν τελευταίων ρωμαϊκῶν χρόνων, ἔξ ὧν εἷς ἐσφηνωμένος μεταξὺ τῶν λίθων τοῦ δαπέδου, τοῦ τέλους τοῦ 3 μ.Χ. αἰῶνος. Εἰς τὸ ἄκρον τοῦ Β. βραχίονος τοῦ περιβόλου καὶ ἔκτος αὐτοῦ, εἰς τὴν παρεῖαν ἀκριβῶς τοῦ σκάμματος (ἀφ' ὅπου θὰ συνεχισθῇ ἡ ἔρευνα) καὶ ἔντος τῆς ἐπιχώσεως, οὐχὶ κατ' ἐλάχιστον, εὐρέθη τμήμα κιονίσκου ἄνευ ἐπιγραφῆς, μετὰ βάσεως καὶ παρ' αὐτὸ μαρμαρίνη κεφαλὴ φυσικοῦ μεγέθους

Εἰκ. 3. Κεφαλὴ Παγκράτους παιδὸς εἰς τὴν θέσιν ὅπου εὐρέθη.

Ἡρακλέους-Παγκράτους παιδὸς (εἰκ. 3), φέροντος τὴν λεοντὴν ὡς κάλυμμα τῆς κεφαλῆς. Ἡ κεφαλὴ ἦτο ἄλλοτε ἔνθετος.

Ἀπὸ τὴν ἀπέναντι πλευρᾶν, νοτίως τοῦ περιβόλου, τὸ ἔδαφος ἐκαθαρίσθη τελείως καὶ ἡ φυσικὴ κιμιλιά, ὑψουμένη μέχρι τῶν 3 μ., εἶναι ἐκείνη ἀκριβῶς, ἥτις σχηματίζει τὴν μίαν πλαγίαν τῆς κόγχης, τῆς ὁποίας ἡ ἀντίστοιχος θ' ἀναζητηθῇ ἀπέναντι. Ἡ πλαγία αὕτη, ὅπως φαίνεται εἰς τὸ βάθος τῆς εἰκ. 2, πτυχοῦται δις σχηματίζουσα δύο ἀναβαθμοὺς ἐπαλλήλους· ἀνάλογος σχηματισμὸς τῆς ὑπὸ ἐξερεύνησιν ἀπέναντι πλαγιάς, θὰ ἔδιδεν εἰς τὸν χώρον μορφὴν ἀμφιθεατρικὴν ἔνθεν καθεῖθεν τῆς κεντρικῆς κόγχης καὶ τοῦ περιβόλου. Ἡ

νοτία πλαγία ἐξετείνεται πρὸς Α. πολὺ πέραν ἀφ' ὅσον φαίνεται εἰς τὴν εἰκόνα 2, διότι αὕτη ἐλήφθη, ὅταν τὸ φυσικὸν ἔδαφος εἶχε πλέον σκαφῇ βαθέως διὰ τὰ τοποθετηθῇ ὁ δίδυμος ἀγωγός, τοῦ ὁποίου τὸ ἐν χαῖνον στόμιον φαίνεται ἐπὶ τῆς εἰκόνας 2 ἀριστερά. (Ὁ ὑπὲρ τὸν ἀγωγὸν τοίχος εἶναι πρόχειρος ἀναλημματικὸς τῶν χωμάτων τῆς σκαφῆς). Μεταξὺ τῶν δύο πλαγιῶν ἐξετείνεται ἡ αὐτὴ τοῦ ἱεροῦ εἰς μῆκος 15 μ. περίπου ἀπὸ τοῦ περιβόλου, ὅπως καὶ ἀνωτέρω εἶπον· πλησιέστερον δὲ πρὸς τὸν περίβολον ὑπῆρχεν ἡ ἀναφερθεῖσα ρωγμὴ τοῦ ἐδάφους (εἰκ. 1). Ὅλος αὐτὸς ὁ χώρος ἐκαλύπτετο ἀπὸ τὸ ἀδιατάρακτον ἀρχαιολογικὸν στρώμα τῆς ἄμμου, ἔντος τοῦ ὁποίου ἐγένοντο τὰ εὐρήματα. Αἱ ὡς ἀναβαθμοὶ πτυχωσεὶς τῆς πλαγιάς ἦσαν κατάλληλον μέρος διὰ τὰ στηθῶν τὰ πολλὰ

ἀναθηματικά ἀνάγλυφα — ἴσως καὶ διὰ τὰ νὰ κάθηνται προσκυνηταὶ καὶ φιλέοργοι (εἰκ. 4).

Τὰ εὐρήματα δὲν ἦσαν συγκεντρωμένα εἰς ἓν σημεῖον, ἀλλὰ κατεῖχον ὅλην τὴν ἔκτασιν τοῦ πρὸ τοῦ περιβόλου ἐπιπέδου χώρου· καὶ ἀπωτέρω μὲν τοῦ περιβόλου εὐρέθησαν ἡ κεφαλὴ τοῦ Σαράπιδος καὶ ἡ ἄλλη μεγάλη πωγωνοφόρος, πλησιέστερον αἱ ἐπιγραφαὶ καὶ τὰ ἀναθηματικά ἀνάγλυφα, παντοῦ δὲ οἱ λύχνοι. Παραπλεύρως τῆς ρωγμῆς τοῦ ἐδάφους, ἐδραζόμενος

Εἰκ. 4. Ὁ βαθμιδωτὸς σχηματισμὸς τῆς κιμνιᾶς κατὰ τὴν νοτιάν πλαγιὰν τοῦ ἱεροῦ.

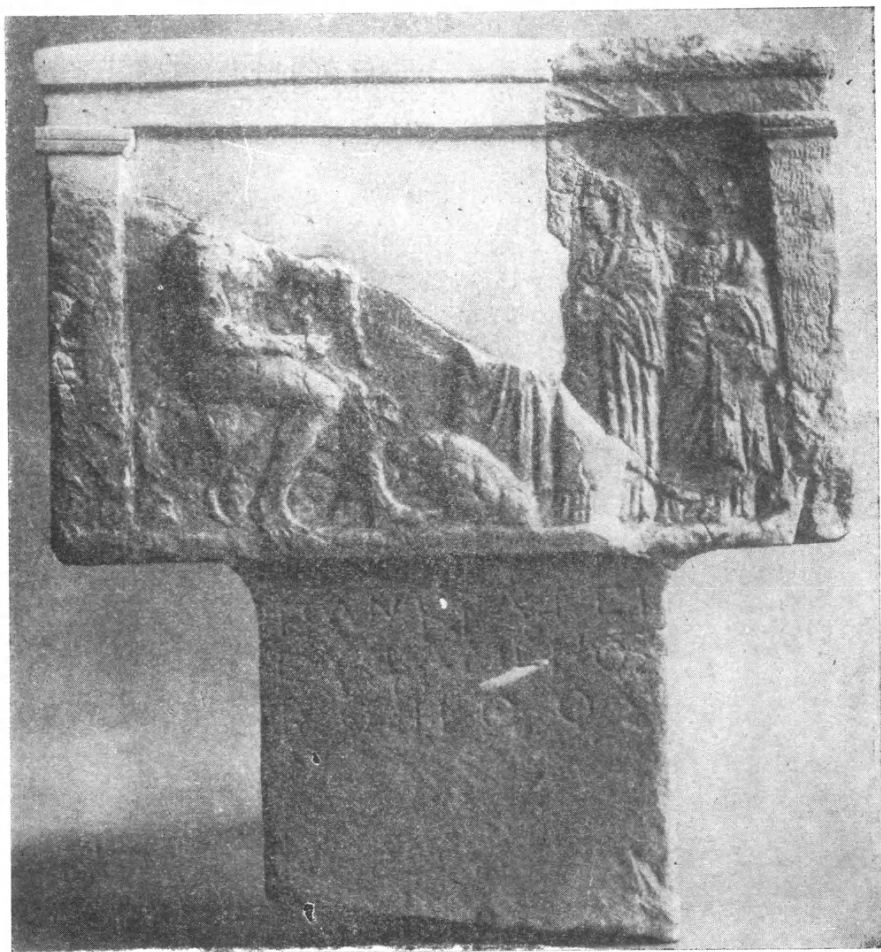
ἐπὶ τῆς κιμνιᾶς, εὐρέθη μικρὸς μαρμάρινος βωμίσκος, ἀναθηματικὸς ὅμως καὶ αὐτὸς καὶ πλησίον μικρὰ φιάλη σπονδῶν. Ἀποκλείω τὴν περίπτωσιν ἀποθέτου· ἀποβλέπων δὲ εἰς τὴν καθαρότητα τῆς ἐξ ἄμμου τοῦ ποταμοῦ ἐπιχώσεως, πιστεύω ὅτι ἄργα κατὰ τοὺς πρώτους χριστιανικοὺς αἰῶνας κατεκλύσθη ὑπὸ τῶν ὑδάτων τὸ μικρὸν αὐτὸ ἱερόν, τοῦ ὁποῖου ἡ ἵδρυσις ἀνάγεται — διὰ τῶν εὐρημάτων — τοῦλάχιστον μέχρι τοῦ τέλους τοῦ 4ου π.Χ. αἰῶνος καὶ τοῦ ὁποῖου ἡ λειτουργία πρέπει νὰ ἦτο συνεχής.

Καὶ ἀπὸ τὴν ἄλλην πλευρὰν τῆς γεφύρας, πρὸς τὸ Στάδιον, ἐγένετο σκαφικὴ ἔρευνα. Ὁ τόπος ὅμως ἐδῶ ἠλλοιώθη λόγῳ τῆς θεμελιώσεως ὅχι μόνον τῆς γεφύρας, ἀλλὰ καὶ τῆς γειτονικῆς οἰκίας Ὑψηλάντου. Παρατήρησα ὅμως ὅτι πλησίον τοῦ ρεύματος ἀπεκαλύφθη σειρά παλαιῶν ριζῶν

δένδρων ὑπὸ μεγάλην ἐπίχωσιν φερωτῶν χωμάτων καὶ συμπεραίνειν ὅτι ἄλλοτε ἢ κοίτη ἦτο πολὺ χαμηλοτέρα, ἀφ' ὅσον παρουσιάζεται σήμερον. Ἐπειδὴ δὲ εἶναι βέβαιον ὅτι ἡ δὸς Β' ἰσιλέως Γεωργίου τοῦ Β' εἶναι ἐστρωμένη ἐπὶ τῆς κιμιλίας, δὲν ἀποκλείω τὸ ἐνδεχόμενον νὰ ἐσχηματίζετο ἄλλοτε καὶ ἐδῶ κόγχη — κοίλωμά τι — παρομοία τῆς ἔναντι ἐρευνηθείσης. Ἐν ἀναθηματικὸν ἀνάγλυφον, τὸ ὁποῖον εὗρέθη ἐδῶ καὶ περὶ τοῦ ὁποίου θὰ ὁμιλήσω κατωτέρω, οὐδὲν δύναται νὰ μᾶς διδάξῃ, ἐπειδὴ εὗρέθη ἐντὸς τῶν φερωτῶν χωμάτων καὶ εἶμαι βέβαιος ὅτι ἐξέπεσεν ἐδῶ ἀπὸ τὸ ἐρευνηθὲν γειτονικὸν ἱερόν. Ἐπίσης μία σειρὰ λίθων, μᾶλλον μεγάλων, τμήματα δύο μεγάλων κιονίσκων καὶ εἰς μαρμαρίνος οὐδός, πράγματα τὰ ὁποῖα εὗρέθησαν ἅπαντα ἐντὸς τῆς κοίτης ὡς «δέμα» τοῦ ποταμοῦ, οὐδὲν διδάσκουν, διότι ἅπαντα εἶναι προφανὲς ὅτι προέρχονται ἐκ δευτέρας καὶ τρίτης χρήσεως. Εἶναι λίαν ἀπίθανον ἢ τοῦλάχιστον ἀβέβαιον, νὰ ὑπῆρξε ποτὲ ἐδῶ κτήριόν τι. Ἡδύνατο ὅμως νὰ ὑπάρχῃ κόγχη. Διότι εἶναι βέβαιον ὅτι ὅλον αὐτὸ τὸ τμήμα τοῦ Ἰλισοῦ ἦτο μεστὸν τοιούτων ἱερῶν θέσεων μεταξὺ Κυνοσάργους καὶ Λυκείου.

Μεταξὺ τῶν εὗρημάτων βασικὴν σημασίαν ἔχει διὰ τὴν κατανόησιν τῆς φύσεως τοῦ ἱεροῦ ἡ ἀρκετὰ μεγάλη σειρὰ τῶν ἀναθηματικῶν ἀναγλύφων. Εἶναι ὑπὲρ τὰ τριάκοντα. Οὐδὲν ἐκ τούτων δύναται νὰ προβάλῃ ἀξιώσεις ἔργου τέχνης. Ἀντιθέτως, εἶναι σημαντικὰ διὰ τὴν λατρείαν κυρίως. Ἐπειδὴ ὅμως παρουσιάζουν ἀρκετοὺς «τύπους», πιστεύω ὅτι ἡ λεπτομερὴς μελέτη των θὰ μᾶς φέρῃ εἰς ἐπαφὴν καὶ μὲ ζητήματα τῆς ἱστορίας τῆς τέχνης. Εἰς τὰ ἀνάγλυφα ταῦτα εἰκονίζονται δύο θεοὶ ἢ ἥρωες: ὁ εἷς φέρει κατὰ κανόνα τὰ σύμβολα τοῦ Ἡρακλέους, τὴν λεοντὴν καὶ τὸ ρόπαλον· εἰκονίζεται δὲ εἰς διαφόρους στάσεις, ὄρθιος ἢ καθήμενος ἢ ἐξηπλωμένος καὶ ὑπὸ διαφόρους μορφάς, ἀγένειος ἢ πωγωνοφόρος ἢ καὶ παῖς ἀκόμη. Ὑφ' ὅλας ὅμως αὐτὰς τὰς μορφάς, εἶναι πάντοτε ὁ ἴδιος ἥρωας. Ὁ ἄλλος εἶναι πωγωνοφόρος ἐνδεδυμένος, ἐνθρονος ἢ ἐπὶ βωμοῦ καθήμενος ἢ ἐξηπλωμένος καὶ φέρει κατὰ κανόνα τὸ κέρας τῆς Ἀμαλθείας, σπένδει δὲ διὰ τῆς δεξιᾶς. Ὅλα σχεδὸν τὰ ἀνάγλυφα εἶναι ναϊδιόσχημα (μεταξὺ παραστάδων), εἰς τὴν ταινίαν δὲ ἄνω τὰ πλείστα φέρουν ἢ μᾶλλον ἔφερον ἐπιγραφὰς μὲ τὸ ὄνομα τοῦ τιμωμένου θεοῦ καὶ τοῦ «εὐχομένου» θνητοῦ. Μόνον ἀναθετῶν ὅμως ὀνόματα κυρίως ἐσώθησαν. Εἰς τὸ ἔμβολον ὅμως ἐνὸς ἀναγλύφου, εἰκονίζοντος τὸν θεὸν μὲ τὰ σύμβολα τοῦ Ἡρακλέους, ὑπάρχει σαφεστάτη ἐπιγραφή τοῦ τέλους τοῦ 4ου π.Χ. αἰ. «ΠΑΝΚΡΑΤΕΙ ΕΥΕΘΑΜΕΝΟΣ ΒΟΗΘΟΣ» (εἰκ. 5). Ἄλλ' αὕτη δὲν εἶναι ἡ μόνη ἀπόδειξις τοῦ λατρευομένου Θεοῦ. Ἐν ἄλλο ἀνάγλυφον, ἐπὶ τοῦ ὁποίου εἰκονίζεται ἐν σκέλος (εἰκ. 6), ἀνατίθεται κατὰ τὴν ἐπιγραφὴν ἐπίσης «ΠΑΝΚΡΑΤΕΙ» (εἰς ἄλλο ἀνάγλυφον

εἰκονίζεται βραχίον· ὥστε θὰ εἶχε καὶ ἱαματικὰς ιδιότητας ὁ ἥρως), ἐπὶ μικροῦ δὲ βάθρου (εἰκ. 7) ἐπιγράφεται « ΠΑΝΚΡΑΤΕΙ ΝΙΚΑΡΕΤΗ ». Τέλος ἐπὶ τῆς ἐπιστέψεως μεγάλου βωμοῦ (εἰκ. 8) ὑπάρχει μεγαλογράμ-

Εἰκ. 5. Ἐνεπίγραφον ἀναθηματικὸν ἀνάγλυφον.

ματος ἐπιγραφὴ τῶν τελευταίων ἐλληνιστικῶν χρόνων¹ « ΠΑΝΚΡΑΤΕΙ
ΣΤΡΑΤΩΝ ΣΙΔΩΝΙΟΣ ». Ταῦτα ἀποτελοῦν ἀναμφισβητήτους ἀπο-
δείξεις. Ποῖος ὅμως εἶναι ὁ ἄλλος θεός, ὁ φέρων τὸ κέρας τῆς Ἀμαλ-
θείας; Θὰ ἔμενε σκοτεινὸν ἂν εἰς τὴν ἐπίκωσιν ἐκεῖθεν τῆς γε-
φύρας, πρὸς τὸ Στάδιον, δὲν εὑρίσκετο τὸ ἀνωτέρω μνημονευθὲν ἀνά-

γλυφον (εἰκ. 9), διὰ τῆς ἐπιγραφῆς τοῦ ὁποῖου πληροφορούμεθα ὅτι ὁ εἰκονιζόμενος θεὸς εἶναι ὁ ΠΑΛΑΙΜΩΝ. Καὶ ὁ μὲν Παγκράτης εἶναι

Εἰκ. 6. Ἀναθηματικὸν ἀνάγλυφον ἐνἐπιγραφον.

θεὸς ἢ ἥρως ἀμάρτυρος καὶ ἄγνωστος τελείως, ὅπως τελείως ἀμάρτυρον εἶναι καὶ τὸ παρλίσιον ἱερόν του. Τὸ ἐπίθετον «παγκρατῆς», ἀπὸ τοῦ ὁποῖου βεβαίως ἐσχηματίσθη τὸ ὄνομα, ἀποδίδεται εἰς τὸν Δία, τὴν Ἥραν, τὴν Μοῖραν, τὴν Ἀθηνᾶν, τὸν Ἀπόλλωνα, ὅχι ὅμως εἰς τὸν Ἡρακλέα, ὅστις, ἄλλωστε οὐδαμοῦ ἀναφέρεται εἰς τὰ εὐρήματα. Καὶ ὅμως ὁ ἡμέτερος ἥρως εἶναι ἀσφαλέστατα ἐν ὑποκατάστατον τοῦ Ἡρακλέους, τοῦ ὁποῖου τὰ σύμβολα φέρει. Πρόκειται ὅμως περὶ ἐνὸς Ἡρακλέους χθονίου, πιθανὸν δὲ καὶ ἱατροῦ. Δὲν εἶναι ἐδῶ βεβαίως ὁ τόπος διὰ νὰ ἀναπτυχθοῦν αἱ σκέψεις αὐταί· νομίζω ὅμως ὅτι δὲν ἀπομακρυνομαι πολὺ τῆς ἀληθείας, ἐὰν ἐκφράσω τὴν γνώμην ὅτι ὑπάρχει καὶ ἡ θηλυκὴ ὑπόστασις τοῦ Παγκράτους εἰς τὴν ΠΑΣΙΚΡΑΤΑΝ, τῆς ὁποίας τὴν λατρείαν διεπίστωσεν ὁ Ἀρβανιτόπουλος εἰς τὴν Δημητριάδα καὶ ἡ ὁποία εἶναι ἀσφαλέστατα χθονία θεότης. Διότι ναὶ μὲν εἰς τὴν Ἀμβρακίαν τὸ «πασικράτα» ἀποδίδεται ὡς ἐπίθετον εἰς τὴν Ἀρτεμιν (Ἀρχ. Ἐφ. 1910 σ. 397), εἰς τὴν Δημητριάδα ὅμως εἶναι ὄνομα χειραφετημένης θείας μορφῆς. Μεταξὺ τῶν εὐρημάτων τῆς ἡμετέρας ἀνασκαφῆς ὑπάρχει μία γυ-

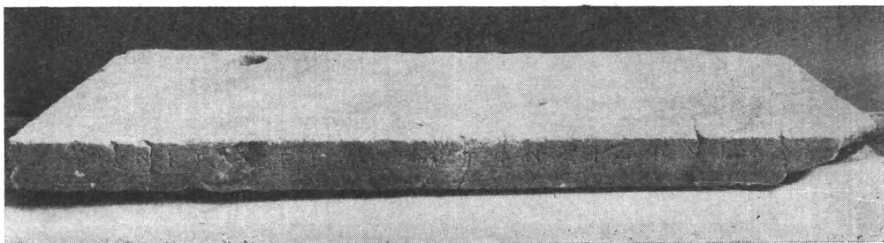
ναικεῖα — καθὼς νομίζω — αὐστηρᾶς ἐκφράσεως κεφαλῇ, ὀλίγον μεγαλύτερα τοῦ φυσικοῦ, περίεργος διὰ τὴν τεχνικὴν τῆς κατὰ κρόταφον ἀναγλυφικῆς κατασκευῆς της, ὡς νὰ ἐπρόκειτο νὰ ἐπικολληθῇ εἰς ἰδιαιτέραν πλάκα οὐδέτερου βάθους (φόντου). Ἡ κεφαλὴ (εἰκ. 10) φέρει καλύπτραν ἐκ δέρματος, ἀμφιβάλλω ὅμως ἀκόμη ἐὰν εἶναι λεοντῆ. Αἰσθάνομαι μεγάλην ἔφεσιν νὰ τὴν ὀνομάσω Πασικράταν, ἃν καὶ αὐτό, βεβαίως, δὲν εἶναι παρὰ ἀπλῇ

εἰκασία. Ὅσον διὰ τὴν ὁμοιότητα τῆς μορφῆς ταύτης πρὸς τὴν κεφαλὴν τῆς Πασικράτας, τὴν ὑπὸ τοῦ Ἀρβανιτοπούλου ἐν Δημητριάδι εὑρεθεῖσαν (Π.Α.Ε. 1912 σ. 207), δὲν δύναμαι ἀκόμη ν' ἀποφανθῶ προτοῦ παραβάλλω

Εἰκ. 7. Ἐνέπιγραφον βάθρον.

καλὰς φωτογραφίας. Εἶναι ὅμως ἀπαραίτητος ἡ ὁμοιότης; Ὅπωςδὴποτε δὲν ἀποδέχομαι τὴν ἄποψιν τοῦ μακαρίτου καθηγητοῦ ὅτι ὑπὸ τὴν Πασικράταν τῆς Δημητριάδος πρέπει ν' ἀναγνωρίσωμεν τὴν Ἀφροδίτην.

Εἰκ. 8. Ἐνέπιγραφος ἐπίστεψις βομοῦ.

Ὁ ἄλλος θεός, ὁ Παλαίμων, εἶναι βεβαίως γνωστός, ὅπως ἐπίσης γνωστὴ εἶναι ἡ συγγένειά του πρὸς τὸν Μελικέρτην καὶ ἡ χθονία φύσις του. Ἐὰν δὲ ἀναλογισθῶμεν ὅτι δύο ἢ τρεῖς τῶν ἀναθετῶν εἶναι, κατὰ τὰς ἐπιγραφὰς σιδώνιοι, πρὸς τοὺς ὁποίους ἦτο οἰκεῖος ὁ Παλαίμων, τότε ἴσως καὶ τὸ παρὶλίσιον ὑπαίθριον ἱερὸν τῶν δύο συμβῶμων θεῶν νὰ ἦτο ἰδιαίτερος προσφυλὲς εἰς σιδωνίους παροίκους ἐν Ἀθήναις, ἂν ὅχι καὶ ἀφίδρυμα αὐτῶν. Τέλος ὅτι ἁρμονικῶς διάγουν ὡς σύμβωμοι ὁ Ἡρακλῆς - Παγκράτης καὶ ὁ Παλαίμων δὲν ξενίζει τὸν ἐνθυμούμενον τὴν ἐκ Κορωνείας ἐπιγραφὴν IG. VII 2874 «Ἡρακ]λεῖ Παλαίμονι» (Ἀρχ. Δελτ. 1916 σ. 217), διὰ τῆς ὁποίας κλείει ὁ κύκλος τῆς θεοκρασίας, ἐν τῇ ὁποίᾳ κινούμεθα χάρις εἰς τὸ παρὶλίσιον εὔρημα. Πάντα ταῦτα εἶναι βεβαίως θέματα πρὸς ἐξέτασιν.

Ἀκόμη κάτι. Ἡ ἀνατολικῶς τοῦ Σταδίου καὶ νοτίως τοῦ Ἰλισοῦ συνοικία ὀνομάζεται Παγκράτι, τὸ δὲ τοπωνύμιον εἶναι παλαιότερον τῆς ἐσχάτως αὐξηθείσης συνοικίας. Ἡ παρεχομένη ἕως σήμερον ἐτυμολογία του ἀπὸ ἡγουμένου τινος (ὑποθετικοῦ) Παγκρατίου ἢ γεωκτημόνος Παγκράτη, εἶναι μᾶλλον ἔνδειξις τῆς ἀμνηχανίας τῶν ἐτυμολογούντων. Εἰς τὴν ἐκκλησίαν τοῦ Προφήτου Ἡλιοῦ κατὰ τὸ Παγκράτι ὑπάρχει μεγάλη εἰκὼν τοῦ

Εἰκ. 9. Ἐνεπίγραφον ἀναθηματικὸν ἀνάγλυφον.

Ἁγίου Παγκρατίου (0,88×0,60 μ.), εἰκονίζουσα ἐν μέσῳ τὸν ἅγιον καὶ πέριξ σκηνὰς τοῦ βίου καὶ τοῦ μαρτυρίου του. Κατὰ τὴν ἐπὶ τῆς εἰκόνης ἐπιγραφὴν, ὁ ἅγιος «χειραγωγῆθη παρὰ τοῦ ἀποστόλου Πέτρου ἐπίσκοπος Ταυρομανίας - Ἀντιοχέως τὸ γένος αὐτοῦ». Κατὰ πληροφορίας, τὰς ὁποίας συνέλεξα ἀπὸ στόματος γερόντων περιοίκων καὶ ἱερέων, ἡ εἰκὼν αὕτη μετεφέρθη εἰς τὸν ναὸν ἀπὸ τὴν γειτονικὴν ὁδὸν Χρεμωνίδου ἀριθ. 12, ὅπου σήμερον μὲν ὑπάρχει τὸ ἀρτοποιεῖον Τόλη, ἄλλοτε δὲ μὲν ἰδιωτικὴ οἰκία καὶ ναῖσκος τιμώμενος ἐπ' ὀνόματι τοῦ ἁγίου Παγκρατίου. Ὁ ναῖσκος, μὴ ἀναφερόμενος εἰς τὸ Εὐρετήριο τῶν Μεσαιωνικῶν Μνημείων, δὲν φαίνεται νὰ

ἦτο παλαιός, καὶ πάντως δὲν ἦτο ἀξιόλογος ὥστε νὰ δικαιολογῇται ἔξ αὐτοῦ τὸ τοπωνύμιον. Ἀντιθέτως εἰς μικρὸς οἰκογενειακὸς ναῖσκος ἠδύνατο νὰ τιμηθῇ ἐπ' ὀνόματι ἁγίου, ὅστις θὰ παρουσιάζετο καθαγιάζων τὸ προϋπάρχον

Εἰκ. 10. «Πασικράτα» (·).

τοπωνύμιον. Ἡ διαπίστωσις τοῦ ἱεροῦ τοῦ Παγκράτους εἰς τὸ κράσπεδον τῆς φερωνύμου συνοικίας δικαιολογεῖ τὴν σκέψιν ὅτι τὸ τοπωνύμιον δυνατόν νὰ ὀφείλεται εἰς παλαιὰν παράδοσιν διατηροῦσαν τὴν ἀνάμνησιν τοῦ ἀρχαίου ἱεροῦ, τὸ ὁποῖον ἀσφαλῶς ἐπέζησε μέχρι τῶν πρώτων χριστιανικῶν αἰώνων. Ἐὰν δὲ ὁ παγανὸς Παγκράτης, συνεκεράσθη κατὰ τινὰ τρόπον εἰς τὰς θολὰς συνειδήσεις ἀπλοϊκῶν ἀνθρώπων μεταβατικῆς ἐποχῆς μετὰ τοῦ ἁγίου Παγκρατίου, «Ἀντιοχέως τὸ γένος», αὐτὸ εἶναι ἄλλη καὶ ἄλλου ὑπόθεσις.

ΥΠΟΜΝΗΜΑ ΕΙΣ ΤΟ ΣΧΕΔΙΟΝ*

- A. Ὅριζοντιογραφία τῆς περιοχῆς τῆς ἀνασκαφῆς ἐμφαίνουσα τὴν κοίτην καὶ τὴν γέφυραν τοῦ Ἰλισοῦ, τὴν ὁδὸν Βασιλέως Γεωργίου Β' (πρώην Διοχάρους), καὶ τὸ λοξῶς πρὸς αὐτὴν φερόμενον σκάμμα τῆς Ε.Υ.Ε.Ε. πρὸς τοποθέτησιν τοῦ διδύμου ἀγωγοῦ. Ἐντὸς τοῦ σκάμματος τούτου περιωρίσθη ἡ ἀνασκαφικὴ ἔρευνα, πρόκειται δὲ νὰ ἐπεκταθῇ πρὸς Β. μέχρι τῆς κοίτης.
- B. Κάτοψις τοῦ περιβόλου (σηκοῦ;) ἐν τῷ μυχῶ τῆς κόγχης, εἰς ἣν τὰ εὐρήματα.
- Γ. Τομὴ ἐμφαίνουσα τὴν νοτίαν πλαγίαν τῆς κιμιλιάς καὶ τὴν ἐπίχωσιν. Ὁ κύκλος σημειώνει τομὴν ἐνὸς μικροῦ ἀγωγοῦ ἀκαθάρτων ὑδάτων, ὅστις φαίνεται εἰς τὰς εἰκόνας 1, 2 καὶ 4. Ὁ μικρὸς οὗτος ἀγωγός, παρὰλληλος τῆς ὁδοῦ Βασιλέως Γεωργίου Β', εἶναι ἄσχετος πρὸς τὸν μέγαν διδυμον ἀγωγὸν τῆς Ε.Υ.Ε.Ε.

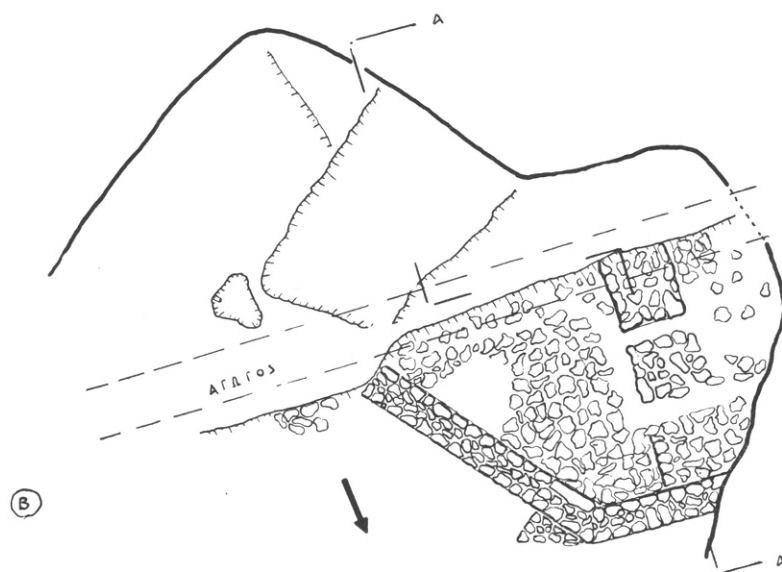
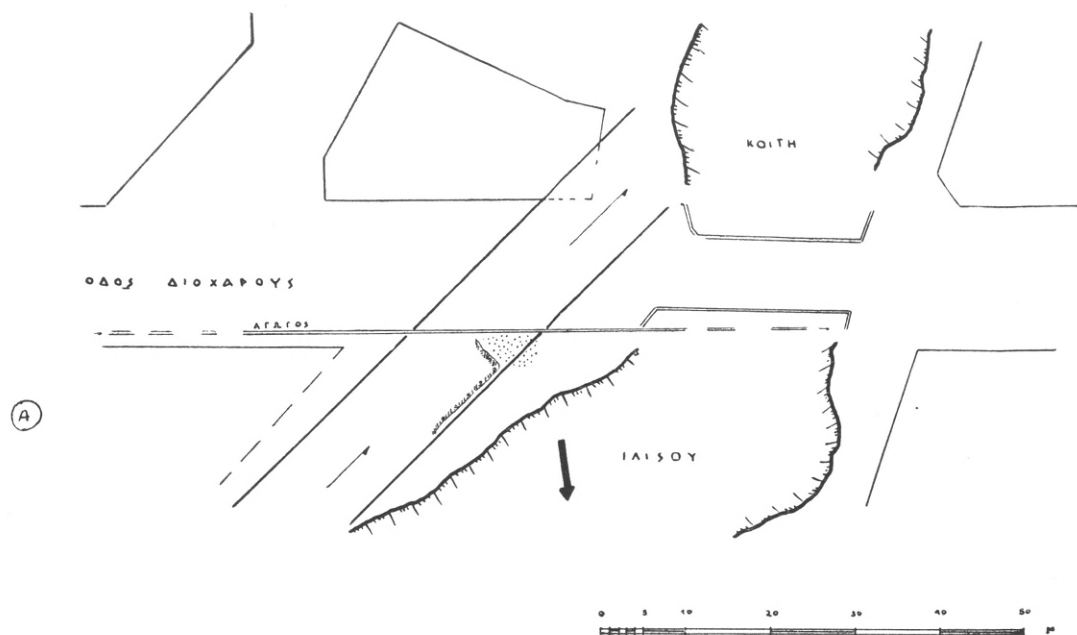
Γ. Μ.

* Τὸ σχέδιον ὁφείλεται εἰς τὸν κ. Σπ. Ἰακωβίδην.

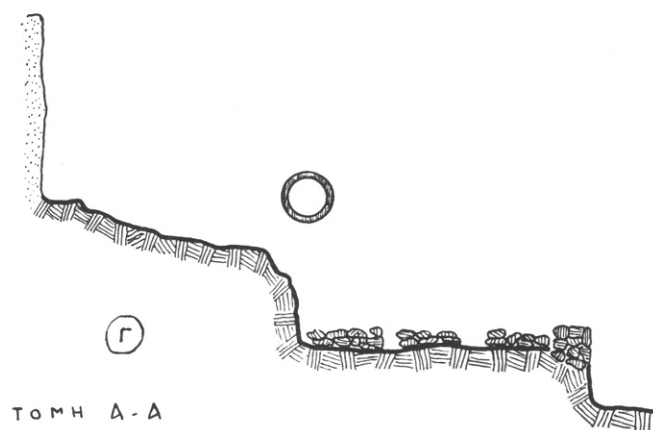
ΠΑΡΕΝΘΕΤΟΣ ΠΙΝΑΞ Ι

ΟΡΙΖΟΝΤΙΟΓΡΑΦΙΑ

ΠΕΡΙΟΧΗΣ ΓΕΦΥΡΑΣ ΙΛΙΣΟΥ

ΠΕΡΙΟΧΗ ΑΜΑΣΚΑΦΕΙΣ Α
ΚΑΤΑ ΦΕΒΡΟΥΑΡΙΟΝ 1953

1953

2. ΑΝΑΣΚΑΦΙΚΑΙ ΕΡΕΥΝΑΙ ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ

Καὶ ἐφέτος σκοπὸς τῶν ἀνασκαφικῶν μου ἐρευνῶν ἦτο ἡ παρακολούθησις τῆς γραμμῆς τοῦ περιβόλου καὶ ἡ ἐξακριβωσις τῆς θέσεως τῶν πυλῶν τῆς ἀρχαίας πόλεως, ἐγένοντο δὲ αὗται εἰς τὰ ἑξῆς τρία σημεῖα : α) εἰς τὴν ἀνατολικὴν κλιτὺν τοῦ λόφου τοῦ Φιλοπάππου β) εἰς τὴν γωνίαν τῶν ὁδῶν Φαλήρου καὶ Σπ. Δοντᾶ καὶ γ) εἰς τὰς ὁδοὺς Ἑρυσίχθονος καὶ Ἡλίας Πουλοπούλου².

Εἰς τὸ πρῶτον σημεῖον, κατὰ τὴν γωνίαν τῶν ὁδῶν Δράκου καὶ Μουσῶν (Δ ἐπὶ τοῦ σχεδίου εἰκ. 1), ἀνεσκάφη τμήμα τοῦ περιβόλου τῆς πόλεως εἰς μῆκος 8.50 μ. Τοῦτο διατηρεῖται εἰς ἀρίστην κατάστασιν, ἐδράζεται ἐπὶ τοῦ φυσικοῦ βράχου καὶ σφύεται εἰς ὕψος 2.60 μ. Ἔχει πλάτος 3.50 μ., αἱ ὀψεῖς του εἶναι ἐκτισμέναι δι' ἀσβεστολίθων καὶ ἔχει ὑποστῆ ἑπανειλημμένης ἐπισκευᾶς. Χρονολογικῶς δύναται νὰ τοποθετηθῇ, συγκρινόμενον πρὸς ἄλλα ὅμοια, ὡς εἶναι τὸ παρὰ τὰ Μεγάλα Προπύλαια τῆς Ἐλευσίνης, εἰς τὰ μέσα τοῦ 4ου π. Χ. αἰ.³.

Ἡ πρὸς ἀνατολὰς συνέχεια αὐτοῦ ἀποκαθίσταται διὰ τῶν ὑπ' ἐμοῦ πρὸ τριῶν ἐτῶν ἀνασκαφέντων τμημάτων τοῦ τείχους ἐν τῇ ὁδῷ Μισσαρλιώτου (Ι. ΘΕΡΕΨΙΑΔΗ Ἀνασκαφαὶ νοτίως τῆς Ἀκροπόλεως, ΠΑΕ. 1950, σ. 64-121).

Τὴν περαιτέρω πορείαν τοῦ τείχους καὶ τὴν θέσιν τῶν ὑπὸ τῶν τοπογράφων κατὰ τὴν γωνίαν τῶν ὁδῶν Σπ. Δοντᾶ καὶ Φαλήρου σημειουμένων Διομείων Πυλῶν σκοπὸν εἶχε νὰ ἀνεύρῃ ἡ ἐκεῖ ἔρευνά μου (Ε ἐπὶ τοῦ σχεδίου εἰκ. 1). Ἀλλὰ τὰ φαινόμενα λείψανα ἀπεδείχθησαν ἀνήκοντα εἰς οἰκίας Ῥωμαϊκῶν χρόνων. Ἐπομένως τὸ τεῖχος καὶ αἱ πύλαι εἰς τὸ σημεῖον τοῦτο πρέπει νὰ ἀναζητηθοῦν ὀλίγον νοτιώτερον.

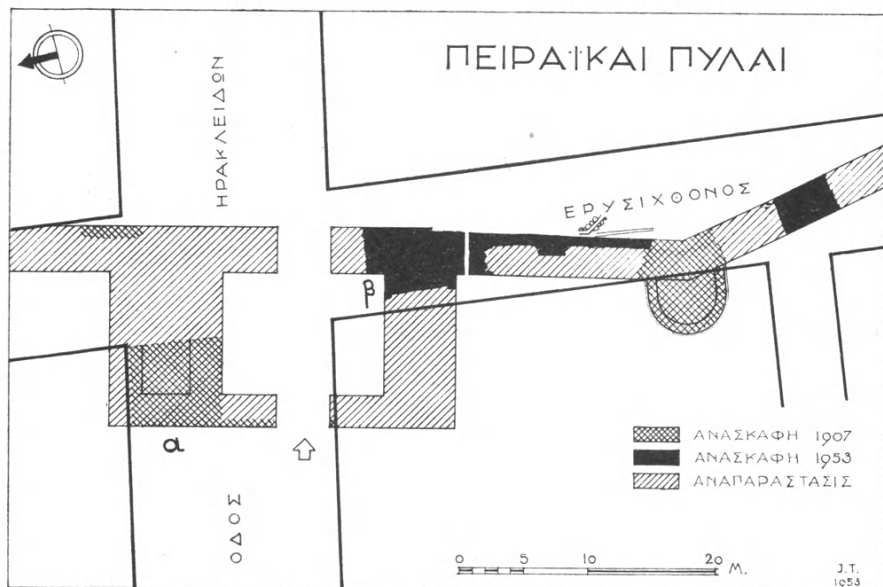
¹ Θεωρῶ ὑποχρέωσίν μου νὰ εὐχαριστήσω καὶ ἐνταῦθα τὸ Σὸν Συμβούλιον τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας καὶ ἰδιαιτέρως τὸν πρόεδρον αὐτοῦ κ. Π. Πουλίτσαν διὰ τὸ θερμὸν του ὑπὲρ τῶν ἀνασκαφῶν μου ἐνδιαφέρον καὶ τὴν πολύτιμον βοήθειάν του πρὸς συνέχισιν αὐτῶν.

² Ἡ διδομένη ἐνταῦθα, συμφώνως πρὸς σχετικὴν ἐγκύκλιον τοῦ Συμβουλίου τῆς Ἑταιρείας, σύντομος ἔκθεσις τῶν ἀνασκαφικῶν μου ἐρευνῶν δὲν παρέχει εἰς ἄλλους συναδέλφους τὸ δικαίωμα ἐπεξεργασίας τῶν εὐρημάτων μου, διότι ἐλπίζω, ὅτι συντόμως θὰ δημοσιεύσω ἄλλαχού λεπτομερῆ μελέτην περὶ αὐτῶν.

³ Εἰς ἀπόστασιν 0.40 μ. ἀπὸ τῆς βορείας ὀψεως τοῦ τείχους τούτου, ἔνα πύργον τοῦ ὁποίου ἀπεκάλυψε πρὸ ἐτῶν παρὰ τὸ μνημεῖον τοῦ Φιλοπάππου ὁ Ἀ. Σκιας (Α. ΣΚΙΑ Ἀνασκαφὴ παρὰ τὸ μνημεῖον τοῦ Φιλοπάππου, ΠΑΕ. 1898, σ. 68-71), καὶ ἐντὸς τῆς ἀνασκαφείσης ἐπιχώσεως ἀνευρέθη ἐρριμμένος κιονίσκος ὑποφαίου μαρμάρου ὕψους 0.75 μ., φέρων τὴν ἐπιγραφὴν «Φιλοκλῆς».

Διὰ τὴν ἑξακρίβωσιν ἐπίσης τῆς γραμμῆς τοῦ τείχους κατὰ τὴν δυτικὴν πλευρὰν τῆς πόλεως ἐγένετο καὶ ἡ ἔρευνά μας εἰς τὰς ὁδοὺς Ἑρυσίχθονος καὶ Ἡλία Πουλοπούλου, ἥτοι μεταξὺ τῶν σημείων Α καὶ Β τοῦ σχεδίου (εἰκ. 1).

Διὰ τὸ τμήμα αὐτὸ τοῦ περιβόλου τῆς πόλεως ὑπῆρχε μεγάλη ἀσά-

Εἰκ. 2. Αἱ Πειραιαὶ Πύλαι μετὰ τῶν πύργων.

φεια παρὰ τὰς ἐρεῦνας καὶ ἐργασίας τοῦ Noack (F. NOACK, Die Mauern Athens, Ath. Mitt., XXXII, 1907, σ. 123 - 160 καὶ 473 - 566), διότι οὔτε ὁ καθορισμὸς τοῦ τείχους ἦτο ἀσφαλής, οὔτε ἡ θέσις τῶν Πειραικῶν πυλῶν βεβαία.

Ἀφορμὴν εἰς τὴν ἔρευνάν μου ἔδωσαν ἀφ' ἐνὸς μὲν ἡ ὑπ' ἐμοῦ πρὸ ὀλίγων μηνῶν γενομένη ἀνασκαφὴ πύργου ἐν τῇ ὁδῷ Ἀφαίας (Α ἐπὶ τοῦ σχεδίου εἰκ. 1) καὶ τμήματος τείχους ἐπὶ τῆς ὁδοῦ Ἑρυσίχθονος, ἀφ' ἑτέρου δὲ οἱ ἐπὶ τῆς ὁδοῦ Ἡλία Πουλοπούλου φαινόμενοι λίθοι, οἱ ὅποιοι, ὡς ἀπεδείχθη, ἀνῆκον ἐπίσης εἰς πύργον. Ἡ ἀνασκαφὴ τῶν ἀνωτέρω σημείων, ἥτοι ἐπὶ τῆς ὁδοῦ Ἡλία Πουλοπούλου καὶ κατὰ τὴν γωνίαν τῶν ὁδῶν Ἑρυσίχθονος καὶ Ἡρακλειδῶν, καθορίζει ἀσφαλῶς πλέον τὴν γραμμὴν τοῦ τείχους κατὰ τὴν δυτικὴν πλευρὰν τῆς πόλεως καί, τὸ σημαντικώτερον, τὴν θέσιν τῶν Πειραικῶν πυλῶν.

Τὸ τεῖχος παρηκολούθησα ἐνταῦθα εἰς μῆκος 200 μ. περίπου. Τοῦτο ἐδράζεται ἄλλοῦ μὲν ἐπὶ τοῦ σαθροῦ βράχου, ἄλλοῦ δὲ ἐπὶ φυσικῆς ἀμώδους ἐπιχώσεως· τὸ πάχος του κυμαίνεται μεταξὺ 3 καὶ 3.30 μ. καὶ ἔχει ἐκτισμένας διὰ μεγάλων λίθων μόνον τὰς δύο ὄψεις αὐτοῦ συνδεομένας μεταξὺ των, καθ' ὁρισμένα διαστήματα, δι' ἐγκαρσίων παχέων τοίχων. Τὰ ἐναπομένοντα κενὰ ἔχουν πληρωθῇ διὰ παντοίου ὕλικου, ἥτοι λίθων ἀργῶν, ὠμῶν πλίνθων κλπ.

Εἶναι πολὺ πιθανόν, ὅτι τὸ ἀνασκαφὲν τμήμα Α Β ἐπὶ τοῦ σχεδίου (εἰκ. 1)

Εἰκ. 3. Τὸ βάθρον τοῦ Τύμνεω.

ἀποτελεῖ τμήμα τοῦ Θεμιστοκλείου τείχους, τὰ εἰς αὐτὸ ὅμως ἐντετειχισμένα ἀρχιτεκτονικὰ μέλη, τεμάχια γλυπτῶν καὶ ἐνεπίγραφα βάθρα διαφόρων ἐποχῶν — ἀπὸ τῶν μέσων τοῦ 6ου μέχρι τῶν μέσων τοῦ 5ου π. Χ. αἰ. — καθὼς καὶ τὰ εὐρήματα τῆς πρὸ τῆς ἐσωτερικῆς αὐτοῦ ὀψews ἐπιχώσεως — ἀγγεῖα τοῦ 4ου καὶ 3ου π. Χ. αἰ. — δεικνύουν, ὅτι ἔχομεν ἐπανειλημμένας ἐπισκευὰς αὐτοῦ, εἰς τοῦτο δὲ συμφωνεῖ καὶ ὁ τρόπος τῆς τοιχοδομίας του.

Ὡς ἤδη ἐλέχθη, τὸ σημαντικώτερον ἐπίτευγμα τῆς ἐρεῦνης μας ὑπῆρξεν ὁ καθορισμὸς τῶν Πειραιῶν πυλῶν. Τὸ σημεῖον τοῦτο, κατὰ τὴν γωνίαν τῶν ὁδῶν Ἑρυσίχθονος καὶ Ἡρακλειδῶν, εἶχεν ἐρευνήσει ὁ Noack, ὁ ὁποῖος ἀπεκάλυψε τμήμα τείχους καὶ πρὸ αὐτοῦ μέγαν προεξέχοντα πύργον (βλ. σχέδιον εἰκ. 2, ὅπου σημειοῦνται τὰ ὑπὸ τοῦ Noack ἀνασκαφέντα λείψανα), χωρὶς ὅμως νὰ κατορθώσῃ νὰ ἐξακριβώσῃ ἐδῶ ἀσφαλῶς τὴν ὑπαρξιν καὶ τὴν θέσιν τῶν πυλῶν.

Ὅτι ἐδῶ ἔπρεπε νὰ ζητηθοῦν αἱ πύλαι, ἐγνωρίζομεν καὶ ἐκ τῶν φιλο-

λογικῶν μαρτυριῶν καὶ ἐκ τῆς ἀπὸ ἀρχαιοτάτων χρόνων μέχρι σήμερον ὑπάρξεως ἐνταῦθα φυσικῆς τρόπον τινὰ ὁδοῦ, ἀκολουθούσης τὴν σημερινὴν ὁδὸν Ἡρακλειδῶν καὶ ἀγούσης εἰς Πειραιᾶ. Τὸ ὑπὸ τοῦ Noack ἀποκαλυφθὲν τμήμα **α** ἐν τῷ σχεδίῳ (εἰκ. 2) ἀνῆκει βεβαίως εἰς μέγαν πύργον, ἐπειδὴ ὁμῶς θὰ ἦτο δύσκολον νὰ δεχθῶμεν ἓνα μόνον πύργον καὶ δὴ ἀριστερὰ τῆς πύλης, ἀνεξήγητα τὸν ἀντίστοιχόν του. Πράγματι δὲ εἰς τὸ σημεῖον **β** καὶ εἰς ἀποστασιν ἀπὸ τοῦ προηγουμένου 12 μ. ἀπεκάλυψε τὴν ἀρχὴν ἑτέρου πύργου, τὴν ὀλικὴν ὅμως ἐρευνᾶν τοῦ ὁποίου δὲν εἶναι πλέον δυνατὸν νὰ ἐπιτύχωμεν.

Μὲ τὴν ἀποκάλυψιν τοῦ δευτέρου αὐτοῦ πύργου, μὲ τὸ πρόχειρον σχεδιάσμα τοῦ NOACK (εἰκ. 21, σ. 501 τῆς προαναφερθείσης μελέτης του) καὶ τὴν πολύτιμον συλλογὴν τῶν ἀνεκδότων φωτογραφιῶν τοῦ ἐν Ἀθήναις Γερμανικοῦ Ἀρχαιολογικοῦ Ἰνστιτούτου δυνάμεθα πλέον μετὰ βεβαιότητος σχεδόν, ὥς θέλω ἀναπτύξει λεπτομερῶς εἰς προσεχῆ μου μελέτην, νὰ δώσωμεν τὴν εἰκόνα τῶν Πειραιϊκῶν πυλῶν, αἱ ὁποῖαι παρουσιάζουν τύπον Διπύλου γνωστὸν καὶ ἐξ ἄλλων παραδειγμάτων, ὥς εἶναι π.χ. τὸ παρὰ τὸν Ἀγ. Δημήτριον τὸν Λουμπαρδιάρην ἀνασκαφέν.

Διὰ τῶν ἀνωτέρω τέλος ἐρευνῶν, ἀποκαθίσταται συνεχῆς ἡ γραμμὴ τοῦ τείχους τῆς δυτικῆς καὶ νοτίας πλευρᾶς τῆς πόλεως, ἥτοι ἀπὸ τοῦ Διπύλου μέχρι σχεδὸν τοῦ Ὀλυμπίου, μέγα τμήμα τῆς ὁποίας, ὥς γνωστόν, ἀπὸ τοῦ λόφου τῶν Νυμφῶν μέχρι τοῦ λόφου τοῦ Φιλοπάππου, ἔχει λεπτομερῶς καθορισθῇ ὑπὸ τῶν H. Thompson καὶ R. Scranton (H. THOMPSON and R. SCRANTON *Stoas and City Walls on the Pnyx, Hesperia*, XII, 1943, σ. 269 - 383.)

Εὐρήματα

Εἰς τὸ γέμισμα τοῦ μετὰ τοῦ πύργου **β** (σχέδ. εἰκ. 2) συνδεομένου τμήματος τοῦ τείχους εὐρέθησαν τὰ κατωτέρω περιγραφόμενα ἀρχαῖα.

1. Βάθρον μαρμάρου λευκοῦ, εἰς δύο συναρμόττοντα τεμάχια διασπασθὲν (εἰκ. 3). Εἶναι διαστάσεων $0.43 \times 0.34 \times 0.225$ μ. καὶ σφῆζει ἐπὶ μὲν τῆς ἄνω ἐπιφανείας του τόρμον διαστάσεων $0.18 \times 0.27 \times 0.055$ μ., ἐντὸς τοῦ ὁποίου ἔστερεοῦτο ἡ πλίνθος τοῦ ἐπ' αὐτοῦ ποτε ἰδρυμένου ἀρχαϊκοῦ ἀγάλματος, ἐπὶ δὲ τῆς προσθίας του ὀψεως τετραστάχιον μεγαλογράμματον ἐπιγραφὴν, κολοβωμένην δυστυχῶς, ἔχουσιν ὡς ἑξῆς :

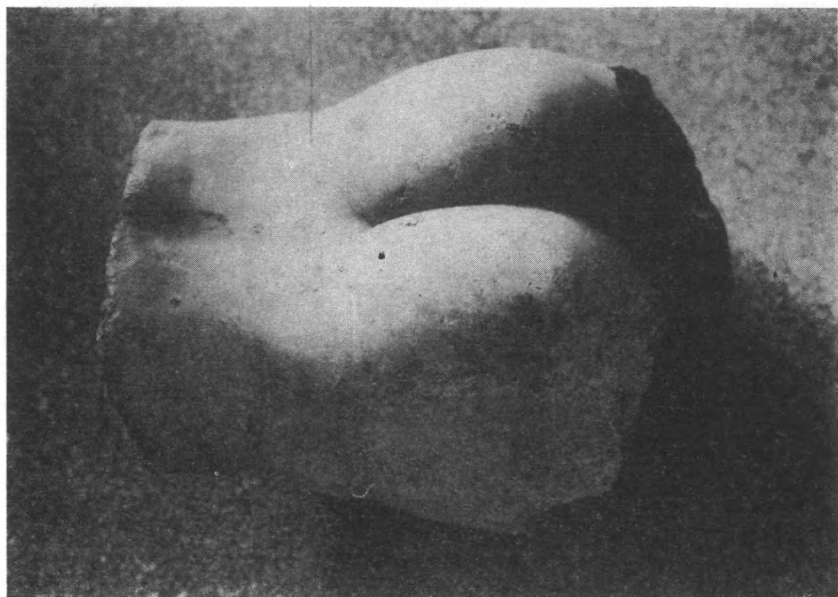
Σεμα τόδε Τύμ[νεο]

Καρὸς τὸ Σκύλ[ακος]

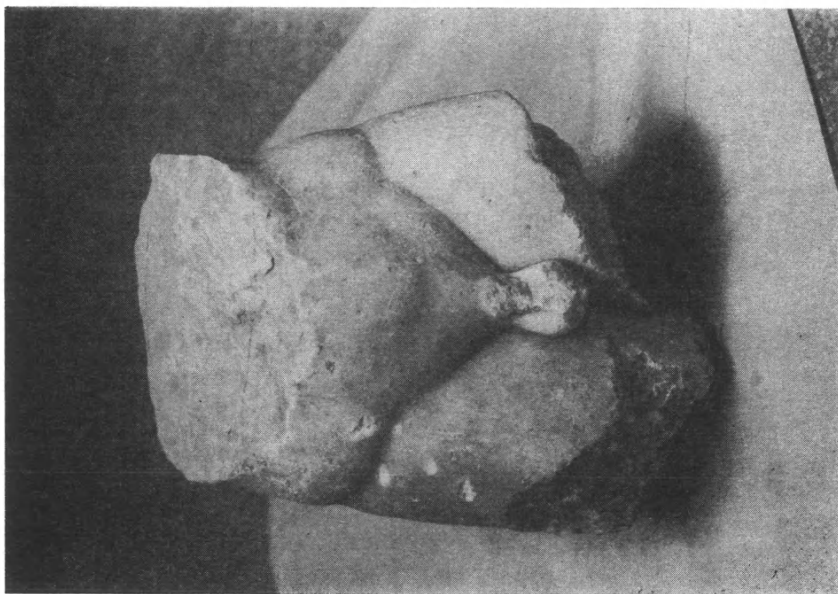
.

[Ἀ]ριστοκλῆς ἐπ[όρυσεν]

Ἀπὸ τὴν ἀνάγνωσιν τῆς ἐπιγραφῆς μαθηάνομεν, ὅτι γλύπτῃς τοῦ

Εἰκ. 5. Ὅπισθία ὄψις τοῦ κορμοῦ τοῦ κοῦρου.

Εἰκ. 4. Προσθία ὄψις τοῦ κορμοῦ τοῦ κοῦρου.

ἐπιτυμβίου ἀγάλματος ἦτο ὁ γνωστός καλλιτέχνης τοῦ τέλους τοῦ 6ου π. Χ. αἰ. Ἀριστοκλῆς, τοῦ ὁποίου ἐν σπουδαῖον ἔργον, ἡ στήλη τοῦ Ἀριστίωνος, κοσμεῖ τὸ Ἐθνικὸν μας Μουσεῖον, ἄλλο δέ, μὴ διασωθέν, γνωρίζομεν ἐξ ἐπιγραφῆς εὐρεθείσης πρὸ ἐτῶν εἰς τὸν Γέρακα τῆς Ἀττικῆς, ἐξαφανισθείσης ὅμως δυστυχῶς κατόπιν.

Τὰ γράμματα τῆς ἐπιγραφῆς ἐκείνης, ὅπως τὰ ἐσχεδίασεν ὁ LOEWY

Εἰκ. 6. Τμήματα ποδῶν τοῦ ἀρχαίου ἀγάλματος.

(Inscr. griech. Bildh., σ. 12), εἶναι ἀπολύτως ὅμοια πρὸς τὰ τῆς ἡμετέρας (βλ. καὶ G. ROBERT, P. W. ἐν λέξει Ἀριστοκλῆς, σ. 937).

Συμφώνως πρὸς τὴν ἐνταῦθα διδομένην συμπλήρωσιν—ἡ δημοσιευθεῖσα εἰς τὴν καθημερινὴν ἐφημερίδα ΒΗΜΑ τῆς 6ης Μαρτίου 1954 δὲν ἦτο ἡ ὀρθή—τὸ ἐπιτύμβιον τοῦτο μνημεῖον ἐκόσμηι τὸν τάφον τοῦ Καρὸς Τύμνεω, τοῦ υἱοῦ τοῦ Σκύλακος, τοῦ ὁποίου ὁ τρίτος στίχος (εἰκ. 3), παραλειπόμενος ἐνταῦθα, παρέχει πιθανὸν τὸ ὄνομα εἰς καρικὴν γλῶσσαν.

Τὸ ὄνομα Τύμνης εἶναι καθαρῶς καρικὸν ἀπαντῶν εἰς τὸν ΗΡΟΔΟ-

TON (V, 37. VII, 98) καὶ εἰς πλείστας ἐπιγραφάς. Ἐπίσης καὶ τὸ ὄνομα Σκύλαξ εἶναι καρικόν, ἀπαντῶν καὶ αὐτὸ καὶ εἰς τὸν ΗΡΟΔΟΤΟΝ (IV, 44. V, 33) καὶ εἰς ἐπιγραφάς (G. F. GISINGER, P. W. ἐν λέξει, σ. 619-646 καὶ B. D. MERITT, H. WADE - GERY and M. F. MC GREGOR The Athenian Tribute Lists τόμ. I, σ. 524). Ἄν ὅμως ὁ Τύμνης οὗτος εἶναι ὁ υἱὸς τοῦ περιφήμου Σκύλακος τοῦ Καρυανδέως, τοῦ στανέντος ὑπὸ τοῦ Δαρείου τοῦ Ὑστάσπου, τοῦ μεγάλου αὐτοῦ Πέρσου βασιλέως (521-485 π. X.), πρὸς ἐξερεύνησιν τοῦ Ἰνδοῦ ποταμοῦ κατὰ τὸν ΗΡΟΔΟΤΟΝ (IV, 44), ὅπως ὑποθέτει ὁ καθηγητὴς μου B. D. MERITT (Archaeological Newsletter, 30 Μαρτίου 1954, ἀριθ. 20, σ. 157), εἶναι ἓνα ζήτημα, τὸ ὁποῖον θὰ ἐξετασθῇ καὶ πάλιν κατὰ τὴν τελικὴν δημοσίευσιν τῆς ἐπιγραφῆς.

Ἄλλο ἐπίσης ζήτημα εἶναι, ἂν μὲ τὴν οἰκογένειαν τοῦ ἀνωτέρω ἔχει σχέσιν ὁ Τύμνης τοῦ τέλους τοῦ 5ου π. X. αἰ. (P. W. ἐν λέξει Τύμνος, σ. 1748 καὶ B. D. MERITT, H. WADE - GERY and M. F. MC GREGOR, ἐνθ. ἀνωτέρω 10, III, 25. 15, II, 79. A9, I, 113-114: [Kā]ρ[ες ὦν T]ύμν[ης ἄρχει]).

Δυστυχῶς οὔτε ἡ ἀνάγνωσις οὔτε, πολὺ ὀλιγώτερον, ἡ συμπλήρωσις τοῦ εἰς καρικὴν γλῶσσαν τρίτου στίχου ἐπετεύχθη, μολονότι ὑπάρχουν πολῦτιμοι πράγματι ἐργασίαι διὰ τὰς καρικὰς ἐπιγραφάς, ὅπως εἶναι ἡ τοῦ L. ROBERT (Inscriptions Inédites en langue Carienne, Hellenica VIII, 1950, σ. 5-22) καὶ ἡ τοῦ W. BRANDENSTEIN (Karische Sprache, P. W. Suppl. IV, σ. 140-146).

Ἡ χρονολόγησις τῆς ἐπιγραφῆς ἐπιτυγχάνεται ὅχι μόνον ἐκ τοῦ ὀνόματος τοῦ γλύπτου, ἀλλὰ καὶ ἐκ τοῦ σχήματος τῶν γραμμάτων.

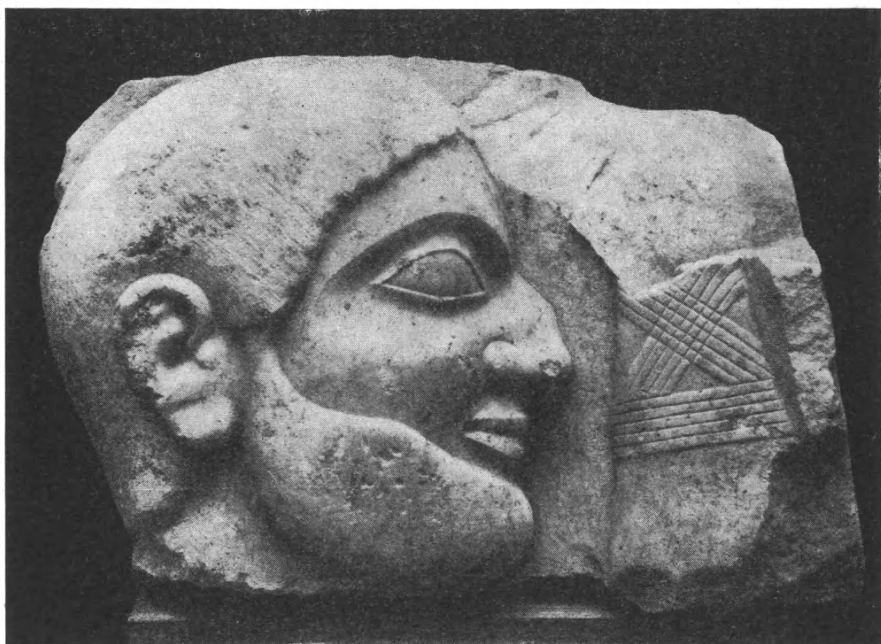
Πρὸς τὸ ἐνεπίγραφον τοῦτο βάθρον ὑποθέτω, ὅτι συνδέεται τὸ ἀμέσως κατωτέρω περιγραφόμενον τεμάχιον κούρου μετὰ τῶν τμημάτων τῶν δύο ποδῶν αὐτοῦ, ὅχι μόνον διότι χρονολογικῶς ἀνήκουν εἰς τὴν αὐτὴν ἐποχὴν, ἀλλὰ καὶ διότι ὅλα εὐρέθησαν ἐντὸς τῆς αὐτῆς ἐπιχώσεως τοῦ ἀριστεροῦ πύργου τῶν Πειραϊκῶν πυλῶν καὶ πλησίον ἀλλήλων.

Ἄν ἡ ὑπόθεσίς μου αὕτη ἐπιβεβαιωθῇ ἐκ τῆς περαιτέρω μελέτης, τότε κερδίζομεν ἓν ἀκόμη ἔργον τοῦ Ἀριστοκλέους.

2. Τμήμα κούρου ἐκ λευκοῦ μαρμάρου λαμπρᾶς τέχνης τοῦ τέλους τοῦ 6ου π. X. αἰ., σφζόμενον ἔμπροσθεν μὲν ἀπὸ τοῦ ὁμφαλοῦ μέχρι καὶ τῆς ἀρχῆς τῶν μηρῶν (εἰκ. 4), ὅπισθεν δὲ ἀπὸ τοῦ κάτω μέρους τῆς πλάτης μέχρι καὶ τῶν γλουτῶν (εἰκ. 5).

Εἰς τὸν κούρον, ὡς εἶπον, νομίζω ὅτι ἀνήκουν καὶ τὰ πλησίον αὐτοῦ εὐρεθέντα τμήματα ποδῶν τὰ ἐν εἰκ. 6 εἰκονιζόμενα.

3. Τὸ πολυτιμότεον ὅμως τῶν εὗρημάτων μας, μοναδικὸν διὰ τὸ θέμα του, τὴν διατήρησίν του καὶ τὴν ἐξαίρετον τέχνην του, εἶναι μικρὸν τμήμα ($0.32 \times 0.23 \times 0.11$ μ.) ἐπιτυμβίας ἀναγλύφου στήλης λευκοῦ μαρμάρου σφύζουσης ἐν κατατομῇ ὁλόκληρον τὴν κεφαλὴν καὶ μέρος τῆς ἀριστερᾶς χειρὸς πύκτου, ὡς μαρτυροῦν τὰ παραμορφωμένα χαρακτηριστικά του καὶ οἱ περι-

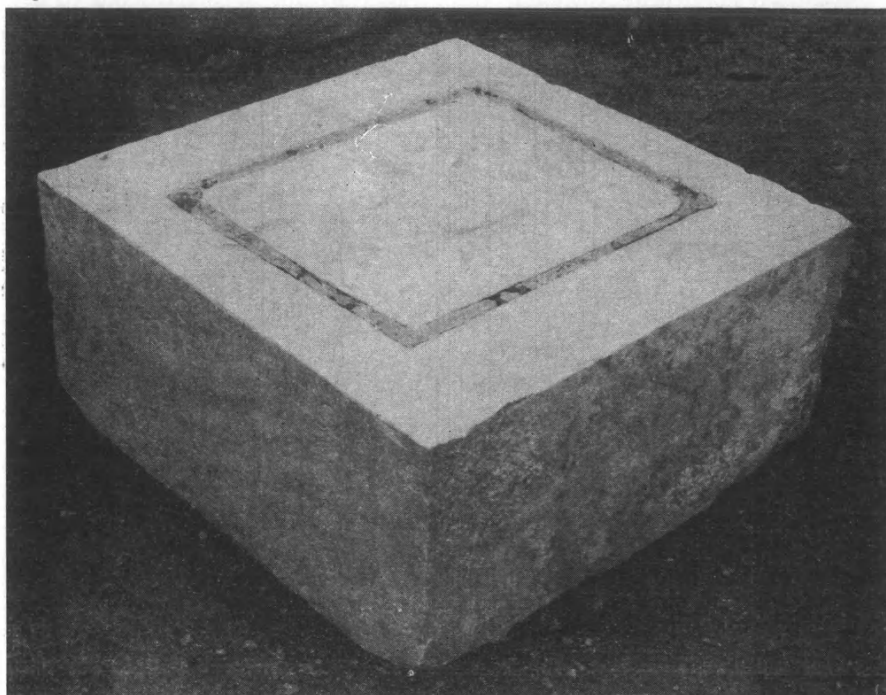
Εἰκ. 7. Κεφαλὴ πύκτου.

βάλλοντες τὸν καρπὸν καὶ μέρος τοῦ πήχεως τῆς ἀνυψωμένης ἀριστερᾶς χειρὸς ἱμάντες (εἰκ. 7). Τὰς λεπτομερείας τοῦ προσώπου καὶ ἰδίως τῆς κόμης καὶ τοῦ γενείου συνεπλήρουν ποτὲ χρώματα, τῶν ὁποίων ὅμως δυστυχῶς οὐδὲν ἔχνος σφύζεται.

Ἡ στήλη, τῆς ὁποίας τὸ σφύζομενον πλάτος εἶναι 0,32 μ., δὲν φαίνεται ὅτι θὰ ἦτο πολὺ πλατεῖα, ἂν λάβωμεν ὑπ' ὄψιν τὴν μεταξὺ τοῦ προσώπου καὶ τοῦ σφύζομένου πρὸς τὰ δεξιὰ ἄκρου αὐτῆς ἀπόστασιν, ἀνάλογος πρὸς τὴν ὁποίαν θὰ ἦτο καὶ ἡ μεταξὺ τοῦ ὀπισθίου μέρους τῆς κεφαλῆς καὶ τοῦ ἀριστεροῦ ἄκρου τῆς στήλης ἀπόστασις.

Τὸ ἔργον ἀνήκει εἰς τὰ μέσα περίπου τοῦ 6ου π. Χ. αἰῶνος.

Ἀπὸ τὴν αὐτὴν θέσιν ἐξήχθησαν καὶ ἄλλα μικρότερα τεμάχια γλυπτῶν,

Εἰκ. 8. Βάθρον τοῦ Σαμίου Αἰσχρον.

Εἰκ. 9. Ἡ ἐμπροσθία ὄψις τοῦ βάθρου τοῦ Αἰσχρον.

πλίνθων ἀγαλμάτων κλπ., τῶν ὁποίων θὰ γίνῃ ἀλλαχοῦ λεπτομεροῦς περιγραφή.

Ἐν ὅμως ἀκόμη ἀπὸ τὰ σημαντικὰ εὐρήματα πρέπει νὰ σημειωθῇ ἐνταῦθα, τὸ βάθρον τοῦ Σαμίου Αἴσχρου (εἰκ. 8 καὶ 9).

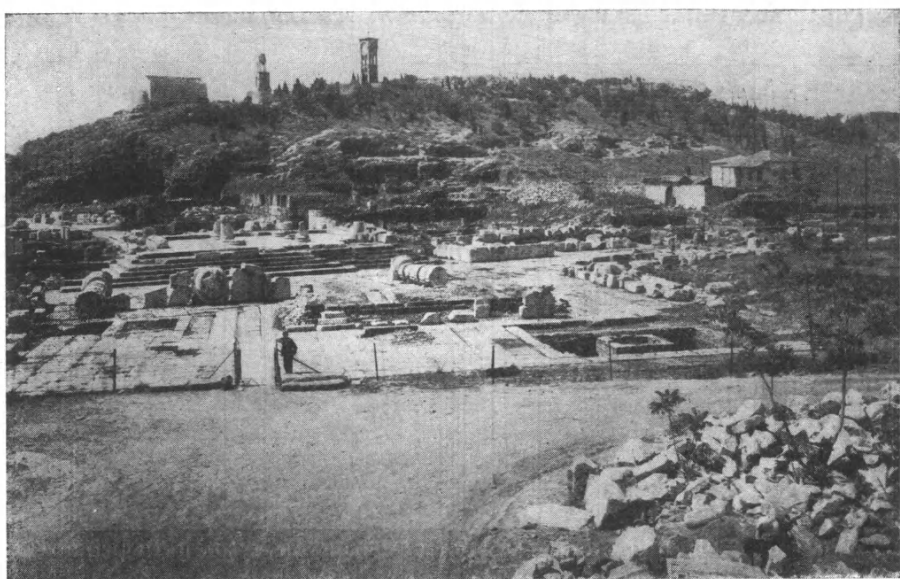
Τοῦτο ἐξήχθη ἀπὸ τὸ τμήμα τοῦ τείχους, τὸ μεταξὺ τοῦ στρογγύλου πύργου τοῦ Noack καὶ τοῦ ὑπ' ἐμοῦ ἀνασκαφέντος β (σχέδιον εἰκ. 2), ἀπὸ τὸν κατώτατον δὲ αὐτοῦ δόμον, ὅπου ἦτο ἐντετειχισμένον. (Ἀπὸ τὸ αὐτὸ τμήμα τοῦ τείχους ἐξήχθη καὶ ἄλλο ἐνεπίγραφον ἀρχαϊκὸν βάθρον).

Τὸ βάθρον, διαστάσεων $0.66 \times 0.66 \times 0.32$ μ., σφύζεται ἐντελῶς ἀκέραιον. Εἶναι ἐκ λευκοῦ μαρμάρου, νησιωτικοῦ ἴσως, καὶ φέρει ἐπὶ μὲν τῆς ἄνω ἐπιφανείας του ἐντὸς τοῦ τόρμου (εἰκ. 8) διὰ μολύβδου προσηρμοσμένην τὴν πλίνθον μὲ ἵχνη τῶν ποδῶν τοῦ ἀγάλματος, ἐπὶ δὲ τῆς προσθίας του ὀψews δίστιχον ὠραίαν ἐπιγραφὴν τοῦ 5ου π. Χ. αἰ.

*Αἴσχρο : τὸ Ζφίλο
Σαμίο*

Τέλος πολύτιμα εἶναι καὶ τὰ μετ' ἐγχρώμου διακοσμήσεως ἐκ κυματίων, ἀνθεμίων κλπ. ἀρχιτεκτονικὰ μέλη, τὰ ὁποῖα ἐπίσης ἐξήχθησαν ἐκ τοῦ τείχους τῆς ὁδοῦ Ἐρυσίχθονος.

ΙΩΑΝΝΗΣ ΧΡ. ΘΡΕΨΙΑΔΗΣ

Εἰκ. 1. Εἴσοδος τοῦ ἱεροῦ. Δεξιὰ πρὸ τοῦ οἰκίσκου ἡ θέσις ἔνθα αἱ ἀνασκαφαί.

3. ΑΝΑΣΚΑΦΑΙ ΕΝ ΕΛΕΥΣΙΝΙ

Αἱ κατὰ τὸ ἔτος 1953 γενόμεναι ἐν Ἐλευσίνι ἀνασκαφαί ἀποκλειστικὸν σκοπὸν εἶχον τὴν ἐξακριβώσιν τῶν ὁρίων τοῦ ἱεροῦ κατὰ τὸ βόρειον αὐτοῦ τμήμα πρὸς δυσμὰς τῶν Μεγάλων Προπυλαίων (εἰκ. 1).

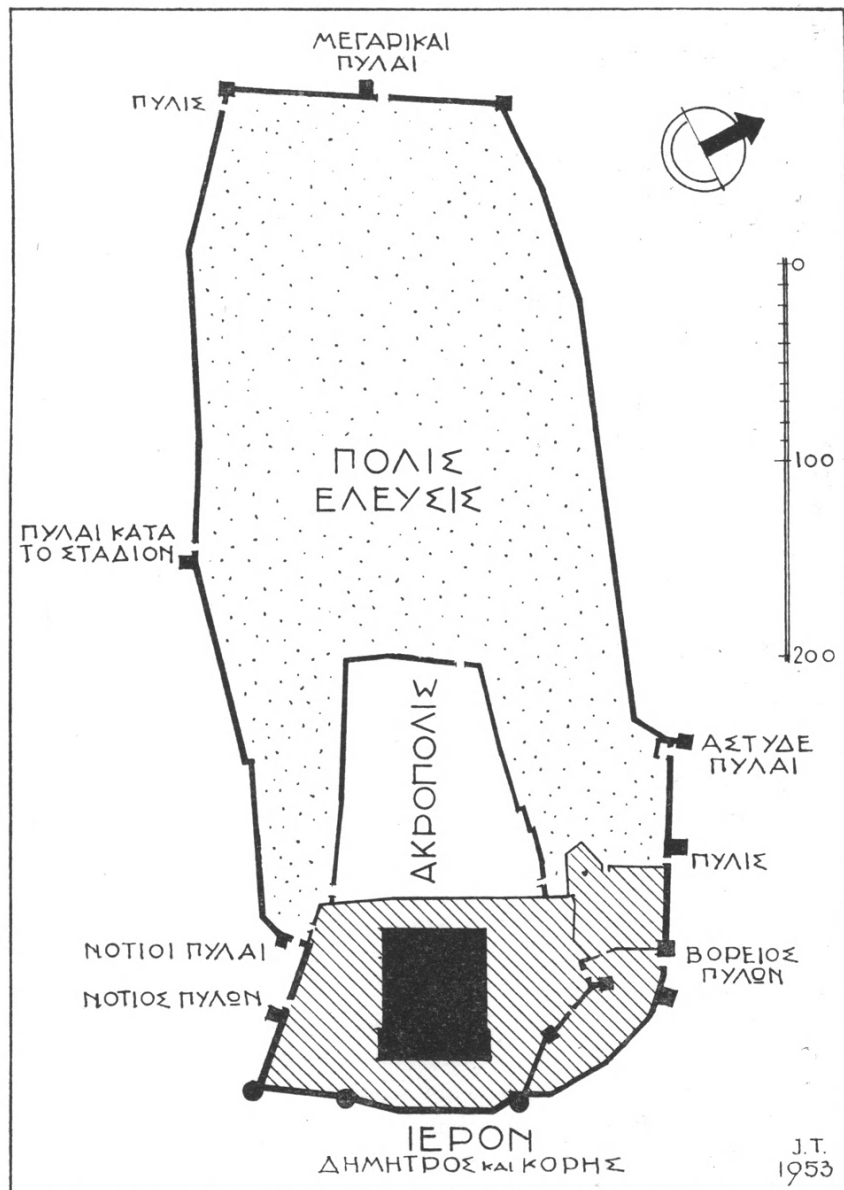
Αἱ ἀνασκαφαί διήρκεσαν δέκα ἐβδομάδας, ἤτοι ἀπὸ τῆς 24ης Αὐγούστου μέχρι τῆς 31ης Ὀκτωβρίου, καθ' ὅλον δὲ σχεδὸν τὸ διάστημα τοῦτο παρηκολούθησεν αὐτάς ὡς βοηθός μου ἡ Δις Ἑλιάνα Ραντοπούλου.

Τὸ ἱερόν τῆς Ἐλευσίνος μολονότι ἀποτελεῖ συνέχειαν τῆς πόλεως, περιλαμβανόμενον ἐντὸς τοῦ αὐτοῦ ἐξωτερικοῦ τείχους, ἐν τούτοις, ἔνεκα τῆς τηρουμένης μεγάλης μυστικότητος περὶ τὴν τέλεσιν τῶν μυστηρίων, ἀπὸ τῶν παναρχαίων χρόνων ἐχωρίζετο ἀπὸ τὴν πόλιν διὰ δευτερεύοντος τείχους (εἰκ. 2).

Ἀλλὰ καὶ ὁλόκληρος ἡ ἑκτασις τοῦ ἱεροῦ δὲν εἶχε τὴν αὐτὴν σημασίαν. Τούτου διακρίνονται δύο μέρη, τὸ κυρίως ἱερόν, περικλεῖον τὴν ἱερὰν αὐλὴν, εἰς τὸ μέσον τῆς ὁποίας ἐδέσποζεν ὁ ναὸς τῆς Δήμητρος καὶ Κόρης (τὸ Τελεστήριον), καὶ ὁ βοηθητικὸς χώρος, εἰς τὸν ὅποιον ἦσαν αἱ κατοικίαι τῶν ἱερέων καὶ τὰ κτήρια τῆς διοικήσεως τοῦ ἱεροῦ.

Τὰ δύο ταῦτα μέρη ἐχωρίζοντο μεταξὺ των δι' ἄλλου τείχους, τοῦ δια-

τειχίσματος, ὅπως τὸ ὀνομάζουν αἱ ἐπιγραφαί, συνεκοινώνουν δὲ δι' ἰδιαιτέρας εἰσόδου εὐρισκομένης ἐκεῖ, ὅπου σήμερον τὰ Μικρὰ Προπύλαια.

Εἰκ. 2. Ἡ Ἐλευσίς τὸν IV αἰῶνα π. Χ.

Ἡ ἔκτασις τοῦ κυρίως ἱεροῦ ἔχει ἐπαρκῶς καθορισθῇ ἐκ τοῦ ἀνευρεθέντος περιβόλου. Ἀμφιβολία θὰ ἦδύνατο νὰ ὑπάρξῃ μόνον διὰ τὴν ἔκτασιν τοῦ βοηθητικοῦ χώρου, ἰδίως δὲ διὰ τὸ πρὸς δυσμὰς τέρμα αὐτοῦ, τὸ πρὸς τὴν πόλιν.

Εἰς τὸν ἀκριβῆ καθορισμὸν τῆς ἐκτάσεως τοῦ ἱεροῦ πρὸς τὴν πλευρὰν ταύτην μᾶς βοηθεῖ ἡ ἐπιγραφὴ τοῦ ἔτους 329/28 ἡ περιλαμβάνουσα τὴν μακρὰν λογοδοσίαν τῶν ἐπιστατῶν τῆς Ἐλευσίνος, ἰδίως δὲ τὸ ἐξῆς χωρίον αὐτῆς: *μισθωτεῖ τοῦ διατειχίσματος ἀνελόντι τὰ σαπρὰ καὶ τῶν πυργῶν καὶ τοῦ πυλῶνος καὶ τοῦ παρὰ τὸν Κηρύκων οἶκον ἄχρι τῆς πυλίδος τῆς ἀπαντροκὸν τοῦ δολίχου.*

Εἰς ἄλλην μου ἐργασίαν δημοσιευθεῖσαν εἰς τὴν *Hesperia* τοῦ 1949 ἀπέδειξα, ὅτι ὁ ἀναφερόμενος εἰς τὴν ἐπιγραφὴν Πυλὼν δὲν εἶναι, ὡς ὑπέθεσεν ὁ Noack καὶ μετ' αὐτὸν ὁ μακαρίτης Κουρουνηώτης, ἡ παλαιὰ Πεισιστράτειος πύλη ἢ καλυφθεῖσα ὑπὸ τῶν Μικρῶν Προπυλαίων, ἀλλὰ ἡ πύλη τοῦ ἐξωτερικοῦ περιβόλου τοῦ ἱεροῦ ἢ ὑπάρχουσα εἰς τὴν θέσιν ὅπου νῦν τὰ Μεγάλα Προπύλαια. Ἡ παρατήρησις αὕτη μὲ ὠδήγησεν εἰς τὸ συμπέρασμα, ὅτι ἡ ἐπισκευὴ τοῦ διατειχίσματος, ἡ ὁποία ἀναφέρεται εἰς τὸ πρῶτον μέρος τῆς ἐπιγραφῆς, *μισθωτεῖ τοῦ διατειχίσματος ἀνελόντι τὰ σαπρὰ καὶ τῶν πυργῶν καὶ τοῦ πυλῶνος*, ἐγένετο εἰς ὁλόκληρον τὸ τεῖχος ἀπὸ τοῦ σημείου Α μέχρι τοῦ σημείου Γ, ἔνθα εὐρίσκεται ὁ Πυλὼν, καὶ ὅτι ἐπομένως τὸ δεύτερον τμήμα τῆς ἐπιγραφῆς, *καὶ τοῦ (διατειχίσματος) παρὰ τῶν Κηρύκων οἶκον ἄχρι τῆς πυλίδος τῆς ἀπαντροκὸν τοῦ δολίχου*, ἀφορᾷ ἄλλο τεῖχος, ὡς τοιοῦτο δὲ ὑπέθεσα τὸ Δ Ε Ζ (πίν. I).

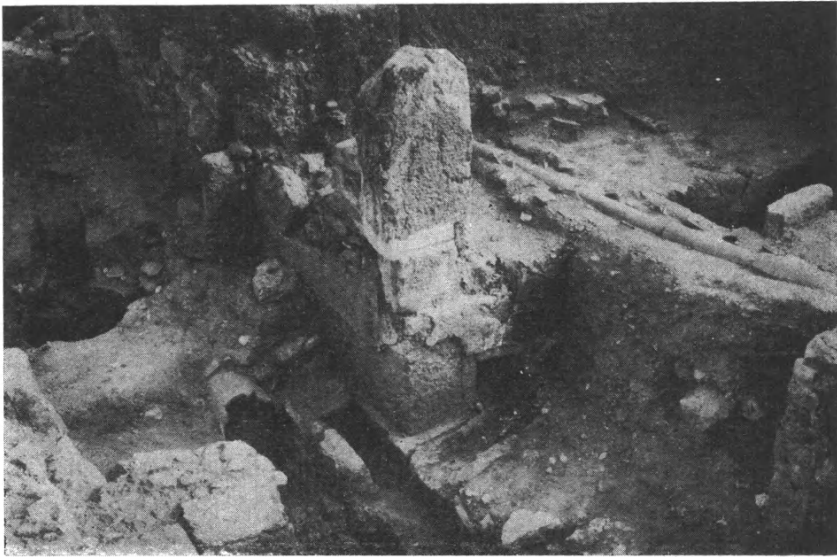
Μέγα μέρος τῆς περιοχῆς, πρὸς δυσμὰς τῶν Μεγάλων Προπυλαίων, εἶχεν ἀποκαλυφθῇ ὑπὸ τοῦ Φιλίου, συνέχισε δὲ τὴν ἀνασκαφὴν ὁ Κουρουνηώτης, ὅστις ἀπεκάλυψε τὸ τμήμα τοῦ τεύχους Δ Ε. Διὰ τῶν τελευταίων μου ἀνασκαφῶν ἐβεβαιώθη ἀσφαλῶς καὶ ἡ συνέχεια τοῦ τεύχους Ε Ζ.

Ἀκριβῶς εἰς τὸ σημεῖον Ζ, ἔνθα τερματίζεται τὸ διατειχισμα (εἰκ. 3), σῴζεται ἐπὶ τοῦ ἐξωτερικοῦ περιβόλου τοῦ ἱεροῦ μία πυλὶς (εἰκ. 4). Ἡ πυλὶς αὕτη πρέπει νὰ ταυτισθῇ μὲ τὴν ὑπὸ τῆς ἐπιγραφῆς μνημονευομένην, ἔνῳ κατὰ τὸ ἕτερον ἄκρον, τὴν ἀρχὴν τοῦ διατειχίσματος, πρέπει νὰ εὐρίσκετο ὁ οἶκος τῶν Κηρύκων.

Ἐμπροσθεν τοῦ τεύχους Δ Ε Ζ, πρὸς δυσμὰς καὶ καθ' ὅλον τὸ μῆκος αὐτοῦ πρὸς τὴν πλευρὰν τῆς πόλεως, ἀπεκαλύφθη ὁδὸς ἀρχομένη ἀπὸ τῆς πυλίδος τοῦ ἐξωτερικοῦ περιβόλου τοῦ ἱεροῦ.

Ἡ ἀρχαιοτάτη αὕτη ὁδός, ἡ ὁποία φαίνεται ὅτι ἐχρησιμοποιήθη ἤδη ἀπὸ τῶν Μυκηναϊκῶν χρόνων, τερματίζεται ἐπὶ τῆς Ἀκροπόλεως, δι' αὐτῆς δὲ ὁρίζεται ἔτι ἀσφαλέστερον τὸ τέρμα τοῦ ἱεροῦ (πίν. I).

Τὸ κέρδος μας ἐκ τῆς ἐρμηνείας ταύτης τῆς ἐπιγραφῆς καὶ τῶν ἀνα-

Εἰκ. 3. Ἡ ΒΔ[γωνία] τοῦ διατειχίσματος, Ζ ἐπὶ τοῦ σχεδίου.

Εἰκ. 4. Ἡ πυλὶς ἐπὶ τοῦ ἐξωτερικοῦ περιβόλου τοῦ ἱεροῦ.

σκαφῶν εἶναι σημαντικόν, διότι ὁρίζεται ἀσφαλῶς πλέον ἢ ἀκριβῆς ἔκτασις τοῦ ἱεροῦ πρὸς τὴν κατεύθυνσιν ταύτην καὶ κατὰ συνέπειαν ἡ ἀρχὴ τῆς πόλεως. Καθορίζεται ἐπίσης ἡ θέσις τοῦ οἴκου τῶν Κηρύκων, ἐκ τῆς θέσεως δὲ τῆς πυλίδος εἶναι εὐκόλον πλέον νὰ ὁρίσωμεν καὶ τὴν θέσιν τοῦ Δολίχου.

Εἰς τὴν ἰδίαν ἐπιγραφὴν ἀναφέρεται ἡ ἐπισκευὴ καὶ ἄλλων οἰκοδομημάτων καὶ κτισμάτων, ὡς εἶναι ἡ οἰκία τῆς ἱερείας, τὸ ἐπιστάσιον, τὸ νεωκόριον, τὸ δαπνίον, ἡ κρήνη, ἡ οἰκία τοῦ θαλάμου, τὸ ἐσχαρεῖον καὶ ἡ ἱματιοθήκη, διὰ δὲ τῆς περαιτέρω ἐρεῦνης καὶ μελέτης τῶν ἀποκαλυφθέντων ἐρειπίων ὑπάρχει ἐλπίς νὰ ὁρισθῇ ἡ θέσις ἑνὸς ἐκάστου ἐξ αὐτῶν. Ταῦτα θὰ πρέπη ν' ἀναζητηθοῦν εἰς ὁλόκληρον τὴν πρὸς βορρᾶν τοῦ κυρίως ἱεροῦ ἔκτασιν, τὴν ὁποίαν ἐχαράκησάμεν ὡς βοηθητικὸν χῶρον τοῦ ἱεροῦ.

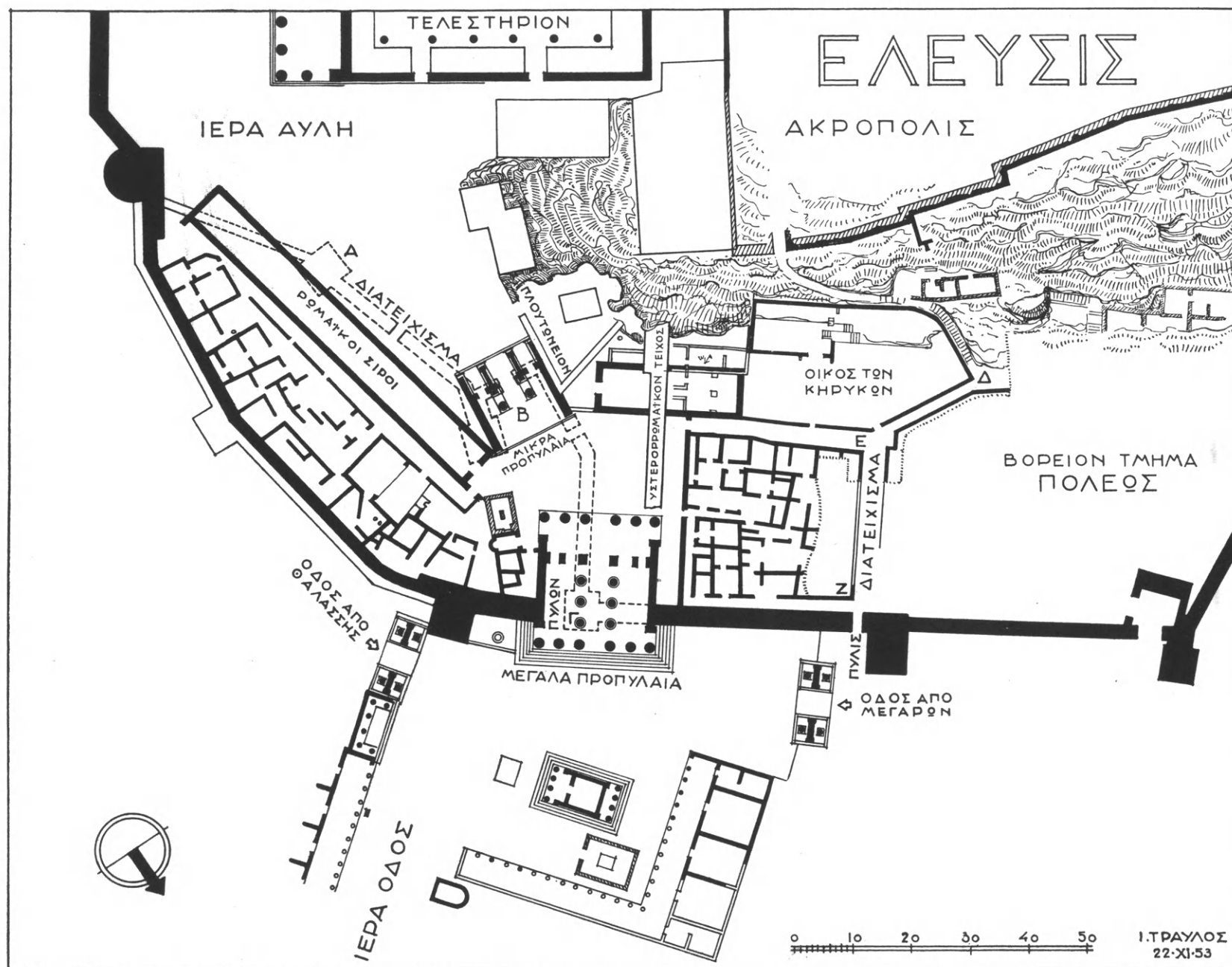
Ἀλλὰ καὶ τὰ ἐκ τῆς ἀνασκαφῆς τοῦ παρόντος ἔτους στρωματογραφικὰ ἀποτελέσματα ἦσαν ἐξόχως διαφωτιστικά, ὅχι μόνον διὰ τὴν μελέτην τῶν ἐρειπίων τῆς περιοχῆς τῶν ἀνασκαφῶν, ἀλλὰ καὶ διὰ τὴν μελέτην ὁλόκληρου τοῦ ἱεροῦ. Διότι ἀνεσκάφη ἐπὶ χῶσις πᾶχους 4.20 μ., ἡ ὁποία ἐδημιουργήθη μετὰ τὸ τέλος τῆς Ῥωμαϊκῆς ἐποχῆς, κατὰ τὴν ἐποχὴν δηλαδὴ τῆς ἐγκαταλείψεως τοῦ ἱεροῦ (εἰς τὸ στῶμα αὐτὸ ἀνευρίσκονται ἀγγεῖα ἀπὸ τῶν χρόνων τῆς Τουρκοκρατίας μέχρι καὶ τῶν τελευταίων Ῥωμαϊκῶν χρόνων) καὶ βαθύτερον ταύτης ἄλλη πᾶχους 4.80 μ. φθάνουσα μέχρι τοῦ φυσικοῦ βράχου, εἰς τὴν ὁποίαν ἀντικατοπτρίζεται ἡ μακρὰ ζωὴ τοῦ ἱεροῦ καὶ τῆς πόλεως Ἐλευσίνος, ἀπὸ τῶν προϊστορικῶν (Μεσοελλαδικὰ καὶ Ὑστεροελλαδικὰ ἀγγεῖα) μέχρι καὶ τῶν τελευταίων Ῥωμαϊκῶν χρόνων.

Διδακτικὸν εἶναι τὸ ἀνυρεθὲν προϊστορικὸν στῶμα ἐπιχώσεως, διὰ τοῦ ὁποίου ἤδη διὰ πρῶτην φορὰν γνωρίζομεν, ὅτι ὁ προϊστορικὸς οἰκισμὸς ἔφθανε καὶ μέχρι τοῦ σημείου αὐτοῦ, τῆς βορείας πλευρᾶς τοῦ λόφου τῆς Ἐλευσίνος.

Ἄλλη τέλος μικροτέρα ἐργασία, ἀλλ' οὐχὶ δι' αὐτὸ ὀλιγώτερον σημαντικὴ, ἐγένετο ἐκτὸς τοῦ τείχους τοῦ ἱεροῦ καὶ πρὸς βορρᾶν τῆς πλακοστρώτου Ῥωμαϊκῆς αὐλῆς.

Διὰ τῆς ἐρεῦνης ταύτης διεπιστώθη, ὅτι ἡ αὐλὴ περιορίζετο κατὰ τὰς τρεῖς πλευρᾶς της ὑπὸ στοῶν καὶ οὐχὶ ὑπὸ ἀπλοῦ περιβόλου, ὡς πάντες ἐδεχόμεθα μέχρι σήμερον (πίν. I).

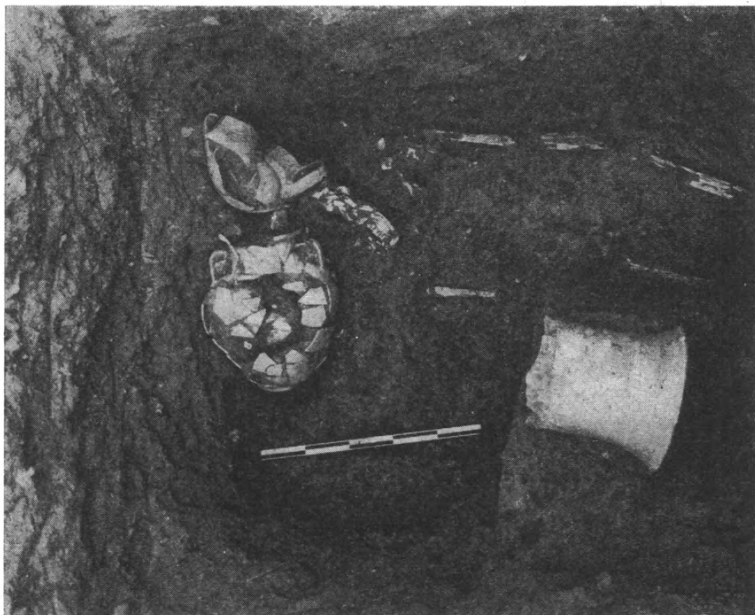
Ἀσφαλῆ ἔχνη τῶν κιονοστοιχιῶν καὶ τῶν ἄλλων μερῶν τῶν στοῶν διεπιστώθησαν, ἐπὶ τῇ βάσει δὲ τῶν στοιχείων αὐτῶν ἐγένετο ἡ νέα ἀναπαράστασις τῆς αὐλῆς, ὡς φαίνεται ἐπὶ τοῦ σχεδίου.

Ὁ πρὸς βορρᾶν τοῦ κυρίως ἱεροῦ βοηθητικὸς χώρος, ἔνθα αἱ κατοικίαι τῶν ἱερέων καὶ τὰ κτήρια τῆς διοικήσεως τοῦ ἱεροῦ.

4. ΑΝΑΣΚΑΦΗ ΝΕΚΡΟΤΑΦΕΙΟΥ ΕΛΕΥΣΙΝΟΣ

Ἡ ἀνασκαφή τοῦ νεκροταφείου τῆς Ἐλευσίνος ἐσυνεχίσθη κατὰ τὸν Ἰούνιον καὶ τὸν Ἰούλιον 1953 δαπάναις τῆς Ἑταιρείας καὶ τοῦ Washington University, St. Louis¹. Ὁ τομεὺς Θ, μέγα μέρος τοῦ ὁποίου ἡρευνήθη τῷ 1952, ἐσκάφη πλήρως, ἀπέδωσε δὲ 4 ἀκόμη προϊστορικοὺς τάφους καὶ 8 τῶν ἱστορικῶν χρόνων. Μεταξὺ τῶν τελευταίων καταλέγεται καὶ ὁ πρῶτος μέχρι τοῦδε ἀνευρεθεὶς τάφος τῆς γεωμετρικῆς ἐποχῆς.² Δυστυχῶς ἡ περιοχὴ τοῦ τάφου εὐρέθῃ κατεστραμμένη, ἐκ τοῦ μεγάλου δὲ ἀμφορέως

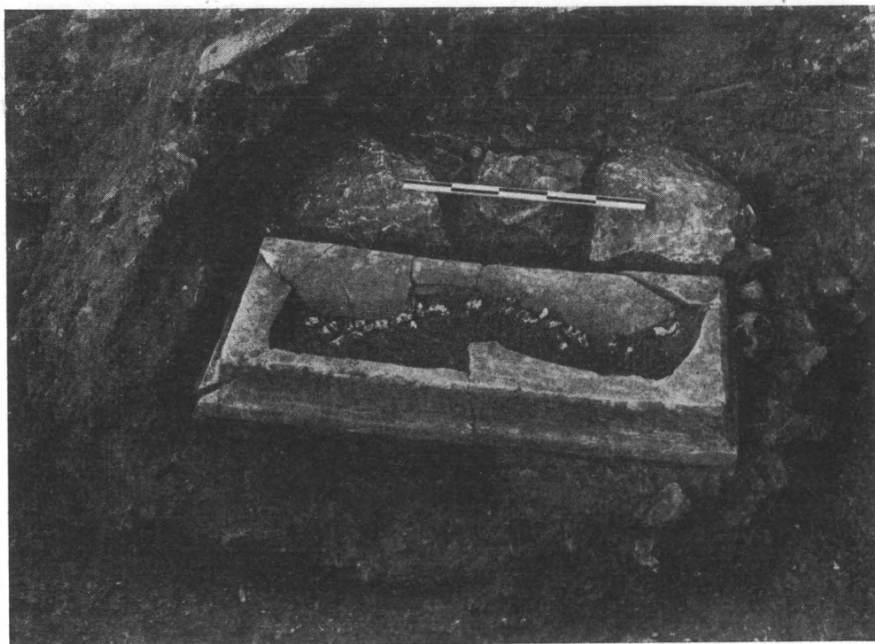

Εἰκ. 1. Γεωμετρικὴ ταφὴ ἐκ τοῦ τομέως Θ (τάφος Θ 30).

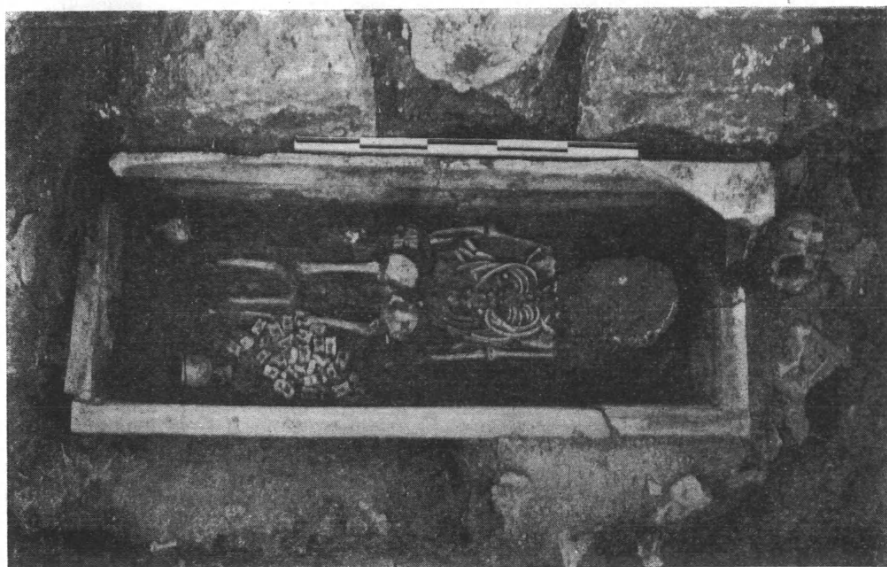
— τύπου Διπύλου — ὁ ὁποῖος πιθανῶς ἦτο ἰδρυμένος ἄνωθεν τοῦ τάφου μόνον ὁ ὕψηλός του πούς καὶ ὀλίγα ὄστρακα τοῦ ὤμου διεσώθησαν. Παρὰ τὸν σκελετόν, εἶχον ἀποτεθῆ ἀμφορεὺς καὶ δίωτος σκύφος τῶν τελευταίων γεωμετρικῶν χρόνων (εἰκ. 1). Ὁ τάφος οὗτος ἀποδεικνύει ὅτι ἡ περιοχὴ αὐτὴ τοῦ νεκροταφείου ἐνίστε ἐχρησιμοποιεῖτο κατὰ τὴν γεωμετρικὴν ἐποχὴν.

Ἐκ τῶν λοιπῶν τάφων τοῦ τομέως Θ, τῶν ἀναγομένων εἰς τοὺς κλασ-

1. Εἰς τὸ Συμβούλιον τῆς Ἑταιρείας καὶ τὴν Πρυτανεῖαν τοῦ Washington University καὶ πάλιν ὀφείλονται θ-ρμαὶ εὐχαριστίαι διὰ τὴν χορηγίαν τῆς σκαφῆς.

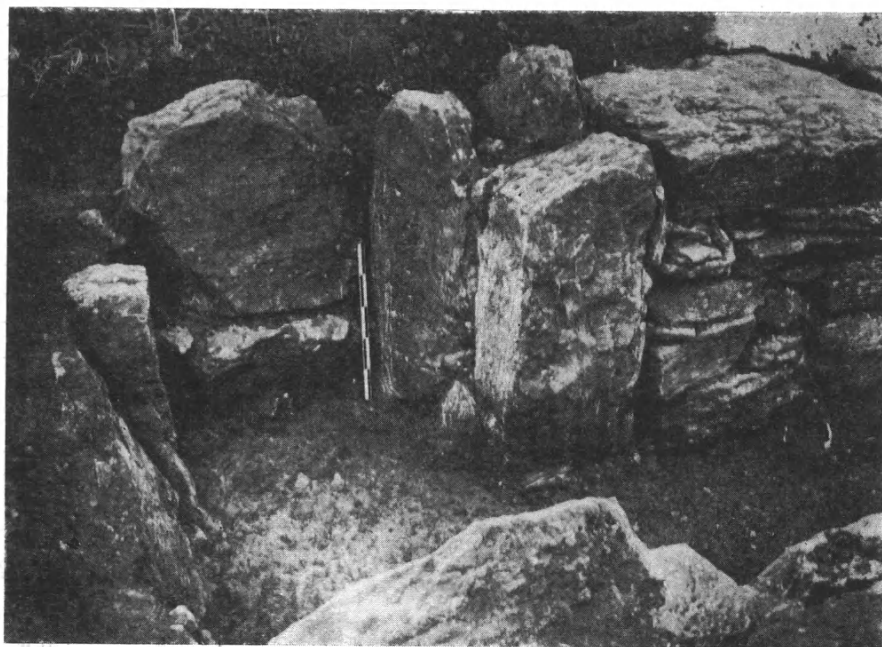

Εἰκ. 2. Πηλίνη λάρναξ - τάφος Θ 26

Εἰκ. 3. Περιεχόμενον τάφου Θ 26

σικούς χρόνους, ὁ Θ26 παρουσιάζει περισσότερον ἐνδιαφέρον καὶ ἀνάγεται εἰς τὸ τέλος τοῦ πέμπτου πρὸ Χριστοῦ αἰῶνος. Εἶναι προφανῶς τάφος μικροῦ παιδίου, τὸ ὅποιον εἶχεν ἀποτεθῇ εἰς πηλίνην λάρνακα ἐξωτερικοῦ μήκους 0,95 μ. καὶ πλάτους 0,35 μ. Παρὰ τὴν νοτιοανατολικὴν γωνίαν τῆς λάρνακος εὐρέθησαν δύο ἀγγεῖα, εἰς χοῦς καὶ ἐν μόνωτον κύπελλον, ἐν ᾧ ἐπὶ τοῦ θραυσθέντος καλύμματος μετὰ κελύφων ὧν περὶ τοὺς 28 ἀστρογάλοι (εἰκ. 2). Παρὰ τὸ μικρὸν βάθος τῆς λάρνακος, περὶ τὰ 0.10 μ., ὁ σκελετός,

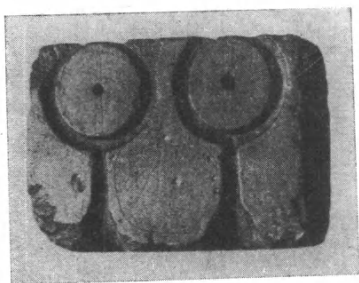

Εἰκ. 4. Εἵσοδος τάφου Ηπ 9

πλὴν τοῦ κρανίου, διετηρήθη εἰς σχετικῶς καλὴν κατάστασιν (εἰκ. 3) περὶ αὐτὸν δὲ ἀνευρέθησαν 2 ληκύθια, περὶ τοὺς 20 ἀστρογάλοι καὶ μικρὰ χαλκῇ σιλεγγίς. Ἡ λάρναξ μετὰ τοῦ περιεχομένου της μετεφέρθη εἰς τὸ μουσεῖον τῆς Ἐλευσίνος ὅπου καὶ θὰ ἐκτεθῇ ἐν καιρῷ. Δύο τῶν προϊστορικῶν τάφων, τῶν ἀνευρεθέντων εἰς τὴν ἐφετεινὴν σκαφήν, εἶχον ἤδη διαταραχθῇ πρὸ τῆς σκαφῆς, ἀλλ' ἀπέδωσαν 8 ἀγγεῖα τῆς μεσοελλαδικῆς ἐποχῆς. Ὁ τρίτος τάφος ἦτο παιδικὸς καὶ ὁ τέταρτος περιεῖχεν ἓνα καὶ μόνον σκελετὸν εἰς στάσιν κεκαμμένην οὐδὲν δὲ κτέρισμα. Ὅλοι οἱ προϊστορικοὶ τάφοι ἀνήκουν εἰς τὸν τύπον τῶν κιβωτισσῶν, τὸν περιγραφέντα εἰς τὰ ΠΑΕ 1952.

Εἰς τὸν τομέα Η ἀνεσκάφησαν πέντε τάφοι τῶν ἱστορικῶν χρόνων ἄνευ

μεγάλης ἀξίας καὶ 9 τῶν προϊστορικῶν. Ἐκ τῶν τελευταίων σπουδαιότερος εἶναι ὁ Ηπ 9, οἰκογενειακὸς τάφος ἐν χρήσει κατὰ τὴν ὑστεροελλαδικὴν II καὶ III ἐποχὴν. Δυστυχῶς τὰ καλύμματα τοῦ εἶχον ἀφαιρεθῇ πρὸ πολλοῦ καὶ τὸ ἐσωτερικὸν τοῦ εἶχε κᾶπως ἀλλ' οὐχὶ πλήρως διαταραχθῇ. Ὁ τάφος εἶναι σχήματος διὰ πρῶτην φορὰν συναντωμένου εἰς τὴν προϊστορικὴν ἀρχιτεκτονικὴν καὶ ἐπιβλητικῶν διαστάσεων. Τὸ μῆκος τοῦ ἀνέρχεται εἰς 4.70 μ. καὶ τὸ μεγαλύτερον πλάτος τοῦ εἰς 1.05 μ.· εἶναι δηλαδὴ μακρὸς καὶ στενός. Εἰς τὸ βόρειον ἄκρον τῆς ἀνατολικῆς τοῦ πλευρᾶς σχηματίζεται μικρὸς διάδρομος, μήκους 0.64 μ. καὶ πλάτους 0.90 μ., φέρων πρὸς πλαγίαν θύραν, πλάτους 0.90 μ., κλειομένην διὰ πλακὸς (εἰκ. 4). Τὸ ὅλον σχῆμα τοῦ τάφου ὁμοιάζει πρὸς τὸ τοῦ κεφαλαίου γράμματος Γ καὶ δι' αὐτὸ τὸν τύπον τοῦ τάφου τούτου ἀποκαλοῦμεν τύπον Γ. Ἴσως ὁ τύπος οὗτος ἐξειλίχθη βα-

Εἰκ. 5. Μήτρα ἐκ τοῦ Ηπ 9

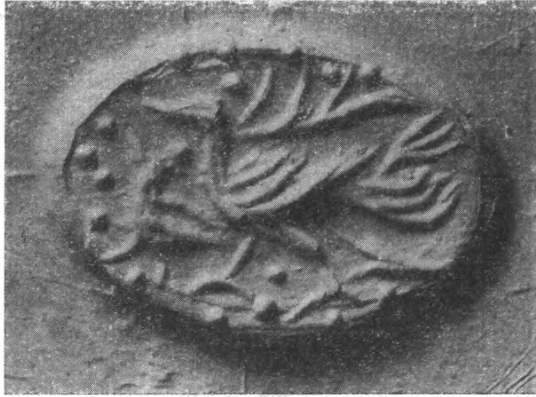
θμηδὸν ἐκ τῶν μετὰ πλαγίας εἰσόδου μεσοελλαδικῶν τάφων, δείγματα τῶν ὁποίων ἀνευρέθησαν κατὰ τὴν σκαφὴν τοῦ 1952¹. Τὰ πλευρά τοῦ εἶναι κατεσκευασμένα ἐκ πλακῶν τεθειμένων κατακορύφως καὶ κατὰ τρόπον ἐνθυμίζοντα τὴν τοιχοδομίαν τοῦ Θπ 2 ἀλλὰ καὶ τοῦ νέου κύκλου τῶν Μυκηνῶν. Μολονότι τὸ πρὸς τὴν θύραν τοῦ τάφου τμήμα εὐρέθη κενόν, ἐν τούτοις ὅμως πλήρης σκελετός, ὁ σκελετὸς τοῦ τελευταίου νεκροῦ, δὲν ἀνεκαλύφθη, ἀλλὰ τὰ ὀστέα, ἀνήκοντα τοῦλάχιστον εἰς 11 διαφόρους σκελετούς, εὐρέθησαν παραμερισμένα πρὸς τὸ ἐσωτερικὸν τοῦ τάφου καὶ πρὸ τῆς ὀπισθίας, νοτίας, αὐτοῦ πλευρᾶς. Μεταξὺ τῶν ὀστέων εὐρέθησαν 25 ἀγγεῖα, δύο πήλινα μυκηναϊκὰ εἰδώλια τύπου Φ καὶ μικρὰ ἐκ λίθου μήτρα 0.055×0.042 μ. Ἐπὶ τῆς μιᾶς ὀψεως τῆς μήτρας ἔχομεν ἐγγεγλυμμένους κύκλους διὰ τὴν κατασκευὴν δακτυλίων (εἰκ. 5), ἐπὶ δὲ τῆς ἐτέρας δύο γλυπτὰς παραστάσεις προοριζομένας πιθανῶς διὰ τὴν σφενδόνην τῶν δακτυλίων. Εἰς τὴν μίαν τούτων ἔχομεν ζωηρὰν παράστασιν πτηνοῦ καὶ νεοσσοῦ (εἰκ. 6) εἰς δὲ τὴν ἄλλην λατρευτικὴν σκηνήν, ἥτοι δύο γυναῖκας προσευχομένας πρὸ τριστύλου ναῖσκου (εἰκ. 7).

Ἐφέτος ἠρχίσαμεν καὶ τὴν σκαφὴν τοῦ τομέως Ζ, μέρος τοῦ ὁποίου εἶχεν ἐρευνηθῇ ὑπὸ τοῦ ΙΩΑΝΝΟΥ ΤΡΑΥΛΟΥ². Παρὰ τὰς ἐκ κογχυλιάτου λίθου σαρκοφάγους, τὰς ὁποίας ὁ Τραυλὸς ἀπεκάλυψεν, ἀνεύρομεν μικράν,

1. ΠΑΕ, 1952, σ. 62

2. ΠΑΕ, 1950, σ. 127 ἐξ.

τετράπλευρον ἑξωτερικῶς λιθίνην σαρκοφάγον, ἑσωτερικῶς δὲ κυλινδρικήν. Εἰς τὸ βάθος τοῦ κυλίνδρου τῆς διεσώθη χαλκῇ κάλπιδι καλῶς διατηρουμένη ἀλλ' ἄνευ διακοσμήσεως, καὶ περὶ αὐτὴν πέντε λήκυθοι τῶν μέσων τοῦ πέμπτου αἰῶνος π. Χ. (εἰκ. 8). Ἡ κάλπις ἔχει ὕψος 0.24 μ. καὶ μεγίστην περίμετρον 1.06 μ., περιεῖχεν ὑπολείμματα ὀστέων καὶ τέφρας περιτετυλιγμένα ἐντὸς ὑφάσματος καὶ τεμάχιον ὑφάσματος πολλὰ πλῶς συνεπτυγμένον καὶ σχηματίζον τετράγωνον ὄγκον $0.10 \times 0.10 \times 0.05$ μ. περίπου. Κατόπιν ἐντατικῆς καὶ ἐπαινετῆς προσπάθειας ὁ χημικὸς τοῦ Ἐθνικοῦ Ἀρχαιολογικοῦ Μουσείου κ. Β. Γ. Ζήσης, κατώρθωσε νὰ ἀναπτύξῃ τὸ ὑφασμα (εἰκ. 9) καὶ νὰ βεβαιώσῃ ὅτι εἶναι ἐκ λίνου καὶ ὅτι διεσώθη εἰς τὰς ἀρχικὰς σχεδὸν αὐτοῦ διαστάσεις, αἱ ὁποῖαι εἶναι μῆκος μὲν 2.20 μ. πλάτος δὲ περὶ τὰ 0.50 μ.¹. Καὶ ἡ σαρκοφάγος αὕτη μετὰ τοῦ περιεχομένου τῆς μετεφέρθη εἰς τὸ μουσεῖον Ἐλευσίνος.

Εἰκ. 6. Μῆτρα ἐκ τοῦ τάφου Ηπ 9

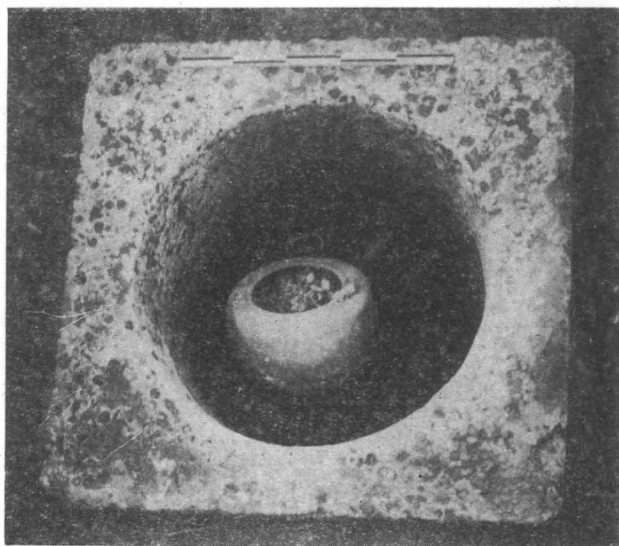

Εἰκ. 7. Μῆτρα ἐκ τοῦ τάφου Ηπ 9

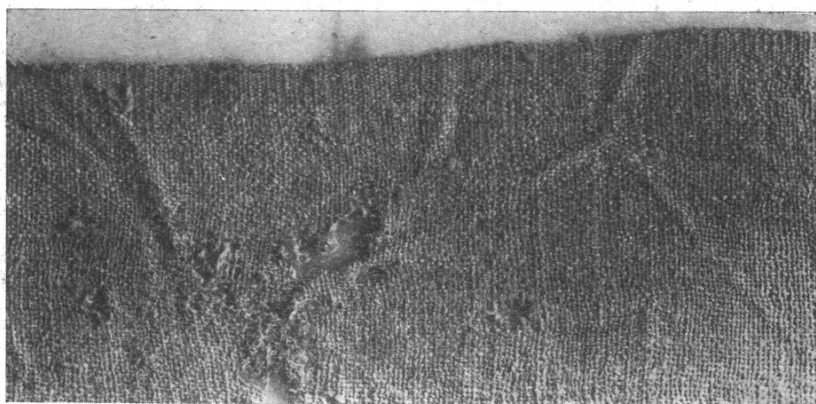
Τὸ σπουδαιότερον ἴσως ἀποτέλεσμα τῆς ἐφετεινῆς σκαφῆς ἦτο ἡ ἀποκάλυψις συστάδος τάφων προϊστορικῶν εἰς τὸ δυτικὸν ἄκρον τοῦ νεκροταφείου καὶ εἰς τὸν τομέα Λ—Μ. Ἡ περὶ τοὺς τάφους τούτους

1. Εἰς τὸν κ. Ζήσιν ὀφείλω θερμὰς εὐχαριστίας διὰ τὴν πολύτιμον συμβολὴν τοῦ ταύτην εἰς τὴν μελέτην τῶν εὐρημάτων τῆς Ἐλευσίνος.

ἔκτασις περιορίζεται ὑπὸ τοίχων κατασκευασθέντων εἰς τοὺς ἱστορικοὺς χρόνους (εἰκ. 10), εἰς τὴν ἔκτασιν δὲ ταύτην οὐδεμία ἐγένετο ἀπόπειρα

Εἰκ. 8. Σαρκοφάγος τομέως 2 περιέχουσα χαλκὴν κάλπην καὶ 5 λευκίθους κατασκευῆς τάφων εἰς μεταγενεστέρους χρόνους. Ὅκτῳ ἐν ὅλῳ τάφοι ἀνευρέθησαν εἰς τὸν περικλεισμένον χώρον, ἐκ τούτων δὲ οἱ ἑξ εἶχον

Εἰκ. 9. Μεγέθυνσις τμήματος ὑφάσματος εὐρεθέντος εἰς τὴν σαρκοφάγον Ζ3 ἀνοιγῇ καὶ ἐρευνηθῇ προγενεστέρως, δύο δὲ μόνον εἶχον διαφύγει, διότι ἦσαν μικρότεροι καὶ ἦσαν τοποθετημένοι εἰς μεγαλύτερον βάθος (εἰκ. 10 α

καὶ β). Καὶ οἱ δύο ἀνήκουσιν εἰς τοὺς τελευταίους χρόνους τῆς μεσοελλαδικῆς ἐποχῆς καὶ εἶναι τοῦ γνωστοῦ κιβωτισχίμου τύπου. Οἱ ἔξ ἔχουν μεγάλας διαστάσεις καὶ τοῦλάχιστον τέσσαρες ἔξ αὐτῶν εἶχον ἀνοιχθῇ, τὸ περιεχόμενον αὐτῶν ἐξακριβωθῇ χωρὶς νὰ διαταραχθῇ, τὸ δὲ σκαφὲν τμήμα αὐτῶν μετὰ τὴν ἐξέτασιν εἶχε πληρωθῇ καὶ πάλιν ἐπιμελῶς διὰ λίθων καὶ χαλίκων (εἰκ. 11). Οἱ ἄλλοι δύο φαίνεται ὅτι ἡρευνήθησαν πλήρως καὶ δευτέραν φορὰν εἰς νεωτέρους χρόνους, ὅποτε τὸ περιεχόμενον αὐτῶν διεσκορπίσθη. Μεταξὺ τῶν λιθαρίων ἀνευρέθησαν καὶ ὀλίγα ὄστρακα,

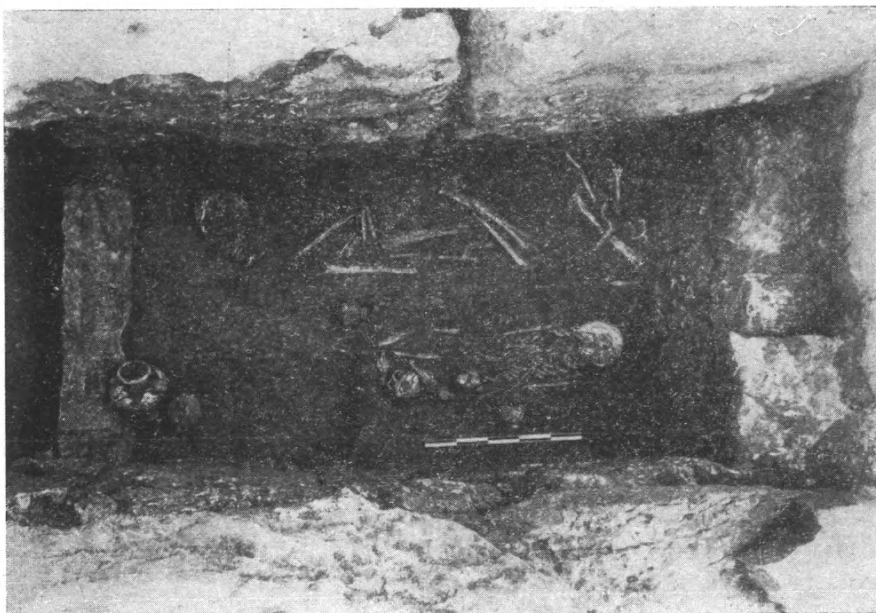

Εἰκ. 10. Συστάς προϊστορικῶν τάφων εἰς τὸν τομέα Α. Οἱ τάφοι τῶν «7»

τὰ ὅποια ἀσφαλῶς ἀνάγονται εἰς τοὺς ἱστορικοὺς χρόνους. Μερικὰ τούτων φαίνεται ὅτι ἀνήκουσιν εἰς τὰ μέσα τοῦ πέμπτου π.Χ. αἰῶνος, ἀλλὰ τὰ περισσότερα, φαίνεται ὅτι εἶναι ὑστερογεωμετρικά. Ἡ πληρεστέρα σκαφὴ τοῦ χώρου καὶ τῶν τάφων αὐτῶν τὸ προσεχὲς ἔτος ἐλπίζομεν ὅτι θὰ παράσχη περισσότερα δεδομένα, ὄστρακα ἰδίως, τὰ ὅποια θὰ ἐπιτρέψωσι τὴν ἀκριβεστέραν χρονολόγησιν τοῦ πρώτου ἀνοίγματος τῶν τάφων τούτων ὥς καὶ τῆς κατασκευῆς τῶν τοίχων, οἱ ὅποιοι περιορίζουσιν αὐτούς. Εἶναι ὁμως προφανὲς ὅτι οἱ τάφοι οὗτοι εἰς τοὺς ἱστορικοὺς χρόνους διεκρίθησαν τῶν λοιπῶν καὶ ἀπετέλεσαν εἰδικὴν συστάδα, ἡ περιοχὴ τῆς ὁποίας διετηρήθη

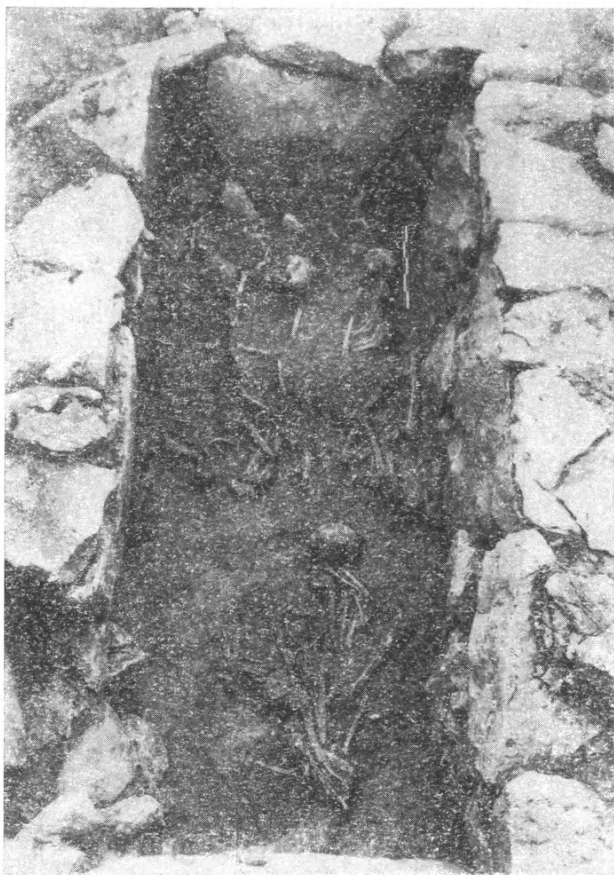
Εἰκ. 11. Τάφος Μπ 5, μέρος τοῦ ὁποίου εἶχε πληρωθῇ
διὰ μικρῶν λίθων καὶ χαλίκων.

Εἰκ. 12. Περιεχόμενον τάφου Λπ 4

εἰς τὴν ἀρχικὴν αὐτῆς μορφήν μέχρι τοῦ τέλους τῆς χρήσεως τοῦ νεκροταφείου. Πρέπει ἰδιαιτέρως γὰ ἐξαρθῇ ἢ μὴ ἀνεύρεσις ταφῶν τῶν ἱστορικῶν χρόνων μεταξὺ τῶν προϊστορικῶν τάφων τῆς περιοχῆς.

Δυνάμεθα νὰ ὑποθέσωμεν μετὰ σχετικῆς πιθανότητος ὅτι οἱ ἐξ τάφοι τοῦ τομέως Λ—Μ εἶναι οἱ ὑπὸ τοῦ ΠΑΥΣΑΝΙΟΥ ἀναφερόμενοι τάφοι τῶν

Εἰκ. 13. Περιεχόμενον τάφου Λ π 1

ἐκστρατευσάντων ἐναντίον τῶν Θηβῶν Ἀργείων συμμάχων τοῦ Πολυνείκου (Ἀττικά, 31, 1), οἱ τάφοι τῶν ἀρχηγῶν, οἱ ὅποιοι κατὰ τὸν ΠΛΟΥΤΑΡΧΟΝ (Θησεύς, 29) ἐδεικνύοντο εἰς τοὺς ἐπισκέπτας τῆς Ἐλευσίνος. Ἡ σκαφή αὐτῶν ὅμως ἀπέδειξεν ὅτι οἱ ἐξ τάφοι δὲν ἀνῆκον πράγματι εἰς τοὺς μυθικοὺς ἐκείνους ἥρωας. Διότι τοῦλάχιστον δύο ἐξ αὐτῶν ἀνάγονται εἰς μεσοελλαδικοὺς χρόνους, ἕτερος δέ, τρίτος (ὁ Μ π 4), κατεσκευάσθη καὶ ἐχρησι-

μοποιήθη τὸ πρῶτον κατὰ τὴν μεσοελλαδικὴν ἐποχὴν, ἐχρησιμοποιήθη δὲ καὶ πάλιν κατὰ τὴν ὑστεροελλαδικὴν III περίοδον, ἀφ' οὗ τὸ μῆκος του ἐδιπλασιάσθη σχεδόν. Εἰς τὴν ἰδίαν ὑστεροελλαδικὴν περίοδον ἀνήκει χρονολογικῶς καὶ ἡ ἐκστρατεία κατὰ τῶν Θηβῶν, ἐν τούτοις ὅμως καὶ ὁ τάφος οὗτος ἀποδεικνύεται ξένος πρὸς τοὺς ἥρωας, διότι ἐντὸς αὐτοῦ εὗρέθη σκελετὸς παιδίου μετὰ τῶν σχετικῶν πρὸς παιδικὴν ταφὴν κτερισμάτων (εἰκ.12). Ἐκ τῶν ὑπολειπομένων τριῶν, οἱ δύο φαίνεται ὅτι κατεσκευάσθησαν κατὰ τὴν ὑστεροελλαδικὴν III περίοδον, ἀλλὰ τὸ περιεχόμενόν των εἶχε κατα-

Εἰκ. 14. Τάφος Απ 1

στραφῇ καὶ διασκορπισθῇ εἰς προγενεστέρους χρόνους καὶ μόνον διὰ τὸν τάφον Απ 1 δυνάμεθα νὰ εἴμεθα βέβαιοι ὅτι κατεσκευάσθη καὶ ἐχρησιμοποιήθη κατὰ τὴν ὑστεροελλαδικὴν III περίοδον, διότι τὸ περιεχόμενόν του διεσώθη (εἰκ. 13). Εἶναι εἷς τῶν μεγαλυτέρων μέχρι τοῦδε ἀνασκαφέντων τάφων τῆς Ἑλευσίνος (αἱ διαστάσεις του εἶναι: 2.93 μ. μῆκος, 1.32 μ. πλάτος) καὶ ἔχει ἴδιον περίβολον ἐξ ὀγκολίθων καὶ ἴδιον σῆμα παρὰ τὴν εἴσοδόν του (εἰκ. 14).

Οἱ κάτοικοι τῶν ἱστορικῶν χρόνων φαίνεται ὅτι ἀπέδωσαν τοὺς τάφους εἰς τοὺς ἥρωας κατὰ τρόπον συνήθη εἰς τοὺς χρόνους ἐκείνους. Κατὰ τὸν

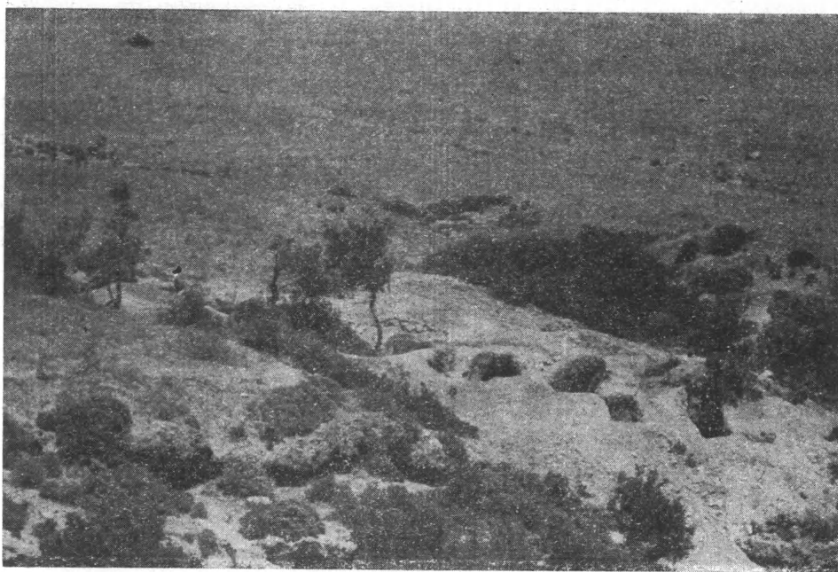
ἴδιον τρόπον καὶ οἱ ἐντὸς τῆς ἀκροπόλεως τῶν Μυκηνῶν ἀποκαλυφθέντες ὑπὸ τοῦ Schliemann βασιλικοὶ τάφοι εἶχον ἀποδοθῇ εἰς τὸν Ἀγαμέμνονα καὶ τοὺς ἀκολούθους του. Γεννᾶται ὅμως τὸ ἐρώτημα ἐὰν ἡ ἀπόδοσις αὕτη ἐστηρίζετο ἐπὶ παλαιότερας παραδόσεως, ἡ ὁποία ἐτοποθέτει τοὺς τάφους τῶν μυθικῶν ἡρώων εἰς τὸ σημεῖον ἐκεῖνο τοῦ νεκροταφείου, ἢ ἐγένετο αὐθαιρέτως, ὅταν οἱ τάφοι εὐρέθησαν καὶ ἡρευνήθησαν. Ἐὰν ἡ ἀπόδοσις ἐστηρίζετο ἐπὶ τῆς παραδόσεως θὰ ἦτο ἄρα γε δυνατόν νὰ ὑποτεθῇ ὅτι εἷς τοῦλάχιστον τῶν τάφων ἦτο ὁ ὑπὸ τῆς ἀρχικῆς παραδόσεως φερόμενος ὡς τάφος τῶν ἡρώων; Πληρεστέρα μελέτη τῶν ἀνευρεθέντων καὶ εὐρυτέρα τοῦ χώρου ἀνασκαφῇ ἴσως δώσῃ ἀπάντησιν εἰς τὸ ἐρώτημα τοῦτο. Τὴν εὐρυτέραν ταύτην ἀνασκαφὴν τοῦ χώρου θὰ ἀναλάβωμεν τὴν ἄνοιξιν τοῦ 1954.

Τὸ μεγαλύτερον τμῆμα τοῦ τομέως Θ ἀπαλλοτριωθὲν ἡγοράσθη ὑπὸ τῆς Ἑταιρείας καὶ περιεκλείσθη διὰ συρματοπλέγματος. Κατὰ τὸν τρόπον αὐτὸν οἱ σπουδαιότεροι τάφοι τοῦ τομέως, οἱ ὁποῖοι φανερώουσι τὴν ἐξέλιξιν τοῦ τε σχήματος τῶν τάφων καὶ τῶν ταφικῶν ἐθίμων τῶν προϊστορικῶν χρόνων, διασωθέντες τίθενται εἰς τὴν διάθεσιν τῶν ἐρευνητῶν πρὸς μελέτην.

ΓΕΩΡΓΙΟΣ Ε. ΜΥΛΩΝΑΣ

5. ΑΝΑΣΚΑΦΗ ΜΥΚΗΝΑΪΚΩΝ ΤΑΦΩΝ ΠΕΡΑΤΗΣ

Εἰς τὴν πᾶρειαν χαράδρας ἣ ὁποία ῥέει κατὰ μῆκος τῶν προπόδων τῆς λοφοσειρᾶς τῆς Περαιτῆς, τῆς κλειούσης πρὸς Β. τὸν ὄρμον τοῦ Πόρτο - Ράφτη, ὑπάρχουν ἑκατοντάδες τάφων μυκηναϊκῶν, πολλάκις εἰς δύο καὶ τρεῖς ὑπερκειμένας σειράς. Δύο ἐξ αὐτῶν ἐσκάφησαν πρὸ ἐτῶν ὑπὸ τοῦ ΣΤΑΗ (*Αρχ. Ἐφ. 1895, σ. 201 - 202). Ἄνω τῶν 70 ἔχουν κατὰ καιροὺς συληθῇ ὑπὸ ἀρχαιοκαπήλων, οἱ δὲ ἀσύλητοι εἶναι ἀσφαλῶς περισσότεροι.

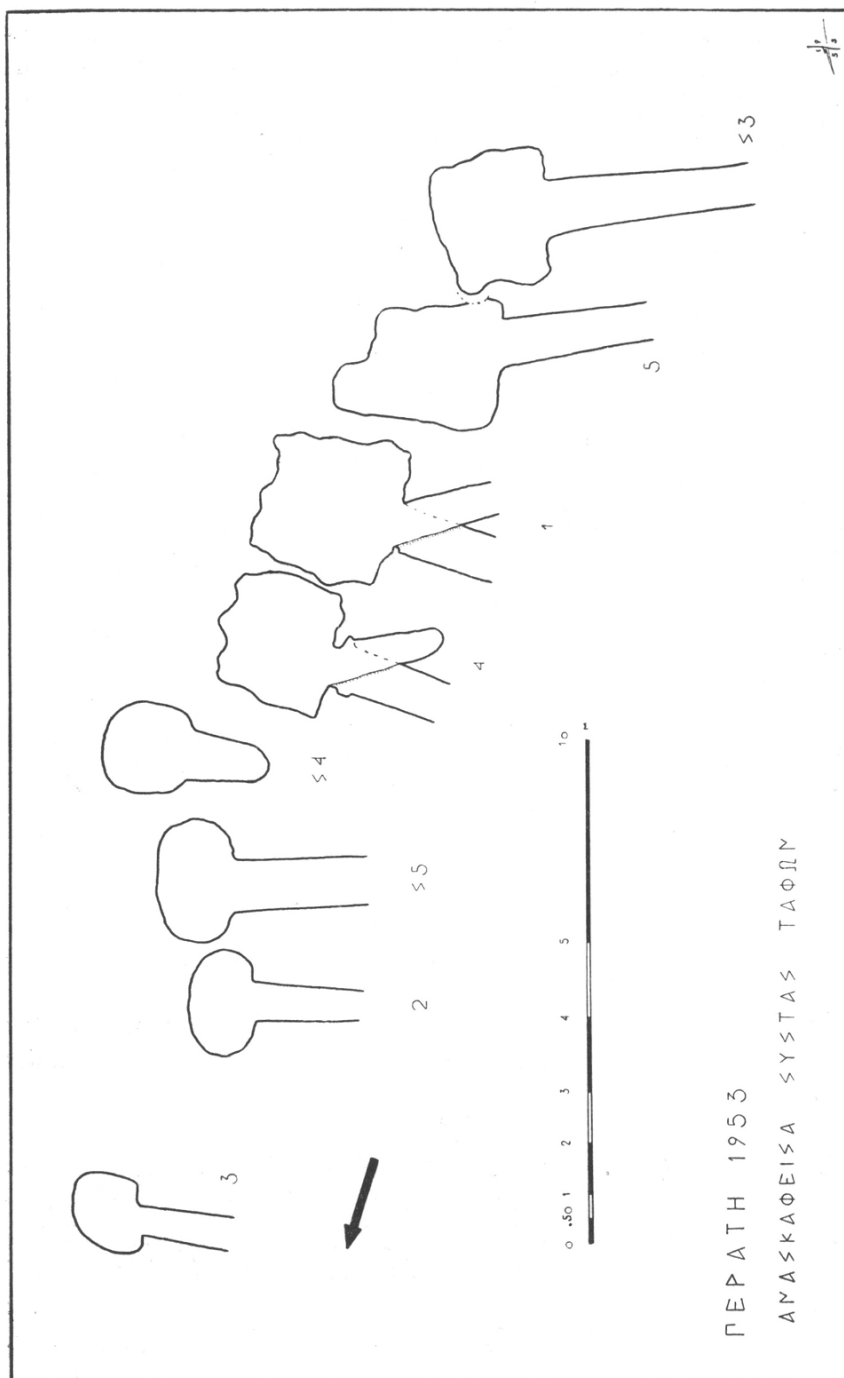

Εἰκ. 1. Ἡ ἀνασκαφεῖσα ταφικὴ συστάς. Δεξιὰ ὁ τάφος Σ 3 καὶ ἐν συνεχείᾳ οἱ τάφοι 5, 1, 4, 2 καὶ 3

Ἡ ἀνασκαφὴ τοῦ νεκροταφείου ἤρχισε μὲ πίστωσιν τῆς Ἀρχ. Ὑπηρεσίας τὴν 13ην Ἀπριλίου 1953, ἐσυνεχίσθη δὲ καὶ ἐπερατώθη τὴν 19ην Μαΐου τοῦ αὐτοῦ ἔτους διὰ πιστώσεως χορηγηθείσης ὑπὸ τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας.

Οἱ τάφοι εἶναι μικροὶ θαλαμοειδεῖς, μὲ σχῆμα ἀκανονίστως τετράπλευρον ἢ ἑλλειπτικόν, βραχεῖς δρόμους καὶ χαμηλοτάτην ὀροφήν. Ὑπὸ μικρῶν νεροσυρμῶν ἐκβαλλουσῶν εἰς τὴν χαράδραν χωρίζονται εἰς συστάδας, εἶναι δὲ τόσοι πυκνῶς τοποθετημένοι, ὥστε νὰ ἀπέχουν μεταξύ των ὀλιγώτερων τοῦ 1 μέτρου συνήθως.

Ἐκ τῶν συστάδων αὐτῶν ἀνεσκάφη μία (σχεδ. I, εἰκ. 1), ὅπου ἠρευνήθησαν 5 ἀσύλητοι (σχ. I, τάφοι 1 - 5) καὶ ἐκαθαρίσθησαν 3 συλημέ-

νοι (σχ. I, τάφοι Σ 3, Σ 4, Σ 5). Ἐκαθαρίσθησαν ἐπίσης 2 ἄλλοι συλημένοι (Σ 1 καὶ Σ 2) εὐρισκόμενοι εἰς μικρὰν ἀπόστασιν ἀπὸ τὴν συστάδα. Λόγω τοῦ λίαν εὐθρύπτου τοῦ πετρώματος, ἐντὸς τοῦ ὁποίου ἔχουν ὀρυχθῆ, οἱ τάφοι ἔχουν ἀμελῆ καὶ πολλάκις ἀσαφῆ διαμόρφωσιν, οἱ δὲ θόλοι των ἔχουν βυθισθῆ, πλὴν τοῦ Σ 2, ὁ ὁποῖος, ἐσκαμμένος ἐντὸς φλεβὸς σχετικῶς σκληροτέρας, διατηρεῖ ἐν μέρει τὴν ὀροφὴν του, ἔχει δὲ εἴσοδον καλῶς

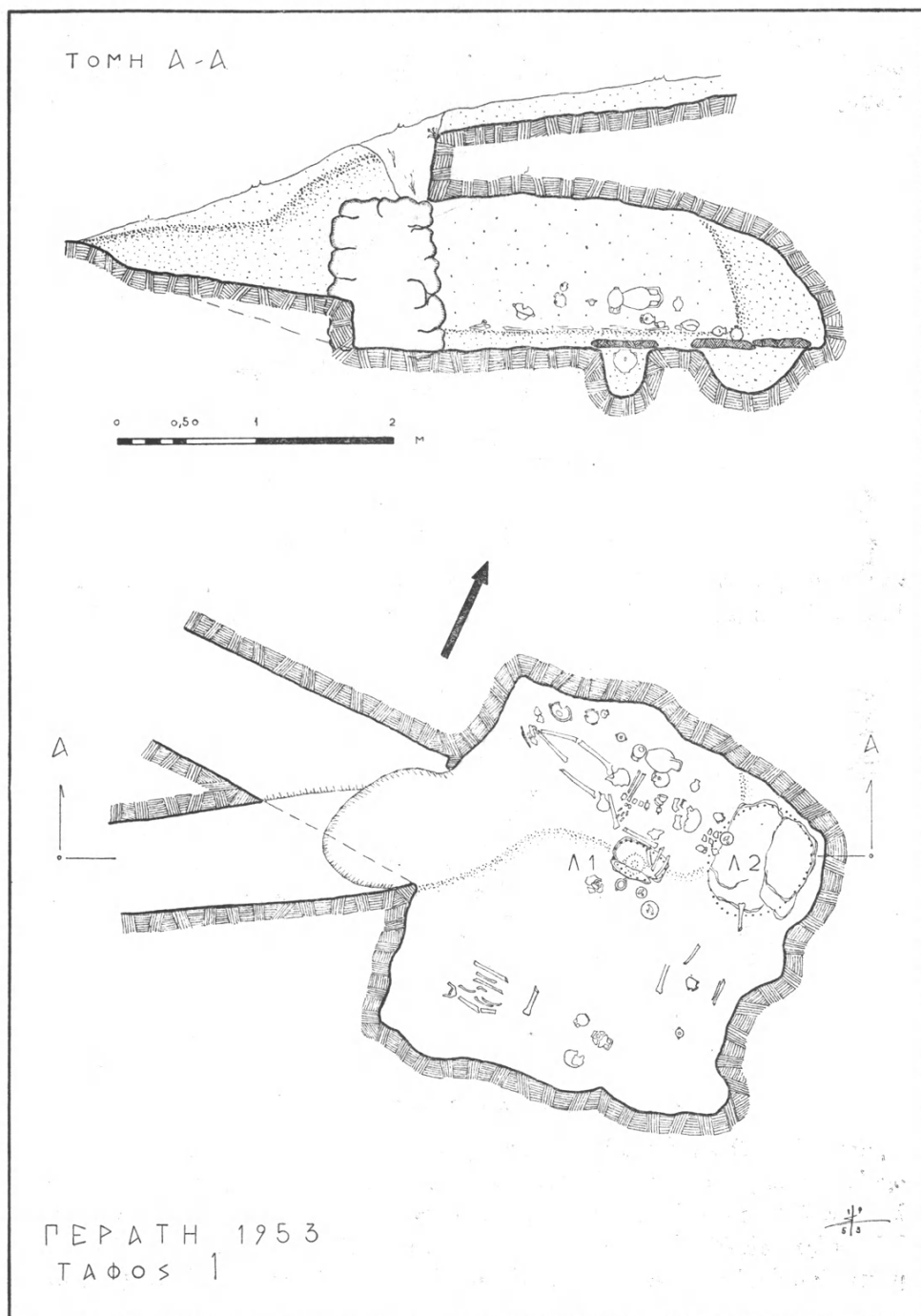
Εἰκ. 2. Καῦσις βρέφους ἐντὸς ὀστεοδόχης ἐκ τοῦ λάκκου 2 τοῦ τάφου 1

διατηρουμένην καὶ δρόμον ἐπιμήκη καὶ στενόν, τοῦ ὁποίου αἱ παρειαὶ συγκλίνουν πρὸς τὰ ἄνω.

Ἡ εἴσοδος τῶν τάφων ἐφράσσετο διὰ τῆς συνήθους λιθοδομῆς, πλὴν ἑνός, τοῦ 4, ὅστις, ὡς ἀπεδείχθη, εἶχε συληθῆ ἤδη ἀπὸ τῶν μυκηναϊκῶν χρόνων.

* *

Τάφος 1 (σχεδ. I καὶ II). Ὁ τάφος αὐτὸς παρουσιάζει τὴν ἰδιορρυθμίαν ὅτι ἔχει ἐπὶ τῆς ἀνατολικῆς του πλευρᾶς 2 δρόμους, μὲ κοινήν τὴν εἴσοδον. Ὁ δεύτερος ἐξ αὐτῶν, ὁ πρὸς Ν., ἔχει κατεύθυνσιν λοξὴν πρὸς τὸν τάφον, τὸ ἐπίπεδόν του δὲ εὐρίσκεται ἀρκετὰ ὑψηλότερον τοῦ πρώτου. Ἡ εἴσοδος εἶχε φραχθῆ ἐπιμελέστατα δι' ἀσυνήθους ποσότητος λίθων, στερεώτατα σφηνωμένων εἰς τὴν θέσιν των δι' ἄλλων μικροτέρων.

Περιεῖχεν ὁ τάφος πέντε ταφάς: Αἱ δύο πρῶται ἀπετελοῦντο ἀπὸ σωροὺς ἀπωθημένων ὀστέων καὶ ἦσαν κτερισμέναι μὲ δύο ψευδοστόμους ἀμφορεῖς καὶ δύο πιθοσχήμους ἀμφορίσκους. Ἡ τρίτη εὑρέθη ἐντὸς λάκκου

Εἰκ. 3. Ἀγγεῖα λάκκου 1 τοῦ τάφου 1

κου κεκαλυμμένου ἀπὸ δύο πλάκας πρασινωποῦ σχιστολίθου. Ἐντὸς τοῦ λάκκου ἔκειτο μικρὸς πιθοσχήμιος ἀμφορεὺς περιέχων τὰ κεκαυμένα ὀστέα

Εἰκ. 4. Ἀγγεῖα λάκκου 2 τοῦ τάφου 1

νηπίου (εἰκ. 2) καθὼς καὶ μικροτάτην χρυσῇν σφαιρικὴν ψῆφον. Ἄλλη, ὅμοια, εὑρέθη ἐντὸς τοῦ λάκκου. Ἐπὶ τοῦ δαπέδου τοῦ τάφου, παρὰ τὸν λάκκον, ἴσταντο 4 ἀγγεῖα (εἰκ. 4), προφανῶς τὰ κτερίσματα τῆς ταφῆς. Ἡ τετάρτη εὑρέθη ἐντὸς λάκκου μεγαλυτέρου τοῦ προηγουμένου, καλυπτομένου ὑπὸ ὁμοίων πλακῶν. Ἐπ' αὐτῶν εὑρέθησαν 4 ἀγγεῖα πῆλινα (εἰκ. 3)

καὶ ἐν χάλκινον εἰς τεμάχια. Ὁ λάκκος περιεῖχεν ὅστ'α ἐπίσης κεκαυμένα καὶ ἀνήκοντα, καθὼς προκύπτει ἐκ τῆς ἐξετάσεως τῶν ὀδόντων, εἰς ἄτομον νέον τὴν ἡλικίαν, πιθανώτατα δὲ εἰς γυναῖκα. Μεταξὺ τῶν ὀστέων αὐτῶν ἔκειντο καὶ τὰ κτερίσματα, περιλαμβάνοντα μερικὰ ἐκ τῶν συνήθων κομβίων, τεμάχια ἐλεφαντοστοῦ, χρυσοῦς καὶ ἀργυροῦς δακτυλίους, ψήφους καὶ κυλίνδρους ἐξ ὀστοῦ, φαγεντιανῆς καὶ ἡμιπολυτίμων λίθων καὶ ἄλλα ἀνάλογα. Ἰδιαιτέρως ἀξιοσημείωτα εἶναι τὰ ἑξῆς :

α) Δύο χρυσοὶ δακτύλιοι μὲ σφενδόνην φέρουσιν ἔγγλυφον παρὰ-

Εἰκ. 5. Σφραγιδόλιθοι τοῦ τάφου 1

στασιν. Τοῦ ἐνὸς ἔχει ἀποτριβὴ ἐντελῶς ἐκ τῆς χρήσεως, εἰς τὸ ἄλλο διακρίνονται δύο ζῶα (ἵπποι) τρέχοντα ἐν μέσῳ σχηματοποιημένων κλάδων (δάσους;).

β) Δύο φακοειδεῖς σφραγιδόλιθοι ἀπὸ ὀπάλιον (εἰκ. 5), διάτρητοι μὲ ἔγγλυπτον παρὰστασιν. Ἐπὶ τοῦ ἐνὸς ζῶον (βοῦς;) τρέχον ἐν μέσῳ σχηματοποιημένων κλάδων. Ἐπὶ τοῦ ἄλλου αἶγαγρος, μὲ τὸ σῶμα συνεστραμμένον τοξοειδῶς εἰς ἀφύσικον στάσιν, ἐκτινάσσωσιν τοὺς ὀπισθίους πόδας πρὸς τὰ ἄνω. Μεταξὺ αὐτῶν ἡ προτομὴ ἄλλου αἰγάγρου.

γ) Ἑπτὰ χρυσαῖ ψῆφοι κυλινδρικοῦ σχήματος. Ὁ πυρὴν ἀποτελεῖται ἀπὸ λεπτότατον ἔλασμα τυλιγμένον εἰς κύλινδρον μὲ ὀλίγον πεπισμένα τὰ ἄκρα. Ἐξωτερικῶς, ὁ κύλινδρος καλύπτεται ἀπὸ προσκεκολλημένα μικρὰ μικρότατα χρυσαῖ σφαιρίδια, κανονικῶς τοποθετημένα (44 - 48 κατὰ ψῆφον).

Κατὰ τὸ μέγεθος εἶναι σχεδὸν ὅμοια (τὸ μῆκος ποικίλλει ἀπὸ 7,5-9 χιλιοστά, ἡ διάμετρος ἀπὸ 9-11 χιλ., τὸ βάρος ἀπὸ 4,40 ἕως 6,70 γραμμάρια).

δ) Δίσκος χάλκινος συνεστραμμένος, πολὺ ὀξειδωμένος. Σώζεται ὀλίγον περισσότερον τοῦ ἡμίσεος, τὸ ὑπόλοιπον δὲν εὐρέθη. Ἔχει διάμετρον 17,7 μ., πάχος 0,005 μ. καὶ βάρος 728 γραμμάρων. Ἐπὶ τῆς ἐπιφανείας του οὐδὲν ἔχνος διακοσμήσεως ἢ κατεργασίας σώζει.

ε) Ἑγγλυπτος σφραγιδοκύλινδρος ἐξ αἱματίτου (εἰκ. 6), διάτρητος κατὰ τὸ μῆκος του, μήκους 31, διαμέτρου 14 καὶ περιμέτρου 43 χιλ. Ἡ ἐργασία εἶναι λεπτοτάτη, ἀξιοσημείωτος διὰ τὴν ποιότητά της. Ἡ παρά-

Εἰκ. 6. Συροχιτιτικὸς σφραγιδοκύλινδρος τοῦ τάφου 1

στασις ἀποτελεῖται ἀπὸ δύο συμπλέγματα:

Εἰς τὸ πρῶτον, μορφὴ δαίμονος πτερωτοῦ, ἀσκεποῦς, κρατεῖ δι' ἐκάστης τῶν χειρῶν ζῶον (λέοντα πτερωτὸν καὶ κερασφόρον) ἀνεστραμμένον, πατεῖ δὲ ἐπὶ ἀντιθετικοῦ συμπλέγματος λέοντος καὶ ταύρου. Εἰς τὸ δεύτερον, δύο μορφαὶ δαιμόνων ἀντιμέτωποι, πατοῦσαι ἐπὶ συνεχοῦς στείρας καὶ φέρουσαι κωνικὸν πῖλον μὲ κέρατα, κρατοῦν διὰ τῆς μιᾶς χειρὸς ἐκάστη ἀνὰ ἓνα τῶν ὀπισθίων ποδῶν ἀνεστραμμένης αἰγός, ἐνῶ διὰ τῆς ἄλλης ὑποβαστάζουν πτερωτὸν ἡλιακὸν δίσκον. Εἰς τὰ μεταξὺ τῶν μορφῶν κενὰ εἰκονίζονται αἰγᾶγρος, κεφαλὴ λέοντος (;) κατ' ἐνώπιον, ἀστέρες καὶ ρόδακες, μεταξὺ δὲ τῶν ἀνοικτῶν ποδῶν τῶν δύο τελευταίων δαιμόνων ἀνὰ ἓν πτηνόν.

Ὁ κύλινδρος εἶναι καταφανῶς μικρασιατικῆς προελεύσεως. Ἐξ ὧν μάλιστα δύναμαι νὰ κρίνω ἐκ τῆς ὑπ' ὄψει μου βιβλιογραφίας πιστεύω ὅτι εἶναι συροχιτιτικὸς, καὶ δὴ ὅτι ἀνήκει εἰς τὴν κατὰ Hogarth 3ην ἐποχὴν, καλύπτουσιν χρονολογικῶς τὸν 13ον αἰῶνα.

ς) Δέλτος (Cartouche) ἐκ φαγεντιανῆς, αἰγυπτιακὴ (εἰκ. 7), διάτρητος κατὰ μῆκος της φέρουσα εἰς ἀμφοτέρας τὰς ὕψεις της ἐγγράρακτον ἐπιγραφὴν δι' ἱερογλυφικῶν χαρακτῆρων. Ἔχει σχῆμα τετράπλευρον μὲ στρογγύλας γωνίας· μῆκος 31, πλάτος 10 καὶ πάχος 6 χιλιοστῶν. Ἐπὶ τῆς μιᾶς ὀψεως φέρει τὴν ἐπιγραφὴν : WS' R - M ꞌ CT - RC, STP NR NRC (ἰσχυρὰ εἶναι ἡ ἀλήθεια τοῦ Ρᾱ, ἐκλεκτὸς τοῦ Ρᾱ), ἐπὶ τῆς ἄλλης δὲ τὴν ἐπιγραφὴν : RC - MS' - SW MRJ - IMN (Ραμσῆς, ὁ ἀγαπητὸς τοῦ Ἀμών).

Εἰκ. 7. Αἰγυπτιακὴ δέλτος τοῦ τάφου 1

Πρόκειται δηλαδὴ περὶ δέλτιου τοῦ Φαραὼ Ραμσῆ τοῦ II, τῆς 19ης δυναστείας, βασιλεύσαντος κατὰ τὰ ἔτη 1301 - 1234.

Ἡ πέμπτη ταφή, εὑρεθεῖσα κατὰ χώραν, ἔκειτο κατὰ μῆκος τῆς Β. πλευρᾶς τοῦ τάφου, ἐπὶ δαπέδου ὀλίγον ὑψηλοτέρου τῶν δύο προηγούμενων, τὰς ὁποίας ἐκάλυπτε. Ὁ νεκρὸς ἔκειτο ὕπτιος. Παρὰ τοὺς πόδας του εὑρέθη χάλκινον μαχαίριδιον καὶ ψευδόστομος ἀμφορεὺς εἰς τεμάχια, κατὰ μῆκος δὲ τοῦ δεξιοῦ του πλευροῦ τρεῖς ψευδόστομοι ἀμφορεῖς, δύο πιθόσχημοι ἀμφορίσκοι, ἓν προχοῖδιον, εἷς ἀμφορεὺς μὲ στενὸν λαμόν καὶ στόμιον καὶ δύο κωδωνόσχημα ἀγγεῖα μὲ δύο ὀριζοντίους λαβὰς (εἰκ. 8). Εἶναι προφανὲς ὅτι ἡ ταφή αὕτη εἶναι χρονολογικῶς ἡ τελευταία.

Ἐπὶ τῆς ἐπιφανείας τοῦ ἐδάφους παρὰ τὸν τάφον εὑρέθη κατὰ χώραν

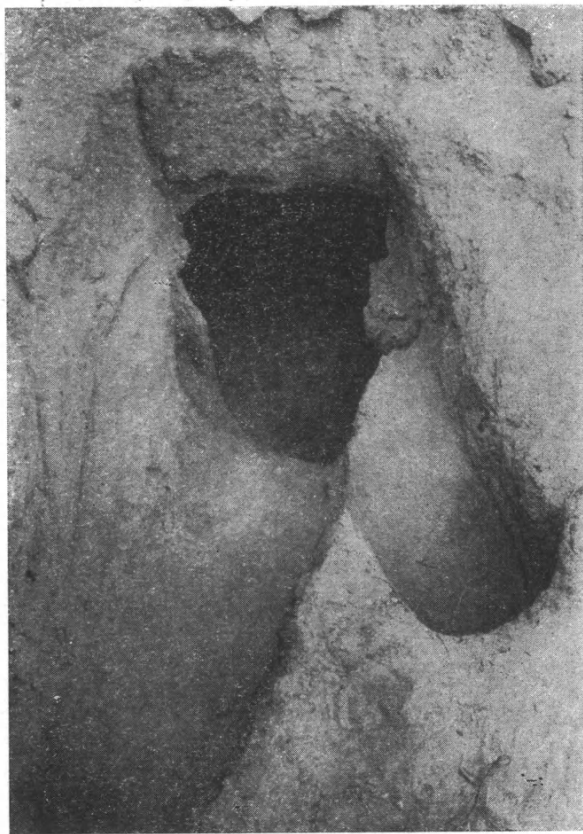
Εἰκ. 8. Ἀγγεῖα ὕβριου ταφῆς τάφου 1

κύαθος μὲ δύο λαβὰς. Πιθανῶς πρόκειται περὶ προσφορᾶς τῶν ἐπιζώντων πρὸς τοὺς νεκρούς.

Τάφος 2 (σχ. I). Μικρὸς, σχήματος ἑλλειπτικοῦ, μὲ δρόμον μᾶλλον

βραχύν. Εἶχε σκαφή ἐντὸς ἱζήματος μαλακῆς ἄμμου. Ἡ θόλος, ἐπισφαλῶς στηριζομένη, εἶχε πέσει καὶ καλύψει τὴν ταφήν. Οἱ λίθοι τῆς εἰσόδου εὐρέθησαν κατὰ χώραν καὶ ὁ δρόμος δὲν εἶχεν ἔχνη παραβιάσεως.

Περιεῖχεν ἓνα σκελετὸν κεκλιμένον ἐλαφρῶς ἐπὶ τοῦ δεξιοῦ πλευροῦ,

Εἰκ. 9. Ὁ τάφος 4 μετὰ τοὺς δύο δρόμους.

ἦτο δὲ τελείως ἀκτέριστος, ἀποτελῶν τὸ μοναδικὸν τοιοῦτον παράδειγμα ἐξ ὅλων τῶν ἀνασκαφέντων ἐκεῖ τάφων.

Τάφος 3 (σχεδ. I). Μικρὸς ἀτομικὸς τάφος, ἔσκαμμένος ἐντὸς σκληρᾶς φλεβὸς ψαμμολίθου. Ἔχει σχῆμα τετράπλευρον ἀκανόνιστον μὲ καμπύλας γωνίας καὶ πλευρὰς καὶ ἰδιαιτέρως λεῖα τοιχώματα. Ὁ δρόμος του εἶναι στενωτέρως εἰς τὴν εἴσοδον (0,56) παρ' ὅσον εἰς τὴν ἀρχὴν του (0,66). Ἀντιθέτως δηλαδὴ πρὸς τοὺς ὑπολοίπους τάφους στενοῦται, ἀντὶ νὰ εὐρύ-

νεται. Οἱ λίθοι τῆς εἰσόδου, μεγάλοι εἰς τὸ κάτω μέρος καὶ μικρότεροι ἐπάνω, εὐρέθησαν κατὰ χώραν, δίδουν δὲ μίαν καλὴν ἰδέαν τῶν διαστάσεων καὶ τοῦ σχήματος τοῦ ἀνοίγματος τῆς εἰσόδου, τὸ ὁποῖον, καθὼς φαίνεται, εἰς τὸ ἄνω μέρος του δὲν ἦτο ὀριζόντιον ἀλλ' ἐλαφρῶς καμπύλον, σχηματίζον εἶδος τόξου.

Περιεῖχε μερικὰ ὁστᾶ μόλις διατηρούμενα. Εἰς τὴν ΝΑ γωνίαν του εὐρέθη πρόχους συντετριμμένη ἐκ τῆς πτώσεως τῆς θόλου, εἰς δὲ τὴν ΝΑ γωνίαν κρατηρῆσκος σχεδὸν ἀκέραιος, διότι προφανῶς ἡ πρὸς τὰ ἔσω ἐλαφρὰ κλίσις τοῦ τοιχώματος τοῦ τάφου τὸ εἶχε προστατεύσει ἀπὸ τὰ πεσόντα χρώματα.

Τάφος 4 (σχεδ. Ι). Ὁ τάφος αὐτός, ὁ ὁποῖος εὐρέθη παραπλεύρως τοῦ Τ. 1, παρουσιάζει τὴν ἰδίαν μὲ ἐκείνον ἰδιοτυπίαν. Ἐχει δύο δρόμους, μὲ κοινὴν τὴν εἴσοδον (εἰκ. 9). Ἀξιοσημείωτον εἶναι ὅτι ὡς πρὸς τὴν προτεραιότητα, τὴν κατεύθυνσιν καὶ τὰ ὑπόλοιπα ἐν γένει χαρακτηριστικά, ἡ ἀντιστοιχία τῶν δρόμων τῶν δύο τάφων εἶναι ἀπόλυτος. Εὐρέθη καὶ αὐτὸς πλήρης, ἡ λιθοδομὴ ὅμως τῆς εἰσόδου ἀπουσίαζε καθ' ὁλοκληρίαν. Ἀφ' ἑτέρου, τὸ ἔδαφος ἀμέσως πρὸ τῆς εἰσόδου εἶχε πρὸ ὀλίγου σκαφῇ. Εἶναι φανερὸν ὅτι οἱ ἀρχαιοκάπηλοι τὸν εἶχον δοκιμάσει, μὴ εὐρόντες ὅμως τοὺς λίθους τοὺς ὁποίους ἀνέμενον, τὸν ἐγκατέλειψαν.

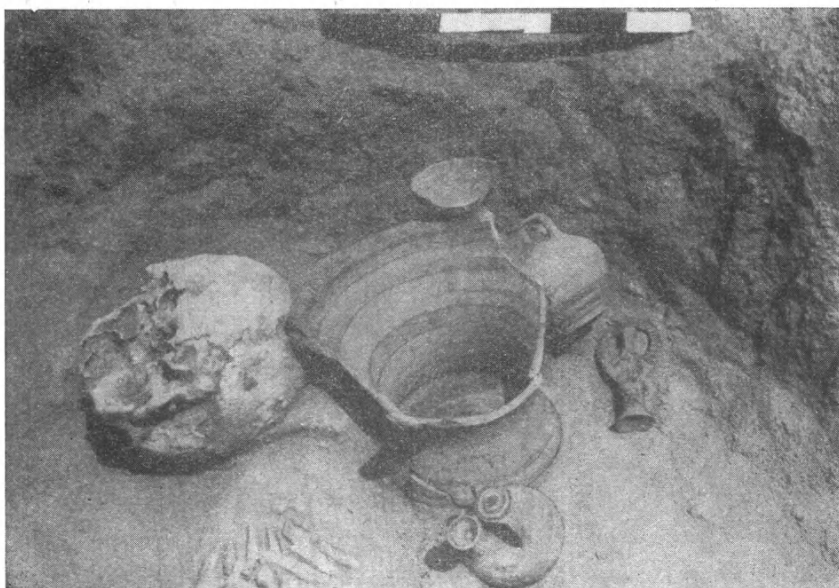
Εὐρέθησαν ἐντὸς αὐτοῦ 7 κρανία καὶ πλῆθος ὁστῶν κατακειμένων φύρδην-μίγδην. Οὔτε μία ἐκ τῶν ταφῶν ἔκειτο, ἔστω καὶ ἐν μέρει, κατὰ χώραν. Ἐγκατεσπαρμένα μεταξὺ τῶν ὁστῶν κατέκειντο δεκαεῖς ἀγγεῖα (πέντε ψευδόστομοι ἀμφορεῖς, εἷς κύαθος μὲ δύο λαβάς, εἷς σκύφος μὲ μίαν, πέντε ἀμφορίσκοι διαφόρων μεγεθῶν, δύο προχοῖδια, μία πρόχους, καὶ μία ἄλλη, χειροποίητος, ἀπὸ χονδροειδῆ πηλὸν τεφροῦ χρώματος). Ὅλα αὐτά, ἐφ' ὅσον δὲν εὐρέθησαν τεμαχισμένα, ἔκειντο κεκλιμένα, μερικὰ δὲ ἐξ αὐτῶν μὲ τὸ στόμιον πρὸς τὰ κάτω, καὶ μὲ ὁστᾶ ἄνωθεν καὶ κάτωθεν αὐτῶν. Ἐν μέσῳ ὅλων αὐτῶν, μεμονωμένως, εὐρέθησαν καὶ μερικὰ κομβία ἀπὸ στεατίτην, ψῆφοι ἀπὸ χρυσὸν καὶ ἡμιπολυτίμους λίθους, δακτύλιοι χρυσοῖ καὶ χάλκινοι καὶ μία ψῆφος μὲ ἑγγλυπτον παρὰστασιν δύο κερασφόρων ζώων (ἐλάφων ;) μετριωτάτης ἐργασίας.

Ἐξ ὅλων αὐτῶν, ἰδίως δὲ ἀπὸ τὸ ἐτερόκλιτον καὶ εὐτελὲς τῶν μικρῶν εὐρημάτων καθὼς καὶ ἀπὸ τὴν ἀπουσίαν τῶν λίθων τῆς εἰσόδου προκύπτει ὅτι ὁ τάφος εἶχε συληθῇ ἤδη ἀπὸ τῆς μυκηναϊκῆς ἐποχῆς.

Τάφος 5. Οἱ ἀρχαιοκάπηλοι τὸν εἶχον ἀνακαλύψει καὶ εἶχον παραβιάσει ἐν μέρει τὴν εἴσοδον, χωρὶς νὰ προχωρήσουν εὐτυχῶς περαιτέρω.

Ἀριστερὰ τῆς εἰσόδου εὐρέθησαν τρεῖς ταφαὶ κατὰ χώραν, ἐξ ὧν αἱ δύο ἔκειντο ἐπὶ τῶν λειψάνων δύο ἄλλων, προγενεστέρων. Ὁ σκελετός

τῆς πρώτης, ὕπτιος, ἦτο κτερισμένος μὲ τρεῖς ψευδοστόμους ἀμφορεῖς. Παρὰ τὸν σκελετὸν τῆς δευτέρας, ὁκλάζοντα, εὐρέθη κρατηρίσκος εἰς τεμάχια, ἀνήκων μᾶλλον εἰς τὴν ὑπ' αὐτὸν προγενεστέραν ταφήν. Ὁ τρίτος, κεκλιμένος ἐπὶ τοῦ ἀριστεροῦ πλευροῦ, ἦτο κτερισμένος μὲ τρεῖς πιθοσχήμους ἀμφορίσκους, δύο ψευδοστόμους ἀμφορεῖς καὶ ἓνα μικρότατον ἀμφορίσκον καθὼς καὶ μὲ ὀλίγα εὐτελεῖ κοσμήματα. Ὑπὸ τὸ κρανίον, εὐρέθη-

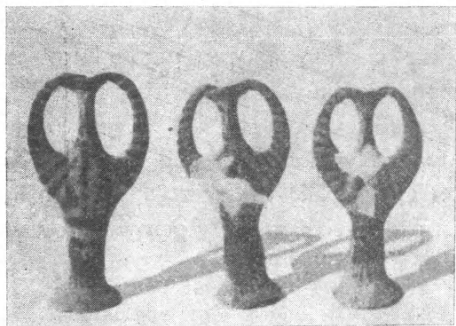

Εἰκ. 10. Κτερίσματα παρὰ τοὺς πόδας τῆς ταφῆς V τοῦ τάφου 5

σαν τεμάχια εἰδωλίου (βλ. κατωτέρω) καὶ τεμάχιον ἀλαβάστρου, τὸ ὁποῖον ἀνῆκεν εἰς τὴν ἐπομένην ταφήν. Αὕτη, εἰς τὸ βάθος τοῦ τάφου, συγκειμένη ἐξ ἑνὸς κρανίου καὶ ὀλίγων ὀστέων ἦτο κτερισμένη μὲ δύο ψευδοστόμους ἀμφορεῖς, ἓν ἀλάβαστρον καὶ μίαν ἀλαβαστροειδῆ πυξίδα. Πλησίον αὐτῶν εὐρέθησαν καὶ ὀλίγα ὀστέα μικροῦ ζώου ἢ, πιθανώτερον, πτηνοῦ.

Δεξιὰ τῆς εἰσόδου ἔκειτο ἡ τελευταία ταφή, συγκειμένη ἐξ ἑνὸς σκελετοῦ κεκλιμένου πρὸς τὸ ἀριστερόν του πλευρὸν καὶ κτερισμένου, τῇ ἐξαιρέσει 1-2 εὐτελεῶν κοσμημάτων, μὲ δύο ψευδοστόμους ἀμφορεῖς, ἓνα κωδωνόσχημον κέρονον φέροντα δύο κοτυλίσκους ἐπὶ στελεχῶν προσηρμοσμένων ἐπὶ τῶν λαβῶν του καὶ τρία πήλινα εἰδώλια, ἐξ ὧν τὸ ἓν ἀκέραιον (εἰκ. 10). Ταῦτα ὁμοιάζουν πρὸς τὰ ἄλλοθεν γνωστὰ μὲ τὴν διαφορὰν ὅτι αἱ χειρές των, ξεχωρίζονται ἀπὸ τὸ σῶμα, συναντῶνται ἐπὶ τῆς

κορυφῆς τῆς κεφαλῆς, ἔχουν δηλ. τὸ σχῆμα τοῦ γράμματος κόππα (ϰ). Πιστεύω ὅτι παριστάνουν θρηνωδούς ¹ (εἰκ. 11).

Εἰκ. 11. Πήλινα εἰδώλια τοῦ τάφου 5

κτερίσματά της (τεμάχια ψευδοστόμου ἀμφορέως, χάλκινον ξυρόν, τριχολαβὶς χαλκίνη καὶ δύο προχοῖδια) εὐρέθησαν εἰς διάφορα ὕψη ἐπὶ ἐνὸς κώνου χώματος καταρρευσαντος ἐντὸς τοῦ τάφου καὶ καλύψαντος τὸ ἀνατολικόν του τμήμα. Ἀτυχῶς ὁ περὶ τὰς ταφὰς αὐτὰς χώρος εἶχεν ὑποστῇ τοιαύτην ἀναμόλυνσιν ἀπὸ τοὺς ἀρχαιοκαπήλους, ὥστε εἶναι ἀδύνατον νὰ προσδιορισθῇ ἀκριβῶς τὸ περίγραμμα καὶ τὸ εἶδος των. Μᾶλλον ὅμως φαίνεται ὅτι ἐπρόκειτο περὶ κοινῶν λάκκων.

*
* *

Ἀπὸ τοὺς τέσσαρας ἐκ τῶν πέντε συλημένων τάφων οἱ ὅποιοι ἐκαθαρίσθησαν, συνελέγησαν περὶ τὰ 30 ἄγγεῖα, κατὰ τὸ πλεῖστον θρυμματισμένα. Τὰ τεμάχια τῶν ἄγγείων αὐτῶν ἔκλειντο τόσον ἐντός, ὅσον καὶ ἐκτὸς τῶν τάφων ὅπου τὰ εἶχον ἀπορρίψει οἱ ἀρχαιοκάπηλοι, ἥδη δὲ εἶχον συλλεγῇ πλεῖστα ὅσα ἐξ αὐτῶν κατ' ἐντολὴν τοῦ ἐφόρου κ. Παπαδημητρίου. Τὰ πλεῖστα εἶναι ψευδόστομοι ἀμφορεῖς καὶ πιθοειδεῖς ἀμφορίσκοι, ὑπάρ-

¹ Ἡ στάσις αὐτῇ τῶν θρηνωδῶν παρακολουθοῦντων νεκροὺς εἶναι γνωστὴ ἀπὸ τὰ πλεῖστα γεωμετρικὰ ταφικὰ ἄγγεῖα. Τὰ μόνα μέχρι στιγμῆς ὅμοια εἰδώλια δημοσιεύονται ὑπὸ τοῦ D. ΛΕΥΙ (Arkades, Annuario X - XII, 1927 - 29, σ. 196, εἰκ. 227 α, β) εἶναι ὅμως ἀρχαῖκά. Εἰς τὸν καθηγητὴν κ. Σ. Μαρινᾶτον ὀφείλω μεταξὺ πλείστων ὧσων ἄλλων διὰ τὰ ὅποια τοῦ εἶμαι εὐγνώμων, καὶ τὴν πληροφορίαν ὅτι ὑπάρχει ἐν ὅμοιον ἀδημοσίευστον ἐκ Βροκάστρου, εἰς τὸ Μουσεῖον Ἡρακλείου, τὸ ὅποῖον ὅμως καὶ αὐτὸ ἀνήκει εἰς τοὺς πρωτογεωμετρικοὺς χρόνους, καθὼς φαίνεται. Ἀφ' ἐτέρου, καθὼς εὐγενῶς μὲ ἐπληροφόρησεν ὁ ἐπιμελητὴς τοῦ Μουσείου Ἡρακλείου κ. Σ. Ἀλεξίου, δὲν εἶναι εἰδώλιον καθ' ἑαυτὸ ἀλλὰ διακοσμεῖ τὰ χεῖλη ἄγγείου (τεφροδόχου κάλπης).

χουν δὲ πλὴν αὐτῶν καὶ προχοῖδια, κύαθοι, κρατηρίσκοι, ἀλάβαστρα, ἐν θήλαστρον καὶ ἐν πινάκιον, καθὼς καὶ δύο μεγάλοι πιθόσχημοι ἀμφορεῖς μὲ μαστοειδεῖς ἀποφύσεις ἐπὶ τοῦ ὤμου, ὀριζοντίως διατρήτους. Εὐρέθησαν ἐπίσης καὶ διάφοροι ψῆφοι ἐξ ἡμιπολυτίμων λίθων καὶ ὑαλομάξης, δακτύλιοι χρυσοῖ καὶ ἀργυροῖ, χάλκινα κάτοπτρα, χάλκινον μαχαιρίδιον καὶ τεμάχια ἐλεφαντοστοῦ ἀνήκοντα κυρίως εἰς κτένας. Ὁ τελευταῖος ἐξ αὐτῶν, ὁ Σ 3, εἶχε συληθῇ κατὰ τὰ $\frac{2}{3}$ του περιῖπου. Εἰς τὸ συλημένον του τμήμα εὐρέθησαν εἰς κυαθίσκος, ἐν ἀλάβαστρον καὶ εἰς ἀμφορίσκοις, καθὼς καὶ δύο ψῆφοι ἀπὸ κορνάλινην καὶ ἡλιοτρόπιον. Εἰς τὸ ἄσκαπτον ἔκειντο δύο ἀνακομιδαί. Ἡ μία ἦτο κτερισμένη μὲ ἓνα ψευδόστομον ἀμφορέα. Ὀλίγον

Εἰκ. 12. Ψευδόστομοι ἀμφορεῖς ἐκ τῶν τάφων 5, 1 καὶ Σ 3

ὕψηλότερον τῶν ὁστῶν εὐρέθη μικρὰ πυρὰ περιέχουσα θαλάσσια ὄστρακα καὶ ὁστᾶ πτηνοῦ, προφανῶς προσφορὰ πρὸς τὸν νεκρόν.

Ἡ χρονολόγησις τῶν εὐρημάτων τῆς ἀνασκαφῆς παρουσιάζει ἐνδιαφέρον, διότι ἐκ τῶν ἀγγείων τὰ ὁποῖα ἀποτελοῦν μίαν ὁπωσδήποτε σταθερὰν βάσιν δύνανται νὰ χρονολογηθοῦν εὐρήματα μὴ κατατασσόμενα εὐκόλως κατ' ἄλλον τρόπον (ὅπως π.χ. τὰ εἰδώλια), ἀλλὰ καὶ διότι τὰ ἀγγεῖα αὐτὰ καθ' ἑαυτὰ δύνανται νὰ προσδιορισθοῦν ἀκριβέστερον ἀπὸ τὰ εὐρήματα τοῦ τάφου 1.

Ἡ ἀνασκαφὴ ἀπέδωσε περισσότερα ἀπὸ 100 ἀγγεῖα. Πλὴν ἴσως τοῦ κέρνου τοῦ τάφου 5, οὐδὲν νέον σχῆμα προστίθεται εἰς τὰ ἤδη γνωστά, τὸ αὐτὸ δὲ ἰσχύει, τοῦλάχιστον ἐν γενικαῖς γραμμαῖς, καὶ ὡς πρὸς τὰ διακοσμητικὰ μοτίβα. Ἡ διακόσμησις ἄνευ ἐξαιρέσεως, ἔχει γίνεαι διὰ τῆς ἐλευθέρας χειρός, καὶ ὅχι πάντοτε ἐπιτυχῶς (εἰκ. 12).

Τὴν μεγάλην πλειοψηφίαν ἀποτελοῦν οἱ ψευδόστομοι ἀμφορεῖς. Ὀλιγότεροι εἶναι οἱ πιθοειδεῖς ἀμφορίσκοι, ἀκόμη ὀλιγώτεροι αἱ πρόχοι καὶ

τὰ προχοΐδια. Τὰ ἄλλα (ἀλάβαστρα, κρατηρίσκοι, κύαθοι, σκύφοι κλπ.) ἀντιπροσωπεύονται ἀπὸ ὀλίγα δείγματα.

Τὰ περισσότερα ἄγγεῖα εἶναι κατεσκευασμένα ἀπὸ πηλὸν ἐρυθροῦ ἢ ἐρυθροποῦ χρώματος, ἀρκετὰ ἀπὸ πηλὸν ὑποκίτρινον καὶ ὀλίγα ἀπὸ πηλὸν χρώματος πρασινωποῦ. Ὅλων σχεδὸν ἡ ἐπιφάνεια εἶναι κεκαλυμμένη ἀπὸ πηλαλοιφήν, κατὰ κανόνα τοῦ ἰδίου χρώματος μὲ τὸν πηλὸν τοῦ ἄγγείου. Ὁ βαθμὸς καθαρότητος τοῦ πηλοῦ ποικίλλει, φυσικά, ὀλίγα ὅμως εἶναι ἐκεῖνα, τῶν ὁποίων ὁ πηλὸς εἶναι πράγματι μετὰ προσοχῆς καθαρισμένος. Τὸ χρῶμα τοῦ βερνίκιου εἶναι συνήθως φαιὸν ἢ ἐρυθρόφαιον, εἰς μερικὰς ὅμως περιπτώσεις παρουσιάζεται καὶ ζωηρῶς ἐρυθρόν, πορτοκαλόχρουν ἢ καὶ ἐντελῶς μέλαν. Τὰ χρώματα αὐτὰ εἰς τὰ ἄγγεῖα εἶναι μᾶλλον ἁμαυρά. Ὑπάρχουν καὶ πολλὰ μὲ στιλπνὸν βερνίκιον, ἀλλὰ δύο ἢ τρία μόνον τῶν ὁποίων τὸ βερνίκιον παρουσιάζει μεταλλικὴν λάμψιν.

Εἰδικώτερον, τὰ ἄγγεῖα τὰ ὁποῖα συνώδευσεν τὰς δύο κεκαυμένας ταφὰς τοῦ τάφου 1 (εἰκ. 3, 4) καὶ τὰ ὁποῖα πρέπει βεβαίως νὰ θεωρηθοῦν κατὰ τι παλαιότερα τῶν ἄγγείων τῆς ταφῆς ἢ ὁποῖα τὰ ἐκάλυψεν (εἰκ. 8), πρέπει, πιστεύω, νὰ τοποθετηθοῦν εἰς τοὺς πρώτους ΥΕ III C1 χρόνους. Ἀφ' ἐτέρου ἡ δέλτος τοῦ Ραμσῆ II (ἢ ὁποῖα καθ' ἑαυτὴν δὲν θὰ ἀπετέλει τεκμήριον ἀπολύτως ἀσφαλές, δεδωμένου ὅτι δέλτοι τῶν μεγάλων Φαραὼ ἐκυκλοφόρουν ἐνίοτε καὶ μετὰ τὴν βασιλείαν των) ἐν συνδυασμῷ πρὸς τὸν σφραγιδοκύλινδρον, ὁ ὁποῖος φαίνεται νὰ περιορίζῃ τὴν πιθανότητα αὐτὴν, καὶ πρὸς τὸ γεγονός ὅτι ἐκαλύπτετο ἀπὸ μεταγενεστέραν ταφὴν τῆς αὐτῆς περιόδου, ὡς πρὸς τὰ ἄγγεῖα, ἐποχῆς, τὰ χρονολογεῖ εἰς τὸ διάστημα τὸ ἀμέσως ἐπόμενον τοῦ θανάτου τοῦ Ραμσῆ II (ἂν μὴ καὶ ἐνωρίτερον). Ἀνήκουν δηλαδὴ κατὰ πᾶσαν πιθανότητα εἰς τὴν δεκαετηρίδα 1230 - 1220 π. Χ. καὶ πάντως εἰς τὸ τελευταῖον τέταρτον τοῦ 13ου αἰῶνος.

Ἐχομεν λοιπόν, ἔστω καὶ ὡς ἐξαίρεσιν, καῦσιν νεκρῶν ἤδη ἀπὸ τοῦ τέλους τοῦ 13ου αἰῶνος π. Χ. Ἐκ τῶν μέχρι τοῦδε γνωστῶν παραδειγμάτων καύσεων πρὸ τῶν γεωμετρικῶν χρόνων, μόνον τὸ ὑπὸ τοῦ BLEGEN δημοσιευόμενον (Prosymna σ. 142-143) δύναται νὰ συγκρίνω πρὸς αὐτά. Τὰ ἄλλα εἶναι μεταγενέστερα, τοῦλάχιστον ὡς πρὸς τὴν κυρίως Ἑλλάδα καὶ τὴν Κρήτην¹.

Τὰ εἰδώλια τοῦ τάφου 5 ἀνήκουν εἰς τοὺς αὐτοὺς χρόνους ἂν μὴ εἰς ὀλίγον παλαιότερους, καθὼς προκύπτει ἐκ τῆς ἐξετάσεως τῶν ἄγγείων, τὰ

¹ Σ. ΜΑΡΙΝΑΤΟΣ, Μία ὕστερομινωικὴ καῦσις νεκροῦ ἐκ Τυλίσου, Α.Μ. 56, 1931, σελ. 112-118, ἐπίσης Π. ΚΑΒΒΑΔΙΑ, Προϊστορικὴ Ἀρχαιολογία (ἀνασκαφαὶ ἐν Σαλαμῖνι) σελ. 310-311, καὶ Α. ΜΑΙΥΡΙ, Jalissos e l'agro Jalissio - La Necropoli Mycenea (Clara Rhodos I, σελ. 63). Τὸ θέμα πραγματεύεται

ὅποια τὰ συνοδεύουν καὶ τὰ ὅποια ἀνάγονται ἐπίσης εἰς τὰ τελευταῖα ἔτη τῆς ΥΕ III Β ἐποχῆς.

Εἶναι ἐνωρὶς ἀκόμη διὰ νὰ διατυπωθοῦν ὁριστικὰ συμπεράσματα διὰ τοὺς κατοίκους τῆς περιοχῆς κατὰ τὴν μυκηναϊκὴν περίοδον. Πρέπει ὅμως νὰ διαπιστωθῇ ὅτι εὗρισκόμεθα πρὸ ἐνὸς πολιτισμοῦ ἀκμάζοντος εἰς τὸν μικρὸν αὐτὸν λιμένα τῆς Ἀττικῆς. Οἱ κάτοικοί του διετήρουν ζωηρὰν ἐπικοινωνίαν μὲ τὸ ἐξωτερικόν, ὅχι μόνον δὲ οἱ ἄρχοντες (θολωτὸς τάφος, ἢ ἔστω μέγας θαλαμοειδὴς δὲν ἀνεσκάφη), ἀλλὰ καὶ οἱ κοινοὶ ἄστοι ἦσαν εὐποροὶ καὶ ἔζων ἀνέτως. Θὰ ἠδύνατο μάλιστα κανεὶς νὰ εἴπῃ ὅτι ἔζων καὶ εἰς ἐποχὴν εἰρηνικὴν, μὴ φοβούμενοι νὰ ἀπομακρυνθοῦν τῆς πατρίδος των καὶ μὴ ἀνησυχοῦντες διὰ τὴν ὑποδοχὴν τὴν ὁποίαν θὰ εὗρισκον μακρὰν αὐτῆς.

ΣΤΥΡΙΑΔΩΝ ΙΑΚΩΒΙΔΗΣ

λεπτομερῶς ὁ Γ. ΜΥΛΩΝΑΣ, *Homeric and Mycenaean Burial Customs*, A.J.A. 1948, σελ. 56-81, ἐσχάτως δὲ ἡ H. L. LORIMER, *Homer and the Monuments*, London 1950, σ. 103 κ. ἑ. Ἀμφότεροι δέχονται ἐπιρροὴν ἐκ Τροίας, ὅπου ἀπεδείχθη ὅτι ἡ καῦσις τὴν ἐποχὴν αὐτὴν ἀπετέλει τὸν κανόνα.

6. ΣΥΝΕΧΕΙΑ ΤΗΣ ΑΝΑΣΚΑΦΗΣ ΤΗΣ ΠΑΛΑΙΟΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΗΣ
ΒΑΣΙΛΙΚΗΣ ΒΡΑΥΡΩΝΟΣ

Κατὰ τὸ 1953 αἱ ἐργασίαι περιορίσθησαν α) εἰς τὴν ὁλοσχερῇ ἀποκάλυψιν τῶν τοίχων τῶν παρὰ τὸ αἶθριον δύο ὀρθογωνίων διαμερισμάτων, β) εἰς τὸν καθαρισμὸν τῶν ἐπὶ τοῦ βορείου τοίχου τμημάτων τοιχογραφιῶν καὶ γ) εἰς τὴν περαιτέρω ἀναστήλωσιν καὶ συντήρησιν τῶν τοίχων τῆς βασιλικῆς καὶ τοῦ βαπτιστηρίου.

α) Αἶθριον. Κατὰ τὰς ἐργασίας εἰς τὸ αἶθριον ἀπεκαλύφθησαν ὁλόκληροι οἱ τοῖχοι τῶν δύο μεγάλων πρὸς βορρᾶν ὀρθογωνίων διαμερισμάτων,¹ ὧν ἡ ἐπίχωσις ἦτο μεγάλη. Μικρὰ κλίμαξ ἐκ πέντε βαθμίδων ἔφερεν ἀπὸ τῆς αὐλῆς εἰς τὰ ἐν λόγῳ ἀγνώστου προορισμοῦ διαμερίσματα. Τὸ μόνον εὗρημα, ὅπερ ἐγένετο κατὰ τὰς ἐργασίας καθαρισμοῦ τῆς κλίμακος, εἶναι χρυσοῦν νόμισμα (solidus) τοῦ Ἰουστινιανοῦ, ἀρίστης διατηρήσεως, τοῦθ' ὅπερ δηλοῖ ὅτι ἦτο νεόκοπον καὶ εἶχεν ἐπ' ὀλίγον μόνον κυκλοφορήσει (εἰκ. 1).

Εἰκ. 1. Ἡ προσθία καὶ ἡ ὀπισθία ὄψεις τοῦ χρυσοῦ νομίσματος τοῦ Ἰουστινιανοῦ.

Τὸ νόμισμα ἐπὶ τῆς προσθίας του ὅψεως φέρει προτομὴν αὐτοκράτορος, κρατοῦντος διὰ τῆς δεξιᾶς τὴν σφαῖραν τοῦ κόσμου καὶ ἐπ' αὐτῆς σταυρόν. Παρὰ τὴν περιφέρειαν φέρει τὴν ἐπιγραφὴν: D(ominus) N(oster) IUSTINIANUS P(ater) P(atriciae) Vi(ctor). Ἐπὶ δὲ τῆς ὀπισθίας του ὅψεως εἰκονίζεται Νίκη κρατοῦσα διὰ μὲν τῆς ἀριστερᾶς σφαῖραν μετὰ σταυροῦ διὰ δὲ τῆς δεξιᾶς σταυρόν ἀπολήγοντα εἰς τὸ χρῶμα.

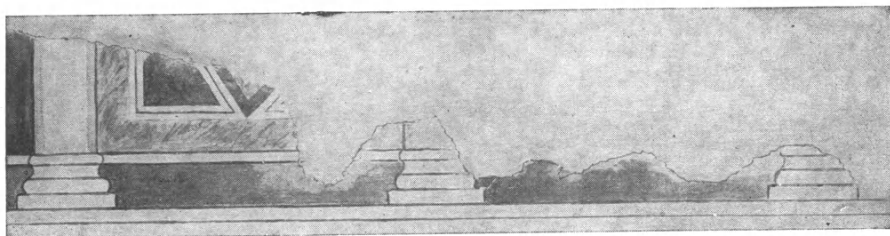
Περίξ εὗρηται ἡ ἐπιγραφὴ: VICTORIA AUG(usta) CON(stanti)N(opolis) OR

Κατ' ἀνακοίνωσιν τῆς Διευθυντρίας τοῦ Ἑθν. Νομισματικοῦ Μουσείου κ. Βαρούχα, εἰς ἣν καὶ παρεδόθη, τὸ νόμισμα τοῦτο ἐκόπη ἐν

¹ Βλέπε τὸ σχέδιόν των εἰς Π.Α.Ε. τοῦ 1952 σ. 74 εἰκ. 1, Μ.

Κ/πόλει κατ' Ἀπρίλιον τοῦ 533 μ. Χ. (πβλ. ὅμοιον ἐν τῷ Βρετανικῷ Μουσείῳ Β.Μ.Σ. πίν. IV, 12). Ἡ χρονολογία αὕτη ἔρχεται εἰς ἐνίσχυσιν τῆς ἀπόψεώς μου, καθ' ἣν ἡ βασιλικὴ τῆς Βραυρῶνος ἐκτίσθη κατὰ τὸ πρῶτον ἡμῖς τοῦ 6ου μ.Χ. αἰῶνος.

β) Κυρίως ναός. Καθαριζομένου τοῦ Β. καὶ τοῦ Δ. τοίχου τοῦ κυρίως ναοῦ ἀπὸ τῶν χωμάτων καὶ τῶν ἱζημάτων ἀπεκαλύφθη εὐθὺς ὑπὲρ τὸ παρὰ τὸν τοῖχον πεζούλλιον τμήμα τοῦ κάτω μέρους τῶν καλυπτουσῶν τὸν τοῖχον νωπογραφιῶν, αἵτινες διασώζουσιν ἀρκετὰ ζωηρὰ εἰσέτι τὰ χρώματά των (ὑποκίτρινον, ὀξύβαφον [grenat] ἐλαιοπράσινον), εἰκονίζουσι δὲ παραστάδας λευκάς μετ' ἰωνικῆς βάσεως, τεταγμένας κατὰ ρυθμικὰς ἀποστάσεις (1,27 ἀπ' ἄξονος εἰς ἄξονα). Μεταξὺ τῶν παραστάδων παρεμβάλ-

Εἰκ. 2. Τὰ παρὰ τὴν Β.Δ. γωνίαν τοῦ κυρίως ναοῦ ἀποκαλυφθέντα τμήματα τοιχογραφίας.

λονται ὀρθογώνιοι πίνακες μετὰ πλαισίων ἐκ ταινιῶν, διακοπτόμενοι διαγωνίως ὑπὸ ρόμβων (εἰκ. 2). Ἡ καθαρῶς «ἀρχιτεκτονικὴ» αὕτη ἢ ψευδαίσθητος (illusioniste) διακόσμησις τῶν τοίχων, συναντᾶται καὶ εἰς τὸ ἔξωθεν τοῦ τουρκικοῦ προστώου τῆς Ἀγ. Σοφίας Θεσσαλονίκης ἀποκαλυφθὲν κτήριο.¹

γ) Ἐργασίαι ἀναστηλώσεως. Ὁ βόρειος τοῖχος τῆς βασιλικῆς συνεπληρώθη κατὰ 1 μέτρον καθ' ὅλον αὐτοῦ τὸ μῆκος, ὥστε ν' ἀποφευχθῇ ἡ εἰσορὴ ὑδάτων καὶ ἡ κατακρήμνισις χωμάτων ἐκ τῆς ὑπερθεν κλιτύος. Ὁ νότιος τοῖχος ὡσαύτως συνεπληρώθη μέχρις ὕψους 0,70 μ. ἀπὸ τοῦ δαπέδου. Ἀφηρέθη ἐπίσης καὶ ἡ ἔξω τοῦ κυκλικοῦ περιβόλου τοῦ βαπτιστηρίου ἐπίχωσις, ὡς καὶ ἡ ἔξωθεν τῆς κεντρικῆς ἀψίδος καὶ τῆς ἀψίδος τοῦ πρὸς νότον προσηρτημένου παρεκκλησίου.

ΕΥΣΤΑΘΙΟΣ Γ. ΣΤΙΚΑΣ

¹ Μ. ΚΑΛΛΙΓΑΣ, Π.Α.Ε. τοῦ 1939 σ. 79 εἰκ. 5.

7. ΑΝΑΣΚΑΦΗ ΕΝ ΑΡΑΦΗΝΙ

Ἡ ἀνασκαφικὴ ἔρευνα τοῦ πρωτοελλαδικοῦ συνοικισμοῦ τῆς Ραφῆ-
νας (πβλ. ΠΑΕ 1951, 77 ἐξ. καὶ 1952, 129 ἐξ.) ἐν Ἀττικῇ κατὰ τὸ πα-
ρελθὸν ἔτος, ἀπέβλεψε κυρίως εἰς τὴν ἐξερεῦνησιν τῶν λειψάνων κατεργα-
σίας τοῦ μεταλλεύματος χαλκοῦ, λόγῳ τῆς ἰδιαιτέρας σημασίας τοῦ εὐρήμα-
τος διὰ τὴν γνῶσιν τοῦ πολιτισμοῦ τῆς πρώιμου περιόδου τῆς Χαλκοκρα-
τίας ἐν Ἑλλάδι.

Περιορισμένη κατ' ἀνάγκην ὑπῆρξεν ἡ ἔρευνα εἰς τὴν περιοχὴν τοῦ
συγχρόνου πρὸς τὰ μεταλλουργικὰ ἐργαστήρια πρωτοελλαδικοῦ συνοικισμοῦ.
Ἐκ τῶν οἰκημάτων τοῦ συνοικισμοῦ ἀνεσκάφη πλήρως κατὰ τὴν παρελ-
θοῦσαν ἀνασκαφικὴν περίοδον ἐν μόνον (οἰκία Α), μερικῶς δὲ ἡρευνήθη-
σαν παρακείμενα κτίσματα. Ἡ ἀποκαλυφθεῖσα οἰκία Α εἶναι ἰδιαιτέρως
ἄξιοσημείωτος καὶ διὰ τὸ ἀρχιτεκτονικὸν ἐνδιαφέρον, τὸ ὁποῖον παρουσιάζει
καὶ λόγῳ τοῦ κατεπληκτικοῦ ἀριθμοῦ ἀγγείων, ἅτινα περιεῖχεν. Ἀλλὰ
καίτοι σχετικῶς καλῶς διατηρουμένη, δὲν ἦτο δυνατόν νὰ θεωρηθῇ ὡς ὁ
ἀντιπροσωπευτικὸς τύπος οἰκήματος τοῦ συνοικισμοῦ πρὸ τῆς ἀνασκαφῆς
καὶ ἄλλων οἰκημάτων.

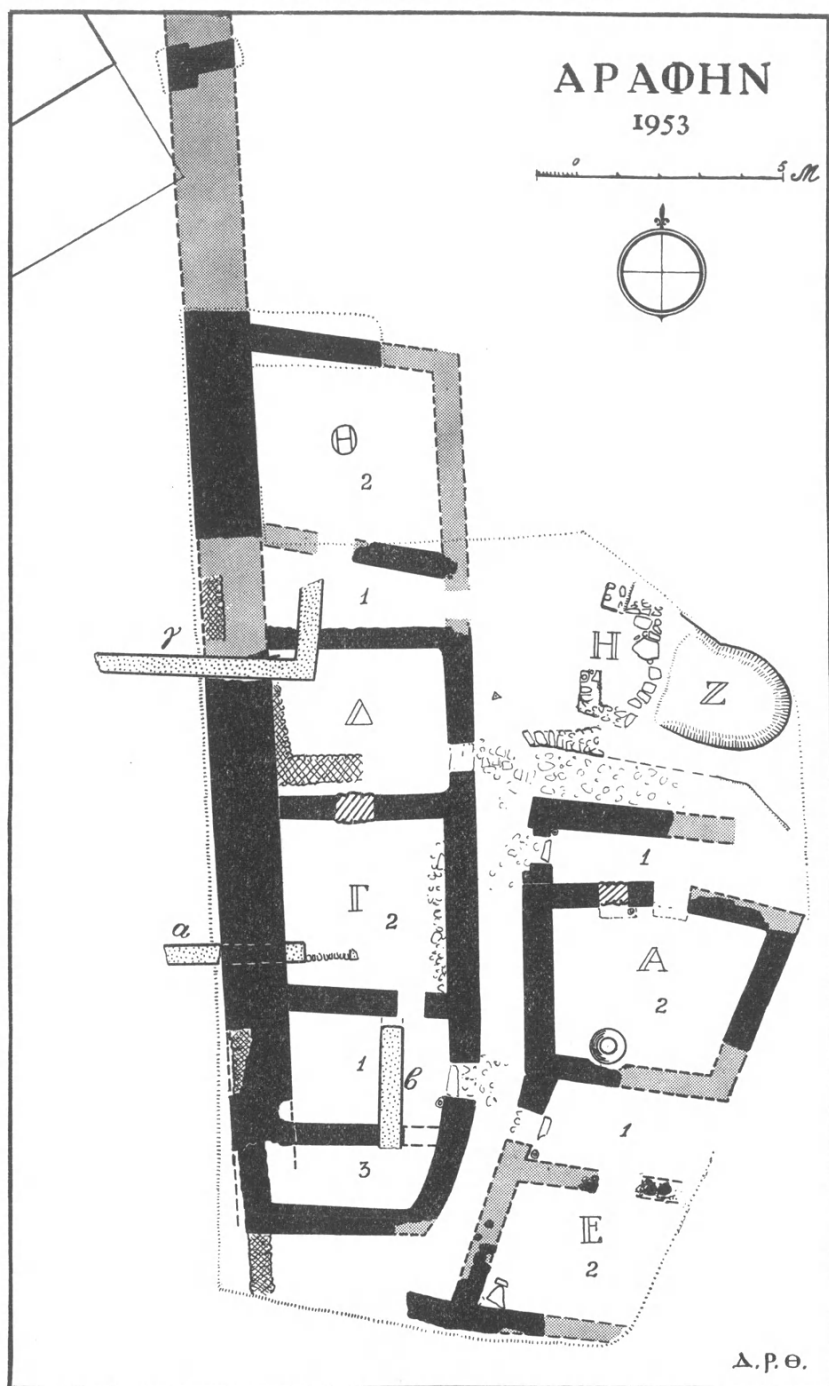
Πρὸς τὴν κατεύθυνσιν ταύτην ἐστράφη ἡ προσπάθεια κατὰ τὴν ἐφε-
τινὴν περίοδον. Τὰ ἀποτελέσματα ὑπῆρξαν ἱκανοποιητικά, διότι τὰ ἀνα-
σκαφέντα οἰκήματα παρέσχον σημαντικὰ ἀρχιτεκτονικὰ στοιχεῖα, ὡς καὶ ἀξιό-
λογα κεραμεϊκὰ λείψανα, ἱκανὰ νὰ συντελέσουν εἰς τὸν ἀκριβέστερον χρονι-
κὸν προσδιορισμὸν τῶν χαλκουργικῶν ἐργαστηρίων τῆς Ραφῆνας.

Ι. ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΙΚΑ ΛΕΙΨΑΝΑ

Ἀνεσκάφησαν τὰ οἰκοδομικὰ λείψανα τεσσάρων πρωτοελλαδικῶν οἰ-
κημάτων (οἰκίαι Γ, Δ, Ε καὶ Θ), πλὴν αὐτῶν δὲ ἡρευνήθη περίεργον
κτίσμα μετὰ ψοειδοῦς ὀρύγματος (Η-Θ), βορείως τῆς οἰκίας Α καὶ συνε-
πληρώθη ἡ ἀνασκαφὴ τῆς οἰκίας Β.

Ἀπεκαλύφθη συγχρόνως σημαντικὸν τμήμα τοῦ ὀχυρωματικοῦ τείχους,
ὅπερ κατὰ τὴν τελευταίαν φάσιν τῆς ζωῆς τοῦ συνοικισμοῦ ἡσφάλιζε τὰς
οἰκίας ἀπὸ τοῦ μέρους τῆς ξηρᾶς, κατὰ τὴν εὐπρόσβλητον δηλ. δυτικὴν
 πλευρὰν (εἰκ. 1 καὶ 2, Γ). Οὕτω δύναται νὰ λεχθῇ ὅτι ἦλθεν εἰς φῶς
ἀντιπροσωπευτικὸν τμήμα τοῦ συνοικισμοῦ, παρέχον εὐκρινῇ ὁπωσδήποτε
εἰκόνα τῆς διατάξεως τῶν οἰκημάτων αὐτοῦ.

Ἡ οἰκία Γ, χωριζομένη ἀπὸ τῆς οἰκίας Α διὰ στενοῦ δρομίσκου,
πλάτους ὀλίγον μεγαλυτέρου τοῦ μέτρου καὶ ἀπὸ νότου πρὸς βορρᾶν κατευ-

Εἰκ. 1. Τοπογραφικὸν διάγραμμα τοῦ κυρίου τομέως τῆς ἀνασκαφῆς.

θυνομένου, ἀποτελεῖται ἐκ πλειόνων δωματίων, ὡς δυτικὸς τῶν ὁποίων τοῖχος ἐχρησιμοποιήθη τὸ ὀχυρωματικὸν τεῖχος τοῦ συνοικισμοῦ. Τὸ πρῶτον τῶν δωματίων (1), διαστάσεων 2.70×3.90 μ. περίπου, ἀνοίγεται πρὸς τὸν δρόμον δι' ἐξωθύρας στενῆς (πλάτους 0,80 μ.), ἧς σφύζεται κατὰ χώραν ὁ ὄλμος καὶ ἡ πλάξ τοῦ κατωφλίου. Δι' ἄλλου ἔτι στενωτέρου (πλ. 0,65 μ.) ἀνοίγματος ἐπεκρινῶναι τὸ μικρὸν τοῦτο δωμάτιον μετὰ τοῦ πρὸς βορρᾶν τετραγώνου θαλάμου τῆς οἰκίας (2), διαστάσεων 4.00×4.25 μ. (εἰκ.

Εἰκ. 2. Ἀποψὶς ἀπὸ Νότου τοῦ κυρίου τομέως τῆς ἀνασκαφῆς. (Διακρίνονται τὰ λείψανα τῶν οἰκιῶν Α, Γ, Δ, Ε, τὸ ὄρυγμα Ζ καὶ τὸ τεῖχος Τ τοῦ συνοικισμοῦ).

1 καὶ 3), ἐντὸς τοῦ ὁποίου ἀνεκαλύφθησαν λείψανα πυρᾶς, οὐχὶ ὁμῶς σταθερᾶς ἐστίας. Κατὰ τὸ μέσον τοῦ βορείου τοίχου τοῦ δωματίου Γ 2 ἀνεκαλύφθη ἄνοιγμα θύρας, εὗρους 0,80 μ., ὅπερ εἶχε κλεισθῇ διὰ λίθων κατὰ τὴν τελευταίαν φάσιν τῆς ζωῆς τοῦ πρωτοελλαδικοῦ συνοικισμοῦ.

Ἐντὸς τῶν δωματίων Γ1 καὶ Γ2 ἀνεκαλύφθησαν πενιχρὰ λείψανα τοίχων νεωτέρας περιόδου, πιθανώτατα μυκηναϊκῶν χρόνων¹. Διότι σημαντικὸς ἀριθμὸς ὀστράκων ἀγγείων καὶ ἄλλων κεραμεικῶν λειψάνων τῆς ΥΕ III περιόδου ἀνευρέθη ἐντὸς τῆς ἐπιχώσεως τῆς οἰκίας εἰς τινὰ ἰσημεῖα, ὅπου τὸ πρωτοελλαδικὸν στρώμα εἶχε διαταραχθῇ.

¹ Σημειοῦνται εἰς τὸ σχέδιον τῆς εἰκ. 1 (α καὶ β).

Περὶ τοῦ προσορισμοῦ τοῦ χώρου Γ3 δὲν δυνάμεθα ἐπὶ τοῦ παρόντος νὰ εἴμεθα βέβαιοι καὶ ἀμφίβολον εἶναι ἂν ἀπετέλει μέρος τῆς οἰκίας Γ ἢ εἶχε μᾶλλον σχέσιν πρὸς τινὰ πύλην τοῦ τείχους, ἢ ὅποια ἦτο δυνατόν νὰ ὑπῆρχε κατὰ τὴν πλευρὰν ταύτην.

Ἡ οἰκία Δ (εἰκ. 1 καὶ 4) ἀποτελεῖται ἐξ ἑνὸς μόνου δωματίου, ἀρχικῶς ἀνήκοντος εἰς τὴν οἰκίαν Γ, ὡς ἀποδεικνύεται ἐκ παλαιοτέρου ἀνοίγματος εἰς τὸ μέσον τοῦ νοτίου τοίχου, κλεισθέντος κατόπιν, προφανῶς διὰ νὰ ἱκανο-

Εἰκ. 3. Τὸ κύριον δωμάτιον (2) τῆς οἰκίας Γ ἀπὸ δυσμῶν.

ποιηθῶν αἱ προκύψασαι ἐκ τοῦ πολλαπλασιασμοῦ τῆς οἰκογενείας ἀνάγκαι ¹.

Τὸ δωμάτιον ἐπεκοινώνει μετὰ τῆς ὁδοῦ δι' ἐξωθύρας παρὰ τὴν ΝΑ γωνίαν. Πλὴν μικροῦ μέρους κατὰ τὴν ΒΔ γωνίαν, ἔνθα τὰ λείψανα νεωτέρου κτίσματος μὴ χρονολογουμένου σαφῶς (ΥΕ;), ἡ ἐπίχωσις διετηρήθη ἀδιατάρακτος καὶ ἡ λεπτομερὴς ἐξερεύνησις αὐτῆς ἔφερεν εἰς φῶς λ' ἂν ἐνδιαφέροντα ἀρχιτεκτονικὰ στοιχεῖα. Διεπιστώθη ἐν πρώτοις ὅτι εἰς τὴν αὐτὴν ἀρχιτεκτονικὴν φάσιν— ἢ ὅποια θὰ ὑπῆρξε μακρὰ— ἀνήκουνσι πέντε ἐπάλληλοι στρώσεις διαπέδων (εἰκ. 3). Ὅμοια ἦτο ἡ μορφή τῆς ἐπιχώσεως καὶ ἐντὸς τῆς οἰκίας Α, ἣτις ἐπίσης ἐκάλυπτε ὁλόκληρον τὴν ΠΕ ΙΙΙ περιοδὸν. Ἡ τομὴ εἰς βάθος ἀπέδειξεν ὅτι λείψανα παλαιοτέρας περιόδου σφ-

¹ Καὶ εἰς οἰκήματα ἄλλων ΠΕ συνοικισμῶν τῆς Ἀττικῆς καὶ ἔξω αὐτῆς παρατηρεῖται ἡ συνήθεια αὕτη.

ζονται ὑπὸ τὰ θεμέλια τῶν οἰκημάτων τοῦ ΠΕ ΙΙΙ συνοικισμού (πβλ. τὸ σχέδιον τῆς εἰκ. 1, Δ), εἰς μικρὸν βάθος. Οἱ ἀποκαλυφθέντες τοῖχοι τῆς παλαιότερας (ΠΕ ΙΙ) περιόδου (σημειοῦνται διὰ δικτυωτῆς διαγραμμίσεως εἰς τὸ σχέδιον εἰκ. 1) ἔχουν πάχος 0,67 μ. καὶ εἶναι διὰ μικρῶν λίθων μετὰ προσοχῆς καὶ ἐπιμελείας ἐκτισμένοι.

Κατὰ τὸ προσεχὲς ἔτος ἐλπίζεται, ὅτι θὰ ὁλοκληρωθῇ ἡ ἔρευνα τῶν

Εἰκ. 4. Ἡ οἰκία Δ ἀπὸ δυσμῶν. (Διακρίνεται ὁ στρωματογραφικὸς δείκτης πρὸ τῆς εἰσόδου τῆς οἰκίας, ἀπωτέρω δὲ τὸ κτίσμα Η καὶ ὀπισθεν αὐτοῦ τὸ ὄρυγμα Ζ).

λειψάνων τούτων καὶ θὰ διαφωτισθῇ ἡ σχέσις αὐτῶν πρὸς τὰ νεώτερα κτίσματα.

Τὸ νεώτερον οἰκοδόμημα, τοῦ ὁποίου μόνον μία γωνία διεσώθη κατὰ τὸ ΒΔ ἄκρον τῆς οἰκίας Δ, δὲν κατέστη δυνατόν νὰ χρονολογηθῇ σαφῶς, ὥς ἐλέχθη ἥδη, λόγῳ τοῦ ἐλαχίστου βάθους τῆς ἐπιχώσεως καὶ τῆς πλήρους διαταραχῆς αὐτῆς, ἐκ τῆς τοιχοδομίας ὅμως συνάγεται ὅτι εἶναι ΥΕ. Ἄτυχῶς σύγκρισις αὐτοῦ πρὸς ἄλλα οἰκήματα τοῦ ἐπὶ τῶν ἑρειπίων τοῦ ΠΕ συνοικισμού ἰδρυθέντος μυκηναϊκοῦ δὲν εἶναι ἐπὶ τοῦ παρόντος δυνατή.

Ὅπωςδήποτε ὑπῆρξε σημαντικὴ ἡ διαπίστωσις τῆς ὑπάρξεως ἐπαλλήλων κτισμάτων τριῶν περιόδων, ἐξ ὧν αἱ δύο κατώτεραι ἀνάγονται εἰς

τὴν ἀρχαιοτέραν Ἑποχὴν τοῦ Χαλκοῦ, ἡ δὲ νεωτέρα εἰς τοὺς ὑστεροελλαδικοὺς χρόνους.

Βορειότερον τῆς οἰκίας Δ, εἰς λοξῶς διευθυνόμενος πρὸς Α τοῖχος, ἀπὸ τοῦ τείχους ἐκφυόμενος, φαίνεται ὅτι ἀνήκει εἰς ἄλλην *οἰκίαν* Θ τῆς ὁποίας τὸ κύριον δωμάτιον, πλάτους 4.00 μ. περίπου, ἔκειτο πρὸς βορρᾶν τοῦ πρώτου (εἰκ. 1, Θ).

Τὸ μεγαλύτερον μέρος τοῦ οἰκήματος τούτου, ὡς καὶ τοῦ ὑπὸ στοιχειῶν Δ, κεῖται ἐντὸς τῆς αὐτῆς οἰκίας τοῦ προσφυγικοῦ συνοικισμοῦ τῆς Ραφῆνας, ἐπεχώσθη δὲ κατ' ἀνάγκην μετὰ τὴν ἀνασκαφήν.

Νοτίως τῆς οἰκίας Α εἶχεν ἀποκαλυφθῆ κατὰ τὸ προηγηθὲν ἔτος τὸ ἄνοιγμα τῆς ἐξωθύρας ἐτέρου οἰκήματος (*οἰκία* Ε) ἔχοντος κοινὸν μετ' ἐκείνης μεσότοιχον. Τῆς οἰκίας ταύτης ὀλίγα μόνον λείψανα διατηροῦνται, ἰδίᾳ πρὸς νότον, ἐνθα ἡ ἐπέκτασις τῆς σκαφῆς ἔφερεν εἰς φῶς ἀσφαλῆ ὑπολείμματα τοίχου κατευθυνομένου πρὸς τὴν ἐξώθυραν καὶ καμπτομένου πρὸς ἀνατολὰς. Ἀναμφιβόλως πρόκειται περὶ τῆς ΝΔ γωνίας τοῦ οἰκήματος. Ὁ ἀπὸ τῆς γωνίας ταύτης ἐκφυόμενος καὶ πρὸς Δ κατευθυνόμενος τοῖχος, φαίνεται ὅτι εἶχε σχέσιν πρὸς τὴν εἰκαζομένην πύλην τοῦ τείχους.

Τῆς ἐξωθύρας ἀπεκαλύφθη κατὰ χώραν ὁ λίθινος ὄλμος, ἐπὶ πλεόν δὲ καὶ τινὰ ἀβέβαια λείψανα τοίχου, δι' οὗ ἐκλείετο πρὸς Ν ὁ προθάλαμος.

Φαίνεται λοιπὸν ὅτι καὶ τὸ οἶκημα τοῦτο εἶχε τὰ αὐτὰ κύρια καὶ τυπικὰ ἀρχιτεκτονικὰ στοιχεῖα: στενομήκη πρόδομον, ἀνοικτὸν πρὸς τὴν ὁδὸν κατὰ τὴν στενὴν πλευράν, καὶ τετράγωνον θάλαμον ὀπισθεν, ἐπικοινωνοῦντα διὰ μεσοθύρας πρὸς τὸν πρόδομον.

Ἐντελῶς διάφορον μορφήν παρουσιάζει περιεργον κτίσμα (Η), ἀποκαλυφθὲν βορείως τῆς οἰκίας Α, χωριζόμενον δὲ ἀπ' αὐτῆς διὰ λιθοστρώτου δρόμου, πλάτους 1.20 μ., ὅστις ἦγε πρὸς ἀνατολὰς. Τὸ κτίσμα Η κεῖται ὀπισθεν χαμηλοῦ ἀναλημματικοῦ τοιχείου, ἐπέχοντος τρόπον τινὰ τὴν θέσιν κρασπέδου τοῦ δρόμου. Τὸ λίθινον θεμέλιον τοῦ κτίσματος Η σφύζεται εἰς ἓνα μόνον δόμον καὶ προφανῶς μᾶλλον ὥς θεμέλιον καλύβης πρέπει νὰ θεωρηθῇ. Εὐρὺν ἄνοιγμα πρὸς Δ. φαίνεται ὅτι ἐκλείετο διὰ θύρας, διότι εὐρέθη κατὰ χώραν ὄλμος, φέρων μάλιστα διπλὴν κοιλότητα. Ἀντὶ ἀνατολικοῦ τοίχου ὑπάρχουσι πλάκες λοξῶς κείμεναι καὶ τοξοειδῶς τεταγμέναι ἐπὶ τοῦ στερεοῦ, ὁ προορισμὸς τῶν ὁποίων παραμένει ἀσαφής.

Τὸ βάθος τοῦ οὕτω σχηματιζομένου χώρου μόλις ὑπερβαίνει τὸ μέτρον, τὸ δὲ πλάτος εἶναι 2.20 μ. Εἶναι ἀξιοσημείωτον ὅτι καὶ τὸ δάπεδον εἶναι ἐν μέρει ἐστρωμένον διὰ λίθων. Ἀνατολικῶς, ὀπισθεν τῶν πλακῶν, εὐρέθη *ὄρυγμα ὠοειδές* (Ζ), διαστάσεων 3.00 × 2.50 μ. περίπου, βάθους δὲ 0,65 μ. (εἰκ. 1, Ζ).

Καὶ τὸ ὄρυγμα τοῦτο καὶ τὸ πρὸ αὐτοῦ κτίσμα Η μόνον συναπτό-

μενα πρὸς ἄλληλα εἶναι δυνατόν νὰ ἐρμηνευθοῦν. Αἱ διαστάσεις αὐτῶν καὶ ἡ εὐτέλεια τῆς κατασκευῆς ἀρμόζουν εἰς προχείρους καλύβας μᾶλλον, ἢ εἰς κατοικίαν. Ὁ σχετικῶς εὐρὺς χώρος, ὁ ἀπομένων πρὸ τῆς εἰσόδου τοῦ κτίσματος Ἡ δὲν θὰ ἦτο ἴσως τολμηρὸν νὰ ὑποτεθῇ, ὅτι προωρίζετο διὰ τὴν συγκέντρωσιν μικροῦ ποιμνίου καὶ ὅτι παρομοία ἦτο ἡ χρῆσις καὶ τοῦ ὀπισθεν κτίσματος μετὰ τοῦ ὀρύγματος. Τοῦτο πάντως παραμένει ἀπλῆ εἰκασία.

Ἐντὸς τῆς οἰκίας Α ἐκαθαρίσθη τὸ δάπεδον εἰς τὴν περιοχὴν τοῦ ἀφελθέντος κατὰ χώραν κατασκευάσματος ἐκ πηλοῦ (πβλ. ΠΑΕ 1952, 117 ἐξ.), ἐπὶ τοῦ στερεοῦ δὲ εὐρέθη τὸ ἀγγεῖον τῆς εἰκ. 6 (εἰκ. 5).

Συνεπληρώθη ἐπίσης ἡ ἀνασκαφὴ τῶν λειψάνων τῆς οἰκίας Β, ἀποκαλυφθέντων δύο **βόθρων** πλήρων τέφρας καὶ ἀπορριμμάτων. Οἱ βόθροι ἦσαν κανονικὰ κυκλικὰ φρεατοειδῆ ὀρύγματα, διαμέτρου 0.85 μ. καὶ βάθους 0.90 μ. περίπου. Δυστυχῶς, ἡ παντελὴς διαταραχὴ τῆς ἐπιχώσεως ἐκ τῶν ὀρυγμάτων τῆς Κατοχῆς δὲν ἐπέτρεψε τὴν συναγωγὴν ἀσφαλῶν ἐνδείξεων περὶ τῆς ἡλικίας τῶν βόθρων. Ὁ εἰς τῶν βόθρων εὐρέθη εἰς τὸ σημεῖον, ὅπου λίθοι καὶ τέφρα παρατηρηθέντες πέρυσιν εἶχον σημειωθῇ ὡς πιθανὴ θέσις ἐστίας (πβλ. ΠΑΕ 1952, 117 ἐξ.).

Ἡ ἔρευνα τοῦ *ὀχυρωματικοῦ τείχους* τοῦ συνοικισμοῦ, τοῦ *πρώτου γινομένου γνωστοῦ ἐκ τῆς ΠΕ* ἡπειρωτικῆς Ἑλλάδος (Περὶ ὀχυρώματος τοῦ συγχρόνου συνοικισμοῦ τῆς Αἰγίνης πβλ. G. WELTER, Aigina σ. 9 καὶ εἰκ. 9) ἀπέδειξεν ὅτι τοῦτο ἀνήκει εἰς τὴν τελευταίαν φάσιν τῆς ζωῆς τοῦ πρωτοελλαδικοῦ συνοικισμοῦ (ΠΕ ΙΙΙ). Τότε προφανῶς κατέστη ἐπιτακτικωτέρα ἡ ἀνάγκη τῆς ὀχυρώσεως, ἴσως διότι εἶχεν ἤδη κάμει τὴν ἐμφάνισίν του ὁ ἐχθρὸς, ὅστις ἔμελλε νὰ καταστρέψῃ τελειωτικῶς τὸν συνοικισμόν.

Πλὴν τῶν θετικῶν ὁπωσδήποτε στοιχείων, ἅτινα παρέσχεν ἡ ἐφετινὴ σκαφή, κατέλιπε καὶ προβλήματα, ὡς εἶναι ὁ καθορισμὸς τῶν μικροτέρων ὑποδιαίρέσεων τῆς ΠΕ περιόδου καὶ ἡ διάκρισις τῶν ἐπαλλήλων ἀρχιτεκτονικῶν φάσεων.

Πρόβλημα ἐπίσης ἀποτελεῖ ἡ ὑπαρξίς ὑστεροελλαδικοῦ συνοικισμοῦ, ἐν τῇ θέσει τοῦ ὁποίου ἐφετός ἐσημειώθησαν πενιχρὰ μόνον ἀρχιτεκτονικὰ λείψανα. Ἡ συνέσις τῆς ἀνασκαφῆς κατὰ τὸ προσεχὲς ἔτος θὰ συντελέσῃ πιθανῶς εἰς τὴν λύσιν τῶν προβλημάτων τούτων.

Ἐν τέλει πρέπει νὰ σημειωθῇ ἡ εὕρεσις δύο τεμαχίων *πηλίνων κεράμων στέγης*, ἐντὸς τῆς ἐπιχώσεως τῆς πληρέστερον ἀνασκαφείσης οἰκίας Δ. Καίτοι ἐλάχιστα εἰς ἀριθμόν, τὰ τεμάχια ταῦτα εἶναι σημαντικά· διότι κατὰ τὸ σχῆμα καὶ τὸ πάχος εἶναι ὁμοιότατα πρὸς τὰ ἐν Λέρνῃ ἐσχάτως εὑρεθέντα ἄφθονα καὶ πλήρη δείγματα, ἅτινα παρέσχον τὴν ἀπόδειξιν τῆς χρή-

σεως κεράμων στέγης κατὰ τὴν ΠΕ περίοδον, περὶ τῆς ὁποίας σποραδικαὶ καὶ ἀβέβαιαι ἐνδείξεις ὑπῆρχον μέχρι τοῦδε.

II. ΚΕΡΑΜΕΙΚΗ ¹

Τὰ εἰς τὴν πρωτοελλαδικὴν περίοδον ἀναγόμενα κεραμικὰ λείψανα ἦσαν καὶ ἐφέτος σημαντικά, καίτοι ὀλιγαριθμώτερα, διότι αἱ ἐντὸς τῶν οἰ-

Εἰκ. 5. Τὸ ἀγγεῖον τῆς εἰκ. 6 ὡς ἀνευρέθη ἐπὶ τοῦ κατωτάτου δαπέδου τῆς οἰκίας Α.

κημάτων ἐπιχώσεις μερικῶς μόνον ἀνεσκάφησαν, κατ' ἀκολουθίαν δὲ καὶ ὁ ἀριθμὸς τῶν πλήρων ἀγγείων ὑπῆρξε περιορισμένος.

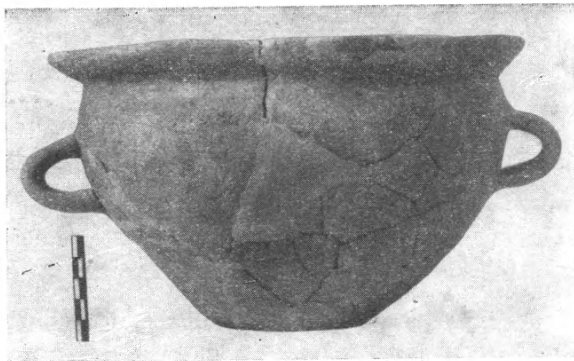
Τὸ σύνολον σχεδὸν τῶν ἀγγείων, τῶν προερχομένων ἐκ τῶν οἰκημάτων, παρουσιάζει ἔκδηλα τὰ γνωρίσματα τῆς νεωτέρας πρωτοελλαδικῆς κεραμικῆς (ΠΕ III) καίτοι πλεῖστα σχήματα ἀνήκουν εἰς τύπους ἰδιάζοντας εἰς τὴν μέσσην ΠΕ φάσιν.

Τὸ πρῶτον ἐφέτος ἀνεκαλύφθησαν, ἐντὸς τοῦ ὁρύγματος Ζ, ὅστρακα ἀγγείων μερικῶς ἐπηλειμμένων διὰ γανώματος (partially glazed ware), ἅτινα τοποθετοῦνται χρονικῶς εἰς τὸ τέλος τῆς πρωτοελλαδικῆς περιόδου (ΠΕ III).

¹ Πβλ. ΠΑΕ 1952, 129 ἐξ., ἐνθα πλήρης ἔκθεσις τῶν σχημάτων.

Ἄφθονοι εὐρέθησαν καὶ ἐφέτος αἱ χαρακτηριστικαὶ μικραὶ φιάλαι (ἢ σκύφοι), πάντοτε φέρουσαι μικρὰν τινα βάσιν (εἰκ. 7 β καὶ 8 α-β), ὥς καὶ τὰ τυπικὰ ἐπίσης ἀβαθῇ ἄνευ βάσεως ἀγγεῖα (εἰκ. 8 γ). Σπανιώταται, ἀντιθέτως, ὑπῆρξαν ἐφέτως αἱ sauce-boats.

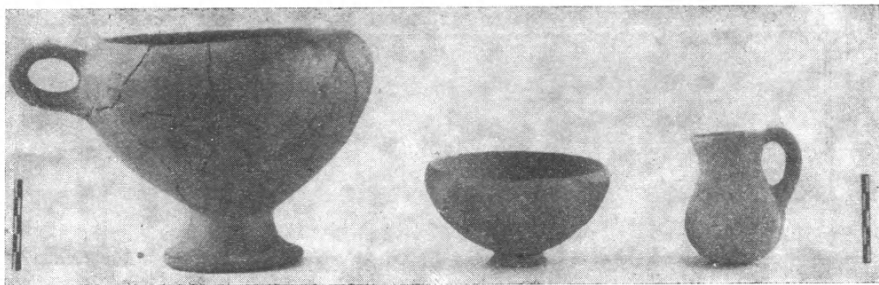
Εἰς γνωστὸν ἐκ τῆς περυσινῆς σκαφῆς σχῆμα ἀνάγεται ἡ εὐρεῖα, ἀβα-

Εἰκ. 6. Πρωτοελλαδικὴ φιάλη ἐκ τοῦ κατωτάτου δαπέδου τῆς οἰκίας Α.

θῆς φιάλη τῆς εἰκ. 9, α διαμέτρου 0,30 μ. Ὁ πηλὸς περιέχει ἄφθονα λεπτότατα ψήγματα ἀργυροῦ μαρμαρυγίου (mica).

Πλὴν ὅμως τῶν ἀνωτέρω γνωστῶν καὶ ἐκ τῆς περυσινῆς ἀνασκαφῆς

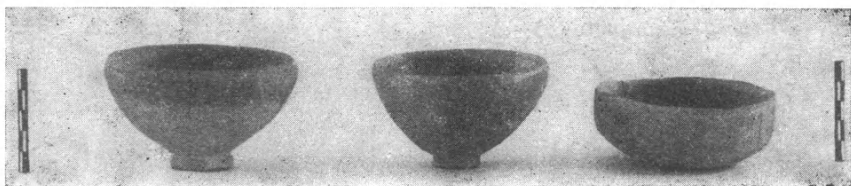
Εἰκ. 7. Ἀγγεῖα ἐκ τῆς οἰκίας Δ.

σχημάτων, ἀνευρέθησαν καὶ ἄλλα τὸ πρῶτον ἐμφανιζόμενα εἰς πλήρη μάλιστα δείγματα.

Ἐκ τῶν σπουδαιοτέρων εἶναι τὸ ἀγγεῖον τῆς εἰκ. 6, προερχόμενον ἐκ τοῦ κατωτάτου δαπέδου τῆς οἰκίας Α. Ἡ βαθεῖα αὕτη φιάλη μετὰ θλαστοῦ λαίμου καὶ δύο καθέτων ταινιοειδῶν λαβῶν ἔχει διάμετρον 0,23 μ.,

ὕψος δὲ 0,14 μ. Ἀγγεῖα παρομοίου σχήματος ἐκ τῶν συνοικισμῶν Τζάνη Μαγούλας (V στρώμα) καὶ Ὁρχομενοῦ παρέχουν πολύτιμα στοιχεῖα συγκρίσεως.

Ἄλλοτερον ἀξιόλογον σχῆμα, γνωστὸν ἐκ τῶν ΠΕ συνοικισμῶν τῶν Ζυγουριῶν (πβλ. Zygouries 114 ἀρ. 206, εἰκ. 104) καὶ τῆς Εὐτρήσεως (πβλ. Eutresis, 118 ἀρ. 239, εἰκ. 162), εἶναι τὸ τοῦ ἀγγείου τῆς εἰκ. 7,α.

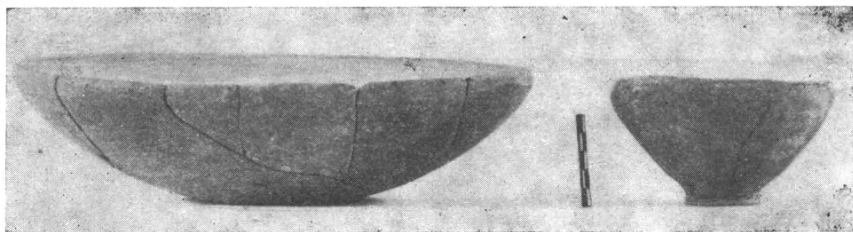

Εἰκ. 8. Ἀγγεῖα ἐκ τῆς οἰκίας Ε.

Ὑψος ἔχει 0,13 μ. φέρει δὲ μίαν κάθετον ταινιοειδῆ λαβὴν καὶ σχετικῶς ὑψηλὴν βάσιν, ἥ ὁποία προσδίδει ἀρκετὴν κομψότητα εἰς τὸ σχῆμα.

Ἀξιοσημείωτος εἶναι ἡ μικροσκοπικὴ πρόχους τῆς εἰκ. 7,γ, ὕψους μόλις 0,07 μ., προερχομένη, ὡς καὶ τὸ προηγούμενον ἀγγεῖον, ἐκ τῆς οἰκίας Δ.

Κυκλαδικὸν σχῆμα ἔχει ἡ πυξὶς τῆς εἰκ. 10, φέρουσα τέσσαρας καθέτως

Εἰκ. 9. Ἀγγεῖα ἐκ τῆς οἰκίας Δ.

τετρημένas ἀποφύσεις. Εὐρέθῃ ἀκεραία ἐντὸς τοῦ βορείως τῆς οἰκίας Δ χώρου (ἀνήκοντος πιθανῶς εἰς τὴν οἰκίαν Θ) εἰς βάθος 0,45 μ., εἰς τὸ ἀνώτατον μέρος τῆς ΠΕ ἐπιχώσεως, ὁμοῦ μετὰ τινων ὀστράκων μερικῶς ἐπηλειμμένων (partially glazed) ὥστε πιθανῶς ἀνήκει εἰς τοὺς ΠΕ ΙΙΙ χρόνους. Τὸ σχῆμα τῆς γραπτῆς πυξίδος ἐκ τῆς παραλίας τῆς Ραφήνας (πβλ. ΠΑΕ 1951, 77 ἐξ. εἰκ. 8 β) εἶναι βεβαίως παραπλήσιον, ὀλιγώτερον ὁμως ἐξειλιγμένον.

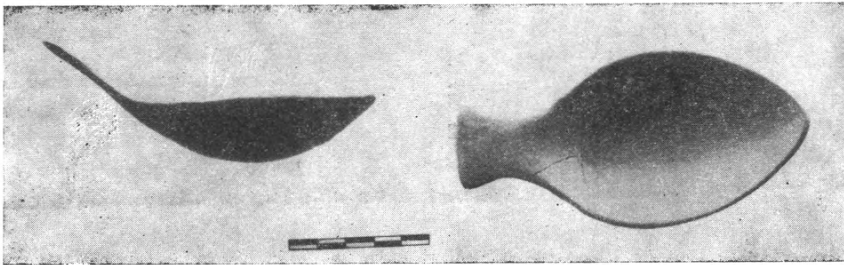
Ἀπὸ τὸ ὄρυγμα Ζ προέρχονται πλὴν ἄλλων ἐνδιαφερόντων κεραμει-

κῶν λειψάνων καὶ τὰ δύο μερικῶς διατηρούμενα *πήλινα κοχλιάρια* τῆς εἰκ. 11. Εὐτυχῶς τὸ ἐν συμπληροῖ τὸ ἄλλο καὶ οὕτω τὸ σχῆμα εἶναι βέβαιον. Πλὴν τῆς βραχύτητος τῆς λαβῆς δὲν διαφέρουν κατὰ πολὺ τῶν ξυλίνων κοχλιαρίων, τὰ ὁποῖα καὶ σήμερον ἀκόμη εἶναι ἐν χρήσει ὑπὸ τῶν ποιμέ-

Εἰκ. 10. Πυξίς ἐκ τῆς οἰκίας Θ.

νων ἐν Ἑλλάδι. Ἀνάγονται ἐπίσης εἰς τὸ τέλος τῆς ΠΕ περιόδου. Πρέπει τέλος νὰ μνημονευθῇ μικρὸν πῶμα (πυξίδος πιθανῶς) μετ' ἀποφύσεως φερούσης δύο τρήματα.

Εἰκ. 11. ΠΕ. *πήλινα κοχλιάρια* ἐκ τοῦ ὀρυγματος Ζ.

Γραπτῶν ἀγγείων ἐλάχιστα (δύο ἢ τρία) μόνον ὄστρακα εὐρέθησαν καὶ ἐφέτος, φέροντα διὰ βαθέος χρώματος διακόσμησιν ἐπὶ ἀνοιχτοχρώμου πεδίου (dark on light). Τῆς νεωτέρας τεχνικῆς τῶν δι' ἀνοιχτοχρώμου βαφῆς ἐπὶ βαθέος ἐδάφους κοσμουμένων ἀγγείων οὐδὲν ὄστρακον ἀνευρέθη.

Ἰδιαιτέρας μνείας ἄξια εἶναι τὰ ἐκ τῶν δύο βόθρων τῆς οἰκίας Β προερχόμενα ἀγγεῖα. Δυστυχῶς ἡ πλήρης σχεδὸν διαταραχὴ τῆς ἐπιχώσεως κατὰ τὸ σημεῖον τοῦτο ἐκ τῶν ὀχυρωμάτων τῆς Κατοχῆς, δὲν ἐπέτρεψε τὴν ἀσφῆ χρονικὴν τοποθέτησιν τῶν βόθρων. Ὑποθέτω ὅμως ὅτι ἀνάγονται εἰς τοὺς ἐσχάτους ΠΕ χρόνους.

Καὶ κατὰ τὰ σχήματα καὶ τὴν τεχνικὴν τὰ ἀγγεῖα τῶν βόθρων φαίνονται ριζικῶς διαφέροντα τῆς κεραμεικῆς τῶν οἰκημάτων τοῦ ΠΕ ΙΙΙ. συνοικισμού. Ὁ πηλὸς τῶν πλείστων ἐξ αὐτῶν περιέχει μεγάλην ποσότητα

Εἰκ. 12. Ἀγγεῖον ἐκ «βόθρου» τῆς οἰκίας Β.

λεπτοῦ ἀργυροῦ μαρμαρυγίου (mica), ὥς ὁ τῶν Κυκλαδικῶν ἀγγείων, ἡ ἐπιφάνεια εἶναι ἐστιλβωμένη καὶ λεία καὶ δὲν φέρει τὸ χαρακτηριστικὸν ἀνοικτὸν γάνωμα τῶν ΠΕ ΙΙΙ ἀγγείων. Εἶναι πάντα χειροποίητα μερικὰ δὲ ἔχουν τὴν τεφρὰν ὅψιν πρωτογόνων μινυείων ἀγγείων (εἰκ. 13 α). Ἄλλα ἐνθυμίζουν καθαρῶς ἀνατολικά σχήματα (εἰκ. 12) καὶ ἄλλα ὁμοιάζουν πρὸς μεσοελλαδικὴν τραχεῖαν κεραμεικὴν κατὰ τε τὸ σχῆμα καὶ τὴν ποιότητα. Ἐν τοσούτῳ οὐδὲν ὄστρακον τροχηλάτου μινυείου ἀγγείου ἢ ἀμαυροχρώμου (matt-painted) εὑρέθη ἐντὸς τοῦ βόθρου. Πιθανῶς πρόκειται, ἐν μέρει πρῶτον, περὶ ἐπεισάκτων ἀγγείων. Παρὰ ταῦτα δὲν δύναται ν' ἀποκλεισθῇ καὶ ἡ ἀντίθετος ἐκδοχή, ὅτι δηλ. πρόκειται περὶ μιᾶς ἐγχωρίου ἀπομιμήσεως μινυείων ἀγγείων, ἴσως τῶν ἀρχαιοτάτων μινυείων τῆς Ἀττι-

κῆς. Ἡ δυσκολία ἔγκειται εἰς τὸ ὅτι τὰ σχήματα εἶναι διάφορα τῶν τῶν
κῶν πρωίμων μινυείων.

Εἰκ. 13. Ἀγγεῖα ἐκ « βόθρων ».

III. ΔΙΑΦΟΡΑ ΕΥΡΗΜΑΤΑ

α. Ὀλίγα ἦσαν καὶ ἐφέτος τὰ μετάλλινα εὐρήματα. Ταῦτα εἶναι μὲν
κρὰ ἀντικείμενα ἐκ χαλκοῦ καὶ μολύβδου (καρφίδες, βαρύδιον). Ἡ εὕρεσις
μικρῶν τεμαχίων σκωριῶν χαλκοῦ ἐντὸς τῆς ἐπιχώσεως τῶν οἰκημάτων τοῦ
συνοικισμού, μάλιστα εἰς τὰς ἀνωτέρας στρώ-
σεις, ἀποδεικνύει, ὅτι ταῦτα ἐστέγαζον τοὺς
χαλκίς τῶν ἐν τῇ παραλίᾳ βεργαστηρίων,

Εἰκ. 14. Ὑστεροελλαδικὸν III ἀγγεῖον ἐκ τοῦ
μνηναϊκοῦ συνοικισμού τῆς Ραφῆνας.

πρὸς τὰ ὅποια πάντως εἶναι σύγχρονα.

β. Ἐκ τῶν λιθίνων εὐρημάτων τῆς
ἀνασκαφῆς, πλὴν τῶν συνήθων λεπίδων ἐξ
ὀψιανοῦ, τριπτήρων καὶ ὑπέρων, μνημονευ-
τέος εἶναι κατ' ἐξοχὴν ὁ ὠραῖος σφραγιστὴρ λίθος τῆς εἰκόνος 15. Ὁ λί-
θος εἶναι σκληρός, ἐλαιόχρους, σχῆμα δ' ἔχει κωνοειδές καὶ εἶναι διάτρητος
εἰς τὸ ἄνω μέρος. Ἐπὶ τῆς κυκλικῆς σφραγιστικῆς ἐπιφανείας του διακρί-

Εἰκ. 15. Πρωτοελλαδικὸς
σφραγιστὴρ λίθος.

νονται ἔγγλυφοι δύο μεγαλύτεροι κύκλοι, κάτω δὲ αὐτῶν εἰς μικρότερος καὶ δύο στιγμαί.

Πιθανῶς πρόκειται περὶ συμβόλων, ἔχόντων ἀριθμητικὴν ἢ ἄλλην τινὰ ἀξίαν.

Ὁ λίθος εὐρέθη εἰς τὸ κατώτατον μέρος τῆς ἐπιχώσεως τοῦ δρόμου μεταξὺ τῶν οἰκημάτων Γ καὶ Ε ἀνάγεται δὲ εἰς τὴν ἀρχὴν τῆς ΠΕ III περιόδου.

IV. ΝΕΩΤΕΡΑ ΛΕΙΨΑΝΑ

Ἀφθονώτερα ὑπῆρξαν ἐφέτος τὰ ὑστεροελλαδικὰ III λείψανα (πβλ. ΠΑΕ 1952, ἔ. ἀ. σ. 150, εἰκ. 15 καὶ 16), μεταξὺ τῶν ὁποίων καὶ τινὰ ἀσφαλῶς συμπληρούμενα ἀγγεῖα (εἰκ. 14). Δοκιμαστικαί τινες τάφροι νοτίως τοῦ ἀνασκαφέντος τμήματος τοῦ πρωτοελλαδικοῦ συνοικισμοῦ ἔφερον εἰς φῶς τοίχους οἰκημάτων, ἀναγομένων ἐπίσης εἰς τὴν ὑστεροελλαδικὴν περίοδον.

Ὑπάρχει ἐπομένως ἐλπίς, ὅτι ἐκ τῆς ἐπεκτάσεως τῆς ἐρεῦνης πρὸς τὴν κατεύθυνσιν ταύτην, κατὰ τινὰ προσεχῇ ἀνασκαφικὴν περίοδον, θὰ προκύψουν ἀσφαλέστερα καὶ σημαντικώτερα τεκμήρια τῆς ὑπάρξεως καὶ μυκηναϊκοῦ συνοικισμοῦ εἰς τὴν παραλίαν τῆς Ραφήνας.

ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ Ρ. ΘΕΟΧΑΡΗΣ

Κατὰ τὴν ἐφετινὴν παραμονὴν μου ἐν Ἀμφιαρείῳ συνετελέσθησαν αἱ κάτωθι ἐργασίαι: Ἐκαθαρίσθη ὅλος ὁ ἀρχαιολογικὸς χώρος ἀπὸ τὰ ἐν αὐτῷ φυόμενα δένδρα καὶ θάμνους. Ἐκαθαρίσθη καὶ διηρυνήθη ὁ ὄχτος ἀπομακρύνσεως τῶν ὑδάτων ἐκ τῆς Κρήνης εἰς τὸν ποταμόν, ἀφοῦ τὸ ὕδωρ ταύτης ἀνεφάνη καὶ πάλιν ἄφθονον. Συνεκολλήθησαν ἐπιγραφαὶ καὶ γλυπτὰ ἐν τε τῷ Μουσείῳ καὶ τῷ ἀνεσκαμμένῳ χώρῳ. Ἐμελετήθησαν ἀνέκδοτοι ἐπιγραφαί. Τούτων αἱ σημαντικώτεραι περιέχουν ἐπὶ ἀνθήματα καὶ γενικῶς ἀφιερώματα, ἀναγραφέντα κατὰ τὴν χρονικὴν περίοδον μεταξὺ 338-322, ὅτε ὁ Ὀρωπὸς ἦτο ὑπὸ τοὺς Ἀθηναίους. Ἀξίζει νὰ σημειωθῇ καὶ ψήφισμα, δι' οὗ ἐντέλλονται οἱ τειχοποιοί, ὅπως ἐξεύρωσι διὰ δανεισμοῦ χρήματα διὰ τὸν τειχισμὸν τῆς πόλεως. Συνεκολλήθη ἐκ τεμαχίων καὶ εἶναι ἐλλιπὲς κατὰ τὴν ἀρχὴν καὶ τὸ τέλος, ὥστε μᾶς διαφεύγει πιθανὴ ἀναγραφὴ τῶν αἰτίων, ἅτινα προεκάλεσαν τὰς ζημίας εἰς τὰ τεῖχη. Χρονολογεῖται ἀπὸ τοῦ πρώτου ἡμίσεος τοῦ 3^{ου} π.Χ. αἰῶνος καὶ εἶναι ὅμοιον περιήτου πρὸς τὸ ἐν IG VII 4263 δημοσιευόμενον.

ΜΑΡΚΕΛΛΟΣ Θ. ΜΙΤΣΟΣ

9. ΑΝΑΣΚΑΦΙΚΑΙ ΕΡΕΥΝΑΙ ΕΝ ΘΕΣΣΑΛΙΑΙ

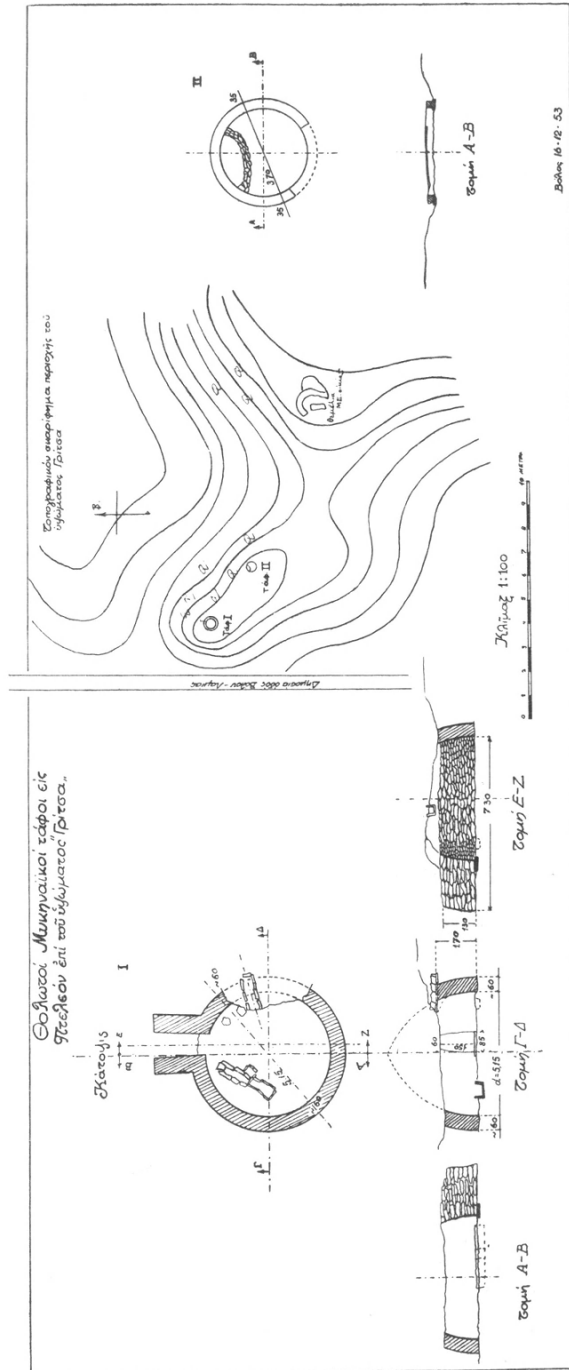
Αἱ ὑπὸ τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας διενεργούμεναι ἀνασκαφαὶ εἰς Πτελεὸν καὶ Φάρσαλον συνεχίσθησαν καὶ ἐφέτος εἰς τὰς αὐτὰς θέσεις. Κατωτέρω ἐκθέτομεν συντόμως τὰ ἀποτελέσματα αὐτῶν κατὰ τὴν παροῦσαν περίοδον.

Α. ΑΝΑΣΚΑΦΗ ΠΤΕΛΕΟΥ

1. Περὶ τὰ 50 μ. ΒΑ τῆς θέσεως, ὅπου ἀπεκαλύφθη κατὸ τὸ 1951 ὁ πρῶτος εἰς τὴν περιοχὴν θολωτὸς μυκηναϊκὸς τάφος (ἐντὸς τοῦ κτήματος

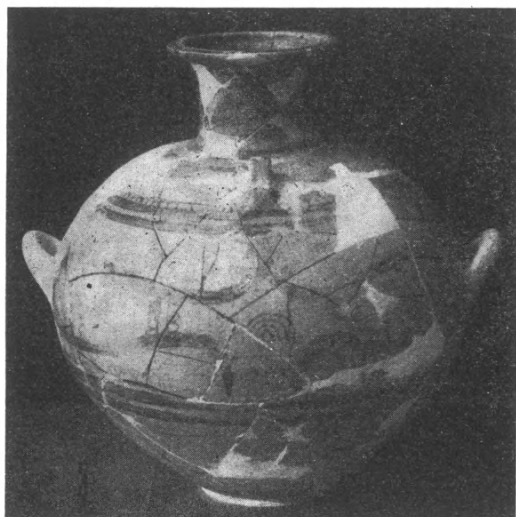

Εἰκ. 1. Θολωτὸς μυκηναϊκὸς τάφος ἐντὸς τοῦ κτήματος Παπαῖ παρὰ τὰς ὑψορείας τῆς Γρίτσας.

Ν. Λεμονῆ), παραπλεύρως καὶ ἀνατολικῶς τῆς δημοσίας ὁδοῦ πρὸς Λαμίας καὶ ἐντὸς τοῦ κτήματος τοῦ Γ. Παπᾶ ἦλθεν ἐφέτος εἰς φῶς δεύτερος ὅμοιος, οὔτινος ἢ θόλος ἔχει διάμ. 5.20 μ., διατηρήθη δ' εἰς ὕψος μέχρι 1.50 - 2.50 μ. (βλ. παρένθετον πίνακα 1, I καὶ εἰκ. 1).

Ὁ «δρόμος» εἶναι ἐστραμμένος πρὸς ΒΑ, ἐκφεύγει δ' ἐλαφρῶς πρὸς ἀριστερά ἀπὸ τοῦ κεντρικοῦ ἄξονος τῆς θόλου. Αἱ διαστάσεις του εἶναι λίαν συνεπτυγμέναι, ὥστε νὰ παρέχῃ τὴν ἐντύπωσιν ἀπλοῦ στομίου: σῶζόμ. ὕψος 1.50 μ., μῆκος 2.00 μ., πλάτος 0.90 μ. κατὰ τὴν εἴσοδον πρὸς τὴν

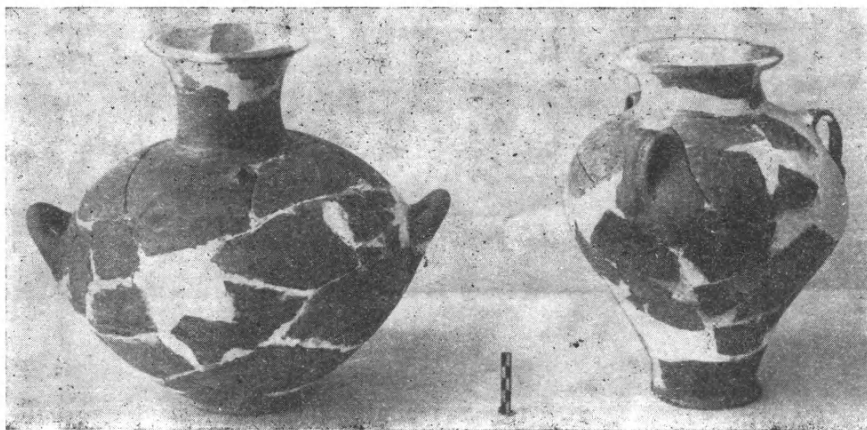
Εἰκ. 2. Ἀγγεῖον σχήματος ὑδρίας ἐκ τοῦ θολωτοῦ τάφου.

θόλον καὶ 1.07 μ. κατὰ τὴν ἔξοδόν του· τὸ πάχος τῶν παρειῶν του 0.68 μ. Αἱ παρειαὶ συγκλίνουν πρὸς τὰ ἄνω. Εἰς τὴν εἴσοδον πρὸς τὴν θόλον ὑπάρχει λίθινον κατώφλιον πλάτους 0.32 μ. καὶ πάχους 0.08 μ. Ὁλόκληρος ὁ δρόμος μέχρι τοῦ ἡμίσεος τοῦ ὕψους του ἦτο πεπληρωμένος διὰ ξηρολιθιάς. Ὅπως οἱ προηγούμενοι ὅμοιοι τάφοι εἰς τὴν ἰδίαν θέσιν, ἦτο καὶ ὁ παρὼν ἐκτισμένος διὰ μικρῶν πλακοειδῶν λίθων, συνηρμοσμένων δι' ἰσχυροῦ στρώματος λάσπης.

Ὁ τάφος εἶχεν ἤδη συληθῇ κατὰ τοὺς ρωμαϊκοὺς χρόνους, ἴσως δὲ καὶ ἐνωρίτερον· διότι εἰς τὸ διατηρούμενον σήμερον ὕψος τῆς θόλου καὶ κατὰ τὸ βόρειον σημεῖον αὐτῆς ἔκειτο ὀρθογώνιος ἐκ πλακῶν τάφος, ὅστις ἐκάθητο ἐγκαρσίως ἐπὶ τοῦ τοίχου αὐτῆς. Αἱ πλάκες, ἐξ ὧν κατεσκευάσθη ὁ τελευταῖος, ἐλήφθησαν ἐκ τοῦ καταστραφέντος μυκηναϊκοῦ τάφου: μῆ-

κος αὐτοῦ 1.80 μ., πλάτος 0.40 - 0.48 μ., ὕψος 0.40 μ. Ἐντὸς τοῦ τάφου τούτου ἔκειντο τρεῖς νεκροί, ὁ εἷς μὲ τὴν κεφαλὴν πρὸς Α., οἱ ἕτεροι δύο πρὸς Δ. Τὰ μόνα ἐν τῷ τάφῳ κτερίσματα ἦσαν ὀλίγα, λίαν κατιωμένα, τεμάχια σιδηροῦ ξίφους καὶ δύο χαλκᾶ ρωμαϊκὰ νομίσματα, παρέχοντα τὸ χαμηλότερον χρονικὸν ὄριον τῆς καταστροφῆς τοῦ μυκηναϊκοῦ τάφου: *terminus ante quem*. Ὁμοίως πρὸς τὸν ρωμαϊκὸν τοῦτον τάφον καὶ σύγχρονος προφανῶς μὲ αὐτὸν εὐρέθη δεύτερος ἐπὶ τοῦ αὐτοῦ ἐπιπέδου, εἰς ἀποσασιν 2 μ. ΝΑ. τῆς θόλου, κατεστραμμένος κατὰ τὸ ἥμισυ.

Ἐντὸς τῆς θόλου τοῦ μυκηναϊκοῦ τάφου εὐρέθησαν διεσκορπισμένα

Εἰκ. 3. Ἀγγεῖα ἐκ τοῦ θολωτοῦ τάφου.

ὀλίγα μόνον ἀνθρώπινα ὀστᾶ, λίθινά τινα κωνικὰ κομβία, τὰ ἐν εἰκ. 2-3 ἀγγεῖα καὶ ἐπὶ πλέον μόνωτος ὑπομυκηναϊκὸς ἀμφορίσκος καὶ δύο τριφυλλόσχημοι πρωτογεωμετρικαὶ οἰνοχόαι συγκολληθέντα προσφάτως.

Εἰς τὸ βόρειον ἄκρον τῆς θόλου ὑπῆρχον δύο ἀβαθεῖς βόθροι, πεπληρωμένοι ἀνθρωπίνων ὀστέων, ἀλλ' ἄνευ οὐδενὸς κτερίσματος. Εἰς δὲ τὸ νότιον ἄκρον καὶ ἀμέσως κάτωθεν τοῦ δαπέδου ἀπεκαλύφθησαν τρεῖς κιβωτιόσχημοι ἀβαθεῖς μεσοελλαδικοὶ τάφοι, ἐξ ὧν ὁ εἷς διετήρει ἀνέπαφον τὸν σκελετὸν τοῦ νεκροῦ εἰς τὴν συνήθη διὰ τὴν ἐποχὴν συνεπτυγμένην θέσιν (εἰκ. 4). Ἐλάχιστα θραύσματα «μινυείων» ἀγγείων, εὐρεθέντα κατὰ τὴν εἴσοδον τοῦ δρόμου πρὸς τὴν θόλον, προήρχοντο προφανῶς ἐκ τῶν τελευταίων τούτων τάφων.

2. Περὶ τὰ 30 μ. ἀνατολικῶς τοῦ ἀνωτέρω θολωτοῦ τάφου καὶ ἐντὸς τοῦ ἰδίου κτήματος ἀπεκαλύφθη δεύτερος ὁμοίος. Ἡ θεμελίωσις αὐτοῦ εἰς τὸ ὑψηλότερον σημεῖον τελείως ἀναπεπταμένου χώρου συνετέλεσεν εἰς

τὴν παντελῇ σχεδὸν καταστροφὴν του. Τοιουτοτρόπως ἡ θόλος, τῆς ὁποίας ἡ διάμετρος εἶναι 4.20 μ., διετηρήθη εἰς ὕψος μόνον 0.60 μ., ἦτο δὲ ἐντελῶς κατεστραμμένη κατὰ τὸ $\frac{1}{3}$ πρὸς τὸ ΒΑ. τμήμα τῆς. Ὁ «δρόμος» θὰ ἔκειτο εἰς τὸ ἐλλείπον τοῦτο τμήμα, διότι οὐδὲν ἔχνος αὐτοῦ ἀνευρέθη.

Εἰκ. 4. Ὁ εἷς τῶν μεσοελλαδικῶν τάφων μετὰ τοῦ ἐν αὐτῷ νεκροῦ.

Πρὸς τὸ δυτικὸν ἄκρον τῆς θόλου ἀπεχωρίζετο διὰ προχείρως κατεσκευασμένου τοίχου ἰδιαίτερος τάφος, καλυπτόμενος ἄνωθεν διὰ πλακῶν (βλ. παρένθετον πίν. 1, II καὶ εἰκ. 5). Ὑπὸ τὰς καλυπτούσας πλάκας εὗρεθησαν ὀδόντες ὄνου καὶ δλόκληρον κρανίον κυνὸς ὥς καὶ θραύσματα μυκηναϊκῶν ἀγγείων. Χαμηλότερον, πρὸς τὸ δάπεδον τοῦ τάφου, ἔκειτο ἀνθρώπινος σκελετὸς μετὰ τὴν κεφαλὴν πρὸς ΒΔ., λίαν ἐφθαρμένος.

Ἐντὸς τοῦ λοιποῦ τμήματος τῆς θόλου εὐρέθησαν ἐγκατεσπαρμένα εἰς διαφόρους θέσεις πολλὰ τεμάχια ἐξ ἀνθρωπίνων κρανίων, ὀλίγα λίθινα κωνικὰ κομβία, δύο ὠοειδεῖς ἐκ φαγεντιανῆς ψηφίδες καὶ μία ἔλλειψοειδῆς

Εἰκ. 5. Ὁ ἀποχωριζόμενος τάφος εἰς τὸ Δ. ἄκρον τῆς θόλου τοῦ παρενθέτου πίν. 1, II.

ἐξ ὀρείας κρυστάλλου ὥς καὶ τὰ ἐν εἰκόνι 6 ἀγγεῖα. Ὅμοῦ μετὰ τῶν ἀνωτέρω εὐρέθησαν ὡσαύτως σιδηρᾶ αἰχμὴ δόρατος καὶ σιδηροῦν ἐγχειρίδιον, ἀμφότερα ἱκανῶς ὠξειδωμένα, ἀνήκοντα προφανῶς εἰς μεταγενεστέρους χρόνους.

3. Εἰς τὴν θέσιν «Μεταφιὸ» παρὰ τὸ χωρίον Ἅγιοι Θεόδωροι νοτίως καὶ πλησίον τοῦ ἀποκαλυφθέντος προηγουμένως ἐκεῖ θολωτοῦ μυκη-

ναϊκοῦ τάφου ἐγένετο συστηματικώτερα ἔρευνα τῶν ἀναφανέντων κατὰ τὸ παρελθὸν ἔτος θεμελίων. Κατ' αὐτὴν ἀπεκαλύφθησαν τέσσαρες ἐν ὅλῳ οἰκίαι, δύο ἐκ τῶν ὁποίων διετήρουν σχεδὸν πλήρες τὸ διάγραμμα τῆς κατόψεως αὐτῶν (βλ. σχεδιογραφήματα I καὶ II καὶ εἰκ. 7-8).

Εἰκ. 6. Ἀγγεῖα ἐκ τοῦ δευτέρου θολωτοῦ τάφου.

Ὡς ἀπεδείχθη ἐκ τῆς ἀνασκαφῆς, αἱ ἐν λόγῳ οἰκίαι μόνον τὰ θεμέλια εἶχον λίθινα, τῆς ἀνωδομίας συνισταμένης ἐξ ὤμων πλίνθων· διότι περίξ τῶν θεμελίων καὶ ἐντὸς τοῦ χώρου τῶν οἰκιῶν εὐρέθησαν μὲν ἄφθο-

Εἰκ. 7. Ἡ πληρέστερον διατηρηθεῖσα οἰκία, ἐκ δύο δωματίων εἰς «Μεταφιό».

νοι κεραμίδες, προσερχόμεναι ἐκ τῆς στέγης αὐτῶν, οὐχὶ ὅμως καὶ λίθοι.

Αἱ οἰκίαι συμφώνως πρὸς τὰ εὐρεθέντα κεραμικὰ θραύσματα ἀνήκουν εἰς τοὺς τελευταίους μακεδονικοὺς ἢ ἴσως καὶ εἰς τοὺς ρωμαϊκοὺς χρόνους.

Ἡ θέσις δὲν εὐνοεῖ τὴν ὑπαρξιν ἐδῶ ἐκτεταμένης πόλεως καὶ πρέπει μᾶλλον νὰ ὑποθέσωμεν ὅτι πρόκειται περὶ στρατιωτικοῦ συνοικισμοῦ πρὸς ἐπιτήρησιν τῆς ὁδοῦ, ἣτις, ὅπως καὶ σήμερον, διήρχετο καὶ κατὰ τοὺς παλαιοὺς χρόνους κάτωθεν ἀκριβῶς τοῦ ὑψώματος, ἐφ' οὗ αἱ οἰκίαι, ἢ περὶ ἀγροτικοῦ συνοικισμοῦ ἐντεῦθεν τῶν συνόρων, ἅτινα ἐχώριζον τὴν περιοχὴν τοῦ Πτελεοῦ ἀπὸ τῆς Κρεμαστῆς Λαρίσης.

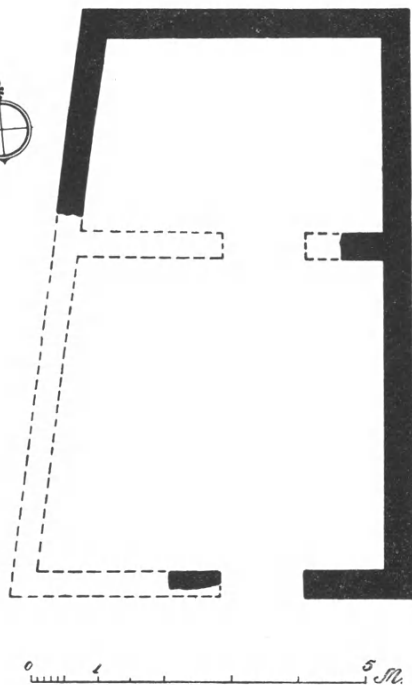
Β. ΑΝΑΣΚΑΦΗ ΦΑΡΣΑΛΟΥ

Ἡ ἔρευνα περιορίσθη ἐφέ-
τος ἐντὸς καὶ πέριξ τοῦ χώρου τοῦ
διὰ κρηπιδώματος περικλειομένου
γνωστοῦ θολωτοῦ μνημείου τοῦ τέ-
λους τῶν ἀρχαϊκῶν χρόνων.

1. Περὶ τὰ 10 μ. ΒΔ. τοῦ
κρηπιδώματος ἐπὶ τῆς σχηματιζομέ-
νης κατωφερείας πρὸς τὸ παρα-
πλεύρως διερχόμενον ρεῦμα αἱ βρο-
χαὶ τοῦ παρελθόντος χειμῶνος ἔφε-
ραν εἰς φῶς τὴν κορυφὴν μικροῦ
παυρῖνου δωρικοῦ σφονδύλου. Ἀνα-
σκάψαντες πρὸς ἐξακρίβωσιν τῆς ση-
μασίας του εὐρέθημεν πρὸ ἀπροσ-
δοκῆτου ἀποκαλύψεως. Διότι ἐξη-
σίμευεν οὗτος ὡς πρόχειρον ἐπι-
κάλυμμα λιθίνης κυλινδρικῆς θή-
κης, ἐπιμελῶς εἰργασμένης, ἐντὸς
τῆς ὁποίας εὐρίσκετο χαλκῇ ὕδρῳ
τοῦ β' ἡμίσαιος τοῦ 4 π. Χ. αἰ. Ἡ

ἐν λόγῳ ὕδρῳ εἶναι καλῆς σχετικῶς διατηρήσεως καὶ ὡραιότητος τέχνης,
φέρει δὲ παρὰστασιν Νίκης εἰς τὸ ὑπὸ τὴν λαβὴν ἀνάγλυφον. Τὸ ἐκλεκτὸν
τοῦτο εὔρημα θὰ ἀποτελέσῃ ἐν καιρῷ ἀντικείμενον ἰδιαίτερας μελέτης.

Ὁ πέριξ τῆς θέσεως τῆς ὕδρας χώρος περιελάμβανε καὶ ἄλλους τά-
φους, οἵτινες ὅμως εἶχον τελείως διαρπαγῇ καὶ καταστραφῇ· διότι περὶ τὰ
4 μ. πρὸς Β. εὐρέθησαν ἵχνη ἀσθενῶν θεμελίων, ἐκεῖθεν δὲ 3 μ. πρὸς
ΒΔ. ἔκειτο οὐχὶ εἰς κανονικὴν θέσιν ὁλόκληρος σχεδὸν ἀνθρώπινος σκελετός,
πλησίον τοῦ ὁποίου εὐρέθησαν δύο λεπτότατοι μικροὶ χρυσοὶ ρόδακες. Ἐκ
τῶν συγκεντρωθέντων πέριξ ἀφθόνων κεραμικῶν θραυσμάτων τὰ περισσό-
τερα ἀνῆκον εἰς τὸν 4 π. Χ. αἰ.

Ι. Σχεδιογράφημα τῆς οἰκίας τῆς εἰκ. 7.

2. Μετὰ τὴν ἀνασκαφὴν εἰς τὸ σημεῖον τοῦτο ἡ ἔρευνα ἐστράφη εἰς τὴν ἐξακρίβωσιν τοῦ θεμελίου, ὅπερ κατὰ τὸ παρελθὸν ἔτος ἐφάνη ἔξωθεν τοῦ βορείου τοίχου τῆς θόλου τοῦ ἐντὸς τοῦ κρηπιδώματος μνημείου Β.

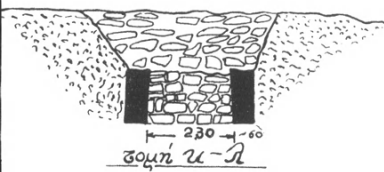
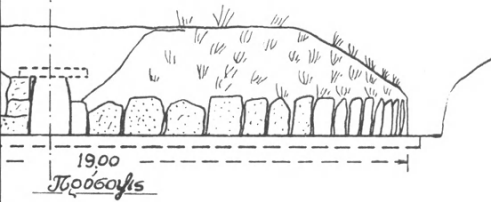
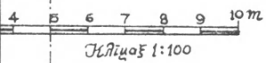
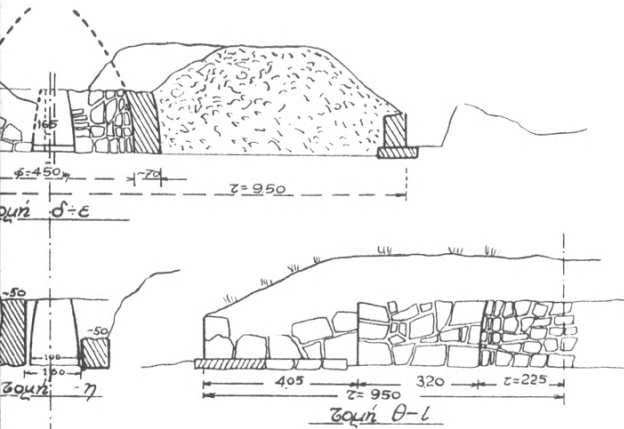
Ἡ ἀνασκαφὴ ἐνταῦθα ἔφερεν εἰς φῶς τετράγωνον μυκηναϊκὸν τάφον, μήκους 3 μ., πλάτους 2.40 μ. καὶ ὕψους 1.50 μ., οὗτινος τὸ ἀποκαλυφθὲν πέρυσι θεμέλιον ἐσχημάτιζε τὸν ἀνατολικὸν τοῖχον. Ὁ τάφος εἶναι τοῦ

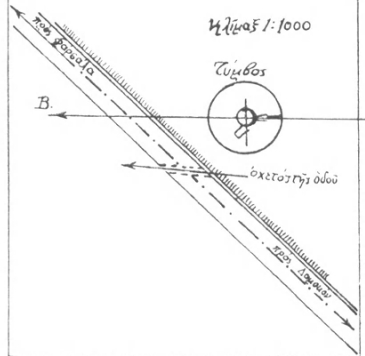
Εἰκ. 8. Ἡ μεγαλύτερα ἀποκαλυφθεῖσα οἰκία εἰς «Μεταφίό».

τύπου τῶν θαλαμοειδῶν, τὸν «δρόμον» δ' αὐτοῦ ἀπετέλει ὁ εὐρεθεὶς πέρυσι καὶ ὡς ἰδιαιτέρος μυκηναϊκὸς τάφος χαρακτηρισθεὶς τότε στενομήκης διάδρομος κάτωθεν τοῦ βορείου θεμελίου τῆς θόλου μὲ κατεύθυνσιν ἐξ Α. πρὸς Δ. (βλ. παρὲνθ. πίν. 2 καὶ εἰκ. 9). Κατ' ἀρχὰς εἶχον ὑποθέσει ὅτι πρόκειται περὶ δύο κεχωρισμένων λακκοειδῶν τάφων τοῦ τύπου τῶν βασιλικῶν ἐν Μυκῆναις. Ἀλλὰ περισσότερον ἐπισταμένη ἐξέτασις τοῦ πράγματος ἀπέκλεισε τὴν ὑπόθεσιν ταύτην. Διότι ἡ κατὰ τὴν ΝΑ. γωνίαν τοῦ τάφου ξηρολιθιά πρὸς ὑποστήριξιν τῆς ὑπερκειμένης θόλου καὶ ἡ ὁμοία πρὸς τὸν αὐτὸν σκοπὸν εἰς τὸ ἀνατολικὸν ἄκρον τοῦ χαρακτηριζομένου ἤδη «δρόμου» μαρτυροῦν ὅτι εἰς τὰ δύο ταῦτα σημεῖα ἐσχηματίζετο κενὸν κάτωθεν τῆς θόλου, ὥστε νὰ παρίσταται ἀνάγκη ὑποστηρίξεώς της διὰ προχείρου ὑποβάθρου, γεγονὸς ὅπερ συμφωνεῖ πρὸς τὴν ἄποψιν ὅτι εἰς τὰ σημεῖα ἀκρι-

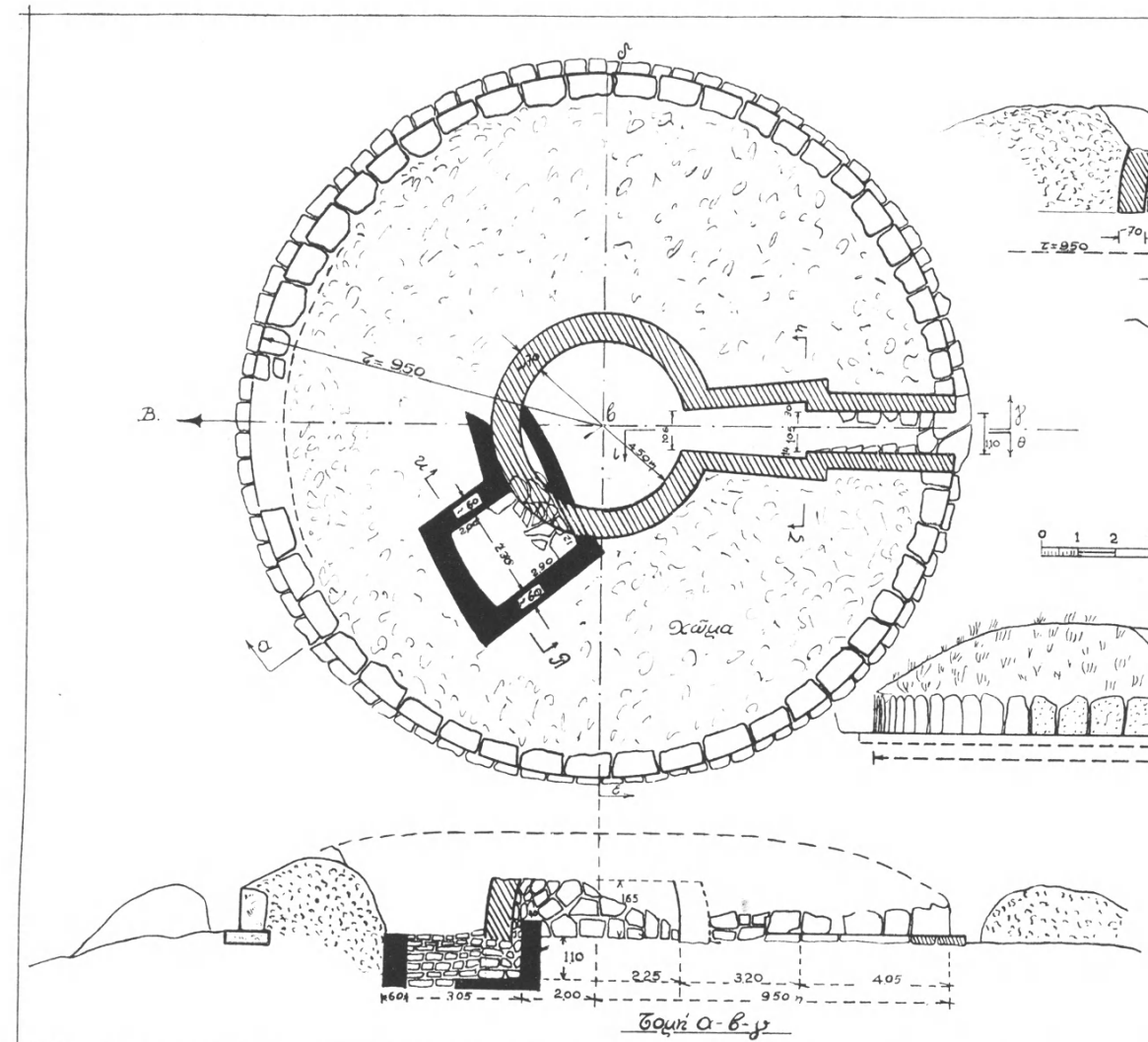
ΠΙΝΑΞ II.

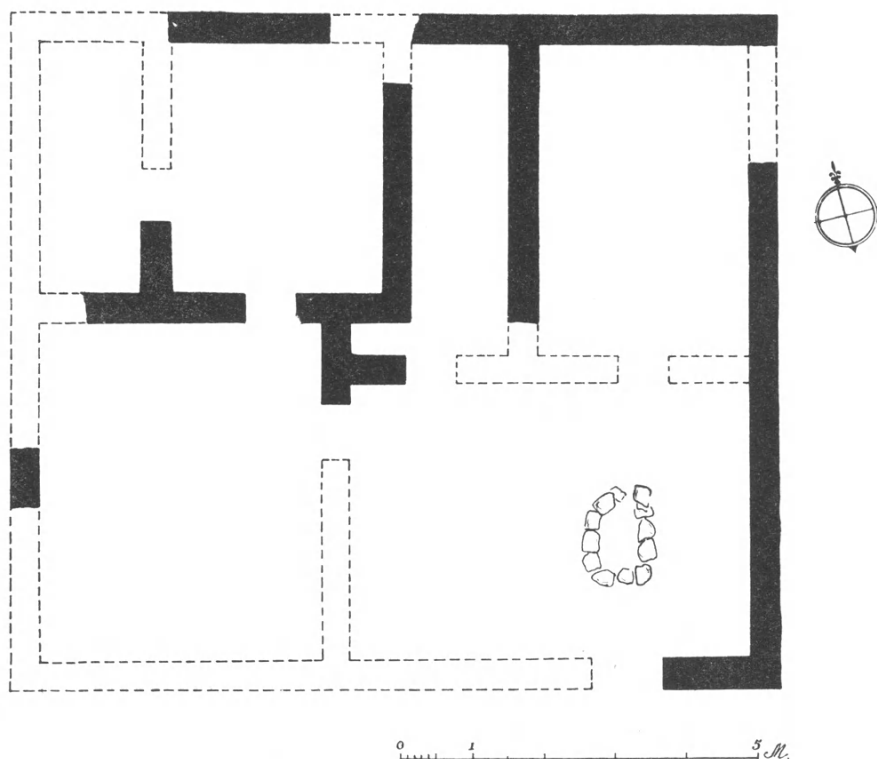
Σχετική θέσις τού τύμβου
προς την οδόν Φαραώων Δωμαίου

Σχεδιάγραμμα τριώτου τάφου
Φαραώων μετά παρευρισμένου
Μυυινναίου τριώμουσεύου

βῶς αὐτὰ συνέπιπτεν ἀφ' ἑνὸς ἢ ἑξοδος τοῦ δρόμου καὶ ἀφ' ἑτέρου ἢ εἵσοδος αὐτοῦ πρὸς τὸν θάλαμον. Διὰ προσεκτικῆς ἐξ ἄλλου ἀφαιρέσεως λίθων τινῶν τῆς πρὸς τὸν θάλαμον ξηρολιθιᾶς ἐδείχθη ὅτι ὁ νότιος τοῖχος τοῦ δρόμου ἀποτελεῖ συνέχειαν τοῦ ἀντιστοίχου τοῦ θαλάμου. Ἐχομεν οὕτω θαλαμοειδῆ μυκηναϊκὸν τάφον, ἐκτισμένον ἐξ ὀλοκλήρου ἐπὶ ἐπιπέδου ἐπιφανείας (οὐχὶ δὲ ὥς συνήθως λαξευτὸν ἐντὸς βράχου), ὅμοιον ἀκριβῶς πρὸς

II. Σχεδιογράφημα τῆς οἰκίας τῆς εἰκ. 8.

τὸν ἀποκαλυφθέντα κατὰ τὸ προηγούμενον ἔτος ὀλίγα μέτρα ἀνατολικώτερον.

Οἱ τοῖχοι τοῦ προκειμένου τάφου, τῶν ὁποίων ἡ κορυφὴ φθάνει εἰς τὸ ἐπίπεδον τῆς θεμελιώσεως τῆς θόλου τοῦ ὑπερκειμένου μνημείου, εἶναι ἐκτισμένοι δι' ἄδροῦς εἰργασμένων μεγάλων ἀσβεστολιθικῶν κυβολίθων, φαίνεται δ' ὅτι αἱ μακραὶ πλευραὶ αὐτοῦ συνέκλινον ἐλαφρῶς κατὰ τὴν κορυφήν, σχηματιζομένης ἴσως τῆς στέγης καμαρωτῆς.

Οἱ κατασκευάσαντες τὸ ἄνωθεν θολωτὸν μνημεῖον διετήρησαν ἐκ σεβασμοῦ τὸν ἐν λόγῳ μυκηναϊκὸν τάφον, ὅστις ὅμως δὲν ἀπέφυγε τὴν

διαρπαγὴν τοῦ πλουσίου — ἂν κρίνωμεν ἀπὸ τὰ ἐν αὐτῷ ὑπολειφθέντα — περιεχομένου του.

Κατὰ μῆκος τῆς δυτικῆς πλευρᾶς καὶ ἐγγὺς τοῦ δαπέδου ἔκειτο σκε-

Εἰκ. 9. Ὁ ἀνατολικὸς τοῖχος τοῦ θαλαμοειδοῦς μυκηναϊκοῦ τάφου βορείως καὶ παραπλεύρως τοῦ θολωτοῦ μνημείου εἰς Φάρσαλον.

λετὸς ὥριμον ἄνδρως, δλόκληρος, ἔχων τὴν κεφαλὴν πρὸς Β., τοποθετημένος δὲ εἰς πλαγίαν θέσιν, μὲ τὸ δεξιὸν πλευρὸν πρὸς τὸ ἔδαφος καὶ μὲ τὰ νῶτα ἑστραμμένα πρὸς Α. Ἡ γενομένη σύλησις τοῦ τάφου δὲν ἐπιτρέπει νὰ βεβαιώσωμεν ἐὰν ἡ θέσις αὕτη ἦτο ἡ ἀρχικὴ τοῦ νεκροῦ ἢ ὑπέστη οὗτος μετακίνησιν, ὅπερ φαίνεται καὶ πιθανώτερον. Κάτωθεν τοῦ σκελετοῦ πρὸς τὴν ΒΔ. γωνίαν τοῦ τάφου ἔκειντο συσσωρευμένα ὁστᾶ δεκάδος νε-

κρῶν, μεταξὺ δ' αὐτῶν εὐρέθησαν ἄρκετὰ θραύσματα μυκηναϊκῶν ἀγγείων, ἔξ ὧν συνεπληρώσαμεν τὰ ἐν εἰκ. 10 - 11, περὶ τὰ 30 κωνικὰ ἢ δικωνικὰ λίθινα καὶ πήλινα κομβία καὶ μία κεφαλὴ λαβῆς, πιθανώτατα ξίφους, ἔξ ὁρείας κρυστάλλου, ὠραιότατα ἐξεργασμένα εἰς σχῆμα ρόδακος.

Εἰκ. 10. Ἀγγεῖα ἐκ τοῦ μυκηναϊκοῦ τάφου τῆς Φαρσάλου.

Εἰς δὲ τὸ ἀνατολικὸν μέρος τοῦ τάφου ἔκειτο ἐπὶ τοῦ ἐδάφους μεμονωμένον ἀνθρώπινον κρανίον, πλησίον τοῦ ὁποίου εὐρέθησαν τέσσαρα μικρὰ χρυσᾶ κοσμήματα, τεμάχιον λεπτοῦ χρυσοῦ φύλλου, ψηφίδες τινες ἐκ φαγεντιανῆς εἰς σχῆμα ἐλαιοπυρῆνος, τεμάχια ἐκ λεπτῶν χαλκῶν ἢ ἀργυ-

Εἰκ. 11. Ἀγγεῖα ἐκ τοῦ μυκηναϊκοῦ τάφου τῆς Φαρσάλου.

ρῶν δακτυλίων καὶ τινες ψηφίδες ἔξ ἡλέκτρου, ὧν ἡ φθορὰ εἶχε τοσοῦτον προχωρήσει, ὥστε διελύοντο εἰς τὴν πρώτην ἀφήν.

3. Μετὰ τὴν ἀποκάλυψιν τοῦ προκειμένου τάφου ἡ ἔρευνα ἐπροχώρησε καὶ πρὸς τὸ ἀνατολικὸν τμήμα τοῦ ἐν τῷ κρηπιδώματι περιλαμβανομένου χώρου. Ἡ ἀνασκαφὴ ἔφθασεν ἐνταῦθα εἰς βάθος 3 μ., ἔνθα εὐρέθη στρώμα καθαρᾶς ποταμίας ἄμμου, ἥτοι περὶ τὰ 0.50 μ. βαθύτερον τοῦ δαπέδου τοῦ μυκηναϊκοῦ τάφου. Καὶ εἰς τὸ σημεῖον τοῦτο εὐρέθησαν ἄφθονα θραύσματα μυκηναϊκῶν ἀγγείων, λίθινά τινα κομβία καὶ τεμάχια χαλκῶν δακτυλίων, ἅτινα προήρχοντο ἀσφαλῶς ἐκ τῆς διαρπαγῆς τοῦ προηγούμενου τάφου.

Ὁ ἀνωτέρω ἀποκαλυφθεὶς σημαντικὸς καὶ πλούσιος σχετικῶς εἰς περιεχόμενον μυκηναϊκὸς τάφος ἐν συνδυασμῷ καὶ πρὸς τὸν ἀποκαλυφθέντα κατὰ τὸ παρελθὸν ἔτος ὀλίγα μέτρα ἀνατολικώτερον ὅμοιον, ὥς καὶ τὸν τρίτον σύγχρονον κιβωτιόσχημον, ὅστις εὗρέθη παραπλευρῶς τῆς ΝΑ. γωνίας τοῦ τύμβου, ἀποδεικνύει ὅτι εἰς τὴν θέσιν ταύτην ἐξετείνετο τὸ νεκροταφεῖον τῆς μυκηναϊκῆς πόλεως, ἥτις πλέον οὐδεμία χωρεῖ ἀμφιβολία ὅτι πρέπει νὰ εἶναι ἡ Φθία.

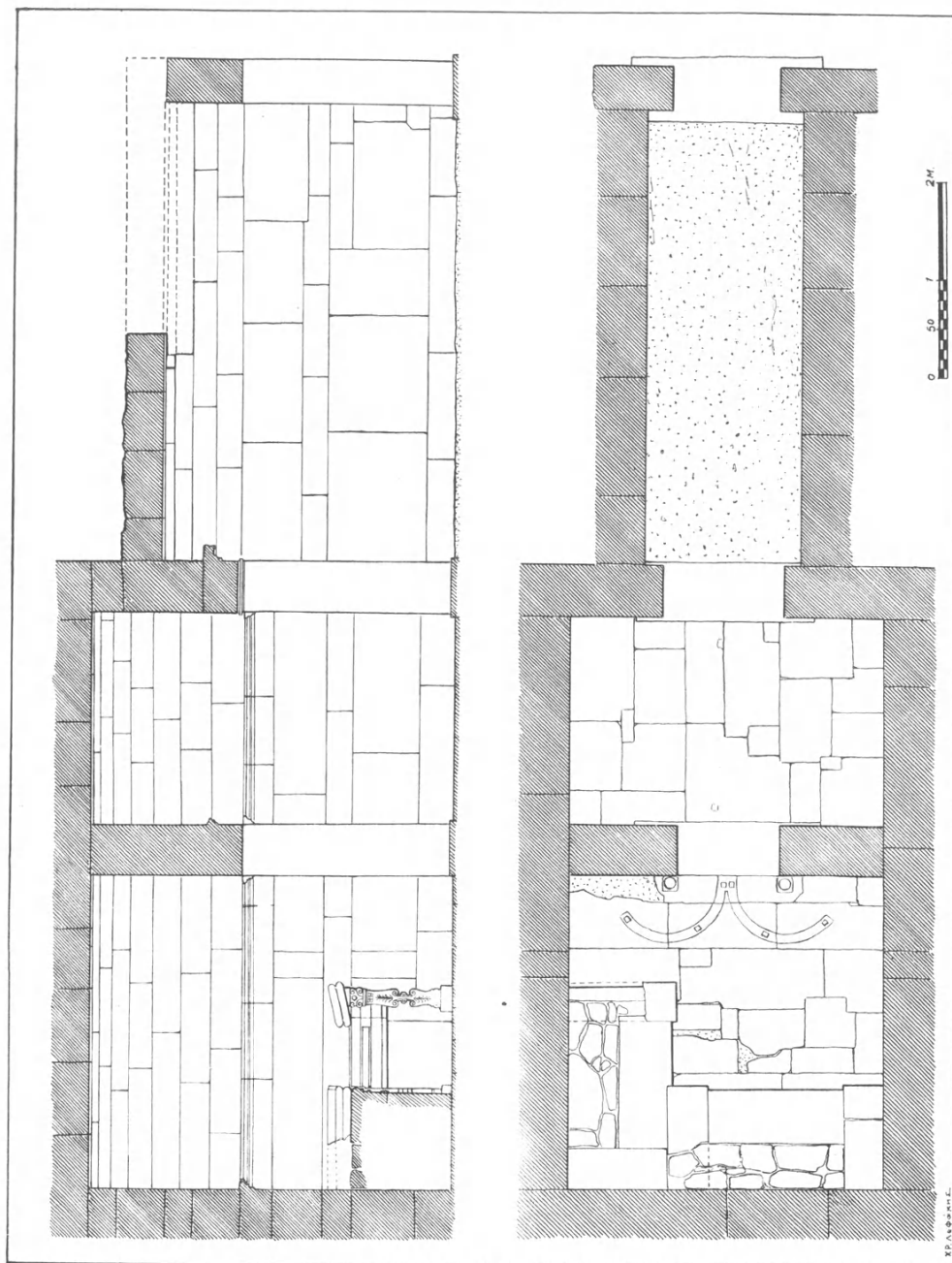
ΝΙΚΟΛΑΟΣ Μ. ΒΕΡΔΕΛΗΣ

10. ΑΝΑΣΚΑΦΗ ΤΟΥ ΠΑΡΑ ΤΗΝ ΣΤΑΥΡΟΥΠΟΛΙΝ - ΞΑΝΘΗΣ
"ΜΑΚΕΔΟΝΙΚΟΥ,, ΤΑΦΟΥ

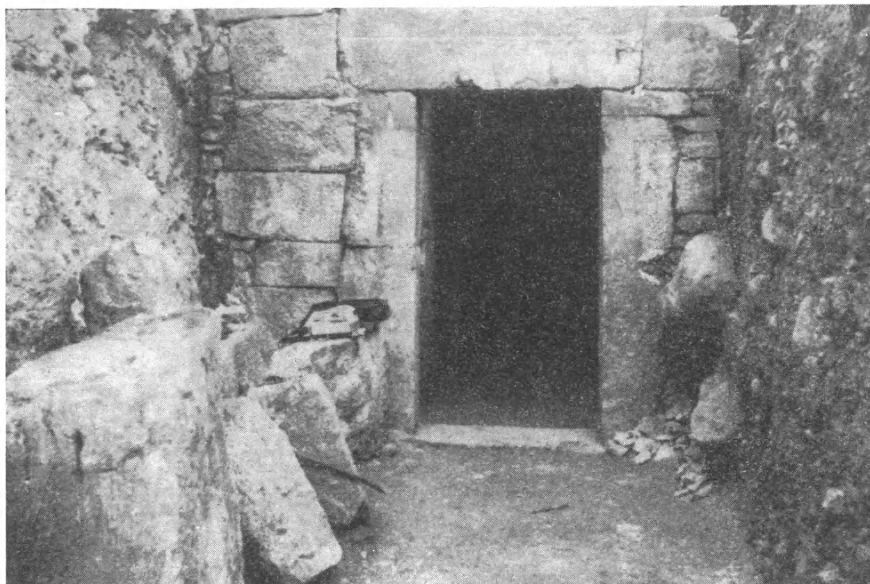
Ὁ ἑλληνιστικὸς τάφος, εἰς τοῦ ὁποίου τὴν ἀνασκαφικὴν ἐξερεύνησιν προέβην δαπάναις τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας ἀπὸ 30 Σεπτεμβρίου ἕως 24 Ὀκτωβρίου 1953, κεῖται περὶ τὰ δύο χιλιόμετρα κατ' εὐθείαν γραμμὴν νοτιοανατολικῶς τῆς Σταυρουπόλεως, κατὰ τὴν ἀριστερὰν ὄχθην τοῦ Νέστου. Μονολότι ἦτο γνωστὸς εἰς τοὺς χωρικοὺς ἀπὸ πολλῶν ἐτῶν (ἦτο σεσυλημένος παλαιόθεν, ὥς ὅλοι σχεδὸν οἱ τάφοι τοῦ τύπου τούτου, οἱ λεγόμενοι «μακεδονικοί»), ἐν τούτοις εἰς τοὺς ἀρχαιολόγους εἶχε παραμείνει ἄγνωστος μέχρι τοῦ 1950, ὅτε ἡ ὑπαρξίς του ἀνεκοινώθη εἰς τὸ Ὑπουργεῖον Παιδείας διὰ τοῦ Ἐπιμελητοῦ Ἀρχαιοτήτων Καβάλας κ. Δημ. Λαζαρίδου, ὅστις καὶ διέγνωσε τότε τὸν χαρακτήρα τοῦ μνημείου. Μικρὰ σκαφικὴ ἔρευνα ἐνηργήθη ὑπ' ἐμοῦ τὸν Ἰούνιον τοῦ 1951 κατόπιν ἐντολῆς τοῦ Ὑπουργείου Παιδείας, ἐξ ἧς ἐρέυνης διεσαφήθη ἡ μορφή τοῦ μνημείου. Αἱ ἐφετεῖναι ἐργασίαι ἦσαν τελειωτικαί, ἀνασκαφέντος τοῦ ἐξωτερικοῦ δρόμου καὶ τῶν ἐσωτερικῶν χώρων.

Τὸ μνημεῖον ἀποτελεῖται ἐκ καμαροσκεπάστου ἐσωτερικοῦ «δρόμου», ἐκ προθαλάμου καὶ ἐκ τοῦ κυρίως νεκρικοῦ θαλάμου (εἰκ. 1). Εἶναι ἐκτισμένον ἐκ πλίνθων ὑποφαίου ἐγχωρίου μαρμάρου, καλῶς ἐργασμένων κατὰ τὸν ἑλληνιστικὸν ψευδοῖσοδομικὸν τρόπον, ἦτοι κατ' ἐναλλασσομένους χαμηλοὺς καὶ ὑψηλοὺς δόμους. Ἡ τοιχοδομία εἶναι ἐπιμελής, χαρακτηριστικὸν δὲ αὐτῆς εἶναι αἱ ἀρμολογήσεις καὶ αἱ συμπληρώσεις τῶν μικροφθορῶν διὰ μολύβδου καὶ διὰ γυψοειδοῦς ὕλης.

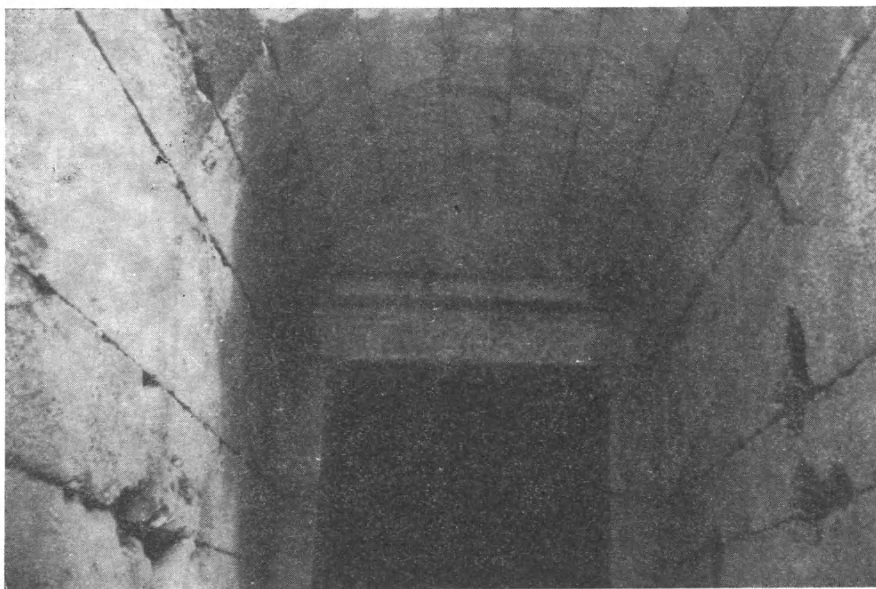
Εἰσέρχεται τις ἀπὸ τοῦ ἐξωτερικοῦ δρόμου εἰς τὸν καμαροσκεπῆ ἐσωτερικὸν διὰ θύρας ἀπλῆς, ἀνοίγματος 1,075 μ., ἣτις ἐκλείετο ἔξωθεν διὰ μεγάλων ὀρθογωνίων μαρμάρων, ἀδρῶς ἐργασμένων (εἰκ. 2). Ὁ ἐσωτερικὸς οὗτος δρόμος μετρεῖ εἰς μῆκος 4,65 καὶ εἰς πλάτος 1,59 μ., ἐκαλύπτετο δὲ δι' ἡμικυλινδρικῆς καμάρας, σφζομένης νῦν κατὰ τὸ μεγαλύτερον μέρος καὶ ἀποτελουμένης ἐξ ἐννέα σειρῶν — δόμων — θολιτῶν (εἰκ. 3). Τὸ πέρας τοῦ δρόμου ὀρίζει ἡ θύρα τοῦ προθαλάμου, κλειστή ποτε καὶ αὕτη δι' ὀρθογωνίων μαρμάρων. Αὕτη, ἀνοίγματος 1,22 μ., ἀποτελεῖται ἐκ δύο παραστάδων, στεφομένων δι' ἐπαλλήλων κυματίων, ἰωνικοῦ καὶ λεσβίου, ἐφ' ὧν ἐπικάθηται θρίγκωμα, συγκείμενον ἐξ ἀπλοῦ ἐπιστυλίου, κανόνων μετὰ σταγόνων, ταινίας καὶ γείσου. Ἐντεῦθεν εἰσέρχεται τις εἰς τὸν προθάλαμον, πλάτους 3,13 καὶ βάθους 2,12 μ. Οὗτος ἐπικοινωνεῖ μετὰ τοῦ νεκρικοῦ θαλάμου δι' ἄλλης θύρας, ἀποτελουμένης ἐκ δύο μονολίθων παραστάδων καὶ ὑπερθύρου, στεφομένου ὑπὸ συνθέτου κυματίου (εἰκ. 4). Τὸ πλαί-

Εἰκ. 1. Κάτοψις καὶ τομὴ κατὰ μῆκος τοῦ τάφου.

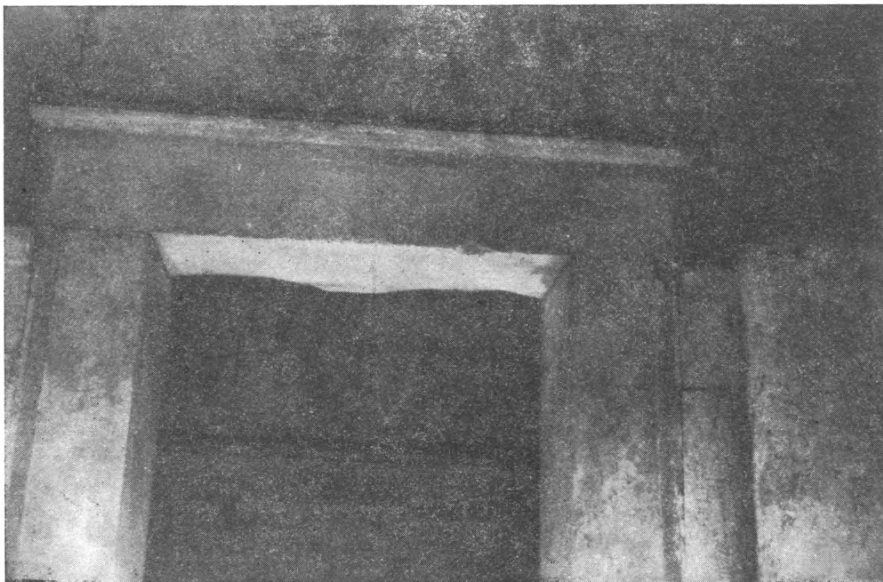

Εἰκ. 2. Ἐξωτερικὴ θύρα τοῦ καμαροσκεποῦς «δροῦμου».

Εἰκ. 3. Καμαροσκεπὴς «δρόμος».

σιον ἐξωτερικῶς παρέχει τὴν μορφήν τυπικοῦ θυρώματος, τὸ ὁποῖον τονίζεται κατὰ τὴν παρυφήν αὐτοῦ δι' ἐξεχούσης ταινίας, χρωματισμένης δι' ἐρυθροῦ χρώματος. Ἡ θύρα αὕτη τοῦ νεκρικοῦ θαλάμου ἐκλείετο ἔσωθεν διὰ δύο μεγαλοπρεπῶν μαρμαρίνων θυροφύλλων, τὰ ὁποῖα εὐρέθησαν κατεγριμμένα καὶ ἀποκεκρουμένα. Ταῦτα φέρουν γλυπτὴν δῆλωσιν τῆς τεκτονικῆς συνθέσεώς των, ὥς τὰ μαρμάρινα θυρόφυλλα τῶν τάφων τῆς Βεργί-

Εἰκ. 4. Ἄνω τμήμα τῆς θύρας τοῦ νεκρικοῦ θαλάμου.

νας¹, τοῦ Λαγκαδᾶ², τοῦ Ἡρώου τῆς Καλυδῶνος³ κλπ. Εἰς τὰ ἐσωτερικὰ ἄκρα τῆς θύρας εὐρέθησαν κατὰ χώραν καὶ εἰς ἀρίστην κατάστασιν, ἐνσφηνωμένοι διὰ μολυβδοχοήσεως ἐντὸς τοῦ μαρμαρίνου δαπέδου, οἱ χαλκοὶ γίγλυμοι, ἐντὸς τῶν ὁποίων ἐγομποῦντο αἱ κάτω στρόφιγγες τῶν θυροφύλλων.

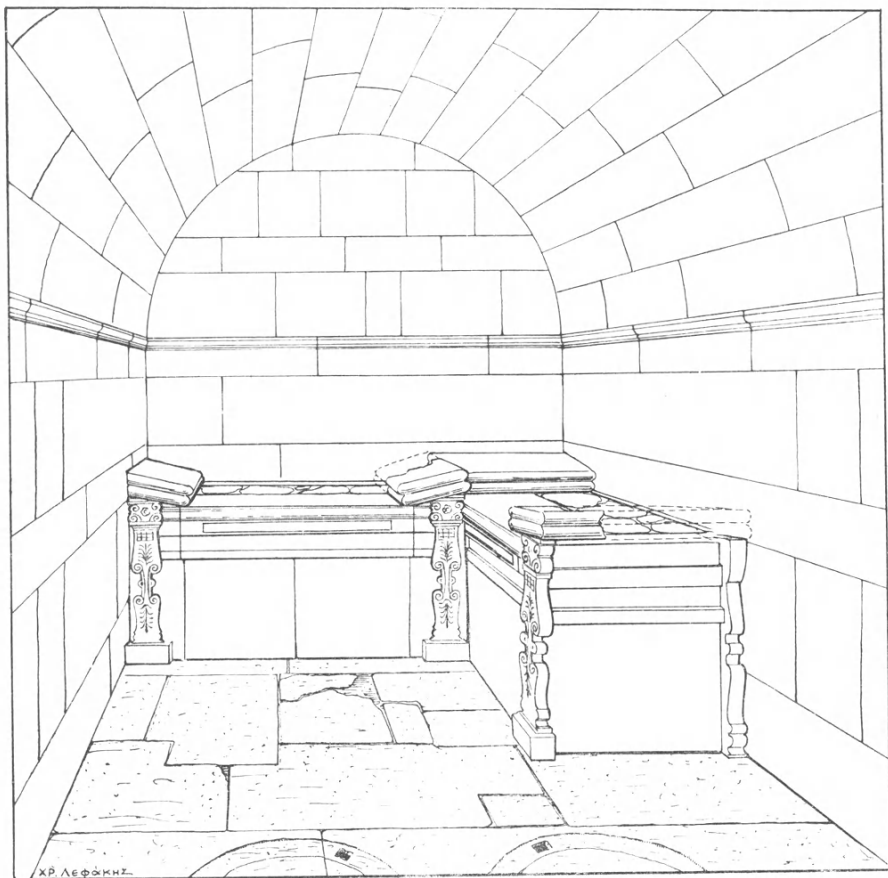
Ὁ νεκρικός θάλαμος ἔχει τὸ πλάτος τοῦ προθαλάμου, ἥτοι 3,13 μ., βάθος δὲ 3,155 μ. (εἰκ. 5).

¹ Κ. Α. ΡΩΜΑΙΟΥ, Ὁ μακεδονικὸς τάφος τῆς Βεργίνας, Ἀθῆναι 1951, σελ. 23 (εἰκ. 9), σελ. 25 (εἰκ. 10) καὶ πίν. Α.

² ΤΗ. ΜΑCΡΙDΥ, Un tumulus macédonien à Langaza, JdI 26 (1911) 206 καὶ εἰκ. 18.

³ DYGGVE - POULSEN - RHOMAIOS, Das Heroon von Kalydon, Kopenhagen 1934, 338, εἰκ. 44.

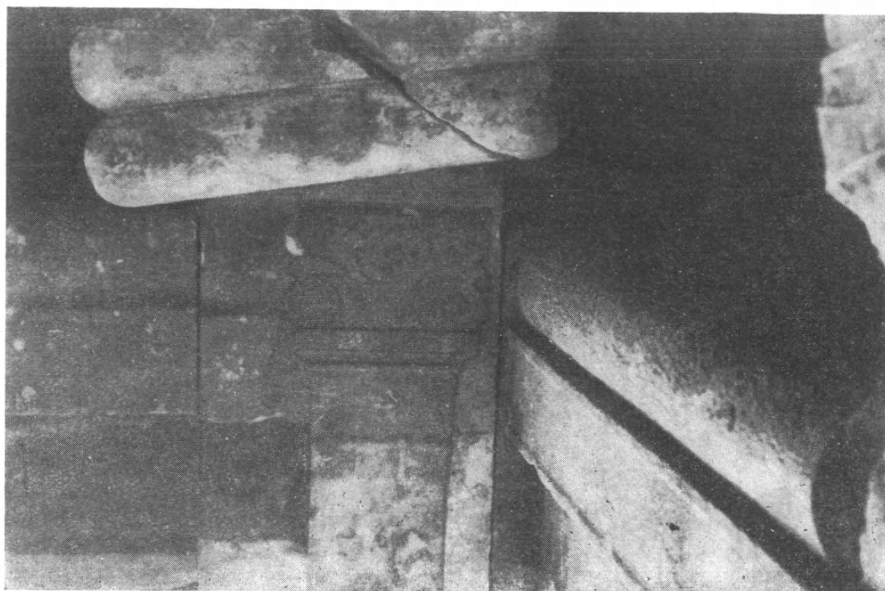
Ὁ τε προθάλαμος καὶ ὁ νεκρικός θάλαμος περιθέονται κατὰ τὴν γένεσιν τῆς καμάρας διὰ κοσμοφόρου, πλάτους 0,20 μ., στεφομένης διὰ κυματίων, κάτω ἰωνικοῦ καὶ ἄνω λεσβίου. Ἡ καμάρα, ἡ στεγάζουσα ἀμφοτέρους τούτους τοὺς θαλάμους, σύγκειται ἐκ 15 δόμων θολιτῶν. Τὰ δά-

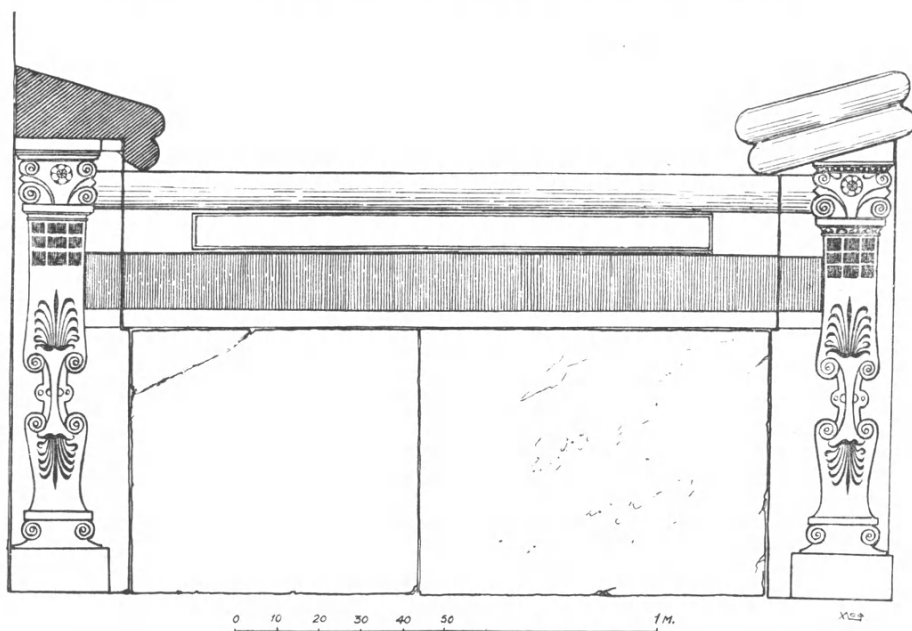
Εἰκ. 5. Προοπτικὸν σκαρίφημα τοῦ ἐσωτερικοῦ τοῦ νεκρικοῦ θαλάμου.

πεδα καλύπτονται διὰ μαρμαρίνων πλακῶν διαφοροσχήμων καὶ μᾶλλον ἁδρῶς εἰργασμένων.

Ἐντὸς τοῦ νεκρικοῦ θαλάμου εὐρέθησαν δύο μαρμάρινα κλῖναι γωνιωδῶς διατεταγμέναι, ὥς εἰς τὸ Ἡρόφον τῆς Καλυδῶνος, φέρουσαι ἑκάτερα κατ' ἀμφοτέρα τὰ ἄκρα ἀνὰ δύο διπλᾷ προσκεφάλαια, μαρμάρινα ἐπίσης (κλῖναι ἀμφικέφαλοι) (εἰκ. 6 - 7). Οἱ πόδες τῶν κλινῶν ἔχουσι γραπτὴν δι'

Εἰκ. 6. Τμήμα μαρμαρίνης κλίνης μετὰ διδύμου προσκεφαλαίου.

Εἰκ. 7. Μαρμαρίνη κλίνη ἀμφικέφαλος μετὰ διδύμων προσκεφαλαίων.

ἐγκαυστικοῦ τρόπου διακόσμησιν ἀντινώτων ἀνθεμίων καὶ ἄλλων κοσμημάτων, συναφῶν πρὸς τὸ τεκτονικὸν νόημα αὐτῶν, ὥς εἰς τὸν θρόνον τοῦ τάφου τῆς Βεργίνας¹ καὶ ἀλλαχοῦ (εἰκ. 8). Εἰς μεταγενεστέρους χρόνους εἶχε προστεθῇ καὶ τρίτη κλίνη κατὰ πρόχειρον τρόπον καὶ ἐκ πλέον εὐτελοῦς ὕλικου.

Τὸ ἰδιαίτερον χαρακτηριστικὸν τοῦ ἀνασκαφέντος τάφου (ἐκτὸς τοῦ ἀσυνήθους καμαροσκεποῦς δρόμου), εἶναι ὅτι αἱ ἐσωτερικαὶ ἐπιράνειαι τῶν τοίχων δὲν ἦσαν κεκαλυμμέναι διὰ κονιαμάτων. Δι' ὃ ἡ γραπτὴ διακόσμησις εἶχε γίνεи κατ' εὐθείαν ἐπὶ τῶν μαρμαρίνων ἐπιφανειῶν. Ἰχνη τοιαύτης γραπτῆς διακοσμήσεως σφύζονται εἰς τὸ θρίγκωμα τῆς εἰσόδου τοῦ προθαλάμου, εἰς τὸ θύρωμα τοῦ νεκρικοῦ θαλάμου καὶ τὰ κυμάτια τῶν κοσμοφόρων, τῶν περιθειουσῶν τοὺς θαλάμους. Ἰχνη διακοσμήσεως ἐπὶ τῶν ταινιῶν τῶν κοσμοφόρων δὲν ἐσημειώθησαν.

Δύο μικροὶ χρυσοὶ δακτύλιοι, ἐν χρυσοῦν ἀμφικωνικὸν ψηφίδιον περιδεραίου καὶ θραύσματα πηλίνων ἀγαλματίων ἦσαν τὰ μόνα εὗρηματα, τὰ ὑπολειφθέντα ἐκ τῆς παλαιᾶς συλήσεως. Τὰ τεμάχια τῶν ἀγαλματίων ἀνήκουν εἰς τρεῖς Ἔρωτας πιθανῶς καὶ εἰς δύο ἄλλας γυναικείας μορφάς. Πρόκειται περὶ ἔργων ἀρίστης τέχνης. Ἀτυχῶς τὰ ἀνευρεθέντα θραύσματα εἶναι ἀνεπαρκῆ διὰ τὴν πλήρη ἀποκατάστασιν. Ἡ συγκόλλησις ἀπέδωκε κυρίως τὸ μεγαλύτερον μέρος ἐνὸς Ἐρωτος (:) μετὰ τῆς κεφαλῆς αὐτοῦ. Ἄλλ' ἔστω καὶ ἑλλιπὲς τὸ εὔρημα ἀποτελεῖ ἀναμφιβόλως ἐν πρώτῃς τάξεως μουσειακὸν ἀπόκτημα (εἰκ. 9).

Τὰ πῆλινα ἀγαλμάτια δύνανται νὰ χρονολογηθῶσιν εἰς τὸ πρῶτον ἡμισυ τοῦ 2ου π. Χρ. αἰῶνος. Εἰς τὴν ἐποχὴν αὐτὴν πιθανῶς πρέπει νὰ ἀναχθῇ καὶ ὁ τάφος.

Πλὴν τῆς ἀνασκαφῆς ἐγένοντο καὶ ἐργασίαι ἐξασφαλιστικαὶ τοῦ μνημείου, ἥτοι:

α) Ὁ ἐξωτερικὸς δρόμος ἀνεσκάφη εἰς βάθος καὶ ἔκτασιν μείζονα τῆς

Εἰκ. 8. Ποὺς μαρμαρίνης κλίνης μετ' ἐγκαυστικῆς διακοσμήσεως.

¹ Κ. Α. ΡΩΜΑΙΟΥ, ἔ. ἀ. σ. 39 - 43, εἰκ. 16 - 20.

παλαιᾷ κατὰ τρόπον ὥστε νὰ καταστῇ οὗτος προανῆς πρὸς τὰ ἔξω διὰ νὰ ἀποφεύγεται ἡ συρροὴ τῶν ὀμβρίων ὑδάτων.

β) Κατεσκευάσθη περιφερικὴ αὐλάξ περὶ τὸ μνημεῖον διὰ τὴν παροχέτευσιν τῶν ὑδάτων.

Εἰκ. 9. Πήλινον ἀγαλμάτιον Ἔρωτος (;).

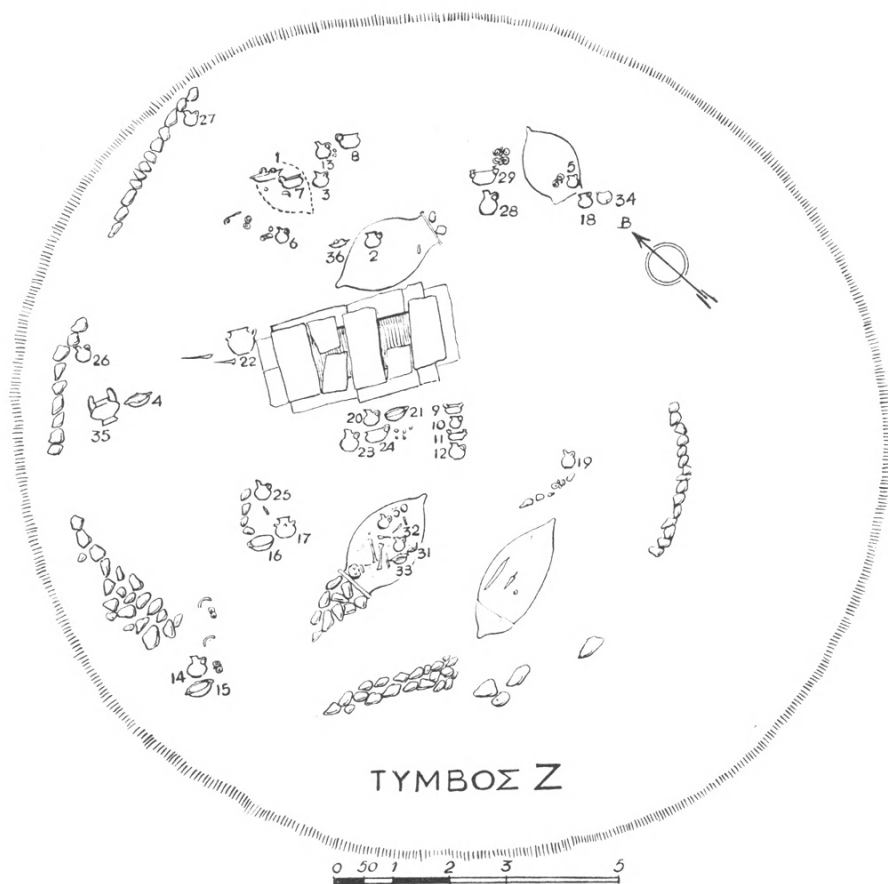
γ) Κατεσκευάσθη σιδηρᾷ δίφυλλος θύρα, τοποθετηθεῖσα εἰς τὸ μέσον περιήπου τοῦ καμαροσκεποῦς δρόμου.

Ἐκτὸς τούτων εἶναι ἀνάγκη νὰ ἐκτελεσθῶσι καὶ ἄλλαι ἐργασίαι συντηρητικαὶ καὶ ἀναστηλωτικαί. Πρὸ πάντων πρέπει νὰ συγκολληθῶσιν ὑπὸ εἰδικοῦ τεχνίτου ὅλα τὰ ὑπάρχοντα θραύσματα τῶν μαρμαρίνων θυροφύλων καὶ τῶν κλινῶν, γενικῶς δὲ νὰ ἐπιτευχθῇ πᾶσα δυνατὴ ἀποκατάστασις, τὴν ὁποίαν δικαιούται τὸ λαμπρὸν μνημεῖον — τὸ πλέον ἀξιόλογον ἀρχαῖον μνημεῖον τῆς ἐκεῖθεν τοῦ Νέστου ἐλληνικῆς Θράκης.

ΧΑΡΑΛΑΜΠΟΣ Ι. ΜΑΚΑΡΟΝΑΣ

11. ΑΝΑΣΚΑΦΗ ΝΕΚΡΟΤΑΦΕΙΟΥ ΒΕΡΓΙΝΗΣ

Κατὰ τὸ θέρος τοῦ 1953 συνεχίσθη ἡ κατὰ τὸ προηγούμενον θέρος ἀρξαμένη ἀνασκαφὴ τοῦ νεκροταφείου Βεργίνης (βλ. Π.Α.Ε. 1952 σ. 211 κ.ε.). Ἡ πρώτη ἐκείνη ἀνασκαφικὴ ἔρευνα εἶχεν ἀποδώσει πλουσίους καρποὺς

Εἰκ. 1. Τύμβος Ζ.

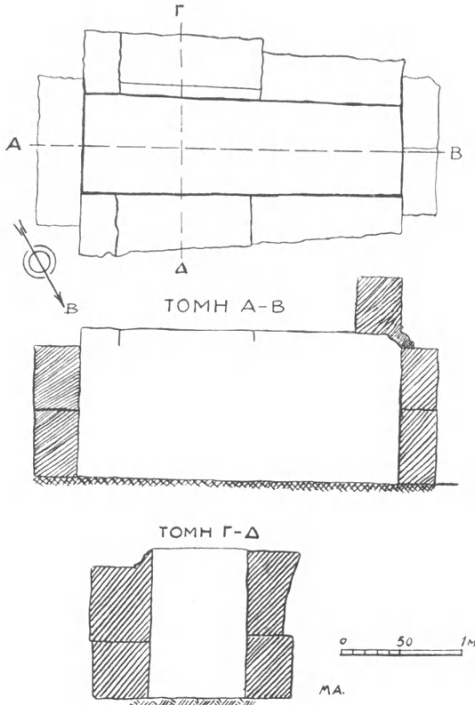
καὶ βασικά τινα συμπεράσματα κατέστη δυνατόν νὰ ἐξαχθοῦν. Ἀλλά, ὡς ἦτο φυσικόν, ἔθετε καὶ προβλήματα, τῶν ὁποίων ἡ λύσις θὰ ἐπετυγχάνετο μόνον διὰ τῆς συνεκρίσεως τῆς ἀνασκαφῆς.

Οἱ πολυάριθμοι τύμβοι τῆς Βεργίνης ἀποτελοῦν τὸ σύνολον ἑνὸς νεκροταφείου, ἃν καί, ὡς ἤδη παρατηρήθη (ἔ.ἀ. σ.213), διακρίνονται πολλαὶ

συστάδες τύμβων, ὑποδηλοῦσαι ὑποδιαίρεσίν τινα τοῦ ὅλου νεκροταφείου εἰς μικρότερα τμήματα. Ἡ διαίρεσις αὕτη καὶ ὁ μέγας ἀριθμὸς τύμβων ἐνίσχυνον τὴν ὑπόθεσιν, ὅτι τὸ νεκροταφεῖον τοῦτο ἦτο ἐν χρήσει ἐπὶ μακρὸν χρονικὸν διάστημα. Ἡ κατὰ τὴν κατοχὴν περιορισμένη ἀνασκαφικὴ ἔρευνα ὑπὸ τοῦ Γερμανοῦ Exner εἰς ὀλίγους τύμβους τοῦ νοτίου ἄκρου

τοῦ νεκροταφείου, ἣτις εἶχεν ἀποκαλύψει ἑλληνιστικὰς ταφάς, ἐφαίνετο ἐπικυροῦσα τὴν τοιαύτην ὑπόθεσιν.

Ἡ ἐπιβεβαίωσις ταύτης ἀπετέλει λοιπὸν τὸν πρῶτον ἀντικειμενικὸν σκοπὸν τῆς ἀνασκαφῆς τοῦ 1953. Τὸ παρελθὸν θέρος (1952) εἶχον ἀνασκαφῇ πέντε τύμβοι, εὐρισκόμενοι κατὰ τὴν βορείαν παρυφὴν τοῦ νεκροταφείου, τῶν ὁποίων τὰ εὐρήματα ἐχρονολογοῦντο μὲ πολλὴν πιθανότητα εἰς τὸν 10-8ον αἰ. Ἐφ' ὅσον εἰς τὸ νότιον ἄκρον ὑπῆρχον τύμβοι μὲ ἑλληνιστικὰς ταφάς, ἔπρεπε νὰ διαπιστωθῇ, ἐὰν οἱ μεταξὺ τῶν δύο ἄκρων τύμβοι ἀνῆκον ἀντιστοίχως εἰς τοὺς μεταξὺ τῶν δύο ἄκρων χρόνους. Ὅθεν ἐξέλεξα πρὸς ἀνασκαφὴν τρεῖς τύμβους ὀρίζοντας περίπου τὰ τρία ἄκραία σημεῖα τοῦ νεκροταφείου. Ὁ τύμβος Z ἔκειτο κατὰ τὸ μέσον τοῦ ἀνατολικοῦ ἄκρου, ὁ I ἀντιστοίχως εἰς τὸ

ΕΛΛΗΝΙΣΤΙΚΟΣ ΤΑΦΟΣ ΤΥΜΒΟΥ Z

Εἰκ. 2. Κάτοψις καὶ τομή.

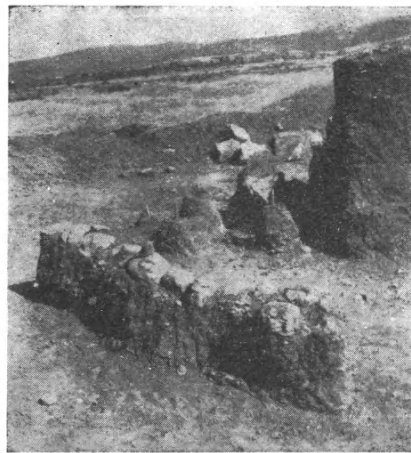
δυτικὸν καὶ ὁ K ἀνῆκεν εἰς τὴν βορειότεραν συστάδα τύμβων. Προσέτι ἀνέσκαψα τὸν ΝΔ τοῦ Z κείμενον εἰς ἀπόστασιν ὀλίγων μέτρων Η καὶ ἐνήργησα δοκιμαστικὰς τομὰς εἰς τὸν ΝΑ κείμενον καὶ ἐφαπτόμενον τοῦ Z τύμβον Θ.

Τὰ χρώματα τοῦ τύμβου Z (ὑψ. 2 μ.) ἐδείκνυν ἀμέσως ἀπὸ τῆς ἐπιφανείας ὅτι ἦσαν τεταραγμένα (εἰκ. 1). Ἰδιαιτέρως τὸ βόρειον καὶ δυτικὸν τμήμα τούτου ἐνεφάνισαν ὑπὸ τὴν ἐπιφάνειαν πλῆθος ἀπερριμμένων ἀργῶν λίθων καὶ μέγαν ἀριθμὸν ὀστράκων, πολλὰ τῶν ὁποίων προήρχοντο ἐκ

πρωτογεωμετρικῶν ἀγγείων (σχύφου μὲ σύστημα ὁμοκέντρων ἡμικυκλίων, πρόχου κλπ.). Καθίστατο προφανές ὅτι περισσότεραι τῆς μιᾶς ἀρχικαὶ ταφαὶ εἶχον καταστραφῇ. Ὁ λόγος τῆς καταστροφῆς ἀπεκαλύφθη συντόμως, ὅτε κατὰ τὸ κέντρον τοῦ τύμβου ἐφάνη τάφος ἐκ πωρολίθων (εἰκ. 2 καὶ 3), μήκους 2,62 μ., πλάτους 0,80 μ. περίπου καὶ βάθους 1,06 μ., καταφανῶς ἐλληνιστικῶν χρόνων, ὥς συνάγεται καὶ ἐκ τῶν περὶ αὐτῶν ἀνευρεθέντων ἐλληνιστικῶν ὀστράκων. Οἱ χρησιμοποιηθέντες διὰ τὴν κατασκευὴν τοῦ λίθου προήρχοντο ἐκ τινος ἐλληνιστικοῦ κτηρίου, διότι μεταξὺ αὐτῶν ὑπῆρχε τμήμα

Εἰκ. 3. Ἑλληνιστικὸς τάφος εἰς τὸ κέντρον τοῦ τύμβου Ζ.

Εἰκ. 4. Τμήμα τοῦ περιβάλλου τοῦ τύμβου Ζ.

ἰωνικοῦ γείσου, λίθοι μὲ λέσβιον κυμάτιον καὶ πολλοὶ φέροντες κονίαμα παλαιότερον τῆς κατασκευῆς τοῦ τάφου. Ὁ τάφος οὗτος εἶχε συληθῇ, μετακινήθενται καὶ συντριβέντων λίθων τινῶν τῆς στέγης του. Ἀξίζει νὰ μνημονευθῇ ὅτι παρὰ τὴν Ν πλευρὰν τοῦ τάφου καὶ εἰς τὸ ὕψος τῶν ἄνω λίθων εὗρέθη μικρὸς σιδηροῦς μοχλός, ἀπορριφθεὶς πιθανώτατα ἐκεῖ ὑπὸ τῶν τυμβωρύχων.

Ἡ καταστροφή, ἡ προκληθεῖσα εἰς τὸν τύμβον κατὰ τὴν κατασκευὴν τοῦ ἐλληνιστικοῦ τούτου τάφου, ὑπῆρξε μὲν σημαντικὴ, ὥς δύναται τις νὰ συμπεράνῃ ἐκ τῶν ὑπολειφθέντων πρωτογεωμετρικῶν ὀστράκων, δὲν ἐπεξέταθῃ ὅμως πέραν τοῦ κέντρου. Φαίνεται ὅτι ἀνεσκάφη ὁ τύμβος κατὰ τὸ μέσον αὐτοῦ, εἰς μεγαλυτέραν ἔκτασιν εἰς τὸ ἄνω μέρος, περιορισθέντος εἰς τὸ βάθος τοῦ λάκκου μόνον εἰς ὅσιν ἔκτασιν ἀπῆτουν αἱ διαστάσεις τοῦ νέου τάφου. (Ἐξ ἀνατολῶν μόνον πιθανῶς ἡ ἀνοιγεῖσα τάφος ὑπῆρξε με-

γαλυτέρα). Τοῦτο μαρτυροῦν τὰ νοτίως τοῦ τάφου ἀγγεῖα, ἡ δυτικῶς αὐτοῦ ἀνέπαφος παλαιὰ ταφή καὶ ὁ βορείως αὐτοῦ κενὸς μὲν εὐρεθεὶς οὐχὶ ὅμως κατεστραμμένος πίθος.

Ὁ τύμβος φαίνεται ὅτι περιβάλλετο ὑπὸ κυκλικοῦ περιβόλου ἐξ ἀργῶν λίθων, τοῦ ὁποίου τμήματα μόνον περιεσώθησαν κατὰ τὸ δυτικὸν μέρος καὶ ἓν κατὰ τὸ ἀνατολικόν. Περὶ τοῦ περιβόλου παρατηρητέον, ὅτι, ὥς καὶ ὁ τοῦ τύμβου Δ (βλ. Π.Α.Ε. 1952 σ. 227 κ.ἐ.), δὲν ἐγένετο ἀμέσως ἐπὶ τῆς ἀρχικῆς ἐπιφανείας τοῦ ἐδάφους, ἀλλὰ μεταξὺ ἐδάφους καὶ περιβόλου

Εἰκ. 5. Ταφή πίθου Ζ δ.

μεσολαβεῖ ἓν στρώμα ἐκ τοῦ φορητοῦ κοκκινοχώματος, δι' οὗ ἐδημιουργήθη ὁ τύμβος (εἰκ. 4).

Αἱ ἐνυπάρχουσαι ταφαὶ ἦσαν δύο εἰδῶν: 1) ἐντὸς πίθων καὶ 2) ἐντὸς λάκκων. Ἐκ τῶν ἀνευρεθέντων πέντε πίθων ὁ εἰς ἦτο κατεστραμμένος κατὰ τὸ ἡμισυ καὶ κενός, ἄλλος, ἐνῶ ἐφαίνετο ἄθικτος εὐρέθη τελείως κενός, τρίτος περιεῖχε μικρὸν ἐγχειρίδιον σιδηροῦν καὶ χαλκοῦν δακτύλιον κόμης(ι), μόνον δὲ δύο διέσωζον ὅστ'α καὶ κτερίσματα. Εἰς τὸν ἓνα (β) ὑπῆρχον δύο σκελετοὶ εἰς στάσιν συνεσταλμένην, εἰς τὸν ἕτερον δὲ (δ) (εἰκ. 5), τὰ σωζόμενα ὅστ'α ἐπιτρέπουν νὰ ὑποθέσωμεν τὴν ὕπαρξιν δύο τοῦλάχιστον νεκρῶν, ὧν ὁ εἰς ὑπτίως κείμενος ὁ δ' ἕτερος συνεσταλμένος κατὰ τὸ

μέσον τοῦ πίθου. Αἱ δύο ταφαὶ ἑκάστου πίθου εἶναι πιθανώτατα σύγχρονοι, ἐφ' ὅσον οὐδεμία ταραχὴ τῶν ὁσίων παρατηρήθη. Ἐντὸς τοῦ β εὐρέθη ἡ πρόχους Ζ5, χαλκῇ ὀκτώσχημος πόρπη καὶ συρματινὸς χαλκοῦς δακτύλιος, ἐντὸς δὲ τοῦ δ δύο πρόχοι (Ζ30, Ζ32), δύο ἡμισφαιρικά ἀγγεῖα μὲ καθέτους σχεδὸν ἐπὶ τοῦ χείλους λαβὰς, μεταξὺ τῶν ὁποίων ἀνὰ μία γλωσσοειδὴς προεξοχή (Ζ31, Ζ33) καὶ μικρὸν σιδηροῦν ἐγχειρίδιον. Οἱ πίθοι γ καὶ δ ἐφράσσοντο διὰ πλακοειδοῦς κυκλικοῦ σχεδὸν λίθου, ὁ ε δὲ διὰ πυθμένος ἑτέρου πίθου.

Εἰκ. 6. Πρόχοι.

Τὸν ἀριθμὸν τῶν ἐντὸς λάκκων ταφῶν δὲν εἶναι δυνατόν νὰ προσδιορίσωμεν ἐπακριβῶς, διότι εἰς τὰς πλείστας περιπτώσεις οὐδὲν ἵχνος σκελετοῦ ἀπέμεινε, τὸ ὄρυγμα δὲν εἶχεν ἰδιαιτέραν κατασκευὴν, ἐκαλύπτετο δὲ πιθανώτατα διὰ ξύλων ἢ κλάδων, ἅτινα μετὰ τὴν σήψιν ἀνemίχθησαν μετὰ τῶν χωμάτων οὕτως, ὥστε ἐχάθη πᾶν ἵχνος των. Ὅπωςδήποτε ἐκ τῶν ἀνευρεθέντων ἀγγείων καὶ λοιπῶν κτερισμάτων καὶ τινων περισωθέντων ὁσίων εἰκόζομεν ὅτι πρέπει νὰ ὑπῆρχον 13 τοῦλάχιστον ταφαὶ (ἐκτὸς τῶν καταστραφεισῶν ὑπὸ τοῦ ἐλληνιστικοῦ τάφου). Ἰδιαιτέρως ἀξιοσημείωτα θεωρῶ τὰ ἑξῆς: 1. Ὡς καὶ πέρυσι παρατηρήθη, εἰς ἑκάστον νεκρὸν ἀπετίθεντο κατὰ κανόνα δύο ἀγγεῖα, ἐν εὐρύστομον χυτροειδὲς καὶ μία πρόχους. 2. Τὰ σπειροειδῆ ἐλάσματα, τὰ ὁποῖα συχνὰ εὐρίσκομεν εἰς τοὺς τά-

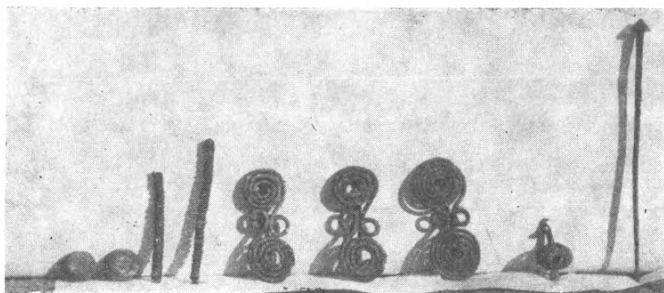
φους τῆς Βεργίνης, ἀποτελοῦν ἀναμφιβόλως κοσμήματα τῆς κεφαλῆς καὶ εἰς τὸ ἕτερον ἢ εἰς ἀμφοτέρω τὰ ἄκρα φέρουν ἓν χαλκοῦν κομβίον, τὸ ὁποῖον, εἰς περίπτωσιν καθ' ἣν τὰ ἐλάσματα εἶναι πλείονα τοῦ ἑνός, συνέχει ταῦτα. 3. Εἰς ὅσας περιπτώσεις ἀνευρίσκομεν τοιαῦτα ἐλάσματα ἢ πόρπας δὲν ὑπάρχουν ὅπλα καὶ ἀντιστρόφως· τοῦτο σημαίνει προφανῶς ὅτι τὰ κοσμήματα (ἐλάσματα, πόρπαι κλπ.) προσιδίαζον εἰς γυναῖκας, ἐνῶ οἱ ἄνδρες ἔφερον μόνον τὰ ὅπλα των. 4. Ἐν συνόλῳ συνελέχθησαν ἕκ τοῦ τύμβου Ζ 36 πῆλινα ἀγγεῖα· τὸ συνηθέστερον εἶδος εἶναι ἡ πρόχους μὲ

Εἰκ. 7. Εὐρύστομα ἀγγεῖα.

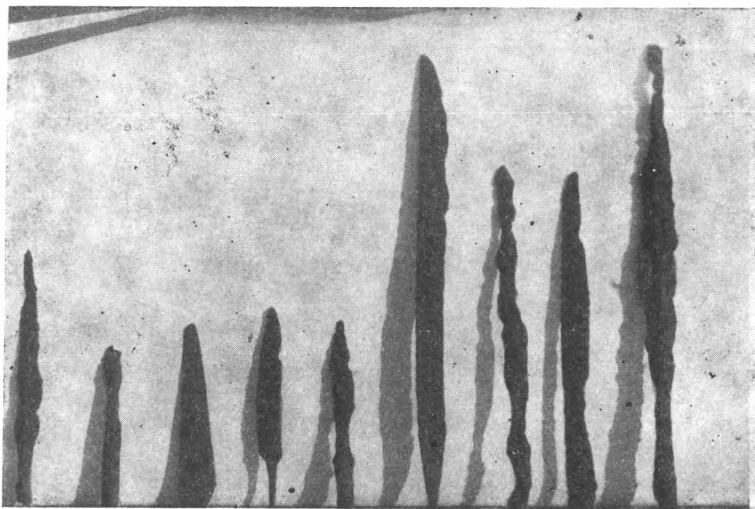
τὸν εὐθέως ἀποκεκομμένον λαιμόν (εἰκ. 6) καὶ τὰ ἡμισφαιρικά δίστα ἀγγεῖα μὲ τὰς λαβὰς δισκοσχήμου ἀπολήξεως (εἰκ. 7) ἢ τὰ ἐπίσης ἡμισφαιρικά μὲ τὰς δύο καθέτους σχεδὸν ἐπὶ τοῦ χεῖλους λαβὰς καὶ γλωσσοειδεῖς μεταξὺ αὐτῶν ἀποφύσεις (εἰκ. 7). Σύνηθες ἐπίσης εἶδος εἶναι καὶ τὸ τῶν ἡμισφαιρικῶν ἀγγείων, ὃν τὸ χεῖλος φέρει τέσσαρας συμμετρους τριγωνικὰς προεξοχάς, ὧν αἱ δύο διάτρητοι. Τέλος μόνωτα «κνάθια», εἰς ἀμφορίσκος καὶ ἓν μεγαλύτερον χυτροειδὲς ἀγγεῖον δίστον συμπληροῦν τὸ σύνολον. Μένει τὸ «κανθαρόσχημον» ἀγγεῖον Ζ35, τοῦ ὁποῖου τὰ ὄστρακα ἦσαν διεσπαρμένα δυτικῶς τοῦ Ζ4. Ὁ τεφρὸς πηλός, αἱ ὑψηλαὶ λαβαὶ καὶ τὸ ὅλον σχῆμα ἐνθυμίζουν μεσοελλαδικὰ ἀγγεῖα, ἵνα μὴ εἰδικώτερον εἴπωμεν μινύεια. 5. Αἱ ἀνευρεθεῖσαι πόρπαι εἶναι ὅλαι χαλκαὶ δακτύσχημοι (εἰκ. 8).

Ἡ τοξωτὴ πόρπη οὐδόλως ἀντιπροσωπεύεται εἰς τὸν τύμβον αὐτὸν. 6. Τὰ κοσμήματα εἶναι ὅλα χαλκᾶ, ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὰ ὅπλα (ξίφη, ἐγχειρίδια κλπ.), ἅτινα εἶναι σιδηρᾶ (εἰκ. 9). 7. Μεταξὺ τῶν ὀπλων ἀνευ-

Εἰκ. 8. Χαλκᾶ κοσμήματα.

ρέθη ἐν μικρὸν δρεπανόσχημον μαχαιρίδιον (βλ. Κ. Α. ΡΩΜΑΙΟΥ, Ἡ κάταρσις τῆς Δήλου καὶ τὸ εὔρημα τοῦ Σταυροπούλου, ΑΔ 1929). 8. Τὸ

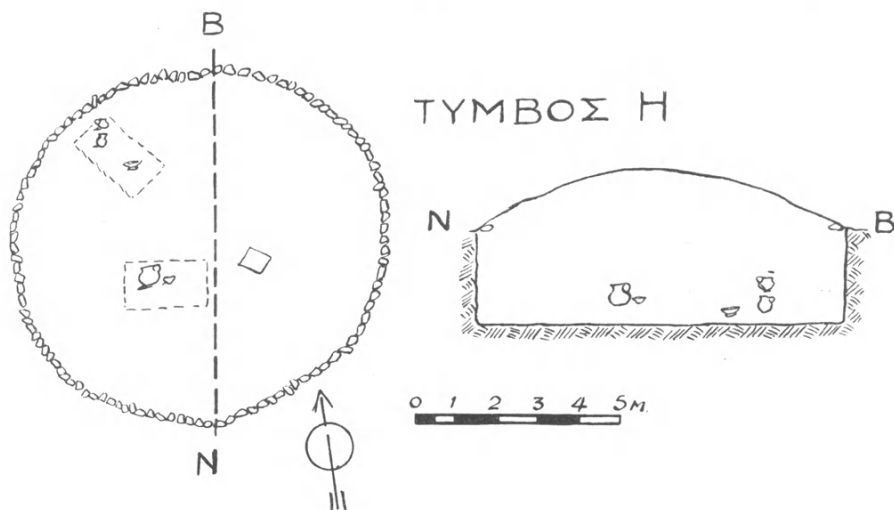

Εἰκ. 9. Σιδηρᾶ ὅπλα.

ξίφος τῆς ταφῆς τοῦ ἀγγείου Ζ22, διετῆρει ἐπ' αὐτοῦ πολλὰ ὑπολείμματα ξύλου καὶ εἰς κανονικὰς ἀποστάσεις λεπτὰ ἐλάσματα χαλκοῦ. Θεωρῶ βέβαιον ὅτι πρόκειται περὶ τῶν λειψάνων ξυλίνου κολοῦ, ὅστις κατὰ διαστήματα περιεβάλλετο ὑπὸ λεπτῶν χαλκῶν ἐλασμάτων. 9. Οἱ πίθοι εὑρίσκοντο κατὰ

κανόνα εἰς τὴν περιφέρειαν τοῦ τύμβου ἢ εἰς ἐπίπεδον ὑψηλότερον τῶν ἄλλων ἀγγείων, πρᾶγμα τὸ ὁποῖον ὑποδηλοῖ πιθανῶς ὅτι ἐτοποθετήθησαν μεταγενεστέρως τῶν ἄλλων ταφῶν.

Ὁ τύμβος H ἦτο πολὺ μικρότερον διαστάσεων (εἰκ. 10 καὶ 11) (διάμ. 9 μ., ὕψ. 1,50 μ.). Περιεβάλλετο ὑπὸ κανονικοῦ κυκλικοῦ περιβόλου ἐκ μικρῶν ἀργῶν λίθων, διατηρουμένου σχεδὸν ἀνεπάφου καθ' ὅλην τὴν περιφέρειαν. Ὀλίγα ὄστρακα εὐρέθησαν ἐντὸς τοῦ χώματος, τὸ ὁποῖον ἦτο τελείως τεταραγμένον καὶ πληρὲς λίθων. Ἦτο προφανὲς ὅτι ὁ τύμβος οὗτος εἶχεν ἀνασκαφῇ ποτε ὁλοσχερῶς καὶ ἐκ νέου ἐδημιουργήθη. Μέχρι τοῦ ἐπιπέδου τῆς

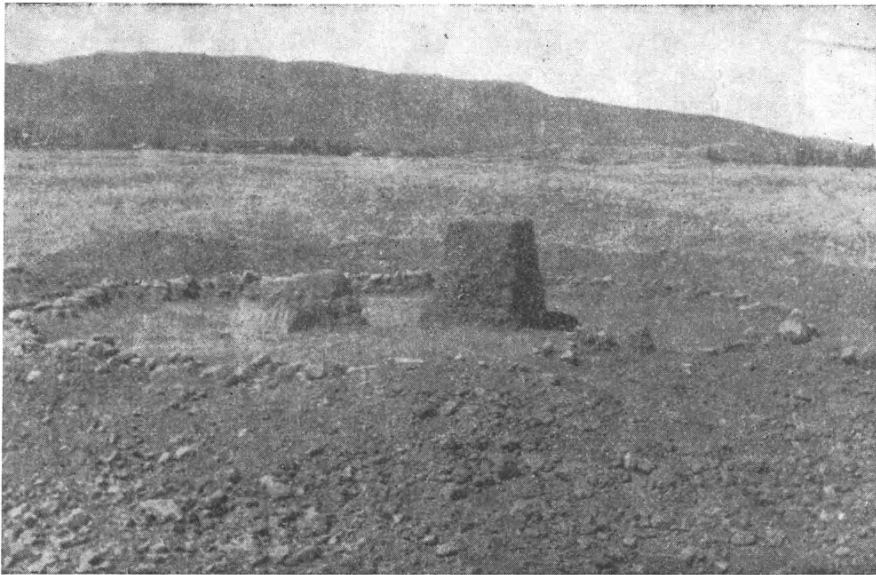

Εἰκ. 10. Τύμβος H. Κάτοψις καὶ τομή.

πέριξ ἐπιφανείας οὐδεμία ἔνδειξις ταφῆς ὑπῆρχε· μόνον κατὰ τὸ N τεταρτημόριον καὶ εἰς βάθος 0,25 μ. διατηροῦντο ἵχνη πυρᾶς εἰς ἔκτασιν 0,50 × 0,50 μ. Συνεχισθείσης τῆς ἀνασκαφῆς κατὰ τὸ δυτικὸν ἥμισυ ἀνευρέθησαν εἰς βάθος 3—3,50 μ. (ἀπὸ τῆς κορυφῆς τοῦ τύμβου) τὰ κτερίσματα δύο ταφῶν ἐλληνιστικῶν. Κατασκευὴ τάφου δὲν ὑπῆρχεν, ἀλλὰ οἱ νεκροὶ ἐναπετέθησαν ἐντὸς ἀνοιγέντων λάκκων καὶ εἴτα ἐκαλύφθησαν διὰ τοῦ ἐξαχθέντος χώματος οὕτως, ὥστε καθίστατο ἀδύνατος ἡ διάκρισις τῶν ταφικῶν λάκκων. Ἐκ τῶν ἀνευρεθέντων πολυπληθῶν σιδηρῶν ἡλῶν εἰκάζομεν ὅτι οἱ νεκροὶ ἦσαν τοποθετημένοι ἐντὸς ξυλίνου φερέτρου, δύο δὲ χαλκᾶ ἐλάσματα, τὸ ἓν μὲ ὁπὰς ὡς κλεῖθρον, τὸ δ' ἕτερον μὲ δακτύλιον ὡς ἀνάσπαστρον, πρέπει νὰ ἀνῆκον ἢ εἰς τὰ φέρετρα ἢ εἰς ἕτερα ξύλινα κιβώτια ἀφανισθέντα ἐκ τῆς σήψεως.

Ἐκ τῆς μιᾶς ταφῆς προέρχεται πρόχους ἄγραφος, κάνθαρος μελαμβαφῆς τοῦ εἵδους τῆς «Δυτικῆς κλιτύος» (εὐρεθεὶς ἐπὶ τοῦ στόματος τῆς πρόχου) καὶ ἄωτον σκυφίδιον. Ἐκ τῆς ἑτέρας μέγας «ἀρυτήρ» καὶ λύχνος ἐντὸς αὐτοῦ καὶ μικρὸν ἰδιόσημον ἀγγεῖον κατὰ τὸ σῶμα ὥς ἀρύβαλλος (μετὰ βάσεως) ἄνω δὲ φέρων ὀπὴν ὥς λύχνος (εἰκ. 12). Ἐκ τοῦ λύχνου δύναται νὰ χρονολογηθῇ ἡ ταφὴ εἰς τὰς ἀρχὰς τοῦ 2ου π.Χ. αἰῶνος.

Αἱ τομαὶ τοῦ τύμβου Θ οὐδὲν ἀπέδωσαν· τὰ ἀνευρεθέντα ὀλίγα ὄστρακα εἶναι τελείως ἄσημα. Τὸ γεγονὸς εἶναι περιεργον, διότι τὸ χῶμα δὲν ἐδεί-

Εἰκ. 11. Ὁ περίβολος τοῦ τύμβου Η.

κνυε ταραχὴν καὶ θὰ ἀνέμενέ τις ἀνεπάφους ταφάς. Ἡ μόνη ἐξήγησις εἶναι ὅτι αἱ ταφαὶ εὐρίσκονται εἰς τὰ μὴ ἀνασκαφέντα τμήματα τοῦ τύμβου, ἂν καὶ τοῦτο φαίνεται ἀπίθανον, δεδομένου ὅτι αἱ πραγματοποιηθεῖσαι τομαὶ ἦσαν καὶ βαθεῖαι καὶ ἀρκούντως ἐκτεταμέναι.

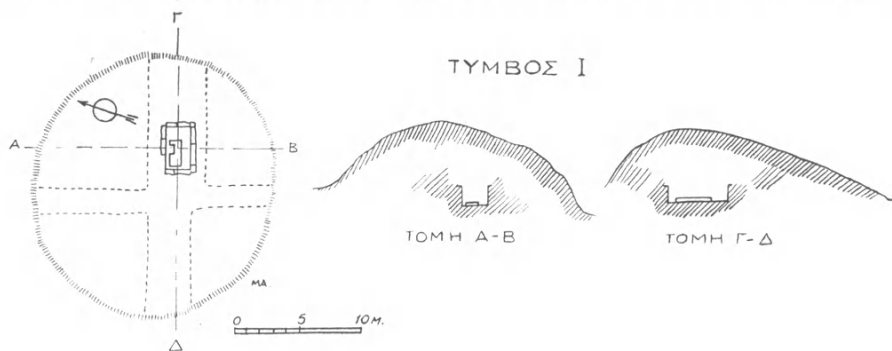
Ὁ τύμβος I εὐρίσκεται περὶ τὰ 10 μ. δυτικώτερον τοῦ μεγαλυτέρου ἐπιμήκους τύμβου τοῦ νεκροταφείου. Εἶναι ἀπὸ τοὺς μεγαλυτέρους καὶ ὑψηλότερους (εἰκ. 13). Πλήρης ἀνασκαφὴ του θὰ ἀπῆται μακροχρόνιον ἐργασίαν καὶ μεγάλην δαπάνην. Ἐν τούτοις ἐθεώρησα σκόπιμον νὰ ἐνεργήσω βαθείας τομὰς διὰ τὴν ἐξακρίβωσιν τοῦ περιεχομένου του. Τὸ ἀποτέλεσμα ἦτο ἀπροσδόκητόν πως. Εὐθὺς ἀμέσως ἐφάνη ὅτι εἶχε τελείως ταραχθῇ. Τὸ καθαρόν κοκκινόχωμα ἦτο συγκαταμιγμένον μετὰ λίθων, ἄμμου καὶ χαλίκων. Χαλκᾶ

τινα καὶ σιδηρᾷ ἀντικείμενα ἀπερριμμένα ἐντὸς τῶν χωμάτων καὶ ἀρκετὰ ὄστρακα ἐμαρτύρουν περὶ τῆς πάλαι ποτὲ γενομένης ἐκσκαφῆς. Τὸ περίεργον ἦτο ὅτι ὁ τύμβος ἐφαίνετο ἔχων ἀνέπαφον τὸ σχῆμά του καὶ τὸ ὕψος του ἐδείκνυνεν ὅτι οὐδείς τὸν εἶχε θίξει. Τὸ πρόβλημα ἐλύθη, ὅτε εἰς βάθος πλέον τῶν 4 μ. ἀπὸ τῆς κορυφῆς ἀπεκαλύφθησαν οἱ μεγάλοι πώρινοι λί-

Εἰκ. 12. Ἑλληνιστικά ἀγγεῖα τύμβου Η.

θοι, οἱ καλύπτοντες μέγαν ἑλληνιστικὸν τάφον μήκους 3 μ., πλάτ. 1,72 – 1,80 μ. καὶ βάθ. 1,90 μ. (εἰκ. 14). Ἐπειδὴ ἡ πίστωση τῆς Ἀρχ. Ἑταιρείας δὲν ἐπῆρκει διὰ τὴν ἀνασκαφὴν του, ἐχορήγησε συμπληρωματικῶς ἡ Ἑταιρεία Μακεδ. Σπουδῶν, πρὸς τὸ Διοικ. Συμβούλιον τῆς ὁποίας ἐκφράζω καὶ ἐντεῦθεν

Εἰκ. 13. Τύμβος Ι. Κάτοψις καὶ τομαί.

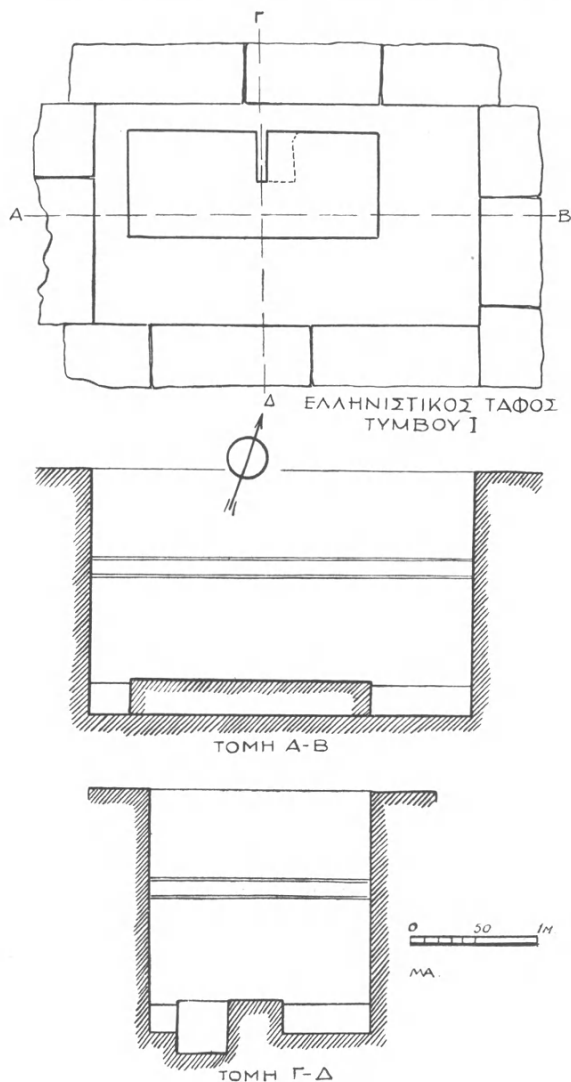
θερμᾶς εὐχαριστίας. Οὗτος ἀποτελεῖ ὀρθογώνιον σχεδὸν θάλαμον, χωρὶς ἐξωτερικὴν ὄψιν, καλυπτόμενον διὰ μεγάλων παραλληλεπιπέδων παρολίθων. Ἀτυχῶς ἀρχαῖοι τυμβωρύχοι εἶχον προηγηθῇ καὶ ἐδῶ, θραύσαντες καὶ μετακινήσαντες τὸν πρῶτον ἐξ ἀνατολῶν καλυπτῆρα λίθον. Ἐκ τούτου καὶ ἐκ τῆς θραύσεως καὶ καταπτώσεως καὶ ἐτέρων καλυπτῆρων λίθων τὸ ἐσω-

τερικὸν τοῦ τάφου εἶχε καλυφθῇ διὰ χωμάτων. Μετὰ τὸν καθαρισμὸν ἐφάνη ὅτι ἡ σύλησις ὑπῆρξε σχεδὸν πλήρης. Ἐλάχιστα ὄστρακα ἀγγείων ἐπύχρυσα, πῆλιναι ἐπίχρυσοι ψῆφοι, σιδηροὶ ἥλοι καὶ τινὰ χαλκᾶ ἀντικείμενα εὐρέθησαν διεσπαρμένα εἰς τὸ δάπεδον τοῦ τάφου καὶ ἐξωτερικῶς αὐτοῦ εἰς τὸ σημεῖον ὅθεν ἐξῆλθον οἱ συληταί.

Οἱ ἐσωτερικοὶ τοῦ τάφου ἦσαν κεκονιαμένοι καὶ ἐχωρίζοντο διὰ ταινίας (εἰκ. 15) κοσμουμένης διὰ γραπτῶν κλάδων, φερούσης δὲ ἄνω γραπτὰ ἰωνικὰ κυμάτια. Ὅμοιως ταινία βαθέος κυανοῦ χρώματος περιέθεε τὴν βάσιν τῶν τοίχων. Τὸ κάτω μέρος, μετὰ τῶν ταινιῶν, ἦτο χρώματος ἐρυθροῦ ἄνω δὲ τῶν ἰωνικῶν κυματίων λευκόν.

Ἐντὸς τοῦ τάφου ὑπῆρχε χαμηλὸν ἑξαρμα ἐν εἵδει κλίνης, φέρον ἐντομὴν κατὰ τὴν μίαν πλευράν, πιθανώτατα πρὸς τέλει-σιν χοῶν (εἰκ. 16). Ἐπὶ τῆς κλίνης ταύτης εὐρέθησαν τετραγαγμένα ὀστᾶ δύο σκελετῶν, ἐνὼ ἄλλα ὀστᾶ προερχόμενα, φαίνεται, ἐκ τοῦ σκελετοῦ

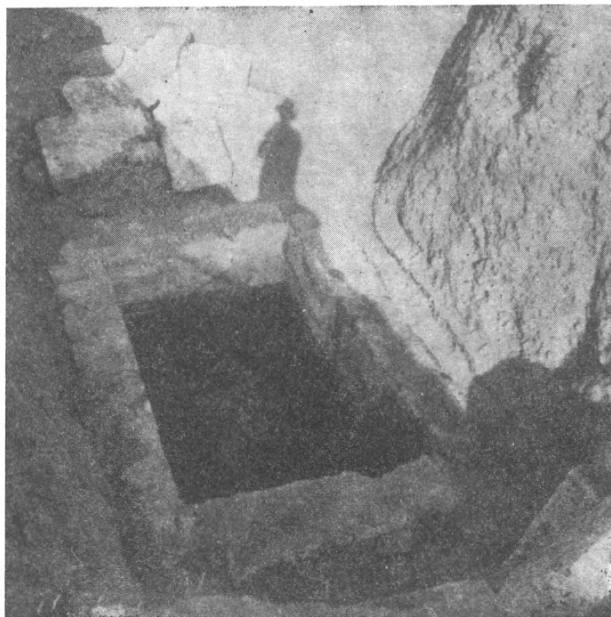
ἐνὸς τῶν δύο νεκρῶν εὐρέθησαν ἐντὸς τῶν καταπεσόντων χωμάτων εἰς τὴν ἀνατολικὴν πλευράν, συρθέντα ἐκεῖ ὑπὸ τῶν τυμβωρύχων, κατὰ πᾶσαν πιθανότητα. Εἶναι ἀξιοσημειώτως χαρακτηριστικὸν ὅτι πάντα τὰ ἀνευρεθέντα

Εἰκ. 14. Κάτοψις καὶ τομαί.

λείψανα κτερισμάτων ἦσαν ἐπίχρυσα, οὐδὲ τῶν ὀστράκων ἀγγείων ἐξαιρουμένων. Τοῦτο, σὺν τῇ ἐπιμελεῖ κατασκευῇ τοῦ τάφου, μαρτυρεῖ περὶ τοῦ πλούτου τῶν ταφέντων, ἐξηγεῖ δὲ ὡσαύτως καὶ τὸ μέγα βάθος εἰς ὃ εἶχον ἐναποτεθῆ.

Ἡ κατασκευὴ αὐτοῦ τοῦ τάφου ἀνετάρaxε βαθέως τὰς παλαιὰς ταφὰς τοῦ τύμβου, ἡ δὲ σύλησις αὐτοῦ ἀπεστέρησεν ἡμᾶς καὶ τῶν κτερισμάτων τούτου. Ἐν τούτοις ἡ τύχη μᾶς ἠνύνησεν, ὥστε μεταξὺ τῶν ὀστρά-

Εἰκ. 15. Ὁ τάφος τοῦ τύμβου I μετὰ τὴν ἀποκάλυψιν.

κων νὰ περισυλλέξωμεν πολλὰ ἐξ ἑνὸς λίαν ἐνδιαφέροντος ἀμφορέως. Τὰ ὀστρακα ταῦτα εὐρίσκοντο διεσπαρμένα περὶ τὴν ἀνατολικῶς τοῦ τάφου περιοχὴν καὶ ἦσαν λίαν χαρακτηριστικὰ λόγῳ τῆς γραπτῆς διακοσμήσεως, τοῦ ἀνοικτοῦ πηλοῦ καὶ τῆς καλῆς τεχνικῆς των. Θὰ ἔμενον ὅμως ἀνερμηνευτα ἐὰν δὲν ἐβοήθει εἷς ἐχθρικός κατὰ κανόνα εἰς τὰς ἀνασκαφὰς παράγων, ἡ βροχή. Ραγδαῖαι βροχαὶ τοῦ φθινοπώρου παρέσυραν πολλὰ χώματα ἐκ τῶν τοιχωμάτων τῆς ἀνασκαφείσης τάφου καὶ μεταξὺ τῶν χωμάτων καὶ τὸν λαιμόν, τὰς δύο λαβὰς καὶ πολλὰ ἄλλα τεμάχια τοῦ περὶ οὗ ὁ λόγος ἀγγείου. Μετὰ τὴν συγκόλλησιν τῶν ἀνευρεθέντων ὀστράκων ἀπετέλεσθῃ ἐλλιπὴς κατὰ τὴν βάσιν ἀμφορεὺς μὲ γραπτὴν δίχρωμον διακόσμη-

σιν ἐκ ταινιῶν περὶ τὴν βάσιν τῆς κοιλίας, τὸν ὦμον καὶ τὸν λαιμόν (εἰκ. 17). Κατὰ τὴν κοιλίαν, μεταξὺ τῶν ταινιῶν τῆς βάσεως τῆς κοιλίας καὶ τοῦ ὦμου, κοσμεῖται διὰ τριῶν κλαδίσκων εἰς ἐκάστην μεταξὺ τῶν λαβῶν ὄψιν. Τὸ ἀγγεῖον τοῦτο ἐλαχίστας διαφορὰς παρουσιάζει ἀπὸ τὸ ἐν Ὀλύνθῳ ἀνευρεθὲν καὶ ὑπὸ τοῦ Γ. Μυλιωνᾶ δημοσιευθὲν (D. M. ROBINSON, Excavations at Olynthus V, σ. 34—35 P 52 πίν. 32—33). Τὸ σχῆμά του μόνον εἶναι κάπως ραδινώτερον καὶ ἡ τεχνικὴ του τελειότερα, στοιχεῖα δεικνύοντα νεω-

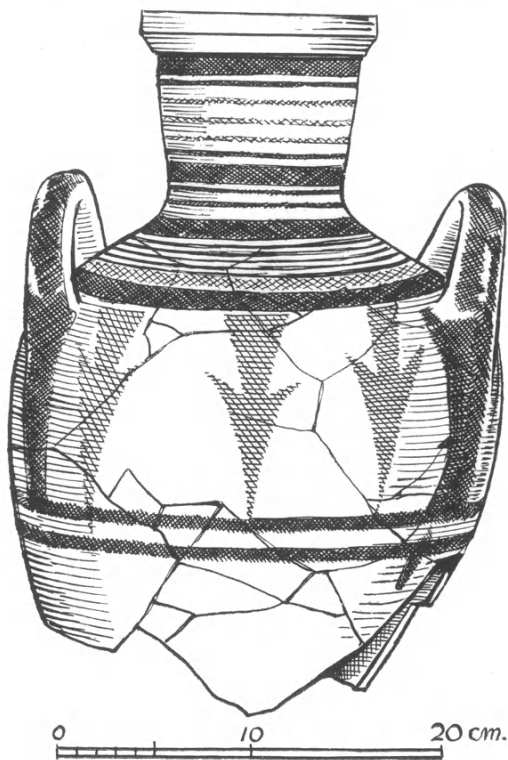

Εἰκ. 16. Ἡ κλίνη τοῦ τάφου τοῦ τύμβου I.

τέραν κάπως χρονολογίαν κατασκευῆς. Ὅτι προέρχεται ἐκ τοῦ αὐτοῦ ὥς καὶ τὸ ἐξ Ὀλύνθου ἐργαστηρίου καὶ ὅτι ἡ χρονολογικὴ διαφορὰ των δὲν δύναται νὰ ὑπερβαίῃ τὸ τέταρτον αἰῶνος θεωρῶ πάντως βέβαιον. Δυνάμεθα κατὰ ταῦτα μὲ περισσὴν ἀσφάλειαν νὰ τὸ τοποθετήσωμεν εἰς τὸ β' ἡμῖς τοῦ 6ου π.Χ. αἰῶνος.

Ὁ τύμβος K (εἰκ. 18) ἀνῆκεν εἰς τὴν βορειοτέραν συστάδα τύμβων τοῦ νεκροταφείου καὶ ἔκειτο ἐντὸς τοῦ ἀγροῦ τοῦ Χρήστου Λαζοπούλου. Ἐκ τῆς προσφάτου ἀρόσεως εἶχεν ἀπολέσει μέρος τοῦ ὕψους του. Ὅπωςδήποτε ἐκ τῆς ἀνασκαφῆς διεπιστώθη ὅτι εἶχε διατηρηθῇ ἀνέπαφος εἰς τὸ ἐσωτερικόν του, ὅπου ὑπῆρχον 18 τοὐλάχιστον ταφαί, ὧν αἱ τρεῖς ἐντὸς πίθων.

Οἱ πίθοι ἦσαν κενοὶ κτερισμάτων καὶ ὀστέων, πλὴν τοῦ β, ἐντὸς τοῦ ὁποίου εὐρέθησαν 2 χαλκᾶ κομβία καὶ σπειροειδῆ ἐλάσματα. Ἐκτὸς τῶν ἐντὸς πίθων ταφῶν κατέστη δυνατόν νὰ καθορίσωμεν τὰ ὅρια τεσσάρων μόνον λάκκων, οἱ ὅποιοι ἦσαν ἀνεσκαμμένοι ὀλίγον βαθύτερον τῆς ἀρχικῆς ἐπιφανείας τοῦ ἐδάφους. Αἱ ὑπόλοιποι ταφαὶ ἦσαν, ὥς καὶ εἰς πάντας τοὺς

Εἰκ. 17. Ὁ ἐν τύμβῳ Ι ἀνευρεθεὶς Κυπριακὸς ἀμφορεὺς.

ρειον τμήμα, τὰ χῶματα ἐδείκνυν ἴχνη πυρᾶς περιορισμένης ἐκτάσεως. Ὅστ᾽ ἡ ἴχνη ὀστέων οὐδαμοῦ ἀνευρέθησαν.

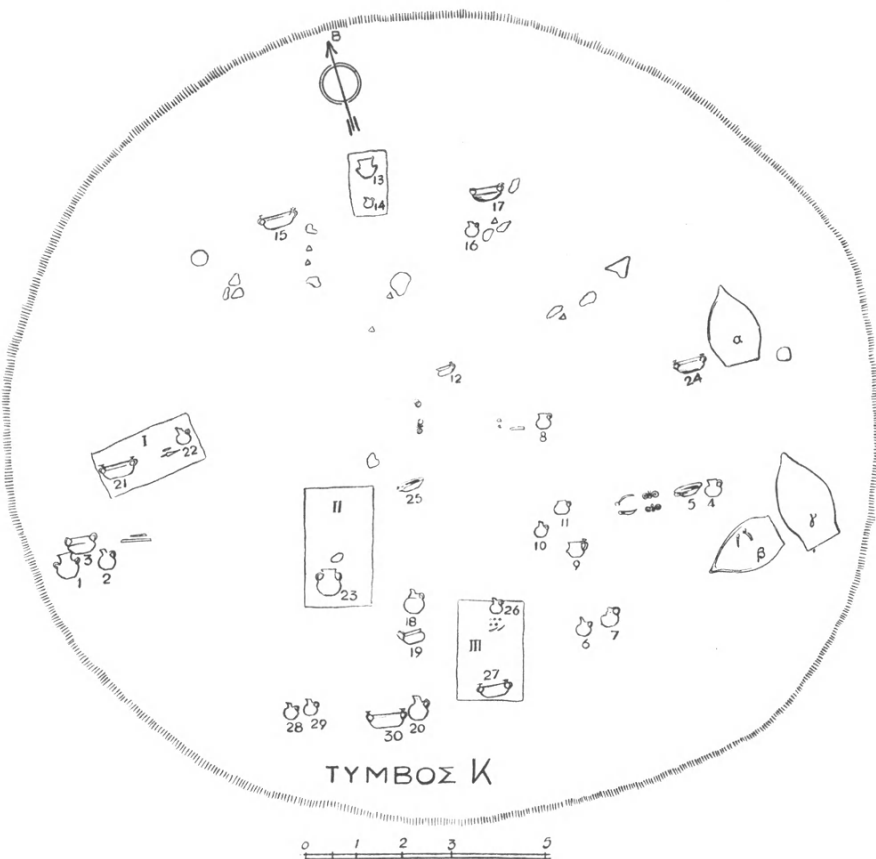
ΓΕΝΙΚΑΙ ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΕΙΣ

Διὰ τῆς ἐφετινῆς ἀνασκαφῆς νομίζω ὅτι σημαντικὴ πρόοδος ἐπετελέσθη εἰς τὴν ἐρευναν τοῦ νεκροταφείου τῆς Βεργίνης. Πρέπει πλέον νὰ θεωρηθῇ βέβαιον ὅτι τὰ ὑπὸ τοῦ Εχπερ ἀνακοινωθέντα ἀποτελέσματα τῆς ἀνασκαφῆς του, περὶ ἀνευρέσεως ἐλληνιστικῶν τύμβων, ἔχουν ἀνάγκην διορ-

προηγούμενους τύμβους, ἐντὸς λάκκων ὀρυχθέντων εἰς τὸν τύμβον, ὥστε οὐδὲν ἴχνος τοῦ ὀρύγματος νὰ ἀπομείνῃ. Τὰ σχήματα τῶν ἀνευρεθέντων ἀγγείων εἶναι τὰ γνωστὰ ἐκ τῶν προηγούμενων τύμβων, πλὴν τοῦ K13, τὸ ὁποῖον εἶναι μόνωτος «κάνθαρος» (κατὰ τὸν Heurtley) μὲ ἐγχαράκτους περὶ τὸ σῶμα γραμμάς (εἰκ. 19). Ἐκ τῶν λοιπῶν κτερισμάτων ἰδιαίτερος ἀναφέρω χαλκὴν περόνην μὲ κωνικὴν κεφαλὴν (εἰκ. 8), διότι διὰ πρώτην φοράν ἀνευρέθη τοιοῦτο κόσμημα εἰς τὸ ἐρευνώμενον νεκροταφεῖον τῆς Βεργίνης.

Ἀνατολικῶς τοῦ πίθου α καὶ δυτικῶς τοῦ ἀγγείου K15 ὑπῆρχον μικροὶ κυκλικοὶ βόθροι. Εἰς πολλὰ σημεία, ἰδίως κατὰ τὸ βό-

θώσεως. Ἐχομεν πλέον ἀπτάς ἀποδείξεις ὅτι αἱ ἑλληνιστικαὶ ταφαὶ ἐντὸς τῶν τύμβων τοῦ νεκροταφείου αὐτοῦ ἐγένοντο εἰς παλαιούς τύμβους, καταστραφεισῶν ἐν μέρει ἢ ἐν ὅλῳ τῶν παλαιῶν ταφῶν. Ὁ ἀριθμὸς τῶν ἑλληνιστικῶν τούτων ταφῶν φαίνεται ὅτι δὲν εἶναι περιορισμένος, ὅπερ σημαί-

Εἰκ. 18. Τύμβος Κ.

νει ὅτι ἐν Βεργίνῃ ὑπῆρξεν ἐκτεταμένος ἑλληνιστικὸς οἰκισμὸς, φθάνων πιθανότατα τὴν ἑκτασιν τῆς πόλεως. Οὕτω καὶ τὸ πρόβλημα τοῦ αὐτόθι ἀνακτόρου καὶ τῶν δύο καμαρωτῶν τάφων δύναται καλύτερον νὰ φωτισθῇ καὶ νὰ ἐνταχθῇ εἰς τὸ γενικώτερον ζήτημα τῆς ἐν Βεργίνῃ ἑλληνιστικῆς πόλεως. Ὁ τάφος τοῦ τύμβου Ι προστίθεται εἰς τοὺς ὑπὸ Heuzey καὶ Ρωμαίου ἀνασκαφέντας καὶ μελετηθέντας τάφους, παρ' ὅλον ὅτι ὑπολείπεται σημαντικῶς ἐκείνων εἰς μνημειακὴν λαμπρότητα.

Ὁ ἀμφορεὺς τοῦ τύμβου Ι, τοῦ ὁποίου, ὥς ἤδη παρατηρήσαμεν, ὅμοιος ἔχει ἀνευρεθῆ ἐν Ὀλύνθῳ, ἐκτὸς τῆς ἀσφαλοῦς χρονολογήσεως τὴν ὁποίαν ἐπιτρέπει, ὁδηγεῖ εἰς συσχετισμὸν τῆς Βεργίνης καὶ Ὀλύνθου τῶν προπερσικῶν χρόνων¹. Διότι ἐν Ὀλύνθῳ εὐρέθησαν ἐπίσης πολλὰ λαβὰι μὲ τὴν συνήθη ἐν Βεργίνῃ δισκόσχημον ἀπόληξιν, προερχόμεναι ἀναμφιβόλως ἀπὸ ὅμοια ἀγγεῖα βλ. Excavations at Olynthus V, πίν 24. Τὴν μορφήν ταύτην τῆς λαβῆς γνωρίζομεν ἐπίσης ἀπὸ ἀδημοσίεута ἀγγεῖα, τὰ ὅποια ὁ

Εἰκ. 19 Ἀγγεῖα διάφορα.

καθηγητῆς κ. Πελεκίδης ἀνεῦρεν εἰς τὴν περιοχὴν τῆς Θεσσαλονίκης μετὰ πρωτογεωμετρικῶν. Τὶ δύναται νὰ σημαίνει ἀκριβῶς ἡ κοινὴ αὕτη κεραμεικὴ εἶναι πρόωρον νὰ εἴπῃ τις.

Ἀλλὰ τὰ εὐρήματα τοῦ θέρους τούτου ἐπιτρέπουν τὴν διατύπωσιν καὶ μιᾶς ἀκόμη ὑποθέσεως, τῆς ὁποίας τὴν ἐπιβεβαίωσιν ἐλπίζω νὰ ἔχωμεν διὰ τῆς συνεχίσεως τῶν ἀνασκαφῶν.

Θεωρῶ μᾶλλον βέβαιον ὅτι αἱ παλαιότεραι ταφαὶ τοῦ νεκροταφείου φθάνουν εἰς τὸν 10ον π.Χ. αἰῶνα (βλ. Π.Α.Ε. 1952 σ. 258) καὶ ὅτι οἱ παλαιότεροι τύμβοι εὐρίσκονται κατὰ τὸ βόρειον τμήμα τοῦ νεκροταφείου.*

¹ Καὶ πέραν τούτου τῆς ἐπαφῆς τῆς Μακεδονίας καὶ Κύπρου, ἐφ' ὅσον τὸ ἀγγεῖον τοῦτο προέρχεται ἐκ τῆς νήσου ταύτης.

Ὁ τύμβος Ζ ἔδωκε μὲν πρωτογεωμετρικὰ ὄστρακα, οὐδεμίαν ὅμως τοξωτὴν πόρπην· τοῦτο ὁδηγεῖ εἰς νεωτέραν τῶν ἄλλων χρονολογίαν, χωρίς, νομίζω, νὰ ἀφίσταται πολὺ ἐκείνων. Τὴν ἀσφαλῶς νεωτέραν πάντων χρονολογικὴν ἐνδειξιν παρέσχεν ὁ τύμβος Ι διὰ τοῦ προαναφερομένου ἀμφορέως, ὅστις εἶναι τὸ πρῶτον ἀντικείμενον, τὸ ὁποῖον μετὰ πολλῆς βεβαιότητος δύναται νὰ περιορισθῇ ἐντὸς τῆς πεντηκονταετίας 550—500 π.Χ. Ἔχομεν λοιπὸν τὰ στοιχεῖα διὰ νὰ εἰπώμεν ὅτι τὸ νεκροταφεῖον τῆς Βεργίνης ἦτο ἐν χρήσει διαρκῶς ἀπὸ τοῦ 1000—500 π.Χ. τοῦλάχιστον καὶ ἐχρησιμοποιήθη ἐκ νέου κατὰ τοὺς ἐλληνιστικοὺς χρόνους. Τοῦτο ἐξηγεῖ καὶ τὸν ἐξαιρετικῶς μέγαν ἀριθμὸν τύμβων. Ἀλλὰ τὸ ἐκ 200 περίπου ἐτῶν κενόν (500—300) δύναται νὰ περιορισθῇ ἀκόμη περισσότερον, ἐὰν ἐνθυμηθῶμεν τὴν ἀνάγλυφον ἐπιτύμβιον στήλην, ἣτις ἀνευρέθη εἰς τὴν ἰδίαν περιοχὴν τὸ 1950 (βλ. BCH, 1951, σ. 117) χρονολογουμένην ἀσφαλῶς πρὸ τοῦ 300 π.Χ. Ἀκόμη ὄστρακα μὲ λαμπρὸν μέλαν γάνωμα, ἀνευρισκόμενα τυχαίως ὑπὸ τῶν χωρικῶν εἰς τοὺς ἀγρούς, μαρτυροῦν περὶ τῆς ὑπάρξεως ζωῆς καὶ κατὰ τοὺς κλασσικοὺς χρόνους. Ἀλλὰ καὶ πέραν τῶν ἐλληνιστικῶν χρόνων φαίνεται ὅτι κατωκεῖτο ἡ Βεργίνα, ἀφοῦ καὶ ρωμαϊκὰ ἐπιτύμβια δὲν εἶναι ἄγνωστα ἐκεῖ καὶ σαρκοφάγος αὐτοκρατορικῶν χρόνων φέρουσα ἐπίγραμμα, εὐρίσκεται ἐντὸς τοῦ παρακειμένου δάσους. Ἔχομεν λοιπὸν τὰ δεδομένα διὰ νὰ συμπεράνωμεν ὅτι ἐν Βεργίνῃ ὑπῆρχεν οἰκισμός, τοῦ ὁποίου ἡ ζωὴ ἤρχισε τὸ 1000 π.Χ. περίπου καὶ ἐξηκολούθησε μέχρι καὶ τῶν ρωμαϊκῶν χρόνων. Τὰ ὅρια τόσον τῆς ἀρχῆς ὅσον καὶ τοῦ τέλους τοῦ οἰκισμοῦ νομίζω ὅτι εἶναι δυνατὸν νὰ ἐπεκτείνωνται καὶ πέραν τῶν χρονολογιῶν τούτων.

Ποῦ ἔκειτο ὁμῶς ὁ συνοικισμός; Διὰ τὴν θέσιν τοῦ ἐλληνιστικοῦ συνοικισμοῦ ἔχομεν πρῶτον τὴν ἀσφαλῇ καὶ ἐπιβλητικῇ μαρτυρίαν τοῦ ἀνακτόρου. Ἀλλ' ἐκτὸς αὐτοῦ καὶ ἄλλα στοιχεῖα ὑποδηλοῦν τὴν πιθανὴν θέσιν του. Βορείως τοῦ ἀνακτόρου καὶ μέχρι τοῦ καμαρωτοῦ τάφου, τοῦ ἀνασκαφέντος καὶ δημοσιευθέντος ὑπὸ τοῦ κ. Κ. Α. Ρωμαίου, ὅλη ἡ ἔκτασις τῆς ἡρέμως κατερχομένης κλιτύος εἶναι πλήρης ὀστράκων ἀγγείων καὶ κεράμων, οἱ δὲ χωρικοὶ συναντοῦν συνεχῶς κατὰ τὴν ἄροσιν τῶν αὐτόθι ἀγρῶν τῶν λείψανα τοίχων, ἐκ παρῶντων ἢ ἀργῶν λίθων συγκειμένων. Ἐπίσης ὁλόκληρος ἡ κλιτὺς αὕτη ἀποτελεῖται ἀπὸ ἑξ τοῦλάχιστον ἀνδερρα (terrasses), τῶν ὁποίων ἡ διαμόρφωσις δεικνύει ὅτι ἐγένοντο ὑπὸ τῶν οἰκούντων πρὸς δημιουργίαν προφανῶς ἐπιπέδων χώρων καταλλήλων πρὸς οἰκοδομίαν. Τέλος ἡ ἀπότομος, ὀλίγον βορειότερον τοῦ καμαρωτοῦ τάφου, κατάπτωσης τοῦ ἐδάφους δὲν ὀφείλεται, καθ' ὅσον δύναμαι νὰ κρίνω, εἰς φυσικὴν διαμόρφωσιν, ἀλλ' εἶναι τεχνητὴ διάπλασις.

Πάντα ταῦτα ἐνισχύουν τὴν γνώμην ὅτι ἡ ἔκτασις μεταξὺ ἀνακτόρου

καὶ τάφον ἀποτελεῖ τὴν θέσιν, ἔνθα ἦτο ἐκτισμένη ἡ ἑλληνιστικὴ πόλις. Ἐφ' ὅσον λοιπὸν φαίνεται πιθανὸν ὅτι ἡ ζωὴ τοῦ συνοικισμοῦ τῆς Βεργίνης ὑπῆρξεν ἀδιάκοπος, θεωρῶ ὅτι καὶ ἡ θέσις τοῦ συνοικισμοῦ ὑπῆρξεν ἀπ' ἀρχῆς ἡ αὐτή. Τοῦτο ἄλλωστε θὰ ἦτο καὶ τὸ πλεόν φυσικὸν καί, ὅσον γνωρίζω, τὸ γενικῶς ἰσχύον, εἰς ὁμοίας περιπτώσεις. Ἐκτὸς ὅμως τῆς λογικῆς ταύτης ἀπόψεως, ὑπάρχει καὶ μία ἀκόμη ἔνδειξις. Ὁ κ. Ρωμαῖος εἰς τὸν καμαρωτὸν τάφον ἀνεύρε τρία τεμάχια κορινθιακῶν ἀγγείων τοῦ 6ου π.Χ. αἰ. (Κ. Α. ΡΩΜΑΙΟΥ, Ὁ Μακεδονικὸς τάφος τῆς Βεργίνης σ. 48). Διὰ τὴν ὑπαρξίν των ἐντὸς τοῦ τάφου τοῦ τρίτου αἰ. κρίνω λίαν πιθανὴν τὴν ἑξῆς ἐρμηνείαν: Ὡς γνωστὸν ἡ κορυφὴ τῆς καμάρας εὐρίσκεται εἰς τὸ σημερινὸν σχεδὸν ἐπίπεδον τοῦ ἐδάφους τὸ δὲ δάπεδον εἰς βάθος 5 μ. περίπου. Διὰ τὰ οἰκοδομηθῆ τὸ κτήριο τοῦτο ἐχρειάσθη νὰ γίνῃ βαθεῖα ἐκσκαφὴ εἰς ἀρκετὴν ἔκτασιν καὶ εἰς βάθος ὀλίγον μεγαλύτερον τοῦ σημειωθέντος, ἐφ' ὅσον τὰ ἑλληνιστικὰ ὄστρακα καὶ οἱ τοῖχοι εὐρίσκονται εἴτε ἐπὶ τῆς ἐπιφανείας εἴτε εἰς μικρὸν βάθος. Τὰ χρώματα τῆς ἐκσκαφῆς ἐκείνης συνεσωρεύθησαν εἰς τὰ πέριξ καὶ μετὰ τὴν ταφὴν ἐκάλυψαν τὸν τάφον ἐκ νέου. Μέρος αὐτῶν τῶν χωμάτων κατωλίσθησεν ἐντὸς τοῦ τάφου μετὰ τὴν ἐκ τῆς ἀφαιρέσεως τοῦ ἀκραίου κεντρικοῦ λίθου τῆς καμάρας δημιουργίαν ὁπῆς. Ἐὰν λοιπόν, ὡς ὑποθέτω, εἰς τὴν περιοχὴν ταύτην ἔκειτο ἀρχῇθεν ὁ συνοικισμός, εἶναι πολὺ φυσικὸν κατὰ τὴν ἐκσκαφὴν διὰ τὴν κατασκευὴν τοῦ τάφου νὰ συνηντήθησαν λείψανα τοῦ συνοικισμοῦ τοῦ 6ου αἰ, ἢ εἰς τὰ σύγχρονα πρὸς αὐτὸν στρώματα νὰ ὑπῆρχον ἀπερριμμένα ἀγγεῖα ἢ ὄστρακα κορινθιακά. Διὰ τῆς ἐκσκαφῆς τὰ ὄστρακα ταῦτα ἀπερρίφθησαν μετὰ τοῦ χρώματος, τὸ ὁποῖον ἐν συνεχείᾳ ἐκάλυψε τὸν τάφον καὶ τέλος εἰσῆλθεν (καὶ εἰσῆλθον) ἐντὸς αὐτοῦ.

Ἐὰν λοιπὸν δεχθῶμεν ὡς πιθανὴν τὴν ἀνωτέρω ἄποψιν ἔχομεν σοβαρὰς ἐνδείξεις διὰ τὴν στήριξιν τῆς ἐκτεθείσης ὑποθέσεως, ὅτι ὁ παλαιὸς συνοικισμὸς τῆς Βεργίνης ἔκειτο εἰς τὴν βορείως τοῦ ἀνακτόρου κλιτίν, κάτωθι τοῦ ἑλληνιστικοῦ. Καὶ ἐὰν ἡ ὑπόθεσις αὕτη δὲν ἀποδειχθῇ ἐκ τῶν πραγμάτων καὶ τῆς ἀνασκαφῆς λανθασμένη, ἡ συνέχισις τῆς ἀνασκαφῆς εἰς τὴν θέσιν τοῦ συνοικισμοῦ καὶ εἰς τὸ νεκροταφεῖον τῶν τύμβων θέλει ἀποδώσει ἐξαιρετικῶς σημαντικὰ ἀποτελέσματα καὶ θὰ φωτίσῃ ἰσχυρῶς μίαν ἐνδιαφέρουσαν, ἀλλὰ σκοτεινὴν περίοδον τῆς Μακεδονίας, ἥτις ἀρχεταὶ ἀπὸ τῶν εὐθύς μετὰ τὴν «κάθοδον τῶν Δωριέων» χρόνων καὶ λήγει εἰς τοὺς κλασσικοὺς χρόνους. Διὰ ταῦτα ἡ μελλοντικὴ ἔρευνα τῆς περιοχῆς, τὴν ὁποίαν ἐλπίζω ὅτι θὰ ἐξακολουθήσῃ ἡ Ἀρχαιολογικὴ Ἑταιρεία, παρέχουσα, ὡς μέχρι τοῦδε, τοὺς ἀναγκαίους πόρους, ἀποβαίνει ἀπαραίτητος καὶ ἐλπιδοφόρος.

Κατὰ τὸ παρελθὸν θέρος τοῦ 1953 ἐπεχείρησα δύο ἀνασκαφάς. Κατ' ἀρχὰς ἐνήργησα μικρὰν ἀνασκαφικὴν ἔρευναν εἰς ἐρειπωμένην ἐκκλησίαν τοῦ χωρίου *Γλυκῆος* τῆς ἐπαρχίας Παραμυθιάς παρὰ τὸν Ἀχέροντα καὶ ἔπειτα ἐσυνέχισα τὴν ἀνασκαφὴν τοῦ ἱεροῦ τῆς *Δωδώνης*.

1. Σκοπὸς τῆς πρώτης ἐρεύνης ἦτο νὰ ἀποκαλυφθῇ ἡ ἐκκλησία, τῆς ὁποίας διεκρίνοντο ἔχνη τινὰ καὶ ὑπετίθετο ὅτι ἰδρυτῆς τῆς ἦτο ὁ ἐπίσκοπος Εὐβοίας Δονᾶτος κατὰ τὸν 4ον μ.Χ. αἰῶνα. Ἀλλὰ μετὰ ὀλιγοήμερον ἐργασίαν ἐβεβαιώθη ὅτι ἡ ἐκκλησία αὕτη εἶναι κτίσμα πολὺ μεταγενέστερον, πιθανώτατα τοῦ δεσποτάτου τῆς Ἡπείρου, ὡς μάλιστα δεικνύει ἡ πλινθοπεριβλήτος τοιχοδομία ὅλων τῶν τοίχων τοῦ κτηρίου, οἵτινες ἀπεκαλύφθησαν τόσον ὥστε νὰ εἶναι δυνατὴ ἡ ἀποκατάστασις τοῦ σχεδίου τῆς κατόψεως τῆς ἐκκλησίας. Αὕτη εἶναι βασιλικὴ μῆκ. 28.25 μ. καὶ πλάτ. 16.25 μ., χωριζομένη εἰς τρία κλίτη διὰ τριῶν ζευγῶν κιόνων βαϊνόντων ἐπὶ ἰωνικῶν βάσεων σωζομένων κατὰ χώραν καὶ ἐχόντων ποικίλα μαρμαρίνα κιονόκρανα. Τούτων δύο ἀποκαλυφθέντα φέρουν πρωτότυπον διακόσμησιν, τὸ μὲν σταυροῦς ἐν χαμηλῷ ἀναγλύφῳ, τὸ δ' ἕτερον ἔχον πέριξ ὁκτὼ ἡμικυλινδρικὰς προεξοχὰς φέρει ἐπὶ μὲν τῶν τεσσάρων ἐναλλάξ ἀναγλύπτους σταυροῦς, ἐπὶ δὲ τῶν λοιπῶν τεσσάρων τὴν ἐπιγραφὴν *ὄπλον καλὸν ἐν σχήματι σταυροῦ*. Ἡ ἐκκλησία ἔχει νάρθηκα μὲ μίαν θύραν καὶ ἱερὸν μὲ κεντρικὴν ἡμιεξάπλευρον κόγχην κατελιημμένον σήμερον ὑπὸ νεωτέρου παρεκκλησίου, καὶ ἑτέραν ἡμικυκλικὴν κόγχην ἀντιστοιχοῦσαν εἰς τὴν πρόθεσιν τοῦ ἱεροῦ, ἐνῶ ἡ ἀνατολικὴ πλευρὰ τοῦ διακονικοῦ λήγει εἰς εὐθὺν τοῖχον.

Ἐντὸς τῶν χωμάτων εὐρέθησαν πολλὰ συντρίμματα τοιχογραφιῶν ἐπιμελοῦς ἐργασίας χρονολογουμένων ἴσως ἀπὸ τοῦ 16ου αἰῶνος καὶ τεμάχια ἀναγλύφων ἐκ θωρακίων καὶ ἐπιστυλίων τῆς μεσοβυζαντινῆς τέχνης.

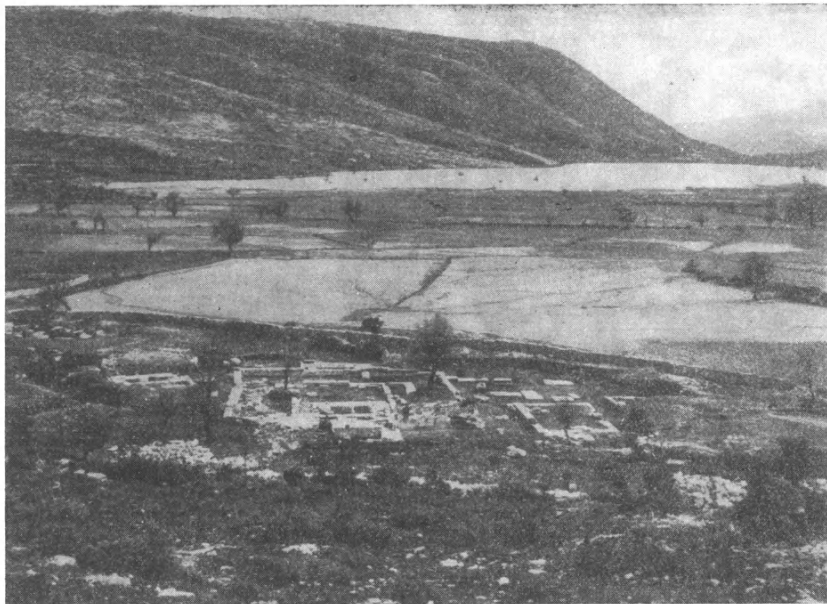
Ἡ ἐκκλησία δὲν ἐξεκαθαρίσθη πλήρως καὶ εἶναι κεκαλυμμένη κατὰ τὸ πλεῖστον μέρος αὐτῆς ὑπὸ χωμάτων καὶ ἐρειπίων, ἀπὸ τὰ ὅποια ἐπροσθυμοποιήθη νὰ ἀπαλλάξῃ αὐτὴν ἡ ἐκκλησιαστικὴ αὐτῆς ἐπιτροπὴ ἐν καιρῷ.

2. Ἐν *Δωδώνῃ* ἡ ἀνασκαφὴ ἀπέβλεψε κυρίως εἰς τὴν ἐκκαθάρισιν δύο κτηρίων, τὰ ὅποια καὶ ὁ Καραπάνος εἶχεν ἤδη ἐπιπολαίως ἀποκαλύψει (CARAPANOS, *Dodone et ses ruines* πίν. I, 5 καὶ 5bis), α) τοῦ τετραγώνου δηλ. κτηρίου τοῦ πρὸς Δ. τῆς τρικόγχου βασιλικῆς καὶ β) τοῦ ὀρθογώνιου κατὰ τὴν κατωφέρειαν πρὸς Α. τοῦ θεάτρου καὶ πλησίον αὐτοῦ. Πρὸς τούτοις γ) ἐσυνεχίσθη ἡ ἀνασκαφὴ τοῦ πρὸς Δ. τῶν ναΐσκων χώρου, τὸν ὅποιον ἀπεκάλεσα ἄλλοτε συμβατικῶς «ἀποθέτην» ἕνεκα τῶν πολλῶν

χαλκῶν καὶ ἄλλων εὗρημάτων, τὰ ὅποια ἐγένοντο ἐν αὐτῷ κατὰ τὴν νέαν ἐν Δωδώνῃ ἀνασκαφῇ. Ὁ ἐπιμελητὴς ἀρχαιοτήτων κ. Σωτ. Δάκαρης ἦτο πολύτιμος συνεργάτης καθ' ὅλην τὴν διάρκειαν τῆς ἀνασκαφῆς.

Κατωτέρω παρέχω βραχεῖαν ἀναγραφὴν τῶν κυριωτέρων ἀποτελεσμάτων καὶ εὗρημάτων ἐπιφυλασσόμενος νὰ προβῶ ἐν καιρῷ εἰς διεξοδικωτέραν αὐτῶν περιγραφὴν ἀπὸ κοινοῦ μετὰ τοῦ κ. Δάκαρη.

α) Τὸ τετράγωνον κτήριον (εἰκ. 1) μὲ τὴν περίστυλον ἐσωτερικὴν αὐ-

Εἰκ 1. Γενικὴ ἄποψις τοῦ κέντρου τῶν ἀνασκαφῶν τῆς Δωδώνης.

Ἐν τῷ μέσῳ τὸ τετράγωνον κτήριον.

λὴν καὶ τὸ πρόσθιον, τὸ ὁποῖον καὶ πρότερον εἶχον ἐν μέρει ἐρευνήσει (πβλ. ΠΑΕ, 1930 σ. 52, εἰκ. 1 καὶ πίν. 1, 1932 σ. 47/48 καὶ πίν. 1 καὶ Ἑπειρωτ. Χρονικά Ι', 1935 σ. 192 ἑξ. πίν. 1ε), ἀνεσκάφη κατὰ τὸ πλεῖστον, παρουσιάζει δὲ πολλὰς καταστροφὰς καὶ κτίσματα διαφόρων χρόνων, τὰ ὅποια πρέπει ἀκόμη νὰ διευκρινηθοῦν μὲ λεπτομερειακὰς ἐρεῦνας¹. Εἰς τὸ ἀρχικὸν κτίσμα ἀνήκουν οἱ ἐξωτερικοὶ ἰσοδομικοὶ τοῖχοι, σφῶζοντες

¹ Τοῦ κτηρίου τούτου ἐπεχείρησε προῶρως ἀναπαράστασιν (ὑποθετικὴν) ὁ E. Dyggve ἐπισκεφθεὶς τὸν χώρον τὸ 1935 εὐθὺς μετὰ τὴν διακοπὴν τῶν ἀνασκαφῶν, πρὸ τῆς πλήρους ἐρεῦνης, μελέτης καὶ ὀριστικῆς δημοσιεύσεως τῶν ἀποτελεσμάτων: Dodonaeiske Problemer ἐν Archaeologiske og Kunsthistoriske Afhandlinger tile-

καὶ τὸν ὀρθοστάτην κατὰ τὴν βορείαν καὶ ἐν μέρει τὴν ἀνατολικὴν πλευράν, καὶ τμήμα τοῦ τοίχου τοῦ περιστυλίου τῆς αὐλῆς τῆς δυτικῆς πλευρᾶς. Ἡ κατασκευὴ αὐτοῦ ἀνάγεται εἰς τὸν δ' ἴσως δὲ καὶ εἰς τὸν ε' αἰῶνα π.Χ. ἂν κρίνῃ τις ἐκ τῶν εὐρεθέντων πηλίνων ἀνθεμίων. Εἰς δευτέραν περίοδον κατεσκευάσθη τὸ νότιον πρόπυλον καὶ ἴσως τμήμα στενῶν τοίχων ἐν τῇ αὐλῇ. Εἰς μεταγενεστέρους χρόνους ἀνήκει τὸ ἐκ βορρᾶ εἰσερχόμενον εἰς τὸ κτήριον ὀρθογώνιον μὲ μεγάλους λίθους θεμέλιον ναοῦ καὶ ἔτι μεταγενεστέρα εἶναι προσήκη ἐπὶ τοῦ ὀπισθοδόμου τοῦ θεμελίου τούτου.

Εἰκ. 2. Ἐκ τοῦ ἐπικλινούς κτηρίου
βάθρον μετὰ κίονος.

Κατὰ τὴν ΒΔ. γωνίαν τοῦ κτηρίου εἰς τὸ κατώτατον στρώμα ἀπεκαλύφθη ἀνώμαλον δάπεδον ἐκ πηλοῦ ὠπτημένου προϊστορικῶν χρόνων, ὅπερ πιθανῶς ἦτο ἐστία. Κατὰ τὸ νότιον ἄκρον τῆς καὶ πέρα εὐρέθησαν πολλὰ τεμάχια χειροποιήτων ἀγγείων ἐκ φαιοῦ μάλιστα πηλοῦ καὶ πλεῖστα (περὶ τὰ 300) μικρὰ σφονδύλια μὲ ὀπὴν πρὸς ἀνάρτησιν, ἀποτελοῦντα ἴσως ψηφίδας ὅρου ἢ βαρίδια ὑφαντικοῦ ἱστοῦ.

Ἐντὸς τοῦ χώρου εὐρέθησαν καὶ διάφορα μικρὰ ἀντικείμενα, χαλκᾶ μολύβδινα ἐλάσματα μὲ χρηστηρίους ἐπιγραφάς κλπ. Ἰδιαιτέρως ἀναφέρω σπουδαίαν ἐπιγραφὴν ἐπὶ πλακὸς ἀσβεστολίθου, ὕψ. 0,76 μ. καὶ πλάτ. ἄνω 0,38 μ. κάτω δὲ 0,42 μ., λέγουσαν ὅτι ἐδόθη «πολιτεία» εἰς δύο γυναῖκας ἐπὶ τοῦ βασιλέως Νεοπτολέμου τοῦ Ἀλκέτα, βασιλεύσαντος ὀλίγα ἔτη πρὸ τῶν μέσων τοῦ δ' αἰῶνος π.Χ. Ἡ μεγάλη σημασία τῆς ἐπιγραφῆς ὅμως ἔγκειται εἰς τὸ ὅτι ἀναφέρει πολλὰ ὀνόματα ἡπειρωτικῶν φύλων, ἀγνώστων μέχρι τοῦδε, ἀνήκοντα εἰς «δαμιοργούς».

β) Τὸ ὀρθογώνιον κτήριον (περίπου 32 × 51 μ.) πρὸς Α. τοῦ θεάτρου εἶναι ἐκτισμένον ἐπὶ τοῦ κατωφεροῦς ἐδάφους. Οἱ ἐξωτερικοὶ τοῦ τοίχου ἰσοδομικοῦ ρυθμοῦ σώζονται καὶ κατὰ τὰς τέσσαρας πλευράς καὶ ἔχουν μικρὰς ὀρθογωνίους ἀντηρίδας, κατὰ μὲν τὴν ἀνατολικὴν ἐσωτερικῶς καὶ ἐξωτερικῶς, κατὰ τὴν βορείαν μόνον ἐσωτερικῶς, ὅπως καὶ κατὰ τὴν δυτικὴν μόνον ἐξωτερικῶς. Μόνον ἡ νοτία δὲν ἔχει ἀντηρίδας, παρατηροῦνται δὲ ἐν αὐτῇ δύο ἀνοίγματα, τὰ ὅποια ἴσως ἦσαν εἰσοδοὶ ἐκ νότου,

gnede Frederik Poulsen, 1941 σ. 95 - 110 εἰκ. 16. Τούτου ἔλαβον γνῶσιν τὸν Ἀπρίλιον 1953, ὅτε εἶχε τὴν καλωσύνην νὰ μοὶ ἀποστείλῃ ὁ συγγραφεὺς τὸ βιβλίον.

ὀπόθεν διήρχετο πιθανῶς ἡ ἱερὰ ὁδὸς τοῦ ἱεροῦ. Κατὰ τὸ βόρειον τμήμα ἐντὸς τοῦ κτηρίου ὑπάρχουν δύο σειραὶ βάθρων μεμονωμένων, ἐφ' ὧν ἔβαινον κίονες ἐκ κροκαλοπαγοῦς λίθου, ἐκ τῶν ὁποίων σώζεται εἰς μὲ ἰωνικὴν βάσιν καὶ τμήμα σφονδύλου (εἰκ. 2). Ἡ δευτέρα σειρά εὑρίσκεται εἰς χαμηλότερον ἐπίπεδον. Δὲν ἐξηκριβώθη εἰσέτι ὁ ἀρχικὸς προορισμὸς τοῦ κτηρίου, τὸ ὁποῖον καταστραφέν ὑπέστη βραδύτερον διαφόρους ἐπισκευὰς καὶ κατὰ τὸν βόρειον τοῖχον, φαίνονται δὲ ἔγνη νεωτέρων κατασκευῶν κατὰ τὸ μέσον τῆς ἀνατολικῆς πλευρᾶς διὰ πλίνθων κτλ.

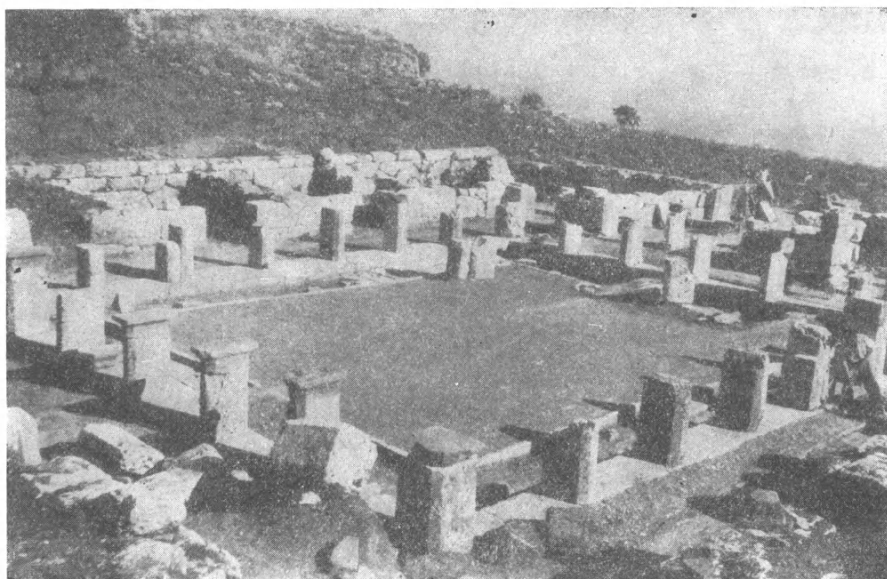
Εἰκ. 3. Χαλκοῦς κωμαστής.

γ) Τέλος ἐν τῷ πρὸς Δ. τοῦ τετραγώνου κτηρίου καὶ πέραν τοῦ παρ' αὐτὸ ναῖσκου χώρῳ εὑρέθησαν πάλιν διάφορα χαλκᾶ ἀντικείμενα, ὡς λαβαί ἀγγείων, λεοντόποδες βάσεις, ἀνθέμια ἐκ διακοσμήσεως λαβῶν, τεμάχια ἐλάσματος μὲ στικτὴν ἐπιγραφὴν, αἰχμὴ δόρατος, πολλὰ μολύβδινα ἐλάσματα μὲ χρηστηρίους ἐπιγραφάς, χαλκῇ κλεῖς κτλ. Ἰδίᾳ πρέπει νὰ σημειώσω χαλκοῦν ἀγαλμάτιον (εἰκ. 3), μήκ. 0,078 μ. ὕψ. 0,042 μ., εἰκονίζον κωμαστὴν ἀνακεκλιμένον ἐπὶ τοῦ ἀριστεροῦ βραχίονος, κρατοῦντα διὰ τῆς ἀριστερᾶς χειρὸς ἐμπρὸς κέρας καὶ ἔχοντα τὴν δεξιὰν ἐπὶ τοῦ γόνατος. Φορεῖ χιτῶνα καταλείποντα γυμνὸν τὸ πλεῖστον τοῦ στέρνου ἐκ δεξιῶν καὶ παριστάνει τύπον δαιδαλικὸν ἰὼν ἀρχῶν τοῦ 6ου αἰ. π.Χ., προέρχεται δὲ κατὰ πᾶσαν πιθανότητα ἐκ λακωνικοῦ ἐργαστηρίου. Τὸ κάτω μέρος εἶναι κοῖλον καὶ ὀριζόντιον, ὅπερ δηλοῖ ὅτι ἦτο προσκεκολλημένον ἐπὶ τῆς ράχews ἢ τῶν χειλέων χαλκοῦ κρατῆρος, ἐξ οὗ ὑποτίθεται ὅτι ἦντλει διὰ τοῦ κέρατος τὸ

εὐχάριστον αὐτῷ ποτόν. Ἡ γῆ τῆς Δωδώνης ἐκτὸς τῶν ἄλλων ἀρχαιολογικῶν εὐρημάτων δὲν παύει νὰ μᾶς χαρίζῃ καὶ σημαντικὰ καλλιτεχνήματα ἔστω καὶ μικρά.

ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ ΕΥΑΓΓΕΛΙΔΗΣ

Ἡ κατὰ τὸ θέρος τοῦ 1953 ἀνασκαφὴ εἰς Κασσώπην ἀπέβλεπεν εἰς τὴν περαιτέρω ἀποκάλυψιν τοῦ τετραγώνου ἑκατομπέδου οἰκοδομήματος, τοῦ ὁποίου ἡ σκαφὴ εἶχεν ἀρχίσει δοκιμαστικῶς κατὰ τὸ ἔτος 1951, συνεχισθεῖσα εἰς εὐρύτεραν κλίμακα κατὰ τὸ παρελθὸν ἔτος (πρβλ. ΠΑΕ 1952, σ. 326 κ.ἐξ.). Ἐπεδιώχθη προσέτι ἡ διευκρίνησις μερικῶν ἐνδιαφερόντων προβλημάτων, τὰ ὁποῖα εἶχον προκύψει ἐκ τῆς ἐρεῦνης ἐκείνης, ὅπως π.χ. ὁ

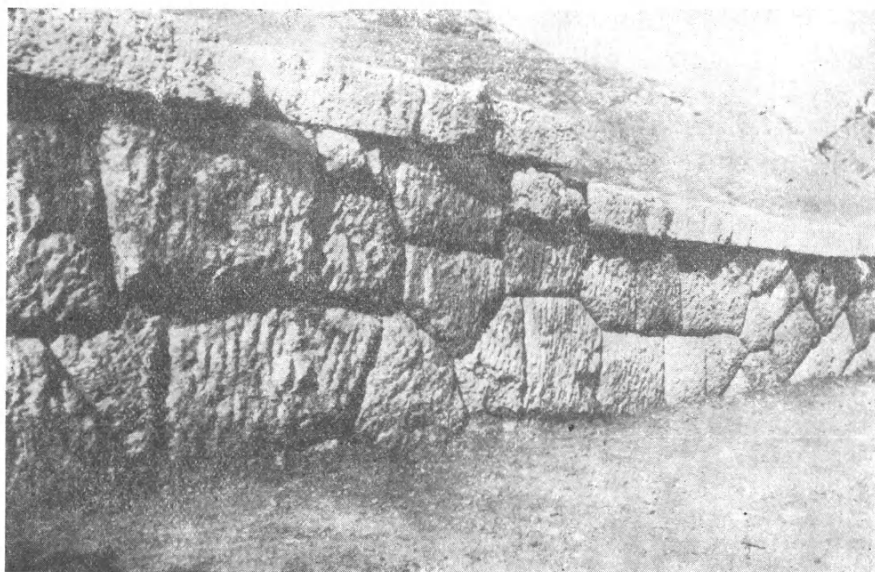
Εἰκ. 1. Ὑποψὶς ἐκ Β.Δ. τοῦ ξενῶνος τῆς ἀρχαίας Κασσώπης.

καινοφανὴς τρόπος τῆς κατασκευῆς τῆς ἀνωδομίας τοῦ οἰκοδομήματος, ὁ προσορισμὸς τούτου καὶ ὁ χρόνος τῆς ἐρημώσεώς του. Ἐπὶ τῶν σημείων τούτων ἡ σκαφικὴ ἔρευνα ἀπέδωσε πολὺ καλὰ ἀποτελέσματα.

Διὰ τῆς ἐφετινῆς ἀνασκαφῆς ἀπεκαλύφθη πλήρως ἡ περὶ τὸ κέντρον τοῦ οἰκοδομήματος εὐρύχωρος ὑπαίθριος αὐλὴ, διαστάσεων 14,16 × 11,65 μ. (εἰκ. 1), αἱ περιθέουσαι ταύτην τέσσαρες στοαὶ μετὰ τῶν 26 (8 × 7) ὀκταπλευρῶν στύλων, τῶν ὁποίων οἱ χαμηλότεροι σφόνδυλοι μετὰ τῶν κιονοκράνων ἐτοποθετήθησαν ἐκ νέου εἰς τὰς θέσεις των, καὶ τρία προσέτι δωμάτια (ἔ.ἀ. σ. 332, σχεδ. εἰκ. 8 δ, λ, ξ). Πρὸς τοῦτοις ἀπεκαλύφθη τὸ μεγαλύτερον τμῆμα τῆς πρὸ τῆς νοτίας προσόψεως τοῦ κτηρίου διερχομένης εὐ-

θείας ὁδοῦ, πλάτους 4 μ., ἡ ὁποία χωρίζει τοῦτο ἀπὸ τῆς νοτιώτερον κειμένης μακρᾶς στοᾶς (ἰδὲ ἔ.ἀ. σ. 330, σχεδ. εἰκ. 6 Β). Ἡ ἐκσκαφή μέχρι τοῦ ἀρχαίου καταστρώματος τῆς ὁδοῦ ἀπεκάλυψε προσέτι τὴν λιθίνην κλίμακα τῆς εἰσόδου καὶ ὁλόκληρον τὸ δυτικῶς τοῦ προπύλου τμήμα τοῦ τοίχου τῆς προσόψεως.

Ἡ εἴσοδος ἐκ τῆς ὁδοῦ ταύτης εἰς τὸ πρόπυλον τοῦ οἰκοδομήματος ἐγένετο τῇ βοηθείᾳ δύο λιθίνων ἀναβαθμῶν, πλάτους 0.525 μ., ἰσχυρῶς λειανθέντων ἐκ τῆς μακροχρονίου χρήσεως. Ὁ πρῶτος ἀναβαθμὸς, μόλις ὑπε-

Εἰκ. 2. Τὸ ἀριστερὰ τοῦ προπύλου δυτ. τμήμα τῆς προσόψεως, δρώμενον ἐκ τῆς Ν.Δ. γωνίας.

ρέχων τῆς ὁδοῦ, ἐχρησίμευε τρόπον τινὰ ὥς εὐθυντηρία, ὃ δὲ ἀνώτερος εἶχεν ὕψος 0.14 μ. Τὸ κατώφλιον τῆς εἰσόδου, ἐφ' οὗ ἐπάτουν οἱ πρόσθιοι τρεῖς στῦλοι τοῦ προπύλου, ὑπερεῖχε τοῦ ἀνωτέρου ἀναβαθμοῦ κατὰ 0.05 μ. Ὅπως περιέργως τὸ δυτικῶς (ἀριστερὰ) τῆς εἰσόδου τμήμα τοῦ τοίχου τῆς προσόψεως δὲν ἦτο κατεσκευασμένον κατὰ τὸν ἰσοδομικὸν τρόπον, ὅπως τὸ λοιπὸν τμήμα τῆς προσόψεως, τὸ δεξιὰ τῆς εἰσόδου (πρβλ. ἔ.ἀ. σ. 333, εἰκ. 9), ἀλλὰ διὰ θαναμασίας πολυγωνικῆς τοιχοδομίας, ἐξεργασμένης δι' ὀξέος κοπέως (εἰκ. 2). Ἡ ἀνωτέρα στρῶσις, ἡ ἰσοδομική, προέχουσα ὡς γείσον, ἀπετέλει τὴν ἐπίστεψιν τῆς λιθίνης κρηπίδος, ἡ ὁποία ἐβάσταζε τὴν ἐξ ἄλλης ὕλης κατεσκευασμένην ἀνωδομίαν. Καὶ ἐδῶ ὁ τοῖχος δὲν ἦτο ἰσοῦ-

ψῆς, ἀλλά, παρακολουθῶν τὴν πρὸς δυσμὰς φυσικὴν ἀνωφέρειαν τοῦ ἐδάφους, ἀνέρχεται δι' ἑνὸς ἀναβασμοῦ (εἰκ. 2 καὶ ἔ.ἀ. σ. 342). Τὰ δύο ταῦτα συστήματα τοιχοδομίας, τὸ πολυγωνικὸν καὶ τὸ ἰσοδομικόν, χρησιμοποιηθέντα διὰ μίαν καὶ τὴν αὐτὴν πλευρὰν τοῦ οἰκοδομήματος καὶ μάλιστα τὴν πρόσοψιν, εἶναι ἀναμφιβόλως σύγχρονα, ἀνήκοντα εἰς τὴν ἀρχικὴν κατασκευὴν τοῦ κτηρίου, καὶ οὐδεμίαν χρονικὴν διάκρισιν ὑποθέτουν· μαρτυροῦν ὅμως λαόν, ἐπιδιώκοντα ποικίλας καὶ ζωντὰς ἐντυπώσεις. Ὅμοιαν τάσιν ἐκφράζει καὶ ἡ ἐπίμονος προτίμησις τῆς ἀνησύχου καὶ ἐντυπωσιακῆς πολυγωνικῆς τοιχοδομίας τῶν ἐσωτερικῶν τοίχων τοῦ οἰκοδομήματος, ἡ ὁποία ἀρμόζει πολὺ ὀλιγώτερον τῆς ἰσοδομικῆς διὰ κτήριον, προοριζόμενον διὰ κατοικίαν. Παρόμοιον συνδυασμὸν παρουσιάζουν ἐνίστε καὶ οἱ περίβολοι τῶν ἀρχαίων ἡπειρωτικῶν ἀκροπόλεων, ἐνθα ἡ μὲν κυρία πλευρὰ εἶναι πεποιημένη δι' αὐστηροῦ πολυγωνικοῦ τρόπου, αἱ δὲ δευτερεύουσαι, καὶ γενικῶς αἱ ὀλιγώτερον ἐμφανεῖς, δι' ἀμελοῦς πολυγωνικοῦ συστήματος ἢ ἀκανονίστου τραπεζιοσχήμου ἢ καὶ ἰσοδομικοῦ¹. Ἐνίστε μάλιστα παρατηρεῖται συνδυασμὸς πολυγωνικῶν πύργων μετ' ἰσοδομικοῦ περιβόλου ἢ πύργων πολυγωνικῶν μετ' ἰσοδόμου ἐπιστέψεως. Ἡ περίπτωσις ἰδίως τοῦ ἰδικοῦ μας ἑκατομπέδου οἰκοδομήματος διδάσκει ὅτι δὲν εἶναι ὀρθὴ πάντοτε ἡ τάσις χρονολογικῆς διακρίσεως δύο διαφορετικῶν μορφῶν τοιχοδομίας εἰς ἓν καὶ τὸ αὐτὸ ἀρχαῖον τεῖχος ἢ οἰκοδόμημα ἄνευ ἐτέρων ἐνδείξεων. Τοῦτο τοῦλάχιστον πρέπει νὰ ἰσχύη διὰ περιοχὰς ἐξαιρετικῶς καθυστερημένας εἰς πολιτισμόν, ὡς ἡ Ἡπειρος, ἐνθα αἱ περὶ τοῦ ὠραίου προτιμήσεις τῶν ἀνθρώπων ἐκείνων ἦσαν διάφοροι, αἱ δὲ αἰσθητικαὶ τῶν ἀντιλήψεις ὀλιγώτερον καλλιεργημέναι ἀπὸ τῶν λοιπῶν Ἑλλήνων². Ἀναλόγους καλλιτεχνικὰς κλίσεις διαπιστώνει τις καὶ εἰς ἄλλα μέρη τοῦ οἰκοδομήματος, περὶ τῶν ὁποίων θὰ γίνῃ λόγος κατὰ τὴν τελικὴν δημοσίευσιν.

Τὸ δάπεδον τῆς αὐλῆς ἦτο αὐτὸ τὸ στερεόν, τὸ ὁποῖον παρουσιάζει αἰσθητὴν κατωφέρειαν πρὸς νότον, ὄρατὴν καὶ εἰς τὴν εἰκόνα 1, ἵνα τοιουτοτρόπως διευκολύνηται ἡ ἀποστράγγις τῶν ὀμβρίων ὑδάτων τῆς αὐλῆς, τὰ ὁποῖα ἀπωχετεύοντο ἐκτὸς τοῦ οἰκοδομήματος διὰ τοῦ περιγραφέντος

¹ Πρβλ. καὶ ΣΩΤ. ΔΑΚΑΡΗ, Ἀρχαιολογικὲς ἔρευνες στὸ λεκανοπέδιο τῶν Ἰωαννίνων, Ἀφιέρωμα εἰς τὴν Ἡπειρον, Εἰς μνήμην Χρίστου Σούλη, 1954, σ. 51.

² Ἡ πλησιεστέρη πρὸς τὴν Ἡπειρον ἀκαρνανικὴ ἀκρόπολις τῆς Ἀμφιλοχίας (ἀρχαίας Λιμναίας) παρουσιάζει ἐπίσης δύο διαφόρους μορφὰς τείχους, τὴν πολυγωνικὴν καὶ τὴν ἀκανόνιστον τραπεζοειδῆ, πιθανώτατα συγχρόνως κατασκευασθείσας· πρβλ. R. SCRANTON, Greek Walls σ. 83. Ἐπίσης πρβλ. τὰς τρεῖς διαφορετικὰς μορφὰς τοῦ περιβόλου τῆς ἀκροπόλεως ἐν Ραμνοῦντι, χρονολογούμενας κατὰ τοὺς αὐτοὺς χρόνους, περὶ τὰ τέλη δηλ. τοῦ Ε' π. Χ. αἰ. (SCRANTON, ἔ.ἀ. σ. 83-84 καὶ 88), WREDE, Attische Mauern, εἰκ. 88-89).

εἰς τὴν περυσινήν ἔκθυσιν ἀποχετευτικοῦ ἀγωγοῦ, ὁ ὁποῖος ἤρχιζε παρὰ τὴν Ν.Α. γωνίαν τοῦ στυλοβάτου (ἔ.ἀ. σ. 332, σχεδ. εἰκ. 8 τ-τ² καὶ ἐν-ταῦθα εἰκ. 1). Ὁλόκληρον τὴν αὐλὴν περιέθεεν, ὡς ὑπετέθη πέρυσσι, λίθι-νον ρεῖθρον, πλάτους 1,27 μ., ἐστρωμένον διὰ μεγάλων τετραγωνικῶν πλα-κῶν ἐξ ἀββεστολίθου, περιβαλλόμενον δὲ πρὸς τὸ μέρος τῆς αὐλῆς δι' ἐξέ-χοντος λιθίνου πλαισίου (εἰκ. 1). Τὸ ρεῖθρον τοῦτο ἐδέχετο τὰ ἐκ τῆς στέ-γης τῶν στοῶν καὶ τῆς αὐλῆς ὕδατα τῆς βροχῆς.

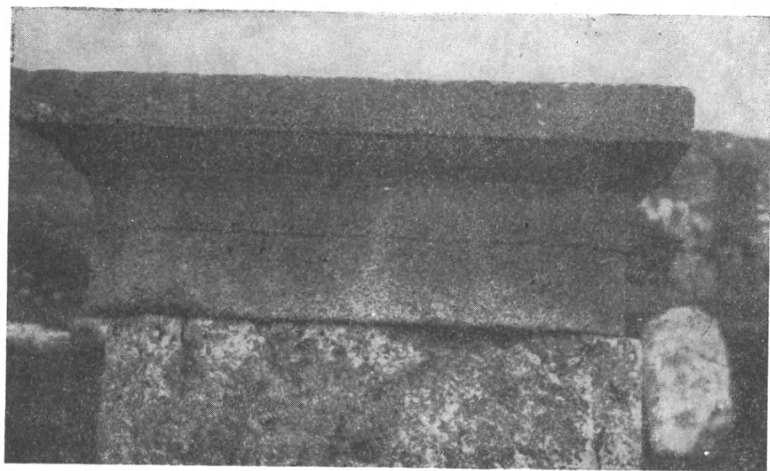
Οἱ πλεῖστοι τῶν ὀκταπλεύρων στύλων ἀνευρέθησαν ἐπὶ τοῦ δαπέδου καὶ ἐτοποθετήθησαν εἰς τὰς θέσεις των, ὅπου ἦτο δυνατόν, οἱ ἀρχικοὶ κατώ-τεροι σπόνδυλοι. Κατὰ τὴν Β.Α. καὶ Β.Δ. γωνίαν ἀνευρέθησαν οἱ γωνιαῖοι ὀκτάεδροι στῦλοι τοῦ τετραγωνικοῦ τύπου (εἰκ. 1 καὶ ΠΑΕ ἔ.ἀ. σ. 338, εἰκ. 14)¹. Τοῦ κατὰ τὴν Β.Α. γωνίαν στύλου ἀνευρέθη ἄρτιον τὸ λίθινον κιονόκρανον μετὰ δύο ἐκ τῶν τριῶν συνανηκόντων σφονδύλων. Τοῦτο κα-τεσκευάσθη μεταγενεστέρως εἰς ἀντικατάστασιν τοῦ ἐξ εὐθρύπτου ἀμμολί-θου παλαιότερου κιονοκράνου, πιθανώτατα δὲ κατὰ τὴν περίοδον τῶν γε-νομένων ἐπισκευῶν τοῦ οἰκοδομήματος. Αἱ ὁποῖαι ἐπηκολούθησαν τὴν κα-ταστροφὴν ἢ σοβαρὰν βλάβην τοῦ κτηρίου (ἰδὲ ἔ.ἀ. σ. 359). Εἰς τὸ μο-ναδικὸν λίθινον κιονόκρανον ἑλλείπουν ἡ λεπτὴ κύρτωσις τοῦ ἑχίνου, ὁ πλα-στικὸς δακτύλιος, ὁ ἐνεργῶν ὡς ὀργανικὴ σύνδεσις τοῦ ὑποτραχηλίου μετὰ τοῦ ἑχίνου, καὶ γενικῶς ἡ ἐπιμελὴς ἐργασία καὶ ἡ ἁρμονικὴ μορφή τοῦ παλαιότερου κιονοκράνου (εἰκ. 3).

Εἰς τὸ κέντρον τῶν δωματίων δ, λ καὶ ξ ἀνευρέθησαν τὰ λίθινα ὑποστηρίγματα τῶν τραπεζῶν, παρόμοια πρὸς τὰ ἀποκαλυφθέντα πέρυσιν εἰς τὰ λοιπὰ δωμάτια (ἔ.ἀ. σ. 340, 342 καὶ εἰκ. 18). Ταῦτα ἐστήριζον τὰς τρα-πέζας, προοριζομένας διὰ τὴν ἐστίασιν τῶν ἐνοικούντων προσώπων. Ἰχνη ὅμως ἐστίων εἰς τὰ δωμάτια ταῦτα οὐδαμοῦ ἠδυνήθηεν νὰ διακρίνω. Ἐπὶ τοῦ νεωτέρου δαπέδου τοῦ δωματίου δ καὶ πρὸ τῆς τραπέζης ἀνευρέθησαν τέσσαρες ὀρθογώνιοι πῆλινοι ἀγωγοί, τομῆς ἀνεστραμμένου π, τοποθετη-μένοι προχείρως ἐπὶ τοῦ δαπέδου οὕτως ὥστε νὰ σχηματίζεται μικρὸν πε-ζούλιον. Οἱ ὕδραγωγοὶ οὗτοι, μήκους 0.72-0.75 μ. καὶ πλάτους 0.27 μ., προέρχονται πιθανώτατα ἐκ τοῦ μνημονευθέντος παλαιότερου ἀποχετευτικοῦ ἀγωγοῦ, ὁ ὁποῖος ἤρχιζε παρὰ τὴν Ν.Α. γωνίαν τοῦ στυλοβάτου καὶ ἐξέ-βαλλεν ἐκτὸς τοῦ δωματίου α, ἀντικατασταθέντες βραδύτερον διὰ τοῦ κτιστοῦ ὀχετοῦ κατὰ τὴν περίοδον τῶν ἀθρόων ἐπισκευῶν τοῦ οἰκοδομήματος καὶ

¹ Ὁ κατὰ τὴν Β.Δ. γωνίαν στῦλος ἀποτελεῖται ἐκ δύο σφονδύλων, ὕψους 1.13 καὶ 1.013 = 2.143 μ. (6½ πόδες). Προστιθεμένου καὶ τοῦ ὕψους τοῦ κιονοκράνου (0.30 - 0.315 μ.), λαμβάνομεν τὸ ὅλικόν ὕψος τῶν στύλων μέχρι τῶν ξυλίνων ἐπιστυ-λίων τῆς στοᾶς (= 2.44 μ. περίπου, ἰδὲ καὶ ἔ.ἀ. σ. 339). Αἱ διαστάσεις τῶν στύλων τού-των κατὰ τὴν βάσιν των εἶναι 0.742 × 0.742 μ., ἥτοι 2¼ πόδες (1 πούς = 0.33 μ.).

κατὰ τὴν ἐπισκευὴν τῆς δεξαμενῆς ἐντὸς τοῦ δωματίου α (ἔ.ἄ. σ. 335-6, σχεδ. εἰκ. 8 τ-τ'-τ''). Εἰς τὰ ἀνασκαφέντα δωμάτια δ καὶ ξ ἐξηκριβώθη ἐπίσης ὅτι τὸ δάπεδον εὑρίσκετο κατὰ 0.20 μ. χαμηλότερον τοῦ ἀρχικοῦ, ὅπως τοῦτο διεπιστώθη καὶ διὰ τὰ ἀνασκαφέντα πέρυσσι δωμάτια. Ἀλλ' εἰς τὸ τραπεζιόσχημον δωμάτιον λ διετηρεῖτο εἰσέτι τὸ ἀρχαῖον λίθινον δάπεδον, ὡς εἶχεν ὑποτεθῆ κατὰ τὴν περυσινὴν ἔρευναν (ἔ.ἄ. σ. 346-347), ἀποτελούμενον ἐκ τοῦ ἰσοπεδωθέντος φυσικοῦ βράχου.

Τὸ λίθινον βάθρον τῆς τραπέζης εἰς τὸ δωμάτιον τοῦτο ὑπερεῖχε τοῦ λιθίνου δαπέδου κατὰ 0.30 μ. μόνον, ἀντὶ τῶν 0.50 μ. εἰς τὰ λοιπὰ δωμά-

Εἰκ. 3. Κιονόκρανον ὀκταέδρου στύλου ἐκ μαλακοῦ ἀμμολίθου.

τια. Ἦτο δηλ. πράγματι τὸ ἀρχαιότερον δάπεδον τῶν δωματίων κατὰ 0.20 μ. ὑψηλότερον τοῦ μεταγενεστέρου δαπέδου. Ἐντὸς τοῦ αὐτοῦ δωματίου ἀπεκαλύφθη προσέτι ἡ πλαγία πλευρὰ τοῦ λιθίνου κρηπιδώματος τῆς κλίμακος, ἡ ὁποία ἀνῆγεν εἰς τὸν ἄνω ὄροφον. Τὸ κρηπιδώμα τῆς κλίμακος εἶναι κατεσκευασμένον δι' ἐπιμελοῦς ἐργασίας πολυγωνικῶν λίθων. Ἡ ἄνοδος εἰς τὸν ἄνω ὄροφον ἐπετυγχάνετο ἐκ τοῦ παρακειμένου τραπεζιοσχήμου δωματίου κ, μὴ ἀνασκαφέντος εἰσέτι. Ἐκ τούτου ἀνῆρχετο τις τὴν κτιστὴν κλίμακα, κατευθυνομένην πρὸς δυσμάς. Ὑψηλότερον τῆς σφρομένης λιθίνης κρηπίδος ἡ κλίμαξ θὰ ἦτο ξυλίνη, ἥτις, καμπτομένη πρὸς νότον, ὡδήγει εἰς τὸν δεύτερον ὄροφον τῆς δυτικῆς πλευρᾶς ὑπεράνω ἀκριβῶς τοῦ δωματίου λ¹. Διὰ τὴν στήριξιν τῆς ξυλίνης ταύτης κλίμακος ὑπῆρχεν ἐπὶ

¹ Ἐτέρα ξυλίνη κλίμαξ ὡδήγει πιθανῶς ὑπεράνω τοῦ δωματίου κ τῆς βορείου πτέρυγος. (Σχετικῶς ἰδὲ ἔ.ἄ. σ. 345-6).

τοῦ κατέναντι τῆς θύρας τοίχου τοῦ δωματίου τούτου βαθεῖα ὀρθογώνιος κόγχη, διαστάσεων 0.38×0.55 μ., δηλοῦσα τὴν θέσιν ἐντὸς τῆς ὁποίας ἡδράζετο ἡ ἰσχυρὰ δοκός, ἀναγκαῖα διὰ νὰ φέρῃ τὸ βάρος τῆς ξυλίνης κλίμακος. Ἡ δοκὸς αὕτη κατὰ τὸ ἕτερον ἄκρον θὰ ἐστηρίζετο ἐπὶ τοῦ ἀπέναντι τοίχου, δεξιὰ τῆς εἰσόδου, μὴ σφζομένου μέχρι τοῦ ὕψους ἐκείνου. Εἰς ὕψος 2.64 μ. ἀκριβῶς (= πόδες 8×0.33 μ.), ὅπερ ἀντιστοιχεῖ μὲ τὴν κορυφὴν τῆς ὀρθογωνίου κόγχης, ἀρχεται ἀπὸ τοῦ σημείου τοῦ μεσοτοίχου τῶν δωματίων λ καὶ μ ἡ περιγραφεῖσα πέρυσι συνεχὴς λαξευμένη ἐσοχὴ τοῦ τοίχου, χρησιμεύουσα διὰ τὴν ἔδρασιν τῶν δοκῶν τοῦ ἄνω πατώματος (ἔ.ἀ. σ. 345-6, εἰκ. 23). Εἰς τὸ τραπεζιόσχημον δωματίον λ ἐπομένως εἶναι δυνατόν νὰ διαπιστώσωμεν τὸ ἀκριβὲς ὕψος τῶν παλαιότερων ἰσογείων δωματίων, ἴσον πρὸς 2.64 μ. (8 πόδες), ἔναντι τοῦ ὕψους 2.85 μ. τῶν μεταγενεστέρων δωματίων, τὸ ὁποῖον προέκυψε μετὰ τὴν ἐκβάθυνσιν τῶν δαπέδων.

Κατὰ τὴν ἐφετινὴν ἀνασκαφὴν ἐπεδιώχθη προσέτι ἡ διευκρίνησις τοῦ τρόπου τῆς κατασκευῆς τῆς ἀνωδομίας. Ἐντὸς τῶν ἀνασκαφέντων δωματίων ἀνευρέθησαν ὀπτοπλίνθοι τριῶν τύπων, ὁ πρῶτος τύπος μετὰ πέντε ὀπῶν, διαστάσεων $0.47 \times 0.55 - 0.555$ μ., ὁ δεῦτερος μετὰ δύο ὀπῶν, διαστάσεων $0.26 - 0.265 \times 0.47$ μ. καὶ ὁ τρίτος ἄνευ οὐδεμιᾶς ὀπῆς, διαστ. $0.17 - 0.225 \times 0.445 - 0.47$ μ.¹. Ἐκ τῶν δύο πρώτων ἦσαν κατεσκευασμένοι οἱ πρὸς τὰς στοὰς τοῖχοι τῶν δωματίων καὶ οἱ διαγώνιοι μεσότοιχοι, ἔχοντες ἀμφότεροι πᾶχος 0.73 μ., ἴσον δηλ. πρὸς τὸ ἄθροισμα τῶν στενῶν πλευρῶν τῶν δύο τούτων ὀπτοπλίνθων ($0.47 + 0.26 = 0.73$ μ.). Οἱ λοιποὶ λεπτότεροι μεσότοιχοι, πᾶχους 0.47 μ., ἦσαν κατεσκευασμένοι ἐκ τῶν μεγάλων μόνον ὀπτοπλίνθων τοῦ πρώτου τύπου, τῶν ὁποίων τὸ πλάτος, 0.47 μ., ἀντιστοιχεῖ πρὸς τὸ πᾶχος τῶν τοίχων (0.47 μ.). Οἱ ἑξωτερικοὶ τέλος ἰσχυροὶ τοῖχοι τοῦ οἰκοδομήματος, ἔχοντες πᾶχος 0.81 - 0.82 μ., θὰ ἦσαν κατεσκευασμένοι ἐξ ὀπτοπλίνθων τοῦ α' καὶ β' τύπου, ἀλλ' οὕτως, ὥστε τὸ πᾶχος τοῦ τοίχου νὰ καταλαμβάνηται ὑπὸ τῆς μακρᾶς πλευ-

¹ Κατὰ τὴν περυσινὴν ἔκθεσιν ἐλέχθη (ἔ.ἀ. σ. 342) ὅτι αἱ μεγάλαι πλίνθοι εἶχον διαστάσεις $0.47 \times 0.50 - 0.56$ μ. Τοῦτο εἶναι ἀληθές. Ἡ ἐφετινὴ ὁμως ἀνεύρεσις πολυαριθμῶν ὀπτοπλίνθων ἀκεραίων καὶ εἰς μεγάλα τεμάχια ἐπέτρεψε τὴν ἀκόλουθον διαπίστωσιν. Αἱ ἀρχαιότεραι καλῆς ποιότητος ὀπτοπλίνθοι, μὲ πηλὸν κεραμόχρουν, εἶχον πάντοτε σταθερὰς διαστάσεις ($0.47 \times 0.55 - 0.555$ μ.), αἱ δὲ νεώτεραι μὲ ὄχρον καὶ κατωτέρας ποιότητος πηλὸν εἶχον τὴν μακρὰν πλευρὰν οὐχὶ σταθεράν ($0.49 - 0.56$ μ.). Αὗται κατεσκευάσθησαν μεταγενεστέρως, κατὰ τὰς ἐπισκευὰς τοῦ οἰκοδομήματος, καὶ δέον νὰ θεωρηθοῦν ρωμαϊκῶν χρόνων· διότι αἱ ἐπιφάνειαι τῶν φέρουν τὰς χαρακτηριστικὰς διὰ τῶν δακτύλων αὐλακώσεις προσφύσεως (πρβλ. ἔ.ἀ. σ. 344 εἰκ. 21 κάτω ἀριστερά). Αἱ πρῶται ἐπομένως ὀπτοπλίνθοι μὲ τὰς σταθερὰς διαστάσεις εἶναι τὸ ἀρχικὸν ὑλικὸν τῆς ἀνωδομίας καὶ περὶ τούτων γίνεται ἐνταῦθα λόγος.

ρᾶς τῆς ὀπτοπλίνθου τοῦ τύπου α' (0,55 - 0,555 μ.) καὶ τῆς στενῆς τοῦ τύπου β' (0,265 μ.). Αἱ ἄνευ ὀπῶν ὀπτόπλινθοι ἐχρησιμοποιοῦντο πιθανῶς εἰς τὰ κενὰ διαστήματα μεταξὺ τῶν ξυλοδεσιῶν τοῦ τοίχου, αἱ ὁποῖαι, ὡς εἴπομεν ἄλλοτε, ἐνηλλάσσοντο μετὰ τῶν ὀπτοπλίνθων (ἔ.ἄ. σ. 342 - 344). Πρὸς ἐπιβεβαίωσιν τούτων ἐπεχειρήσαμεν κατασκευὴν δι' ὀπτοπλίνθων τμήματος ἀνωδομίας τοίχου πάχους 0,73 μ. παρὰ τὴν εἴσοδον τοῦ δωματίου ρ. Πρὸς τοῦτο ἐτοποθετήθησαν ἐναλλάξ δι' ἐκάστην στρῶσιν ἀνὰ δύο ὀπτόπλινθοι τοῦ α' καὶ β' τύπου. Τὸ ἄθροισμα τῶν στενῶν πλευρῶν τούτων συνέπιπτεν ἀκριβῶς πρὸς τὸ πάχος τοῦ λιθίνου τοίχου. Ἐὰν μετὰ μιὰν ἢ δύο ἐπαλλήλους σειρὰς ὀπτοπλίνθων φαντασθῶμεν τοποθετημένας τὰς ξυλίνας δοκοὺς, ἐπὶ τῶν ὁποίων προσηλοῦντο διὰ περονῶν αἱ ὑπερκείμεναι ὀπτόπλινθοι, λαμβάνομεν ἰδέαν περὶ τοῦ τρόπου τῆς κατασκευῆς τῆς ἀνωδομίας. Αἱ ἐπιφάνειαι τῶν οὕτως κατεσκευασμένων τοίχων ἦσαν ἐπηλειμμένα διὰ κονιάματος ἄμμου καὶ ἁσβέστου, διότι εἰς τὰ πλεῖστα τῶν δωματίων ἀνευρέθησαν τεμάχια τοιούτων ἐπιχρισμάτων, ἔχοντα τὴν ἐπιφάνειαν χρωματισμένην διὰ βαθέος ροδίνου καὶ κιτρίνου χρώματος. Ὀλίγα τῶν ἐπιχρισμάτων τούτων διετήρουν ἔχνη γραμμικῆς διακοσμῆσεως ἐκ ροδίνου χρώματος ἐπὶ λευκοῦ βάθους. Ἐπομένως κατὰ τὴν νεωτέραν τοῦλάχιστον φάσιν τοῦ κτηρίου οἱ τοῖχοι τῶν δωματίων ἦσαν ἐπιχρισμένοι· καὶ αἱ μὲν χαμηλότεραι ἐπιφάνειαι ἐκοσμοῦντο διὰ ροδίνου ἢ καὶ κιτρίνου χρώματος, ἡ δὲ ἀνωδομία ἔφερε γραπτὴν διακόσμησιν, πιθανῶς ἀπομίμησιν ὀρθομαρμαρώσεως¹.

Εὐρήματα. Τὰ πλεῖστα τῶν κεραμικῶν εὐρημάτων, ἥτοι ὀπτόπλινθοι τοίχων, κέραμοι στέγης στρωτῆρες καὶ καλυπτῆρες, ἀνθεμωτοὶ ἀκροκέραμοι καλυπτῆρες, ἀνθεμωτὰ μέτωπα κορυφαίων καὶ γραπταὶ σῖμαι, ἦσαν ὅμοια πρὸς τὰ εὐρήματα τῆς περυσινῆς σκαφικῆς ἐρεῦνης (ἔ.ἄ. σ. 347 κ.ἑξ., εἰκ. 24 30). Εἷς κορυφαῖος καλυπτὴρ διετῆρει πλῆρες σχεδὸν τὸ πρῶιμων ἐλληνιστικῶν χρόνων ἀνθέμιον καὶ ὑπ' αὐτὸ τὴν γνωστὴν ἤδη παρὰστασιν τοῦ αἰετοῦ ἐπὶ κεραυνοῦ (πρβλ. ἔ.ἄ. σ. 350 εἰκ. 29). Ἐντὸς τῶν δωματίων καὶ ἰδίᾳ ἐντὸς τοῦ λιθίνου ρείθρου τῆς αὐλῆς συνελέγησαν τὰ πλεῖστα τῶν λοιπῶν εὐρημάτων, ὅξυπύθμενοι ἀμφορεῖς, χρονολογούμενοι εἰς τὸν Α' π.Χ. αἰ. τμήματα ζεύγους μυλολίθων, ὁμοίων πρὸς τοὺς πέρυσιν ἀνευρεθέντας, χρονολογούμενων καὶ τούτων εἰς τὸν Α' π.Χ. αἰ., τμήματα μεγάλων πίθων, μικρὸν ἐκ λίθου ἰγδίων, σχήματος ὠσειδοῦς, χρήσιμον διὰ τὴν λειοτρίβησιν ὕλῶν μικρᾶς ποσότητος, χαλκᾶ τινα ἀντικείμενα, ὡς σμίλαι, πόρπαι, κλεῖ-

¹ Ἐπιμελὴς ἀπομίμησις ὀρθομαρμαρώσεως ἀπαντᾷ ἐπίσης εἰς τὸν καμαροσκέπαστον θαλαμοειδῆ τάφον, κατὰ τὴν Ν.Δ. γωνίαν τῆς ἀκροπόλεως τῆς Κασσώπης (ἔ.ἄ. σ. 326 καὶ εἰκ. 1).

δες, ἄγκιστρον, νομίσματα κ. ἄ. Κατωτέρω παρέχομεν σύντομον περιγραφὴν μερικῶν εὑρημάτων.

Πηλίνη μήτρα σχήματος κυλίνδρου, ὕψ. 0.06 μ., διαμ. 0.062 μ., περιμ. 0.195 μ. Ἐπὶ τοῦ κυλίνδρου ὑπάρχει ἔντυπος κληματὶς μετὰ τεσσάρων φύλλων, ἐναλλάξ καὶ ἀντιθέτως τοποθετημένων. Ἡ μήτρα αὕτη προωρίζετο διὰ τὴν κατασκευὴν ζωφόρου συνεχοῦς κληματίδος εἰς πρόστυπον ἀνάγλυφον διὰ τῆς κυλινδήσεως ἐπὶ τῆς νωπῆς καὶ μαλακῆς εἰσέτι ἐπιφανείας πηλοῦ, ἀσβεστοκονιάματος ἢ γύψου, ὥς δεικνύει τὸ ἀνάπτυγμα τῆς εἰκ. 4. Αἱ ἄνω καὶ κάτω βάσεις τοῦ κυλίνδρου φέρουν ἀνὰ ἓνα ἔγκοιλον ρόδακα.

Λύχνος ἐκ μελανοτέφρου πηλοῦ, ἔνεκα ἴσως ἐπιδράσεως τοῦ πυρὸς μετὰ τὴν ὀπτησιν, ἐξαχθεὶς ἐκ μήτρας λίαν ἐφθαρμένης. Ἐλλείπουν τὸ ἄνω τμήμα τῆς καθέτου λαβῆς καὶ τὸ ἄκρον τοῦ ρύγχους, τὸ ὁποῖον εἶχεν ἀπό-

Εἰκ. 4. Ἀνάπτυγμα τῆς ἐντύπου διακοσμήσεως τῆς πηλίνης μήτρας.

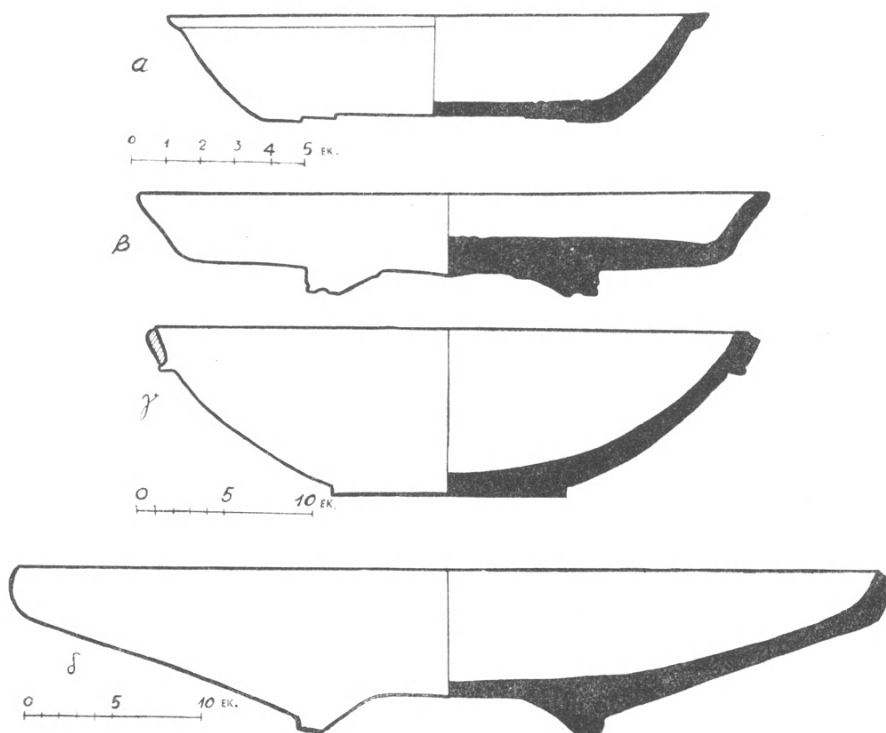
ληξιν τριγωνικήν. Τὴν περιφέρειαν περιβάλλει ἑξέχον περιχεῖλωμα, ἵνα ἐμποδίζηται ἡ ἔκχυσις τοῦ ἐλαίου, τὸ ὁποῖον ἐπανήρχετο ἐντὸς τοῦ κοίλου τοῦ λύχνου διὰ τῶν δύο μικρῶν ὀπῶν, ἐκατέρωθεν τῆς γενέσεως τοῦ λαιμοῦ. Τὴν ἄνω ἐπιφάνειαν κοσμοῦν δύο ὁμόκεντροι κύκλοι, ἐξ ἀναγλύφων κοκκίδων, ἐνούμενοι διὰ τεσσάρων ἀκτίνων καὶ στίχων ἐξ ὁμοίων κοκκίδων. Ὁ τύπος οὗτος, ἀνήκων εἰς τὴν κατὰ Broneer XVIII κατηγορίαν¹, ἐμφανίζεται ὀλίγον πρὸ τῶν μέσων τοῦ Β' π.Χ. αἰ., ἀλλ' ἐξακολουθεῖ ἐπὶ ἓνα αἰῶνα νὰ εἶναι ἐν εὐρυτάτῃ χρήσει ἀνὰ τὴν Ἑλλάδα καὶ δὲν ἐξαφανίζεται ἐντελῶς πρὸ τοῦ β' ἡμίσεος τοῦ Α' π.Χ. αἰ. (αὐτ. σ. 65-66). Ὁ ἰδιό-
 κός μας λύχνος εἶναι ἐκ τῶν νεωτέρων τῆς σειρᾶς καὶ δύναται νὰ χρονολογηθῇ περὶ τὸ τέλος τοῦ Β' π.Χ. αἰ. ἢ περὶ τὰς ἀρχὰς τοῦ Α' π.Χ. αἰῶνος².

Τὰ πινάκια α, β καὶ ἡ λεκάνη δ τῆς εἰκ. 5 ἀνήκουν εἰς τὴν κατηγορίαν τῶν περγαμηνῶν λεγομένων ἀγγείων. Ἐκτὸς τοῦ πινακίου εἰκ. 5 β, τοῦ ὁποίου ὁ πηλὸς καὶ τὸ βερνίκιον προσέλαβε κατὰ τὴν ὀπτησιν χρῶμα τε-

¹ Corinth, IV, II σ. 61, ὁμοίως σ. 12, εἰκ. 1, σ. 14 εἰκ. 3 καὶ σ. 63 εἰκ. 27.

² Κατὰ γνώμην τοῦ κ. Nowland, εἰδικῶς ἀσχολουμένου μὲ τὴν μελέτην τῶν προχριστιανικῶν λύχνων τῆς Ἀγορᾶς τῶν Ἀθηνῶν.

φρόν, τὰ λοιπὰ δύο ἄγγεῖα α καὶ δ ἔχουν πηλὸν ὠχροκίτρινον καὶ βερνίκιον ἐξίτηλον χρώματος ἄμαυροῦ ροδίνου. Τούτων γενικῶς ἡ ἀκμὴ συμπίπτει μὲ τὸ β' ἡμισυ τοῦ Β' καὶ τὸ α' ἡμισυ τοῦ Α' π.Χ. αἰῶνος. Παρόμοια «περγαμηνά» ἄγγεῖα, προερχόμενα ἐκ χρονολογημένων στρωμάτων τῆς ἀρχαίας Ἀγορᾶς τῶν Ἀθηνῶν, χρονολογοῦνται ἀσφαλῶς κατὰ τὸ α' καὶ β' τέταρτον τοῦ Α' π.Χ. αἰῶνος¹.

Εἰκ. 5. α, β Περγαμηνὰ πινάκια, γ, δ λεκάναι.

Ἡ λεκάνη τῆς εἰκ. 5 γ ἔχει πηλὸν κεραμόχρουν, ἀκάθαρτον καὶ χονδροειδῆ, καὶ ἐλλείποντα κατὰ τὸ πλεῖστον χεῖλη. Ἐχει ἰδίαν βάσιν καὶ ἡμισφαιρικὴν περίπου κοιλίαν. Τὰ χεῖλη καμπτόμενα πρὸς τὰ ἔξω σχηματίζουν εὐρεῖαν κυρτὴν στεφάνην. Ἐκ τούτων ἐκφύονται ἀντὶ λαβῶν δύο πλατεῖαι ἀνάγλυφοι ζῶναι, κοσμούμεναι δι' ἐγκοίλων τύπων, γενομένων διὰ τῶν δακτύλων. Παρόμοια ἄγγεῖα, προερχόμενα ἐκ τῶν Ἀμερικανικῶν

¹ Πρβλ. Ἀγορᾶς Ἀθηνῶν παρόμοια P. 20004/ΟΟ 1107, P. 5844/K. 1303, P. 14926/BB. 275, P. 14963 καὶ P. 9031.

ἀνασκαφῶν εἰς τὴν Ἀγορὰν τῶν Ἀθηνῶν, χρονολογοῦνται ἀπὸ τοῦ β' καὶ γ' τετάρτου τοῦ Α' π.Χ. αἰῶνος¹.

Χρονολόγησις καὶ περιπέτεια τοῦ οἰκοδομήματος. Ὡς πρὸς τὸν χρόνον τῆς ἀνεγέρσεως τοῦ κτηρίου τὰ ἐφετινὰ εὐρήματα ἐπιβεβαιώνουν τὴν κατὰ τὸ παρελθὸν ἔτος ἐκφρασθεῖσαν γνώμην, κατὰ τὴν ὁποίαν τὸ οἰκοδόμημα ἀνηγέρθη κατὰ τὸ τέλος τοῦ Ε' π.Χ. αἰ. ἢ κατὰ τὸ α' ἡμισυ τοῦ Δ' π.Χ. αἰ. Ἐπιβεβαιώθη ἐπίσης ἐφέτος ὅτι ἐγένετο εὐρεῖα ἀντικατάστασις τῶν κεράμων τῆς στέγης καὶ τῶν ὀπτοπλίνθων τῶν τοίχων (ΠΑΕ ἔ.ἀ. σ. 349). Διεπιστώθησαν πρὸς τούτοις καὶ μερικαὶ ἄλλαι ἐπισκευαὶ καὶ μεταβολαί. Ἡ ἀντικατάστασις π.χ. τῶν παλαιότερων πηλίνων ἀγωγῶν τοῦ ὀχετοῦ τ-τ'' διὰ τοῦ κτιστοῦ ρεῖθρου, ἡ κατασκευὴ διὰ τῶν ἀγωγῶν τούτων τοῦ προχείρου πεζουλίου εἰς τὸ δωμάτιον δ, ἡ ἐπίχρισις τῶν τοίχων τῶν δωματίων δι' ἀσβεστοκονιάματος καὶ ἡ διακόσμησις τῶν ἐπιφανειῶν των, ἡ ἀντικατάστασις τοῦ ἀρχαιότερου κιονοκράνου τοῦ κατὰ τὴν Β.Α. γωνίαν στύλου διὰ λιθίνου, πρέπει νὰ θεωρηθοῦν ἐργασίαι σύγχρονοι μὲ τὰς παρατηρηθεῖσας καὶ πέρουσιν ἐπισκευὰς καὶ μεταβολὰς (ἔ.ἀ. σ. 359 κ.ἀ.).

Αἱ ἐργασίαι αὗται εἰς τοιαύτην εὐρεῖαν κλίμακα ὀφείλονται πιθανώτατα εἰς τὴν καταστροφὴν, τὴν ὁποίαν ἐπὶνεγκεν εἰς τὴν πόλιν ὁ Αἰμίλιος Παῦλος (167 π.Χ. ἔ.ἀ. σ. 359).

Ὡς πρὸς τὸν χρόνον τῆς ὀριστικῆς ἐγκαταλείψεως τοῦ οἰκοδομήματος τὰ ἐφετινὰ εὐρήματα εἶναι περισσότερον εὐγλωττα. Ἡ ἐκ τῆς ἀνασκαφῆς προκύπτουσα ἐντύπωσις εἶναι ὅτι τὸ οἰκοδόμημα δὲν κατεστράφη αἰφνιδίως, ἀλλὰ βαθμιαίως, ἔνεκα πιθανῶς παρακμῆς ἢ ἐγκαταλείψεως. Οἱ ἔνοικοι φαίνεται ὡς νὰ παρέλαβον μεθ' ἑαυτῶν τὰ χρησιμώτερα τῶν ἀντικειμένων, ἐγκαταλείψαντες τὰ μικρᾶς ἀξίας ἢ δυσμετακόμιστα ἢ ἄλλως ἄχρηστα ἀντικείμενα. Τὰ πλεῖστα τῶν εὐρημάτων, ὅπως οἱ χειρόμυλοι, ὁ λύχνος, οἱ πίθοι, τὰ πινάκια, αἱ λεκάναι, οἱ ὀξυπύθμενοι ἀμφορεῖς, αἱ σμίλαι, αἱ κλεῖδες, τὰ ἄγκιστρα, αἱ μάχαιραι κλπ. εἶναι ἀντικείμενα καθημερινῆς χρήσεως, τὰ ὁποῖα ἐχρησιμοποιοῦν οἱ ἔνοικοι μέχρι τῶν παραμονῶν τῆς ἐγκαταλείψεως τοῦ οἰκοδομήματος. Τὰ δυνάμενα ἐκ τούτων νὰ χρονολογηθοῦν ἀντικείμενα ἀνάγονται, ὡς εἶδομεν, κατὰ τὸ πρῶτον, δεύτερον ἢ καὶ τρίτον τέταρτον τοῦ Α' π.Χ. αἰ., οὐδὲν δὲ τούτων δύναται νὰ θεωρηθῇ νεώτερον τοῦ τρίτου τετάρτου τοῦ αἰῶνος τούτου. Ἡ ἐκφρασθεῖσα ἐπομένως πέρουσιν ὑπόθεσις, ὅτι ἡ ἐρήμωσις τοῦ οἰκοδομήματος δέον νὰ συσχετισθῇ μὲ τὴν ἐγκατάλειπιν ὀλοκλήρου τῆς πόλεως, τῶν πλείστων τῶν κατοίκων τῆς καταφυγόντων εἰς τὴν ὑπὸ τοῦ Αὐγούστου ἰδρυθεῖσαν καὶ συνοικισθεῖσαν ὀλί-

¹ Πρβλ. λεκάνην Ρ. 11885/Χ. 920.

γον μετὰ τὸ 30 π.Χ. Νικόπολιν, μοῦ φαίνεται τώρα περισσότερον πιθανὴ (ξ. ἀ. σ. 358-9).

Ὡς πρὸς τὸν προορισμὸν τοῦ οἰκοδομήματος ἡ ἐφετινὴ ἔρευνα ἐπιβάλλει νὰ ἀποκλείσωμεν τὴν περὶ πρυτανείου ὑπόθεσιν· διότι τὰ ἀπαραίτητα στοιχεῖα τοῦ οἰκοδομήματος τούτου, ἡ κοινὴ δηλ. ἐστία, ἔνθα ἔκαιε διαρκῶς τὸ πῦρ, καὶ ἡ μεγάλη αἴθουσα διὰ τὴν ἐστίασιν τῶν φιλοξενουμένων προσώπων δὲν ἀνευρέθησαν. Ἀπομένει ἐπομένως ὡς βεβαία ἡ περὶ καταγωγίου γνώμη, ἃποψις διατυπωθεῖσα ἤδη κατὰ τὴν περυσινήν δημοσίευσιν (ξ.ἀ. σ. 361).

ΣΩΤΗΡΙΟΣ Ι. ΔΑΚΑΡΗΣ

Εἰς ἀπόστασιν περίπου ἑνὸς καὶ ἡμίσεος χιλιομέτρου Β.Δ. τῆς Παλαιᾶς Κορίνθου¹, ὅπου ἡ θέσις «Σκουτέλα», δεξιὰ τοῦ ἀμαξιτοῦ δρόμου πρὸς τὸ Περιγιάλι καὶ ἐπὶ ἀγροῦ ἀνήκοντος τώρα εἰς τὸν Φώτιον Μπεκιάρην εἶχον εὑρεθῇ κατὰ τὸ 1924 ἐντὸς «λάκκου» ἀρχιτεκτονικά τινα μέλη, τὰ ὅποια ἔκτοτε μετεφέρθησαν εἰς τὸ Μουσεῖον τῆς Παλαιᾶς Κορίνθου, ὅπου καὶ ἀπόκεινται εἰς τὸ προαύλιον, ἀνατολικῶς τοῦ ναοῦ Ε. Τὸ περιστατικὸν τῆς εὐρέσεως τῶν μαρμάρων τούτων—ἐνὸς ἐπικράνου παραστάδος, ἐνὸς κορινθιάζοντος κιονοκράνου, ἐνὸς σχεδὸν πλήρους θωρακίου, μεγάλου τεμαχίου ἐξ ἐτέρου θωρακίου καὶ πρὸ πάντων τεμαχίου ἐκ πεσσίσκου τέμπλου—ὄλων μαζὶ ἐντὸς «λάκκου»², μὲ ἄλλους λόγους ἢ εὗρεις ἀρχιτεκτονικῶν μελῶν, τὰ ὅποια ὀργανικῶς ἠδύναντο νὰ ὑπάρχουν πλησίον ἀλλήλων ὑπὸ τὰ ἐρείπια ἐνδιαφέροντος κτηρίου, ἀπετέλει καθ' ἑαυτὴν ἰσχυρὸν πειρασμὸν πρὸς ἀνάληψιν ἀνασκαφικῆς ἐρεῦνης εἰς τὴν θέσιν ἐκείνην. Δὲν ἠδύνατο νὰ ὑπάρξῃ ἀμφιβολία ὅτι τὰ ἀνωτέρω μάρμαρα προήρχοντο ἐκ μεγάλης παλαιοχριστιανικῆς ἐκκλησίας καὶ μάλιστα ὅτι εἶχον ἀνασυρθῇ ἐκ τῆς περιοχῆς τοῦ βήματος. Ὁρίμαζον δὲ καὶ ἡ σκέψις καὶ τὸ ἐνδιαφέρον πρὸς ἀναζήτησιν τοῦ ὑποτιθεμένου κτηρίου, ὅτε κατὰ τὸν παρελθόντα Ἀπρίλιον εἰς τὴν ὥς ἄνω θέσιν τὰ βαθέα ὑνία ἰσχυροῦ μηχανοκινήτου ἀρότρου ἀνέσυραν εἰς τὴν ἐπιφάνειαν μεγάλον ἀμφικίονα παραθύρου (ὑψ. 1.77 μ.) καὶ πλήθος τεμαχίων ἐκ μαρμάρων καὶ πλίνθων μετ' ἀφθόνων ἀσβεστοστοκονιαμάτων. Ἐξ ἄλλου πρὸς Δ. τοῦ ἀγροῦ τοῦ Μπεκιάρη κατὰ τὴν ἀνόρυξιν μεγάλου ἀρδευτικοῦ φρέατος ἐντὸς ἀγροῦ τοῦ Ζαχαρίου Λέκα εἶχον συναντήσῃ ἰσχυρὸν τοῖχον, τὸν ὅποιον καὶ διέλυσαν—φαίνονται ἐκατέρωθεν τὰ δύο μέρη του εἰς τὰς παρειὰς τοῦ φρέατος—, παραπλεύρως δὲ τοῦ φρέατος κατὰ τὴν διάνοξιν μικροῦ λάκκου («παραπήγαδο») εἶχεν εὑρεθῇ καὶ εἶχεν ἀφεθῇ εἰς τὴν θέσιν του μαρμάρινον ἐπίθημα. Ἦτο φανερὰ πλέον ἡ παρουσία μεγάλου κτηρίου εἰς τὴν περιοχὴν αὐτὴν καὶ καθίστατο ἀπαραίτητος ἡ ἀνασκαφικὴ του ἔρευνα. Ἡ εὐμένεια τοῦ Συμβουλίου τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας μοῦ ἐχορήγησε τὰ μέσα πρὸς ἑναρξιν δοκιμαστικῆς ἀνα-

¹ Ἐσχάτως ἡ «Παλαιὰ» Κόρινθος μετωνομάσθη ἐπισήμως, ἀλλ' ἀτόπως εἰς «Ἀρχαίαν» (!) Κόρινθον.

² Τὰς σχετικὰς πληροφορίας ἔλαβον παρὰ τοῦ φύλακος ἀρχαιοτήτων Γεωργίου Κάχρου, ὁ ὅποιος δὲν εἶχε παραλείψει νὰ προσθέσῃ εἰς τὸ σημειωματάριόν του καὶ τὰς σχετικὰς «συντεταγμένας»: ἐπτά βήματα ἀπὸ τοῦ δρόμου καὶ ἑξ βήματα ἀπὸ τοῦ πρὸς Δ. ὁρίου τοῦ ἀγροῦ τοῦ Μπεκιάρη.

σκαφῆς, κατέστησεν ὅμως αὐτὴν ἀμέσως δυνατὴν ἢ εὐγένεια καὶ ἡ κατανόησις ἐκ μέρους τοῦ ἰδιοκτῆτου τοῦ ἀγροῦ κ. Φωτίου Μπεκιάρη.

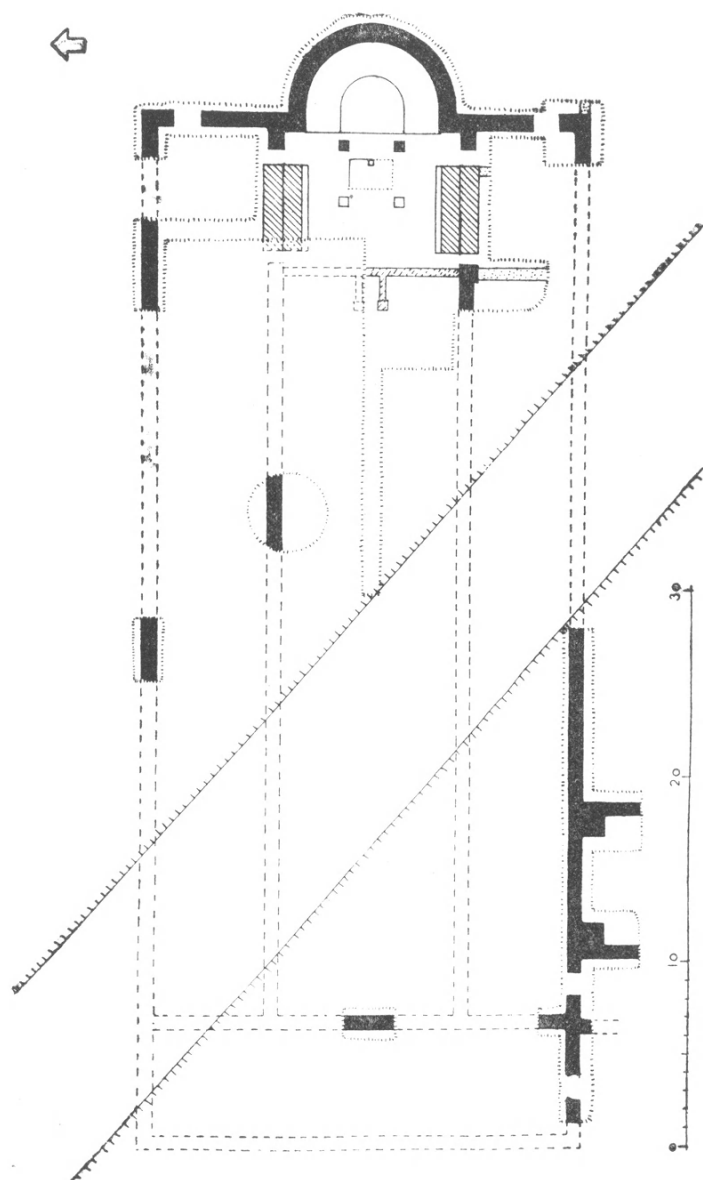
*
* *

Ἦρχισα τὴν ἔρευναν¹ διὰ τῆς διανοίξεως μεγάλης τάφρου ἀπὸ Β. πρὸς Ν. μεταξὺ τῆς θέσεως ὅπου ἔκειτο ὁ ἀνωτέρω μνημονευθεὶς ἀμφικίων καὶ τῆς θέσεως τοῦ ἄλλοτε «λάγκου», ὅπου κατὰ τὸ 1924 εἶχον εὐρεθῇ τὰ ἄλλα μαρμάρινα μέλη. Ἡ τάφος εἰς βάθος περίπου 0.40 μ. συνέπεσεν ἀκριβῶς ἐπὶ τοίχου, ἔχοντος ὁμοίαν κατεύθυνσιν, ἀπὸ Β. πρὸς Ν., εἰς τὸ μέσον δὲ τοῦ ὁποίου πρὸς Α. ἠνοίγετο μεγάλη ἡμικυκλικὴ ἐξέδρα. Προσδιώρισα τὰ ἐκατέρωθεν πέρατα τοῦ τοίχου — τὰς γωνίας τοῦ κτηρίου — καὶ ἀκολούθως διὰ διαφόρων τομῶν πρὸς Δ. προσδιώρισα ἀρκετὰς ἐκ τῶν διαστάσεων τοῦ ὅλου οἰκοδομήματος πρὸς καθορισμὸν τοῦ μεγέθους του καὶ τοῦ χαρακτῆρός του. Τοῦτο ἐκτείνεται πρὸς Δ. ἐπὶ τῶν ἰδιοκτησιῶν Μπεκιάρη καὶ Λέκα, συνεχίζεται πέρα τοῦ δρόμου Παλαιᾶς Κορίνθου - Περιγιαλίου, ἀπαντᾷται ἐκ νέου εἰς τοὺς ἀγροὺς Δημητρίου Στάρφα καὶ Παναγιώτου Στάρφα μέχρι τοῦ ἀγροῦ Γεωργίου Λόντου, ἐντὸς τοῦ ὁποίου ὅμως δὲν ἐσυνέχισα τὴν παρακολούθησιν τοῦ μνημείου, ἐπεὶ δὴ ὁ ἀγρὸς οὗτος ἦτο ἐσπαρμένος. Ὁ δρόμος, πλάτους 8—9 μ., διέρχεται διαγωνίως ὑπεράνω τοῦ μνημείου (εἰκ. 1).

Πρόκειται περὶ τρικλίτου χριστιανικῆς βασιλικῆς. Ὁ κυρίως ναὸς ἔχει ἐσωτερικὸν πλάτος 22.05 μ., τὸ μῆκός του ἄνευ τῆς ἀψίδος φθάνει τὰ 47.30 μ., πρὸς Δ. δὲ τούτου ἐκτείνεται καὶ ἕτερος χῶρος, πιθανῶς ὁ νάρθηξ. Τὰς διαστάσεις τοῦ χώρου τούτου δὲν ἠδυνήτην νὰ προσδιορίσω, διότι, ὡς εἶπον, ὁ ἀγρὸς ἐδῶ ἦτο ἐσπαρμένος. Ἐφθασα μέχρι μήκους 54.40 μ. ἀπὸ τῆς Ν.Α. ἐξωτερικῆς γωνίας τοῦ κτηρίου. Εἰς τὴν Ν. πλευρὰν τῆς βασιλικῆς διεπιστώθη ἡ ὑπαρξίς προσκτίσματος, μετὰ τοῦ ὁποίου ὁ κυρίως ναὸς φαίνεται νὰ συγκοινωνῇ ἐμμέσως διὰ πλαγίας θύρας πλάτους 1.25 μ. Πρὸς τὴν ἰδίαν πλευρὰν διὰ θύρας πλάτ. 1.40 μ. συγκοινωνεῖ καὶ ὁ νάρθηξ μετὰ πλαγίου χώρου — πρὸς Ν. τῆς βασιλικῆς — ἠνωμένου ὀργανικῶς μετὰ τοῦ ὅλου οἰκοδομήματος. Τὸ ἀνωτέρω πρόσκτισμα, ἐφωδιασμένον δι' ἰσχυρῶν ποδαρικῶν, φαίνεται νὰ ἦτο θολωτὸν καὶ νὰ ἐχρησίμευσε πιθανῶς ὡς βαπτιστήριον ἢ καὶ μαρτύριον,

Ἀκολούθως προέβην εἰς τὸν καθαρισμὸν τοῦ βήματος. Τοῦτο ἐκτείνεται εἰς μῆκος 7.20 μ. ἀπὸ τῆς ἀψίδος καὶ καταλαμβάνει ὅλον τὸ πλάτος τοῦ μεσαίου κλίτους, ἀπὸ τοῦ ὁποίου ἔχωρίζετο δι' ὑψηλοῦ μαρμαρίνου

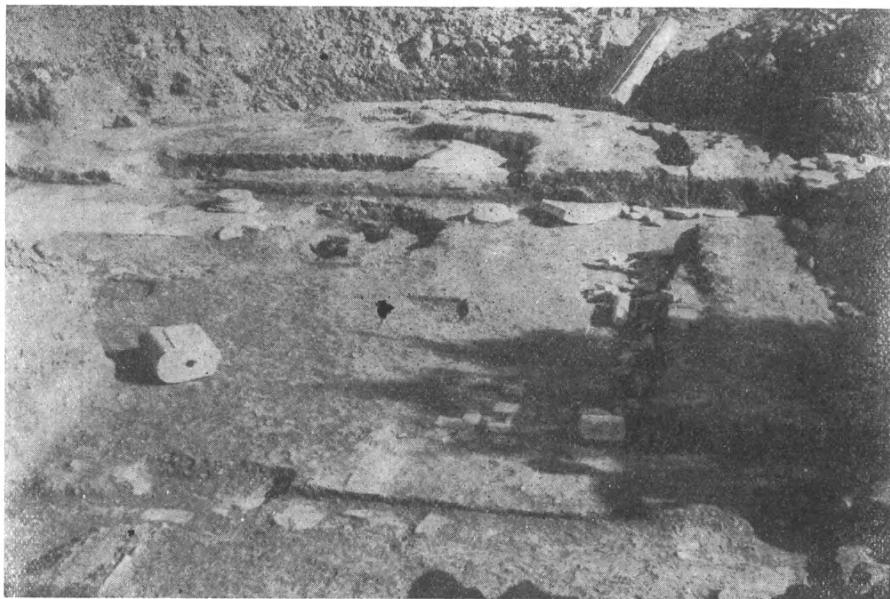
¹ Ἰδιαιτέρως μὲ βοήθησε κατὰ τὴν ἀνασκαφὴν ὁ φύλαξ ἀρχαιοτήτων Εὐάγγελος Παπαφωμᾶς.

Εἰκ. 1. Κάτοψις τῆς βασιλικῆς τῆς «Σκουτέλας» παρὰ τὴν Παλαιὰν Κόρινθον.
(Σχέδιον κ. Ἰ. Τραυλοῦ).

τέμπλου. Τὰ δύο ἄκρα τοῦ τέμπλου φαίνεται νὰ ἐστηρίζοντο ἐπὶ ἀντιστοί-
χου κίονος τῶν κιονοστοιχιῶν τοῦ ναοῦ, εἰς τὸ μέσον δὲ τοῦ τέμπλου ἦνοι-

γετο δίοδος εἰς σχῆμα πεῖ (Π), περατουμένη εἰς δύο παχυτέρους κίονας, πιθανῶς βαστάζοντας τόξον. Τὸ σχέδιον τοῦ τέμπλου ἀτυχῶς διαγράφεται μόνον ἐπὶ τοῦ ἐδάφους· ὅλα τὰ μέλη του εἶχον συληθῇ. Περὶ τῆς μορφῆς του — ὅτι ἦτο ὑψηλόν — μανθάνομεν μόνον ἐκ τοῦ τεμαχίου πεσσίσκου μεθ' ἠνωμένου κίονος, τοῦ ἀποκειμένου εἰς τὸ προαύλιον τοῦ Μουσείου. Εἰς τὸ μέσον τοῦ βήματος πρὸ τῆς ἀψίδος εὐρέθησαν κατὰ χώραν αἱ δύο πρὸς Α. βάσεις τοῦ κιβωρίου τῆς Ἀγίας Τραπέζης (εἰκ. 2) — μία ἀκεραία καὶ μία ἐλ-

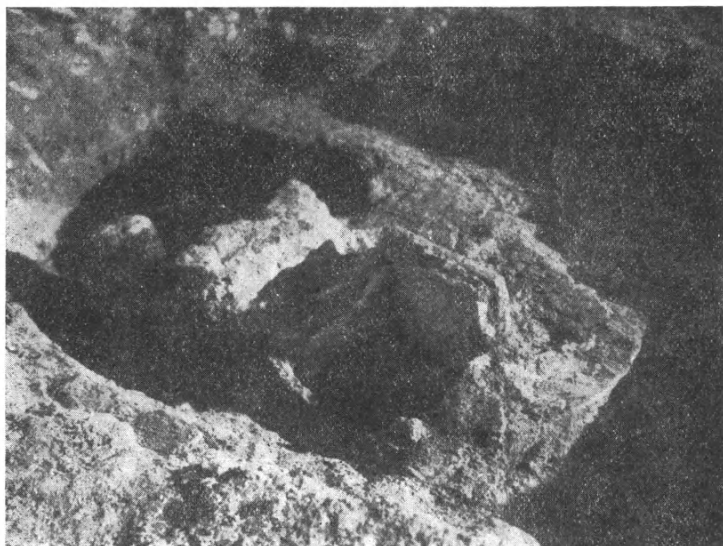

Εἰκ. 2. Ἀποψὶς τοῦ βήματος ἐκ Δ. Ἐμπρὸς ἐπὶ τοῦ δαπέδου ἡ θέσις τοῦ τέμπλου. Δεξιὰ τὸ βάθρον τῶν ἐδρῶν τῶν ἱερέων.

λιπῆς κατὰ τὸ ἥμισυ —, μεταξὺ τούτων ὑπὸ τὸ δάπεδον μικρὸν τετράπλευρον ἐγκαίνιον ἐπενδεδυμένον ἐσωτερικῶς διὰ μαρμαρίνων πλακῶν (εἰκ. 3) καὶ περίξ διάφορα τεμάχια ἐκ τῆς κάτω πλακὸς τῆς ἁγίας τραπέζης. Ἡ ἁγία τράπεζα εἶχε καταστραφῇ καὶ τὸ ἐγκαίνιον εἶχε συληθῇ ἀπὸ παλαιῶν χρόνων· εὐρέθησαν μόνον ἀσήμαντα ὑπολείμματα τῆς λευκανοθήκης (τεμάχια χαλκοῦ καὶ ὀστρέου).

Δεξιὰ καὶ ἀριστερὰ τῆς ἁγίας τραπέζης, ἐφαπτόμενα τοίχου — τοῦ στυλοβάτου τῶν ἐκατέρωθεν κιονοστοιχιῶν — διεσώθησαν μέχρις ὕψους σχεδὸν δύο βαθμίδων τὰ βάθρα τῶν ἐδρῶν τῶν ἱερέων· ἐντὸς δὲ τῆς ἀψίδος κατὰ 0.24 μ. ὑψηλότερον τοῦ λοιποῦ δαπέδου τοῦ βήματος ἐγγράφεται

ἡμικύκλιον, εἶδος πλατυβάθμου (εἰκ. 2), διὰ τοῦ ὁποίου ἀνήρχοντο εἰς τὸν θρόνον τοῦ ἐπισκόπου, ἰδρυμένον βεβαίως εἰς τὸ βάθος τῆς ἀψίδος. Τὸ βῆμα συγκοινωνεῖ μετὰ τῶν πλαγίων κλιτῶν διὰ τεσσάρων διόδων, ἀνὰ μιᾷς ἑκατέρωθεν τῶν βάθρων τῶν ἱερέων. Εἶναι χαρακτηριστικὸν ὅτι πρὸ τῶν διόδων τούτων τὸ δάπεδον τοῦ βήματος εἶναι ἑλαφρῶς ἐπικλινές, ὑψοῦμενον λοξῶς μέχρι προφανῶς τοῦ ἐπιπέδου τοῦ κατωφλίου· καὶ τῶν τεσσάρων ὁμῶς τούτων διόδων τὰ κατώφλια εἶχον παλαιόθεν ἀφαιρεθῆ. Εἰς τὸ

Εἰκ. 3. Τὸ ἐγκαίνιον.

δεξιὸν κλίτος δύο μεταγενέστεροι (:) ἐγκάρσιοι τοῖχοι σχηματίζουν παρὰ τὸ βῆμα δύο μικρὰ διαμερίσματα πρὸς τὸ παρὸν ἀγνώστου προορισμοῦ.

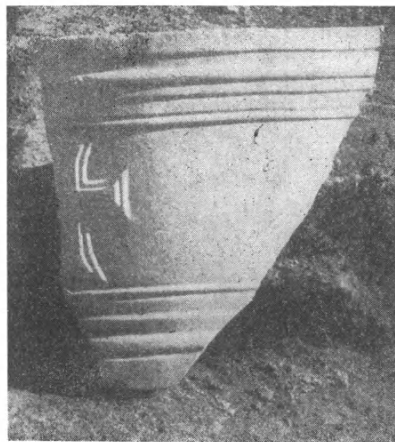
Τὸ δάπεδον τοῦ βήματος καὶ τοῦ κυρίως ναοῦ εἶναι ἐνιαῖον, διετηρήθη δὲ εἰς κατάστασιν ἱκανοποιητικὴν, ἐστρωμένον διὰ μεγάλων λεπτῶν πλακῶν, αἱ ὁποῖαι πλαισιώνουν μαρμαροθετήματα ἀβακοειδῆ ἐκ λευκῶν καὶ μαύρων πλακιδίων. Διὰ μεγάλων πλακῶν ἦτο ἐστρωμένον καὶ τὸ ἡμικύκλιον τῆς ἀψίδος — σώζεται μόνον τὸ δεξιὸν ἥμισυ — καὶ τὰ βάθρα τῶν ἱερέων. Ἡ περιφέρεια τοῦ ἡμικυκλίου τούτου φέρει ἐπένδυσιν ἐκ πλακῶν ὕψ. 0.205 μ. ἐναλλάξ λευκῶν καὶ μαύρων ἢ ὑποκυάνων (εἰκ. 2)· ἐπένδυσιν φέρουν καὶ τὰ βάθρα τῶν ἱερέων. Τῶν πλαγίων κλιτῶν τὸ δάπεδον, τοῦλάχιστον παρὰ τὸ βῆμα, εὗρέθη κατεστραμμένον.

Ἐκ τῶν μαρμαρίνων μελῶν τῆς βασιλικῆς εὗρέθησαν κατὰ τὴν ἀνασκα-

φὴν τεμάχιον ἀμφικιονίσκου ἐκ παραθύρου τοῦ κυρίως ναοῦ, μικροτέρου τοῦ παραθύρου τῆς ἀψίδος (εἰκ. 2), καὶ μέγα τεμάχιον ἐκ καμπύλου θωρακίου τοῦ ἄμβωνος (εἰκ. 4) — τοῦτο εὐρέθη εἰς τὴν Ν. Α. δίοδον τοῦ βήματος. Ἐντὸς δὲ καὶ ἐκτὸς τοῦ ναοῦ εὐρέθησαν μικρότατα τεμάχια θωρακίων, κιονοκράνων, μελῶν τοῦ ἄμβωνος, πεσσίσκων τοῦ τέμπλου, τεμάχια ἐκ τῆς ἄνω καὶ ἐκ τῆς κάτω πλακὸς τῆς ἁγίας τραπέζης, τεμάχια κιονίσκων τῆς ἁγίας τραπέζης, τεμάχια μεγάλων κιόνων, τεμάχια μολύβδου ἐκ τῶν γομφώσεων καὶ πολλὰ τεμάχια πλακῶν ἐκ τῶν μαρμαρώσεων, ὅλα ἀνηλεῶς τεθραυσμένα. Κατὰ τὴν ἀνασκαφὴν εὐρέθησαν ἐπίσης μικρὰ τεμάχια ἐκ τῶν ἐντοιχίων ψηφιδωτῶν καὶ πολλὰ θραύσματα ὑάλων — ἐκ τῶν ὑαλοπινάκων τῶν παραθύρων — καὶ ὄστρακα ἀγγείων.

Ἐπὶ τῇ βάσει τῶν γλυπτῶν ἡ βασιλικὴ τῆς Σκουντέλας δύναται νὰ χρονολογηθῇ πιθανῶς εἰς τὸ πρῶτον τέταρτον τοῦ βου αἰῶνος¹. Περίπου ἐκ τῆς ἰδίας ἐποχῆς προέρχεται μία ὁμάς ὀστράκων, ἄλλων ἐκ πηλοῦ ὑποκιτρίνου καὶ ἄλλων ἐκ πηλοῦ ὑπερύθρου, προερχομένων ἐξ ἀγγείων μὲ ἐλαφρῶς κυρτὰς ὀριζοντίας ραβδώσεις ἐπὶ τῆς κοιλίας των. Τοιαῦτα ὄστρακα εὐρέθησαν κυρίως ἔξω τοῦ ἀνατολικοῦ τοίχου. Ἄλλης ὁμάδος ὄστρακα ἐξ ἀγγείων εὐτελεστερῶν (χυτρῶν, σταμνῶν), χρονολογουμένων μετὰ τὸν 5-βον αἰῶνα ἢ καὶ ἀρκετὰ ἀργότερον ἀκόμη², εὐρέθησαν πρὸ πάντων εἰς τὴν περιοχὴν τοῦ βήματος, σχεδὸν ἐπὶ τοῦ δαπέδου του.

Κατὰ τὸν καθαρισμὸν τοῦ βήματος εὐρέθη ἑλλιπὲς κατ' ἀμφοτέρω τὰ ἄκρα τεμάχιον μαρμάρου τραπεζιοειδοῦς τομῆς (κάτω βάσις 0.305, ἄνω βάσις 0.105, ὕψος 0.141 μ.). ὅμοιον, ἀλλὰ μεγαλύτερον μάρμαρον (μῆκ. 2.08,

Εἰκ. 4. Θωράκιον ἄμβωνος.

¹ Τὸ πιθανῶς ἐκ τοῦ κιβωρίου τῆς ἁγίας τραπέζης ἢ ἐκ τῆς τοξωτῆς πύλης τοῦ τέμπλου κιονόκρανον (βλ. ἀνωτ. σ. 175) εἶναι συγγενὲς πρὸς τὸ ἐν Κορίνθῳ κιονόκρανον RUD. KAUTZSCH, Kapitelstudien, Berlin - Leipzig 1936, σ. 75 πίν. 16 ἀριθ. 226, χρονολογούμενον περὶ τὸ 500 μ. Χ.

² Τὰς χρονολογίας τῶν ὀστράκων συνάγω ἐκ τῆς συγκρίσεώς των πρὸς παρομοίας ποιότητος χρονολογημένα δ' ἐπὶ τῇ βάσει συνευρημάτων ἀγγεῖα τῆς πλουσίας συλλογῆς τῆς Ἀγορᾶς τῶν Ἀθηνῶν, ἐκ τῶν ἀνασκαφῶν τῆς Ἀμερικανικῆς Σχολῆς Κλασσικῶν Σπουδῶν. Τὴν σύγκρισιν ἔκαμα μὲ τὴν βοήθειαν τῆς Δ^{ας} Βαρβάρας Φιλιππάκη.

κάτω βάσις 0.29, ἄνω βάσις 0.095, ὕψος 0.135 μ.) εἶχεν εὐρεθῇ καὶ κατὰ τὸ 1924, μετακομισθὲν τότε μετὰ τῶν ἄλλων μαρμάρων εἰς τὸ προαύλιον τοῦ Μουσείου. Πρὸς κατασκευὴν τοῦ ἀρχιτεκτονικοῦ τούτου μέλους εἶχε χρησιμεύσει ἡμῖς ἀρραβδῶτου κίονος, ἐσχισμένου κατὰ μῆκος εἰς δύο· ἡ μία ἐκ τῶν ἐπικλινῶν ἐπιφανειῶν τοῦ τραπεζιοειδοῦς τούτου μαρμάρου εἶναι αὕτη αὕτη ἡ λεία καὶ καμπύλη ἐπιφάνεια τοῦ κίονος, κατὰ τὸ ἐν δὲ ἄκρον διακρίνονται ἀκόμη λείψανα κυματίου (ἀποφύσεως), τοῦ κοσμοῦντος ἄλλοτε τὴν ἄνω βάσιν τοῦ κίονος. Περὶ τῶν μαρμάρων τούτων πρώτη ἔρχεται εἰς τὸν νοῦν ἡ σκέψις ὅτι προωρίζοντο ὡς στέψεις θωρακίων τῆς παλαιοχριστιανικῆς βασιλικῆς. Ἄλλ' ὁ σχετικῶς μέγας ὄγκος τῶν μαρμαρίνων τούτων μελῶν καὶ πρὸ πάντων ἡ μὴ ἐπιμελὴς ἐπεξεργασία τῆς κάτω βάσεώς των — τοῦ μεγάλου μάλιστα μαρμάρου ἡ ἐπιφάνεια αὕτη ἀφέθη ἐν μέρει ἀκατέργαστος, ὡς εἶχε μετὰ τὴν κατὰ μῆκος διάρρηξιν τοῦ κίονος, ἐκ τοῦ ὁποίου τὸ μάρμαρον τοῦτο ἐλήφθη — δὲν εὐνοοῦν ἐξηγήσιν των ὡς στέψεων θωρακίων. Ἄλλως ἡ ἐξηγήσις αὕτη προϋποθέτει ὅτι τὸ μνημεῖον εἶχε παραμείνει ἡμιτελές· περὶ τούτου ὅμως δὲν ὑπάρχει ἄλλη ἔνδειξις. Πιθανωτέρα εἶναι ἡ ἐξηγήσις τῶν μαρμάρων τούτων ὡς βάσεων θωρακίων, ἀλλὰ καὶ πάλιν δὲν παρουσιάζουν ἔνδειξιν τινα — π. χ. ἐγκοπὴν — περὶ τυχὸν τοιαύτης λειτουργίας των. Εἰς τὸ σχῆμα τῆς τομῆς των θὰ ἠδύνατο τις νὰ ἴδῃ καὶ ἡμιτελῆ περιθυσιώματα βυζαντινῶν χρόνων. Πάντως τὸ μεγαλύτερον ἐκ τῶν ἐν λόγῳ μαρμάρων παρουσιάζεται ὡς ἐκ νέου χρησιμοποίησις ἀρχαιοτέρου ἐτοίμου ὕλικου (κίονος)· τὸ ζήτημα δὲ εἶναι περὶ τοῦ ἂν ἡ ἐπεξεργασία τοῦ ἀρχαιοτέρου ὕλικου ἔγινε διὰ νὰ χρησιμοποιηθῇ τοῦτο εἰς τὴν παλαιοχριστιανικὴν βασιλικὴν ἢ ἂν ἔγινεν ἐπεξεργασία ὕλικου προερχομένου ἐκ τῆς βασιλικῆς εἰς μεταγενεστέρους χρόνους διὰ νὰ χρησιμοποιηθῇ τοῦτο ἄλλαχού.

Ἐν σχέσει πρὸς τὰ ἄνωτέρω ἐρωτήματα τὰ ὅστρακα εὐτελῶν ἀγγείων καθὼς καὶ τὰ πελεκήματα μαρμάρων, τὰ ὁποῖα εὐρέθησαν εἰς τὴν περιοχὴν τοῦ βήματος, δηλοῦν μόνον ὅτι ἐκεῖ εἶχεν, ἴσως, ἐγκατασταθῇ συνεργεῖον μὲ σκοπὸν τὸ συστηματικὸν «ἐξήλωμα» τῶν μαρμαρίνων μελῶν τῆς βασιλικῆς.

Ἐκεῖ, ὡς εἶδομεν, εἶχον μεταφέρει καὶ εἶχον ἀπορρίψει, εἰς τὴν Ν.Α. δίοδον τοῦ βήματος, καὶ τεμάχιον ἐκ θωρακίου τοῦ ἄμβωνος (εἰκ. 4). Φαίνεται ὅμως ὅτι δὲν ἀπετελειώθη τὸ ἔργον καταστροφῆς, εἰς τὸ ὁποῖον οἱ μεταγενέστεροι ἐκείνοι εἶχον ἐπιδοθῇ, διότι μέρος ἐκ τῶν μαρμάρων τῆς βασιλικῆς, τὰ ὁποῖα εἶχον συγκεντρωθῇ εἰς τὸν χώρον τοῦ βήματος, ἐγκατετελείφθη ἐπὶ τόπου, προφανῶς διακοπείσης τῆς σχετικῆς ἐργασίας. Εἶναι τὰ μάρμαρα ἐκεῖνα, τὰ ὁποῖα κατὰ τὸ 1924 εὐρέθησαν, ὡς ἐπανειλημμένως εἵπομεν, ἐντὸς «λάγκου», εἶδομεν δὲ ὅτι πρόκειται περὶ μαρμαρίνων μελῶν,

τὰ ὅποια ἐκεῖ που συνυπῆρχον. Ἀξιοσημείωτον εἶναι καὶ τοῦτο: Ἐνῶ, δηλαδή, εἰς τὰ πλάγια κλίτη τῆς βασιλικῆς εὐρέθησαν ἄφθονα τεμάχια κεράμων, ἀντιθέτως εἰς τὴν περιοχὴν τοῦ βήματος τοιαῦτα λείψανα ἔλειπον τελείως. Εἰς τὰ πλάγια κλίτη ὑπὸ τὸ στρώμα τῶν κεράμων εὐρέθη ἔδαφος, οὔτε κἂν σημεῖα ἐκ τῆς στρώσεως τοῦ δαπέδου, ἐντὸς δὲ τῶν χωμάτων περισυνελέγησαν ὅστρακα κορινθιακῶν ἀγγείων καὶ μικρότατα τεμάχια ἔξ ἐντοιχιῶν ψηφιδωτῶν, τὰ ὅποια προφανῶς ἀνῆκον εἰς τὴν διακόσμησιν τῆς βασιλικῆς. Σημαίνουν δὲ πάντα ταῦτα, ὡς νομίζω, ὅτι ἡ βασιλικὴ τῆς Σκουτέλας εἶχεν ἐγκαταλειφθῇ ἔνworis, ἀφοῦ προηγουμένως τὰ πλάγια κλίτη εἶχον παύσει νὰ χρησιμοποιῶνται ὡς χώροι παραμονῆς πιστῶν καὶ ὅτι ἀπέσπων πλάκας ἐκ τοῦ δαπέδου τῆς πρὶν καταρρεύσει τὸ μνημεῖον ὁλόκληρον.

*
* *

Εἰς τὸν χώρον τῶν ἀνασκαφῶν τῆς Ἀρχαίας Κορίνθου ἔχουν εὐρεθῇ ἀρχετὰ παλαιοχριστιανικὰ γλυπτά, ἀπαντῶνται δὲ καὶ ἄλλα, κατεσπαρμένα ἀνὰ τὸ χωρίον τῆς Παλαιᾶς Κορίνθου, δεῖγμα ὅτι εἰς τὴν Κόρινθον κατὰ τοὺς παλαιοχριστιανικοὺς χρόνους εἶχεν ἀναπτυχθῇ μεγάλη οἰκοδομικὴ δραστηριότης, εὐεξήγητος ἄλλωστε ἐκ τῆς πρωτευούσης οἰκονομικῆς καὶ διοικητικῆς θέσεως τῆς πόλεως. Κατ' ἀρχήν, λοιπόν, ἡ Κόρινθος παρουσιάζεται ὡς ἔξαιρετικοῦ ἐνδιαφέροντος τόπος ἐρεῦνης θεμάτων τῆς παλαιοχριστιανικῆς λατρείας καὶ τέχνης. Πρῶτον δὲ προβάλλεται τὸ ζήτημα τῆς ἀνευρέσεως τῶν κτηρίων, ἐκ τῶν ὁποίων προέρχονται τὰ ἐν λόγῳ ἄφθονα μαρμαρίνα μέλη. Εἰς τὴν περιοχὴν τῆς Κορίνθου ἔχει μέχρι τοῦδε ἀνασκαφῇ μία μόνον παλαιοχριστιανικὴ βασιλική, παρὰ τὸ Κράνειον, ἔσω τῆς πύλης τῶν Κεγχρεῶν¹. Ἀλλῆς παλαιοχριστιανικῆς (;) ἐκκλησίας, πιθανῶς βασιλικῆς, ἐντὸς τοῦ κέντρου τῆς πόλεως, βορειοανατολικῶς τῆς ἀρχαίας Ἀγορᾶς, προσδιωρίσθησαν πρὸ τριακονταετίας περίπου τὰ λείψανα², ἐλπίζω δὲ νὰ μοῦ δοθῇ εὐκαιρία ν' ἀσχοληθῶ ἀργότερον μὲ τὸ μνημεῖον τοῦτο, ἂν καὶ χωρὶς πολλὰς ἐλπίδας ὅτι ἡ ἐρευνά του θὰ φέρῃ εἰς φῶς πολλὰ ἐκ τῶν ἀρχιτεκτονικῶν μελῶν του. Διότι καὶ ἡ βασιλικὴ τοῦ Κρανείου, μολοντί κατὰ τὴν νέαν ἐπὶ Ἰουστινιανοῦ περιτείχισιν τῆς πόλεως ἀφένθη αὕτη ἔξω τοῦ τείχους, εὐρέθη κατὰ τὸ μέγιστον μέρος τῆς σχεδὸν μέχρι θεμελίων κατεστραμμένη, συληθέντος

¹ J. M. SHELLLEY, *The Christian Basilica near the Cenchrean Gate at Corinth*, *Hesperia* XII, 1943, 166 κέ.

² Κατὰ προφορικὴν ἀνακοίνωσιν τοῦ κ. Bert Hodge Hill. Τὸ μνημεῖον ἀνεσκάφη ἀτελῶς παρὰ τῆς Ἀμερικανικῆς Σχολῆς Κλασσικῶν Σπουδῶν μόνον τῇ ἐπιστάσῃ τοῦ φύλακος Γ. Κάχρου εἰς ἀνωμάλους ἡμέρας κατὰ τὸν πρῶτον παγκόσμιον πόλεμον. Περισσότεραι πληροφορίες περὶ τοῦ μνημείου τούτου, καλυφθέντος ἐκ νέου μετὰ τὸ πέρας τῆς τότε ἐρεῦνης του, ἐλλείπουν, σήμερον δὲ εἶναι γνωστὴ μόνον ἡ θέσις του εἰς τὴν περιοχὴν τῆς οἰκίας τοῦ Σπυρίδωνος Γ. Κόντου.

τοῦ οἰκοδομικοῦ αὐτῆς ὕλικου. Αἱ κατὰ περιόδους ἀνακαινίσεις τοῦ Ἀκροκορίνθου ἀπὸ τῶν βυζαντινῶν χρόνων μέχρι τῆς τελευταίας βενετοκρατίας¹ — εἶναι γνωστὴ ἡ ἀγγαρεία τῆς καστροκτισίας — καὶ αἱ συνεχεῖς ποικίλαι ἄλλαι οἰκοδομήσεις τόσον εἰς τὴν πόλιν τῆς Κορίνθου ὅσον καὶ ἐπὶ τοῦ Ἀκροκορίνθου ὠδήγουν εἰς τὰ παλαιὰ κτήρια πρὸς ἐξεύρεσιν ἐτοιμοῦ οἰκοδομικοῦ ὕλικου (πλίνθων, πώρων, μαρμάρων) καὶ προχείρου πρώτης ὕλης δι' ἀσβεστοποίησιν². Ἀλλως καὶ μόνα τὰ μάρμαρα παλαιότερων ἐκκλησιῶν παρεῖχον ἔτοιμα μέλη πρὸς διακόσμησιν νεωτέρων³.

Ὑπὸ τὰς συνθήκας αὐτὰς ἡ ἀνασκαφὴ παλαιοχριστιανικῆς ἐκκλησίας κάτω εἰς τὴν πεδιάδα, ὡς ἡ βασιλικὴ τῆς Σκουτέλας, μολονότι καὶ αὕτη, ὡς εἶδομεν, δὲν ἀπέφυγε καθ' ὁλοκληρίαν τὴν σύλησιν, παρουσιάζει ἰδιαίτερον ἐνδιαφέρον. Ἐξ ἄλλου αἱ μεγάλοι διαστάσεις τῆς βασιλικῆς τῆς Σκουτέλας, ἐν σχέσει μάλιστα πρὸς τὴν θέσιν αὐτῆς ἔξω τοῦ ἀρχαίου τείχους, προδίδουν σημαντικὸν λατρευτικὸν συγκρότημα, φαίνεται δὲ ὅτι τοῦτο ἐκτείνεται ἐπ' ἀρκετὸν καὶ πρὸς Α. καὶ πρὸς Β. τῆς βασιλικῆς, ὅπου τὸ ἔδαφος παρουσιάζεται κατεσπαρμένον διὰ κεράμων καὶ ἀσβέστου. Ἡ πλήρης ὁμως ἀνασκαφικὴ ἔρευνα τῆς περιοχῆς εἶναι δυσχερὴς λόγῳ τῆς μεγάλης ἐκτάσεως καὶ τοῦ ἤδη προσδιορισθέντος οἰκοδομήματος καὶ τῶν ὑποτιθεμένων ἄλλων κτηρίων τοῦ ὅλου λατρευτικοῦ συγκροτήματος, ἀπλουμένου ἐντὸς διαφόρων ἰδιοκτησιῶν καὶ ὑπὸ τὸν κοινοτικὸν δρόμον τῆς Παλαιᾶς Κορίνθου-Περιγιαλίου.

Μετὰ τὸ πέρας τῆς ἐφετινῆς ἐρεῦνης ἐκάλυψα ἐκ νέου ὅλας τὰς ἐκτὸς τοῦ ἀγροῦ τοῦ Φ. Μπεκιάρη ἀνοιγείσας τάφρους. Κατὰ τὸ προσεχὲς ἔτος θὰ εἶναι ἀρκετὸν νὰ ἀνασκαφῇ συστηματικῶς τὸ ἀνατολικὸν τμήμα τῆς βασιλικῆς, νὰ προσδιορισθοῦν οἱ ἰδιαίτεροι χαρακτῆρες τῆς καὶ νὰ ἐρευνηθῇ ἡ διάταξις τῶν τυχόν προσκτισμάτων, τῶν ἐντεῦθεν καὶ ἐκεῖθεν τοῦ δρόμου τοῦ διασχίζοντος τὸ μνημεῖον. Ἡ μελέτη τῶν προσκτισμάτων τῶν παλαιοχριστιανικῶν ἐκκλησιῶν ἀποτελεῖ ἀπὸ τινων ἐτῶν ἐνδιαφέρον κεφάλαιον τοῦ θέματος τῆς διαμορφώσεως τοῦ χριστιανικοῦ ναοῦ καὶ τῆς ἐν αὐτῷ λατρείας, σχετικῶς δὲ πρὸς τὸ θέμα τοῦτο ἐνδέχεται ἐκ τῆς ἀνασκαφῆς τῆς βασιλικῆς τῆς Σκουτέλας νὰ ἔλθουν εἰς φῶς χρήσιμα στοιχεῖα· ἀλλὰ καὶ ἄλλως ἡ συνέχισις τῆς ἀνασκαφῆς τῆς ἐν λόγῳ βασιλικῆς ἀναμένεται ν' ἀποβῇ διδακτικὴ.

ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ ΠΑΛΛΑΣ

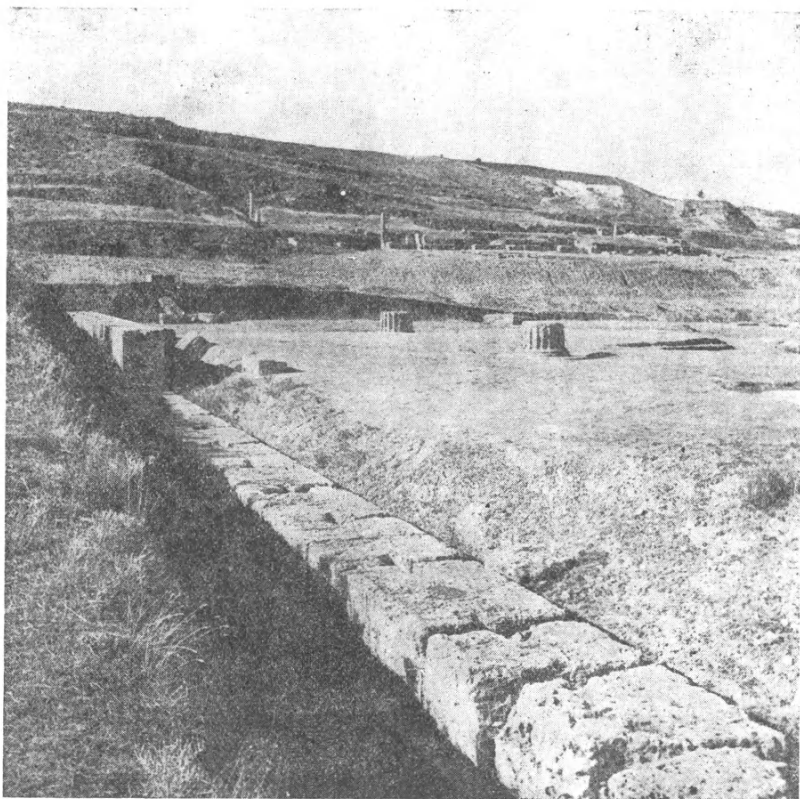
¹ ANTOIN BON ἐν *Corinth* III 2 (1936) 128 κέ., 278 κέ., KEVIN ANDREWS, *Castles of the Morea*, Princenton N. Jers. 1953, 138 κέ.

² Μόνον εἰς τὸν χώρον τῆς Ἀγορᾶς ἔχουν ἀπαντηθῇ μέχρι τοῦδε πέντε ἀσβεστοκάμνοι καὶ μία — ἔκτη — εἰς τὸν χώρον τοῦ Θεάτρου.

³ Π.χ. εἰς τὴν βυζαντινὴν ἐκκλησίαν, ἡ ὁποία εἶχε κτισθῇ ἐπὶ τοῦ ἀρχαίου βήματος (ἀδημοσίευτα) (πρβλ. CH. H. MORGAN, *Excavations at Corinth* 1935-1936 A. J. A. XL, 1936, 474).

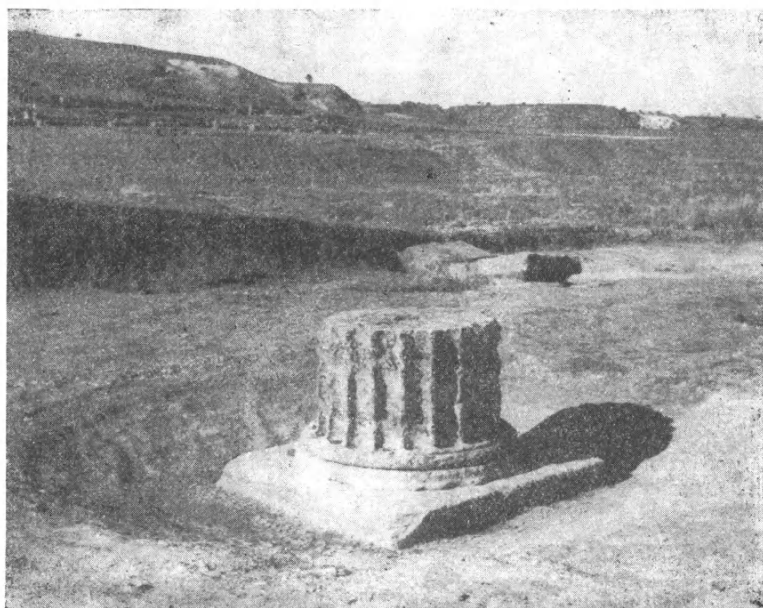
15. ΑΝΑΣΚΑΦΗ ΣΙΚΥΩΝΟΣ

Ἡ ἐφετινὴ ἐν Σικυῶνι σκαφὴ ἀπέβλεψεν εἰς δύο τινὰ α) εἰς τὴν ἐκ τοῦ χώρου τοῦ Βουλευτηρίου ἀπομάκρυνσιν τῶν χωμάτων τῆς καλυπτούσης αὐτὸ ἐπιχώσεως καὶ τῶν προγενεστέρων σκαφῶν καὶ β) εἰς τὴν πλήρη ἀποκάλυψιν τοῦ ἄνω ἀνδρήρου τοῦ γυμνασίου τοῦ Κλεινίου.

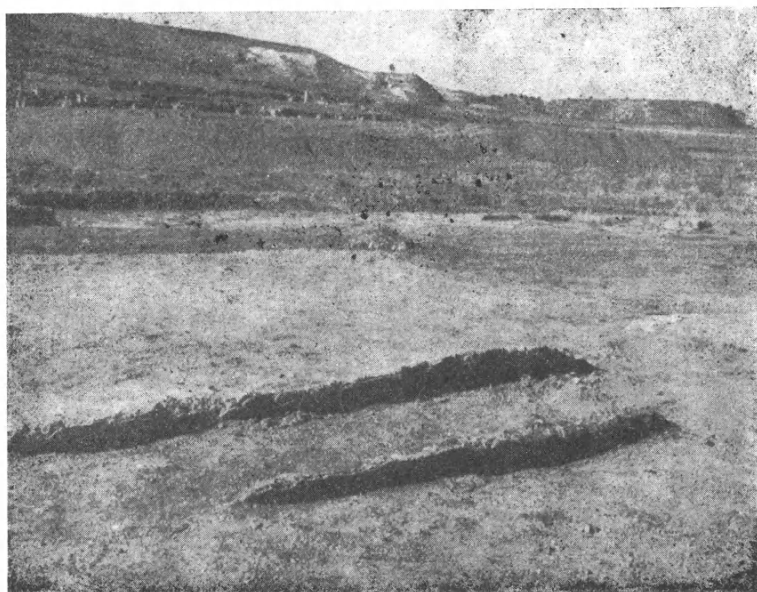

Εἰκ. 1. Ἀποψὶς τοῦ Βουλευτηρίου ἀπὸ Ν. Α. μετὰ τὴν ἀποχωμάτωνσιν.

Διὰ τῆς ἀπομακρύνσεως τῶν ἐσωτερικῶν προσχώσεων τοῦ Βουλευτηρίου ἀπέκτησε τὸ ἐσωτερικὸν τοῦ μνημείου τὴν πραγματικὴν αὐτοῦ ὄψιν (εἰκ. 1)· διότι ἂφ' ἐνὸς μὲν αἱ πρῶνι ἐντὸς λάκκων εὗρισχόμεναι βάσεις τῶν δύο μόνων σωζομένων ἐσωτερικῶν ἰωνικῶν κιόνων τοῦ ἤλθον εἰς τὴν στάθμην τοῦ παλαιοῦ δαπέδου (εἰκ. 2), ἂφ' ἑτέρου δὲ κατέστησαν ἐναργέστεραι αἱ δύο τῶν πέριξ

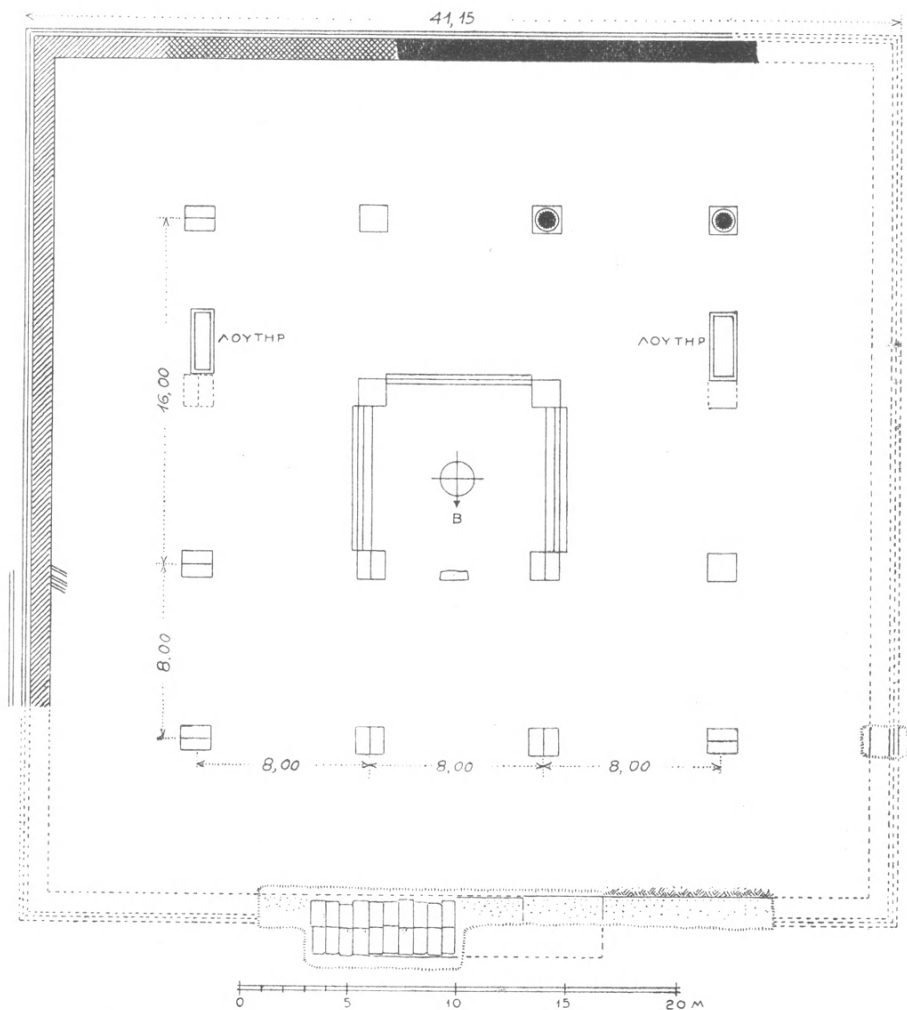

Εἰκ. 2. Τὸ κάτω τμήμα τοῦ ἑτέρου τῶν διατηρηθέντων ἰωνικῶν κιόνων τοῦ Βουλευτηρίου.

Εἰκ. 3. Τὰ ἐναπομείναντα χωμάτινα μετὰ κεκονιαμένων παρειῶν ἐδώλια τοῦ Βουλευτηρίου.

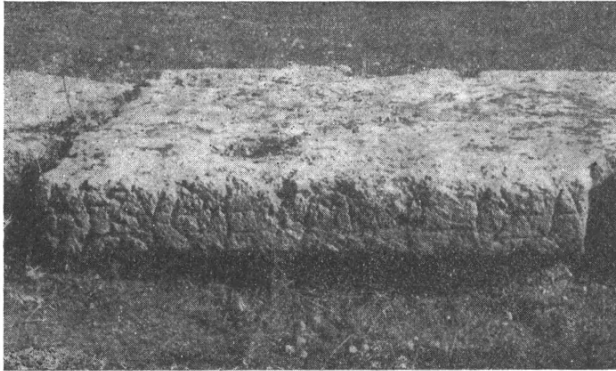
τοῦ κεντρικοῦ τετραγώνου σερραὶ χαμηλῶν χωματίνων ἐδωλίων τῆς Δ. πλευρᾶς, τῶν ὁποίων αἱ κατακόρυφοι παρειαὶ ἦσαν ἐπικεχρισμέναι διὰ κονιάματος (εἰκ. 3). Τὰ τῶν ἄλλων πλευρῶν ἐδῶλια, λόγῳ τῆς εὐτελοῦς των κα-

Εἰκ. 4. Κατοψὶς τοῦ Βουλευτηρίου τῆς Σικυνῶνος μετὰ τὸ θεμέλιον τοῦ προστώου.

τασκευῆς, κατεστράφησαν δυστυχῶς σὺν τῇ παρόδῳ τοῦ χρόνου ὑπὸ τῶν ὑδάτων τῶν βροχῶν. Ἀφ' ἐτέρου προσεκτικῆ ἐξέτασις τῶν παλινῶν πλακῶν, αἵτινες ἐσχημάτιζον τὴν βάσιν τοῦ μεταξὺ τῶν τεσσάρων κεντρικῶν κιόνων τῆς ὑποστυλίου αἰθούσης ὑπάρχοντός ποτε κιγκλιδώματος, ἀπέδειξεν

ὅτι αὐταὶ ἔφερον κατὰ τὰς πρὸς τὸ κέντρον βλεπούσας κατακορύφους παρειάς τριῶν ἐκ τῶν τεσσάρων πλευρῶν (Νοτίας, Ἀνατολικῆς καὶ Δυτικῆς) ἐπιγραφάς, αἵτινες λόγῳ τοῦ σχήματος τῶν γραμμάτων καὶ ἰδίᾳ τοῦ ἄλφα (Δ) ἀνήκουσι πιθανώτατα εἰς τοὺς πρώτους αἰῶνας τῆς ρωμαϊκῆς κατακτίσεως. Ἴδου πῶς ἔχει τὸ κείμενον αὐτῶν (εἰκ. 4).

ΕΠΙΑΓΩ

ΩΘΕΙ - ΑΥΓΙΟ ΜΟ

ΛΕΥΘΕΡΩΘΕΙΣΑ ΕΙΣΑ

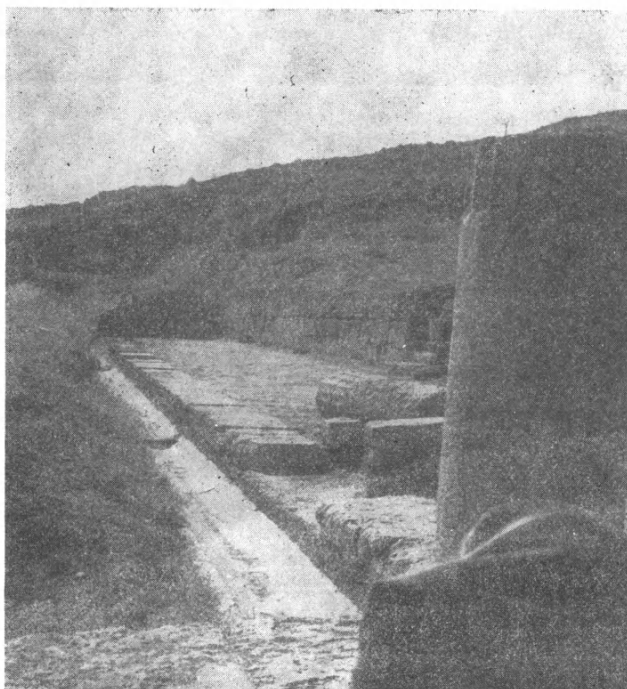
ΥΘΕΡΩ

Εἰκ. 5. Φωτογραφία καὶ πανομοιότυπα τῶν ἐπὶ τοῦ πωρίνου στυλοβάτου τοῦ Βουλευτηρίου ἐπιγραφῶν.

- 1) Νοτία πλευρὰ : ἐπὶ ἀγωγ[οθέτου].
- 2) » » : ἐλευθερ[ωθεῖσα] ὑπο . . . μο . . .
- 3) Ἀνατολικὴ πλευρὰ : ἐλευθερωθεῖσα, [τ]όδε ἢ τὸ δεύτερον).
- 4) Δυτικὴ » : ἐλευθερω[θεῖσα].

Ὡς καὶ ἄλλοτε ἔγραψα (ΠΑΕ 1951 σ. 188) τὸ Βουλευτήριον θὰ εἶχε τὴν κυρίαν αὐτοῦ εἴσοδον ἀπὸ Βορρᾶ ἤτοι ἀπὸ τοῦ μέρους τῆς ἀγορᾶς, ἡ πλευρὰ

δ° αὕτη ἐτονίζετο διὰ στοᾶς, τῆς ὁποίας ἀπεκαλύφθη τὸ ἐκ πωρίνων πλίνθων θεμέλιον πλάτους κατὰ μέσον ὄρον 2,40 μ. (εἰκ. 5) σωζόμενον σήμερον κατὰ τὸ Ἀνατολικὸν μόνον ἡμισυ αὐτοῦ, καὶ εἰς μῆκος 6.48 μ.· διότι δυστυχῶς τοῦ δυτικοῦ ἡμίσεος τοὺς λίθους ἀφῆρεσαν οἱ χωρικοὶ τοῦ Βασιλικοῦ χάριν οἰκοδομίας τῶν νεωτέρων σπιτιῶν των. Δὲν γνωρίζομεν ἐπίσης ἂν ἡ στοὰ αὕτη ἐξετείνετο καθ' ὅλον τὸ μῆκος τῆς βορείου πλευρᾶς ἢ μό-

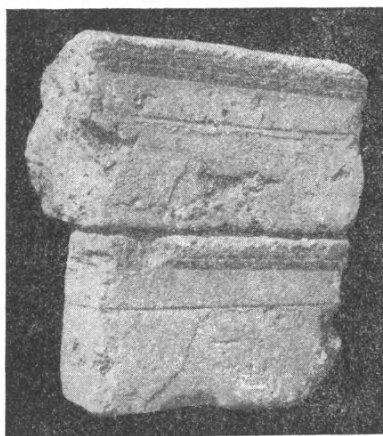
Εἰκ. 6. Ἡ ἀποκαλυφθεῖσα δυτικὴ πλευρὰ τοῦ ἄνω ἀνδῆρου τοῦ Γυμνασίου τοῦ Κλεινίου κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς ἀνασκαφῆς.

νον κατὰ τὸ μέσον ἦτοι ἐπὶ μῆκος 13 περίπου μέτρων, ὅπερ θεωρῶ πιθανώτερον.

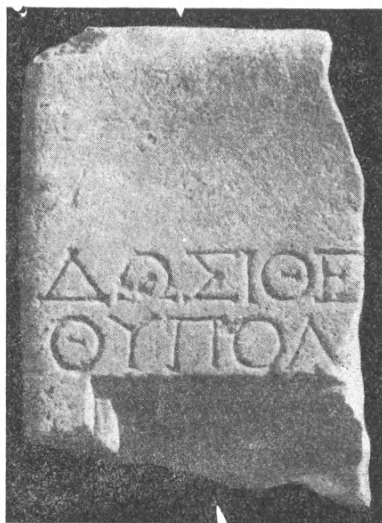
Β) Τὸ ἄνω ἄνδρην τοῦ Γυμνασίου τοῦ Κλεινίου, ὅπερ λόγῳ τῆς βαρβαρωτέρας ἐκτελέσεως τῶν ἀρχιτεκτονικῶν μελῶν του ἀποτελεῖ προφανῶς προσθήκην γενομένην κατὰ τοὺς ρωμαϊκοὺς χρόνους (τὸν 3ον πιθανῶς μ.Χ. αἰῶνα) ἀπηλλάγη διὰ τῆς ἐφετινῆς σκαφῆς τῆς καλυπτούσης αὐτὸ παχείας ἐπιχώσεως. Ὁ στυλοβάτης τῆς δυτικῆς του πλευρᾶς μετὰ τῆς συναφοῦς αὐτῷ αὐλάκος ἀποχετεύσεως τῶν ὑδάτων ἀπεκαλύφθη ὁλόκληρος (εἰκ. 6) εὐρέθῃ δὲ κατὰ

τὴν σκαφὴν πλὴν τοῦ γωνιαίου (Β.Δ.) καὶ ἕτερος μέγας κάτω σφόνδυλος δωρικοῦ κίονος, ἔχων τὸ κάτω τρίτον αὐτοῦ ἀρράβδωτον. Εὐρέθησαν ὡσαύτως καὶ δύο τεμάχια παωρίνης ἐπικρανίδος (εἰκ. 7) προσερχόμενα, λόγῳ τῆς ἐπιμελοῦς των ἐργασίας, ἐκ τοῦ ἑλληνιστικοῦ κάτω ἀνδρήρου τοῦ γυμνασίου ὡς καὶ μαρμάρινα τεμάχια ρωμαϊκῶν ἀνδριάντων καὶ τέλος τεμάχιον μαρμαρίνου φατνώματος (εἰκ. 8), φέροντος τὴν ἐξῆς, ρωμαϊκῶν χρόνων ἐπιγραφὴν :

Δωσιθέ[ου
δυπόλ[ου

Εἰκ. 7. Τεμάχια παωρίνων ἐπικράνων ἀνήκοντα εἰς τὸ κάτω ἀνδρῆρον τοῦ Γυμνασίου.

Εἰκ. 8. Θραῦσμα ἐπιγραφῆς ῥωμαϊκῶν χρόνων εὐρεθὲν εἰς τὸ ἄνω ἀνδρῆρον τοῦ Γυμνασίου.

Διαστάσεις τοῦ λίθου : μ. σ. μ. 0.26, μ. σ. πλ. 0.20, πάχος 0.082 μ.
Γράμματα μετ' ἀκρεμόνων ὕψους 0.027 μ.

Τὸ σημαντικώτερον ἀποτέλεσμα τῆς σκαφῆς τοῦ ἄνω ἀνδρήρου ὑπῆρξεν ἡ διαπίστωσις τῆς κατὰ τὸ μέσον περίπου τοῦ δυτικοῦ τοίχου του ὑπάρξεως μικρᾶς θύρας ἀνοιγούσης πρὸς δρομίσκον ἄγοντα εἰς τὸ ὀπισθεν τοῦ Γυμνασίου ἱερόν (Νυμφῶν;) οὗτινος σώζεται ἄριστα ἡ διὰ τριγωνικῶν καὶ ἄλλων κογχαρίων ποικιλλομένη κατακόρυφος βραχῶδης παρεῖα (κατατομή).

Προσθέτω ἐν τέλει, ὅτι εἰς τὸ μουσεῖον τῆς Σικυῶνος εἰσῆχθησαν ἐφέτος τὰ κάτωθι δύο ἐπιγεγραμμένα ἐκ λευκοῦ μαρμαρίου τεμάχια ἥτοι α) Στήλη ἀετοῦχος κολοβή (μ. σ. πλ. 0.20, μ. σ. ὕψ. 0.33 μ., πάχος 0.10) (εἰκ. 9),

φέρουσα κάτωθεν τοῦ αἰτώματος τὴν ἐπιγραφὴν ΤΕΡΤΙ[ος;]¹ διὰ γραμμάτων ὕψ. 0.03 μ. β) Κολοβὴ πλάξ σωζομένων διαστάσεων 0.10 × 0.08 μ. καὶ πάχους 0.04 μ. Ἡ τελευταία αὕτη ἐπιγραφὴ ἀποτελεῖ πιθανώτατα τμῆμα ἐτέρας,

Εἰκ. 9. Θραῦσμα ἐνεπιγράφου ἐπιτυμβίου στήλης εἰσαχθὲν κατὰ τὸ 1953 εἰς τὸ Μουσεῖον τῆς Σικυῶνος.

ἀπὸ μακροῦ ἐν τῷ μουσείῳ τῆς Σικυῶνος ἀποκειμένης, εἰς πλείονα δὲ τε-
μάχια διατηρουμένης χριστιανικῆς ἐπιγραφῆς μετὰ τὴν ἐπιγραφὴν ΕΦΑ
Χριστιανικῶν χρόνων· ὕψ. γραμμ. 0.02 μ. ΑΙΕΤΕ

ΔΙΟΡΘΩΣΙΣ Εἰς ΠΑΕ 1952

Ἐν σ. 395 στίχῳ 3 τῆς μεταγραφῆς τῆς χαλκῆς ἐπιγραφῆς ἀντὶ
δεῦρο ἔμολον γραπτέον δεῦρ' ἔμολον.

ΑΝΑΣΤΑΣΙΟΣ Κ. ΟΡΛΑΝΔΟΣ

¹ Τὸ λατινικὸν ὄνομα Τέρτιος (Tertius) ἀπαντᾷ ἤδη παρ' ἸΩΣΗΠΟΥ ('Ιουδ. Ἀρ-
χαιολ. 14, 10, 19) καὶ ἐν ἐπιγραφαῖς (CIG 2052, 3384, add. 3860 i, 5812, 8545 b).

Ἡ ἔρευνα ἐπεξετάθη εἰς δύο περιοχάς. Ἡ πρώτη, ἐν αὐτῷ τῷ συνοικισμῷ τῆς Προνοίας, περιελάμβανε δύο τομεῖς. Ὁ μὲν εἷς, ἐν τῷ οἰκοπέδῳ Τριανταφύλλου (πρώην Καρύδη) ὅπισθεν (ἀνατολικῶς) τοῦ ἀνεγειρομένου νοσοκομείου Ναυπλίου, εἰς ἑκατὸν περίπου μέτρων ἀπόστασιν ἀπ' αὐτοῦ, παρὰ τὴν τότε οἰκοδομουμένην οἰκίαν Γκιόζου, ἐπέτυχε κυρίως τὴν ἀνεύρεσιν ταφῶν ἐν πίθοις καὶ πυρῶν τῶν ὑστέρων γεωμετρικῶν χρόνων. Ὁ δ' ἕτερος, διὰ δοκιμαστικῶν τάφρων ἀνοιγείσων ἐπὶ τῶν πεζοδρομίων τῆς ὁδοῦ 25ης Μαρτίου, τῆς κεντρικῆς ἀρτηρίας τῆς Προνοίας, ἔδειξε τὴν ὑπαρξιν πυκνῶν ταφῶν ἐντὸς ἀπλῶν λάκκων ἐν τῷ ἐδάφει ἔσκαμμένων, ἀναγομένων καὶ τούτων εἰς τοὺς γεωμετρικοὺς χρόνους.

Ἡ δευτέρα περιοχή κεῖται ἔξωθι τοῦ οἰκισμοῦ τῆς Προνοίας, ἀνατολικώτερον, ἐπὶ τῆς νοτίου κλειτύος τῆς πρὸς ἀνατολὰς προεκτάσεως τοῦ βουνοῦ τοῦ Παλαμηδίου, ἔνθα, ἐντὸς ἐλαιῶνος, ἐκτείνεται ἡ παλαιότερον ἀνεσκαμμένη μυκηναϊκὴ νεκρόπολις τῆς Ναυπλίας, ἐκ τῶν ἀνεφγμένων θαλαμειδῶν τάφων τῆς ὁποίας ἡ τοποθεσία ἔλαβε τὸ ὄνομα *λαγούμια*.

Μικροτέρας σημασίας ἔρευναι ἐγένοντο ἀλλαχόσε, ὧν αἱ ἀξιολογότεραι μνημονεύονται ἐν συντομίᾳ ἐν τέλει.

ΤΟΜΕΥΣ Α'.

ΤΑΦΑΙ ΕΝ ΠΙΘΟΙΣ

Κατὰ τὴν διάνοξιν ἀσβεστολάκκου πλησιέστατα τῆς τότε ἀνεγειρομένης οἰκίας Γκιόζου ἐνεφανίσθησαν τέσσαρες πίθοι, ὧν δύο καὶ μερικῶς ἀπεκόπησαν. Ἐκ τῶν χωμάτων τοῦ ἀσβεστολάκκου ὁ μικρὸς Σαράντος Καραχάλιος συνέλεξεν ὀλίγα τεμάχια, παραδοθέντα διὰ τοῦ πατρός του, ἐξ ὧν καὶ ἀπετελέσθη ἑλλιπὴς πρωτοκορινθιακὴ¹ κοτύλη καὶ τὸ ἄνω μέρος ἀρυβάλλου.

Ἡ ἀνασκαφὴ ἀπέβλεψε μόνον εἰς τὴν πλήρη ἀποκάλυψιν τῶν εὗρεθέντων πίθων. Ἡ νεωτέρα ἐπίχωσις ἀπετελεῖτο ἀπὸ σκοτεινόχρωμα μαλακὰ χρώματα («μπόσικα») μὲ λείψανα τῆς Τουρκοκρατίας, ἐν οἷς αἱ χαρακτηριστικαὶ πῆλιναι καπνοσύριγγες (τσιμπούκια) ἀλλὰ καὶ τινα νεώτερα, τοῦ πα-

¹ Τὸ σχῆμα τοῦτο μὲ ζῶνην θεόντων ζώων (κυνῶν, συνήθως πρὸς τ' ἀριστερὰ βαινόντων) ἀνήκει εἰς ὕστερον πρωτοκορινθιακὸν τύπον (PAYNE, *Necrocorinthia* σ. 23 εἰκ. 9c), ὅστις φθάνει μέχρι καὶ τῆς μεταβατικῆς περιόδου. Βλ. WEINBERG, *Corinth VIII* πίν. 23 ἀριθ. 160 (πρβλ. καὶ ἀριθ. 159 καὶ 161) ἐκ φρεάτος μὲ περιεχόμενα χρονολογούμενα ἀπὸ τοῦ τρίτου τετάρτου τοῦ 7ου π.Χ. αἰῶνος κυρίως (ὀλίγα ἐνωρίτερον, βλ. αὐτ. σ. 45).

ρελθόντος αἰῶνος. Φαίνεται ὅτι ὑπῆρχεν ἐδῶ μουσουλμανικὸν νεκροταφεῖον (περὶ τοῦτου ὑπάρχει καὶ ἀόριστος ἀνάμνησις παρὰ τοῖς περιοίκοις), διότι ἐπὶ τῆς ἐπιφανείας εὗρέθη τμήμα μαρμαρίνης στενῆς στήλης μὲ ἐπιπεδόγλυφον διάκοσμον μουσουλμανικῆς τέχνης.

Τὸ ἀρχαῖον ἔδαφος διεκρίνετο σαφῶς ἀπὸ τὴν νεωτέραν ἐπίχωσιν ἐκ τῆς σκληρᾶς συστάσεως αὐτοῦ καὶ τοῦ ξανθοῦ χρώματος τῶν χωμάτων. Τὸ στρώμα τοῦτο παρουσίαζεν ἐνίοτε διακοπὰς πεπληρωμένας διὰ χωμάτων τῆς ἐπίχωσης. Πιθανώτατα αὗται δέον ν' ἀποδοθῶσιν εἰς λάκκους (τάφων, ἴσως καὶ δένδρων) τοῦ τουρκικοῦ νεκροταφείου. Δύο τῶν τομῶν τούτων στενομήκεις καὶ κανονικῶς ὀρθογώνιοι, μὲ κάθετα τοιχώματα, δύνανται νὰ θεωρηθῶσιν ὡς ἐγκοπαὶ ἐξ ἐμπεπηγμένων στηλῶν.

Πάντες οἱ πίθοι εἶχον κατεύθυνσιν ἀνατολικοδυτικὴν¹, μὲ τὸ στόμιον (καὶ τὴν κεφαλὴν τοῦ νεκροῦ) πρὸς δυσμὰς, ἦσαν δὲ ἀκριβῶς παράλληλοι μεταξύ των, πλὴν τοῦ πίθου III ἔχοντος μικρὰν ἀπόκλινσιν πρὸς τὰ ΝΑ. Ἐκτὸς τοῦ μικροτέρου πίθου II οἱ λοιποὶ τρεῖς ἦσαν τοῦ βληματοσχήμου τύπου, κυλινδρικοὶ μὲ δξυνομένην ἀπόληξιν, γνωστοῦ ἐξ Ἀργους (πρβλ. BCH 78 [1954] σ. 179 εἰκ. 40) μὴ ἐμφανιζομένου ὅμως εἰς Τίρυνθα.

Διὰ τὴν ἐναπόθεσιν τῶν πίθων εἶχον ἀνοιγῇ λάκκοι ἐλάχιστα εὐρύτεροι τούτων εἶχε δὲ ἐξασφαλισθῇ ἡ σταθερὰ θέσις αὐτῶν διὰ λίθων τοποθετημένων κάτω κολλητὰ πρὸς τὸ χεῖλος καὶ ἄνω εἰς τὰ πλάγια, ἔνθα σχηματίζεται γωνία μεταξύ τῶν ὀρθίων τοιχωμάτων τοῦ λάκκου καὶ τῆς καμπύλης ἐπιφανείας τῶν πίθων. Εἰς μίαν μάλιστα περίπτωσιν ὁ λάκκος ἄνω ἦτο βραχύτερος τοῦ πίθου. Φαίνεται ὅτι ὁ πίθος εἶχε καταβιβασθῇ κεκλιμένος, ὥστε ἡ δξεία ἀπόληξις αὐτοῦ εἰσεχώρησε πρῶτη καί, ἀφοῦ ὠθήθη κατὰ τὸ δυνατόν, ἀφέθη ἔπειτα νὰ πατήσῃ καὶ τὸ πρὸς τὸ στόμιον μέρος αὐτοῦ.

Ὁ τρόπος οὗτος ἐναποθέσεως καθίσταται ἔτι ἐμφανέστερος εἰς μικρότατον σχετικῶς λάκκον ἀνορυχθέντα διὰ τὴν τοποθέτησιν ταφικοῦ ἀμφορέως, ὅστις μόνον λοξῶς ἠδύνατο νὰ εἰσχωρήσῃ ἐν αὐτῷ. Ἀκόμη καὶ διὰ τὸ κάλυμμα τοῦ πίθου (βλ. κατωτέρω) ἀφήνεται ἡ ὥρος στενότητος, μόλις ἐπαρκῶν διὰ τὴν ἐνσφήνωσίν του. Ἐνίοτε τὸ ὄρυγμα δὲν εἶναι ὀρθογώνιον, ἀλλ' ἡ ἑτέρα τῶν στενῶν πλευρῶν λαμβάνει τριγωνικὸν σχηματισμὸν ἀντιστοιχοῦντα πρὸς τὴν κωνικὴν ἀπόληξιν τῶν πίθων.

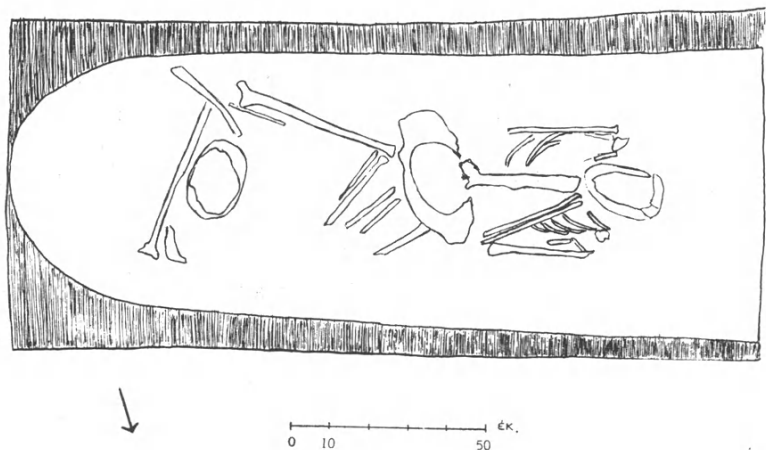
Ὅλη αὕτη ἡ φειδῶ εἰς τὰς διαστάσεις τῶν λάκκων ὀφείλεται ἀσφαλῶς εἰς τὴν ἐπιθυμίαν μεῖζονος σταθερότητος τῶν ἐν αὐτῷ πίθων.

Τὸ στόμιον τοῦ μόνου ἀνεπάφου πίθου (III) ἐκαλύπτετο διὰ πλακὸς

¹ Ἡ κατεύθυνσις αὕτη εἶναι συχνοτάτη εἰς γεωμετρικοὺς τάφους, βλ. KÜBLER, Kerameikos V, I σ. 17 ὑπόσημ. 47.

ψαμμολιθικῆς¹, ἀκανονίστως κεκομμένης. Διὰ τὴν τοποθέτησίν της εἶχεν ἀφεθῇ μόλις ὁ ἀπαιτούμενος χώρος, ὥστε καὶ αὕτη ἐσφηνουῖτο σφικτότατα. Ἄλλη ὁμοία πλάξ ἀπερριμμένη ἐδείκνυνεν ὅτι καὶ ὁ πίθος I ἐφράσσετο κατὰ τὸν αὐτὸν τρόπον, ἐνῶ τὸ στόμιον τοῦ ἀμφορέως II ἔκλειε πῆλινος κυκλικὸς δίσκος, πάχους 0,03 μ., λοξῶς ἀποκεκομμένος κατὰ τὴν στενὴν πλευράν.

Πίθος III. Ἐν τῇ μόνῃ ταφῇ, ἣτις εἶχε παραμείνει ἄθικτος, εὐρέθησαν οἱ σκελετοὶ δύο νεκρῶν (εἰκ. 1). Ὁ εἷς τούτων, προφανῶς ὁ παλαιότερος, ἔκειτο ἐν μείζονι ἀταξίᾳ μετὰ τὴν κεφαλὴν πρὸς τὸν πυθμένα καὶ τοὺς πόδας πρὸς τὸ στόμιον τοῦ πίθου, ἐνῶ ὁ δεύτερος εἶχεν ἐναποτεθῇ

Εἰκ. 1. Διπλὴ ταφὴ ἐν τῷ πίθῳ III.

ἀντιστρόφως — καὶ κανονικώτερον —, ἀμφοτέρων δὲ οἱ πόδες συνεπλέκοντο².

Τὰ ἐν τῷ πίθῳ ἀντικείμενα συνίσταντο μόνον εἰς 3-4 ἀσήμαντα ὄστρακα, τυχαίως ἀσφαλῶς διεισδύσαντα, δύο κιτρίνας χάνδρας καὶ τεμάχια σιδηρῶν περονῶν, κακῶς διατηρούμενα, παρὰ τοὺς ὥμους τοῦ καλύτερου σφισμένου σκελετοῦ. Εἶναι δηλαδὴ πρόδηλον ὅτι ταῦτα δὲν ἀπετέλουν καθαντὸ κτερίσματα, ἀλλὰ μέρος τῆς ἐνδυμασίας τοῦ τεθνεῶτος.

ΤΑΦΗ ΕΝ ΤΩΙ ΕΔΑΦΕΙ

Ἐκτὸς τῶν ἐν πίθοις ταφῶν εὐρέθη καὶ ταφὴ ἐντὸς τοῦ ἐδάφους, περιβαλλομένη ὑπὸ περιχειλώματος ἐξ ἐρυθροποῦ πηλοῦ πάχους 0.125 κ.μ. ὁ. σχηματίζοντος στενόμηκες ὀρθογώνιον ἐσωτερικοῦ πλάτους 0.30 μ. Μικρὰ

¹ Λίθος ἔκλειε τὸ στόμιον ταφικῶν ἀγγείων καὶ ἐν Τίρυνθι· βλ. Tiryns I σελ. 132 τάφ. 30, 31 (εἰκ. 7) καὶ 35.

² Δύο νεκροὺς περιεῖχε καὶ πίθος ἐν Ἀργεῖ· βλ. BCH 78 (1954-I) σ. 178.

ὑπολείμματα ἀνθρώπων παρατηρήθησαν παρὰ τὰ γόνατα καὶ εἰς ἄλλα σημεία τοῦ τάφου, χωρὶς ὅμως καὶ ὁ σκελετὸς νὰ φέρῃ ἔχνη καύσεως.

Ὅτι ταῦτα δὲν ἦσαν ἴσως τυχαῖα, ἐφάνη ἐκ τῶν πυρῶν, αἵτινες ἀπεκαλύφθησαν πλησιέστατα τῶν τάφων καὶ τῶν ὁποίων ἀκολουθεῖ ἀμέσως περιγραφή. Σημειωτέον ὅτι ἐκτὸς τῶν ἐντετοπισμένων πυρῶν παρατηρήθησαν καὶ ἄλλα λείψανα καύσεως, μᾶλλον διεσκεδασμένα.

ΠΥΡΑΙ

Αὗται ἐκαλύπτοντο ὑπὸ κανονικοῦ στρώματος μικρῶν λίθων ἀναμειξ μετὰ μεγάλων χαλίκων. Ἡ πυρὰ εἶχε τελεσθῇ ἐντὸς κυκλικοῦ λάκκου διαμέτρου 1.50 μ. καὶ βάθους 0.40—0.50 μ. Εἰς τὰ χώματα τοῦ λάκκου περιείχοντο ἀφθονα τεμάχια (ὑστερογεωμετρικῶν) ἀγγείων, οὐδέποτε σχεδὸν συγκολλώμενα μετὰξὺ των. Ὑπῆρχον προσέτι θαλάσσια κελύφια καὶ ὀστᾶ, ἐν οἷς τινα ἀνεγνωρίσθησαν ὡς ἐκ ζώων προερχόμενα. Εἰς ὁρισμένον σημεῖον τὰ ὀστᾶ ἦσαν ἰδιαζόντως ἀφθονα. Μνημονευτέα καὶ ἡ ἐν τῇ πυρᾷ ἀνεύρεσις τριῶν ὄγκων σκωρίας σιδήρου. Ἐπὶ τοῦ πυθμένος τῶν πυρῶν ἐφάνησαν ὀλίγοι μεγάλοι λίθοι καὶ λεπτοτάτη ἄμμος. Τεμάχια ἀνθρώπου, καίτοι μικρὰ καὶ μᾶλλον ἀραιά, δὲν ἔλειπον ἐξ ὅλης τῆς πυρᾶς.

Κατὰ τὸ νότιον ἄκρον τῆς μιᾶς πυρᾶς εὐρέθη τεμαχισμένος κατὰ χώραν τριποδικὸς ἀμφορεύς (εἰκ. 2) μετὰ τὸ στόμιον πρὸς τὰ ἔξω.

Τὰ τεμάχια ἔφερον σαφέστατα ἔχνη καύσεως, ὁμοῦ δὲ μετ' αὐτῶν εὐρέθησαν ὀλίγα τεμάχια κρανίου παιδός. Ἀναμειξ μετὰ τοῦ τριποδικοῦ ἀμφορέως ἔκειντο, μᾶλλον ἐσκεδασμένα, τὰ τεμάχια τ' ἀποτελέσαντα τὸν ταφικὸν ἀμφορέα.

Πλησιέστατα τῆς μιᾶς τῶν πυρῶν εὐρέθη τμήμα τοίχου ἐπιμελεημένης κατασκευῆς, μόλις εἰς 0,25 μ. βάθος ὑπὸ τὴν σημερινὴν ἐπιφάνειαν, ἀλλ' ἐν στρώματι ἀρχαίῳ. Οὗτος ἔχει μῆκος 2,10 μ. καὶ λάτος 0,30 μ.

Εἰκ. 2. Τριποδικὸς γεωμετρικὸς ἀμφορεύς.

Ἐκτὸς ἀφθόνων τεμαχίων καὶ τῶν δύο ἀμφορέων ἡ πυρὰ ἔδωκε μόνωτον κύπελλον, βαθὺν σκύφον καὶ τεμάχια τρίτου ἀμφορέως.

ΤΟΜΕΥΣ Β'.

Ὁ τομεὺς Β ἐκτείνεται κατὰ μήκος τοῦ μεσαίου τμήματος τῆς ὁδοῦ 25ης Μαρτίου, τῆς κεντρικῆς ἀρτηρίας τῆς Προνοίας, ἐπὶ τῶν πεζοδρομίων τῆς ὁποίας ἠνοίγησαν δοκιμαστικαὶ τάφροι. Ἡ ἔρευνα ὠρμήθη ἐκ βεβαιωμένων πληροφοριῶν ὅτι ἐκεῖ κατὰ τὴν ἀνόρυξιν ὑπονόμων εὐρέθη μέγας ἀριθμὸς σκελετῶν. Λυκῆθιον δὲ γεωμετρικὸν καὶ τεμάχιον μεγάλου εἰδωλίου ζώου ἐκ τῶν ἐργασιῶν τούτων προερχόμενα μοὶ παρεδόθησαν τῇ ὑποδείξει τοῦ γραμματέως τοῦ Δήμου Ναυπλιέων Μαν. Τερζάκη.

Ἐσκάφησαν ἐν συνόλῳ τέσσαρες στενομήκεις τάφροι, ἀνὰ δύο ἐπὶ ἑκατέρας πλευρᾶς τῆς ὁδοῦ. Ἡ εἰκὼν τῆς ἀνατολικωτέρας κατὰ τὴν βόρειον πλευράν, τῆς μᾶλλον γειτνιαζούσης πρὸς τὸν ταφικὸν χῶρον τοῦ τομέως Α, ὑπῆρξε καὶ ἡ χαρακτηριστικώτερα.

Ἡ ἐν αὐτῇ ἀκολουθία τῶν στρωμάτων ἔχει ὡς ἑξῆς: Τὸ ἀνώτατον στρώμα, πάχους 0,10—0,20 μ., συνίσταται ἐκ σκοτεινοχρῶμων χωμάτων τῆς ἐπιφανείας. Ὑπ' αὐτὸ διήκην ἀνισοπαχεῖς ἐπίσης στρώμα ἄμμου. Ἀπὸ 0,25—0,50 μ. ὑπῆρχε στρώμα ἀνοικτοκαστάνου χρώματος. Ὑπ' αὐτὸ μέχρι 0,80 μ. εὐρίσκοντο «μπαζώματα» περιέχοντα λίθους καὶ κεράμους. Τέλος ὑπὸ τὰ 0,80 μ. συνηντῶντο μαλακὰ καστανὰ χρώματα, περιέχοντα ἀραιὰ γεωμετρικὰ ὄστρακα.

Ἐκεῖ, περὶ τὰ 0,80 μ. ὑπὸ τὴν σημερινὴν ἐπιφάνειαν, ἐφάνη ταφὴ ἐν τῷ ἐδάφει. Εἰς βάθος δὲ 1,40 μ. εὐρέθησαν τρεῖς σκελετοὶ ἐντὸς λάκκων ὀρθογωνίων μὲ κατεύθυνσιν παράλληλον μεταξὺ τῶν (Α—Δ).

Γεωμετρικὰ ὄστρακα, σχετικῶς ἄφθονα, παρατηρήθησαν ἐπίσης ἐν τῇ κατὰ τὸ ἔναντι πεζοδρόμιον καὶ εἰς τὸ αὐτὸ ὕψος σκαφεῖση τάφρῳ, χωρὶς ὅμως ν' ἀνευρεθῶσι ταφαί, ἐκτὸς ὁστῶν τινων κατὰ τὸ ἕτερον πέρας. Κατὰ τὸ ἀνατολικὸν τέρμα τεμάχια ἀγγείων μετὰ λίθων καθιστῶσι πιθανὴν τὴν παρουσίαν πυρᾶς, ὁμοίας πρὸς τὴν τοῦ τομέως Α.

Ἄλλη τάφρος δυτικώτερον, ἐπὶ τοῦ βορείου πεζοδρομίου, ὑπῆρξεν ἀρνητικὴ εἰς ἀποτελέσματα, καθ' ὅτι ἐνέτυχεν ἐπὶ λειψάνων τοίχων καὶ γεμισμάτων λίθων ἐκ παλαιᾶς οἰκίας προερχομένων.

ΕΡΕΥΝΑΙ ΕΝ Τῇ ΜΥΚΗΝΑΪΚῃ ΝΕΚΡΟΠΟΛΕΙ

Ἐπ' εὐκαιρίᾳ τῶν ἐν τῷ οἰκισμῷ τῆς Προνοίας ἀνασκαφῶν ἀνελήφθη καὶ μικρὰ ἔρευνα ἐν τῇ μυκηναϊκῇ νεκροπόλει. Αὕτη, γνωστὴ ἐκ

τῶν ἀνασκαφῶν τοῦ ΚΟΝΔΑΚΗ¹, τοῦ LOLLING² καὶ τοῦ ΣΚΙΑ³, κεῖται ἐπὶ τῆς βορείου κλειτύς τῆς ἀνατολικῆς προεκτάσεως τοῦ Παλαμηδίου, ἑξικνουμένη πρὸς δυσμὰς πλησιέστερα τῆς πρώτης κάμψως τῆς παλαιᾶς τεθλασμένης ὁδοῦ τῆς ἀνερχομένης εἰς τὸ φρούριον. Ἡ κλειτύς αὕτη χωρίζεται διὰ χειμαρρίσκου ἀπὸ τοῦ ἔναντι ὑψώματος, κατὰ τὸ δυσμικὸν πέρας τοῦ ὁποῖου εὐρίσκεται ἡ ἐκκλησία τῆς Εὐαγγελιστρίας.

Ἡ νεκρόπολις διακρίνεται εἰς δύο κυρίως συστάδας, τὴν κάτω καὶ τὴν ἄνω, χωριζομένης οὐχὶ μόνον διὰ τῆς ὑψομετρικῆς των διαφορᾶς ἀλλὰ καὶ ἀπὸ μικρὸν ἐπικλινέστατον χείμαρρον σχηματιζόμενον κατὰ τὸ βαθύτερον μέρος πτυχώσεως τῆς κλειτύς.

Ἡ κάτω συστὰς ἑξικνεῖται μέχρι τοῦ προαναφερθέντος δυτικωτάτου σημείου παρὰ τὴν πρὸς τὸ Παλαμήδι ὁδὸν καὶ φθάνει χαμηλὰ μέχρι τῆς ρίζης σχεδὸν τῆς κλειτύς, ὑπεράνω τῶν ἀποκρήμνων ὀχλῶν τοῦ στενοῦ χειμάρρου, ὅστις χωρίζει ταύτην ἀπὸ τοῦ ἔναντι ὑψώματος, ἔνθα ἡ Εὐαγγελίστρια, κεῖται δὲ ἐντὸς ἑλαιῶνος τοῦ Ναυπλιέως Σταύρου Μουτζουρίδου.

Οἱ τάφοι εἶναι ἑσκαμμένοι ἐντὸς πωρολίθου εὐχερῶς μᾶλλον θρυπτομένου.

Ἀμφότεραι αἱ συστάδες χαρακτηρίζονται ἀπὸ τὴν μεγίστην πυκνότητα καὶ τὴν κανονικότητα τῆς διατάξεως τῶν τάφων κατὰ ὀριζοντίους, σχεδὸν εὐθυγράμμους, σειράς.

Ἄλλοι τάφοι, ὀλιγώτεροι, παρετηρήθησαν καὶ ἐπὶ τῆς ἔναντι κλειτύς, πλησίον δ' αὐτῶν ὄστρακα ἐπὶ τῆς ἐπιφανείας, ἐμβάλλοντα τὴν ἰδέαν ὅτι ἐνταυθαῖα ποὺ ἔκειτο ὁ μυκηναϊκὸς οἰκισμός.

Ἡ κατὰ τὴν μυκηναϊκὴν νεκρόπολιν ἡμετέρα ἔρευνα περιορίσθη εἰς τὴν κάτω συστάδα τῶν τάφων. Βασισθεὶς δὲ εἰς τὴν πεποίθησιν ὅτι πανταχοῦ ἡ πυκνότης τῶν τάφων ἔδει νὰ εἶναι ἡ αὐτή, ἥτοι ἡ μεγίστη δυνατή, ἔσκαψα εἰς ἐκεῖνα τὰ σημεῖα, ἔνθα μεταξὺ δύο ἀνεωγμένων τάφων καταλείπεται μεῖζον τοῦ συνήθους (καὶ τοῦ ἀπαιτουμένου) κενόν. Καὶ πρῶματι δὲν διεφύσθη, ἀσχέτως τῆς μηδαμινῆς εἰς εὐρήματα ἀποδόσεως.

Ἀρχόμενος ἐκ δυσμῶν καὶ κάτω ἠρεύνησα τοὺς ἑξῆς κατὰ σειρὰν τάφους:

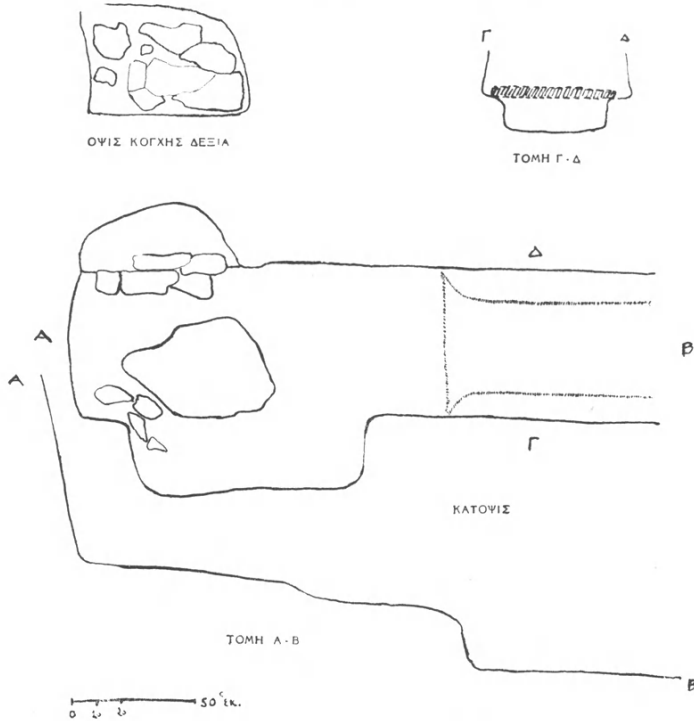
Ι) **Μ. Τ. 23.** Εἰκ. 3. Εἰς 3,50 μέτρα ἀνατολικῶς τοῦ βορειοδυτικωτέρου τῶν τάφων (ὅστις ἔχει μεγίστην κόγχην κατὰ τὸ ἀριστερὸν τοῦ δρόμου) διεπίστωσα τὴν ὑπαρξιν δρόμου ἑτέρου, ἀσκάπτου τάφου. Ἡ ἀνασκαφὴ ἔφερε παράδοξα ἀποτελέσματα: Ὁ δρόμος, βραχύς (2,50 μ.) καὶ ἀβαθής, σχηματίζει κατὰ τὸ πρῶτον μέτρον τοῦ μήκους του «πατούραν» ἥτοι βαθμίδα λελαξευμένην κατὰ μῆκος τῶν πλευρῶν, προφανῶς πρὸς στήριξιν

¹ Ἀθήγιον VII (1878) σ. 183, VIII (1879) σ. 411, 515, 517.

² AM V (1880) σ. 145.

³ ΠΑΕ 1892 σ. 52-54.

καλύμματός τινος. Πράγματι, εἰς τὴν ἐπίχωσιν εὗρέθη πλάξ ἐκ σκληροῦ τεφροχρόου λίθου πλάτ. 0.48 καὶ μεγ. μήκ. 0.28, πάχ. δὲ 0.03—0.035 μ. Τὸ πλάτος εἶναι τὸ ἀρμόζον διὰ στήριξιν ἐπὶ τῶν ἐκατέρωθι βαθμίδων, ὡς ἡ τομὴ τῆς εἰκ. 3 παραστατικῶς δεικνύει. Ἐκεῖ ἔνθα λήγει καὶ ἡ πατούρα, τὸ δάπεδον τοῦ δρόμου ἀνέρχεται ἀποτόμως κατὰ 0.20 μ. (βλ. κατὰ μῆκος τομὴν εἰκ. 3), οὕτως ὥστε ὁ σχηματιζόμενος ταφίσκος, περὶ τῆς ὑπάρξεως τοῦ ὁποίου—παρὰ τὴν ἔλλειψιν εὐρημάτων καὶ οἰωνδήποτε λειψάνων—δὲν

Εἰκ. 3. Μυκηναϊκὴ νεκρόπολις: Μ. Τ. 23.

ἀπομένει ἀμφιβολία, νὰ κλείηται καὶ κατὰ τὴν ἀντίστοιχον στενὴν πλευράν.

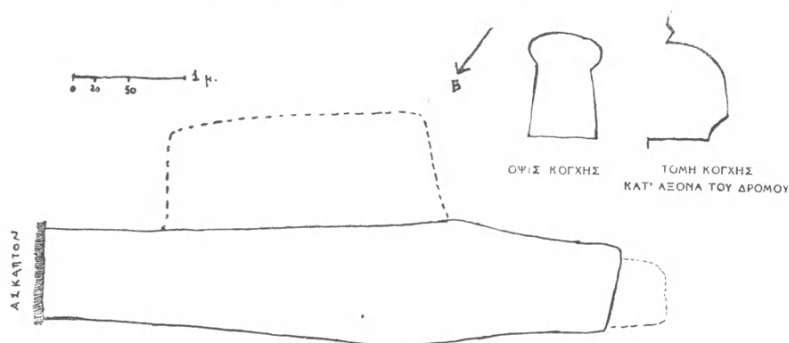
Εἰς ἀπόστασιν 0,30 μ. πέραν τοῦ τέρματος τοῦ ταφίσκου τούτου κατὰ τὴν ἀριστερὰν παρεῖαν τοῦ δρόμου σχηματίζεται κόγχη μήκ. 1.00 μ. καὶ πλ. 0.30 μ. μερικῶς φρασσομένη ἀπὸ ἓνα μεγάλον καὶ τινες μικροὺς λίθους. Κατὰ τὸ δεξιὸν τέρμα τοῦ δρόμου ἐσχηματίζετο ἑτέρα μικροτέρα κόγχη, κλειομένη διὰ τοιχαρίου, προφανῶς ἀπαραβιάστου, ὡς δεικνύει καὶ τὸ σχεδιάσμα τῆς εἰκ. 3.

Ἐν τούτοις οὐδὲν ἀπολύτως εὗρέθη ἐντὸς ταύτης. Ὁ τάφος οὗτος

ἔστερεῖτο θαλάμου¹. (Πρβλ. Μ. Τ. 22 καὶ βλ. γενικὰς παρατηρήσεις εἰς τὸ τέλος).

II) **Μ. Τ. 21.** Ὁ τάφος οὗτος εὐρίσκεται περὶ τὸ μέσον τῆς ἄνω σειρᾶς τῆς ἐρευνηθείσης κάτω συστάδος.

Καὶ ὁ τάφος οὗτος περιορίζεται μόνον εἰς τὸν δρόμον μῆκ. 4.10 μ. (ἐπὶ τοῦ δαπέδου· κατὰ τὴν ἄνω ἐπιφάνειαν ἔφθανε τὰ 5.60 μ.) καὶ πλάτ. 0.65 — 0.95 μ. Κατὰ τὸ μέτωπον τοῦ δρόμου φαίνεται, ἀντὶ τοῦ συνήθους πώρου, σκληρὸς ἀσβεστόλιθος, ὅστις καὶ ἠμπόδισε τοὺς κατόχους τοῦ τάφου νὰ λαξεύσουν τὸν θάλαμον. Ἀκόμη καὶ σήμερον εἶναι φανεραὶ αἱ προσπάθειαι τῶν ἀνθρώπων ἐκείνων νὰ ἀποφύγουν τὸν βράχον σκάπτοντες ὅσον τὸ δυνατόν χαμηλότερον, μήπως ἀνεύρουν πάλιν στρῶμα πωρολίθου· εἰς ἓν ἡ δύο

Εἶκ' 4. Μυκηναϊκὴ νεκρόπολις Μ. Τ. 22.

σημεῖα μάλιστα διακρίνονται ἀπέλπιδες δοκιμαὶ λαξεύσεως τοῦ ἀσβεστόλιθου.

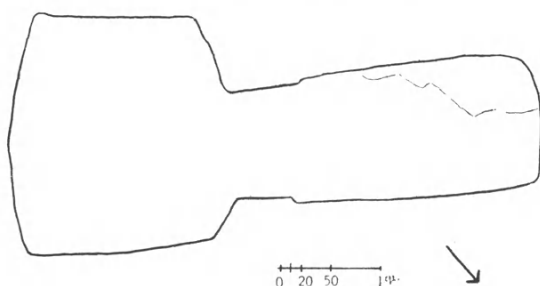
Ἡ παρουσία τοῦ σκληροῦ ἀσβεστόλιθου ὁμοῦ μετὰ τοῦ πώρου δίδει τὴν εἰκόνα τοῦ ὅλου τοπίου τῆς νεκροπόλεως. Ἐνῶ εἰς τὰ χαμηλότερα ὑπάρχει ἱκανόν, καίτοι ἀκανόνιστον, στρῶμα πώρου, ὁ ἀσβεστόλιθος κυριαρχεῖ ἀποκλειστικῶς τῶν ἀνωτέρων τμημάτων τοῦ ὑψώματος. Διὰ τοῦτο καὶ ἡ κάτω συστάς εἶναι σχετικῶς περιορισμένη, συναντήσασα εἰς μικρὸν ὕψος (ὅπως ἔδειξεν ἡ πικρὰ πείρα τοῦ περιγραφομένου τάφου) σκληρὸν ἀσβεστόλιθον μόνον, ὥστε παρουσιάσθη ἡ ἀνάγκη τῆς δημιουργίας νέας συστάδος (ἀφοῦ δὲν ἦτο δυνατόν νὰ ἐπεκταθῇ ἡ ὑφισταμένη).

III) **Μ. Τ. 22.** Κεῖται ἀμέσως πρὸς ἀνατολὰς τοῦ προηγουμένου καὶ κατὰ τι ὑψηλότερον. Καὶ τούτου δὲν ἠνοίχθη θάλαμος, οὐχὶ ὅμως διὰ τεχνικὴν ἀδυναμίαν. Ἀντ' αὐτοῦ, ἐκεῖ ἔνθα θὰ ἠεὐρίσκετο τὸ ἄνω μέρος

¹ Ἀνάλογος τάφος ἄνευ θαλάμου εἶχεν εὑρεθῇ καὶ εἰς Ζυγουριές τῆς Κορινθίας (BLEGEN, Zygouries, σ. 65 τάφ. XXV), ἔνθα καὶ ταφὴ καλυπτομένη διὰ πλακὸς φαίνεται ὅτι εἶχε γίνεи, ὡς δεικνύεται ἐκ τῆς ἀνευρέσεως ἀγγείου κάτωθι πωρίνης πλακός.

τῆς θύρας, κατὰ τὸ μέτωπον τοῦ δρόμου, ἐλαξεύθη μικρὰ κόγχη (βλ. εἰκ. 4), ἔνθα ἀνευρέθησαν ἑλλιπέστατα ὑπολείμματα σκελετοῦ.

Τοῦ δρόμου τὸ μῆκος δὲν εἶναι γνωστόν, διότι τμῆμα τούτου, κατὰ τὸ σημεῖον ἐνάρξεως, ἔμεινεν ἄσκαπτον ὥς ἐκ τῆς ἐπ' αὐτοῦ φυτευθείσης ἐλαίας. Τὸ ἀνασκαφὲν τμῆμα, ἀσφαλῶς τὸ μέγιστον τοῦ ὅλου, ἔχει μῆκ. 4.60 μ. (κάτω) 5.05 μ. (ἄνω). Κατὰ τὴν ἀριστερὰν αὐτοῦ παρεῖαν εἶχεν ἀνοιγῇ πελωρία κόγχη, τῆς ὁποίας ἡ ὀροφή εἶχε καταπέσει. Τετραγμένη παλαιόθεν, οὐδὲν περιεῖχεν. Αἱ διαστάσεις τῆς κόγχης ταύτης (μῆκ. 1.80 μ., βλ. εἰκ. 4) εἶναι παραπλήσιαι τῆς ἀνωτέρω μνημονευθείσης κατὰ τὸν βορειοδυτικώτερον τῶν τάφων, παλαιότερον ἀνεσκαμμένον.

ΚΑΤΟΨΙΣ ΦΡΕΑΤΟΕΙΔΟΥΣ ΤΑΦΟΥ

Εἰκ. 5.

IV) *Φρεατοειδὴς τάφος* (εἰκ. 5). Ἀνατολικώτερον τοῦ προηγουμένου εὐρίσκεται ἕτερος, ἀνεσκαμμένος ἤδη, τάφος. Τὸ κενὸν μεταξύ τούτου καὶ τοῦ ἔτι ἀνατολικώτερον κειμένου ἐφαίνετο μείζον τοῦ συνήθους καὶ προέβην, ὥς καὶ ἀλλαχοῦ, εἰς τὴν διάνοξιν δοκιμαστικῆς τάφρου. Ταχέως διεπιστώθη λάξευμα ἐν τῷ μαλακῷ βράχῳ, τὸ ὁποῖον, ὅσον ἠκολουθεῖτο, ἐδεικνύετο διάφορον τοῦ ἀνοίγματος δρόμου. Τελικῶς ἐφάνη ὅτι ἐσχηματίζετο ὀρθογώνιον ὄρυγμα κατερχόμενον εἰς βάθος καὶ μετ' ὀλίγον κατέστη σαφὲς ὅτι ἐπρόκειτο περὶ φρεατοειδοῦς τάφου, τύπου γνωστοῦ κυρίως ἐκ Κνωσοῦ (πρβλ. κατωτέρω γενικὰς παρατηρήσεις).

Τὸ ὄρυγμα, στενόμενης, μὲ τὸν μεγάλον ἄξονα Α—Δ, ἔχει μῆκ. 3 μ. καὶ πλάτ. 1.10—1.40 μ. Λόγω τῆς ἰσχυρᾶς κλίσεως τοῦ ἐδάφους τὸ ὕψος τῶν πλευρῶν διαφέρει, δὲν ἀποκλείεται δὲ καὶ μικρὸν τῆς ἀνωτάτης ἐπιφανείας τοῦ βράχου νὰ ἔχη ἀποτριβῇ. Πάντως ἀπὸ τοῦ νοτίου χείλους τὸ βάθος εἶναι 2.70 μ. ἀπὸ δὲ τοῦ βορείου 1.90 μ. Κατὰ τὸ μέγιστον τμῆμα τῆς βορείου πλευρᾶς, καὶ μάλιστα πρὸς δυσμὰς, ἔχει ἀφειθῇ ἀλλάξευτον ἐπὶ τοῦ δαπέδου μέρος σκληροῦ βράχου, εἰσέχον ἐντὸς τοῦ ὄρυγματος (βλ. εἰκ. 5).

Τὸ κατώτατον μέρος τοῦ ὀρύγματος, εἰς ὕψος ὑπερβαῖνον κατὰ τι τὸ 1 μ., ἦτο μεστὸν πελωρίων λίθων, προερχομένων προφανῶς ἐξ αὐτῆς τῆς λαξεύσεως. Τὸ ὑπεράνω τούτων τμήμα εἶχε πληρωθῇ διὰ τῶν ἀποτριμμάτων τοῦ πωρολίθου, προερχομένων πασιφανῶς ἐκ τῆς ἐργασίας ἀνορύξεως. Οὐδὲν ὄστρακον ἢ ἄλλο τι περιείχετο ἐν αὐτοῖς. Κατὰ τὴν ἐτέραν τῶν στενῶν πλευρῶν, τὴν ἀνατολικήν, καὶ εἰς τὸ κάτω μέρος ταύτης τοῖχος ἐξ ἀργῶν λίθων (πωρολίθων καὶ τούτων), εὐμεγέθων κατὰ τὸ κατώτερον τμήμα αὐτοῦ, ἔκλειε θύραν, μέρος τοῦ λαξεύματος τῆς ὁποίας κατέστη ὁρατὸν ἔπειτα ἀπὸ καθαρισμόν. Ὁ τοῖχος οὗτος, καταλαμβάνων ὁλόκληρον τὸ πλά-

τος τῆς πλευρᾶς, εἶχεν ὕψος 1.10 — 1.30 μ. ἦτο δὲ ἐμφανῶς ἀπαρ-
βίαστος.

Ἡ ἀφαίρεσις τῶν λίθων ἔδει-
ξεν ὅτι ὁ τοῖχος ἀπετελεῖτο ἐκ δι-
πλῆς σειρᾶς δόμων κατὰ τὸ ἄνω
μέρος, ἔνθα εἶχον χρησιμοποιηθῇ
μικρότεροι λίθοι καὶ καὶ ὅτι ἡ θύρα
ἦτο καλῶς λελαξευμένη, ἡμικυκλικὴ
ἄνω.

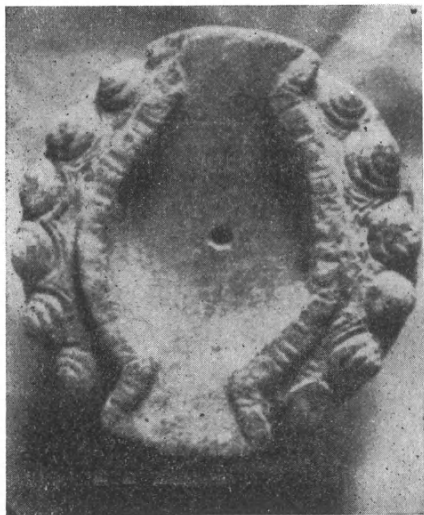
Ἀλλὰ ὁ θάλαμος ἦτο πλήρης
χωμάτων καὶ ἦτο φανερόν ὅτι ἡ
ὀροφὴ αὐτοῦ εἶχε κατακρημνισθῇ,
ἀσφαλῶς ἐκ τῆς ἀνορύξεως τοῦ
ὑπερθιν διερχομένου δρόμου θα-
λαμοειδοῦς τάφου καὶ κατ' ἀνάγκην
ἡ ἀνασκαφὴ ἀνελήφθη ἄνωθεν.

Ἐπὶ τοῦ δαπέδου τοῦ θαλά-
μου κατακεκαλυμμένα ὑπὸ συμπα-

γοῦς ὄγκου ἀποτριμμάτων πώρου, περὶ τὸ μέσον αὐτοῦ, μὲ δύο τρεῖς λίθους
παρ' αὐτά, εὐρέθησαν λυχνία ἐκ λευκοφαίου λίθου (εἰκ. 6) καὶ χαλκοῦν
κάτοπτρον οὐδὲν δὲ ἕτερον, οὐδὲ τὸ ἐλάχιστον ἴχνος ὀστέων. Μόνον εἰς τὴν
ἐπίχωσιν εὐρέθησαν τρία ὅλα ὄστρακα, πιθανῶς ΥΕ ΠΙΑ (1), εἰ μὴ πα-
λαιότερα.

ΕΡΕΥΝΑ ΣΠΗΛΑΙΟΥ

Ἀνατολικώτερον τῆς Εὐαγγελιστρίας, ἐπὶ τοῦ αὐτοῦ ὑψώματος (ἐνθα
καὶ ἄλλοι τάφοι μυκηναϊκοὶ καὶ ὄστρακα ἐπὶ τῆς ἐπιφανείας παρατηρήθη-
σαν) ἐκφύονται ἐπὶ τῆς κορυφῆς βράχοι ἀπότομοι, σχηματίζοντες μέτωπον
πρὸς δυσμάς. Ἐκεῖ ἀκριβῶς φαίνονται δύο σπήλαια, τὸ νοτιώτερον τῶν

Εἰκ. 6. Λιθίνη λυχνία ἐκ τοῦ φρεα-
τοειδοῦς τάφου.

ὁποίων παρουσιάζει σχεδὸν κανονικὴν ἀετωματικὴν διαμόρφωσιν κατὰ τὸ ἄνοιγμα καὶ ἔχει ἐσωτερικῶς λελαξευμένας ἐξ κόγχας.

Κατὰ προτροπὴν τοῦ ἐφόρου Ἰ. Παπαδημητρίου προέβην εἰς πλήρη καθαρισμὸν τοῦ. Ἡ ἔρευνα ἐν τούτοις οὐδὲν ἀπέδωκεν. Ἐπειδὴ ὅμως ἡ λάξευσις τῶν κογχῶν εἶναι βεβαία καὶ ἐπομένως καὶ ἡ χοῆσις αὐτοῦ, ἔστω καὶ βραχυτάτη, σημειῶ τὴν ὑπαρξίν αὐτοῦ καὶ παρέχω τὰς διαστάσεις: πλ. ἀνοίγματος 4.40 μ., μέγ. ὕψος 1.80 μ., μέγ. ἄξων (βάθος) σπηλαίου 4.30 μ.

ΑΡΧΑΙΟΝ ΟΧΥΡΟΝ ΕΠΙ ΤΟΥ ΠΑΛΑΜΗΔΙΟΥ

Ἐξωθι τῶν τειχῶν τοῦ Παλαμηδίου καὶ εἰς ἀπόστασιν ἐξήκοντα περίπου μέτρων ἀπὸ τοῦ νοτιανατολικωτέρου σημείου αὐτοῦ, ὁ νῦν φύλαξ αὐτοῦ Εὐάγγελος Θεοχάρης μοὶ ὑπέδειξε τὴν ὑπαρξίν λειψάνων ἀρχαίου ὀχυροῦ, ἀτενίζοντος πρὸς τὴν κατὰ τὸ νότον θάλασσαν τοῦ Ἀργολικοῦ. Ἐφέτος δὲν ἐδόθη ἡ εὐκαιρία πληρεστέρας ἐρεῦνης αὐτοῦ.

ΓΕΝΙΚΑΙ ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΕΙΣ

Α. ΓΕΩΜΕΤΡΙΚΑΙ ΤΑΦΑΙ

Κυριαρχεῖ ἡ ἐν πίθῳ ταφή οὐχὶ μόνον παίδων, ἀλλὰ καὶ ἐνηλίκων. Αἱ τοιούτου εἴδους ταφαὶ εἶναι εὐρύτατα διαδεδομέναι πρὸς τὸ τέλος τῆς γεωμετρικῆς ἐποχῆς¹, ἐν Ἀργολίδι δὲ εἶναι γνωσταὶ τόσον ἐκ Τίρυνθος² ὅσον καὶ ἐξ Ἀργους ἀλλὰ μόνον εἰς τὸ τελευταῖον ἀπαντᾷ ὁ αὐτὸς ἀκριβῶς τύπος τοῦ βληματοσχήμου πίθου³. Καὶ πυραὶ ὅμως, ἄγνωστοι μέχρι τῆς στιγμῆς ἐν Τίρυνθι, διεπιστώθησαν τὰ τελευταῖα ἔτη ἐν Ἀργεῖ⁴. Ἡ κατὰ τὸ ΒΑ μάλιστα τιμῆμα τῆς πόλεως ἀνασκαφεῖσα εἶναι τοῦ αὐτοῦ ἀκριβῶς τύπου πρὸς τὴν ἐν Ναυπλίῳ.

Ἐκ τῶν εὐρημάτων ἰδιαζόντως ἐνδιαφέρων τυγχάνει ὁ τριποδικὸς ἀμφορεύς (εἰκ. 2), εἶδος σπάνιον ἐκτὸς τῆς Κρήτης, τῆς Ἀττικῆς καὶ τῆς Βοιωτίας, ὁ ὁποῖος εὐρίσκει ἐπίσης ἀντιστοιχίαν πρὸς τὸ λαμπρὸν ἐξ Ἀργους εὔρημα τὸ εἰκονιζόμενον ἐν BCH 78, 1954, πίν. VI ἀριστερά, οὐχὶ μόνον κατὰ τὸ μέγεθος ὑπερέχον. Ἡ ὅλη διακόσμησις, καθὼς καὶ ἄλλα ἐν τῇ πυρᾷ εὐρεθέντα τεμάχια, χρονολογοῦσιν αὐτὸν εἰς τὴν ὕστερο-γεωμετρικὴν περίοδον.

¹ Βλ. KÜBLER, Kerameikos VI σ. 41 ὑποσημ. 93, ἔνθα καὶ ἄλλαι παραπομπαί.

² TIRYNS I σ. 130.

³ BCH 78 (1954 - I) σ. 178 καὶ εἰκ. 40.

⁴ ΠΑΕ 1952, σ. 413 κ.έ.

B. ΜΥΚΗΝΑΪΚΗ ΝΕΚΡΟΠΟΛΙΣ

Ἀτυχῶς τὰ ἐξ αὐτῆς παλαιότερα εὐρήματα¹ παραμένουν ἐν τῷ συνόλῳ των, ἐκτὸς ἐλαχίστων ἐξαιρέσεων, ἀδημοσίευτα. Ὁ μέγας ἀριθμὸς τῶν τάφων μαρτυρεῖ ἀνθοῦσαν πόλιν. Περὶ παρουσίας λειψάνων οἰκισμού ἐγένετο ἤδη λόγος.

Ἀξιόλογος εἶναι ἡ συστηματικὴ διάταξις τῶν τάφων καὶ ἡ παρουσία δρόμων ἄνευ θαλάμων. Ἡ πυκνότης ὑποδηλοῖ στενότητα χώρου διαθεσίμου δι' ἐκάστην οἰκογένειαν, ὥστε ἡ οἰκεία ἔκτασις θὰ ἦτο ἐκ τῶν προτέρων καθωρισμένη. Τοῦτο ἐπιβεβαιοῦται καὶ ἐκ τοῦ παραδόξου φαινομένου τῆς ὑπάρξεως δρόμων ἄνευ θαλάμων. Φαίνεται ὅτι ἐν καιρῷ ἐσκάπτετο ὁ δρόμος, ἴσως καὶ μάλιστα καὶ ἐξ ἀρχῆς νὰ ἐχαράσσετο ἀβαθῆς (πρβλ. Μ. Τ. 23), πρὸς ἐπικύρῳσιν τῆς ἐπὶ τοῦ χώρου κυριότητος. Ὅταν μέλος τῆς οἰκογενείας ἀπέθνησκε, τότε ἐσκάπτετο τελείως ὁ δρόμος καὶ ἠνοίγετο ὁ θάλαμος. Οὐχὶ ὅμως πάντοτε. Εἷς τινὰς περιπτώσεις (πενίας ἢ παίδων πιθανώτερον) μία κόγχη ἐφαίνετο ἀρκετὴ. Ἡ κόγχη τοῦ Μ.Τ. 22 φαίνεται ὡς ἀπαρχὴ διανοίξεως θαλάμου, πρᾶγμα ἐμβάλλον τὴν ἰδέαν ὅτι καὶ οὗτος δὲν ἠνοίγετο πάντοτε διὰ μιᾶς, ἀλλὰ, ἐνίοτε τουλάχιστον, ἐμεγενθύνετο τμηματικῶς² καθ' ἐκάστην ταφήν.

Ἡ παρουσία τοῦ φρεατοειδοῦς τάφου προκαλεῖ πολλὰ ἐρωτήματα. Ὁ τύπος οὗτος εἶναι διαδεδομένος ἐν τῇ νεκροπόλει τῆς Κνωσοῦ³ δι' ἀτομικοὺς ἀποκλειστικῶς τάφους. Ἐν τῇ κυρίως Ἑλλάδι ἀναφέρει ἓνα ὁ Στάης ἐν Ἀττικῇ παρὰ τὸ Μαρκόπουλον⁴, ἕτερον δὲ ἀνέσκαψα ὁ ἴδιος ἐν τῷ χωρίῳ Πρίφτιανι παρὰ τὰς Μυκήνας⁵. Ἡ παρουσία τάφου διαφορετικῆς κατασκευῆς μεταξὺ πολλῶν δεκιδῶν θαλαμοειδῶν εἶναι δυσερμήνευτος, ἢ ὑπόθεσις δὲ ὅτι πρόκειται περὶ οἰκογενειακῆς παραδόσεως δὲν ἀρκεῖ. Τὰ γνωστὰ παραδείγματα περιεῖχον, ὡς ἐλέχθη, πάντοτε ἓνα μόνον νεκρὸν, ἢ σπατάλη δὲ τόσοῦ χώρου ἐντὸς τῆς νεκροπόλεως ταύτης, ἐνθα μεγάλῃ φειδῶ παρηγεῖται, ὑποδεικνύει σπουδαιότητά τινα τοῦ ἐνταφιαζομένου. Ἡ ἰδιαιτέρα αὕτη μεταχείρισις ὑποδηλοῦται καὶ διὰ τῶν ἀσυνήθων εἰς τὴν Μυκηναϊκὴν Ἑλλάδα κτερισμάτων, τῆς λιθίνης λυχνίας καὶ τοῦ κατόπτρου. Ἀντιθέτως δὲ ἀμφοτέρω, καὶ μάλιστα τὸ κάτοπτρον, εἶναι συνήθη εἰς τοὺς τάφους τῆς Κνωσοῦ.

Αἱ συνήθειαι, ὅφ' ἃς ὁ τάφος εὐρέθῃ κατ' οὐσίαν κενός, εἶναι παρά-

¹ Πρβλ. ἀνωτ. σ. 191 - 3.

² Τοιαύτη τμηματικὴ διεύρυνσις ἦτο φανερά εἰς θαλαμοειδῆ τάφον, ὃν ἀνέσκαψα κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ 1954 ἐν Κορίνθῳ.

³ Prehistoric tombs at Cnossos (=Archaeologia LIV [1906] σ. 150 εἰκ. 126 - 7).

⁴ AE 1895 στ. 216 - 7.

⁵ Βλ. AE 1952, Χρονικά.

δοξοί. Οὐδεμία ταραχή, οὐδὲν θραῦσμα ἀγγείου καί, τὸ σπουδαιότερον, οὐδὲ ἴχνος ὁστοῦ παρατηρήθη, ὡς θὰ ἦτο φυσικὸν προκειμένου περὶ συλήσεως. Καθὼς καὶ ὁ τοῖχος τῆς θύρας εὐρέθη ἀθικτος, εἶναι βέβαιον ὅτι ὁ τάφος δὲν παρεβιάσθη οὐδὲ ἐληστεύθη, ἀλλὰ, ὅτε μὲ τὴν ἀνόρουξιν τοῦ δρόμου τοῦ παρακειμένου θαλαμοειδοῦς, κατέπεσεν ἡ ὀροφή τοῦ φρεατοειδοῦς, ἐλήφθη μέριμνα διὰ τὴν ἀλλαχόσε μεταφορὰν τῶν περιεχομένων τοῦ καταστραφέντος τάφου, ἡ ὁποία φαίνεται γενομένη μὲ περισσὴν φροντίδα. Μόνον δύο ἀντικείμενα ὑπελείφθησαν, διαλαθόντα ἀσφαλῶς τὴν προσοχὴν τῶν ἀνθρώπων ἐκείνων, καταπλακωθέντα ὑπὸ συμπαγοῦς ὄγκου πωρολίθου, ὅστις καὶ ἐξελήφθη ἴσως ὡς αὐτὸ τὸ ἔδαφος τοῦ θαλάμου.

Λυχνία ὁμοία πρὸς τὴν ἐν τῷ τάφῳ (εἰκ. 6) εἶχεν εὐρεθῆ ὑπὸ τοῦ EVANS² ἐν τῷ βασιλικῷ τάφῳ τῶν Ἰσοπάτων, ἀνήκουσα εἰς τὴν ἀρχαιοτέραν ταφήν. Αὕτη ἔχει ἐπὶ σπείρας ἐφ' ἑκατέρας ὀψεως ἀντὶ τῶν ἐξ τῆς ἐκ Ναυπλίας καὶ εἶναι ἐκ πορφυροῦ λίθου.

Γενικῶς λίθιναι λυχναὶ ἀπαντῶσι μέχρι τῆς ΥΕ ΙΙΑ (1) περιόδου, οὐδέποτε ὑστερώτερον. Τοῦτο βοηθεῖ εἰς τὸν καθορισμὸν *termini ante quem* διὰ τὴν χρονολόγησιν τοῦ τάφου. Σημειωτέον καὶ ὅτι ὁ ἀνωτέρω μνημονευθεὶς φρεατοειδὴς τάφος ἐν τῷ χωρίῳ Πρίφτιανι περιεῖχεν ἀγγεῖα τῆς ΥΕ ΙΙΑ : 1 περιόδου.

ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ ΤΩΝ ΚΥΡΙΩΤΕΡΩΝ ΕΥΡΗΜΑΤΩΝ

Οἱ ἐν παρενθέσει ἀριθμοὶ εἶναι οἱ τοῦ εὐρετηρίου τοῦ Μουσείου Ναυπλίου.

Α. ΕΚ ΤΗΣ ΓΕΩΜΕΤΡΙΚΗΣ ΝΕΚΡΟΠΟΛΕΩΣ

(Πρὸ τῆς ἀνασκαφῆς)

1. Ἐκ τῆς ὁδοῦ 25ης Μαρτίου :

1. (9999) Ὅπισθιον τμήμα συμπαγοῦς εἰδωλίου ζώου ἐξ ὠχροῦ πηλοῦ· μέγ. ὕψ. 0.06 μ., μέγ. πλάτ. 0.066 μ.

2. (10000). Ληκύθιον κωνικόν, ἀποκεκρουμένον τὸ ἄνω μέρος τοῦ λαιμοῦ. Διακόσμησις διὰ καστανεύθρου ἐπὶ ῥοδιζούσης ἐπιφανείας· μέγ. ὕψ. 0,064 μ., διαμ. βάσεως 0.08 μ.

2. Ἐκ τῶν χωμάτων τοῦ ἀσβεστολάκκου :

3. (10001). Πρωτοκορινθιακὴ κοτύλη ἐλλιπής. Ἐν τῇ μεσαίᾳ ζώνῃ, ζῶα δεξιὰ τρέχοντα· ὕψ. 0.053 μ., διαμ. βάσ. 0.031 μ., μέγ. πλ. 0.063 μ.

² EVANS, ἔ.δ. σ. 150 ἀρ. 15, 16 εἰκ. 126, 127 καὶ 123 (πίν. XCVIII). Πρβλ. καὶ τὴν ἐκ Μυκηνῶν, JHS XXIV (1904) σ. 322 πίν. XIVa, εὐρεθεῖσαν ὁμοῦ μετ' ἀγγείων ἀνακτορικοῦ ὀυθμοῦ.

3. Ἐκ τῆς πυρᾶς :

4. (10006). Τριποδικὸς ἀμφορεὺς (εἰκ. 2), πλουσίως κεκοσμημένος μὲ μετόπας ἵππων κλπ. κατὰ τὸ ἄνω μέρος καὶ τὸν λαιμόν. Συνεκολλήθη ἐκ τεμαχίων ἑλλιπῆς τὰς λαβάς (οὐχὶ ἐπιτυχῶς συμπεληρωμένας). Ὑψος 0.68 μ., διάμ. βάσεως 0.15 μ., κοιλίας 0.042 μ., χεῖλους 0.285 μ.

5. (10007). Μέγας ἀμφορεὺς, χρωματισμένος ὅλον τὸ σῶμα δι' ἐρυθροῦ ἐν μέρει ἀπεφλοιωμένου καὶ μὲ διακόσμησιν μεγάλου πτηνοῦ ἐν μέσῳ δύο κύκλων ἐφ' ἑκατέρας ὀψεως τοῦ λαιμοῦ. Ὑψ. 0.71-0.73 (παρουσιάζει κλίσιν), διάμ. βάσεως 0.185 μ. κοιλίας 0.47 μ. χεῖλους 0.24 μ.

6. (10084). Μόνωτον κύπελλον, ἑλλιπὲς τὴν λαβὴν. Χρωματισμένον ὅλον διὰ καστανοῦ. Ὑψ. 0.05 μ., διάμ. βάσεως 0.036 μ. κοιλίας 0.077 μ. χεῖλους 0.073 μ.

7. (10005). Βαθὺς σκύφος, χρωματισμένος ὅλος δι' ἐρυθροποῦ. Ἑλλιπῆς ἱκανὰ μέρη ἄνω. Ὑψ. 0.093 μ., διάμ. βάσεως 0.054 μ. χεῖλους 0.09 μ.

B. ΕΚ ΤΟΥ ΦΡΕΑΤΟΕΙΔΟΥΣ ΜΥΚΗΝΑΪΚΟΥ ΤΑΦΟΥ

8. (10002) μ. Λιθίνη λυχνία (εἰκ. 6). Ὑψος 0.14 μ., διάμ. βάσεως 0.11 μ., χεῖλους 0.236.

9. (10003). Χαλκοῦν κυκλικὸν κάτοπτρον. Ζεῦγος ὀπῶν παρὰ τὴν περιφέρειαν πρὸς σύνδεσιν μετὰ τῆς λαβῆς (ἀφανισθείσης). Πάχος 0.002 μ., διάμ. 0.115 μ.

ΣΕΡΑΦΕΙΜ ΧΑΡΙΤΩΝΙΔΗΣ

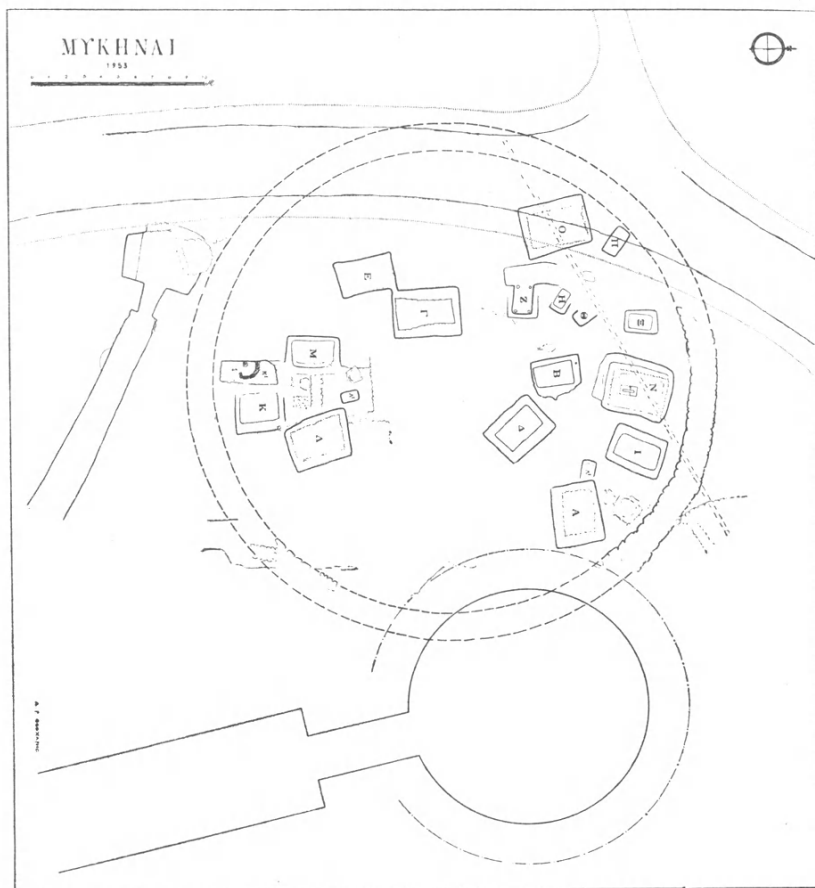
Τὴν ἀνασκαφὴν τοῦ ἔκτος τῆς ἀκροπόλεως τῶν Μυκηνῶν βασιλικοῦ ταφικοῦ περιβόλου ἐξηκολούθησα κατ' ἐντολὴν τῆς ἐν Ἀθήναις Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας κατὰ τὸ χρονικὸν διάστημα ἀπὸ τέλους τοῦ μηνὸς Ἰουλίου 1953 μέχρι καὶ τοῦ πρώτου δεκαημέρου τοῦ Ὀκτωβρίου 1953. Εἶχον δὲ τὴν τύχην καὶ ἐφέτος νὰ ἔχω πολύτιμον συνεργάτην καὶ σύμβουλον, κατὰ τὸ πολὺ μέρος τῆς ἀνασκαφικῆς περιόδου, τὸν καθηγητὴν τοῦ Πανεπιστημίου κ. Γεώργιον Μυλωνᾶν. Τὰ σχέδια τῆς ἀνασκαφῆς ἐξετέλεσεν ὁ Ἐπιμελητὴς Δημ. Θεοχάρης, τὰς δὲ φωτογραφίας ὁ ἐξαίρετος καλλιτέχνης κ. Ν. Τομπάζης. Δι' ὠρισμένην δὲ περίοδον ἐνεργὸν μέρος ἔλαβεν εἰς τὴν ἀνασκαφὴν ἡ Δις Κ. Biddle¹. Ἠρευνήθη δὲ κατὰ τὰς ἐφετινὰς ἀνασκαφὰς ὁ πρὸς βορρᾶν κυρίως ἔξω τοῦ κύκλου καὶ μερικῶς ὁ πρὸς τὰ νότια τοῦ θαλαμοειδοῦς χώρος, ἐτελειώθη ἡ ἀνασκαφὴ τοῦ θαλαμοειδοῦς τάφου καὶ ἀνεσκάφησαν 11 περαιτέρω τάφοι ἐντὸς τοῦ κυκλικοῦ περιβόλου, ὀνομασθέντες καὶ αὐτοὶ μὲ τὰ γράμματα τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἀλφαβήτου.

Α. Βορείως τοῦ ταφικοῦ περιβόλου. Κατὰ τὸν χώρον τοῦτον εἶχομεν κατὰ τὰς περυσινὰς ἀνασκαφὰς ἐνδείξεις ὅτι ὑπάρχουν καὶ ἄλλοι τάφοι. Διότι τὰ χώματα, πλησίον μάλιστα τῆς ἐξωτερικῆς πλευρᾶς τοῦ κυκλικοῦ τοίχου, ἦσαν μελανά μετὰ πλείστων ὀστράκων τῆς μεσοελλαδικῆς περιόδου καὶ κατὰ τὸ βορειοανατολικὸν τμήμα τῆς περιμέτρου ἀνεσκάφη τμήμα καὶ δευτέρου κυκλικοῦ τοίχου βαίνοντος πρὸς βορειοανατολικὴν κατεύθυνσιν. Οὕτως ὑπέθεσα ὅτι πιθανῶς ἔχομεν καὶ δεύτερον κυκλικὸν περίβολον, ἀλλ' ἀνέβαλον τὴν ἔρευναν διὰ τὴν ἐφετινὴν περίοδον.

Ὁ χώρος ἐχωρίσθη εἰς δύο τομεῖς, ἀνατολικὸν καὶ δυτικόν, ὡς σημείου διαχωρισμοῦ ληφθέντος τοῦ ἀνωτέρω τμήματος τοῦ τοίχου. Καθ' ὅλην τὴν ἔκτασιν τοῦ χώρου τούτου εἶχομεν παρατηρήσει πέρυσιν εἰς βάθος 0,15—0,25 ἀπὸ τῆς ἐπιφανείας τοῦ ἐδάφους στρώμα ἀποτελούμενον ἐκ λατύπης ἐξ ἄμυγδαλολίθου, προερχομένης ἐκ κατεργασίας λίθων, χρησιμοποιοθέντων κατὰ τὴν κατασκευὴν τοῦ πλησίον θολωτοῦ τάφου, τοῦ οὕτω λεγομένου τῆς Κλυταιμνήστρας. Ἀφηρέσαμεν λοιπὸν κατὰ πρῶτον τὸ ἐπιφανειακὸν στρώμα μέχρι τῆς λατύπης, ἀνατεταραγμένον ἐκ τῆς καλλιεργείας, ἐντὸς τοῦ ὁποίου ἀνευρέθησαν ὄστρακα κατὰ τὸ πλεῖστον ὑστεροελλαδικά, ἀποκλείοντα μεταγενεστέραν τῆς ὑστεροελλαδικῆς περιόδου χρῆσιν.

¹ Κατὰ πολὺ συνετέλεσαν εἰς τὴν ἐπιτυχίαν τῆς ἀνασκαφῆς ὁ ἐμπειρότατος ἐπιστάτης ἀνασκαφῶν Ἰωάννης Καραμῆτρος, ὁ συγκολλητὴς Ἀ. Μαρίνης καὶ τὸ παλαιὸν καὶ πειπειραμένον ἐκ Μυκηνῶν συνεργεῖον ἐργατῶν ὑπὸ τὸν παλαίμαχον ἀλλὰ πλήρη ἀκμῆς καὶ ἐνθουσιασμοῦ Κ. Ντάσην.

Μετὰ δὲ τὴν ἀφαίρεσιν τοῦ στρώματος τῆς λατύπης ἀνεσκάψαμεν εἰς βάθος 0,30 μ. ἀπ' αὐτῆς. Καὶ κατὰ τοὺς δύο τομεῖς, ἀνατολικὸν καὶ δυτικὸν καὶ δὴ βορείως τοῦ αὐλάκος τοῦ νέου ὑδραγωγείου τοῦ χωρίου, εἰς τὸ πρῶτον στρῶμα κάτωθεν τῆς λατύπης, τὰ ὄστρακα ἦσαν κατὰ μεγίστην ἀναλογίαν ὑστεροελλαδικὰ τῆς III περιόδου. Μόνον δὲ πλησίον τοῦ κυκλι-

Εἰκ. 1. Σχεδιάσμα τοῦ ταφικοῦ περιβόλου μετὰ τὸν κατὰ τὸ 1954 ἀνευρεθέντα τάφον.

κοῦ τοίχου τοῦ ταφικοῦ περιβόλου ἡ ἐπίχωσις ἦτο ἐλάχιστη, τὰ ὄστρακα ἦσαν μάλιστα μεσοελλαδικὰ καὶ τὰ χρώματα μελανά, ἀκολουθοῦντα τὴν στρωματογραφίαν τοῦ ἐντὸς τοῦ κύκλου ἐδάφους.

Τὸ βον στρῶμα, ἀπὸ 0,30—0,60 μ. κάτωθεν τῆς λατύπης, ἡρευνήσαμεν ἀσφαλέστερον κατὰ τὸν ἀνατολικὸν τομέα. Τὰ ὄστρακα ἐντὸς αὐτοῦ ἦσαν κατὰ τὸ πλεῖστον μεσοελλαδικὰ, ὑπῆρχον ὅμως καὶ τινα ὑστεροελλα-

δικὰ καὶ δὴ τοῦ Ἀνακτορικοῦ ρυθμοῦ. Ἡρευνήθη κατὰ τὸ σημεῖον τοῦτο καὶ ἡ πέρυσιν ἀποκαλυφθεῖσα τάφος, ἡ βαίνουσα ἀπὸ βορρᾶ πρὸς τὸν τάφον τῆς Κλυταιμνήστρας. Εἰς οὐδὲν ὅμως ἀσφαλὲς συμπέρασμα δύναμαι νὰ καταλήξω διὰ τὸν προορισμὸν τῆς τάφρου, ὡς καὶ τῆς ἄλλης παρομοίας, ἀνευρεθείσης ἀνατολικῶς τοῦ Δ τάφου. Διακόπτεται δὲ ἡ βορεία αὕτη τάφος διὰ στενοῦ τοίχου βαίνοντος ἐκ δυσμῶν πρὸς ἀνατολὰς καὶ προσκεκολλημένου εἰς τὸν παχὺν τοῖχον τοῦ περιβόλου¹.

Εἰς βάθος 0,15 μ. ἀπὸ τοῦ σωζομένου ὕψους τοῦ δευτέρου κυκλικοῦ τοίχου, πλησίον τοῦ ὁποίου ἀνεσκάψαμεν εἰς βάθος, ἀνευρέθη στρῶμα ἐκ κοκκινωποῦ πηλοῦ προφανῶς ἐκ τοῦ δαπέδου μεσοελλαδικοῦ κτίσματος. Δὲν εἶναι ὅμως δυνατόν μετὰ βεβαιότητος νὰ ἐξαχθῇ τὸ συμπέρασμα ὅτι ὁ τοῖχος, ὁ κυκλικός, ἀπετέλει τὴν κόγχην μεγάλης μεσοελλαδικῆς οἰκίας. Διότι ἀνατολικώτερον τὰ χώματα ἔχουσι πολλαχῶς ἀναταραχθῇ καὶ οὐδὲν ἄλλο ἔχνος τοίχου ἀνευρέθη. Παραμένει πάντοτε λοιπὸν πρόβλημα ὁ προορισμὸς τοῦ δευτέρου αὐτοῦ κυκλικοῦ τοίχου, ἔχοντος πάχος 0,70 μ. περίπου, ἐνῶ διπλάσιον καὶ πλέον εἶναι τὸ πάχος τοῦ μεγάλου τοίχου τοῦ ταφικοῦ περιβόλου. Μεταξὺ δὲ τοῦ 2ου κυκλικοῦ τοίχου καὶ τοῦ ὑστεροελλαδικοῦ τοιχαρίου ἔξω τοῦ μεγάλου περιβόλου πρὸς ΒΑ. εὐρέθη δάπεδον ἐκ λίθων μικρῶν ἀκανονίστων ἀνῆκον εἰς οἰκίαν ὑστεροελλαδικῶν χρόνων, χρονολογουμένην πιθανῶς πρὸ τῆς κατασκευῆς τοῦ πλησίον θολωτοῦ τάφου. Ἀνατολικώτερον ἀκόμη βορείως τοῦ αὐλακος τοῦ νέου ὑδραγωγείου εὐρέθη τμῆμα δαπέδου ἐκ πηλοῦ Πιλέσσα.

Ἐκ τῶν μέχρι τοῦδε δεδομένων τῆς ἀνασκαφῆς δυνάμεθα νὰ συμπεράνωμεν, ὅτι κατὰ τὸν χρόνον τοῦτον ὑπῆρχε κατὰ τὴν μεσοελλαδικὴν ἐποχὴν οἰκισμός, ὅστις πιθανὸν προεξετείνετο καὶ πρὸς νότον, καταλαμβάνων τὸν χρόνον τοῦ κυκλικοῦ ταφικοῦ περιβόλου. Ὡς λείψανα δὲ οἰκιῶν πρέπει νὰ χαρακτηρισθοῦν καὶ οἱ κατὰ τὸ νότιον μέρος τοῦ κύκλου ἀνευρεθέντες τοῖχοι.

Β. *Θαλαμοειδὴς τάφος*. Συνεπληρώθη ἐφέτος ἡ ἀνασκαφὴ τοῦ ἀνευρεθέντος πέρυσι, νοτίως τοῦ κυκλικοῦ περιβόλου, θαλαμοειδοῦς τάφου. Καὶ τὸ μὲν μήκος τοῦ θαλάμου εἶναι κατὰ τὴν δυτικὴν αὐτοῦ πλευρὰν 2,50 μ., τὸ δὲ πλάτος κατὰ τὴν πρὸς τὴν εἴσοδον ἀνατολικὴν πλευρὰν 4 μ. περίπου. Ἀκριβέστεραι διαστάσεις τοῦ τετραπλεύρου θαλάμου δὲν καθίσταται δυνατόν νὰ ληφθοῦν, διότι ὁλόκληρος ἡ βορεία αὐτοῦ πλευρὰ ἔχει καταστραφῇ ἐκ τῆς ἀποσαθρώσεως τοῦ μαλακοῦ κροκαλοπαγοῦς βράχου, ἐντὸς τοῦ ὁποίου εἶναι λελαξευμένος ὁ τάφος. Ἀνάσκαπτον εἶχε παραινέει τὸ πρὸς βορρᾶν ἥμισυ τοῦ τάφου μέρος. Ὁλόκληρος ἡ ἐπίχωσις

¹ Ἰδὲ ΠΑΕ 1952 σ. 431.

κατὰ τὸ σημεῖον τοῦτο μέχρι τοῦ δαπέδου τοῦ τάφου ἀπετελεῖτο ἐξ ἄλλεπαλλήλων στρωμάτων σεσαθρωμένου βράχου καὶ καθαρῶν χωμάτων μετὰ πολλῶν τεμαχίων ἐκ πρασινωποῦ πηλοῦ Πλέσσα καὶ λίθων. Ἐκ τούτου συμπεραίνεται ὅτι ἐντὸς τοῦ θαλάμου τοῦ τάφου, τοῦ ὁποίου ἡ στέγη εἶχε καταρρεῦσει ἀπὸ παλαιοῦ, εἶχον κτισθῇ μεταγενέστερα μικρότερα κτίσματα, ἐξ ὧν προέρχονται οἱ ἀτάκτως πεπτωκότες λίθοι καὶ τὰ τεμάχια τοῦ ὡς συνδετικῆς ὕλης χρησιμοποιουμένου πηλοῦ Πλέσσα. Ἐκ τοίχου δὲ ἰσχυροῦ, κατὰ τὴν δυτικὴν πλευρὰν, προέρχονται καὶ δύο κατὰ χώραν εὐρεθέντες μεγάλοι κιβωτιόσχημοι πωρόλιθοι, οἵτινες ἐχρησίμευον πρὸς στερέωσιν τῆς πρὸς τὰ δυτικὰ πλευρᾶς. Ὁ εἰς τῶν λίθων τούτων ἐφήπτετο τῆς νοτιοδυτικῆς πλευρᾶς τοῦ κυκλικοῦ βωμοειδοῦς κτίσματος, τοῦ ὁποίου τὸ ἥμισυ σχεδὸν πρὸς νότον μέρος εὐρίσκετο ἐπὶ τοῦ θαλάμου τοῦ τάφου. Καὶ ἀπαραίτητος διὰ τοῦτο κατέστη ἡ καταστροφὴ τοῦ τμήματος τούτου διὰ νὰ καταστῇ δυνατὴ ἡ πλήρης ἀνασκαφὴ τοῦ θαλάμου. Οὕτω διεπιστώθη ὅτι ἡ βορεῖα πλευρὰ τοῦ θαλάμου ἔκλινε πρὸς τὴν βορειοδυτικὴν κατεύθυνσιν, ὥστε τὸ πλάτος τοῦ θαλάμου κατὰ τὴν δυτικὴν πλευρὰν θὰ ἦτο 4,50 – 5,00 περίπου μ. Εἰς τρία τοῦλάχιστον σημεῖα τῆς ἐπιχώσεως ἀπὸ τῆς ἐπιφανείας τοῦ κυκλικοῦ κτίσματος μέχρι τοῦ δαπέδου εὐρέθησαν χώματα μελανὰ καὶ τέφρα μετὰ πολλῶν λειψάνων ἐκ κεκαυμένων ὄστων ζώων. Ἀνευρέθησαν δὲ ἐντὸς τῶν χωμάτων πλῆθος ὀστέων τῆς νεωτέρας γεωμετρικῆς περιόδου καὶ τινὰ τοῦ πρωτοκορινθιακοῦ παλαιότερου ρυθμοῦ.

Ἐκ τῆς διατάξεως λοιπὸν ταύτης τῆς στρωματογραφίας τοῦ τάφου δυνάμεθα μετ' ἀσφαλείας νὰ συμπεράνωμεν ὅτι κατὰ τοὺς γεωμετρικοὺς χρόνους ἡσκεῖτο λατρεία τις ἐν τῷ τάφῳ τοῦ ἥρωος νεκροῦ¹. Τὰ ἀλλεπάλληλα δὲ στρώματα καύσεως δικαιολογοῦνται ἐκ τῆς ἐκάστοτε νέας ἀποσαθρώσεως τοῦ βράχου, ὁπότε καὶ ἦτο ἀναγκαία διαμόρφωσις τοῦ χώρου διὰ κτίσεως τοίχων πρὸς συγκράτησιν τῶν πλευρῶν καὶ κατασκευῆς εἰδους τινὸς ἐπιπέδου δαπέδου διὰ πηλοῦ Πλέσσα. Μετὰ τὴν πλήρωσιν τοῦ θαλάμου ἐκ χωμάτων κατεσκευάσθη τὸ κατὰ τὴν βορείαν πλευρὰν τοῦ τάφου κυκλικὸν κτίσμα. Ἀλλ' ὅταν καὶ τοῦτο ἔκλινεν ἐπικινδύνως πρὸς Ν., ἐκ τῆς καθιζήσεως τῶν χωμάτων καὶ τῆς πτώσεως τοῦ βράχου, κατεσκευά-

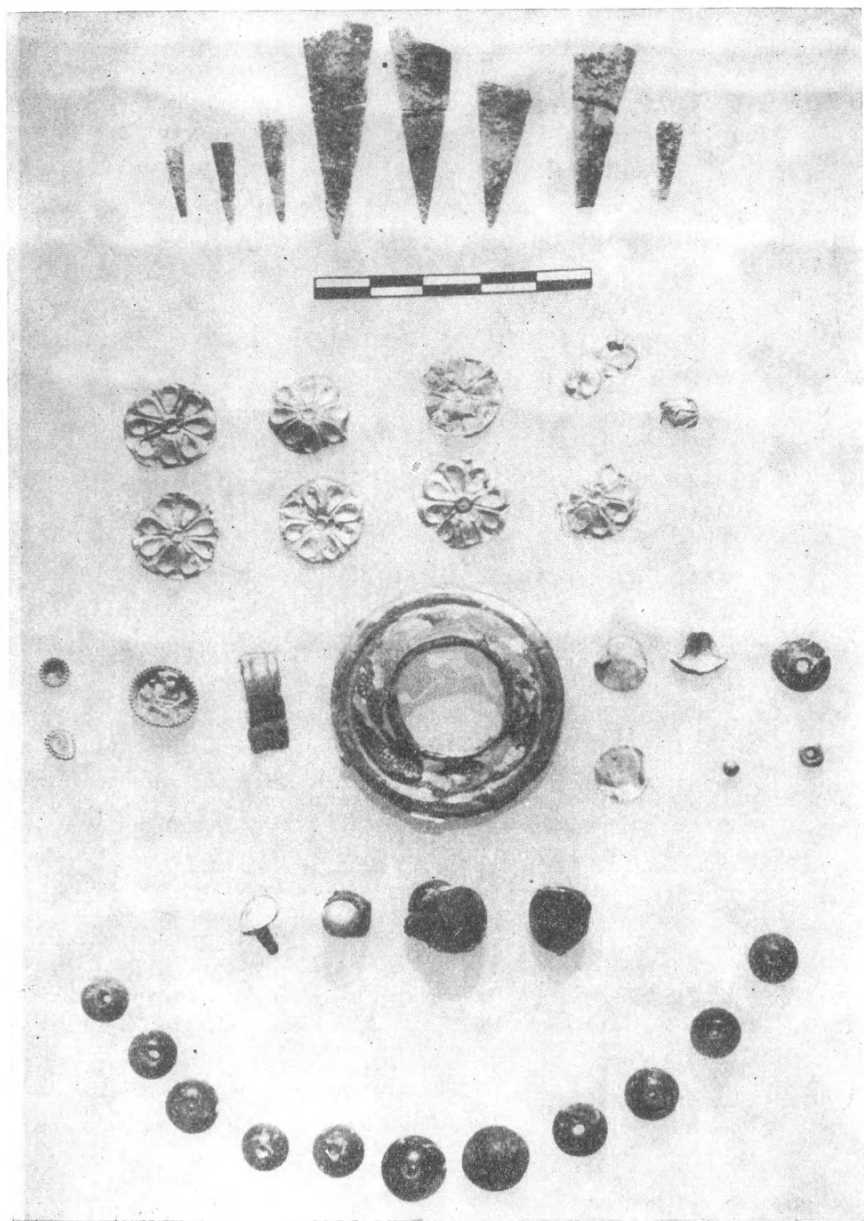
¹ Περί λατρείας τοῦ ἥρωος νεκροῦ πρβ. M. P. NILSSON, *The Minoan – Mycenaean religion and its survival in the greek religion*² σ. 584 καὶ G. MYLONAS, *The cult of the dead in helladic times* ἐν *Studies presented to D. M. Robinson* σ. 64 καὶ C. W. BLEGEN, *Post mycenaean deposits in Chamber Tombs A.E. 1937* μέρος Α σ. 377 καὶ Πρβ. τελευταίως Σ. Ι. ΜΑΡΙΝΑΤΟΝ εἰς *Γέρας* Ἀ. Κεραμοπούλλου προσθήκη εἰς ἄρθρον J. M. COOK σ. 87 καὶ Γεωμετρικὰ ὀστρακα εὐρέθησαν ὑπὸ τοῦ Καθηγητοῦ A. Wace καὶ εἰς ἄλλους θαλαμοειδεῖς τάφους εἰς τὰς Μυκήνας ἰδὲ *Chamber Tombs at Mycenae* σ. 23 τάφος 520, σ. 32 τάφος 522.

σθη ὀλίγον βορειοδυτικῶς εἰς ἀπόστασιν 1,20 μ. νέον κυκλικὸν κτίσμα, τοῦ ὁποῖου μικρὸν τμήμα διεσώθη, καταστραφέντος κατὰ τὸ πλεῖστον ἐκ τῆς ἐκεῖθεν διερχομένης παροδίου αὐλακος.

Κατὰ τὴν δυτικὴν τοῦ τάφου πλευρὰν εἶχε πέρυσιν ἀνευρεθῆ κόγχη κεκλεισμένη διὰ πετρῶν. Περαιτέρω πρὸς βορρᾶν ἀνευρέθη τμήμα τοίχου κατὰ τὸν ἴδιον τρόπον ἐκτισμένον. Ἀπεδείχθη ὅμως, ὅτι καὶ ὁ τοῖχος οὗτος ἦτο ἀναλημματικὸς πρὸς συγκράτησιν τῆς πλευρᾶς ταύτης τοῦ τάφου. Κατὰ τὸ κατώτατον ἐπίπεδον τοῦ τάφου ἀνευρέθη, εἰς ὕψος 0,30 μ. ἀπὸ τοῦ βράχου, δάπεδον ἐκ πηλοῦ ἀποτελοῦν βαθμίδα ἀνάλογον πρὸς τὴν τῆς νοτίας πλευρᾶς. Εὐρέθησαν δὲ εἰς τὸ στρῶμα τοῦτο ἐλάχιστα ὄστρακα ὑστεροελλαδικῶν χρόνων, δύο μικροὶ χρυσοὶ δακτύλιοι, ἄλλα τινὰ μικρὰ χρυσαῖα κοσμήματα, ψηφίδες ἐξ ἡμιπολυτίμων λίθων κ.λ.π., ἐλάχιστα ὑπολείμματα τῶν πλουσίων κτερισμάτων τοῦ τάφου (εἰκ. 2). Κατὰ δὲ τὸν περαιτέρω καθαρισμὸν τοῦ ἐκ πηλοῦ δαπέδου ἀνευρέθησαν καὶ ἄλλα τινὰ λείψανα ἐκ χαλκῶν κτερισμάτων καὶ περιέργον χαλκοῦν ἀντικείμενον ἐν εἵδει περόνης κάμακος μετὰ 6 ὀδόντων, παρόμοιον πρὸς τὸ ἐν τῷ θαλαμοειδεῖ τάφῳ Νο 2 τῶν Δενδρῶν τῆς Μιδέας ἀνευρεθὲν¹. Ἡ ἐρμηνεία τοῦ Persson, ὅτι πρόκειται περὶ ἀλιευτικοῦ κάμακος, δὲν φαίνεται πιθανή. Πιστεύω δὲ μᾶλλον, ὅτι οἱ χαλκοὶ βραχίονες ἐχρησίμευον διὰ νὰ συγκρατοῦν τὴν ἐξ ἐλεφαντοστοῦ ἢ ἄλλης ὕλης κεφαλὴν σκήπτρου πιθανῶς.

Γ. *Τομεύς*. Νοτίως τοῦ θαλαμοειδοῦς τάφου καὶ τοῦ ἀνευρεθέντος πέρυσι, παραλλήλως βαίνοντος πρὸς τὸν δρόμον τοῦ τάφου, τοίχου, ἡρευνήσαμεν τὸν χώρον μέχρις ἀποστάσεως 10 περίπου μέτρων πρὸς νότον. Ἀλλ' ἄμέσως μετὰ τὸ πρῶτον στρῶμα τῆς ἐπιφανειακῆς ἐπιχώσεως εὐρέθη εἰς βάθος 0,30 μ. ὁ μαλακὸς βράχος. Εἰς ἀπόστασιν 4 περίπου μέτρων ὁ βράχος κόπτεται σχεδὸν ἀποτόμως καὶ κατὰ τὴν πλαγίαν αὐτοῦ εὐρέθη λελαξευμένος τάφος (1,10 × 0,60 μ.), ἐντὸς τοῦ ὁποῖου ὑπῆρχε σκελετὸς μὲ συνεσταλμένα τὰ σκέλη καὶ μικρὰ πρόχους πρωτογεωμετρικῶν χρόνων. Περαιτέρω δὲ πρὸς νότον ἔρευνα ἀπεκάλυψε δεξαμενὴν Ἑλληνικῶν χρόνων, τῆς ὁποίας οἱ τοῖχοι, κατεσκευασμένοι ἐπιμελῶς ἐκ μεγάλων πωρολίθων, ἦσαν ἐπικεχυρισμένοι δι' ἄμμοκονιάματος. Ἐκτὸς πολλῶν ὀστράκων προϊστορικῶν καὶ μεταγενεστέρων ἑλληνικῶν χρόνων ἀνευρέθησαν κατὰ τὸν πυθμένα καὶ πρὸς τὴν νοτιοδυτικὴν γωνίαν τεμάχια ἐκ μεγάλου στρωτῆρος καὶ ἀκέραιος καλυπτῆρ ἡγεμῶν ἀνθემωτός, τοῦ ἀνθемίου διατηροῦντος ζωηροὺς τοὺς χρωματισμοὺς τῶν ἀρχῶν δέ, ὥς πιστεύω, τοῦ 4ου π.Χ. αἰῶνος.

¹ AXEL PERSSON: The royal Tombs at Dendra near Midea σελ. 97 πίν. XXXIV, 1. Τὸ μέγεθος εἶναι περίπου τὸ αὐτό· 0.115 μ. εἶναι τὸ ἡμέτερον, 0.112 εἶναι τὸ τῶν Δενδρῶν.

Εἰκ. 2. Κτερίσματα τοῦ θαλαμοειδοῦς τάφου.

Ἄλλ' ἡ ἀνασκαφὴ διεκόπη κατὰ τὸ σημεῖον τοῦτο καὶ ἡ δεξαμενὴ ἐκαθαρίσθη κατὰ τὸ πρὸς δυσμὰς ἡμῖς μέρος, λόγῳ τῶν τεραστίων ἐπιχώσεων, αἵτινες εὐρίσκονται πρὸς ἀνατολὰς καὶ προέρχονται, ὥς εἶναι πιθανόν, ἐκ τῆς ἀνασκαφῆς τοῦ δρόμου τοῦ πλησίον θολωτοῦ τάφου τοῦ οὕτω λεγομένου τῆς Κλυταιμνήστρας.

ΤΑΦΟΙ ΕΝΤΟΣ ΤΟΥ ΚΥΚΛΟΥ

Τάφος Α. Ὁ τάφος οὗτος, ἀνευρεθεὶς κατὰ τὸν χειμῶνα τοῦ 1951, ἀνεσκάφη ἄνευ τῆς δεούσης προσοχῆς ὑπὸ τοῦ Ἐπιμελητοῦ Σ. Χαριτωνίδου καὶ ὑπεστιλώθη τότε προχείρως διὰ ξυλίνων δοκῶν πρὸς συγκράτησιν μάλιστα τῶν πλευρῶν αὐτοῦ. Ἀπεφασίσθη διὰ τοῦτο ἐφέτος ἡ πληρεστέρα, ἐφ' ὅσον ἦτο δυνατόν, ἐκ νέου ἀνασκαφὴ. Οὕτως εὐρέθη, ὅτι ἡ ἀνατολικὴ αὐτοῦ πλευρὰ ἡ πρὸς τὸν θολωτὸν τάφον ἔχει καταστραφῇ ἀπὸ ὕψους 1,80 μ. ἀπὸ τοῦ πυθμένος καὶ ἀπὸ τοῦ σημείου τούτου μέχρι τῆς ἐπιφανείας ἐπληρώθη διὰ προσχώσεως ἐκ σεσαθρωμένου βράχου, προερχομένης πιθανώτατα ἐκ τῆς λαξεύσεως τοῦ βράχου κατὰ τὴν κατασκευὴν τοῦ θολωτοῦ τάφου τῆς Κλυταιμνήστρας. Καὶ ὁ τάφος Α ἔφερε τοίχους κατὰ τὰς πλευράς, ἐφ' ὧν ἐστηρίζοντο αἱ δοκοὶ τῆς στέγης. Ἀλλὰ κατὰ τὰς δύο πλευράς, ἀνατολικὴν καὶ βορείαν, παρετηρήθη, ὅτι σχηματίζεται βαθμὶς (πατούρα) εἰς ὕψος 0,30 μ. ἀπὸ τοῦ πυθμένος ἐν εἵδει βατῆρος, ἐφ' οὗ ἐστηρίζοντο οἱ πλευρικοὶ τοῖχοι. Κατὰ τὴν νοτίαν πλευρὰν ὑπῆρχεν εἰς ἀπόστασιν 0,60 μ. ἀπ' αὐτῆς, τοιχάριον εἰς τὸ ἐπίπεδον τοῦ βράχου, ὅπερ θὰ ἀπετέλει τὸν ἀναλημματικὸν τοῖχον τοῦ ὑπερκειμένου τοῦ τάφου χωματίνου τύμβου. Μετὰ τὸν πλήρη καθαρισμὸν τῶν πλευρῶν εὐρέθη, ὅτι ὁ τάφος ἔχει μῆκος μὲν ἐξ ἀνατολῶν πρὸς δυσμὰς 3,90 μ. καὶ πλάτος 2,90 μ. καὶ κατὰ τοῦτο πρέπει τὰ δοθέντα ἐν ΠΑΕ 1951 σ. 200 μέτρα νὰ ἀναθεωρηθοῦν.

Κατὰ τὴν δυτικὴν πλευρὰν εὐρέθη εἶδος κόγχης ἐντὸς τοῦ βράχου καὶ ἐντὸς αὐτῆς σκελετὸς εἰς στάσιν συνεσταλμένην μεγάλου ἀνδρὸς ἄνευ κτερισμάτων. Ὑπετέθη δὲ κατ' ἀρχάς, ὅτι ἐπρόκειτο περὶ ταφῆς τινος ἐντὸς τοῦ Α τάφου. Ἀλλὰ περαιτέρω ἔρευνα ἀπέδειξεν, ὅτι πρόκειται περὶ παλαιότερου μικροῦ λακκοειδοῦς τάφου, 1,50 × 0,80 μ., τοῦ ὁποίου ἡ πρὸς ἀνατολὰς πλευρὰ κατεστράφη κατὰ τὴν σκαφὴν τοῦ Α τάφου καὶ ἐξηφανίσθη συγχρόνως καὶ τὸ κατὰ τὴν πλευρὰν ταύτην κρανίον τοῦ σκελετοῦ, ὅπερ δὲν ἀνευρέθη κατὰ τὴν ἀνασκαφὴν. Ὡνομάσθη δὲ ὁ τάφος οὗτος Α'.

Πρὸς βορρὰν τοῦ Α τάφου καὶ κατὰ τὸν μεταξὺ αὐτοῦ καὶ τοῦ Ι τάφου τριγωνικὸν χώρον ἀνεσκάφη βαθὺς λάκκος, τοῦ ὁποίου τὸ ἄνω μέρος τῶν πλευρῶν ἦτο κατεστραμμένον. Ἀλλ' ἀπὸ τοῦ μέσου περίπου τοῦ βάθους αὐτοῦ ὁ λάκκος ἦτο κανονικός (1,15 × 1,30) καὶ εἰς ὕψος 0,30 μ.

ἀπὸ τοῦ πυθμένος ὑπῆρχε βαθμὶς (πατούρα) διὰ τὰς δοκοὺς τῆς στέγης τοῦ τάφου. Διότι φαίνεται ὅτι καὶ ἐδῶ ὑπῆρχε παλαιότερος τάφος ὀνομασθεὶς ὑφ' ἡμῶν Α². Ἐντὸς τοῦ λάκκου εὐρέθησαν προσχώσεις ἐκ σεσαθρωμένου βράχου, γενικῶς δὲ τὰ χῶματα ἐφαίνοντο ἀνατεταραγμένα καὶ διαφόρου ὑφῆς, μεταξὺ τῶν ὁποίων ὑπῆρχον καὶ τεμάχια ἐκ πρᾶσινωποῦ πηλοῦ. Κατὰ τὸν πυθμένα εὐρέθη μόνον τεμάχιον ἐκ κρανίου καὶ οὐδὲν κτέρισμα.

Τάφος Ι. Βορειοδυτικῶς τοῦ Α τάφου ἀνεσκάφη ὁ τάφος Ι. Ὁ τάφος οὗτος εἶχε πέρυσιν ἐπισημανθῆ καὶ εἶχεν ἀφαιρεθῆ μέρος τῆς ἀνωθεν τοῦ τάφου ἐπιχώσεως πρὸς τὴν δυτικὴν πλευρὰν μέχρι τοῦ μαλακοῦ βράχου, ἐντὸς τοῦ ὁποίου ἐλαξεύθη.

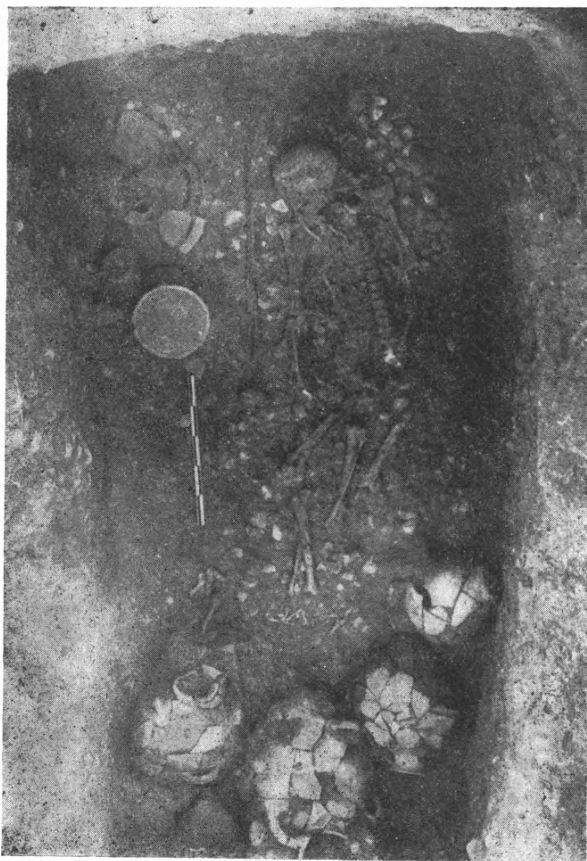
Πρὸς τὴν ἀνατολικὴν πλευρὰν τοῦ τάφου παρετηρήθη καὶ ἐδῶ σειρὰ πετρῶν, αἱ ὁποῖαι ὑπεδείκνυν τὴν ἐξωτερικὴν αὐτοῦ περίμετρον, ἀποτελοῦσαι τὸ ἀνάλημμα τρόπον τινὰ τοῦ τύμβου. Κατὰ δὲ τὸ κέντρον εἰς βάθος 0,77 μ. ἀπὸ τῆς φυσικῆς ἐπιφανείας τοῦ ἐδάφους ἀνευρέθησαν 6 πλάκες ἐκ σχιστολίθου, σχηματίζουσαι εἶδος πλακοστρώτου δαπέδου, καὶ παρ' αὐτὰς εὑρέθησαν ἄλλαι καθέτως ἐνσφηνωμέναι διὰ τὰς περιορίζουν τὸν χώρον. Ἐπὶ τῶν πλακῶν εὐρέθησαν πολλὰ ὀστᾶ ζώων καὶ θαλάσσια ὄστρακα. Τὸ ἴδιον παρετηρήθη πέρυσιν καὶ κατὰ τὸν Ε τάφον¹. Ὑπεθέσαμεν δὲ ὅτι αἱ ἀνευρεθεῖσαι τότε πλάκες ἐχρησίμευον πρὸς στερέωσιν ἐπιτυμβίου πιθανῶς στήλης. Ἀλλὰ νομίζω ὅτι ἡ θέσις τῆς ἀνευρέσεως τῶν ἐπὶ τοῦ Ι τάφου πλακῶν καὶ τῶν ὑπολειμμάτων τῶν τροφῶν οὐδεμίαν ἀμφιβολίαν ἀφήνουν, ὅτι αἱ πλάκες αὗται ἀποτελοῦν εἶδος τραπέζης ἐπὶ τοῦ τάφου διὰ τὰ καθιερωμένα ἐπιτάφια δειπνα, μετὰ τὸν ἐνταφιασμόν². Κάτωθεν τῶν πλακῶν τὰ χῶματα ἦσαν ἐρυθρὰ καὶ ἀκολούθως τεφροειδῆ, εἰς βάθος δὲ 1 περίπου μέτρον εὐρέθη ἡ ἐξωτερικὴ περίμετρος τοῦ ἐντὸς τοῦ βράχου λελαξευμένου λάκκου. Τὸ μήκος τῆς περιμέτρου εἶναι 3,16 μ. τὸ δὲ πλάτος 2,09 μ. Ἀλλ' ὀλίγον βαθύτερον τῶν χειλέων ὁ τάφος σμικρύνεται διὰ βαθμίδος (πατούρας) κειμένης εἰς ὕψος 0,95 — 1.10 μ. περίπου ἀπὸ τοῦ πυθμένος. Ἐπὶ τῆς βαθμίδος ἐστηρίζοντο αἱ ξύλιναι δοκοί, τῶν ὁποίων τὸ πάχος ὑπελογίσθη ἐκ τῶν ἐπὶ τῶν χωμάτων ἰχνῶν εἰς 0,12 μ. περίπου. Αἱ ἐσωτερικαὶ διαστάσεις τοῦ τάφου εἶναι 1,25 × 2,52 μ.

Ἐντὸς τοῦ τάφου εὐρέθη σκελετὸς εἰς πλαγίαν στάσιν, βλέπων πρὸς δυσμὰς μὲ τὰ σκέλη ἐλαφρῶς συνεσταλμένα καὶ τὰς χεῖρας ἐν ἐκτάσει μέχρι τῆς ὀσφύος (εἰκ. 3). Ὅστᾳ ἐκ παραμερισμένου νεκροῦ εὐρέθησαν καὶ κατὰ

¹ Π.Α.Ε. 1952 σ. 458.

² Ἰδὲ τελευταίως Γ. ΜΥΛΩΝΑ, Ὅμηρικά καὶ Μυκηναϊκὰ ἔθιμα ταφῆς (Ἐπιστημ. Ἑπετ. Φίλος. Σχολῆς Πανεπιστ. Ἀθηνῶν σ. 276).

τὴν νοτιοδυτικὴν γωνίαν, ἰσχυρῶς ὅμως ἐφθαρμένα ἐκ καταπεσόντος μεγάλου λίθου. Τὰ κτερίσματα τοῦ τάφου ὑπῆρξαν ἀρκούντως πλούσια. 11 πήλινα μεσοελλαδικὰ ἀγγεῖα, ἐξ ὧν τέσσαρες ἀμαυρόχρωμοι μεγάλοι ἀμφορεῖς, 4 ὑψίποδες κύλικες μετὰ δακτυλίων εἰς τὴν βάσιν καὶ τρία μικρότερα ἀγγεῖα ἀμαυρόχρωμα, μεταξὺ τῶν ὁποίων μικρὰ πρόχους, ποτήριον τύπου Βα-

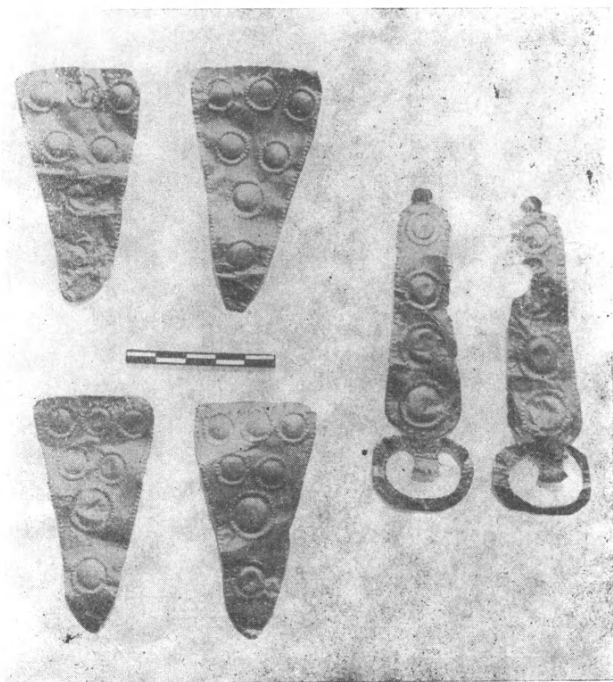

Εἰκ. 3. Ἀποψὶς τοῦ πυθμένος τοῦ τάφου Ι μετὰ τοῦ σκελετοῦ καὶ τῶν κτερισμάτων.

φειοῦ μετὰ διακοσμῆσεως ταινιῶν καὶ ἀπλῆς ἑλικος καὶ μικρὸν δίωτον κύπελλον μετὰ ταινιοειδῶν λαβῶν κατὰ τὸ χεῖλος. Εὐρέθησαν ἐπίσης μακρὸν χαλκοῦν ξίφος μετὰ μύκητος ἐξ ἐλεφαντοστοῦ, μικρὰ χαλκῇ μάχαιρα μετὰ λαβῆς ἐξ ὀρείας κρυστάλλου καὶ μικρὰ χαλκῇ λαβίς, ἅπαντα κατὰ τὴν δεξιὰν πλευρὰν τοῦ νεκροῦ. Κατὰ τὴν ὁσφὺν περίπου εὐρέθη χρυσοῦν διπλοῦν κόσμημα ζώνης, τὸ συνήθως γνωστὸν ὡς ἐπιγονατὶς ἢ κόσμημα φα-

ρέτρας¹ (εἰκ. 4). Κατὰ δὲ τὰ ἄκρα τῶν χειρῶν τέσσαρα χρυσᾶ ἐλάσματα κοσμοῦντα προφανῶς περιχειρίδας. Πλησίον δὲ τοῦ παραμερισμένου νεκροῦ εὐρέθη ἀργυροῦν ποτήριον τύπου Βαφειοῦ μετ' αὐλακωτῆς διακοσμήσεως καὶ χρυσοῦν περιθώριον περὶ τὰ χεῖλη (εἰκ. 5).

Τάφος Κ. Κατὰ τὴν νοτίαν πλευρὰν τοῦ κύκλου ἀνεσκάφησαν 3 μεγάλοι τάφοι καὶ εἰς μικρότερος. Ἐκ τούτων ὁ Κ εὐρέθη σχεδὸν εἰς τὴν ἐπιφάνειαν τοῦ ἐδάφους. Διότι κατὰ τὴν πλευρὰν ταύτην σχηματίζεται ἡ

Εἰκ. 4. Χρυσᾶ βραχιόλια καὶ κοσμήματα τοῦ τάφου Ι.

κατωφέρεια τοῦ λόφου καὶ οὐδεμία σχεδὸν εὐρέθη ἐπίχωσις κατολισθήσασα μετὰ τῆς καταρρεύσεως τοῦ πρὸς Ν. τοῦ κύκλου ἀναλήμματος. Εἰς βάθος δὲ 1,40 μ. περίπου εὐρέθη ὁ πυθμὴν, ἐστρωμένος διὰ ποταμίων χαλίκων. Ἡ ἐξωτερικὴ περίμετρος τοῦ τάφου εἶναι 2,80 × 2,30 μ. περίπου, ἡ δὲ ἐσωτερικὴ 1,60 × 2,25 μ.

Κατὰ τὴν βορειοανατολικὴν γωνίαν τοῦ τάφου εὐρέθησαν τέσσαρες μεγάλαι πλάκες ἐκ σχιστολίθου, ἀλλὰ δὲν φαίνεται νὰ προέρχωνται αὐταὶ

¹ BSA XLVI, 1951, σ. 125.

ἐκ τῆς στέγης τοῦ τάφου. Διότι καθ' ὅλην τὴν λοιπὴν ἐπιφάνειαν δὲν εὐρέθησαν πλάκες. Περιεῖχε δὲ ὁ τάφος ἓνα μόνον σκελετὸν κατὰ τὸ κέντρον ἐκτάδην κείμενον ἀπὸ βορρᾶ πρὸς νότον. Τὰ ὅστ' ἦσαν ὅμως τελείως διαλελυμένα. Τέσσαρα ἀγγεῖα εὐρέθησαν ἐντὸς τοῦ τάφου, ἔξ ὧν τὰ δύο εἶναι ἐκ τῶν ὠραιότερων ἀνευρεθέντων ἀγγείων τῆς ἐφετινῆς ἀνασκαφῆς. Τὸ ἓν εἶναι μέγας πιθόσχημος ἀμφορεὺς φέρων δύο ἀναγλύφους ζώνας ἐπὶ τοῦ σώματος, μεταξὺ δὲ αὐτῶν ἐπὶ τοῦ ἐρυθροῦ βάθους τοῦ πηλοῦ διακόσμησιν δι' ἀμαυροῦ μελανοῦ χρώματος ἐπαλλήλων πτηνῶν μὲ ἀνοικτὰς πτέρυγας. Τὸ δεύτερον εἶναι ὠραιοτάτη πρόχους ὕψους 0,275 μ. διασωθεῖσα ἀκεραία πλὴν μικρᾶς ἀποκρούσεως κατὰ τὴν προχοήν. Εἶναι ἐκ πορτοκαλόχρου πηλοῦ καὶ τὸ ἔδαφος φέρει τὴν στιλπνὴν γάνωσιν τῶν μινυείων ἀγγείων. Τὸ σῶμα κοσμεῖται διὰ πλατειῶν ταινιῶν ἔξ ἐρυθροῦ ἀμαυροῦ χρώματος, περιοριζομένου διὰ μελανῶν ἀμαυρῶν περιγραμμάτων. Εἰς τὸ ἄνω δὲ μέρος τοῦ κορμοῦ ἐντὸς ζώνης μετὰ μελανῶν περιγραμμάτων ὑπάρχει συνεχὲς ρομβοειδὲς κόσμημα καὶ ὁ μακρὸς λαιμὸς κοσμεῖται διὰ στενωτέρων πάλιν ταινιῶν ἐρυθρῶν μετὰ μελανῶν περιγραμμάτων. Ἡ πολυχρωμία καὶ κανονικὴ ἐναλλαγὴ τοῦ ἐρυθροῦ καὶ μελανοῦ χρώματος δίδει εἰς τὸ ἀγγεῖον σπανίαν καλλιτεχνικὴν ἀξίαν (εἰκ. 6).

Εἰκ. 5. Ἀργυροῦν ἀγγεῖον τοῦ τάφου I.

Τάφος Α. Βορειονατολικῶς τοῦ Κ τάφου ἀνεσκάφη εἰς τῶν μεγαλύτερων τάφων ὁ Α. Καὶ ὁ τάφος οὗτος εἶχε πέρυσιν ἐπισημανθῇ ἐκ πετρῶν τινων, αἱ ὁποῖαι εὐρίσκοντο κατὰ σειρὰν κατὰ τὴν βορείαν αὐτοῦ πλευράν. Ἐλαχίστη ὑπῆρχε καὶ ἐδῶ ἐπιφανειακὴ ἐπίχωσις καὶ ὁ βράχος εὐρέθη εἰς βάθος ἐλάχιστον κατὰ τὴν ἀνατολικὴν καὶ νοτίαν μάλιστα πλευράν. Κατὰ τὴν βορείαν πλευράν ὑπῆρχον ἐπιχώσεις τινὲς ἐκ κοκκινωπῶν χωμάτων, ἅτινα προχωροῦν καὶ μέχρι τοῦ κέντρου τοῦ τάφου καὶ εἶναι ὅμοια πρὸς τὰ νοτίως τοῦ τάφου Α εὐρεθέντα. Κατὰ δὲ τὴν νοτιοανατολικὴν γωνίαν εὐρέθησαν εἰς βάθος μόλις 0,20 μ. ἀπὸ τῆς ἐπιφανείας τοῦ βράχου πλάκες τινὲς τῆς στέγης. Ἐπ' αὐτῶν εὐρέθησαν ὄστρακα ἐκ τριῶν ἐκ κιτρίνου πηλοῦ κυπέλλων, ὅπως εὐρέθησαν πέρυσσι καὶ ἐπὶ τῆς στέγης τοῦ Ε τάφου.

Ἡ περίμετρος τοῦ τάφου δὲν ἀποτελεῖ κανονικὸν τετράπλευρον. Ἡ δυτικὴ πλευρὰ ἔχει μῆκος 3,65 μ. καὶ κατὰ διαστήματα ὑπάρχουν λίθοι ἐκ κατεστραμμένου τοίχου, ὅστις προχωρεῖ πρὸς βορρᾶ καὶ πέραν τοῦ τάφου. Ἡ ἀνατολικὴ ἔχει μῆκος 3,15 μ. τὸ δὲ πλάτος τοῦ τάφου εἶναι 2,68 μ. κατὰ τὴν νοτίαν καὶ 2,71 μ. κατὰ τὴν βορείαν πλευράν. Ἡ ἐπίχωσις τοῦ τάφου μέχρι βάθους ἑνὸς περίπου μέτρου ἀπὸ τῆς ἐπιφανείας τοῦ βράχου κατὰ τὴν βορείαν πλευράν ἀπετελεῖτο ἐξ ἁμαυρῶν λεπτῶν χωμάτων καὶ μόνον κατὰ τὸ κέντρον ὑπῆρχεν εἶδος λάκκου πλήρους ἐξ ἐρυθρωπῶν κονιο-

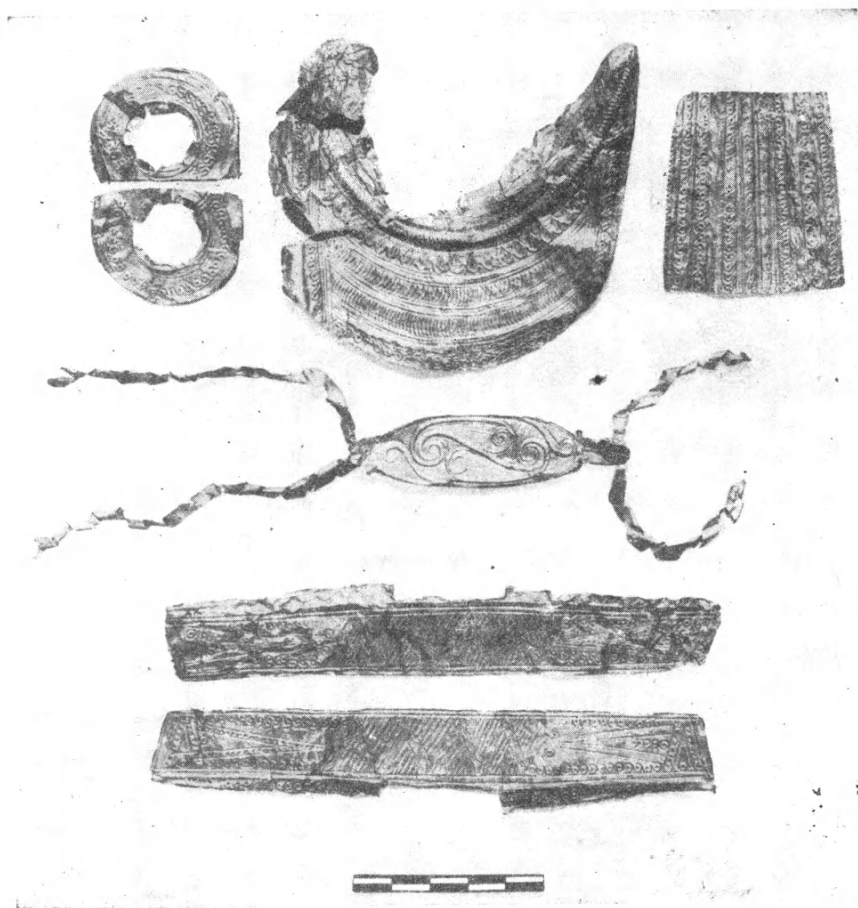

Εἰκ. 6. Πρόχους τοῦ τάφου Κ.

ειδῶν χωμάτων, τῶν ὁποίων τὴν προέλευσιν δυνάμεθα νὰ ἀποδώσωμεν εἰς τὰ ἐπιτάφια δεῖπνα τὰ τελούμενα ἐπὶ τοῦ τάφου, ὡς παρετηρήθη καὶ ἐπὶ τοῦ Ι τάφου. Ἄλλ' ἴσως προέρχονται καὶ ἐκ μεταγενεστέρων προσχώσεων. Ὁ σχηματισμὸς τοῦ λάκκου πρέπει νὰ ἀποδοθῇ εἰς τὴν κατὰ τὸ κέντρον θραῦσιν τῶν δοκῶν τῆς στέγης, τῆς ὁποίας, ἄλλωστε, κατὰ τὴν περαιτέρω σκαφὴν καὶ ἀφαίρεσιν τῶν ἄνωθεν αὐτῆς χωμάτων κατέστη φανερὰ ἡ πρὸς τὸ κέντρον κλίσις. Κατὰ τὰς πλευρὰς τοῦ τάφου ἦσαν ἐκτισμένοι τοῖχοι ἐξ ἀκανονίστων λίθων μέχρι σχεδὸν τῆς ἐπιφανείας τοῦ βράχου καὶ ἐπ' αὐτῶν ἐστηρίζοντο αἱ δοκοί. Ὅταν αἱ δοκοὶ ἐσάπησαν καὶ ἐθραύσθησαν κατὰ τὸ κέντρον οἱ πλευρικοὶ τοῖχοι κατέρρευσαν καὶ κατέστρεψαν κατὰ μέγα μέρος τὰ ἐν τῷ τάφῳ πῆλινα ἄγγεῖα καὶ τὸν σκελετόν, πολλοὶ δὲ λίθοι ἔπεσαν καὶ ἄνωθεν τῆς στέγης, ἥτις κατωλίσθησεν ὀλόκληρος μέχρι βάθους 1 μέτρου ἀπὸ τῆς ἀρχικῆς αὐτῆς θέσεως. Ἐκαθαρίσθη δὲ μετὰ προσοχῆς αὕτη καὶ κατέστη οὕτω φανερὸς ὁ τρόπος τῆς κατασκευῆς. Ἐπὶ τῶν ξυλίνων δηλαδὴ δοκῶν τῆς στέγης ἐστηρίζοντο πλάκες ἐκ σχιστολίθου καὶ ἐπ' αὐτῶν ὑπῆρε παχὺ στρώμα ἐκ πρασινωποῦ πηλοῦ Πλέσσα¹.

¹ Κατὰ τὸν ἴδιον τρόπον ἦτο κατεσκευασμένη καὶ ἡ στέγη τοῦ Δ τάφου. Τὸ ἐκ πηλοῦ Πλέσσα στρώμα εὐρίσκετο ἐπὶ τῶν πλακῶν καὶ οὐχὶ μεταξὺ αὐτῶν καὶ τῶν δοκῶν, ὡς ἐσφαλμένως ὑπετέθη ΠΑΕ 1952 σ. 451. Ὅρθως ἡρμηγυῆθη ἐξ ἄλλου κατὰ τὴν σκαφὴν τοῦ Ε τάφου ΠΑΕ, 1952 σ. 458.

Ἐντὸς τοῦ τάφου εὐρέθησαν δύο σκελετοὶ ἐξ ὧν ὁ εἷς ἦτο παραμερισμένος κατὰ τὴν ἀνατολικὴν πλευρὰν καὶ πλησίον αὐτοῦ εὐρέθησαν 4 ἐλάσματα χρυσᾶ μετ' ἐκτύπου παραστάσεως ἐξ ἀλλεπαλλήλων κύκλων μετὰ κυφωτῶν κομβίων ἐν τῷ μέσῳ, ἐλικοειδῶν γραμμῶν κ.λ.π., δύο ἐξ ὀψιδια-

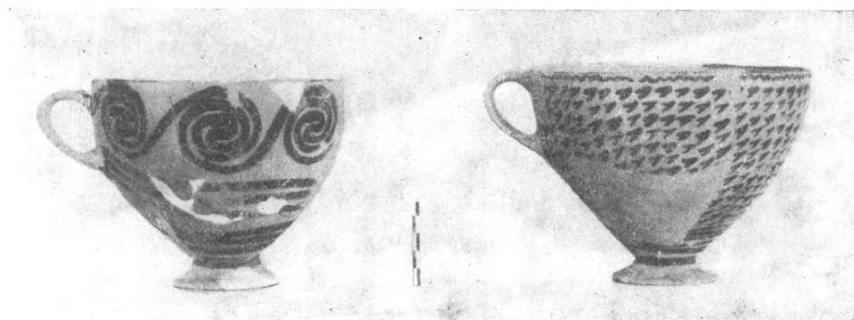
Εἰκ. 7. Χρυσᾶ ἐπενδύσεις τῆς θήκης τοῦ ξίφους τοῦ τάφου Α.

νοῦ αἰχμαὶ βελῶν, λεπτὴ χρυσῇ ταινίᾳ καὶ τεμάχιά τινα ἐκ χαλκῆς μαχαίρας, καταστραφεῖσης ἐκ τῆς ἄνωθεν ἀκριβῶς τῶν κτερισμάτων καὶ τοῦ σκελετοῦ εὐρισκομένης μεγάλης λιθίνης πλακός.

Ὁ ἕτερος σκελετὸς εὐρέθη ἐκτάδην κατὰ τὸ κέντρον μὲ διεύθυνσιν ἐκ νότου πρὸς βορρᾶν, ἔχων μέγεθος 1,80 μ. περίπου, ἰσχυρῶς ὅμως κα-

τεστραμμένους. Πλησίον τοῦ σκελετοῦ οὐδὲν κτέρισμα εὐρέθη. Ἀλλὰ παραλλήλως τῆς δυτικῆς πλευρᾶς εὐρέθησαν τὰ κτερίσματα τοῦ νεκροῦ. Καὶ ἦσαν ἀρκούντως πλούσια. Ἐν μακρὸν χαλκοῦν ξίφος μετὰ μύκητος ἐξ ἐλεφαντοστοῦ, ἐγχειρίδιον χαλκοῦν, πλατεῖα χαλκῇ μάχαιρα καὶ μικρὸν στενὸν μαχαιρίδιον. Τὰ ἔχνη ἐκ τῆς δερματίνης θήκης τοῦ ξίφους καὶ πιθανῶς τῆς ξυλίνης τοιαύτης τῆς μαχαιράς διεφαίνοντο εὐκρινῶς κατὰ τὴν ἀνασκαφὴν. Ἀνευρέθησαν δὲ εἰς τὴν θέσιν των καὶ τὰ χρυσαῖα κοσμήματα τῆς ἐπενδύσεως τῆς δερματίνης θήκης καὶ τῆς λαβῆς τοῦ ξίφους, φέροντα ὠραιότατας γραμμικὰς καὶ ἐλικοειδεῖς διακοσμήσεις (εἰκ. 7).

Ὀλίγον βορειότερον εὐρέθησαν ἐπίσης 14 αἰχμαὶ βελῶν ἐξ ὀψιδιανοῦ, συμπληροῦσαι τὸν πολεμικὸν κόσμον τοῦ πολεμιστοῦ νεκροῦ. Πήλινα ἀγ-

Εἰκ. 8. Ἀγγεῖα τοῦ τάφου Α.

γεῖα εὐρέθησαν ὀλίγα καὶ κατεστραμμένα κατὰ τὸ πολὺ, 3 μὲν κατὰ τὴν νοτιοδυτικὴν γωνίαν, 1 ἄλλο κατὰ τὸν παραμερισμένον νεκρὸν καὶ πολλὰ ὄστρακα ἐξ ἀγγείων ἐπὶ τῆς στέγης, ὥς εἴπομεν. Μεταξὺ τούτων ὠραιότατα εἶναι δύο μόνωτα κύπελλα μὲ ὠραία ἐξ ἐλίκων καὶ ἐν εἴδει αἰχμῶν βελῶν παραστάσεις, μελανοῦ καὶ ἐρυθροῦ ἁμαυροῦ (matt) χρώματος ἐπὶ τοῦ ὑποκιτρίνου βάθους τῆς ἐπιφανείας τοῦ ἀγγείου, παρόμοια πρὸς τὰ ἐντὸς τοῦ τάφου Γ εὐρεθέντα (εἰκ. 8).

Ὡραῖος εἶναι ἐπίσης ἁμφορεὺς ἐρυθροποῦ πηλοῦ μετὰ παραστάσεως πολυχρώμων. Παχεῖαι ταινίαι κατὰ τὴν κοιλίαν, ἐρυθραὶ μὲ περιγράμματα καστανὰ πρὸς τὸ μέλαν, καὶ δύο ἀντωπὰ πτηνά (ἔποπες) ἐπὶ τοῦ ὤμου τοῦ ἀγγείου. Πλησίον τῆς βορειοδυτικῆς γωνίας τοῦ τάφου παρατηρήθη κοπὴ τῆς πλευρᾶς τοῦ τάφου καὶ ὑπετέθη κατ' ἀρχὰς ὅτι πρόκειται περὶ ὁπῆς διανοιγέσης ἐπὶ τῆς δυτικῆς πλευρᾶς πρὸς σύλησιν τοῦ τάφου. Ἀλλὰ περαιτέρω ἔρευνα ἀπέδειξεν ὅτι ἀκριβῶς ὅπισθεν πρὸς δυσμὰς ὑπῆρξε τάφος προφανῶς παλαιότερος, τοῦ ὁποίου ἢ πρὸς ἀνατολὰς πλευρὰ κατεστράφη

κατὰ τὴν λάξευσιν τοῦ βράχου πρὸς κατασκευὴν τοῦ λάκκου τοῦ Α τάφου¹.

Τάφος Α'. Ὁ μικρὸς οὗτος παλαιότερος τάφος εὐρίσκετο κατὰ τὴν γωνίαν παλαιότερου κτίσματος, τοῦ ὁποῖου ἡ πρὸς Α πλευρὰ κατεστράφη, ὡς εἴπομεν, μερικῶς ὑπὸ τοῦ Α τάφου. Ἔχει μῆκος 1,10 μ. καὶ πλάτος 0,80 μ. κατὰ δὲ τὸ κατώτερον μέρος σχηματίζεται βαθμὶς (πατούρα) ἐπὶ τῶν πλευρῶν εἰς ὕψος 0,40 μ. ἀπὸ τοῦ πυθμένος. Ἐκτὸς αὐτοῦ εὐρέθη σκελετὸς συνεσταλμένος καὶ δύο μικρὰ ἀγγεῖα μεσοελλαδικὰ μετ' ἀμαυρῶν (matt) διακοσμήσεων, ἕξ ὧν τὸ ἓν δίωτον μικρὸν κύπελλον μεθ' ὑψηλῶν

Εἰκ. 9. Ἀγγεῖα τῶν τάφων Α₁ καὶ Α.

ταινιοειδῶν λαβῶν καὶ μελανῆς διακοσμήσεως, τὸ ἄλλο μικρὰ πρόχους ὕψ. 0,16 μ. ἐκ πηλοῦ ὑποκιτρίνου ἀνοικτοῦ μετὰ σπανίας ἐπὶ τῆς κοιλίας παραστάσεως ἄλλεπαλλήλων δίσκων περιοριζομένων ἐντὸς διπλῆς κυματοειδοῦς γραμμῆς. Αἱ διακοσμήσεις εἶναι ξερωθεαὶ μετὰ μελανῶν περιγραμμάτων (εἰκ. 9).

ΠΗΝΟΣ ΜΕΣΟΕΛΛΑΔΙΚΩΝ ΧΡΟΝΩΝ

Βορείως τοῦ Κ τάφου καὶ μετὰ αὐτοῦ καὶ τοῦ Α' τάφου εὐρέθησαν διάφοροι τοῖχοι κτισμάτων κατὰ πᾶσαν πιθανότητα παλαιότερων τῶν τάφων. Οὕτω εἰς βάθος 0,60 μ. ἀπὸ τῆς ἐπιφανείας τοῦ ἐδάφους βορείως τοῦ

¹ Πρέπει νὰ σημειωθῇ ὅτι καὶ κατὰ τὴν βορείαν πλευρὰν τοῦ τάφου Α διαφαίνεται κόγχη, ἥτις κρύπτει πιθανῶς παλαιότερον τάφον, τοῦ ὁποῖου ἡ νοτιὰ πλευρὰ κατεστράφη κατὰ τὴν λάξευσιν τοῦ Α τάφου.

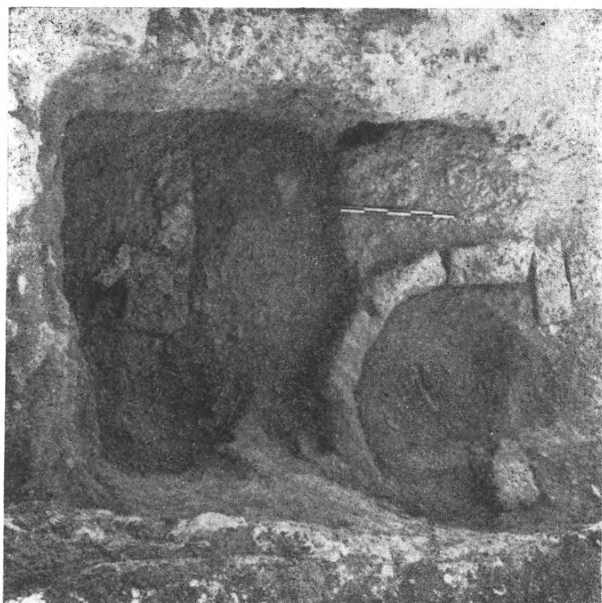
Κ τάφου εὐρέθη λιθόστρωτον δάπεδον, περιοριζόμενον πρὸς βορρᾶν διὰ τοίχου. Μετὰ δὲ τὴν ἀφαίρεσιν τῶν λίθων τμήματος τοῦ δαπέδου πρὸς δυσμὰς τὰ χρώματα ἦσαν ἐντόνως μελανὰ ἐκ πυρᾶς, προχωροῦντα εἰς βάθος. Σχηματίζεται δὲ ἐκεῖ λάκκος περιοριζόμενος πρὸς ἀνατολὰς διὰ τοιχαρίου καὶ πιθανῶς καὶ πρὸς δυσμὰς. Ὁ πυθμὴν τοῦ λάκκου αὐτοῦ εὐρέθη ἐστρωμένος διὰ τεμαχίων ἐκ μεγάλων πίθων καὶ ἐδῶ καὶ ἐκεῖ ἐντὸς τῶν χωμάτων εὐρέθησαν πολλὰ τεμάχια ἔξ ἐψημένου πηλοῦ, προερχόμενα πιθανώτατα ἔξ ἐπιχρίσεως. Ἐντὸς τοῦ χώρου τούτου εὐρέθησαν ὅστ' αὖ ζῶων καὶ μεγάλη χυτροειδὴς λεκάνη μετὰ λευκῆς γεωμετρικῆς διακοσμήσεως παλαιότερων μεσοελλαδικῶν χρόνων. Ἐντὸς αὐτῆς εὐρέθη τὸ κέλυσος χερσαίας χελώνης.

Βορειότερον τοῦ λιθοστρώτου καὶ τοῦ διαχωριστικοῦ βορείου τοίχου σχηματίζεται χώρος περιοριζόμενος δι' ἐτέρων τοίχων πρὸς βορρᾶν καὶ βεβαίως καὶ πρὸς ἀνατολὰς διὰ τοῦ καταστραφέντος κατὰ τὴν λάξευσιν τοῦ Λ τάφου τοίχου. Πρὸς δυσμὰς δὲ ὁ χώρος φθάνει μέχρι τοῦ βράχου καὶ μόνον κατὰ τὸ νότιον μέρος τῆς δυτικῆς πλευρᾶς ὁ βράχος κόπτεται καὶ σχηματίζει γωνίαν, εἰσερχομένου ἐντὸς τοῦ χώρου τμήματος τῆς ἐκ πηλοῦ Πλέσσα σχηματιζομένης ἀνατολικῆς πλευρᾶς τοῦ Μ τάφου.

Ἐντὸς τοῦ χώρου τούτου 2,50 × 3,00 μ. περίπου εὐρίσκεται ὁ Λ' τάφος. Δυτικῶς τοῦ τάφου Λ' μέγα τμήμα βράχου ἔχει ἀποσπασθῇ, ὥς φαίνεται ἐκ τῆς δυτικῆς πλευρᾶς εἰς χρόνους μεταγενεστέρους τοῦ κτίσματος. Διότι κάτωθεν αὐτοῦ εὐρέθη δάπεδον ἐκ κοκκινωποῦ πηλοῦ καὶ τὰ χρώματα ἦσαν μελανὰ ἐκ πυρᾶς. Καὶ καθ' ὅλην δὲ τὴν ἑκτασιν τοῦ δαπέδου εὐρέθησαν τεφροειδῇ μελανὰ χρώματα μετὰ τινων ὀστράκων μεσοελλαδικῶν χρόνων. Κατὰ τινὰ δὲ τομὴν τοῦ δαπέδου παρετηρήθη, ὅτι ὑπῆρχον ἀλλεπάλληλοι στρώσεις ἐκ κοκκινωποῦ πηλοῦ. Ὑποθέτω λοιπὸν ὅτι ὑπῆρχεν ἐνταῦθα ἱπνὸς καὶ ἐστία οἰκίας παλαιότερων μεσοελλαδικῶν οἰκήσεων. Ἀλλὰ καὶ δυτικῶς τοῦ τάφου Κ εὐρέθη ἕτερον περιεργον κτίσμα. Ὑπεθέσαμεν δὲ ἐν ἀρχῇ ἀνασκάπτοντες τὸν χώρον, ὅτι πρόκειται περὶ τάφου, ἔξ οὗ καὶ ὠνομάσαμεν αὐτὸν Κ' καὶ οὕτω φέρεται ἐν τῷ σχεδίῳ. Ὁλόκληρος ὁ χώρος (3,40—3,70 × 1,21—1,31 μ.) ἐκαλύπτετο ἐκ κοκκινωπῶν χωμάτων, ἐκ διατελειμένων κατὰ πᾶσαν πιθανότητα ὤμων πλίνθων. Ἀλλὰ κατὰ τὸ κέντρον καὶ εἰς βάθος 0,80 μ. περίπου εὐρέθη πεταλόσχημον κτίσμα μεγίστων διαστάσεων 1,15 × 1,08 μ. κατεσκευασμένον ἐκ κανονικῶν πλίνθων 0,16 × 0,35 μ. ἐντὸς δὲ αὐτοῦ ὑπῆρχον χρώματα μελανὰ τεφροειδῇ καὶ μετὰ αὐτῶν εὐρέθη ὅστουν πλευρᾶς ἐκ μεγάλου ζώου (εἰκ. 10). Κάτωθεν τῶν κοκκινωπῶν χωμάτων εἰς βάθος 0,15 μ. ὑπῆρχεν ὁ βράχος. Τὸν ἀληθῆ προορισμὸν τοῦ κτίσματος τούτου δὲν δύναμαι νὰ ἐξηγήσω πιθανῶς ὅμως συνδέεται καὶ τοῦτο πρὸς τὰ βορειότερα κτίσματα καὶ τὸν

ἱπνόν. Ἐντὸς αὐτοῦ εὐρέθησαν ὅστρακά τινα ἀποτελοῦντα τὸ ἄνω μέρος μετὰ τοῦ λαιμοῦ μεγάλου μεσοελλαδικοῦ ἀμφορέως μετ' ἁμαυρᾶς διακοσμῆσεως (matt) γεωμετρικῆς, μελανοῦ χρώματος ἐπὶ ἀνοικτοῦ ἐπιπέδου.

Τάφος Μ. Δυτικῶς τοῦ ἱπνοῦ ἀνεσκάφη ἀβαθὴς τάφος ὀνομασθεὶς Μ. Ἔχει κατὰ τὴν ἐξωτερικὴν περίμετρον μῆκος μὲν 2,90 μ. πλάτος δὲ 2,08 μ. καὶ ὀλικὸν βάθος κατὰ τὴν βορείαν πλευράν, ἀπὸ τῆς ἐπιφανείας τοῦ ἐδάφους μέχρι τοῦ πυθμένος, 1.25 μ. περίπου. Εἰς βάθος 0,54μ. σχη-

Εἰκ. 10. Μεσοελλαδικῶν χρόνων ἐστία.

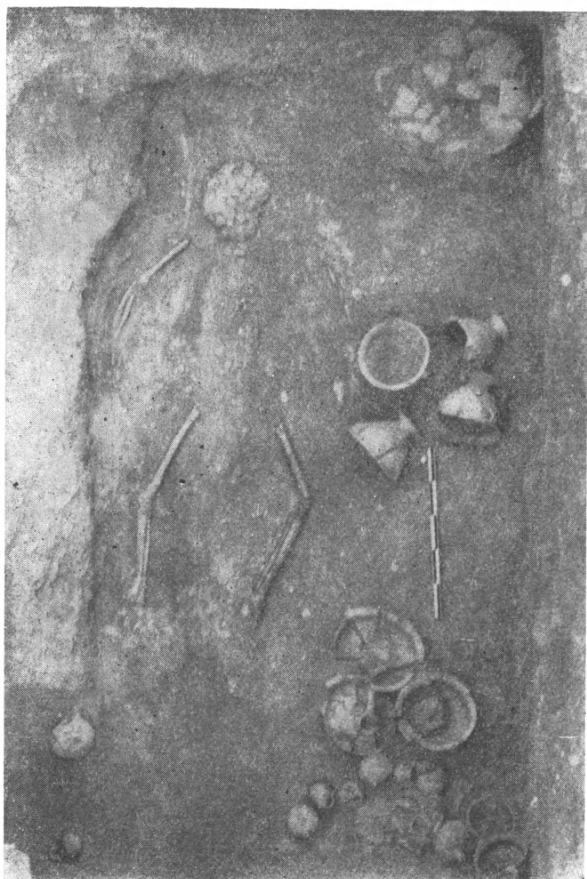
ματίζεται βαθμὶς (πατούρα) ἐπὶ τοῦ βράχου, περιορίζουσα τὸν ἐσωτερικὸν χώρον τοῦ τάφου εἰς $2,40 \times 1,50$ μ. περίπου. Ἡ βορειοανατολικὴ γωνία αὐτοῦ εἰσέρχεται ἐντὸς τοῦ χώρου, ὡς εἵπομεν, τοῦ ἱπνοῦ, εἰς βάθος 0,40 μ. καὶ ὁ διαχωριστικὸς τοῖχος σχηματίζεται διὰ παχέος ὄγκου ἐκ πηλοῦ Πλέσσα.

Ἐντὸς τοῦ τάφου εὐρέθη κατὰ τὴν ΒΔ γωνίαν σκελετὸς μικροῦ παιδίου διαλελυμένος καὶ πλησίον 14 μικρά, διαφόρων σχημάτων, πήλινα ἀγγεῖα. Δύο ἄλλα μικρὰ ἀγγεῖα εὐρέθησαν κατὰ τὴν βορειοανατολικὴν πλευρὰν καὶ πλησίον αὐτῶν τρεῖς λεπτὰ ὀστεῖναι περόναι.

Κατὰ τὸ κέντρον μὲ τὴν κεφαλὴν πρὸς Ν εὐρέθη σκελετός (ῥυψος

1,45 μ.) νεάνιδος, ὥς εἶναι δυνατόν νὰ συμπεράνωμεν ἐκ τῆς μὴ εὐρέσεως ἐν τῷ τάφῳ ὅπλων (εἰκ. 11).

Χαρακτηριστικὴ εἶναι καὶ ἐνταῦθα ἡ θέσις τοῦ σκελετοῦ μὲ ἀνοικτὰς τὰς χεῖρας καὶ τὰ σκέλη. Εἰς τὴν ἰδίαν στάσιν εὐρέθη καὶ ὁ ἐν τῷ κέντρῳ

Εἰκ. 11. Ἀποψὶς τοῦ τάφου Μ.

τοῦ Γ τάφου σκελετὸς καὶ ἀκρόμη καὶ ὁ τοῦ πολεμιστοῦ τοῦ Ν τάφου. Ὑπέθεσα δὲ κατὰ τὴν πρώτην ἐκθεσίν μου ὅτι ὁ νεκρὸς ἐναπετέθη ἐν τῷ τάφῳ ἐπὶ ἀνακλίντρῳ ἢ ὑψηλῶν μαξιλαρίων ἢ ἄλλου τινός¹. Δὲν δύναμαι δὲ καὶ σήμερον νὰ δώσω ἐτέραν ἐξήγησιν, διότι ἡ στάσις αὕτη ἀνευρίσκε-

¹ ΠΑΕ 1952 σ. 443 καὶ ὑποσ. 1.

ται εἰς νεκροὺς καὶ ἀνδρῶν καὶ γυναικῶν, ἐκτὸς μόνον ἂν ὑποτεθῇ ὅτι ἡ στάσις αὕτη εἶναι χαρακτηριστικὴ ἀγνώστου τινὸς ἐθίμου ταφῆς. Πρὸς τὰ δυτικὰ τοῦ νεκροῦ εὐρέθησαν 5 ἄλλα ἀγγεῖα, ἐξ ὧν 4 κίτρινα μινύεια κύπελλα καὶ ἓν μικρὸν ἀσκοειδές, μετὰ μελανοῦ στιλποῦ γανώματος, ἀγγεῖον.

Ἐπὶ τοῦ στήθους δὲ τοῦ νεκροῦ εὐρέθησαν 11 ψηφίδες ἐξ ἡμιπολυτίμων λίθων, ἐξ ὧν μία ἐκ κορνάλινης φέρει παράστασιν ἀγγείου μετὰ φοινικοειδοῦς φυτοῦ.

Τινὰ ἐκ τῶν ἀνευρεθέντων ἀγγείων, μεταξὺ τῶν ὁποίων καὶ μικρὸν ἀσκοειδές μετὰ φυλλοειδοῦς παραστάσεως ἐπὶ τοῦ ὤμου διὰ στιλποῦ μελανοῦ χρώματος, δύνανται νὰ καταταχθῶσιν εἰς τὴν ὑστεροελλαδικὴν I περιόδον. Ἀποτελεῖ λοιπὸν ὁ τάφος οὗτος ἓνα τῶν νεωτέρων τοῦ κύκλου.

ΕΠΙΤΥΜΒΙΟΣ ΣΤΗΛΗ ΚΑΙ ΤΥΜΒΟΣ ΤΑΦΟΥ Ν.

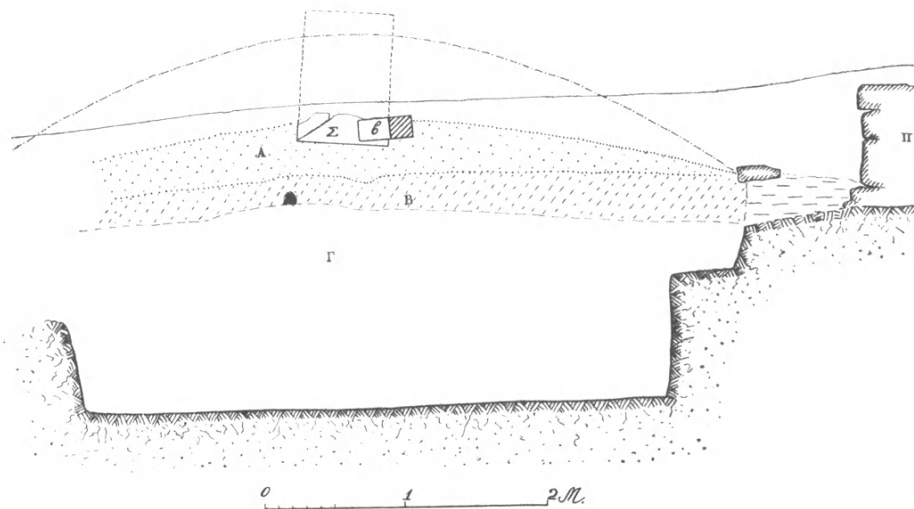
Κατὰ τὴν πρὸς βορρᾶν πλευρὰν τοῦ κύκλου, βορείως τοῦ τάφου Β καὶ δυτικῶς τοῦ Ι, εἶχον πέρυσιν ἀνευρεθῇ δύο τεμάχια βάσεως ἐκ πώρου λίθου¹. Ἐκ τούτων τὸ ἓν εἶχε πλάτος 0,55 μ., μῆκος 0,36—0,38 μ. καὶ πάχος 0,14—0,16 μ. καὶ ἔφερε κατὰ τὸ κέντρον διαμετρῇ ἐγκοπὴν 0,10 × 0,21 μ. περίπου, σχήματος Π. Τὸ ἄλλο ἦτο μικρὸν τμήμα, σχήματος ὀρθογωνίου τριγώνου 0,19 × 0,19 μ., ἐκ τοῦ ἐτέρου τεμαχίου τῆς βάσεως, ὅπερ θὰ εἶχε τὸ ἴδιον σχῆμα πρὸς τὸ ἀνευρεθέν, μετ' ἀναλόγου ἐγκοπῆς. Οὕτως ἡ βᾶσις θὰ ἦτο ὀρθογώνιος ἀποτελουμένη ἐκ δύο μερῶν κανονικῶς προσαρμοζομένων κατὰ τὴν πλευρὰν τῆς ἐγκοπῆς, ἥτις θὰ εἶχε καὶ αὐτὴ ὀρθογώνιον σχῆμα. Ἐντὸς αὐτῆς ἐνεσφηνώνετο ἡ ἐπιτύμβιος ἐκ πώρου λίθου πλάξ, τῆς ὁποίας εὐρέθη εἰς τὴν θέσιν του τὸ κάτω μέρος, τμήμα τοῦ ὁποίου εὐρίσκετο ἐντὸς τῆς ἐγκοπῆς. Ἐκ τῶν ἀνευρεθέντων τμημάτων τῆς στήλης δυνάμεθα νὰ γνωρίζωμεν τὸ ἀκριβές αὐτῆς πλάτος, ὅπερ ἦτο 0,68 μ. περίπου, καὶ τὸ πάχος, ἴσον πρὸς τὸ πλάτος τῆς ἐγκοπῆς, ἦτοι 0,105 μ. Τὸ ἀκριβές ὕψος αὐτῆς δὲν εἶναι βεβαίως δυνατόν νὰ γνωρίζωμεν. Ἐκ τοῦ πλάτους τῆς στήλης δυνάμεθα νὰ ὑπολογίσωμεν καὶ τὸ μῆκος ὀλοκλήρου τῆς βάσεως, ἐὰν θεωρήσωμεν ὡς δεδομένον ὅτι ἡ ἐγκοπὴ εὐρίσκετο εἰς κανονικὰς ἀπὸ τῆς περιμέτρου ἀποστάσεις. Οὕτω τὸ ὅλικόν μῆκος τῆς βάσεως θὰ ἦτο 1 περίπου μέτρον.

Ἡ βᾶσις ἔχει διεύθυνσιν ἐκ βορρᾶ πρὸς νότον, παραλλήλως δὲ ἔβαινε καὶ ἡ κατὰ τὸ κέντρον μακρόστενος ἐγκοπή, ἀπέχουσα ἀπὸ μὲν τῶν μακρῶν πλευρῶν τῆς βάσεως 0,22—0,228 μ. ἀπὸ δὲ τῶν στενῶν 0,165 μ. περίπου. Οὕτως ἡ ἐντὸς αὐτῆς προσηρμοσμένη στήλη εἶχε πρόσοψιν πρὸς

¹ ΠΑΕ 1952, σ. 434. Περὶ παρομοίων τεμαχίων βάσεων ἐντὸς τοῦ ταφικοῦ περιβόλου τῆς ἀκροπόλεως ἀνέφερον ἐν ΠΑΕ 1951, 199 κ.έ.

ἀνατολὰς ἢ πρὸς δυσμάς. Ἡ βάσις εὐρίσκεται ἐντὸς στερεοῦ στρώματος ἐξ ἐρυθρᾶς γῆς μετὰ λεπτῶν λιθαρίων ἀναμείκτου, τῆς αὐτῆς δὲ ὕφους πρὸς τὴν ἐρυθρὰν γῆν, ἐξ ἧς εἶναι κατεσκευασμένοι πλίνθοι τινὲς τῆς νοτίας πλευρᾶς τοῦ Β τάφου¹ (εἰκ. 12).

Ἡ ἄνω ἐπιφάνεια τῆς βάσεως εὐρίσκεται εἰς βάθος 0,50 μ. περίπου ἀπὸ τῆς φυσικῆς ἐπιφανείας τοῦ ἐδάφους, ἔχει δὲ μικρὰν κλίσιν πρὸς νότον 0,05 μ. περίπου. Ἡ κλίσις αὕτη ἐδημιουργήθη κατὰ τὴν κατάρρευσιν τῆς στέγης τοῦ τάφου, ὅποτε καὶ ὁλόκληρον πιθανῶς τὸ στερεὸν στρώμα τῶν ἐρυθρῶν χωμάτων, κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἥττον συμπαγές, ἐβυ-

Εἰκ. 12. Τομὴ τοῦ τάφου Ν. Σ β Ἐπιτύμβιος στήλη, Α στρώμα ἐρυθρωπόν, Β μελανὸν στρώμα.

θίσθη ἐν μέρει ἀπὸ τῆς ἀρχικῆς αὐτοῦ θέσεως. Ἀλλ' ἡ βύθισις αὕτη δὲν ἦτο μεγάλη, διότι, ὡς εἵπομεν, ἡ βάσις ἀπέχει μόλις 0,50 μ. ἀπὸ τῆς σημερινῆς φυσικῆς ἐπιφανείας, ὀλιγώτερον δὲ θὰ ἀπείχε κατὰ τοὺς κλασσικοὺς ἢ μετακλασσικοὺς χρόνους. Διὰ τοῦτο καὶ πιστεύω, ὅτι καὶ μικρὸν μόνον μέρος τῆς στήλης, ἂν ἐσώζετο, θὰ ἦτο αὕτη ὁρατὴ κατὰ τοὺς χρόνους τοῦ περιηγητοῦ Παυσανίου κατὰ τὰ μέσα τοῦ 2ου μ.Χ. αἰῶνος. Ἀναμφισβητήτως ὅμως δὲν μετεκινήθη ἐκ τῆς θέσεως εἰς ἣν ἐτοποθετήθη καὶ ἐλάχιστα ἐβυθίσθη μόνον κατὰ τὴν κατάρρευσιν τῆς στέγης τοῦ τάφου. Ἀπὸ τῆς ἄνω ἐπιφανείας τῆς βάσεως μέχρι τῶν χειλέων τοῦ τάφου ὑπάρχει ἐπί-

¹ ΠΑΕ 1952, σ. 434. Περὶ παρομοίων τεμαχίων βάσεων ἐντὸς τοῦ ταφικοῦ περιβάλλου τῆς ἀκροπόλεως ἀνέφερον ἐν Π.Α.Ε. 1951, 199 κ.έ.

χωσις 1,10 μ. περίπου. Τοῦτο ἀποδεικνύει ἀσφαλῆστατα, ὅτι ἐπὶ τοῦ τάφου ὑπῆρχε τυμβοειδὴς ἑξαρσις καὶ ἐπὶ τοῦ ὑψηλοτέρου σημείου ταύτης θὰ εὐρίσκετο ἡ ἐπιτύμβιος στήλη. Πρέπει λοιπὸν νὰ συμπεράνωμεν ὅτι ἡ ἄνω ἐπιφάνεια τῆς βάσεως προσδιορίζει τὸ ἀνώτατον σημεῖον τοῦ τύμβου. Τὸν τύμβον δὲ τοῦτον «οὐ μάλα πολλόν...ἀλλ' ἐπιεικέα»¹, ὕψους 1,10 μ. ἄνωθεν τῶν χειλέων τοῦ τάφου, συνεκράτησαν διὰ λίθων τοποθετηθέντων κατὰ τὴν περίμετρον αὐτοῦ. Πολλοὶ τῶν λίθων τούτων εὐρέθησαν κατὰ χώραν, κατὰ τὴν δυτικὴν καὶ τὴν βορείαν πλευράν.

Παραστατικὴν εἰκόνα τῆς κατασκευῆς τοῦ τύμβου μᾶς δίδουν οἱ στίχοι τοῦ ποιητοῦ :

*τορνώσαντα δὲ σῆμα θεμειλιά τε προβάλλοντο
ἀμφὶ πυρὴν· εἶθαρ δὲ χυτὴν ἐπὶ γαῖαν ἔχευαν*².

Ἐσχηματίζετο δὲ ὁ τύμβος διὰ τῶν χωμάτων, ἅτινα ἐξήγοντο ἐκ τῆς σκαφῆς τοῦ λάκκου, τοῦ ὁποίου τὸ κάτω μέρος παρέμενε κενόν, καλυπτόμενον διὰ τῆς στέγης³. Ὅτι ἐνταῦθα, ἐπὶ τοῦ Ν τάφου, διετηρήθη εἰς ἀρκετὸν ὕψος ἄνωθεν τοῦ βράχου ἡ ἐπίχωσις, ὑποδεικνύουσα τὸν ὑπάρχοντα τύμβον, δύναται, νομίζω, νὰ δικαιολογηθῇ ἐκ τοῦ γεγονότος, ὅτι ὁ λάκκος τοῦ τάφου δὲν ἦτο ἀρκετὰ βαθὺς παρὰ τὰς μεγάλας διαστάσεις του, ὡς π.χ. εἰς τὸν Γ τάφον καὶ δὲν διεπιστώθη, ὅτι ἐκαλύπτετο διὰ πλακῶν. Οὕτως εὐκολωτέρα καθίστατο ἡ συνεχὴς ἐντὸς τοῦ τάφου διείσδυσις χωμάτων οὕτως ὥστε, ὅταν ἐσάπησαν αἱ δοκοὶ τῆς στέγης, ὁ κενὸς χώρος εἶχεν ἀρκούντως σμικρυνθῇ.

Τύμβοι χωμάτων ὑπῆρχον καὶ ἐπὶ τῶν λοιπῶν τάφων καὶ ἐπ' αὐτῶν ἐπιτύμβιοι στήλαι ἢ λίθοι ἐπὶ τῶν μικροτέρων ἐξ αὐτῶν, ὡς π.χ. ἐπὶ τοῦ Ζ καὶ τοῦ Η τάφου. Οὕτως ἡ ἄποψις ὀλοκλήρου τοῦ κυκλικοῦ ταφικοῦ περιβόλου δὲν ἦτο μονότονος ἀλλ' ἐξόχως ζωγραφικὴ μὲ τοὺς διαφόρους ὑψηλοτέρους ἢ χαμηλοτέρους τύμβους τῶν τάφων, μετὰ τῶν ἐπιτυμβίων στήλων ἢ τῶν ἐκ λίθων σημάτων. Τὴν ἰδίαν δὲ ἄποψιν θὰ παρουσίαζε καὶ ὁ ἐντὸς τῆς ἀκροπόλεως ταφικὸς περίβολος τοῦ Schliemann. Κατὰ τοῦτο πρέπει νὰ ἀναθεωρήσωμεν τὰς ιδέας μας, προσαρμόζοντες αὐτὰς πρὸς τὰ νέα διδόμενα στοιχεῖα⁴.

¹ ΟΜΗΡΟΥ Ἰλ. Ψ, 245 κ.έ.

² ΟΜΗΡΟΥ Ἰλ. Ψ, 255 κ.έ.

³ Παράβαλε περὶ τούτων περυσινὴν ἔκθεσίν μου ἐν ΠΑΕ 1952 σ. 442 καὶ 464 κ.έ.

⁴ Περὶ τῆς μορφῆς τοῦ κυκλικοῦ περιβόλου πρβ. A. WACE, BSA XXV σ. 124 ἐνθα καὶ σχετικὴν βιβλιογραφίαν καὶ ἐν πίν. XVIII λελανθασμένην, ὡς εἶναι φανερόν τῶρα, ἀναπαράστασιν ὑπὸ Piet de Jong. Τὸ θέμα χρήζει βεβαίως εὐρυτέρας ἀναπτύξεως, ἥτις δὲν εἶναι δυνατόν νὰ δοθῇ εἰς τὴν σύντομον αὐτὴν ἔκθεσιν ἐν τοῖς Πρακτικοῖς.

Τάφος Ν. Μετὰ τὸ πλινθόχωμα, ὅπερ εὐρίσκετο μέχρι βάθους 0,48 μ., ἀμέσως κάτωθεν τῆς στήλης, τὰ χρώματα ἦσαν ὑπότεφρα πρὸς μελανὰ ἀκολουθῶς δὲ ἐγίνοντο μελανώτερα μέχρι τῆς ἐπιφανείας τοῦ βράχου εὐρισκομένης, ὡς εἵπομεν, εἰς βάθος 1,10 μ. περίπου ἀπὸ τῆς ἄνω ἐπιφανείας τῆς βάσεως τῆς στήλης.

Ἐντὸς τοῦ δευτέρου καὶ τρίτου τούτου στρώματος εὐρέθησαν πολλὰ ὅσπ' ἑζῶν καὶ ὅ ἐπεξεργασμένα τεμάχια χαυλιοδόντων, προερχόμενα ὡς γνωστόν, ἐκ περικεφαλαίας ὡς ἡ ἐν Κ τῆς Ἰλιάδος στ. 263 κ.έ. περιγραφομένη¹. Εὐρέθη ἐπίσης τεμάχιον χρυσῆς ταινίας εἰς βάθος 0,90 μ. καὶ πλησίον αὐτῆς μάλιστα πλεῖστα ὅσπ' ἑζῶν. Εἰς τὸ αὐτὸ περίπου βάθος εὐρέθησαν καὶ δύο μεγάλαι πλάκες ἐκ σχιστολίθου, αἵτινες δὲν προέρχονται ἐκ τῆς στέγης τοῦ τάφου, ἀφοῦ αὕτη δὲν ἐκαλύπτετο διὰ πλακῶν. Ἐχουν λοιπὸν καὶ αὗται τὸν αὐτὸν προορισμὸν πρὸς τὰς ἐπὶ τοῦ Ε καὶ τοῦ Ι τάφου εὐρεθείσας, ἐκρησίμειον δηλαδὴ διὰ τὰ ἐπιτάφια δεῖπνα², ἐξ ὧν προέρχεται τὸ πλῆθος τῶν ἀνευρεθέντων ὀστέων.

Σημειωτέον δὲ ὅτι εὐρέθη κατὰ τὸ σημεῖον τοῦτο καὶ ἀνθρώπινον ὅστουν σιαγόνης. Εἰς ὀλίγον βάθος ἀπὸ τῆς ἐπιφανείας τοῦ βράχου εὐρέθη ἡ βαθμὶς (πατούρα), ἐφ' ἧς ἐστηρίζοντο αἱ δοκοὶ τῆς στέγης. Κατὰ τὴν πατούραν δὲ αὐτὴν ὑπῆρχον λίθοι, ὡς παρατηρήθη καὶ κατὰ τὸν Β τάφον, διὰ τὴν καλλιτέραν στήριξιν τῶν δοκῶν. Εἰς τὸ βάθος τοῦτο, κατὰ τὸ ἐπίπεδον λοιπὸν τῆς στέγης, εὐρέθησαν κατὰ τὴν νοτίαν μάλιστα πλευρὰν 8 ὥραϊα ἀγγεῖα, ἅτινα βεβαίως ἦσαν τοποθετημένα ἔξω τοῦ τάφου ἐπὶ τῆς στέγης. Τὸ ἴδιον φαινόμενον παρατηρήθη καὶ εἰς τὸν Α καὶ τὸν Ο τάφον. Εἰς βάθος 1,10 μ. ἀπὸ τῶν χειλέων ὑπῆρχεν ὁ πυθμὴν τοῦ τάφου, τοῦ ὁποίου τὸ δάπεδον ἦτο ἐστρωμένον διὰ τῶν συνηθισμένων ποταμίων χαλίκων.

Ἡ ἑξωτερικὴ περίμετρος τοῦ τάφου ἦτο 3,91 × 3,10 μ. κατὰ τὴν βορείαν καὶ δυτικὴν πλευρὰν, περιωρίζοντο δὲ αἱ διαστάσεις αὗται εἰς 2,70 × 2,20 μ. διὰ τῆς πατούρας τοῦ τάφου. Ἀλλὰ κατὰ τὸ κατώτερον μέρος περὶ τὴν περίμετρον τοῦ πυθμένος ὑπῆρχε πλαίσιον ἐκ πλινθοπηλοῦ ἐρυθροῦ καὶ πηλοῦ Πλέσσα, σχηματίζον εἶδος θρανίου περὶ τὰς τέσσαρας πλευρὰς τοῦ τάφου, ἔχον πλάτος μὲν 0,50 μ. ὕψος δὲ περίπου τὸ αὐτὸ ἀπὸ τοῦ πυθμένος. Κατὰ τὴν νοτίαν πλευρὰν ἐντὸς τοῦ περιθωρίου τούτου εὐρέθησαν ἐσφηνωμένοι 4 μεγάλοι ἀμφορεῖς.

Ἐντὸς τοῦ τάφου κατὰ τὸ κέντρον ὑπῆρχε σκελετὸς μεγάλου ἀνδρὸς

¹ Πρβ. παρομοίους ἐκ Μυκηνῶν A. WACE, Chamber Tombs at Mycenae σ. 112 κ.έ.

² Πρβ. ἀνωτέρω σ. 212.

κείμενος ἐκτάδην ἐπὶ τοῦ τάφου μὲ διεύθυνσιν ἐκ βορρᾶ πρὸς νότον (εἰκ. 13). Χαρακτηριστικὴ δὲ εἶναι καὶ ἔδῳ ἡ στάσις τοῦ νεκροῦ μὲ τὰς χεῖρας ἐπὶ τῆς ὀσφύος καὶ ἀνοικτὰ τὰ σκέλη, ὅπως εὐρέθησαν καὶ ὁ κεντρικὸς σκελετὸς τοῦ Γ τάφου καὶ ὁ σκελετὸς τῆς νεάνιδος τοῦ Μ τάφου. Καθ' ὅλην τὴν ἐπιφάνειαν τοῦ πυθμένου, ἐφ' ἧς εὐρίσκετο ὁ σκελετός, τὰ χώματα ἦσαν καστανομέλανα, προερχόμενα ἀσφαλῶς ἐξ ἀποσαθρώσεως ὑφάσματος ἢ δέρμα-

Εἰκ. 13. Ἀποψις τοῦ τάφου Ν.

τος ἢ ψιάθου, ἐφ' ἧς ἦτο τοποθετημένος ὁ νεκρὸς κατὰ τὸν ἐνταφιασμόν.

Κατὰ τὸν λαιμὸν τοῦ νεκροῦ εὐρέθη χρυσοῦν περιλαίμιον ρομβοειδοῦς σχήματος μετὰ διακοσμήσεως κυφωτῶν ἐκτύπων δισκαρίων καὶ ὀπῶν κατὰ τὰ ἄκρα¹.

¹ Ἀνάλογον πρὸς τὸν «*χρύσειον στρεπτὸν περιανχένιον*» τοῦ ΗΡΟΔΟΤΟΥ III, 20 καὶ 80.

Κατὰ τὴν δεξιὰν πλευρὰν τοῦ νεκροῦ παραλλήλως τοῦ μηροῦ εὐρέθη μακρὸν χαλκοῦν ξίφος μετὰ μύκητος ἐξ ἐλεφαντοστοῦ, τελείως δυστυχῶς ἀποσесаθρωμένον, ὥραϊον χαλκοῦν ἐγχειρίδιον μετ' ἀλασαστρίνου μύκητος, καὶ χαλκοῦς λέβης. Ἀφαιρεθέντος δὲ μερικῶς τοῦ κατὰ τὴν δυτικὴν πλευρὰν, ἐκ πλινθοπηλοῦ ἄνω καὶ πηλοῦ Πλέσσα κάτω, περιθωρίου ἀνευρέθησαν τὰ ὅστ' ἀ παραμερισμένου νεκροῦ καὶ πλησίον αὐτῶν πρὸς τὸ κέντρον, τὰ κτερίσματα τοῦ παλαιότερου τούτου νεκροῦ. Ἐν χαλκοῦν ξίφος, αἰχμὴ ἀκοντίου, βραχὺ ἐγχειρίδιον, δύο πλατεῖαι καὶ δύο στεναὶ μάχαιραι χαλκαῖ, διαελυμένη χαλκῇ πρόχους, λείψανα ἐξ ἀργυροῦ ἀγγείου, 7 χρυσαῖ ταινίαι ἐξ ἐπενδύσεως καὶ ὥραιότατον χρυσοῦν ποτήριον θαυμασίως διακεκοσμημέ-

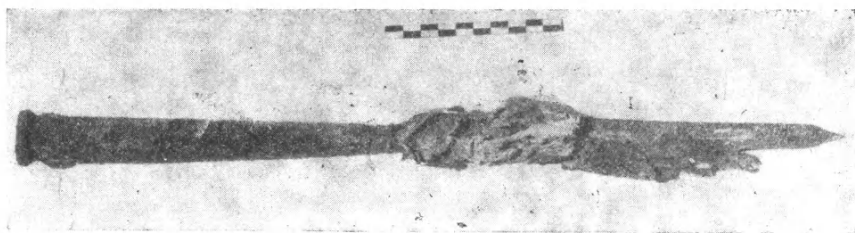

Εἰκ. 14. Χρυσοῦν ποτήριον τοῦ τάφου Ν.

νον καὶ κατὰ τὰς παρειὰς καὶ τὸν πυθμένα διὰ στιγμοειδῶν ἀνλακωτῶν σχεδίων (εἰκ. 14). Ἐντὸς τοῦ ποτηρίου εὐρέθησαν 7 χρυσαῖ ἐλάσματα, προερχόμενα ἐκ τῆς ἐπενδύσεως τῶν λαβῶν τῶν μαχαίρων ἢ τῶν ἐγχειριδίων. Τὰ χαλκᾶ ἀγχέμαχα ὅπλα εὐρέθησαν περιτετυλιγμένα δι' ὑφάσματος πρὸς προστασίαν αὐτῶν προφανῶς ἐκ τῆς ὑγρασίας (εἰκ. 15). Πρέπει νὰ ὑποθέσωμεν ὅτι ἠλείφοντο προηγουμένως διὰ λιπαρᾶς οὐσίας, λίπους ἢ ἐλαίου. Κατὰ τὴν βορειοδυτικὴν γωνίαν τοῦ τάφου εὐρέθη μεμονωμένη ἄνευ πώματος μικρὰ κυλινδρική ἐξ ἀλαβάστρου πυξίς. Ἐκ τῶν ἀνευρεθέντων πηλίνων ἀγγείων παλαιότερα εἶναι τὰ ἐν τῷ πυθμένι τοῦ τάφου εὐρεθέντα ἐντὸς τοῦ ἐκ πηλοῦ περιθωρίου, μεταξὺ τῶν ὁποίων μέγας ἀμφορεὺς, ὕψ. 0,50 μ. περίπου, ἐκ πηλοῦ ὑπερύθρου κιτρινωποῦ, φέρει δύο ὀριζοντίους λαβὰς κατὰ τὴν κοιλίαν καὶ δύο καθέτους ἐπὶ τοῦ ὤμου καὶ κοσμεῖται διὰ γεωμετρικοῦ σχεδίου ἐξ ἀλλεπαλλήλων τριγώνων μετὰ τὴν κορυφὴν πρὸς τὰ κάτω, πληρουμένου διὰ κοσμήματος ζατρικίου. Τὰ χρώματα εἶναι μέλανα ἀμαυρά (matt). Ὠραιότατα δὲ εἶναι τὰ ἐπὶ τῆς στέγης τοῦ τάφου ἀνευρε-

θέντα 8 ἄγγεῖα διαφόρων σχημάτων κατὰ τὴν μορφήν, τὸ σχέδιον καὶ τὴν βιφήν, ὁμοιάζοντα κατὰ τὰ ἐντὸς τοῦ τάφου Γ καὶ Β εὐρεθέντα. Οὕτως ἡ μεγάλη πτηνόσχημος πρόχους ὑπ' ἀριθμ. 1 τοῦ τάφου, ὕψ. 0,269 μ. περιόπου, δύναται νὰ θεωρηθῇ ὡς ἔργον τοῦ αὐτοῦ τεχνίτου πρὸς τὸν τοῦ ἀμφορέως τοῦ τάφου Β, τοῦ ἀπεικονισθέντος ἐν ΠΑΕ 1952, σ. 438 εἰκ. 8, καὶ πρὸς τὴν πτηνόσχημον πρόχουν ὑπ' ἀριθμ. 27 τοῦ τάφου Γ. Ἐτέρα πρόχους ἐκ πηλοῦ κεραμόχρου φέρει διακόσμησιν πτηνῶν καὶ κισσοειδοῦς φυτοῦ (sacral ivy) ἐπὶ τῆς κοιλίας καὶ ταινιῶν κατὰ τὸ κάτω μέρος καὶ τὸν ὄμον τοῦ ἄγγείου, δι' ἀμαυροῦ (matt) μελανοῦ ἢ κασιανοῦ χρώματος.

Τῆς αὐτῆς χειρὸς δὲ ἔργον φαίνεται καὶ ἕτερος ὑπ' ἀριθμ. 2 ἀμφορεὺς τοῦ τάφου μετ' ὥραίας φυτικῆς διακοσμήσεως.

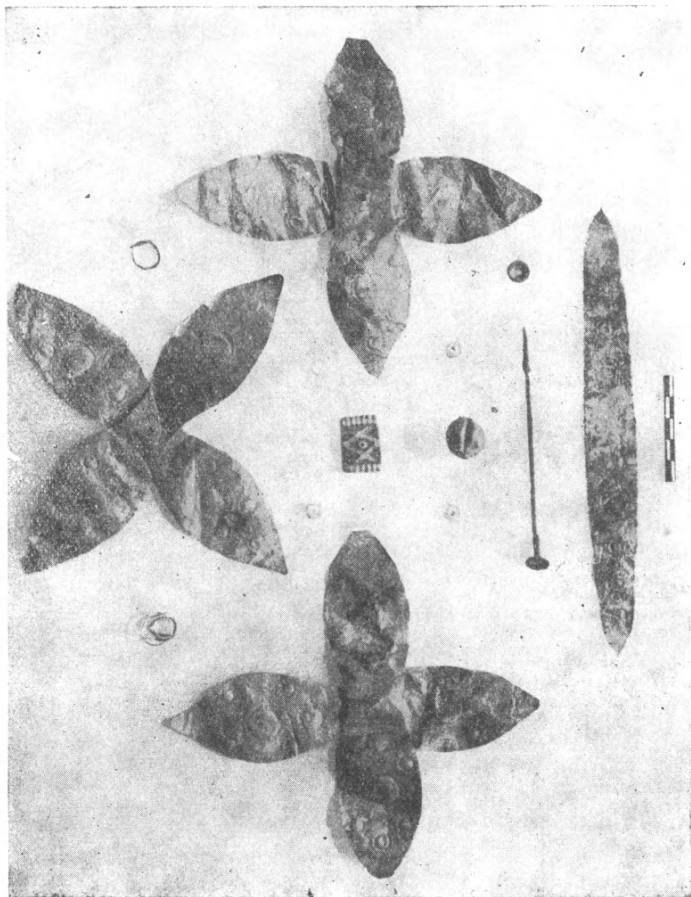
Εἰκ. 15. Αἰχμή ἀκοντίου τάφου Ν μετὰ τοῦ ὑφάσματος τοῦ περιτυλίσσοντος αὐτήν.

Ἡ σύγκρισις πρὸς παρόμοια ἄγγεῖα τοῦ Γ καὶ Β τάφου ἀποτελεῖ σπουδαῖον στοιχεῖον χρονολογήσεως τῆς δευτέρας ταφῆς, ἀνηκούσης εἰς τὴν μέσσην χρονολογικὴν περίοδον τοῦ νεκροταφείου.

Τάφος Ε. Ἐν συνεχείᾳ τοῦ Ν τάφου πρὸς δυσμὰς ἀνεσκάφη μικρὸς ἀλλὰ πλούσιος τάφος, ὁ Ε. Ἀνωθεν τοῦ τάφου τούτου ὑπῆρχε σωρὸς λίθων, ὡς παρατηρήθησαν καὶ ἐπὶ τῶν παραπλεύρως μικρῶν τάφων τῶν ἀνασκαφέντων πέρυσι, τοῦ Ζ καὶ τοῦ Η. Πιστεύω ὅτι οἱ λίθοι οὗτοι ἀπετέλουν εἶδος σήματος ἐπὶ τοῦ τάφου, ὅπου δὲν ὑπῆρχε βεβαίως ἐπιτύμβιος στήλη. Ἡ περίμετρος, ἡ ἐξωτερικὴ, τοῦ τάφου ἦτο $1,95 \times 1,38$ μ. περίπου, περιοριζομένη ἐσωτερικῶς διὰ βαθμίδος (πατούρας) εὐρεθείσης εἰς βάθος 0,60 μ. περίπου ἀπὸ τῆς ἐπιφανείας τοῦ βράχου. Τὰ χρώματα καὶ ἐδῶ ἐντὸς τοῦ τάφου ἦσαν μελανόφαια ἀλευροειδῆ μέχρι τοῦ πυθμένος, ὅστις εὐρέθη εἰς μέγα, σχετικῶς πρὸς τὸ μέγεθος τοῦ τάφου, βάθος 1,90 μ. ἀπὸ τῶν χειλέων. Κατὰ τὴν βορειοδυτικὴν γωνίαν εὐρέθησαν ὁστᾶ ἐκ παραμερισμένου μεγάλου νεκροῦ, ἐνῶ κατὰ τὸ κέντρον ἀκριβῶς εὐρέθη σκελετὸς μικρᾶς παιδίσκης, ὡς εἶναι φανερόν ἐκ τῶν κοσμημάτων καὶ τοῦ σκελετοῦ.

Ἐπὶ τοῦ κρανίου εὐρέθησαν 3 χρυσοὶ ἀστέρες, ἀποτελούμενοι ἐκ ζεύγους χρυσῶν ἑλασμάτων ἐν σχήματι διπλῶν φύλλων, παρόμοιοι πρὸς τοὺς

εὗρεθέντας πέρυσιν ἐν τῷ τάφῳ Ε, καὶ μία χρυσοῦ ταινία, δύο χρυσοὶ ἑλίκες κατὰ τοὺς κροτάφους πρὸς ἀνάδεσιν τῶν βοστρύχων, δύο μικροὶ δακτύλιοι ἐκ λεπτοῦ σύρματος, περιδέρμιον ἐκ μικρῶν ἡμιπολυτίμων λίθων καὶ ἐγκολπίων ἐκ φαγεντιανῆς καὶ χρυσοῦν παιδικὸν κωδώνιον (κωδουνίστρα) (εἰκ. 16).

Εἰκ. 16. Χρυσὰ πτερίσματα τοῦ τάφου Ε.

Εὗρέθησαν ἐπίσης ἐντὸς τοῦ τάφου 10 πήλινα ἀγγεῖα, μεταξὺ τῶν ὁποίων κύπελλον μινύειον μὲ ὑψηλὸν πόδα καὶ λαβὰς καθέτους ὑψηλὰς ἐκφυομένας ἀπὸ τῶν χειλέων μετὰ μελανοῦ γανώματος καὶ ἄλλα τινὰ μινύεια καὶ ἀμαυρόχρωμα (matt - painted) ἀγγεῖα.

Ὁ τάφος πρέπει νὰ θεωρηθῇ ἐκ τῶν ἀρχαιοτέρων, σύγχρονος πιθανό-

νώτατα πρὸς τοὺς νοτίως αὐτοῦ μικροὺς τάφους Ζ καὶ Η, μετὰ τῶν ὁποίων ἀπετέλει ἰδίαν ὁμάδα.

Τάφος Ε'. Πλησίον αὐτῶν νοτιοδυτικῶς εὐρέθη μικρὸς ταφίσκος μετὰ σκελετοῦ εἰς θέσιν συνεσταλμένην, ἀνήκων εἰς μικρὸν παιδίον (εἰκ. 17). Ὅρια τοῦ τάφου τούτου δὲν ἦτο δυνατόν νὰ καθορισθῶσι, διότι ἡ πρὸς νότον πλευρὰ αὐτοῦ εἶχε καταστραφῇ κατὰ τὴν διάνοξιν τῆς νέας ὑδραγωγοῦ αὐλάκος καὶ ὁ τάφος εὐρίσκετο εἰς ἐλάχιστον βάθος, ὥστε καὶ αἱ ἄλλαι αὐτοῦ πλευραὶ εἶχον ἀποκοπῇ κατὰ τὰς διὰ τὴν διάνοξιν τῆς ὁδοῦ ἐργασίας. Οὕτω μόνον μικρὸς ἀβαθὴς λάκκος διεσώθη ἐκ τῶν πλευρῶν

Εἰκ. 17. Ταφὴ παιδίου τοῦ τάφου Ε'.

τοῦ τάφου. Καὶ οὗτος ἀνήκεν εἰς τὴν πλησίον ὁμάδα τῶν μικρῶν τάφων καὶ ἐντὸς αὐτοῦ εὐρέθησαν μόνον 4 μικρὰ μεσοελλαδικὰ ἀγγεῖα.

Τάφος II. Δυτικώτερον τῶν Ε καὶ Ε' τάφων ἀπεκαλύφθη μικρὸς τάφος ὁ Π κείμενος κάτωθεν τῆς ὁδοῦ. Τὸ μῆκος αὐτοῦ εἶναι 1,80 μ. καὶ τὸ πλάτος 0,96 μ. Ἐντὸς τοῦ τάφου τὰ χρώματα ἦσαν σκληρότατα, προφανῶς ἐκ τῆς γενομένης ἀνωθεν ἐπιστροφῆς τῆς νέας ὁδοῦ. Ἐξ οὗ καὶ ὁ σκελετὸς, μικροῦ ἀνθρώπου, εὐρέθη σχεδὸν διαλελυμένος. Ἐκτὸς 4 ἀγγείων, ἔξ ὧν 3 κίτρινα μινύεια κύπελλα, οὐδὲν ἄλλο ἀνευρέθη ἐν τῷ τάφῳ. Ἀλλὰ μεταξὺ αὐτοῦ καὶ τοῦ Ε τάφου εὐρέθη λιθόστρωτον μετὰ ἰσχυρῶς μελανῶν χρωμάτων, παρόμοιον τοῦ δυτικῶς τοῦ Α τάφου εὐρεθέντος. Ἀλλὰ καὶ τούτου τὸν προορισμὸν δὲν δύναμαι πρὸς τὸ παρὸν νὰ ἐρμηνεύσω.

Τάφος Ο. Ἡ πλέον εὐτυχὴς ἀποκάλυψις τῶν ἐφετινῶν ἐργασιῶν ὑπῆρξεν ἡ ἀνασκαφὴ τοῦ Ο τάφου, τοῦ ἀποκληθέντος «κρυσταλλίνου», διὰ τὸν πλοῦτον τῶν ἐξ ὀρείας κρυστάλλου ἀνευρεθέντων κτερισμάτων. Κεῖται δὲ οὗτος κατὰ τὸ ἀπώτατον πρὸς δυσμὰς μέρος τοῦ ταφικοῦ περιβόλου καὶ ἡ βορειοδυτικὴ γωνία αὐτοῦ θὰ ἐφήπτετο σχεδὸν τοῦ κυκλικοῦ τοίχου, ἄν, ὥς φαίνεται πιθανόν, κατὰ τὸ σημεῖον τοῦτο ἡ κάμψις τῆς καμπύλης τοῦ κύκλου ἦτο κανονικὴ. Διότι ὁ κυκλικὸς τοῖχος ἀπὸ σημείου τινὸς βορείως τῆς δυτικῆς πλευρᾶς τοῦ Ξ τάφου πρὸς δυσμὰς καὶ νότον ἔχει καταστροφῇ ὑπὸ τῆς νέας ἀμαξιτῆς ὁδοῦ καὶ οὐδὲν ἔχνος αὐτοῦ εὐρέθη. Ἄλλ' ἡ ὑπολογιζομένη καμπύλη διέρχεται ἀκριβῶς κατὰ τὴν βορειοδυτικὴν πλευρὰν τοῦ Π τάφου καὶ τῆς βορειοδυτικῆς γωνίας τοῦ Ο, οἱ ὅποιοι ἀσφαλῶς θὰ περιελαμβάνοντο ἐντὸς τοῦ κύκλου, οὕτινος τὰ ὅρια καὶ κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον καθορίζονται ἀκριβέστερον.

Ἄλλ' ἡ περιοχὴ αὕτη εἶχε πολλαπλῶς μεληγῇ κατὰ τοὺς ἰδικούς μας χρόνους. Ἐκτὸς τῆς καταστροφῆς τοῦ κυκλικοῦ τοίχου ὁλόκληρος ἡ ἐπιφάνεια τοῦ χώρου εἶχεν ἀνασκαφῇ καὶ τὰ χῶματα εἶχον ἀφαιρεθῇ εἰς ἀρκετὸν βάθος διὰ τὴν τοποθέτησιν μάλιστα τοῦ στερεοῦ ὑποστρώματος τῆς δι' ἀσφάλτου ἐστρωμένης ὁδοῦ, ἐγκαρσίως τῆς ὁποίας ἐσκάφη βαθεῖα αὐλάξ τοῦ ὑδραγωγείου καὶ μάλιστα, ἀκριβῶς εἰς τὸ κέντρον τοῦ τάφου, κατεσκευάσθη ἐκ λίθων καὶ τσιμέντου φρεάτιον, εἰς βάθος 1 καὶ πλέον μέτρου. Παρὰ ταῦτα ὁ τάφος δὲν ἐγένετο ἀντιληπτὸς καὶ παρέμεινεν ἀνέπαφος ἐκτὸς τῆς κατὰ μέγα μέρος καταστροφῆς τῆς πωρίνης ἐπιτυμβίου στήλης, τῆς ὁποίας τεμάχια τινα, μεταξὺ τῶν ὁποίων δύο ἐκ τῆς πωρίνης βάσεως αὐτῆς, εὐρέθησαν κάτωθεν καὶ γύρω τοῦ φρεατίου¹. Ἡ στήλη δὲν ἔφερε γλυπτὴν παράστασιν.

Ἐκ τῆς θέσεως εἰς ἣν ἀνευρέθησαν τὰ τεμάχια τῆς βάσεως δυνάμεθα νὰ συμπεράνωμεν ὅτι ἡ βάσις καὶ ἡ ἐντὸς αὐτῆς ἐγκοπὴ πρὸς ἔνθεσιν τῆς στήλης εἶχε διεϋθύνσιν ἐξ ἀνατολῶν πρὸς δυσμὰς οὕτως ὥστε ἡ στήλη ἐβλεπε πρὸς βορρᾶν. Ἐβλεπε δηλαδὴ πρὸς τὴν ὁδόν, ἣτις ὠδήγει ἀπὸ τῆς δυσμικῆς κλιτύος τοῦ λόφου τῆς Παναγίτσας πρὸς βορρᾶν μέχρι τῆς κορυφῆς τοῦ λόφου καὶ ἐκεῖθεν πρὸς ἀνατολὰς μέχρι σημείου τινὸς βορείως τῆς Πύλης τῶν Λεόντων, ἀφήνουσα δεξιόθεν τὸν ταφικὸν περίβολον καὶ τὴν Περσεΐαν κρήνην. Ὁδὸς δυτικῶς τοῦ κύκλου, ὅπως εὐρίσκεται σήμερον, φαίνεται ὅτι δὲν ὑπῆρχε. Ἡ παραλλήλως πρὸς τὴν ἀνατολι-

¹ Ἐχρησιάσθη καὶ κόπος καὶ δαπάνη ἱκανὴ διὰ νὰ καταστροφῇ τὸ φρεάτιον καὶ νὰ κατασκευασθῇ νέα παρακαμπτήριος αὐλάξ καὶ φρεάτιον. Τὴν ἀπαιτηθεῖσαν ποσότητα τσιμέντου παρεχώρησε δωρεάν ὁ διευθυντὴς τοῦ ἐργοστασίου «Ἡρακλῆς» κ. Ἄλ. Τσάτσος, τακτικὸς προσκυνητὴς καὶ λάτρης τῶν Μυκηνῶν, εἰς ὃν ἐκφράζω ἐνταῦθα τὰς θερμὰς εὐχαριστίας μου.

κὴν πλευρὰν τοῦ λόφου τῆς Παναγίτσας βαίνουσα ὁδὸς ἔκαμπτε πιθανῶς κατὰ τὸ ὕψος τῆς εἰσόδου τοῦ δρόμου τοῦ τάφου τῆς Κλυταιμνήστρας, διερχομένη δὲ πρὸ αὐτοῦ καὶ τοῦ θολωτοῦ τάφου τοῦ Αἰγίσθου ἐσχημάτιζε καμπὴν ἀνατολικώτερον ἀκόμη στρεφομένη πρὸς βορρᾶν μέχρι τοῦ δυτικοῦ προμαχώνος τῆς Πύλης τῶν Λεόντων.

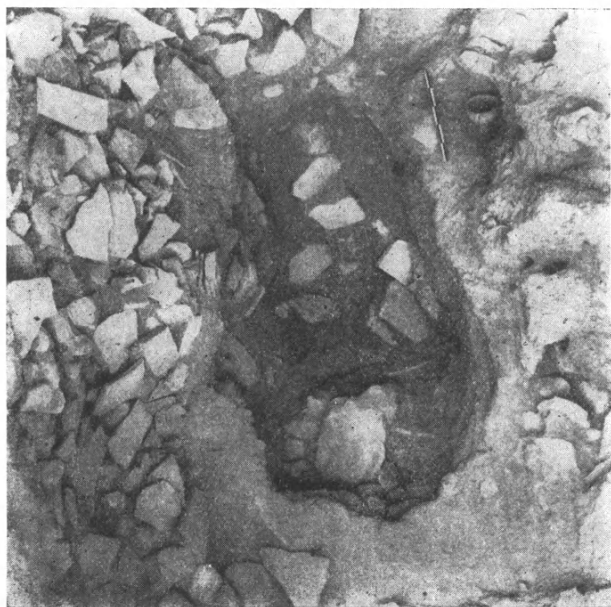
Τὰ χεῖλη τοῦ τάφου ἔχουσι καταστραφῇ καὶ ἐπομένως δὲν εἶναι δυνατόν νὰ γνωρίζωμεν τὸ ὀλικὸν βάθος αὐτοῦ. Λαμβανομένου ὑπ' ὄψιν ὅμως ὅτι τὸ βάθος αὐτοῦ ἀπὸ τῆς ἀσφάλτου εἰς τὴν βορείαν πλευρὰν εἶναι περίπου 3 μέτρων καὶ ὅτι τοῦλάχιστον κατὰ 0,40—0,50 μ. ὁ βράχος ἔχει ἀποκοπῇ τὸ ὀλικὸν αὐτοῦ ὕψος θὰ ἦτο 3,50 μ. περίπου. Ἡ σφῆζομένη σήμερον περίμετρος τοῦ τάφου εἶναι 3,00 × 3,50 μ. Εἶναι λοιπὸν ὁ τάφος ἐκ τῶν μεγαλυτέρων καὶ ὁ βαθύτερος ἐξ ὧν ἔχουν εὐρεθῇ.

Εἰς βάθος 1,35 μ. ἀπὸ τῆς σημερινῆς ἐπιφανείας καὶ κάτωθεν τῆς στήλης εὐρέθῃ εἶδος στρώσεως ἐκ χονδροκόκκου ἄμμου καὶ ἐπ' αὐτῆς ὅσα ἐκ μικροῦ ζώου ἀμνοῦ ἢ ἐριφίου, ἐκ τῶν ἐπιταφίων, ὡς πιστεύω, δειπνῶν. Τεμάχιον ἐξ ἄνθρακος εὐρεθὲν ἐκεῖ δὲν προϋποθέτει πυρὰν ἐπὶ τοῦ τάφου, διότι οὐδὲν ἄλλο στοιχεῖον ἔχομεν. Πιθανῶς λοιπὸν μετεφέρθη ἐκεῖ μετὰ τῶν ὀπτῶν κρεάτων. Κάτωθεν δὲ τῆς στρώσεως ταύτης εὐρέθησαν ἀτάκτως λίθοι τινὲς διὰ τὸν σχηματισμὸν προφανῶς στερεοῦ ὑπεδάφους πρὸς τοποθέτησιν τῆς στήλης. Αἱ πλευραὶ τοῦ τάφου ἦσαν ἐπενδεδυμέναι διὰ ξηρολιθοδομῆς, ἣτις ἔφερε ξυλῖνας δοκοὺς κατὰ διαστήματα (ξύλολιθιά), διότι πολλὰ ἔχην χρώματος ἀποσessaθρωμένου ἐκ ξύλου σεσηπότης εὐρέθησαν καὶ εἰς τὰς κατωτέρας στρώσεις τῶν πλευρικῶν τοίχων μὴ προερχόμενα ἐπομένως ἐκ τῶν δοκῶν τῆς στέγης.

Ἡ στέγη ἦτο κατεσκευασμένη, κατὰ τὸν γνωστὸν ἐξ ἄλλων τάφων τρόπον, διὰ δοκῶν ἐφ' ὧν ἐτοποθετοῦντο αἱ ἐκ σχιστολίθου πλάκες καὶ ἐπ' αὐτῶν παχὺ στρώμα Πλέσσα (εἰκ. 18). Ἡ εἰκ. 18 μᾶς δεικνύει παραστατικῶς τὸν τρόπον τοῦτον ληφθεῖσα ἀφοῦ ἀφηρέθη κατὰ τὸ ἥμισυ μέρος τῆς στέγης ἡ ἐκ πηλοῦ Πλέσσα στρώσις. Ἐπὶ τοῦ πρὸς δυσμὰς μέρους τῆς στέγης εὐρέθη ὀλόκληρος σειρὰ ἀγγείων ἐπ' αὐτῆς ὡς καὶ ἐπὶ τῆς στέγης τοῦ τάφου Ν. Κατὰ δὲ τὴν ἀνατολικὴν εὐρέθησαν πολλοὶ ἐκ πηλοῦ σφόνδυλοι ἀτράκτου, πιθανῶς χρησιμοποιούμενοι ὡς ψηφίδες περιδεραίου. Κατὰ τὸν πυθμένα πάλιν τοῦ τάφου ἀνευρέθησαν σειρὰ πηλίνων ἀγγείων κατὰ τὴν βορείαν καὶ τὴν ἀνατολικὴν μάλιστα πλευρὰν. Κατὰ τὴν βορείαν δὲ πλευρὰν ἀνευρέθη ἐθραυσμένον ἀγγεῖον ἐξ ὀρείας κρυστάλλου, εἶδος φιάλης, μήκους 0,13 μ., σχήματος ἀγρίας νήσσης ἢ χηνὸς τοῦ Νείλου, τῆς ὁποίας ἡ κεφαλὴ ἀπετέλει τὴν λαβὴν καὶ ἡ οὐρὰ τὸ στόμιον τοῦ ἀγγείου¹

¹ Τὸ σχῆμα προέρχεται ἐξ Αἰγύπτου πιθανώτατα. Παρόμοιον ἐξ ἀλαβάστρου ἀγ-

(εἰκ. 19). Ὑπῆρξε τοῦτο τὸ θαυμασιώτερον εὔρημα τῶν ἀνασκαφῶν, ἀνάλογον τοῦ ὁποίου δὲν γνωρίζω. Προξενεῖ δὲ ἐντύπωσιν ἡ δεξιότης τοῦ καλλιτέχνου νὰ ἐπεξεργασθῇ τὸν σκληρὸν λίθον καὶ νὰ ἀποδώσῃ μὲ τόσῃ λεπτομέρειαν τὰ χαρακτηριστικὰ τῆς κεφαλῆς τοῦ πτηνοῦ καὶ μάλιστα τοῦ ὀφθαλμοῦ καὶ τοῦ ράμφους. Κατὰ τὴν δυτικὴν πλευρὰν τοῦ πυθμένος τοῦ τάφου εὐρέθησαν τὰ ὀστᾶ παραμερισμένου νεκροῦ. Οὐδὲν ὅμως κτέρισμα ἀνευρέθη πλησίον αὐτοῦ. Κατὰ τὸ κέντρον ἔκειτο σκελετὸς νέας

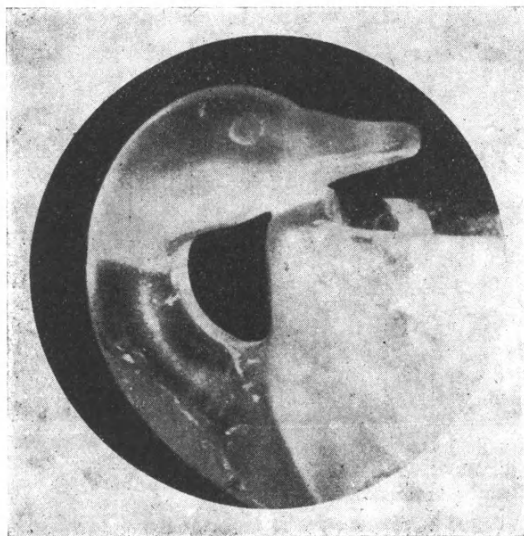
Εἰκ. 18. Ἀποψὺς τῆς στέγης τοῦ τάφου Ο. Ἐπὶ τῆς μιᾶς πλευρᾶς διακρίνεται ἐπὶ τῶν πλακῶν τὸ ἐκ πηλοῦ Πλέσσα στρωῶμα.

γυναικὸς εἰς διαλελυμένην κατάστασιν κείμενος ἐκτάδην ἐκ νότου πρὸς βορρᾶν μὲ τὴν κεφαλὴν δηλαδὴ πρὸς νότον βλέπουσαν πρὸς βορρᾶν.

Πλησίον δὲ τοῦ σκελετοῦ εὐρέθησαν πλῆθος πολυτίμων κτερισμάτων εἰς τὴν θέσιν των, ὅπως ἐστόλιζαν τὴν πλουσίαν αὐτὴν νεκράν. Οὕτω κατὰ τοὺς ὤμους ὑπῆρχον δύο μεγάλαι χαλκαῖ περιόνοι μετὰ κεφαλῆς ἐξ ὀρείας

γεῖον εἶδον εἰς τὸ μικρὸν Μουσεῖον τοῦ Princeton προερχόμενον ἐξ Αἰγύπτου. Δύο παρόμοια ἐξ ἐλεφαντοστοῦ εὐρέθησαν εἰς Ras - Shamra (Syria, 1932, πίν. VIII, 2), εἰς τὸν τάφον 31 τῆς Ἰαλυσσοῦ καὶ ἐπίσης κεφαλὴ νήσσης ἐξ ἐλεφαντοστοῦ εἰς τὸν θολωτὸν τάφον 1: 2 τῆς Ἀσίνης. Πρβ. Ο. FRÖDIN - A. PERSSON, Asine σ. 388, 3 σ. 391 εἰκ. 254.

κρυστάλλου καὶ μία ἄλλη ἀργυρᾷ μετὰ κεφαλῆς πιθανῶς ξύλου, ὅπερ ἀπεσπάρωθη, ἐπενδεδυμένον διὰ δύο χρυσῶν καλυμμάτων μετὰ διακοσμήσεων. Μία ἄλλη χαλκῇ περόνῃ ἔφερε μέγα κόσμημα ἀστεροειδές, ἀποτελούμενον ἐκ πέντε διαγωνίως τιθεμένων χρυσῶν ταινιῶν. Εὐρέθη δὲ τὸ κόσμημα τοῦτο μεταξὺ τῆς κεφαλῆς καὶ τοῦ ἀριστεροῦ ὤμου καὶ εἶναι πιθανὸν ὅτι ἐχρησίμευε διὰ τὴν κατὰ τὸν βραχίονα πόρπωσιν τοῦ ἐνδύματος. Κατὰ τὸ στῆθος εὐρέθη περιδέραιον ἐκ ψηφίδων ἐξ ἡμιπολυτίμων λίθων, ὁρείας κρυστάλλου, ἀμεθύστου, κορναλίνης κ.λ.π. Ἄλλοτερον περιδέραιον ἐπίσης εὐ-

Εἰκ. 19. Ἡ λαβὴ τῆς ἐξ ὁρείας κρυστάλλου φιάλης τοῦ τάφου Ο.

ρέθη ἐκεῖ πλησίον ἐκ μικροτέρων, μάλιστα ἐκ κορναλίνης, ψηφίδων καὶ δεξιότερον πληθὺς χρυσῶν ψηφίδων ἐν σχήματι πτηνοῦ μὲ ἀνοικτὰς πτέρυγας καὶ ἄλλων πάλιν ἀποτελουμένων ἐκ στελέχους κενοῦ μετὰ σπειρῶν καὶ ἐλίκων προσηρμοσμένων ἐπ' αὐτοῦ. Πᾶσαι αἱ χρυσαὶ αὐταὶ ψηφίδες ἔφερον ὁπᾶς, δι' ὧν διήρχετο τὸ νῆμα τοῦ περιδεραίου. Εὐρέθησαν ἐπίσης δύο κρίκοι, εἷς χρυσοῦς καὶ εἷς ἀργυροῦς, περιδεραίων. Ἄλλα εὐρήματα ἦσαν δύο βραχιόλια χρυσᾷ ἀποτελούμενα ἐξ ἀλλεπαλλήλων σπειρῶν συνδεομένων διὰ χρυσοῦ σύρματος, δύο χρυσᾷ ἐνώτια ἀποτελούμενα ἐκ χονδροῦ σύρματος μετὰγωνιωδῶν ἀκμῶν, δύο ἄλλα χρυσᾷ κοσμήματα μετὰ δισκοειδοῦς διακοσμήσεως, ἀποτελοῦντα πιθανῶς ἐπένδυσιν τοῦ ἐνδύματος. Δεξιὰ τῆς κεφαλῆς εὐρέθησαν δύο χρυσᾷ διαδήματα μήκους 0,43 καὶ 0,38 μ. (εἰκ. 20) καὶ πλησίον αὐτῶν πολλὰ τεμάχια ἐκ πλακὸς ἐξ ἐλεφαντοστοῦ

κατὰ πολὺ δυστυχῶς κατεστραμμένης, πιθανῶς ἀποτελούσης ἐπένδυσιν πυξίδος. Μέγας ἀριθμὸς σφαιρικῶν ψηφίδων ἐξ ἡλέκτρου (ambre) ἐκ μεγάλου προφανῶς ὅρου, εὑρέθη κατὰ τὰς χεῖρας καὶ τὴν ὀσφὺν τοῦ σκελετοῦ.

Γενικῶς τὰ εὐρήματα ὑπῆρξαν πλουσιώτατα καὶ τὰ ἐκ χρυσοῦ κτερίσματα καὶ αἱ περόναι παρουσιάζουν πολλὰς ὁμοιότητας, κατὰ τὴν μορφήν καὶ τὰς διακοσμήσεις πρὸς τὰ ἐντὸς τῶν τάφων τοῦ Schliemann ἀνευρε-

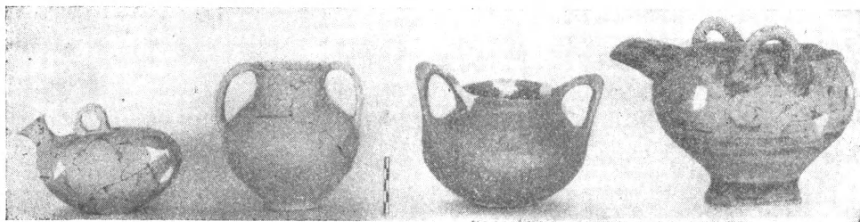

Εἰκ. 20. Κτερίσματα τοῦ τάφου O in situ.

θέντα καὶ μάλιστα πρὸς τὰ τοῦ III τάφου¹. Καὶ τὰ εὑρεθέντα ἀγγεῖα εἶναι μοναδικὰ παραδείγματα τῆς τελευταίας μεσοελλαδικῆς περιόδου μινύεια ἢ μετ' ἀμαυρῶν βαφῶν (matt - painted), μεταξὺ τῶν ὁποίων περιλαμβάνονται 2 μεγάλοι ἀμφορεῖς, μέγας κρατὴρ μετὰ προχοῆς ὡς ὁ τοῦ τάφου VI τοῦ ἐντὸς τῆς ἀκροπόλεως περιβόλου, 2 ἀσκοειδῆ ἀγγεῖα κ.λ.π. Σπουδαιότατον δὲ ἀγγεῖον διὰ τὴν χρονολόγησιν τοῦ τάφου εἶναι κρατηρίσκος μετὰ προχοῆς ὕψ. 0,14 μ. ἐκ πηλοῦ ὑποκιτρίνου καθαροῦ ἀνοικτοῦ, μετὰ γανώματος στυλινθοῦ, φέρων δύο καθέτους κυλινδρικούς λαβὰς ὀλίγον κάτω-

¹ G. KARO, Schachtgräber von Mykenai πίν. XX, XXI, XXXI ἀριθ. 53, 58, 63, 76, 102, 103.

θεν τῶν χειλέων καὶ κεφαλῆς ἥλου ἀκριβῶς ἔναντι τῆς προχοῆς (εἰκ. 21). Ἐντὸς πλατειῶν ταινιῶν φέρει ἐπὶ τῆς κοιλίας διακόσμησιν ἐξ ἑπτὰ ὁμάδων ἄλλεπαλλήλων ὁμοκέντρων κύκλων συνδεομένων διὰ διπλῶν ἑφαπτομένων κυματοειδῶν γραμμῶν. Ἡ διακόσμησις διὰ μελανοῦ χρώματος εἶναι εἰς πολλὰ σημεῖα ἀποτετριμμένη. Ὁ ρυθμὸς οὗτος τοῦ ἀγγείου μᾶς εἶναι γνωστὸς ἐκ τῆς ὑστεροελλαδικῆς I περιόδου. Εἰς τοὺς χρόνους δὲ τούτους τοὺς μεταβατικούς μεταξὺ τῆς τελευταίας μεσοελλαδικῆς καὶ τῆς ὑστεροελλαδικῆς I ἐποχῆς πρέπει νὰ ἀποδοθῇ ὁ τάφος.

Εἰκ. 21. Τὸ τελευταῖον ἀγγεῖον δεξιὰ, κρατηγίσκος τοῦ τάφου Ο ὑστεροελλαδικῆς I περιόδου.

Ἐκ τῶν ἀνασκαφέντων κατὰ τὴν ἐφετινὴν περίοδον τάφων, παλαιότεροι δύνανται νὰ χαρακτηρισθῶσιν οἱ I, Λ', Ξ καὶ Ξ' τάφοι νεώτεροι δὲ ὁ Μ καὶ ὁ Ο, ὅστις ὑπῆρξε καὶ ὁ πλουσιώτερος. Ἐκλείσθη μὲ αὐτὸν κατ' εὐτυχῇ συγκυρίαν ἡ ἐφετινὴ ἀνασκαφὴ καὶ ἀφέθη διὰ τὸ προσεχὲς ἀνάσκαπτος ὁ περὶ τὸ κέντρον τοῦ κύκλου χώρος.

Αἱ ἀνασκαφαὶ τοῦ 1953 ἐν Πύλῳ διεξήχθησαν κατὰ Ἰούλιον καὶ Αὐγουστον. Σκοπὸς ἐτέθη ἐφέτος, νὰ ἐξακριβωθῇ κατὰ τὸ δυνατὸν ἡ ἔκτασις τῶν μελλουσῶν ἔρευνῶν καὶ αἱ ἐλπίδες, τὰς ὁποίας παρέχει ἡ συνέχισις τοῦ ἀνασκαφικοῦ ἔργου. Πρὸς τοῦτο ἠρευνήθησαν ἐννέα τάφοι ἐκ τῶν συστάδων, αἵτινες ἐξηκριβώθησαν ἤδη ἀπὸ τοῦ προηγουμένου ἔτους, ἐγένετο ἔρευνα εἰς νέας θέσεις μεσογειότερον, ἐπὶ τῆς κορυφογραμμῆς Ρούτση, καὶ τέλος ἀνεζητήθη ὁ συνοικισμός, εἰς τὸν ὁποῖον ἀνήκουσιν αἱ συστάδες τῶν τάφων.

Ἡ τοποθεσία Βολιμίδια, ἐν χιλιόμετρον πρὸς Β τῆς κωμοπόλεως Χώρας καὶ πέντε περίπου ἀπὸ τοῦ ἀνακτόρου Ἐγγλιανοῦ, παρουσιάζει πολλὰς συστάδας Μυκηναϊκῶν θαλαμωτῶν τάφων, ὥς ἤδη ἐξετέθη πέρυσιν. Ἐφέτος ἠρευνήθησαν τρεῖς τάφοι τῆς συστάδος Κορωνιοῦ καὶ ἕξ τῆς συστάδος Ἀγγελουπόλου. Αἱ δύο συστάδες ἀπεῖχον ἀλλήλων περὶ τὰ 200 μ. πέρυσιν, ἀλλ' ἤδη ἡ ἀπόστασις μεταξὺ αὐτῶν ἐλαττοῦται σταθερῶς διὰ τῆς ἀνακαλύψεως τῶν νέων τάφων.

Εἰς τὴν συστάδα Κορωνιοῦ ἀνεσκάφη εἰς νέος τάφος, ὁ 4, παραπλεύρως τοῦ τάφου 1 (ἀνασκαφέντος πέρυσιν ὑπὸ τοῦ συναδέλφου κ. Γεωργίου Μυλωνᾶ). Ταυτοχρόνως ἀπεκαλύφθη, ὅτι ὁ τάφος 1 φέρει εἰς τὴν ἀριστερὰ τῷ εἰσερχομένῳ παρειᾷ τοῦ δρόμου τοῦ ἑνα εἰσέτι μικρὸν τάφον, προσιτὸν διὰ μικρᾶς θύρας κατ' εὐθείαν ἐκ τοῦ δρόμου. Ὁ δεύτερος δ' οὗτος τάφος δίδει πρόσοδον εἰς τρίτον ἔτι μεγαλύτερον, ὥστε ὁ τάφος 1 Κορωνιοῦ εἶναι τριπλοῦς. Πάντων τῶν τάφων τούτων τὰ σχήματα εἶναι κυκλικά, οἱ νεκροὶ κεῖνται ἐκτάδην ἐπὶ τοῦ δαπέδου ἢ ἐντὸς λάκκων ἀνοιγομένων ἐπὶ τοῦ δαπέδου, τῶν δὲ παλαιότερων νεκρῶν τὰ ὀστᾶ ἀνευρίσκονται ἐντὸς μικρῶν βόθρων ἢ κογχῶν κατὰ τὴν περιφέρειαν τοῦ θαλάμου ἀνοιγομένων. Τὰ κτερίσματα ἦσαν ὀλίγα καὶ συνήθη, διότι οἱ τάφοι εἶχον ἀπογυμνωθῇ τούτων λόγῳ τῆς μακροχρονίου χρήσεως.

Περὶ τὰ 10 μ. Δυτικώτερον, εἰς τὴν αὐτὴν δὲ γραμμὴν πρὸς τὸν ἤδη γνωστὸν τάφον 3, ἀνεκαλύφθησαν οἱ τάφοι 5 καὶ 6. Ὁ πρῶτος ἦτο μικρός, πενιχρᾶς κατασκευῆς καὶ ἐπὶ πλέον εἶχε καταστραφῇ κατὰ τὴν Ρωμαϊκὴν αὐτοκρατορικὴν περίοδον. Τὸ κυριώτερον εὔρημα ἕξ αὐτοῦ ἦτο ἀριθμὸς λιθίνων βελῶν καὶ ἄλλων μικρῶν αἰχμῶν ἢ κοπτερῶν λεπίδων ἐκ πυρίτου καὶ ἄλλων σκληρῶν λίθων.

Ὁ τάφος 6 εἶναι ἐνδιαφέροντος σχήματος. Τὴν ὑπαρξίν του ἐπρόδωσεν εἰς ἡμᾶς ἡ παρουσία ὥραιας καὶ μεγάλης κυπαρίσσου, ἧς τὸ ἀνάστημα δὲν ἐδικαιολογεῖτο ἐπὶ τοῦ ξηροῦ συμπαγοῦς βράχου. Ὁ δρόμος φέρει ἀρι-

στερὰ καὶ ἕτερον βοηθητικὸν μικρὸν τάφον, ὃ δὲ θάλαμος τοῦ κυρίως τάφου δύναται νὰ χαρακτηρισθῇ σωστὸν Μυκηναϊκὸν columbarium, λόγῳ τῶν πολλῶν κογχῶν εἰς διάφορα ὕψη τῶν τοιχωμάτων του. Φέρει 14 κυρίας κόγχας καὶ βόθρους, ὧν αἱ ἀπὸ τοῦ ἀρ. 9 μέχρι τοῦ 14 εἶναι κοιλότητες εἰς διάφορα ἀπὸ τοῦ δαπέδου ὕψη. Ἐκ τῶν εὗρημάτων ἰδιαιτέρως πρέπει νὰ μνημονευθῇ τὸ τῆς κόγχης 5, διότι εἶναι ἡ συλλογὴ ἐργαλείων ἐνὸς προϊστορικοῦ τεχνίτου : Μία σφῦρα (χάλιξ) ἐκ σκληροῦ λίθου, τριπλῆρ κυβικοῦ σχήματος ἐκ ψαμμίτου, ἀκόνη φέρουσα καὶ ἐγκοπὴν, ἐκ ψαμμίτου ὡσαύτως, λίθινον πλακίδιον, ὅπερ ἦτο ἡ ὀρθὴ γωνία τοῦ τεχνίτου, ἀκόνη σχήματος σικυτοειδοῦς φέρουσα καὶ ὀπὴν πρὸς ἀνάρτησιν, μετάλλινά δὲ εἰς κοπεὺς διατηρῶν τμήμα τῆς ὀστεινῆς λαβῆς, μία μονόστομος μάχαιρα διατηροῦσα ἵχνη τῆς ξυλίνης λαβῆς, μία σμίλη καὶ εἰς ὀπεύς, πάντα ἐκ χαλκοῦ (κατωτέρω εἰκ. 11).

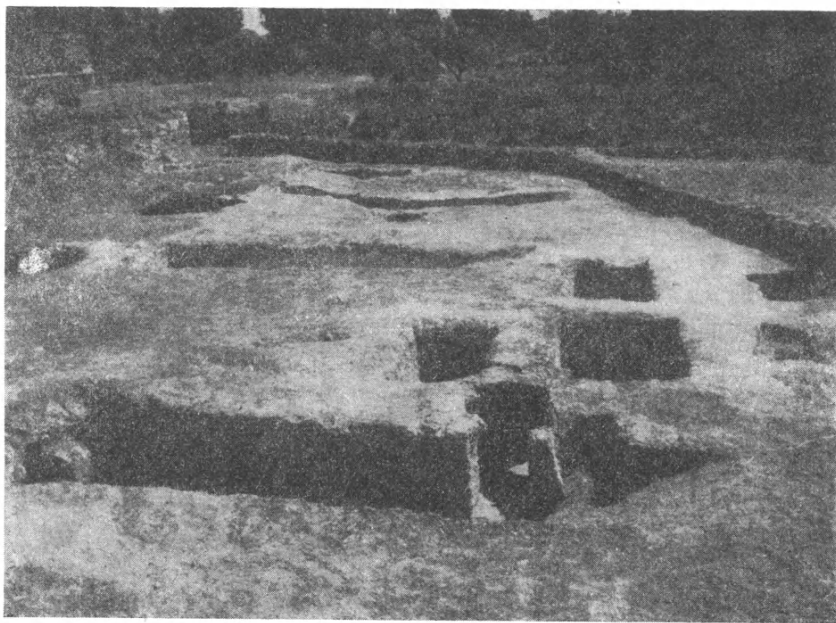
Εἰς τὴν συστάδα Ἀγγελοπούλου δύο τάφοι εἶχον ἤδη καθαρισθῇ κατὰ τὴν προηγουμένην σκαφικὴν περίοδον, ὃ 1 τελείως (ὃ μέγιστος τῶν μέχρι τοῦδε ἀνακαλυφθέντων) καὶ ὃ 2 ἀτελῶς. Μία μόνη τάφος ἀνοιχθεῖσα Βορειότερον, ἀπεκάλυψεν ἑτέρους 7 δρόμους, οἱ δ' ὑποτιθέμενοι τάφοι ἡριθμύθησαν ἀπὸ 3 μέχρις 9. Πρὸς τὸ τέλος τῆς σκαφικῆς περιόδου ἀπεδείχθη, ὅτι τὸ ἐν κατασκευάσμα (τὸ ὑπ' ἀρ. 3) ἦτο κεραμικὴ κάμινος Ἑλληνιστικῆς ἢ Ρωμαϊκῆς ἐποχῆς, οἱ δ' ἄλλοι ἕξ ἦσαν τάφοι. Διτηρήθη ὅμως ἡ ἀρχικὴ ἀρίθμησης καὶ διατηρεῖται καὶ νῦν, διὰ νὰ μὴ ἐπέλθῃ σύγχυσις εἰς τὰ κιβώτια τῶν εὗρημάτων, ἅτινα μετεφέρθησαν εἰς τὸ ἰδρυόμενον Μουσεῖον Χώρας.

Ἡ συστάς τῶν τάφων τούτων παρουσίασεν ἀσύνηθες ἐνδιαφέρον, οὐ μόνον διὰ τὴν διατήρησιν τῶν τάφων, ἀλλὰ καὶ διὰ τὰς γενομένας ταφικὰς παρατηρήσεις, αἱ ὁποῖαι χύνουσι νέον φῶς εἰς τὰς παραδόσεις τῆς κλασσικῆς ἀρχαιότητος τὰς σχετικὰς πρὸς τὸν σεβασμὸν ἢ καὶ τὴν λατρείαν τῶν προγόνων.

Ὁ τάφος 2, προσιτὸς διὰ δρόμου βαθμιδωτοῦ, εἶχεν ἐρευνηθῇ ἐν μέρει τὸ προηγούμενον ἔτος. Ἦδη ἔκτοτε εἶχε τονισθῇ, ὅτι κατὰ τὴν Ἑλληνιστικὴν ἐποχὴν φαίνεται νὰ ἡσκήθῃ λατρεία, διότι εὗρέθη πυρὰ ἐντὸς τοῦ δρόμου. Ἡ συμπλήρωσις τῆς ἀνασκαφῆς ἐβεβαίωσε τὴν εἰκασίαν. Τὰ στρώματα ἐντὸς τοῦ τάφου, ὅστις ἦτο πλήρης ἐπιχώσεως μέχρι τῆς κορυφῆς, εἶναι διδακτικά. Δεικνύουν ὅτι μέχρι τινὸς ὁ τάφος ἐπληροῦτο βαθμιδὸν διὰ τῆς ὀπῆς τῆς στέγης. Κατόπιν ἐπληρώθη ἀποτόμως τὸ ὑπόλοιπον ἀνώτατον μέρος, λόγῳ αἰφνιδίως διευρύνσεως τῆς ὀπῆς, ἔκτοτε δ' ὁ τάφος ἐλησμονήθη.

Ἡ Ἑλληνιστικὴ λατρεία ἐντὸς τοῦ δρόμου τοῦ τάφου ἀπεδείχθη ὅτι ἡσκήθη καὶ εἰς τὸ ἐσωτερικὸν τοῦ θαλάμου, ὅστις ἦτο σχεδὸν κενὸς παν-

τὸς Μυκηναϊκοῦ εὐρήματος. Τὸ δάπεδόν του διαιρεῖται εἰς δύο διὰ χαμηλοῦ χωρίσματος ἀφενθέντος ἐπίτηδες κατὰ τὴν λάξευσιν τοῦ τάφου. Τὸ Βόρειον ἥμισυ τοῦ κύκλου τοῦ δαπέδου κατελαμβάνετο ἀπὸ μίαν πυρὰν, καεῖσαν ἐπ' αὐτοῦ τοῦ δαπέδου, ἐν τῷ μέσῳ δὲ ταύτης ἔκειτο, ἄριστα διατηρούμενος, ὁ σκελετὸς χοίρου εἰς στάσιν ὑπτίαν, μὲ τοὺς πόδας πρὸς τὸν οὐρανόν. Τὸ Νότιον ἥμισυ τοῦ δαπέδου ἔφερεν ὡσαύτως τὰ ἴχνη ἄλλης πυρᾶς, ἐφ' ἧς ἔκειντο τὰ τεμάχια ἐνὸς Μυκηναϊκοῦ καὶ ἐνὸς Ἑλληνιστικοῦ

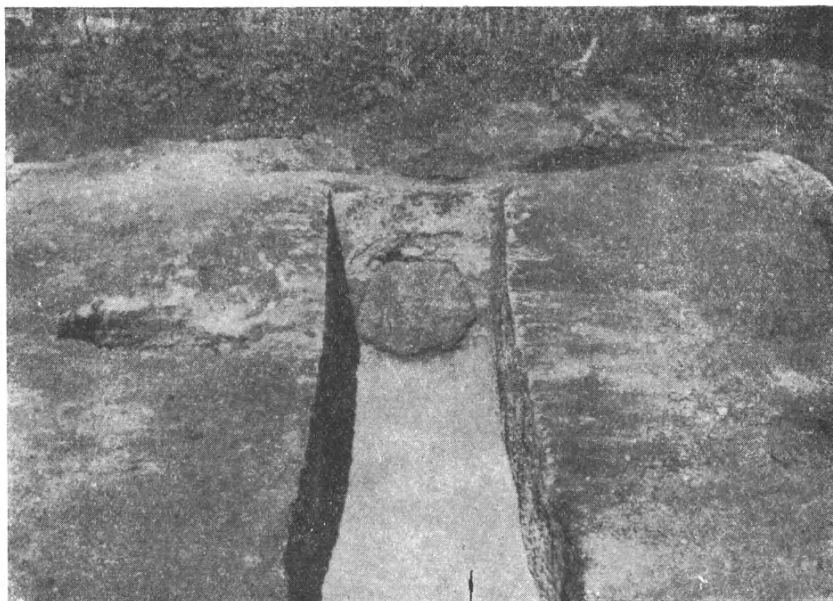
Εἰκ. 1. Οἱ δρόμοι τῶν τάφων Ἀγγελοπούλου 7, 6, 5 καὶ 4 ἐκ Β. — Διακρίνονται καὶ οἱ λακκοειδεῖς Ἑλληνιστικοὶ τάφοι.

ἀγγείου. Τεμάχια Ἑλληνιστικῆς κεραμεικῆς περιεῖχεν ὁλόκληρος ἡ ἐπίχωσις τοῦ τάφου, εἰς δὲ τὸ πέρυσιν εὗρεθὲν νόμισμα τοῦ ἸΑργίου προσετέθη ἐφέτος καὶ ἕτερον τῆς Μεσσήνης.

Τῶν λοιπῶν ἑξὶ τάφων λεπτομερὲς περιγραφή δὲν εἶναι δυνατή. Θὰ σημειωθῶσι μόνον τὰ κυριώτερα ἐκάστου χαρακτηριστικά. Τῶν πρώτων τεσσάρων (4-7) αἱ στέγαι εὐρέθησαν διάτρητοι καὶ οἱ θάλαμοι ἦσαν πλήρεις ἐπιχώσεως, ἐνθα ἐγένοντο ἐνδιαφέρουσαι παρατηρήσεις, διότι γενικῶς ἡ σκόπιμος ἢ τυχαία διάτρησις τῶν τάφων συνέβη κατὰ τὴν Ἑλληνικὴν πρόωμον ἢ προκεχωρημένην ἐποχὴν. Οἱ δύο τελευταῖοι τάφοι (8-9) διετήρουν

ἀθίκτους τὰς στέγας αὐτῶν. Ὁ 9 ἦτο κατὰ τὸ ἥμισυ περίπου πλήρης ἐπιχώσεως, λόγῳ τῆς παραβιάσεως τῆς θύρας αὐτοῦ. Ὁ 8 ὅμως ἦτο τελείως ἀθίκτος καὶ περιῆλθεν εἰς ἡμᾶς, ὅπως ἀφῆκαν αὐτὸν οἱ τελευταῖοι Μυκηναῖκοι ἐπισκέπται του.

Πάντες οἱ ἑξ τάφοι κεῖνται παραπλεύρως ἀλλήλων (εἰκ. 1), ἔχοντες τοὺς δρόμους πρὸς Δ καὶ τοὺς θαλάμους πρὸς Α με ἀξονικότητα πρακτικῶς ἀκριβῆ. Ἡ τεχνικὴ αὐτῶν κατασκευὴ εἶναι ἡ αὐτή, με ἀσημάντους

Εἰκ. 2. Ἀγγελοπούλου τάφος 5. Μεγάλῃ πλάξ φράσσει τὸ στόμιον.
(Ἡ ἑλαφρά κυρτὴ τῶν τοιχωμάτων τοῦ δρόμου πολλαπλασιάζεται ὑπὸ τοῦ
εὐρυγωνίου φωτογραφικοῦ φακοῦ).

μόνον παραλλαγὰς (τοῦτο δὲ ἰσχύει περὶ πάντων τῶν μέχρι τοῦδε ἐρευνηθέντων τάφων). Οἱ δρόμοι εἶναι βραχεῖς, με κατωφερῆ, σπανίως βαθμιδωτὰ δάπεδα, τοιχώματα κάθετα καὶ πλάτος εὐρυνόμενον ἐφόσον προχωροῦμεν πρὸς τὴν εἴσοδον τοῦ τάφου. Οἱ θάλαμοι εἶναι πρακτικῶς τέλειοι κύκλοι, συγκλίνοντες σχεδὸν κανονικῶς εἰς θόλον. Πρὸς τὸ μέρος τῆς θύρας ὅμως, ἐπειδὴ ἐνίστε λαμβάνεται φροντὶς νὰ εἶναι κάθετοι καὶ ἐσωτερικῶς αἱ ἀκμαὶ τῶν παραστάδων τῆς θύρας, ἡ ὑπεράνω ταύτης θόλωσις τοῦ τάφου συνιελεῖται με ἀποτομώτερον ρυθμόν, ἵνα ἡ κορυφὴ τῆς θόλου συμπέσῃ πρὸς τὸ μέσον τοῦ τάφου. Ἡ κορυφὴ αὕτη καταλήγει εἰς μαστοειδῆ ἐσοχὴν, ἥτις πέρουσιν ἡρμηνεύθη ὡς ἔχουσα σχέσιν πρὸς μηχανικόν

τινα ὁδηγόν, βοηθοῦντα εἰς τὴν κανονικὴν λάξευσιν τοῦ τάφου. Αἱ ἐφετειναὶ ἀκριβεῖς μετρήσεις ἀπέδειξαν, ὅτι ἡ μαστοειδὴς κοιλότης δὲν συμπίπτει πρὸς τὸ μαθηματικὸν κέντρον τοῦ τάφου. Κατὰ τὴν περιφέρειαν τῶν τάφων, ἐνίοτε δὲ καὶ ὀλίγον ὑψηλότερον εἰς τὰ τοιχώματα τοῦ θαλάμου, λαξεύονται μικροὶ ἡμικυκλικοὶ περίπου βόθροι ἢ κόγχαι, ἐνθα ἀποτίθενται τὰ

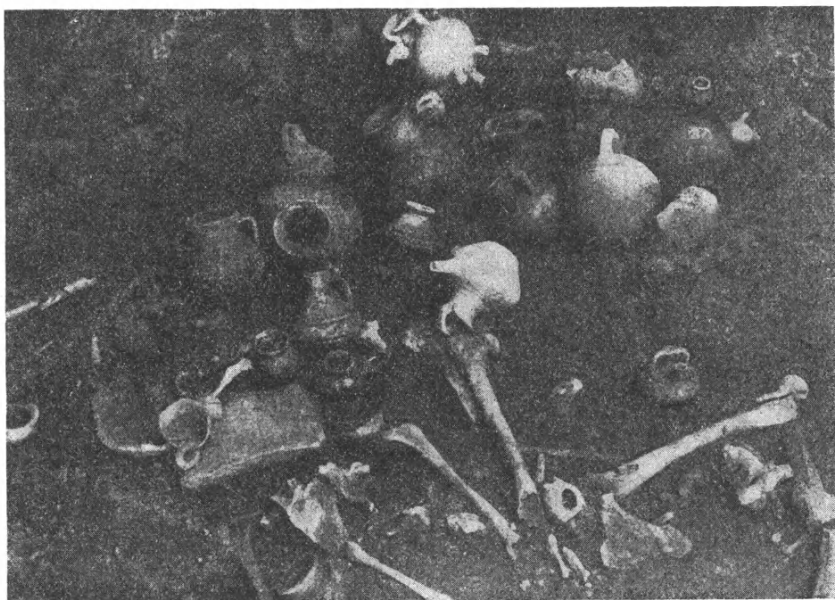
Εἰκ. 3. Ρυτὸν ἐκ τοῦ τάφου Α. 6.

ὅστ᾽ αὖ τῶν παλαιότερων νεκρῶν καὶ ὅσα κτερίσματα δὲν εἶχον ἀξίαν διὰ τοὺς ἐπιζῶντας.

Ὁ τάφος 4 εἶναι μέγας καὶ ὥραϊος. Ἦτο πλήρης ἐπιχώσεως, ἥτις περιεῖχεν ἄφθονον κεραμεικὴν Ρωμαϊκῆς καὶ Πρωτοχριστιανικῆς ἐποχῆς, τεμάχια ὑαλίνων ἀγγείων, τεμάχια λύχνων (εἰς μετὰ σταυροῦ) καὶ 15 νομίσματα χαλκᾷ Ρωμαϊκῶν αὐτοκρατορικῶν χρόνων, ὥς καὶ σκαραβαῖον τῆς αὐτῆς, ὥς ὑποθέτω, ἐποχῆς.

Τοῦ τάφου 5 ἡ θύρα ἐφράχθη κατὰ τινὰ τῶν μεταγενεστέρων χρησιμοποίησεων διὰ μεγάλης πλακὸς εὐρεθείσης εἰς τὴν θέσιν της (εἰκ. 2). Ἡ ἐπίχωσις τοῦ θαλάμου περιεῖχεν ἄφθονα σχετικῶς Γεωμετρικὰ ἀγγεῖα, διπλοῦν πέλεκυν χαλκοῦν, χαλκᾶ τινὰ ἀντικείμενα καὶ ὀλίγα τεμάχια ἡλέκτρον.

Ὁ τάφος 6 παρουσίασε τὸ μεγαλύτερον ἐνδιαφέρον. Πρὸ τοῦ ἀνωφλίου εὐρέθη διαγωνίως ἐντὸς τοῦ δρόμου ὁ σκελετὸς μεγάλου ἀνδρός (1.90 μῆκος, παρὰ τὴν ἀνέγερσιν τῆς κεφαλῆς ἐπὶ τοῦ τοιχώματος τοῦ δρόμου,

Εἰκ. 4. Σωρὸς ἀγγείων ἐντὸς τοῦ τάφου Α. 6.

ὥστε πιθανῶς τὸ ἀρχικὸν ὕψος τοῦ ἀνδρὸς τούτου ἦτο 2 μέτρων). Δυστυχῶς ἡ χρονολογία του παραμένει προβληματική, διότι ἦτο ἀκτέριστος. Ἡ ἐπίχωσις τοῦ θαλάμου περιεῖχεν εἰς τὰ ἀνώτερα στρώματα πλῆθος Ρωμαϊκῆς κεραμικῆς, λύχνους, ἀγνῦθας, μεγάλα καὶ μικρὰ τεμάχια ἀρρετινῆς κεραμικῆς (terra sigillata), ἀλλὰ καὶ μελαμβαφῇ καὶ ὑστερογεωμετρικὰ ἀγγεῖα. Ὅμοι μετὰ τούτων ἀνευρέθησαν ὁστᾶ πελωρίων ζώων, ἅτινα δυνατόν νὰ προέρχωνται ἐκ κάπρων, βοῶν ἢ ἐλάφων (ἐλπίζομεν νὰ καταστῇ δυνατὴ ἡ ἐξέτασις των παρ' εἰδικοῦ), καθὼς καὶ κέρατα ἐλάφων σεβαστοῦ μεγέθους. Τοῦτο μᾶς δίδει τὴν ἀπόδειξιν, ὅτι μέχρι τῆς Ρωμαϊκῆς ἐποχῆς τὰ θηρία ταῦτα ἔζων εἰς τὴν περιοχὴν, πρᾶγμα ἄλλως τὸ ὁποῖον ἀναφέρει ὁ ΠΑΥΣΑΝΙΑΣ ρητῶς περὶ Σκιλλοῦντος (V, 6,6).

Ἐντὸς ὀλίγου ὅμως, τὸ πρᾶγμα προσέλαβεν ἰδιαίτερον ἐνδιαφέρον. Διότι μόλις ἐτελείωσεν ἡ Ἑλληνικὴ ἐπίχωσις (ἥτις εἰς πάντας ἀνεξαίρετως τοὺς τάφους ἔχει μελανὸν χρῶμα) καὶ ἤρχισεν ἡ Μυκηναϊκὴ (ἥτις πάλιν πάντοτε ἔχει τὸ ὑπόλευκον χρῶμα τοῦ πώρου ἐνθα ἐλαξεύθησαν οἱ τάφοι), τὸ πρῶτον πρᾶγμα τὸ ὁποῖον ἀνεφάνη, ἦτο ὠραία κεφαλὴ ἐλάφου πηλίνης.

Ἐντὸς ὀλίγου κατέστη φανερόν, ὅτι ἐπρόκειτο περὶ Μυκηναϊκοῦ ρυ- τοῦ κοσμουμένου μὲ κεφαλὰς ἐλάφων καὶ βοός (εἰκ. 3). Τὸ δὲ ἄγγεῖον

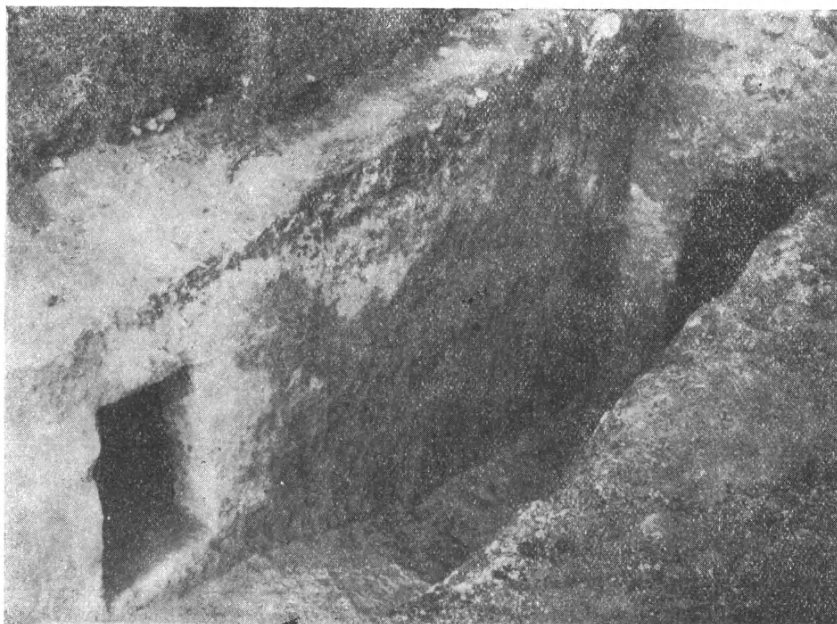
Εἰκ. 5. Νεκρὸς λάκκου 2 τάφου Α. 6 Παρὰ τὸν ἀριστερὸν μηρὸν ψευδόστομος ἀμφορεὺς, παρὰ τὸν δεξιὸν ὄμον Ἑλληνιστικὸς λύχνος.

τοῦτο ἴστατο ὡς ἀνώτατον πάντων ἐπὶ σωροῦ 50 περίπου διαφόρων Μυκηναϊκῶν ἀγγείων, ἅτινα ἀπετέλουν ποτὲ τὰ κτερίσματα τῶν νεκρῶν τοῦ τάφου (εἰκ. 4).

Ὅταν ἐφθάσαμεν εἰς τὸ δάπεδον τοῦ τάφου, εὔρομεν δύο νεκροὺς ἐντὸς ἀβαθῶν λάκκων, φέροντας Μυκηναϊκὰ καὶ Ἑλληνιστικὰ κτερίσματα ὁμοῦ (εἰκ. 5). Ὡστε ἡ ἱστορία τοῦ τάφου τούτου παρουσιάζεται ὡς ἑξῆς: Κατὰ τὴν Ἑλληνιστικὴν ἐποχὴν ἠνοίχθη. Οἱ δύο νεκροὶ ἔτυχον τιμῶν καὶ κτερισμάτων. Ὁ σωρὸς τῶν ἀγγείων (ἴσως ἐκ τῆς Μυκηναϊκῆς ἐποχῆς προερχόμενος) μὲ τὸ ρυτὶν τῶν ἐλάφων ἐπὶ κεφαλῆς, ἔδωκεν ἀφορμὴν εἰς τὴν δοξασίαν, ὅτι ἥρωες τῶν θηρίων, ἥρωικοὶ κυνηγοὶ ἢ τι ἀνάλογον εἶχον

ἀποτεθῇ ἐντὸς τοῦ τάφου. Ἐντεῦθεν ὀρμηθέντες οἱ ἄνθρωποι ἐσέβριζον τοὺς νεκροὺς τοῦ τάφου μέχρι τῆς Ρωμαϊκῆς ἐποχῆς, ρίπτοντες διὰ τῆς ὀπῆς τῆς στέγης κέρατα, κρανία καὶ τεμάχια ἐκ τῶν φονευομένων θηραμάτων.

Τῶν τάφων 7 καὶ 9 (τοῦ τελευταίου διπλοῦ, ὅρα τὴν εἰκ. 6) παρατρέχουσαν τὴν περιγραφὴν χάριν συντομίας. Ὁ τάφος 8, μόλις ἀφηρέθησαν οἱ πρῶτοι λίθοι, οἷτινες ἀνῆκον εἰς τὴν ἄθικτον τείχισιν τῆς θύρας, παρου-

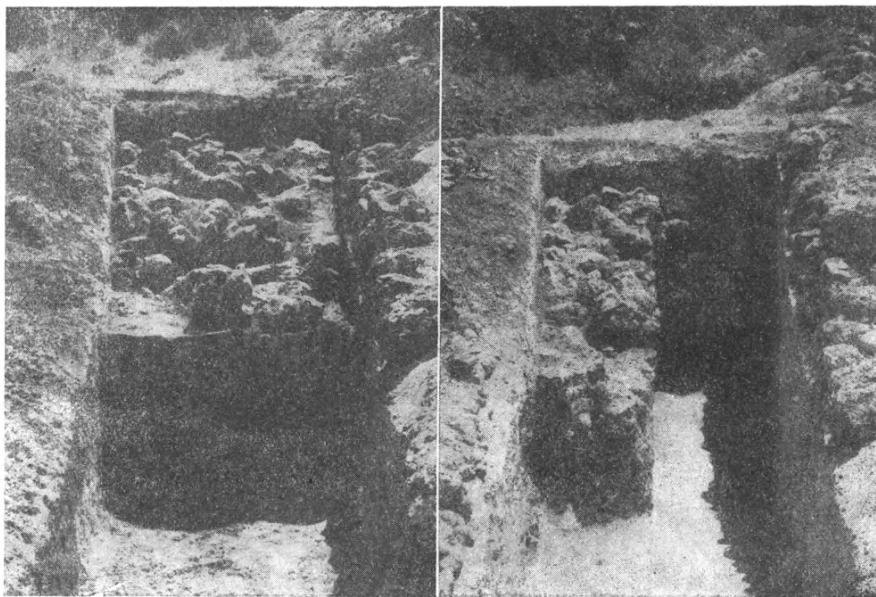

Εἰκ. 6. Τάφος Α. 9. Δεξιὰ ἡ θύρα τοῦ κυρίως τάφου, ἀριστερὰ ἡ τοῦ βοηθητικοῦ.

σίασε τὸν κυκλικὸν θάλαμον τελείως κενὸν ἐπιχώσεως (μόλις περὶ τὰ 10 ἐκ. ἐπιχώσεως ὑπῆρχον ἐπὶ τοῦ δαπέδου). Εἰς τὸ βάθος διεφαίνοντο τὰ κοιτώματα δύο κογχῶν καὶ σωρὸς λεπτῶν θρυμμάτων ὀστέων, ἐφ' ὧν ἐν μετρίῳ καὶ μία κνήμη πρακτικῶς ἀκέραια. Ἀριστερὰ τῷ εἰσερχομένῳ ἔκειτο ὁ μόνος κατὰ χώριν σκελετός, ἐκτάδην, μὲ τὴν κεφαλὴν κεκλιμένην ἐπὶ τοῦ δεξιοῦ κροτάφου. Παρὰ τὸν ἀριστερὸν ὄμον τοῦ νεκροῦ ἔκειτο τρίτον ἀμφορείδιον, 24 δὲ ἄλλα ἀγγεῖα καθ' ὅλην τὴν λοιπὴν ἑκτασιν τοῦ δαπέδου καὶ κατὰ ὁρισμένην σειράν. Ἐξαιρέσει ἐνὸς κυλινδρικοῦ ἀλαβάστρου, πάντα τὰ λοιπὰ ἦσαν εἰς κεκλιμένην θέσιν ἢ καὶ ἀνάστροφα.

Γενικῶς ὡς πρὸς τὰς ταφὰς παρατηροῦμεν τὰ ἀκόλουθα: Εἰς τὰ δά-

πεδα τῶν τάφων ἀπετίθεντο οἱ νεκροὶ ἐκτάδην. Ὅταν ὁ τάφος ἐπληροῦτο, οἱ παλαιότεροι νεκροὶ ἀπεκομίζοντο καὶ τὰ ὀστέα των ἐτίθεντο ἐντὸς ἐπὶ τούτῳ ἀνοιγομένων κογχῶν ἢ βόθρων. Διὰ τοῦτο ἐντὸς τῶν βόθρων ἀνευρίσκονται συχνάκις ἀγγεῖα ΥΕ I περιόδου, τὰ ὅποια σχεδὸν οὐδέποτε εὐρέθησαν ἐπὶ τῶν δαπέδων, ἐνθα μόνον ΥΕ III κεραμική, μέχρι καὶ τῆς τελευταίας φάσεως, ἀνευρίσκεται. Οἱ ὕστατοι τῶν νεκρῶν ἐθάπτοντο ἐντὸς λάκκων ἀνοιγομένων εἰς τὰ δάπεδα τῶν τάφων, οὔτοι δὲ εἶναι σχεδὸν πάν-

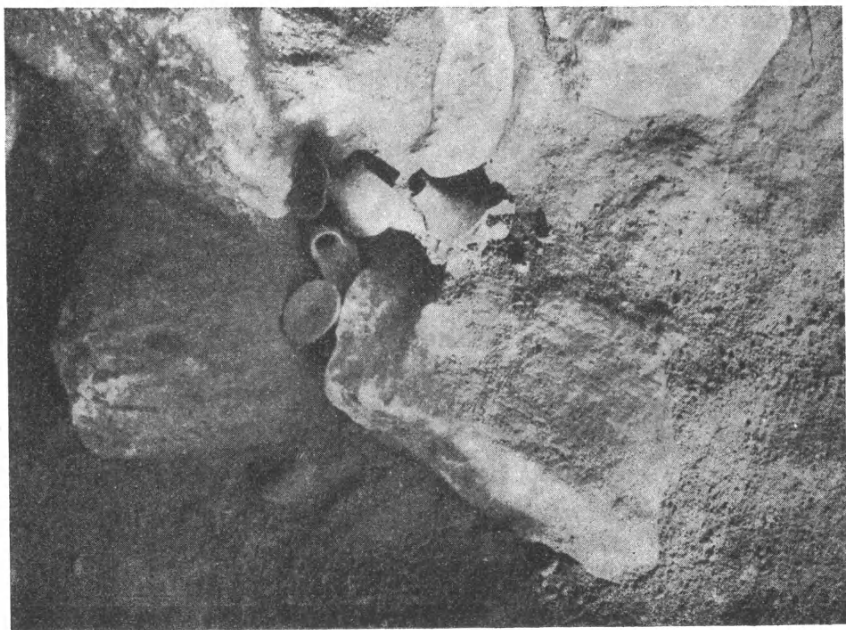
Εἰκ. 7. Δύο φάσεις τῆς τομῆς τοῦ δρόμου τοῦ τάφου Α. 5.

ποτε ἀκτέριστοι, ἂν καὶ οἱ λάκκοι ἀνακαλύπτονται συνήθως ἄθικτοι καὶ καλυπτόμενοι εἰσέτι ὑπὸ τῶν πλακῶν των.

Αἱ ἐπιχώσεις τῶν δρόμων εὐρέθησαν πάντοτε ἄθικτοι, παρουσιάζουσαι τὸ ὑπόλευκον Μυκηναϊκῆς ἐποχῆς πωρόχωμα, ἐντὸς τοῦ ὁποίου τὰ ὀστρακα ἦσαν μόνον Μυκηναϊκά, συχνότατα δὲ Πρωτομυκηναϊκά. Μόνον πρὸ τῆς θύρας ἐκάστου τάφου ὑπῆρχε σφηνοειδὲς τμῆμα μελανῆς γῆς, περιεχούσης δὲ καὶ Ἑλληνικὴν κεραμικὴν ἐνίστε. Κατὰ ταῦτα μετὰ τὴν πρώτην ἢ τὰς πρώτας ταφὰς ὁ δρόμος τῶν τάφων ἐπληροῦτο ὁλοσχερῶς καθαροῦ χώματος, προερχομένου ἐκ τῆς λαξεύσεως τοῦ μαλακοῦ ὑπολεύκου πώρου.

Κατὰ τὰς μεταγενεστέρας ταφὰς ἠνοίγετο μικρὸν μόνον τμῆμα τοῦ

δρόμου πρὸ τῆς θύρας. Ἀφηρεῖτο τὸ ἀνώτερον ἥμισυ τῆς τειχίσεως τῆς θύρας καὶ κατεβιάζετο ὁ νεκρὸς ἐντὸς τοῦ τάφου. Αἱ παρατηρήσεις ἔδειξαν, ὅτι ἡ θύρα δὲν ἐκλείετο πλέον μετὰ τῆς αὐτῆς φροντίδος. Ἡ ἐκρησμοποιεῖτο μία πλάξ (τάφος Ἀγγελοπούλου 5) ἢ ἐτοποθετοῦντο μερικοὶ λίθοι ὁμοῦ μετὰ φρυγάνων, ὥστε νὰ σχηματισθῇ πρόχειρος ἔμφραξις τῆς θύρας, καὶ ἐπανερρίπτοντο τὰ χώματα. Οἱ περισσεύοντες λίθοι ἐκ τῆς ἀρχικῆς τειχίσεως τῆς θύρας ἀφήνοντο ἐντὸς τοῦ δρόμου, ὡς ἔδειξαν ἐπανειλημμένα περιστατικά (εἰκ. 7).

Εἰκ. 8. Τεθραυσμέναι κύλικες πρὸ τῆς θύρας τοῦ τάφου Α. 6

Πρὸ τῶν θυρῶν τῶν τάφων ἐγίνοντο σπονδαὶ καὶ αἱ χρησιμοποιούμεναι κύλικες ἐθραύοντο ἐπὶ τόπου. Πάντοτε εὐρέθησαν τὰ τεμάχια πρὸ τῶν θυρῶν ἢ μετὰ τῶν λίθων τῆς θύρας ἢ σπανιώτερον καὶ ἐντὸς τοῦ δρόμου (εἰκ. 8).

Ἀνεσκάφησαν ἤδη ἀρκετοὶ τάφοι, ὥστε νὰ δυνάμεθα νὰ συναγάγωμεν τὸ συμπέρασμα, ὅτι παρὰ τὴν μεγαλοπρέπειαν καὶ τὸ μέγεθός των δὲν περιέχουν ἰδιαιτέρως πολυτίμα εὐρήματα. Ἐκ πολυτίμου μετάλλου οὐδὲν ἔχνος παρουσιάσθη μέχρις ὥρας, ἀκόμη δὲ καὶ τὰ χαλκᾶ εὐρήματα εἶναι ἐξαιρετικῶς σπάνια. Φαίνεται ὅτι ἀφηρεοῦντο ἐπιμελῶς κατὰ τοὺς μεταγενε-

στέρους ἐνταφιασμούς. Εὐτυχῶς ἀνευρίσκονται ἀρκετὰ ἀγγεῖα ἐκ τῶν ΥΕ Ι ἐνταφιασμῶν, τούτων δ' ἡ πλειονότης εἶναι μόνωτα κύπελλα (τοῦ λεγομένου τύπου Βαφειοῦ), ὧν μέγας ἀριθμὸς φέρει ὡς διακόσμησιν τὴν «διάστικτον σπεῖραν» (εἰκ. 9). Ἰσως ἀποδειχθῇ κάτι περισσότερον ἀπὸ ἀπλῆ σύμπτωσης, ὅτι εἰς τὰ ἀντίπεραν τῆς Μεσογείου εὔρε τεμάχια τῆς αὐτῆς κεραμεικῆς εἰς τὴν Λιπάραν ὁ δόκτωρ Β. Βρέα. Δύο γλυπταὶ λίθοι ἐκ τῆς πρωίμου Μυκηναϊκῆς περιόδου ἀνεκαλύφθησαν ὡσαύτως, ἡ μία ἐκ σαρ-

Εἰκ. 9. ΥΕ Ι κεραμεικὴ ἐκ τῶν κογχῶν τῶν τάφων. (Τὸ τελευταῖον κάτω δεξ. ἀγγεῖον εὐρέθη ἐπὶ τοῦ δαπέδου τοῦ τάφου Α. 8 καὶ εἶναι ΥΕ Ι/ΙΙ).

δώνυχος, παριστῶσα γνωστὸν θέμα («ἱστία πλοίου») καὶ ἡ ἄλλη ἐξ ἐρυνθωποῦ ἱάσπιδος, φέρουσα ὠραίαν παράστασιν λεαίνης καὶ ὑπὲρ αὐτὴν πτηνόν, κάτωθεν δ' αὐτῆς βουκράνιον.

Τὰ Βολιμίδια, ἔνθα αἱ συστάδες τῶν ἀνωτέρω τάφων, εἶναι ὠραία καὶ εὐφορος τοποθεσία. Εἰς ἀπόστασιν 500 μέτρων ἀναβλύζουσιν αἱ ἄφθονοι πηγαὶ τοῦ Κεφαλοβρύσου, ὧν τὰ ὕδατα οὐ μόνον τροφοδοτοῦσι τὸ ὕδραγωγεῖον τῆς Χώρας, ἀλλὰ καὶ ἀρδεύουσι μεγάλας ἐκτάσεις καλλιεργησίμου γῆς. Ἐκεῖ πλησίον πρέπει νὰ ἔκειτο ὁ ἀκμαῖος συνοικισμός, εἰς τὸν ὅποιον ἀνήκουσιν οἱ τάφοι. Διάφοροι δοκιμαὶ ἐγένοντο, ἀλλ' ὑπὸ δυσμενεῖς ὅρους λόγῳ τῆς ἐντατικῆς καλλιεργείας, Πασῶν ἐπιτυχεστέρα ὑπῆρξεν ἡ εἰς τὰ

κτήματα τοῦ κ. Δημητρίου Πατριαρχέα, περὶ τὰ 100 μ. πρὸς Ν τῶν τάφων καὶ ἀμέσως δεξιὰ τῆς ὁδοῦ τῆς ἀγούσης εἰς Κεφαλόβρυσον. Εἰς ἀρκετὰ σημεῖα ὑπάρχουσι λείψανα τοίχων, καλύπτονται ὅμως σήμερον ὑπὸ ἀμπέλων.

Εἰς ἐν σημεῖον ὁ βράχος ἐφαίνετο κοῖλος, ἐντὸς δὲ τῆς κοιλότητος φύεται ἐλαία. Δοκιμὴ γενομένη ἐκεῖ ἔδειξεν, ὅτι δὲν πρόκειται περὶ τάφου. Τοιχάριον μὲ διεύθυνσιν ἀπὸ Ν πρὸς Β εἰσχωρεῖ μέχρι βάθους 1 μ. περι-

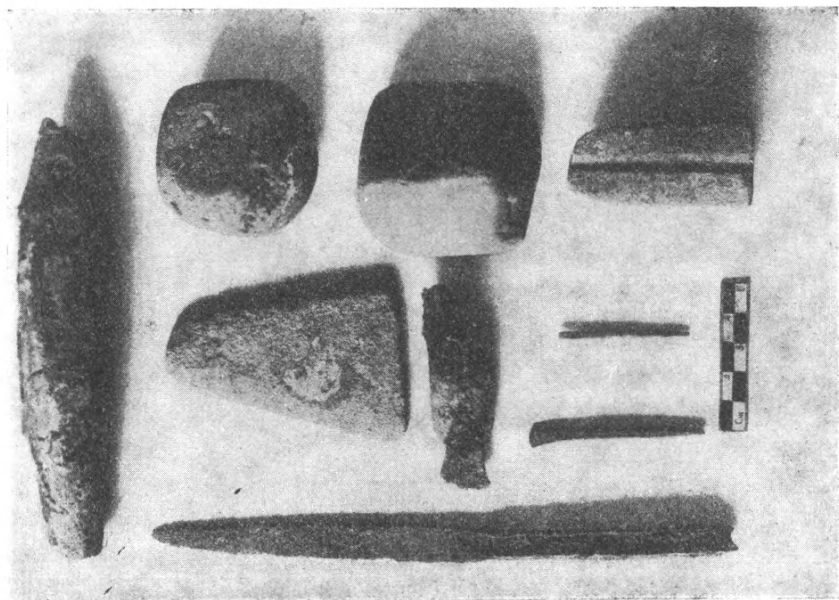

Εἰκ. 10. Κεραμεικὴ ΥΕ I ἐκ τῆς δοκιμῆς ἐντὸς τοῦ ἀγροῦ τοῦ κ. Δ. Πατριαρχέα.

που, εἰς τὸ στρῶμα δὲ τοῦτο εὐρέθη ἀφθονία κεραμεικῆς ΥΜ III, κυρίως μέγα πλῆθος ποδῶν κυλίκων. Μετὰ τὸ 1 μ. βάθους παύουσι ταυτοχρόνως καὶ ὁ τοίχος καὶ αἱ κύλικες. Ἡ δοκιμὴ ἡμῶν ἔφθασεν εἰς ἐν εἰσέτι μέτρον βάθους, ἐνταῦθα δὲ πᾶσα ἡ χρονολογήσιμος κεραμεικὴ εἶναι ΥΕ I (εἰκ. 10), ἔνθα ἀφθονοῦσι πάλιν τὰ κύπελλα τύπου «Βαφειοῦ». Πολλὰ τεμάχια πίθων μετὰ σχοινιωτῆς διακοσμήσεως ἀνεφάνησαν, πολλὰ οἰκιακῆς χρήσεως ὄστρακα κεράμων, τεμάχια πλίνθων ὠμῶν, τέφρα καὶ ἄνθρακες, οὐδὲν ὅμως ἔχνος τοίχου. Τὰ εὐρήματα εἶναι τόσον πυκνά, ὥστε δίδουσι τὴν ἐντύπωσιν ἀποθέτου. Ἴσως αἱ μέλλουσαι σκαφαὶ κατὰ τὸ σημεῖον τοῦτο ἀποβῶσι περισσότερον διαφωτιστικάι.

Μίαν καὶ ἡμίσειαν ὥραν πρὸς Α τῆς Χώρας, χωριζομένη ὑπὸ βα-

θείας χαράδρας, ὑπάρχει κορυφογραμμὴ διήκουσα γενικῶς ἀπὸ Β πρὸς Ν, ἣτις ὀνομάζεται Ρούτσης ἢ «Στοῦ Ρούτση». Ἦδη ἀπὸ πολλῶν ἐτῶν ἦτο γνωστὸς ἐκεῖ θολωτὸς τάφος ἐπανειλημμένως συληθείς. Κατὰ μῆκος ὁμῶς τῆς αὐτῆς κορυφογραμμῆς καὶ ἀνὰ ἀποστάσεις 200 μέχρι 300 μέτρων ἐφαίνοντο καὶ τρία ἄλλα τυμβοειδῆ ὑψώματα, τὰ ὁποῖα καὶ ἐγὼ καὶ ἄλλοι ἐξελάβομεν ὡς τάφους. Ἐφέτος ἐπεχείρησα τὰς πρώτας δοκιμὰς ἐκεῖ, αἵτινες ἔδειξαν, ὅτι δὲν πρόκειται περὶ τάφων θολωτῶν, ἀλλὰ περὶ τύμβων, οἵτι-

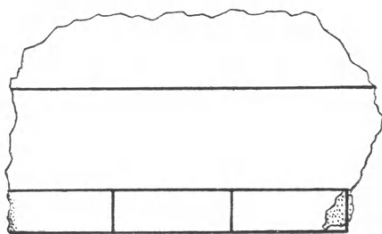

Εἰκ. 11. Τὰ ἐργαλεῖα ἑνὸς Μυκηναϊκοῦ τεχνίτου (πιθανῶς ΥΕ I ἐποχῆς).

νες ἔκρυπτον νεκροὺς εἴτε ἐντὸς πίθων (Τύμβος κτήματος Γιωργιοπούλου) εἴτε ἐντὸς κιβωτοσχημῶν τάφων ἐκ πλακῶν. Δυστυχῶς πλὴν τῶν πίθων, ἀκοσμητῶν καὶ κακῶς ὥπτημένων, ὧν ἡ χρονολογία δὲν εἶναι ἀπολύτως σαφής, οὐδὲν ἄλλο ἐκρύπτετο ὑπὸ τούτοις τύμβους. Φαίνεται νὰ πρόκειται μᾶλλον περὶ προϊστορικῶν χρόνων, τοιυλάχιστον εἰς τὸν τύμβον Γιωργιοπούλου. Ὁ ἕτερος ὁμῶς καὶ μεγαλύτερος τύμβος (κτήματος Καλογεροπούλου), ὅστις εἶχεν ἀναμοχλευθῆ πρὸς κατασκευὴν ἁλωνίου, παρουσίασε μικρότατα θραύσματα μελαμβανοῦς κεραμεικῆς, ἣτις φαίνεται ὑστερομυκηναϊκή. Μετὰ τὴν συγκόλλησιν καὶ μελέτην τῶν πενιχρῶν εὐρημάτων ἴσως θὰ εἶναι δυνατὸν νὰ λεχθῶσι περισσότερα. Τρίτος τύμβος ἔτι βορειότερον ἀπεδείχθη ἀπλοῖς σωρὸς λίθων (ἔρμαξ).

ΣΠΥΡΙΔΩΝ ΜΑΡΙΝΑΤΟΣ

Τὸν Σεπτέμβριον τοῦ 1953 δαπάναις τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας περιώδευσα τὴν παραλιακὴν Κυνουρίαν μὲ συνοδὸν τὸν φωτογράφον τοῦ Ἑθνικοῦ Μουσείου κ. Γ. Τσίμαν. Εἰς τὸ Λεωνίδιον ἐξήτασα τὴν Συλλογὴν τὴν ἀπαρτισθεῖσαν ἐκ τῶν εὗρημάτων τῆς ἀνασκαφῆς μου τοῦ ἱεροῦ τοῦ Ἀπόλλωνος Τυρίτα τὸ 1911 (ΠΑΕ, 1911, Ἔρευναι ἐν Κυνουρίᾳ, σελ. 253 - 279). Τὴν Συλλογὴν, ἀποκειμένην εἰς τὸ Γυμνάσιον τῆς πόλεως, δὲν εὔρον ἀτυχῶς ἀρτίαν. Ἐλείπεν ἡ σημαντικὴ χαλκὴν φιάλη μὲ τὴν ἀρχαϊκὴν ἐπιγραφὴν Ἀπέλων Τυρίτ(ας) (ΠΑΕ, ἔ.ἀ. 268 καὶ IG V, 1 1517), τὸ ἀγγεῖον μὲ τὴν ἐπιγραφὴν Πόλ(λ)ις, τὰ δύο τεμάχια μαρμαρίνου κιονοκράνου καὶ ἄλλα μνημονευόμενα εἰς τὴν σελ. 279. Ἀντιθέτως εὔρον κατατεθειμένα εἰς τὴν αὐτὴν Συλλογὴν δύο ἀρχαῖα ξένα πρὸς τὸ ἱερόν. 1. Τὸ ἀριστερὸν ἡμισυ πηλίνης κεφαλῆς ταύρου ἀρχαϊκῆς φυσικοῦ μεγέθους, ἀξιόλογον. 2. Ὑστεροελλαδικὴ ὑψίπους κύλιξ ἀκεραία, προερχομένη ἐκ θολωτοῦ τάφου κατὰ τὴν Βασαῖναν, γνωστοῦ εἰς τὸν φιλόρχαιον καθηγητὴν τῆς γυμναστικῆς κ. Ἀθανάσιον Κατσίκρη.

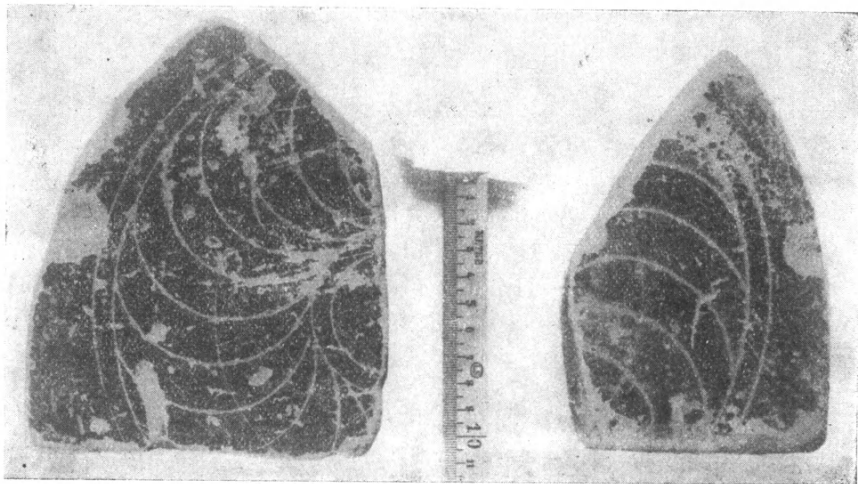

Εἰκ. 1. Σύντριμμα ἐκ πωρίνου ἐπιστυλίου.

Ὁ σκοπὸς τῆς εἰς Λεωνίδιον ἐκδρομῆς ἦτο νὰ συμπληρώσω τὴν μελέτην τῶν ἀρχιτεκτονικῶν ἰδίᾳ εὗρημάτων διὰ φωτογραφίων καὶ σχεδίων. Ἐπὶ τῆς εἰκόνης 1 ἔχομεν σύντριμμα πωρίνου ἐπιστυλίου ἐκ τοῦ μικροῦ ἀρχαϊκοῦ ναοῦ. Διακρίνονται ἄνω μέρος τῆς ταινίας καὶ ὑπὸ τὸν ὑψηλὸν κανόνα μία σταγὼν μήκους 31 χιλ. μὲ ἀκριβῶς ἰσομέγεθες κενὸν μεταξὺ αὐτῆς καὶ τῆς ἐπομένης δεξιᾶ. Κατὰ ταῦτα ἂν ὑποθέσωμεν, ὅτι κατὰ τὴν συνήθειαν ὑπῆρχον 6 σταγόνες καὶ 5 κενὰ διαστήματα, θὰ ἔχωμεν πλάτος τριγλύφου (11×31) 34,1 ἔ. Σχεδὸν ἰσομήκεις εἶναι αἱ σταγόνες μὲ τὰ κενὰ ἐπὶ τοῦ ναοῦ C τοῦ Σελινοῦντος, πρβλ. DURM, Die Baukunst der Griechen³, 1910, 201 εἰκ. 175. Ὅπως ἐκθέτω εἰς ΠΑΕ, 1911, 260 τὸ μεγαλύτερον κομμάτι τοῦ μαρμαρίνου κιονοκράνου ἔχει σφόδρα πεπιεσμένον ἐχθινὸν καὶ διάμετρον κατὰ τὸ ὑποτραχήλιον 38 ἔ. Τὸ πλάτος ἄρα τῆς τριγλύφου 34,1 εἶναι κατὰ τι μικρότερον καὶ ἀντιστοι-

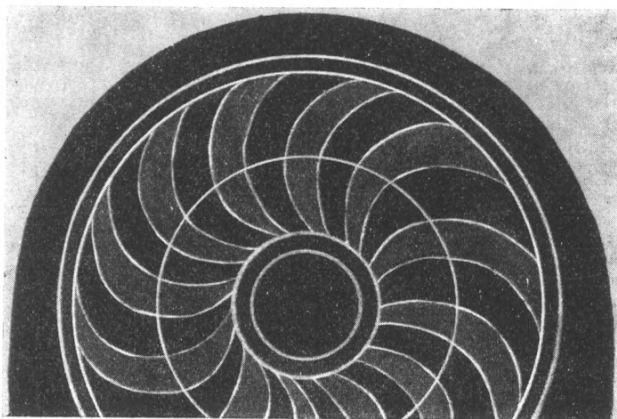
¹ Εἶχον καταθέσει πρὸ 42 ἐτῶν τὴν Συλλογὴν εἰς τὸ γραφεῖον τοῦ τότε Ἑλληνικοῦ Σχολείου. Ἀλλ' ἡ συχνὴ ἀλλαγὴ τῶν ἰδιωτικῶν οἰκημάτων τῶν ἐνοικιαζομένων ὥς σχολείων καὶ ὁ σάλος τῶν μεταθέσεων τῶν ἐκπαιδευτικῶν δὲν ὑπῆρξαν καὶ δὲν εἶναι ἀσφαλῆς ἐγγύησις διὰ τὴν ἀκεραιότητα τῆς Συλλογῆς.

χεῖ ὁπωσδήποτε πρὸς τὴν ἀνωτάτην διάμετρον τοῦ κίονος, ὅπως συμβαίνει εἰς τοὺς ἀρχαϊκωτέρους ναοὺς, ὅτε ὁ διαπλατυσμένος ἐχῖνος συνήπτετο πρὸς

Εἰκ. 2.

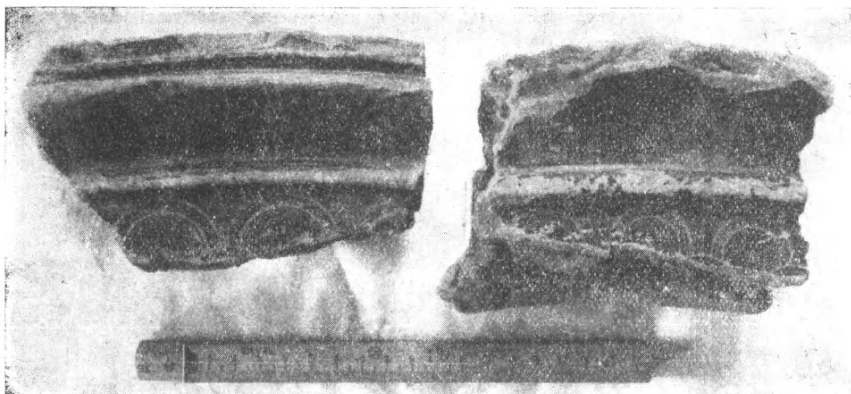
ὕψηλὸν καὶ λεπτὸν κίονα. Δὲν εἶναι παράδοξον, ὅτι ὑπὲρ μαρμάρινον κιονόκρανον ἔχομεν κοινότερον ὕλικόν, πώρινον δηλ. ἐπιστύλιον, διότι εἶναι

Εἰκ. 3. Μέτωπον καλυπτῆρος.

πολὺ πιθανόν, ὁ κορμὸς τοῦ κίονος νὰ ᾔτο ξύλινος, ὅπως τοῦτο ὑποδηλώνουν ἱκαναὶ ἀγγειογραφίαι (DURM, ἔ. ἀ. 253 Θετίδειον).

Ἐκ δύο τεμαχίων (εἰκ. 2) ἀπηρτίσθη ὁλόκληρον τὸ μέτωπον καλυπτῆρος κατὰ σχέδιον τοῦ κ. Παπαηλιοπούλου (εἰκ. 3). Τὸ μέγιστον πλάτος εἶναι 32.4 καὶ τὸ μέγιστον ὕψος 21.3. Μικρὰ ἀπόκλισις ὡς πρὸς τὴν τοποθέτησιν τῶν συγκεντρικῶν κύκλων παρατηρεῖται καὶ ἐδῶ, ὅπως περίπου καὶ ἐπὶ τοῦ ἐκ τοῦ ἱεροῦ τοῦ Ἀπόλλωνος Ὑπερτελεάτα παραδείγματος τοῦ ἀποκειμένου εἰς τὸ Μουσεῖον τῆς Μπὸν (Koch, RM. 1915, 93 εἰκ. 46 καὶ Sanctuary of Artemis Orthia, 118 εἰκ. 91). Προῖγμα ἀσήμαντον. Αἱ Ianulae, ὅπως καὶ ἀλλαχοῦ, εἶναι 24 καὶ ἐναλλάσσονται ἡ μέλαινα μὲ τὴν ἐρυθράν. Παρόμοια μέτωπα καλυπτῆρων εὐρέθησαν εἰς τὴν Σπάρτην (Sanctuary, εἰκ. 91-96), τὸ Ἀμυκλαῖον (AM, 52, 43, εἰκ. 22) καὶ ὁ ἴδιος εὖ-

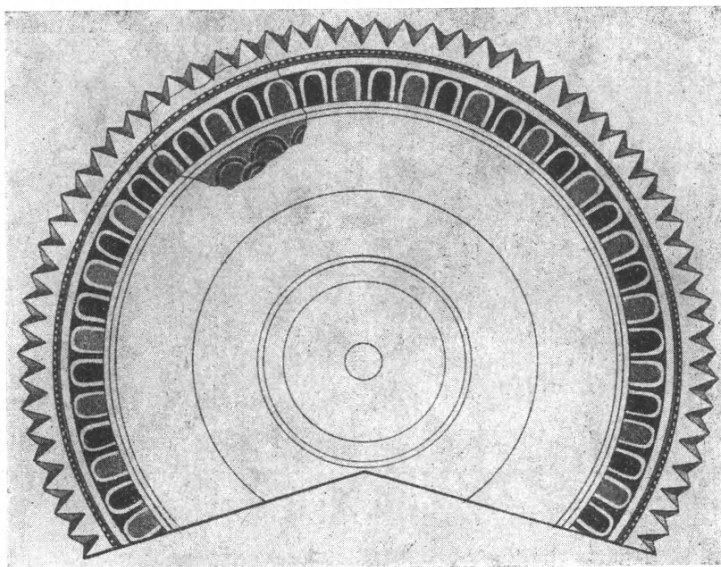
Εἰκ. 4.

ρον κατὰ τὴν ἀνασκαφὴν τοῦ ναοῦ τοῦ Ποσειδῶνος καὶ τῆς Ἀθηνᾶς μερικὰ παραπλήσια θραύσματα, ἀποκείμενα εἰς τὸ τεγατικὸν Μουσεῖον, ἀνέκδοτα (ΠΑΕ. 1910, 276).

Τὰ δύο θραύσματα τῆς εἰκ. 4 ἀνήκουν εἰς δύο ἀνισομεγέθη ἀκρωτήρια τοῦ αὐτοῦ ναοῦ, ὅπως ἀναπαριστῶνται εἰς τὰ σχέδια τοῦ Παπαηλιοπούλου (εἰκ. 5 καὶ 6). Ἐκ τῶν συντριμμάτων καὶ τῶν ἐπ' αὐτῶν περιφερειῶν ἐξηκριβώθη τὸ ὅλον μέγεθος καὶ ἡ διάμετρος τοῦ μικροτέρου εἶναι 52, τοῦ δὲ μεγαλυτέρου 62. Ἄλλ' ἢ τομὴ κάτω καὶ ὁ τρόπος καθ' ὃν ἐπέβαινον ἐπὶ τῆς κορυφαίας ἔγινεν ὑποθετικῶς καὶ σύμφωνα μὲ τὴν ἀσφαλῆ ἀναπαράστασιν τοῦ ἐπίσης ἀρχαικοῦ ἀκρωτηρίου Α τῆς Φιγαλείας (ΑΕ. 1935, 2). Ἡ ἐργασία καὶ ἐπὶ τῶν δύο εἶναι ἐπίσης καλὴ μὲ μικρὰς διαφοράς. Ἡ ἀνισότης εἰς μέγεθος δὲν σημαίνει διάφορον ἐποχὴν, χωρὶς νὰ τὴν ἀποκλείῃ. Εἶναι δυνατόν τὸ μεγαλύτερον νὰ ἦτο ἐπὶ τῆς προσόψεως καὶ τὸ μικρότερον ὀπισθεν.

Εἰς τὴν μνημονευθεῖσαν ἀνωτέρω διατριβὴν περὶ τῶν ἀκρωτηρίων τοῦ ἀρχαιοτέρου ναοῦ τῆς Φιγαλείας διὰ πολλῶν κατεδείχθη, ὅτι ἀσφαλῶς τὸ κέντρον τῆς κατασκευῆς τῶν τοιούτων κεραμικῶν εἰδῶν εἶναι ἡ Σπάρτη καὶ γενικώτερα ἡ Λακωνική. Εἰς τοῦτο συντρέχουν καὶ ἐξωτερικοὶ λόγοι, ὅτι τὰ ἐν λόγῳ κεραμικὰ εὐρίσκονται εἰς τὴν ἐκτὸς τῆς κορινθιακῆς περιοχῆς Πελοπόννησον (ΑΕ. ξ. ἀ. 19, 2. Τυρός, Ἐπίδανρος Λιμηρά, Σπάρτη, Τεγέα, Παλλάντιον, Ὀρχομενός, Μαντίνεια κτλ.).

Τεχνικῶς ἦσαν τὰ προϊόντα τῶν λακωνικῶν ἐργοστασίων ἐκ τῶν ὥραι-

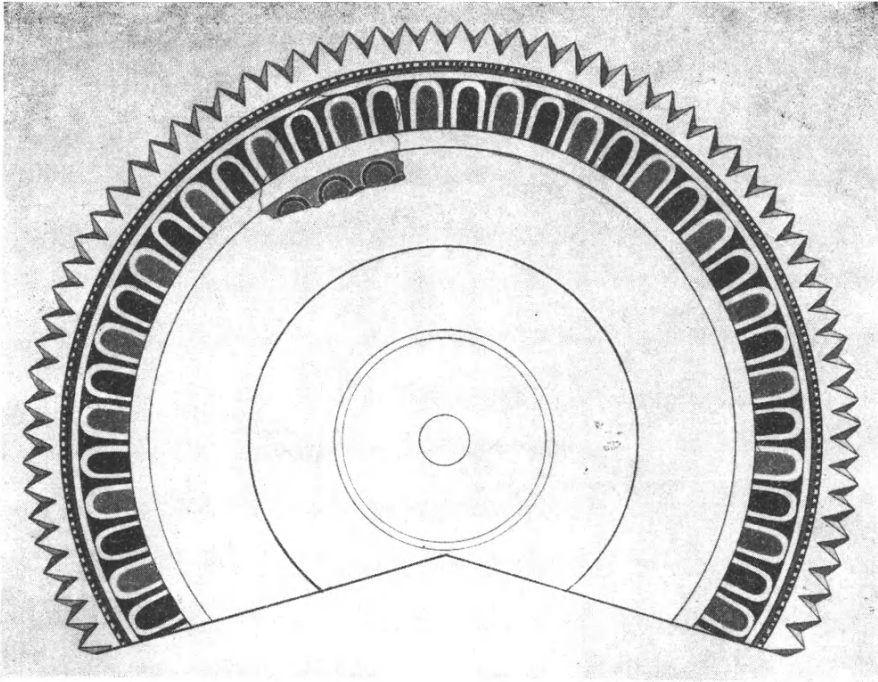

Εἰκ. 5. (Διάμετρος .52 (= 091).

οτέρων τοῦ 7ου καὶ 6ου αἰῶνος. Τοῦτο ἤρκεσεν ὥστε ἡ φήμη των νὰ διατηρηθῇ καὶ μέχρι τοῦ 4ου αἰῶνος, ὅτε ἔχομεν ἐξ ἐπιγραφῶν μνεῖας τοῦ λακωνικοῦ κεράμου παρὰ τὸν κορίνθιον.

Ἀναντιρρήτως ὁ σπουδαιότερος κατὰ τὴν Κυνουρίαν ἀρχαιολογικὸς τόπος εἶναι ὁ περὶ τὴν Μοῆν τῆς Λουκοῦς 1 ὥραν ΒΔ. τοῦ Ἄστρους. Περὶ τοῦ τόπου ἔγραψα ὀλίγα εἰς τὰ Πρακτικά τοῦ 1950 καὶ παλαιότερα· κατέδειξα διὰ σχετικῶν ἐπιγραφῶν, ὅτι ὁ περίφημος σοφιστὴς Ἡρώδης ὁ Ἀττικὸς εἶχεν ἐκεῖ κάποιαν ἐγκατάστασιν, ἔπαυλιν ἢ ἄλλο τι διὰ δαπάνης του κατασκευάσει μετ' ἀφιερωμάτων, ὡς συνήθιζεν, εἰς τοὺς προῶρους ἀποθανόντας μαθητάς του. Ὑπέθεσα προσέτι τότε, ὅτι πιθανὸν ἐδῶ ὑπῆρχεν ἡ Εὐὰ ἡ μεγίστη τῶν Θυρεατικῶν κωμῶν μετὰ τοῦ ἱεροῦ τοῦ Πο-

λεμοκράτους κατά τὸν Πανσανίαν (Ἀθηνᾶ, τ. 18, 383-402). Ἐνεκα τῆς συντόμου καὶ ἀσαφοῦς περιγραφῆς τοῦ περιγητοῦ οἱ παλαιότεροι ἐρευνῆται ἐδίσταζον νὰ τοποθετήσουν εἰς Λουκούν την Εὐαν. Ἀλλ' ἡ εὕρεσις τριῶν ἀναθηματικῶν ἀναγλύφων, ἐξ ὧν ἓν περιφανῶς ἀνήκει εἰς Ἀσκληπιὸν καὶ Ἀσκληπιάδας, εἰς ᾧ προστίθενται δύο ἄλλα, δημοσιευόμενα κατωτέρω, καταλύει ἀσφαλῶς πᾶσαν ἀμφιβολίαν. Ἴδου τὸ σχετικὸν χωρίον τοῦ

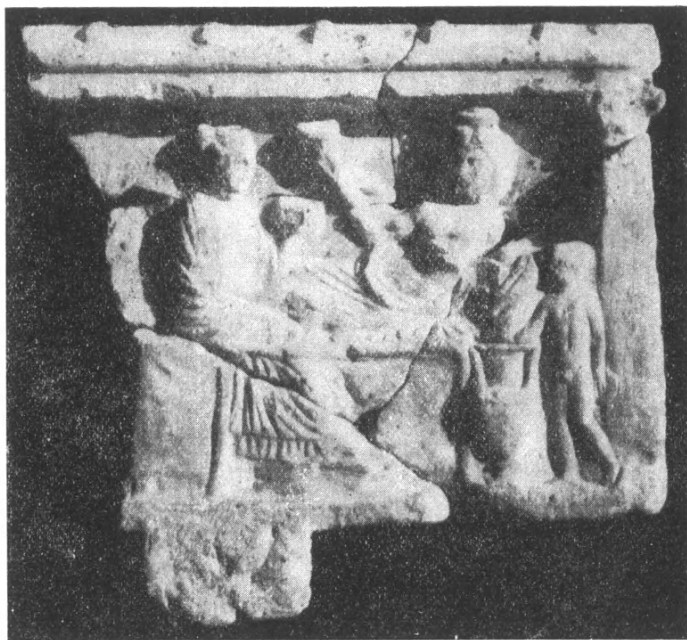
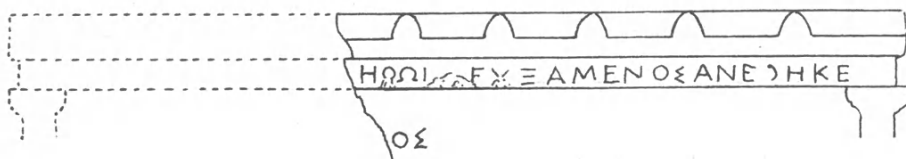

Εἰκ. 6. (Διάμετρος. 62).

ΠΑΥΣΑΝΙΟΥ, XI, 38, 6: «Καὶ ἱερὸν τοῦ Πολεμοκράτους ἐστὶν ἐν ταύτῃ (τῇ Εὐᾷ)· ὁ δὲ Πολεμοκράτης ἐστὶ καὶ οὗτος Μαχάονος νῖός, ἀδελφὸς δὲ Ἀλεξάνορος, καὶ ἰᾶται τοὺς ταύτῃ καὶ τιμὰς παρὰ τῶν προσοίκων ἔχει».

Ἐπὶ τῆς εἰκ. 7 ἔχομεν ἀπόκομμα ἀναγλύφου τοῦ γνωστοῦ τύπου τοῦ 4ου αἰῶνος, δειπνιζομένου θεοῦ καὶ θεᾶς. Πολλὰ παραδείγματα ἔχομεν ἐκ τοῦ Ἀσκληπιείου τῶν Ἀθηνῶν καὶ ἄλλοθεν. Ὁ θεὸς ἢ ἥρως μὲ πόλον ἐπὶ τῆς κεφαλῆς ἀνέχει ρυτὸν μὲ ραβδώσεις καὶ ζωόμορφον πέρας. Ἡ παρακαθημένη ἡρώϊσσα, Ὑγεία ἢ Πανάχεια, κρατεῖ κίστην ἢ πυξίδα. Μεταξὺ τοῦ κέρατος καὶ τοῦ ἥρως καμπυλῶνεται ὄφιν κατευθυνόμενος πρὸς τὸ ποτήριον.

Ἡ πύχωσης τοῦ ἱματίου ὥς καὶ τὸ προσκεφάλαιον εἶναι πολὺ κοινή. Χειρωνακτικὴ ἐπίσης εἶναι καὶ ἡ παράστασις τοῦ οἰνοχόου καὶ τοῦ ἀμφορέως. Ἀνωθεν τοῦ ἀναγλύφου εἰς ἰδιαίτερον σχεδιάσμα ἀναγινώσκονται τὰ ἐπὶ τῆς φωτογραφίας ἀφανέστερα γράμματα. Ἐπὶ τοῦ ἐπιστυλίου:

Εἰκ. 7.

ἥρωι εὐξάμενος ἀνέθηκε. Τὸ ὄνομα τοῦ ἥρωος ἀναγκαίως ὑπῆρχεν ἐπὶ τοῦ ἀποκοπέντος ἀριστερὰ μέρους καὶ θὰ ἦτο πιθανώτατα τὸ τοῦ Πολεμοκράτους ἂν μὴ ἄλλου Ἀσκληπιάδου. Κατὰ τὸν χώρον ὑπὲρ τοὺς ἱκέτας διεσώθη τὸ τέλος τοῦ ὀνόματος τοῦ ἀφιερώσαντος.

Εἰς τὸ ἀπόκομμα — εὗρημα νεώτατον μετὰ τὸ 1950 γενόμενον κατὰ τὸ περιβόλι τῆς Μονῆς — (εἰκ. 8) ἔχομεν ἄλλην ἑλλιπῆ ἀλλὰ βεβαίαν εἰκόνα Ἀσκληπιάδου. Παριστάνεται νέος μὲ βραχὺν χιτῶνα προσφέρων μὲ τὴν ἀνοικτὴν δεξιάν του κάτι εἰς ἀνέρποντα ὄφιν, τοῦ ὁποίου ἀριστερὰ κάτω

διατηρεῖται ἡ συστρεφομένη κεφαλὴ μὲ τὸ χαρακτηριστικὸν πλάγιον μάτι. Δεξιὰ κάτω σώζεται ἡ κεφαλὴ ἀναπηδῶντος κυνός. Ὁ ἥρως ἐκράτει πιθανῶς λαγωβόλον, ὥς τοῦτο ὑποδεικνύει ἡ βραχύτης τοῦ κρατουμένου. Εἶχον ἀμυδράν ἀνάμνησιν ὅτι εἰς τὰ Ἀσκληπιεῖα ἐτιμῶντο κύνες καὶ κυνηγέται καὶ εἰς τὴν πρόθυμον συναγωγὴν τοῦ κ. Μιτσοῦ ὀφείλω τὴν ὑπόδειξιν τῆς ἐκ Πειραιῶς καὶ τῆς ἀνατολικῆς παραλίας τῆς Ζέας ἐπιγραφῆς:

Εἰκ. 8.

IG II², 4962 : κατὰ τάδε προθύεσθα/ι Μαλεάτη πόπανα τρ/ία Ἀπόλλωνι πόπανα τρ/ία Ἑρμῇ πόπανα τρ/ία Ἰασοῖ πόπανα τρ/ία Πα/νακεῖα πόπανα τρ/ία / κυσὶν πόπανα τρ/ία κυ/νηγέταις πόπανα τρ/ία. Κατὰ ταῦτα πιθανὸν εἶναι ὅτι ὁ τιμώμενος ἐκ Λουκοῦς ἥρωες εἶναι Κυνηγέτης. Ἀνάγλυφα Ἀσκληπιοῦ καὶ Ἀσκληπιαδῶν μετὰ κυνῶν ὑπάρχουν εἰς τὸ Ἐθνικὸν Μουσεῖον μὲ ἀριθμὸν εὗρετηρίου 1372 καὶ 1426.

ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ Α. ΡΩΜΑΙΟΣ

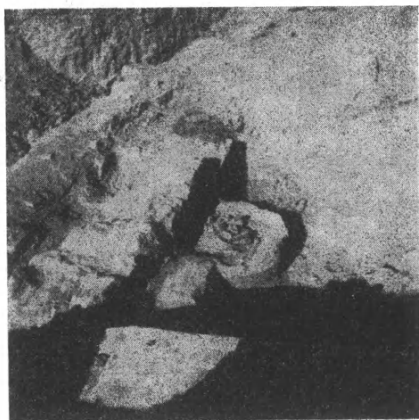
20. ΑΝΑΣΚΑΦΗ ΕΝ ΤΗΝΩΙ

Ἀπὸ 7-30 Σεπτεμβρίου 1953 ἐσυνεχίσθη εἰς τὴν ὑπὸ τὸ Ξώμπουργο κειμένην, ἀγνώστου ἀκόμῃ ὀνόματος, ἀρχαίαν πόλιν ἡ δι' ἐμοῦ γινομένη ἀνασκαφικὴ ἔρευνα τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας.

1. Ὁ ἐν ΠΑΕ 1950 (1951) σλ. 266 εἰκ. 4 μνημονευόμενος ἀναλημματικός, ἀγροῦ σήμερον, ἰσχυρὸς τοῖχος, κείμενος ἀμέσως ὑπερθεῖν τοῦ πέρυσιν ἀναφανέντος Ἱεροῦ, διὰ τῆς ἐρεῦνης τῆς ἐσωτερικῆς του ὄψεως ἀπεδείχθη ὅτι ἀπετέλει τμῆμα τοῦ περιβόλου τῆς πόλεως. Ἐχει πάχος 2,50 μ. περίπου καὶ εἶναι ἐκτισμένος διὰ μεγάλων ὀγκολίθων γρανίτου, τὰ με-

Εἰκ. 1. ΒΔ. ἄκρον τοῦ τείχους· ἐσωτερικὴ ὄψις.

Εἰκ. 2. Τοῖχος πατῶν ἐπὶ ἀναγλύφου ἀμφορέως.

ταξὺ τῶν ὁποίων κενὰ συμπληροῦνται διὰ μικρῶν ἐπαλλήλων πλακῶν. Εἰς τὴν ἐσωτερικὴν ὄψιν οἱ λίθοι εἶναι μικρότεροι καὶ ἐπιμελέστερον κάπως εἰργασμένοι.

Ἄλλο τμῆμα τοῦ αὐτοῦ περιβόλου ἀπεκάλυψε ὀλίγον ὑψηλότερον, ΒΔ, τὸ ὁποῖον (εἰκ. 1) ἀποτελεῖ ἄμεσον συνέχειαν τῶν ἀποκρήμνων βράχων τοῦ Ξώμπουργου, οἵτινες κατὰ τὴν πλευρὰν ἰδίως ταύτην, τὴν δυτικὴν, κατέρχονται ἀποτομώτατοι καὶ σχεδὸν κατακορύφως, ὥστε ἦτο περιττὴ ἡ τείχισις κατὰ τὴν πλευρὰν ταύτην. Τὸ τεῖχος φαίνεται ἀνήκον εἰς προώιμους ἀρχαῖκους χρόνους· τὴν τροχίαν του θὰ δείξῃ ἡ συνέχεια τῆς ἀνασκαφῆς.

Ἡ ἀποκάλυψις τοῦ τείχους πιστοποιεῖ ὅτι πρόκειται περὶ ὀργανωμένης πόλεως ἀποτελούσης πιθανώτατα τὸν οἰκισμὸν μιᾶς τῶν δώδεκα φυ-

λῶν τῆς νήσου. Αἱ φυλαὶ τῆς Τήνου ὑποτίθεται εὐλόγως ὅτι ἦσαν γεωγραφικῆς μᾶλλον παρὰ φυλετικῆς διακρίσεως.

2. Ὅπισθεν τοῦ ἐν ἀρχῇ μνημονευθέντος τμήματος τοῦ περιβόλου ἀπεκαλύφθησαν ἴχνη τοίχων λίαν κατεστραμμένων καὶ ἀκαθορίστου προορισμοῦ, προφανῶς δὲ μεταγενεστέρων χρόνων. Εἰς τούτων, ἀκριβῶς ὅπισθεν τοῦ τείχους, ἐπάτει ἐπὶ τοῦ κατωτέρου ἡμίσεος ἀναγλύφου ἀμφορέως, προφανῶς ἵσταμένου κατὰ χώραν μεταξὺ πλήθους ὀγκολίθων (εἰκ. 2). Ἐντὸς τοῦ πίθου εὐρέθησαν μικρά τινα ἀγγεῖα καὶ θραύσματα ἀγγείων, τινὰ τῶν ὁποίων μελαμβαφῇ τοῦ 5ου αἰῶνος, οἷα εὐρέθησαν καὶ πέριξ. Πέριξ ἐπίσης εὐρέθησαν καὶ τεμάχια ἀνάγλυφα προερχόμενα καὶ ἐξ αὐτοῦ τοῦ ἀμ-

Εἰκ. 3. Πτερωτὴ θεὰ μετὰ καλάθου ἢ πόλου ἐπὶ τῆς κεφαλῆς.

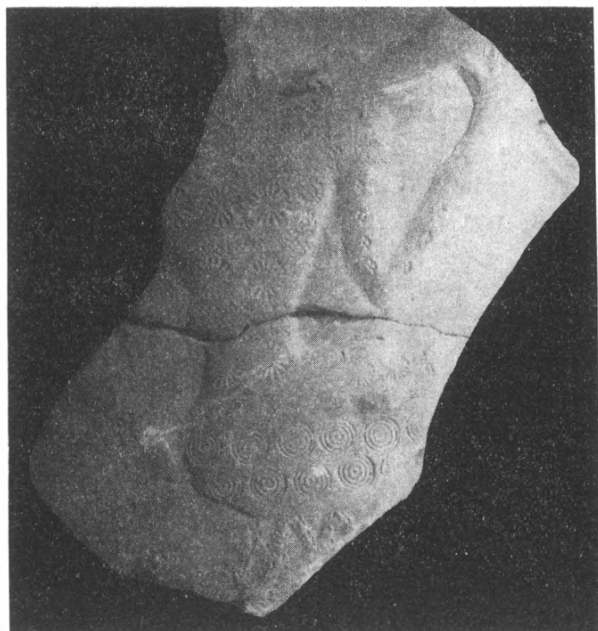
φορέως καὶ ἐξ ἄλλων, ὥστε νὰ μὴ εἶναι ἀσφαλὲς τὸ συμπέρασμα περὶ τῆς χρησιμοποίησεως τοῦ ἀμφορέως τούτου. Ἡ κατωτάτη διατηρουμένη αὐτοῦ ζώνη κοσμεῖται μὲ ἀνάγλυφον ἀρματοδρομίαν, εἰς δὲ τὰ τεμάχια τῶν ἀνωτέρων ζωνῶν παριστάνοντο τρίποδες καὶ πολεμισταί. Ἐξ ἄλλου ἀμφορέως προέρχονται γυναικεῖαι μορφαὶ μὲ πόλον (εἰκ. 3), πτερωτοὶ ἵπποι κ.τ.λ. καθὼς καὶ τεμάχιον, ἐφ' οὗ σφύζεται τμήμα ἐκ τῆς αὐτῆς παραστάσεως, δι' ἧς κοσμεῖται ὁ λαιμὸς τοῦ ἀμφορέως τοῦ εὐρεθέντος εἰς τὸ Ἱερόν (κατ. ἀρ. 3), ἀλλ' εἰς προφανῶς νεωτέραν ἐπανάληψιν (εἰκ. 4).

3. Τὸ πέρυσιν ἀναφανέν Ἱερόν, τὸ ὁποῖον ὠνομάσαμεν *θεσμοφόριον*, κεῖται οὕτω ἔξωθι τοῦ περιβόλου τῆς πόλεως. Ἐφέτος συνεπληρώθη ἡ ἀνασκαφὴ του (εἰκ. 5 καὶ πίν. I) διὰ τῆς ἀποκαλύψεως ὁλοκλήρου τοῦ IV, ἀνατολικωτάτου αὐτοῦ διαμερίσματος.

Τὸ ΝΔ. αὐτοῦ τμήμα κατέχεται ὑπὸ μικροτέρου δωματίου μὲ τὴν εὔ-

σοδον εἰς τὴν ἀνατολικὴν πλευράν. Εἶναι ἀκριβῶς τὸ δωμάτιον ἐντὸς τοῦ ὁποίου πέρυσιν ἀνευρέθησαν αἱ γυναικεῖαι προτομαί.

Περίπου εἰς τὴν γραμμὴν τοῦ βορείου τοίχου τοῦ δωματίου τούτου καὶ ἀφηνομένης ἀποστάσεως 50 μόλις ἑκατοστῶν ὑπάρχει τοῖχος χωρίζων τὸ ὅλον IV διαμέρισμα εἰς δύο μέρη. Τὸ βόρειον, κατέχον ὅλον τὸ πλάτος τοῦ IV ἐξ 6 περ. μέτρων, δύναται νὰ ὀνομασθῇ «αἵθουσα τῶν πίθων»: Τὸ δάπεδον κατέχεται πλήρως σχεδὸν ὑπὸ στρογγύλων λαξευμάτων πρὸς

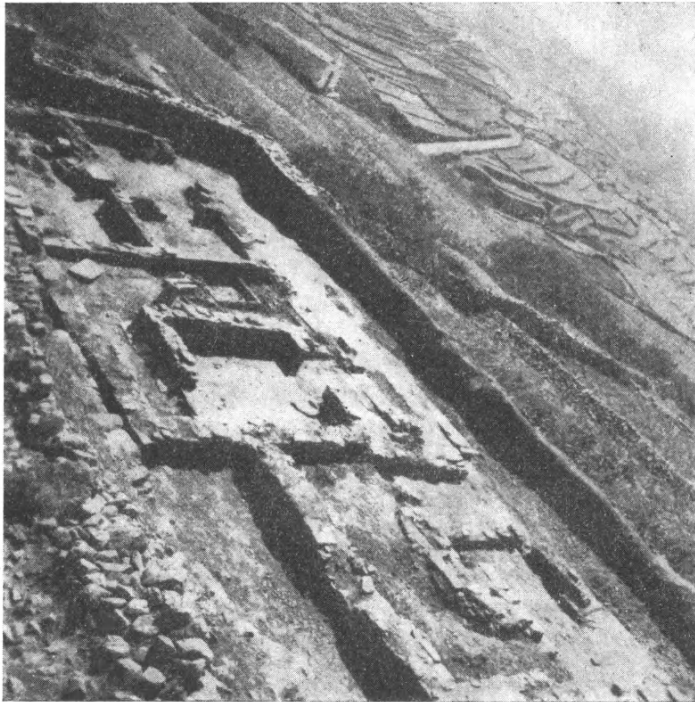

Εἰκ. 4. Καθημένη περωτὴ θεά.

ἐνσφῆγωσιν τῶν ὀξυπυθμένων μεγάλων ἀγγείων, ἀμφορέων ἢ πίθων. (Ἡ διάκρισις τῶν δύο κατηγοριῶν εἶναι σαφής: οἱ πίθοι ἔχουν στενότατον λαιμόν, στεροῦνται δὲ πάντοτε καὶ λαβῶν καὶ διακοσμήσεως ἀναγλύφου ἢ ἄλλης. Διακόσμησις ὑπάρχει μόνον εἰς τοὺς ἀμφορεῖς, οἵτινες χαρακτηρίζονται οὕτω ἕνεκα τῶν ὑψηλῶν λαιμῶν καὶ τῶν κατακορύφων διακόσμων μεγάλων λαβῶν). Δύο ἀμφορεῖς εἵχομεν ἀνεύρει πέρυσιν, ἓνα εἰς ἑκατέραν γωνίαν τῆς Δ. πλευρᾶς τῆς αἵθουσης. Ἐφέτος ἐκ τῶν ἀνευρεθέντων τεμαχίων ἀπετελέσθησαν ἄρτιοι σχεδὸν δύο ἀκόσμητοι πίθοι καὶ εἰς κεκοσμημένος ἀμφορεὺς (βλ. κατ.). Εἰς τὸ μέσον περίπου τοῦ βορείου τοίχου ὑπάρχει ὑψηλὸν κτιστὸν ἔδρανον μήκους 2,05, πλάτους 0,45 καὶ ὕψους 1,50 μ., τὸ ὅποιον

πατεῖ ἐπὶ δύο λαξευμάτων· εἶναι ἄρα ἀσφαλῶς μεταγενέστερον τούτων. Ἀμέσως ὅμως πρὸς Δ. τούτου ὑπάρχει ἐν χαμηλὸν λαξευτὸν πεζούλιον φέρον ἐπίσης λαξεύματα καὶ τοῦ ὁποίου ἡ πρόσοψις ἦτο ἴσως κεκρυμμένη διὰ τοίχου, ἂν οὕτω δύναται νὰ ἐρμηνευθῇ ἀνευρεθὲν ἵχνος.

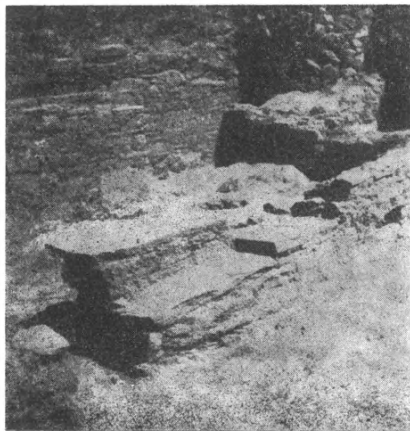
Προφανῶς μεταγενέστερος εἶναι καὶ ὁ ἐγκάρσιος τοῖχος, τὸν ὁποῖον ἐμνημονεύσαμεν ὀλίγον ἀνωτέρω. Διότι ἐσωτερικῶς ἦτοι πρὸς τὴν αἴθου-

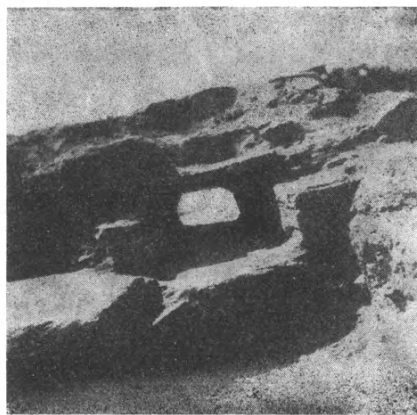
Εἰκ. 5. Ἀποψις τοῦ Ἱεροῦ.

σαν τῶν πίθων δὲν παρουσιάζει «πρόσωπον» ἀλλ' ἔχει ὄψιν ἀναλήμματος τρόπον τινά, πατεῖ δὲ καὶ οὗτος ἐπὶ λαξευμάτων, ἐν οἷς ὑπῆρχον ἀρχικῶς πίθοι. Ἡ δυτικὴ τέλος ἀπόληξις τοῦ τοίχου σχηματίζει δύο βαθμίδας (εἰκ. 6). Εἶναι οὕτω προφανὲς ὅτι κατὰ μίαν ὀρισμένην ἐποχὴν, περὶ τὸν 5ον π.Χ. αἰῶνα πιθανώτατα, ἡ αἴθουσα τῶν πίθων ἀπετέλεσεν εἶδος «υπόγειου», τὴν στέγην τοῦ ὁποίου ἐστήριζεν ὁ ἐγκάρσιος τοῖχος· ἀνήρχετο δέ τις εἰς ταύτην διὰ τῆς κλίμακος τῆς δυτικῆς τῆς ἄκρας, ἐνῶ εἰς αὐτὸ τοῦτο τὸ ὑπόγειον εἰσήρχετο τις διὰ τῶν μεταξὺ τοῦ τοίχου καὶ τῆς ΒΑ. γωνίας τοῦ μικροῦ δωματίου στενοῦ ἀνοίγματος Πόσον ὑψηλὰ ἦτο τοποθετημένη ἡ

στέγη τοῦ ὑπογείου δὲν γνωρίζομεν, δυνάμεθα ὅμως μετὰ σχετικῆς ἀσφαλείας νὰ εἴπωμεν ὅτι ἔφθανεν ἀκριβῶς εἰς τὸ ὕψος τοῦ χείλους τῶν ἐντὸς τῶν λαξευτῶν κοιλοτήτων ἐντεθειμένων ἀγγείων· εὐρέθησαν ἱκαναὶ στρογγύλαι πλάκες ἐκ σχιστολίθου, αἵτινες ἐχρησιμοποιοῦντο ὡς πώματα τῶν σιρῶν τούτων· τὰ πώματα ταῦτα τῶν πίθων δυνάμεθα νὰ τὰ θεωρήσωμεν ὡς εὐρισκόμενα εἰς τὸ ἐπίπεδον ἀκριβῶς τῆς στέγης τοῦ ὑπογείου. Πῶς διεμορφοῦτο ὁ χώρος ὑπὲρ τὸ ὑπόγειον, ἂν δηλαδὴ ὑπὲρ αὐτὸ ὑπῆρχεν ἰδιαιτέρως διαμεμορφωμένον κατασκεύασμα περιοριζόμενον τοῦ λοιποῦ διαμερίσματος διὰ τῆς ὑπερυψώσεως τοῦ ἐγκαρσίου τοίχου, δὲν ἔχομεν οὐδὲν

Εἰκ. 6. Κλιμακωτὴ ἀπόληξις τοῦ ἐγκαρσίου τοίχου.

Εἰκ. 7. Ἡ «ὀπή» εἰς τὸ μέσον τοῦ ἐγκαρσίου τοίχου· ἐσωτερικὴ ὄψις.

τεκμήριον, ἵνα ἀποφανθῶμεν. Νομίζω ὅμως ὡς τὴν πιθανωτάτην μίαν τοιαύτην λύσιν.

Ἀξιοσημείωτος εἶναι ἡ εἰς τὸ μέσον τῆς ἐξωτερικῆς ὀψεως τοῦ ἐγκαρσίου τοίχου ὑπαρξίς τετραπλεύρου, 18×12 ἐκ., ὀπῆς, ἣτις ἐσωτερικῶς εὐρύνεται ἔχουσα τὰς παρειὰς ἐκτισμένας καὶ τὴν κάτω ἐπιφάνειαν ἀποτελουμένην ἐκ πλακὸς σχιστολίθου μὲ ἐλαφρὰν κλίσιν πρὸς τὰ ἔσω, ἥτοι ἐγένετο διαδρομὴ ἐκ τῶν ἔξω πρὸς τὰ ἔσω (εἰκ. 7).

Πάντα ταῦτα ἀποδεικνύουσι σαφῶς τὸν μυστηριακὸν καὶ τελεστηριακὸν χαρακτῆρα τῆς κατασκευῆς. Δυνάμεθα νὰ εἴπωμεν ἀπὸ τοῦδε ὅτι ἡ αἵθουσα τῶν πίθων εἶναι ἄδυτον, ἐξ ἐκείνων τὰ ὁποῖα περιγράφει ὁ Σχολιαστὴς τοῦ Λουκιανοῦ σχετικῶς μὲ τὴν λατρείαν τῆς Δήμητρος; Δὲν θὰ ἐπεθύμουν νὰ τὸ βεβαιώσω ἀκόμη, ἔχων συναίσθησιν τῆς ἐξαιρετικῆς σημασίας, τὴν ὁποίαν θὰ εἶχεν ἡ διὰ πρώτην φορὰν γινομένη ἀνεύρεσις ἐνός

τοιούτου μνημείου, πρὶν ἢ γίνῃ ἡ πλήρης ἀρχιτεκτονικὴ μελέτη τοῦ οἰκοδομήματος.

Ἐντὸς τοῦ νοτίου τμήματος τοῦ IV διαμερίσματος δὲν ἐγένετο οὐδὲ μία ἰδιαιτέρας σημασίας ἀποκάλυψις. Ἡ εἴσοδος του εἶναι εἰς τὴν Ν πλευρὰν ὡς καὶ τῶν λοιπῶν διαμερισμάτων.

Ἐκαθαρίσθη ἐπίσης τὸ ἐσωτερικὸν τῶν διαμερισμάτων I καὶ II. Ἐντὸς τοῦ II ἀνεφάνη μία περίεργος διάταξις, δυστυχῶς τοσοῦτον κατεστραμμένη ὥστε νὰ μὴ εἶναι εὐκρινὴς ἡ ἀρχικὴ διάταξις· αἱ τρεῖς πλευραί, πλὴν τῆς νοτίας, εἶναι ὑψηλότεραι τοῦ κεντρικοῦ εἰς σχῆμα Π χώρου, εἰς τὸν ὁποῖον εὗρέθησαν τεμάχια ἐπίσης δύο τουλάχιστον ἀναγλύφων ἀμφορέων.

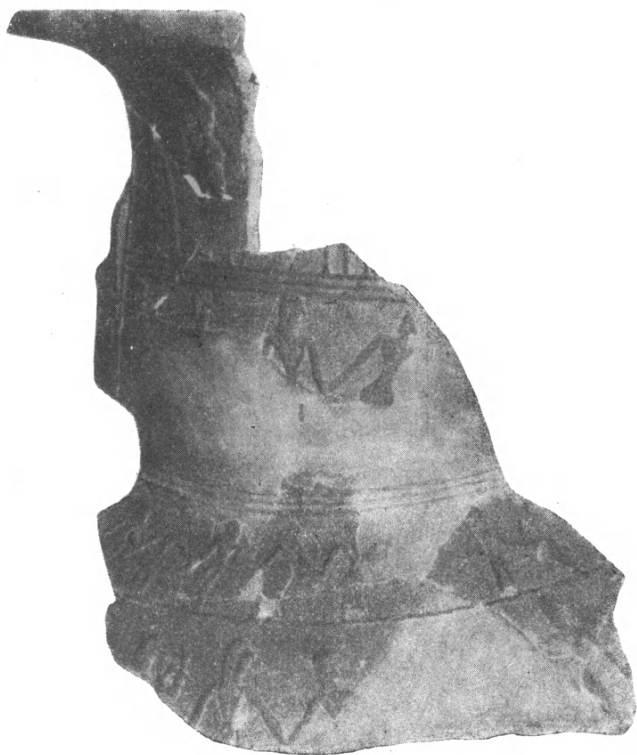
Σχετικῶς μὲ τὴν ἱστορίαν τοῦ οἰκοδομήματος πρέπει ἀκόμη νὰ σημειώσω ὅτι τὸ μωσαϊκὸν τοῦλάχιστον τῆς αὐλῆς τοῦ ναοῦ, πιθανῶς δὲ καὶ τοῦ ναοῦ, ἀνήκει εἰς τὴν β' περίοδον τοῦ οἰκοδομήματος, ὡς ἐφάνη ἐκ τῶν ὑπὸ τὸ μωσαϊκὸν γενομένων εὐρημάτων.

Τὰ τεμάχια τῶν εἰς τὸν ὥρον II εὗρεθέντων ἀμφορέων, τοῦ μὲν ἑνὸς κοσμοῦνται διὰ συνεχῶν γεωμετρικῶν κοσμημάτων, τοῦ δὲ ἑτέρου, ἔξ οὗ ἐσώθη μέρος τοῦ λαιμοῦ καὶ τοῦ ὤμου, διὰ ζωνῶν κατεχομένων ἀποκλειστικῶς ὑπὸ παραστάσεων χοροῦ κατὰ μοναδικὸν καὶ ἑξοχὸν τρόπον (εἰκ. 8). Εἰς τὴν ἀνωτάτην ζώνην τοῦ λαιμοῦ εἰκονίζεται ζεῦγος ἀντιμετώπων ἀνδρὸς καὶ γυναικὸς κρατουμένων διὰ τῆς χειρὸς καὶ προφανῶς ὀρχουμένων. Παράστασις χορευτῶν μὲ ἐναλλαγὴν ἀνδρὸς πρὸς γυναῖκα εἰκονίζεται καὶ εἰς τὴν δευτέραν ζώνην τοῦ λαιμοῦ. Νεάνιδες μόνον παρίστανται ὀρχούμεναι εἰς τὴν πρώτην ζώνην τοῦ ὤμου εἰκονιζόμεναι εἰς μέγεθος μικρότερον ἢ εἰς τὰς ἄλλας. Εἰς τὴν ἀκολουθοῦσαν διακρίνεται ὁ παῖζων δίαυλον μουσικὸς καὶ εἶτα ἐναλλασσόμεναι ἀνδρική πρὸς γυναικεῖαν μορφήν ἐν χορῷ. Διὰ τῆς ζωνητοτέρας κινήσεως διακρίνονται εἰς τὴν β' καὶ δ' ζώνην οἱ κορυφαῖοι τῶν ἡμιχορίων. Ἀλλὰ εἰς πάντα γενικῶς τὰ πρόσωπα ἢ κινήσεις τῆς ὀρχήσεως παρίσταται κατέχουσα ὁλοκλήρους τὰς μορφὰς κατὰ τρόπον τὸν ὁποῖον δυσκόλως θὰ ἠδυνάμεθα νὰ φαντασθῶμεν διὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ 7ου π.Χ. αἰῶνος. Ἐὰν τὸ σφζόμενον εἰς τὴν πρώτην ζώνην ζεῦγος, τὸ ὁποῖον σαφῶς χωρίζεται διὰ κατακορύφου γραμμῆς ἀπὸ τῆς ὑπολοίπου παραστάσεως — μὴ σφζομένης δυστυχῶς ἐκτὸς ἀδιαγνώστου ἴχνους — εἶναι Θησεὺς καὶ Ἀριάδνη, τότε εἰς τὸν ἀμφορέα τῆς Τήνου ἔχομεν τὴν παράστασιν τοῦ γεράνου, ἐλλιπῇ ἀναμφιβόλως, μεταδίδουσαν ὅμως παρὰ ταῦτα ἐναργῶς τὴν μεγαλοπρέπειαν τῆς ὀρχηστύας.

Οὐδ' εἶναι δυνατόν ἡ τοσοῦτον λεπτολόγος καὶ ἀποκλειστικῶς χοροῦ παράστασις αὕτη νὰ εἶναι ἐν γενικὸν καὶ ἀόριστον διακοσμητικὸν θέμα. Εἶναι ἀναμφίβολον ὅτι ἀνάγεται εἰς ἓνα συγκεκριμένον χορὸν καὶ βεβαίως

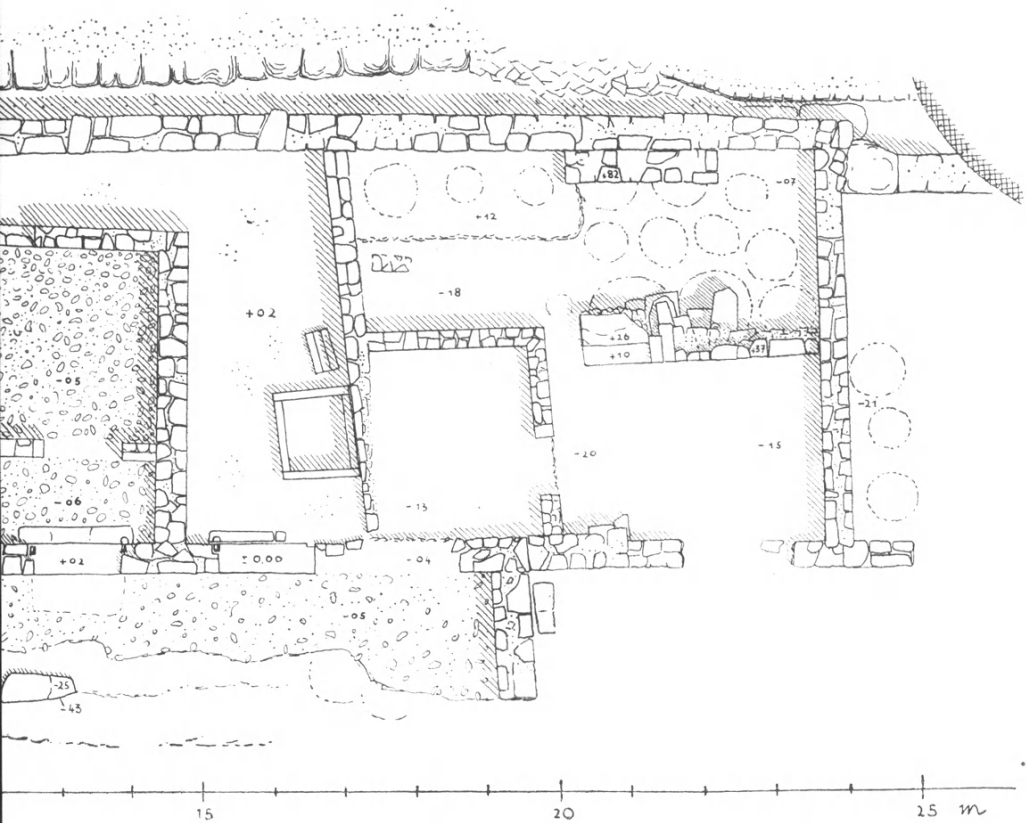
ὄχι σύγχρονον ἀλλὰ τὸν χορευθέντα ὑπὸ τοῦ Θησέως ἐν Δήλῳ κατὰ τὴν ἐκ Κρήτης ἐπιστροφήν.

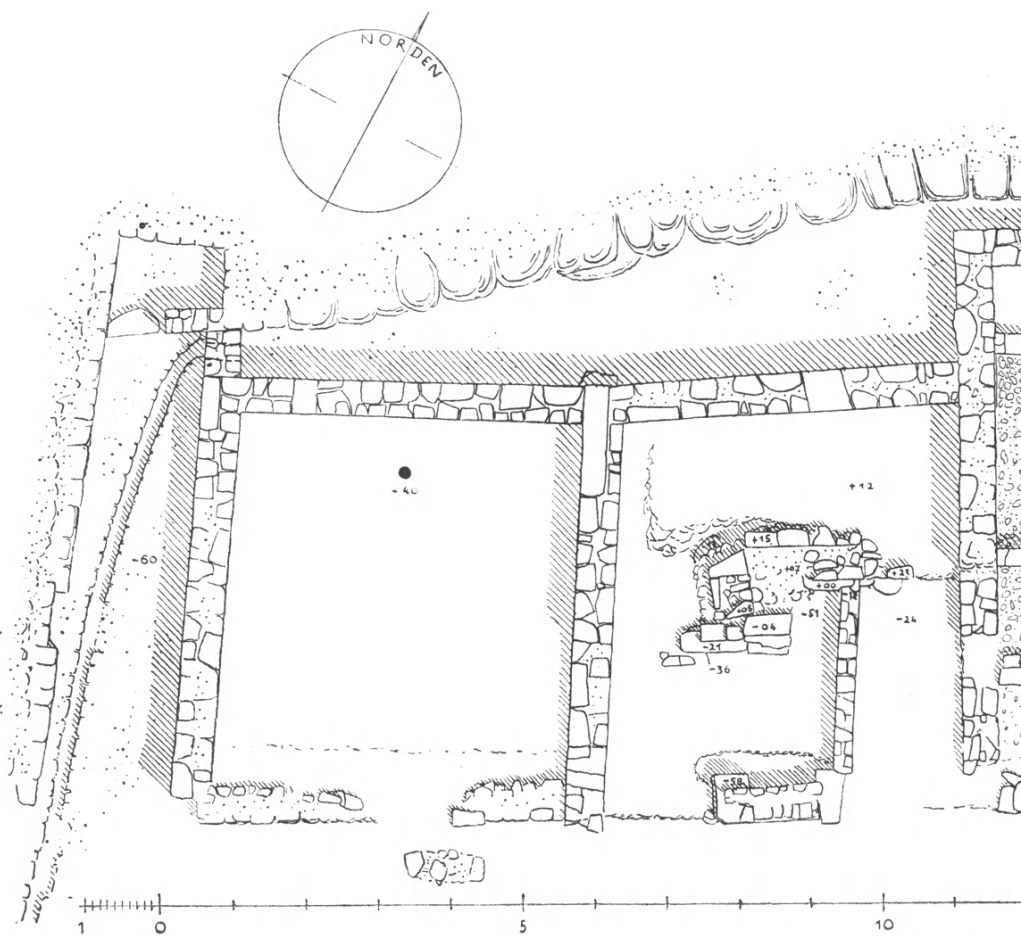
Μοναδικαὶ εἶναι ἐπίσης καὶ αἱ παραστάσεις τοῦ ἀρτίου σχεδὸν ἀποκατασταθέντος ἀμφορέως τῆς αἰθούσης τῶν πίθων (εἰκ. 9). Ἰστατο ἐπίσης ὄρθιος μέχρι τῆς καταστροφῆς τοῦ Ἱεροῦ. Τὰ τεμάχια εὐρίσκοντο ἔμπροσθεν τοῦ κτιστοῦ ἑδράνου καὶ ἕκαστον εἰς τὸ ἀντίστοιχον ὕψος του. Ἐπὶ

Εἰκ. 8. Τεμάχιον ἀναγλύφου ἀμφορέως.

τοῦ λαιμοῦ εἰκονίζεται ἡ ἐκ τῆς κεφαλῆς καθημένης θεᾶς, πτερωτῆς καὶ μὲ τὰς χεῖρας τεταμένας εἰς σχῆμα εὐλογίας, γέννησις πτερωτοῦ γυμνοῦ ἀλλ' ὀπλισμένου θεοῦ: φέρει κράνος, δόρυ εἰς τὴν δεξιὰν καὶ κεραυνὸν (:) εἰς τὴν ἀριστεράν. Ἀντιστροφή τῆς γεννήσεως τῆς Ἀθηνᾶς, ὀπλισμένης ἐπίσης, ἐκ τῆς κεφαλῆς τοῦ Διός. Καθ' ὅμοιον τρόπον καὶ ὁ Ἥφαιστος ἔχει ἀντικατασταθῆ διὰ μιᾶς Εἰλειθυίας πτερωτῆς κρατούσης ἄρπην (διὰ τὸν αὐτὸν λόγον δι' ὃν καὶ ὁ Ἥφαιστος τὴν σφῦραν) ἱσταμένης δεξιὰ τῆς θεᾶς. Ἀλλ'

Τὸ ἐν Τῇ

ἡ παράστασις συμπληροῦται καὶ δι' ἄλλων δυσερμηνεύτων μορφῶν: Ἀριστερὰ κάτω παρίσταται τρίπους, πρὸ αὐτοῦ δὲ ὀκλάζων πτερωτὸς ἐπίσης δαίμων κρατῶν τεμάχιον καλάμου, δι' οὗ ἀνάπτει τὸ ὑπὸ τὸν λέβητα τοῦ τρίποδος πῦρ. Καὶ ἡ πρᾶξις αὕτη δύναται νὰ ἐρμηνευθῇ ὡς συμβολικὴ παράστασις τῆς προετοιμασίας τοῦ θερμοῦ ὕδατος διὰ τὴν γέννησιν. Ἀκριβῶς ὁμῶς ὑπεράνω ἐπὶ ἀναγλύφου γραμμῆς ἴσταται πτερωτὸς ἐπίσης γυμνὸς

Εἰκ. 9. Τὸ ἀνωτέρω τμήμα ἀναγλύφου ἀμφορέως.

νέος — ὁ κορμὸς δυστυχῶς δὲν σφύζεται καλῶς — ἐστραμμένος πρὸς τὸν νεογέννητον ἐν σεβασμῷ μάλλον. Τὴν ἐτέραν ἄνω γωνίαν κατέχουν δύο σύμβολα, ἐν ἀνάγλυφον στρογγύλον ἔξαγμα καὶ ὑπ' αὐτὸ τρεῖς ἀνάγλυφοι γραμμαὶ εἰς σχῆμα ἀντιστρόφου νῆς. Τὰ σύμβολα ταῦτα κατὰ κρητικὰ καὶ ἀνατολικὰ πρότυπα παριστοῦν τὸν ἥλιον καὶ τὸ ἡλιακὸν φῶς.

Δὲν δύναμαι νὰ ἴδω ἐπὶ τοῦ παρόντος ἄλλην ἐρμηνείαν ἢ τὴν γέννησιν τοῦ Διὸς κατὰ παραδόσιν ἄγνωστον μέχρι τοῦδε.

Εἶναι ἀδύνατον νὰ ἐπεκταθῶ περισσότερον ἐνταῦθα εἰς τὸ θέμα, θέλω μόνον νὰ τονίσω ἀκόμη μίαν φορὰν τὴν σημασίαν τῶν πρώιμων τούτων εἰκονογραφιῶν τῆς Τήνου, ἡ ὁποία μᾶς ἔδωσε καὶ θὰ μᾶς δώσῃ μὲ τὴν συνέχειαν τῆς ἐρεῦνης ἀφαντάστως πλούσιον ὕλικόν καὶ διὰ τὴν τέχνην καὶ διὰ τὰς δοξασίας τῶν πρώτων αἰώνων τοῦ Ἑλληνισμοῦ: ἀποτελοῦν μίαν πλουσίαν ἀποκάλυψιν μορφῶν καὶ μύθων, περὶ ὧν οὐδ' ὑποψίαν εἴχομεν τέως.

Τὸ σῶμα τοῦ ἀγγείου κοσμεῖται μὲ τέσσαρας ζώνας: εἰς τὴν πρώτην

Εἰκ. 10. Οἰκοδόμημα Δ. τοῦ ἱεροῦ.

παρίστανται ἵπποι, εἰς τὴν δευτέραν λέοντες σπαράσσοντες ἵππους, ἐνῶ ἐν τῷ μέσῳ εἰς ἥρως μάχεται πρὸς λέοντα· εἰς τὴν τρίτην πομπὴ πέντε ἄρμάτων πρὸς τὰ δεξιὰ, τὰ μὲν ἄλλα μὲ μόνον τὸν ἡνίοχον, τὸ δὲ μεσαῖον μόνον καὶ μὲ τὸν παραιβάτην ἀνερχόμενον εἰς τὸ ἄρμα. Εἰς τὴν τελευταίαν ζώνην παρίστανται ὀπλῖται πρὸς τὰ ἀριστερὰ μὲ δόρυ καὶ καλύπτουσιν τὸν κορμὸν στρογγύλην ὀμφαλωτὴν ἀσπίδα. Τμῆμα τῆς ἀσπίδος καὶ ὁ κατώτερος κορμὸς καλύπτονται τρόπον τινὰ ὑπὸ τοῦ κάτω πλαισίου τῆς ζώνης. Ὁ τρόπος τῆς εἰκονίσσεως ταύτης.

τῶν ὀπλιτῶν εἶναι λίαν περιέργος. Ἐνθυμίζουσαν τὴν παράστασιν ἐπιβατῶν νηῶν. Αἱ τρεῖς ἀνώτεραι ζῶναι θὰ ἠδύναντο μὲ περισσὴν πιθανότητα νὰ θεωρηθῶν ὡς τμήματα ἐνιαίας παραστάσεως: Βόσκουσαν ἀγέλην ἵππων (= 1η ζώνη) προσβάλλουσι λέοντες, εἰς δ' ἥρως προστρέξας ἤδη μάχεται ἐναντίον ἐνὸς λέοντος (= 2α ζώνη), ἄρματα δὲ (= 3η ζώνη) καὶ πεζοὶ (; = 4η ζώνη) ἀκολουθοῦν εἰς τὸν ἀγῶνα. Ὅτι ὁ ἀγωνιζόμενος τῆς 2ας ζώνης, εἶναι ὁ ἐπιβάτης τοῦ ἄρματος τῆς 3ης ζώνης εἶναι βεβαίως δυνατόν. Ἀλλὰ ποῦ εἶναι οἱ ἐπιβάται τῶν 4 ἄλλων ἄρμάτων; Εἶναι ἴσως οὗτοι οἱ ὀπλῖται τῆς 5ης σειρᾶς; Εἶναι ταῦτα ἐρωτήματα, εἰς τὰ ὁποῖα δὲν δύναται νὰ δοθῇ σαφὴς ἀπάντησις. Ἀλλ' ὁπωσδήποτε καὶ ἐὰν ἀποκριθῶμεν εἰς αὐτὰ ἔχομεν μίαν διήγησιν ἐνώπιον ἡμῶν ἀποτελοῦσαν θαυμαστὸν πᾶρσιον τῶν διηγήσεων τοῦ ἔπους. Χρόνοι τῶν δύο ἀμφορέων: περὶ τὸ 700 π. Χ. συμφώνως πρὸς τὰ ἰσχύοντα χρονολογικὰ συστήματα.

4. Δυτικῶς τοῦ Ἱεροῦ καὶ ὀλίγον χαμηλότερον, ἐκ τῆς ἐτέρας πλευρᾶς τῆς σημερινῆς ἀτραποῦ, ἐντὸς τοῦ κτήματος Ἰακ. Κολλάρου ἀπεκαλύφθη

οἰκοδόμημα ἐκτεινόμενον ἀπὸ Δ. πρὸς Α. ἥτοι ἐγκαρσίως πρὸς τὴν ἀνωφέρειαν, ὁμοίως πρὸς πάντα τὰ μέχρι σήμερον ἀποκαλυφθέντα (εἰκ. 10). Ὁ βόρειος (πρὸς τὰ ἄνω) τοῖχος αὐτοῦ ἠρעυνήθη εἰς μῆκος 12 περ. μέτρων, ἐνισχυμένος δὲ κατὰ τὸ ἀνατολικόν του τμήμα καὶ διὰ δευτέρου τοίχου, ἀποτελεῖ τὸ ἀνάλημμα τοῦ ὑπερθεν ἀνωφεροῦς ἐδάφους. Διὰ δύο ἐγκαρσίων τοίχων α καὶ β διαιρεῖται εἰς τρία παραπετακτικῶς κείμενα δωμάτια. Τὸ ἀνατολικώτερον συνεχίζεται ὑπὸ τὴν σημερινὴν ὁδὸν ὅπου καὶ δὲν ἀνεσκάφη· ἐπίσης δὲν ἀνεσκάφη καὶ ἡ συνέχεια τοῦ δυτικωτέρου. Ἡ νοτία πλευρὰ τοῦ οἰκοδομήματος εἶναι κατεστραμμένη. Ἐνταῦθα κατέστη δυνατόν νὰ διαπιστωθῇ ὅτι τὸ οἰκοδόμημα εἶναι τοῦ 5ου π.Χ. αἰῶνος ἐκ τῶν ἀνευρεθέντων ἐρυθρομόρφων ἀγγείων, ἐνῶ τὸ χαμηλότερον στρώμα περιεῖχε γεωμετρικά τινα γραπτὰ καὶ ἀνάγλυφα τεμάχια ἀγγείων. Τμήματα τοίχων ἀνευρεθέντα ἀνήκουν εἰς τὴν παλαιότεραν περίοδον. Ἐνταῦθα ἦσαν ὀλίγα τὰ ἀνάγλυφα ἀγγεῖα, ἐνῶ πολλὰ ἦσαν τὰ τεμάχια πίθων οὔτω πελωρίων, ὥστε εἰς τὸ ἐσωτερικόν των ἔχουν μικρὰς βαθμιδοειδεῖς ἀποφύσεις, ὥστε νὰ δύναται τις νὰ κατέρχεται εἰς τὸ ἐσωτερικὸν αὐτῶν. Εἰς τὸ ἄκρον τοῦ α εὐρέθησαν τέφρα, ὄστρακα καὶ ὀστᾶ κεκαυμένα. Ἡ ἀνασκαφὴ τοῦ οἰκοδομήματος δὲν ἐτελείωσε.

ΝΙΚΟΛΑΟΣ Μ. ΚΟΝΤΟΛΕΩΝ

21. ΑΝΑΣΚΑΦΗ ΕΝ ΧΙΩ

Ἐπὶ βραχὺ μόνον διάστημα (23 Ὀκτ. — 14 Νοεμβρ.) ἡδυνήθην νὰ συνεχίσω κατὰ τὸ 1953 τὰς ἐν Χίῳ ἀρχαιολογικὰς ἐρεῦνας τῆς ἡμετέρας Ἑταιρείας.

Διὰ τὴν περαιτέρω ἐρευναν τοῦ νεκροταφείου τῆς συνοικίας *Ριζάρη*, ΠΑΕ 1952, σλ. 520 κέ., ἄνετος ἔκτασις δὲν ὑπῆρχεν ἄλλη εἰμὴ τὸ κτῆμα τοῦ κ. Γεωργίου Χωρέμη, ὅστις μὲ περισσὴν εὐγένειαν παρέσχε πᾶσαν εὐκολίαν εἰς τὴν ἐρευναν ἡμῶν. Καὶ ἐνταῦθα ὅμως, παρ' ὅλον ὅτι τὸ κτῆμα

Εἰκ. 1. Τεμάχιον ἀναγλύφου λεκάνης.

Χωρέμη χωρίζεται μόνον διὰ τῆς ὁδοῦ ἀπὸ τῆς περιοχῆς τῶν περυσινῶν τάφων, οὐδὲν περαιτέρω τμήμα τοῦ νεκροταφείου ἀνεφάνη. Ὅπως δὴ ποτε μέχρι τοῦ φυσικοῦ ἐδάφους ἀνέσκαψα μόνον εἰς τὴν ἀμέσως πρὸς Α τῶν τάφων ἔκτασιν, ἐνῶ βορειότερον ἦτοι πλησίον τοῦ χειμάρρου τοῦ Καλοπλῦτη, ἡ ἐπίχωσις ἦτο τόσον βαθεῖα ὥστε καὶ κατωτέρω τῶν 4 μέτρων ἐξηχολούθει ἡ μεταγενεστέρα ἐπίχωσις, οὕτω δὲ ἦτο ἀδύνατον νὰ προχωρήσω βαθύτερον. Νοτιώτερον ὅμως ἡ ἐπίχωσις παρουσίασε τὴν αὐτὴν εἰκόνα ὥς καὶ πέρυσιν, ΠΑΕ 1952 σλ. 528. Ἐκ τῶν ἀνευρεθέντων ὀστέων ἀπεικονίζω ἐνταῦθα θραῦσμα λεκάνης μὲ ἀνάγλυφον διακόσμησιν κυματίου καὶ

λέοντα ὑπ' αὐτὸ (εἰκ. 1). Ἔτι νοτιώτερον ἀπέφυγον τὴν ἔρευναν διότι ἐκεῖ ἀνευρίσκονται μόνον μεταγενεστέρων χρόνων τάφοι.

Ἡ ἐκ τῆς νοτίας ταύτης περιοχῆς τῆς σημερινῆς πόλεως προώθησις τῆς ἐρεῦνης πρὸς βορρᾶν ἦτοι τὸ κέντρον τῆς τε σημερινῆς καὶ τῆς ἀρχαίας πόλεως γίνεται μὲ μεγάλην δυσχέρειαν λόγῳ τῆς πυκνῆς κατοικήσεως. Ἀμέσως πρὸς Β τοῦ χειμάρρου τοῦ Καλοπλύτου κατὰ τὰς οἰκοδομικὰς ἐργασίας εἰς οἰκίαν τῆς ὁδοῦ Ἀγ. Ἀναργύρων ἀνευρέθησαν ἐντὸς τῶν χωμάτων ἱκανὸς ἀριθμὸς πηλίνων εἰδωλίων (εἰκ. 2), ὑδρискῶν, κέρνων

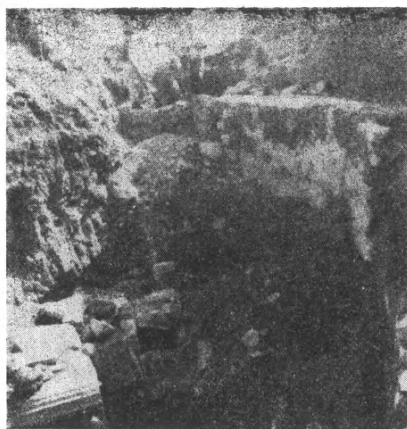
Εἰκ 2. Εἰδώλια ἐξ ἀποθέτου τῆς Δήμητρος.

κ.τ.λ. μεταξὺ τῶν ὁποίων καὶ ἀγναθὺς μὲ τὴν ἐγγάρακτον ἐπιγραφὴν *Νάνη Δήμητρι*. Τὰ ἀντικείμενα ταῦτα διασωθέντα χάρις εἰς τὸ ἐνδιαφέρον τοῦ ἐκτ. ἐπιμελητοῦ κ. Ἀντ. Στεφάνου, ἀνήκουν εἰς τὸν Ε'-Δ' π. Χ. αἰ. γενικῶς.

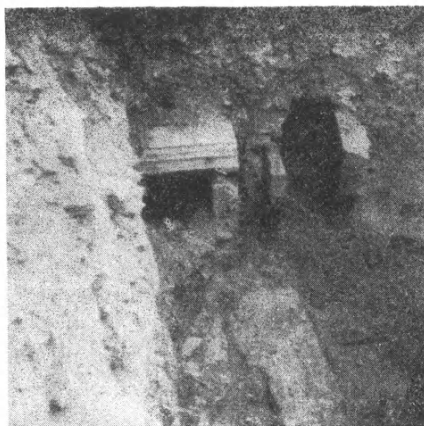
Προέρχονται οὕτω σαφῶς ταῦτα ἐκ πλησίον Ἱεροῦ τῆς Δήμητρος. Δυστυχῶς δὲν ὑπῆρχεν ἐλεύθερος χώρος ἄλλος εἰμῇ, 50 περ. μέτρα δυτικώτερον τοῦ τόπου τῆς εὐρέσεως, ἢ ὅπισθεν (νοτίως) τῆς Ἐκκλησίας τῶν Ἀγ. Ἀναργύρων αὐλή, ἐν ᾗ ἀπεκαλύφθη τὸ Βῆμα μεγάλης τρικλίτου βασιλικῆς μὲ ἐγγεγραμμένην τὴν ἀψίδα καὶ πλευρικὰ παστοφόρια (εἰκ. 3). Οἱ τοῖχοι σφῶζονται μέχρι ὕψους δύο μέτρων ἄλλ' ἢ περαιτέρω ὁλοσχερῆς ἔρευνα τῆς βασιλικῆς — ἥτις ἄλλως τε δὲν ἦτο ὁ σκοπὸς μου — εἶναι ἀδύ-

νατος διότι τὸ κύριον σῶμα ταύτης προχωρεῖ ἐγκαρσίως ὑπὸ τὴν σημερινὴν ἐκκλησίαν· καὶ τὸ Βῆμα καὶ ἡ ἀψὶς τῆς βασιλικῆς βλέπουσι πρὸς νότον κατὰ οὐχὶ ἄγνωστον συνήθειαν (Α. ΟΡΛΑΝΔΟΥ, Ἡ Ξυλ. Βασιλική..., 85 κέ. 211 κέ.). Τὸ ἄνοιγμα τῆς ἀψίδος εἶναι 9 μέτρα, εἰς δὲ τὴν δυτικὴν πλευρὰν ταύτης ὑπάρχει κτιστὸν ἔδρανον πλάτους 40 ἐκ. καὶ ὕψους 50 ἐκ. Ἐκ τῆς διακοσμήσεως τῶν τοίχων καὶ τοῦ δαπέδου οὐδὲν ἐσώθη ἐκτὸς μαρμαρίνων πλακῶν καὶ μεμονωμένων τινῶν ψηφίδων.

Ἐντὸς τῆς ἀψίδος ἀπεκαλύφθησαν δύο κτιστοὶ τάφοι (εἰκ. 4) μὲ κατεύθυνσιν Α-Δ κείμενοι σχεδὸν ἐπὶ τοῦ φυσικοῦ ἐδάφους. Οἱ χρησιμο-

Εἰκ. 3. Ἡ ἀψὶς τῆς βασιλικῆς τῶν Ἁγ. Ἀναργύρων καὶ δύο τάφοι.

Εἰκ. 4. Οἱ δύο τάφοι ἐντὸς τῆς ἀψίδος τῆς βασιλικῆς τῶν Ἁγίων Ἀναργύρων.

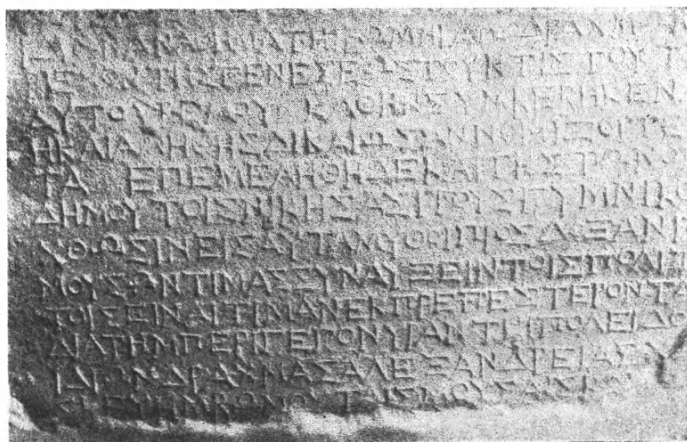
ποιηθέντες διὰ τὴν κατασκευὴν τῶν τάφων λίθοι προέρχονται ἐξ ἀρχαίων οἰκοδομημάτων· εἷς τούτων, ὁ κλείων τὴν Δ στενὴν πλευρὰν τοῦ ἑτέρου τῶν τάφων, φέρει ἐπιγραφὴν, περὶ ἧς κατωτέρω. Ἐντὸς τῶν τάφων οὐδὲν ἕτερον ἐκτὸς ὀστῶν ἀνευρέθη. Οὐδὲν στοιχεῖον ἀπεκαλύφθη πιστοποιοῦν σχέσιν τῶν τάφων πρὸς τὴν βασιλικήν, οὐδ' εἶναι ἀμέσως φανερὰ ἡ χρονολογικὴ σχέσις των πρὸς αὐτήν.

Εἰς τὰ κατώτατα στρώματα τῆς ἐπιχώσεως εὐρέθησαν τεμάχια ἀρχαίων κεράμων καὶ τινα ὄστρακα καθὼς καὶ μικρὰ τεμάχια ἐλληνιστικοῦ κονιάματος μὲ ἀνάγλυφον ἀνθέμιον.

Ἡ ἀνευρεθεῖσα ἐπιγραφή, τῆς ὁποίας τὸ πλῆρες κείμενον θὰ δημοσιευθῇ ἄλλαοῦ, εἶναι πλίνθος κυανωποῦ μαρμάρου ἐξ ἀρχαίου οἰκοδομήματος, ἐφ' ἧς σφύζεται ἡ ἀρχὴ 36 στίχων ἐκ τιμητικοῦ ψηφίσματος, τοῦ ὁποίου ἐλλείπουν ἐπίσης οἱ πρῶτοι καὶ οἱ τελευταῖοι στίχοι. Νομίζω ὅτι

καὶ τὸ σχῆμα τῶν γραμμάτων καὶ τὸ περιεχόμενον ἐπιτρέπουν τὴν χρονολόγησιν εἰς τὸ πρῶτον ἡμισυ ἢ τὰ μέσα τοῦ 3ου π.Χ. αἰῶνος. Ὁ τιμώμενος, τοῦ ὁποίου δὲν σφύζεται τὸ ὄνομα, ὡς ἀναφέρεται ἀπὸ τοῦ στ. 24 κέ., «[κατεσκεύασεν (;) . . . ἐκ τῶν]/ιδίων ἀνάθημα τῇ Ρώμῃ ἀπὸ δραχμῶν . . . [ιστορίαν (;) πε]ριέχον τῆς γενέσεως τοῦ κτίστου τῆς Ρώ[μης] Ρωμύλου - - καὶ τοῦ ἀδελφοῦ] / αὐτοῦ Ρέμου καθ' ἣν συμβέβηκεν αὐτοὺς - - ἥ καὶ ἀληθῆς δικαίως ἂν νομίζοιτ' εἶναι» καὶ κατωτέρω, στ. 29 κέ., «ἐπεμελήθη - - [ἵνα διδα (;)]/χθῶσιν εἰς αὐτὰ μῦθοι πρὸς δόξαν Ρωμαί[ων]».

Εἶναι ἴσως τὸ παλαιότατον ἐκ τῶν διασωθέντων ἐπιγραφικῶν κειμένων περὶ τῶν σχέσεων τῆς Ἑλλάδος πρὸς τὴν Ρώμην. Ὅτι ἐνωρὶς ἢ Ἑλλη-

Εἰκ. 5. Τμήμα ψηφίσματος.

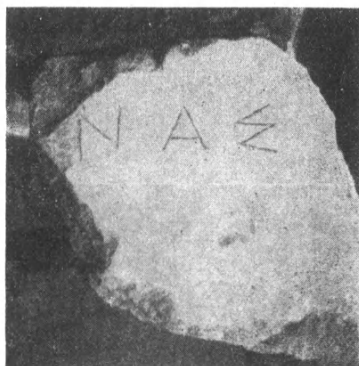
νικὴ ἱστοριογραφία ἡσχολήθη περὶ τῶν ἀρχῶν, τῆς ἀρχαιολογίας τῶν Ρωμαίων, εἶναι γνωστόν, φαίνεται δὲ ὅτι καὶ ὁ Θεόπομπος δὲν ἔμεινεν ἀδιάφορος περὶ τὸ θέμα, ἴσως δὲ πρὸς τὸν κύκλον τοῦ Χίου ἱστορικοῦ σχετίζεται ὁ τιμώμενος. Θὰ ἦτο λίαν τολμηρὰ ἢ ὑπόθεσις ὅτι πρόκειται περὶ αὐτοῦ τοῦ Θεοπόμπου ὅχι τόσον ἐξ αἰτίας τοῦ σχήματος τῶν γραμμάτων, ὅσον διότι θὰ ἦτο πολὺ δύσκολον νὰ δεχθῶμεν κατὰ τοὺς χρόνους τοῦ Θεοπόμπου *παρεπιδημοῦντας Ρωμαίων* ἐν Χίῳ, ὡς ἀναφέρεται ἐν στίχῳ 20. Ἀκριβῶς διὰ τὸ ἐνδιαφέρον τοῦ ζητήματος θέτω ἤδη ἐν τῇ προσωρινῇ ταύτῃ ἀνακοινώσει ὑπ' ὅψιν τῶν ἐπιγραφικῶν φωτογραφίαν τμήματος τῆς ἐπιγραφῆς (εἰκ. 5).

Εἰς τὴν ἐπίχωσιν τῆς βασιλικῆς, εἰς τὰ ὑψηλότερα δὲ χώματα, ἀνευρέθη καὶ τμήμα ἐτέρας ἐπιγραφῆς, πιθανῶς ὁρου, τοῦ 5ου αἰ., ἐφ' ἧς σφύζεται τὸ τέλος (εἰκ. 6)

— — Ν Α Σ

τοῦ ἐνὸς μόνον ὑπάρχοντος στίχου. Προφάνως ἡ συμπλήρωσις [Ἀθη]νᾶς ἀποκλείεται.

Οἱ παλαιότεροι μόνον ἐρευνηταὶ ἐνδιεφέρθησαν ὀλίγον διὰ τὸ πληθὺς τῶν ἀρχιτεκτονικῶν μελῶν, τὰ ὅποια εἶναι ὠκοδομημένα εἰς τὴν ἐκκλησίαν τοῦ Ἀγίου Νικολάου εἰς τὴν κορυφὴν τοῦ λόφου τοῦ Φραγκομαχαλᾶ ἢ τοῦ Βουνοῦ, ὡς ἐλέγετο παλαιότερον. Ἀπεικονίζω ἐνταῦθα εἰς πλησίον ἡρειπωμένον τοῖχον ἀνευρεθὲν τεμάχιον ἐκ τῆς ἀπολήξεως γωνιαίου ἰωνικοῦ κιονοκράνου τοῦ 5ου αἰ. Ἐπὶ τῆς στενῆς ἀκμῆς εἰκονίζεται διὰ πρώτην φορὰν, καθ' ὅσον γνωρίζω, ἀνάγλυφον ἀνθέμιον (εἰκ. 7).

Εἰκ. 6. Τμήμα ἐπιγραφῆς.

Εἰκ. 7. Θραῦσμα ἰωνικοῦ κιονοκράνου.

Ἀρχαῖοι τοῖχοι σφίζονται πλησίον ἀλλὰ τὴν ἐρευνάν των ἀνέβαλον διὰ τὰς προσεχεῖς ἀνασκαφικὰς περιόδους.

Ἀξιοσημείωτος εἶναι ἐπίσης ἡ ἀνεύρεσις τεμαχίου ἐκ τῆς ἄνω γωνίας ἐγκαράκτου στήλης, σφζομένων διαστάσεων $32 \times 13,5 \times 19$ ἐκ., ἣτις ἀπετερίσθη ἐκ τοῦ φρουρίου. Τὸ νέον τεμάχιον προστίθεται εἰς τὰ ἤδη γνωστά ὅμοια μνημεῖα τῆς Χίου. Κοσμεῖται ἀνωτάτῳ δι' ἑλίκος, ἀκολουθεῖ σειρὰ ἀνθεμίων καὶ εἶτα δικτυωτὸν πλέγμα ἐκ στιγμῶν, τοῦ ὁποίου οἱ ῥόμβοι κοσμοῦνται εἰς τὸ μέσον διὰ χαράγματος εἰς σχῆμα Χ με διαφόρους παραλλαγὰς. Κατωτέρω ἠκολούθει ἡ κυρία παράστασις, ἐκ τῆς ὁποίας εἰς τὴν μίαν μόνον ὄψιν διακρίνονται ἀσαφεῖ ἵχνη πτηνοῦ (εἰκ. 8). Τὸ τεμάχιον εἶναι ἐνδιαφέρον διότι ἔχει κοινὸν τὸ δικτυωτὸν ἰχθυόσχημα μετὰ τὴν στήλην τῶν χορευτριῶν (BCH 1947-8 σλ. 273 κέ.). Ἡ συνύπαρξις ἐνταῦθα τῶν

ἀνθεμίων, τὰ ὅποια δὲν δύνανται νὰ εἶναι μεταγενέστερα τοῦ τέλους τοῦ ἑξου αἰῶνος, ἐνισχύει τὴν εἰς τοὺς χρόνους τούτους χρονολόγησιν τῆς στήλης τῶν χορευτριῶν.

Ἐκ τῆς ἐρεῦνης ἀνὰ τὴν νῆσον σημειῶνῶ ἐνταῦθα τὴν ὑπαρξιν ἀρχαίων λειψάνων παρὰ τὸ χωρίον *Ληθῇ ἢ Ληθῇ - Λιμένας* κείμενον πλησίον σημαντικοῦ ὄρμου, ὅντως *Ἀληθοῦς Λιμένος*¹, εἰς τὴν ΝΔ παραλίαν τῆς Χίου. Εἰς τὸ παρὰ τὴν θάλασσαν ἐκκλησίδιον ὑπάρχουν ἱκανὸς ἀριθμὸς

Εἰκ. 8. Αἱ δύο πλευραὶ ἐγχαράκτου στήλης.

λίθων εἰργασμένων, τινὲς δὲ μετὰ πελεκίνων, τεμάχια κιόνων κ.τ.λ. Ὅλιγον ἐσωτερικώτερον, ἀκριβῶς κάτωθι τοῦ χωρίου, ἀνευρέθησαν ὑπὸ χωρικῶν τάφοι, ἐκ τῶν ὁποίων μοι παρεδόθησαν δύο ὑδρίαι, μόνωτον κύπελλον καθὼς καὶ εἰδώλιον νέου μὲ χλαίνην κρατοῦντος λαγών.

¹ Τὴν ἐκ τοῦ «ἀληθῆς λιμὴν» προέλευσιν τοῦ σημερινοῦ ὀνόματος τοῦ χωρίου συνήγαγεν εὐφυῶς ὁ καθ. κ. Κ. Ἀμαντος. Νομίζω ὅτι ἡ ὀνομασία πιστοῦται καὶ ἐκ τῆς ἐπιγραφῆς τοῦ Ἀττάλου, Ἀθηνᾶ τόμ. Κ' (1908) σλ. 6 ἀριθ. 3, Α στ. 41 ἔνθα προφανῶς ἀντὶ τοῦ [ἐν Βαθεῖ(;)λι]μένι πρέπει νὰ συμπληρωθῇ [Ἀληθεῖ λι]μένι.

Ἐπίσης ὑπὸ χωρικῶν παρεδόθη μοι ὑστερογεωμετρικὴ ὕδρῖα τοῦ αὐτοῦ τύπου τῶν πέρυσιν εἰς Ριζάρη εὐρεθεισῶν προερχομένη ἐκ τάφου τυχαίως εὐρεθέντος εἰς τὴν θέσιν «Πατέλλα» ἔξωθι τοῦ χωρίου Φυτά.

Ἐπίσης περὶ τὸ 17ον χιλιόμετρον τῆς ὁδοῦ Χίου - Βολισσοῦ παρετήρησα τὴν ὑπαρξιν πενιχρῶν ἰχνῶν ἀρχαίων κατασκευῶν ἀνηκουσῶν εἰς ὄχρὸν ἴσως.

ΝΙΚΟΛΑΟΣ Μ. ΚΟΝΤΟΛΕΩΝ

22. ΑΝΑΣΚΑΦΙΚΑΙ ΕΡΕΥΝΑΙ ΕΙΣ ΤΗΝ ΠΟΛΙΝ ΤΗΣ ΡΟΔΟΥ (ΙΙΙ)

Κατὰ τοὺς τελευταίους μῆνας τοῦ 1953 συνεχίσθησαν αἱ ἔρευναι, αἱ ἐκτελούμεναι ὑπὸ τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας καὶ τῆς Γενικῆς Διοικήσεως Δωδεκανήσου εἰς τὴν πόλιν τῆς Ῥόδου. Εἰς αὐτὰς μετέσχον καὶ πάλιν οἱ ἐπιμεληταὶ ἀρχαιοτήτων κκ. Γ. Δοντᾶς καὶ Π. Λαζαρίδης, τὴν ὅλην δὲ ἐργασίαν ὑπεβοήθησεν ἡ συμπαραστάσις τοῦ Τεχνικοῦ Συμβούλου τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ὑπηρεσίας Δωδεκανήσου, ἀρχιτέκτονος Δ. Ε. κ. Δ. Κατσάρη.

Α'. ΒΟΡΕΙΟΑΝΑΤΟΛΙΚΟΝ ΑΚΡΟΝ ΤΗΣ ΜΕΣΑΙΩΝΙΚΗΣ ΠΟΛΕΩΣ

Περὶ τὴν βομβαρδισθεῖσαν βυζαντινὴν ἐκκλησίαν, τῆς ὁποίας τὰ λείψανα περιεγράφησαν εἰς τὴν προηγουμένην ἔκθεσιν¹, ἀνεσκάφη ὁ χώρος εἰς ἔκτασιν 24×22 μ. περίπου. Ἡ σκαφή, χωρήσασα ἐνιαχοῦ μέχρι τοῦ φυσικοῦ ἐδάφους, ἀπεκάλυψε λείψανα μεσαιωνικῶν κτισμάτων, ἀνηκόντων κυρίως εἰς τὸ οἰκοδομικὸν συγκρότημα, τὸ περιβάλλον τὴν ἐκκλησίαν. Μὴ συντελεσθείσης εἰσέτι τῆς σχεδιαστικῆς ὑποτυπώσεως τῶν λειψάνων τούτων, δὲν ἐκρίθη σκόπιμος ἡ διεξοδικὴ ἐξέτασις τοῦ χώρου εἰς βάθος, ἡ ὁποία ἀπήτει μεταβολὰς τῶν θεμελίων, τῶν ἀποκαλυφθέντων εἰς τὰ ἀνώτερα στρώματα.

Τμήμα ὀχυρώσεως παρὰ τὸν μέγαν λιμένα. Δοκιμαστικαὶ σκαφαὶ γενόμεναι βορείως τῆς θέσεως ταύτης, μεταξὺ τοῦ ἵπποτικοῦ νοσοκομείου τῆς Ἀγίας Αἰκατερίνης καὶ τῆς ἐκκλησίας τοῦ Ἀγίου Παντελεήμονος, ἀπέληξαν εἰς τὴν ἀποκάλυψιν τῶν εἰς τὸν πίνακα I καὶ τὰς εἰκόνας 1-2 λειψάνων πεταλοειδοῦς πύργου καὶ τείχους, εἰς θέσιν κειμένην 40 μ. περίπου ἐντεῦθεν τοῦ ἵπποτικοῦ τείχους, πρὸς τὸ ὅποιον βαίνει παραλλήλως σχεδὸν τὸ ἀρχαῖον. Τοῦτο, ἀνασκαφὴν εἰς μῆκος 63 μ. περίπου, εἶναι τὸ ἐκτενέστερον τῶν μέχρι τοῦδε ἀποκαλυφθέντων μερῶν τῆς ἀρχαίας ὀχυρώσεως², συνεχίζεται δὲ κατ' ἀμφοτέρω τὰ ἄκρα ὑπὸ τὴν ἐπίχωσιν.

Τοῦ πύργου σφύζεται εἰς μέγα μέρος ὁ κατώτερος δόμος τοῦ τοίχου, κατὰ τὴν πρὸς τὸ πρόσωπον σειρὰν τῶν πωροπλίνθων, εἰς δύο δὲ σημεῖα καὶ ἕτερος δόμος (συν. ὕψ. 0.90 μ.). Ἐν συνόλῳ φαίνεται σαφῶς ἡ κοίτη τοῦ τοίχου, πλάτ. 2.90 μ. — 3.10³ μ., μετὰ ἰχνῶν τῆς θέσεως ἐκάστης πλίνθου,

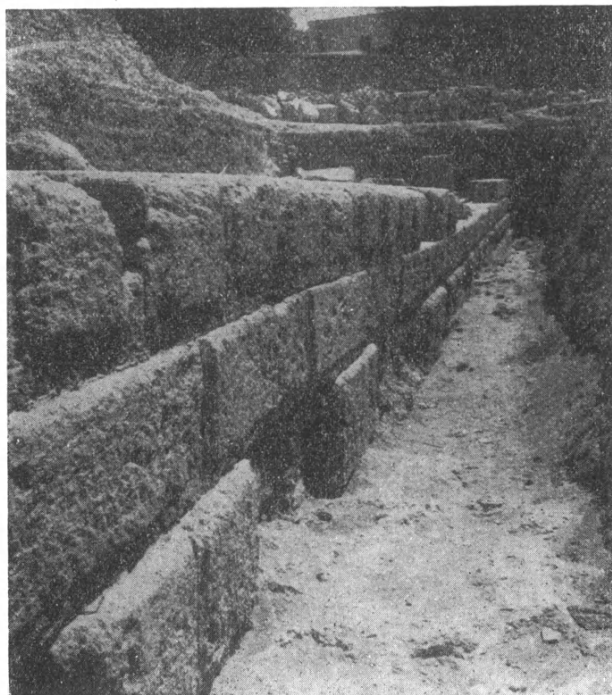
¹ ΠΑΕ. 1952 σ. 584 ἔξ.

² Σημείωσιν τῶν παλαιότερον ἀποκαλυφθέντων μερῶν τοῦ τείχους τῆς Ῥόδου βλ. εἰς R. INGLIERI, Carta Archeol. del Isola di Rodi (1936) σ. 18, ἀριθμ. 22, σ. 13, ἀριθμ. 20 σ. 15, μεταξὺ τῶν ὑπ' ἀριθμ. 11.

³ Εἰς τὸν Χάρτην τῆς ἐντὸς τῶν τειχῶν περιοχῆς τῆς Ῥόδου, Istit. Geogr. Milit. (Ῥώμη, ἔκδ. 1925. 1: 1000), τὸ ὑψόμετρον τῆς θέσεως σημειοῦται 3.60 μέτρα.

εἰς βάθος 0.90-2.30 μ. ὑπὸ τὴν σημερινὴν ἐπιφάνειαν. Ἀπὸ τῆς ἀνατολικῆς πλευρᾶς παρέχεται καὶ τὸ πλάτος τῆς βάσεως τοῦ τοίχου ἐκ μέτρων 2.85. Τὸ ἐξωτερικὸν πλάτος τοῦ πύργου εἶναι 11 μέτρα.

Σοβαρὸν πρόβλημα θέτει ἡ στροφὴ τοῦ προσώπου τοῦ ἐν λόγῳ πύργου πρὸς τὰ ΝΑ., πρὸς τὸ ἐσωτερικὸν δηλαδὴ τῆς πόλεως. Ὁ εἰδικὸς λόγος, ὃ ὁποῖος ἐπέβαλε τὴν ἀσυνήθη ταύτην ἰδιομορφίαν, ὥς δύναται νὰ εἶναι ἐπὶ παραδείγματι ἡ προστασία πύλης παρακειμένης κλπ., μόνον μετὰ

Εἰκ. 1. Τεῖχος τοῦ μεγάλου λιμένος.

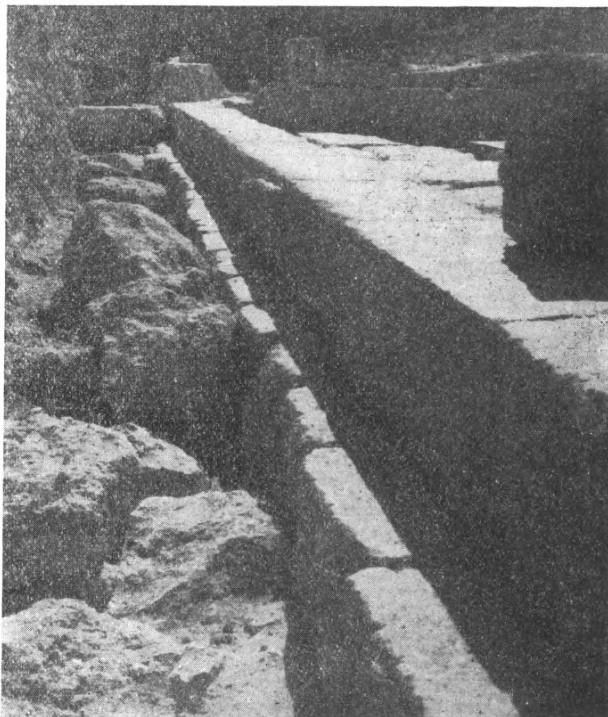
τὴν συμπλήρωσιν τῆς ἐξερευνήσεως τοῦ περὶ χώρου θὰ διασαφηνισθῇ ἴσως.

Τοῦ παρὰ τὸν πύργον τμήματος τοῦ τείχους β-γ δὲν σφύζονται αἱ πωρόπλινθοι, οὐδὲ καὶ διὰ τῶν ἐπὶ τοῦ βράχου ἐντομῶν τῆς κοίτης των εἶναι δυνατὸς ὁ καθορισμὸς τοῦ πλάτους τοῦ τείχους, τὸ ὁποῖον πιθανῶς ἰσοῦτο πρὸς τὸ πλάτος τοῦ λοιποῦ τείχους.

Ἀπὸ Δ. τοῦ πύργου τὸ τμήμα α-β σφύζεται μόνον κατὰ τὸ πρόσωπον, ὕψ. 0.94 μ., ὅπισθεν τοῦ ὁποίου δὲν δύναται νὰ ἐξακριβωθῇ ἡ μορφή τοῦ τείχους, ὥς ἐκ τῆς ἀλλοιώσεως τοῦ ἐδάφους ὑπὸ νεωτέρων κα-

τασκευῶν. Ἀπὸ Α. τὸ τμήμα τοῦτο διασταυροῦται πρὸς μεταγενέστερον τοῖχον, πέραν τοῦ ὁποίου δὲν ἐξετάθη ἡ ἔρευνα.

Πρὸς Α. τοῦ πύργου ἡ ἀνασκαφὴ ἐσταμάτησεν ἀναγκαστικῶς εἰς τὴν ὁδὸν Κισθινίου. Ἡ εἰκὼν, τὴν ὁποίαν παρουσιάζει ἐνταῦθα τὸ τεῖχος εἶναι ἡ ἐξῆς: Τὸ δυτικώτερον μέρος του γ-δ ἐδράζεται ἐπὶ τοῦ φυσικοῦ βραχώδους ἐδάφους, εἰς βάθος 0.90 μ. ἀπὸ τῆς σημερινῆς ἐπιφανείας. Τὸ ἀνατολικώτερον μέρος ἐδράζεται βαθύτερον 1.20-4.10 μ. ἕνεκα τῆς ἀποτόμου

Εἰκ. 2. Πρόσθετον μέρος τοῦ τείχους τοῦ μεγάλου λιμένος.

καθόδου τοῦ φυσικοῦ ἐδάφους, πρὸς οἰκοδόμησιν μάλιστα τοῦ ἀνατολικωτάτου μέρους ἐχρηιάσθη νὰ πληρωθῇ διὰ λίθων καὶ χώματος, μέχρι τῆς ἑδρας τοῦ τείχους, τὸ ἔτι μάλλον βυθιζόμενον ἔδαφος. Ἐνταῦθα τὸ τεῖχος (εἰκ. 1) σφύζεται μέχρις ὕψους τεσσάρων δόμων (συν. 1.86 μ.), ἀνηκόντων εἰς τὴν βάσιν του, κατὰ τὸ πλεῖστον ἀρχικῶς ὁρατὴν, ἰδίως ἀπὸ τῆς χαμηλότερον ἐδραζομένης νοτίου πλευρᾶς. Τὸ πλάτος τῆς βάσεως ταύτης εἶναι 4.10 μ., ἐκ τῶν ὁποίων τὰ 2.80 μ. ἀπὸ Ν. ἀνήκον εἰς τὴν ἀρχικὴν κατασκευὴν, ἐνῶ τὰ 1.30 μ. εἰς προσθήκην (εἰκ. 2). Περὶ τὸ μέρος, ἐνθα ἐλή-

φθῆ ἡ τομὴ Α τοῦ πίνακος Ι, ἐκ τῶν σφωζομένων τριῶν δόμων οἱ δύο ἀνῆκον εἰς τὴν βάσιν, ὁ δὲ ἀνώτερος εἰς τὴν κυρίως ἀνωδομίαν, ἔχουσιν γενικῶς, πρὸ τῆς προσθήκης, πλάτος 2 μέτρων. Τὸ αὐτὸ πλάτος ἐμφανίζει καὶ δυτικώτερον τὸ μέρος γ-δ, εἰς τὸ ὁποῖον σφάζεται εἷς μόνον δόμος. Ἡ μειονεκτοῦσα ποιότης τῆς κατασκευῆς τοῦ μέρους τούτου ἔναντι τοῦ λοιποῦ τείχους, θὰ ἔπρεπε νὰ ἐρμηνευθῇ μᾶλλον ὥς ἐκ τοῦ χαρακτηρικοῦ τοῦ σφωζομένου δόμου, ὁ ὁποῖος φαίνεται ὅτι ἀπετέλει εἶδος ὑποθεμελιώσεως, ὑπὲρ τὴν ὁποίαν ἐσχηματίζετο μόνον κατὰ τὸ ἀνώτερον στενὸν τοῦ μέρους τὸ τεῖχος.

Ἐκ τῶν χρησίμων διὰ τὴν χρονολόγησιν τῆς ἐν λόγῳ ὀχυρώσεως συμπερασμάτων τῆς ἀσκηθείσης στρωματολογικῆς παρατηρήσεως, περὶ τῆς ὁποίας κατωτέρω, σημειοῦνται ἐνταῦθα τὰ ἑξῆς: τὸ περιεχόμενον τῆς ἀνωτέρας ἐπιχώσεως ἦτο ἄνευ ἰδιαιτέρας σημασίας, ἔνεκα τῆς διαταράξεως τῶν στρωμάτων κατὰ τὰς ἐπικειμένας οἰκοδομήσεις. Ὅμοιως καὶ τὸ περιεχόμενον τῆς ἐπιχώσεως ἀμέσως παρὰ τὸ πρόσωπον τῶν κατωτέρων δόμων, οἱ ὁποῖοι ἀρχικῶς ἦσαν ὄρατοί, ἢ δὲ παρ' αὐτοὺς ἐπὶ χῶσις προφανῶς ἐσχηματίσθη μεταγενεστέρως. Διὰ τὸν καθορισμὸν τοῦ χρόνου τῆς οἰκοδημήσεως χρήσιμα στοιχεῖα παρέσχεν ἡ ἔρευνα α'.) ἀμέσως παρὰ τὸ νότιον θεμέλιον τοῦ πύργου, ἔνθα, ἐντὸς τῶν ὁρίων τῆς ἀρχικῆς τάφρου τῆς ὑποθεμελιώσεως δὲν περιείχοντο εὐρήματα νεώτερα τῶν μέσων τοῦ 2ου π. Χ. αἰῶνος καὶ β'.) εἰς τὸ σημεῖον ε τοῦ τείχους, εἰς τὸ ὁποῖον ἐλήφθησαν ὄστρακα ἐκ τῆς ὑπὸ τὸ τεῖχος συμπληρώσεως τοῦ ἐδάφους διὰ λίθων καὶ χωμάτων. Ἐνταῦθα τὰ νεώτερα τῶν εὐρημάτων, σύγχρονα κατὰ πᾶσαν πιθανότητα πρὸς τὴν οἰκοδόμησιν ἢ ἀνακατασκευὴν, χρονολογοῦνται περὶ τὸ τέλος τοῦ 2ου π.Χ. αἰῶνος ἢ καὶ τὰς ἀρχὰς τοῦ ἐπομένου. Λαμβανομένης ὥς ἐκ τούτου ὑπ' ὅψιν καὶ τῆς καλῆς ποιότητος τῆς κατασκευῆς, τῆς διατηρούσης ἀναλλοίωτον τὸν ἐλληνιστικὸν χαρακτήρα, πρέπει νὰ δεχθῶμεν ὅτι αὕτη ἀνάγεται εἰς τὴν οἰκοδομικὴν δραστηριότητα τοῦ δευτέρου ἡμίσεος τοῦ 2ου αἰῶνος, τὴν συναγομένην καὶ ἄλλοθεν, ἢ ὅτι σχετίζεται πρὸς τινὰ τῶν κινδύνων τῶν ἐπαπειλησάντων τὴν πόλιν, ὥς ἐπὶ παραδείγματι ἐπὶ τοῦ πρώτου μιθριδατικοῦ πολέμου, τὸ 88 π.Χ., ὅτε εἶναι γνωστὸν ὅτι οἱ Ῥόδιοι *τά τε τείχη σφῶν καὶ τοὺς λιμένας ἐκρατύναντο* (Αἰπ. Μιθρ. 94).

Σημειωτέον ὅτι, ἐφ' ὅσον, ὥς γίνεται δεκτόν, τὸ *χῶμα* τοῦ μεγάλου *λιμένος*, τὸ ὁποῖον κατέλαβεν ὁ Δημήτριος, κατὰ τὴν πολιορκίαν του (Διοδ. XX, 86,1) ἦτο ἢ ἀπὸ Α. ὀρίζουσα αὐτὸν στενὴ φυσικὴ καὶ ἴσως καὶ ἀπὸ τῆς ἐποχῆς ἐκείνης καὶ τεχνητὴ πρόσχωσις, μήκους 250 μ. περίπου, ἢ θέσις τῆς ἐφετινῆς ἀνασκαφῆς ἔκειτο ἀσφαλῶς παρὰ τὸ ἐπίκεντρον τοῦ ἀγῶνος τῆς πρώτης περιόδου τῆς πολιορκίας ἐκείνης. Ἐκ τῆς περιγραφῆς τοῦ ἀγῶνος συνάγεται ὅτι ἡ ὀχύρωσις ἐνταῦθα ἦτο σύνθετος, ἴσως ἔνεκα τοῦ

ἐπικαίρου τῆς θέσεως μεταξὺ δύο λιμένων. Συγκεκριμένως ἀναφέρεται ἡ ὕπαρξις *διατειγίσματος*, περιλαμβάνοντος δύο *πύργους* καὶ *μεσοπύργιον*, διαφόρου ἀσφαλῶς πρὸς τὸν κοινὸν περιβόλον (αὐτ. XX, 87,1), τὸ ὁποῖον δὲν διασαφηνίζεται ἐὰν συνέπιπτεν, ἐπὶ μέρους τοῦλάχιστον, πρὸς τὸ διὰ τοῦ *χώματος* *τείχος*. Τὸ τελευταῖον τοῦτο ἀναφέρεται ὡς *ἀσθενὲς ὑπάρχον* καὶ *ταπεινὸν ἐκείνοις τοῖς καιροῖς* (αὐτ. XX, 86,2). Ἡ ἐκ τοῦ χωρίου συναγομένη μεταγενεστέρα ἐνίσχυσις τῆς θέσεως ἔσχε, κατὰ πᾶσαν πιθανότητα, εὐρύτερον χαρακτῆρα καὶ συνετελέσθη κατ' ἐποχάς, εἰς μίαν δὲ τῶν συμπληρώσεων τούτων κατεσκευάσθη ἢ ἀνακατεσκευάσθη καὶ τὸ ἤδη ἀποκαλυφθὲν τμήμα.

Διὰ τὴν ἱστορίαν τῆς ὀχυρώσεως ἐνδιαφέρει ἡ κατωτέρω ἀναφερομένη ἀνέυρσις τάφου, χρονολογουμένου ἐκ νομίσματος εἰς τὰς τελευταίας δεκαετηρίδας τοῦ 3ου μ. Χ. αἰῶνος, ἐπὶ τῶν ἐρειπίων τοῦ ἐρευνηθέντος τείχους.

Ἐκ τῶν ἀνασκαφέντων παλαιότερον τμημάτων τοῦ τείχους τῆς Ῥόδου στενὴν συγγένειαν ἐμφανίζει πρὸς τὸ ἐφέτος ἀποκαλυφθὲν τὸ παρὰ τὸ «Ἐθνικὸν Θεάτρον»¹, τὸ ὁποῖον ἔκειτο μεταξὺ τοῦ *μικροῦ λιμένος*, τοῦ Μανδρακίου, καὶ ἐτέρου λιμένος σχηματιζομένου ἀσφαλῶς κατὰ τὴν ἀρχαιότητα εἰς τὴν πρὸ τοῦ «Ξενοδοχείου τῶν Ῥόδων» κόλπῳσιν². Ἡ κατὰ πλάτος τομὴ τοῦ τμήματος τούτου εἶναι ὁμοία πρὸς τὴν τομὴν τοῦ ἐφέτους ἀνασκαφέντος. Παραδόξως ὅμως τὸ ἐξωτερικὸν μέρος τοῦ θεμελίου τοῦ τμήματος τοῦ «Ἐθνικοῦ Θεάτρου» χωρίζεται μὲν ἐπίσης τοῦ λοιποῦ θεμελίου, ἀλλὰ δι' ἀπλῆς μόνον ἔγκοπῃς τῶν πλίνθων.

¹ INGLIERI, ἔ.ἀ. σ. 13, ἀριθμ. 2a. Memorie II, πίν. XXX, εἰκ. 2.

² Περὶ τῶν λιμένων τῆς ἀρχαίας Ῥόδου βλ. LEHMANN - HARTLEBEN, Die antiken Hafenanlagen des Mittelmeeres, σ. 128 ἐξ. A. GABRIEL, La Cité de Rhodes I, σ. 105. RE², Suppl. V, Rhodos, 764 (HILLER VON GAERTRINGEN). INGLIERI, ἔ.ἀ. σ. 13, ἀριθμ. 1. L. LAURENZI, Memorie, II σ. 35. Ἀβάσιμος φαίνεται διὰ πάντα γνωρίζοντα ἐξ ἰδίας ἀντιλήψεως τὸ δυσεπίλυτον σύγχρονον λιμενικὸν πρόβλημα τῆς Ῥόδου ὁ συνήθως γενόμενος δεκτὸς περιορισμὸς τῶν λιμένων εἰς τοὺς δύο μόνον κυρίους, τὸν *μικρὸν* καὶ τὸν *μέγαν* καὶ κατὰ τὴν ἀρχαιότητα, ὅτε βεβαίως αἱ σχετικαὶ ἀνάγκαι ἦσαν πολὺ μεγαλύτεραι. Ἀναμφιβόλως τότε ἐχρησίμευον, ἐσχηματισμένοι εἰς λιμένας βοηθητικούς, καὶ αἱ λοιπαὶ κολπώσεις τῆς παραλίας τῆς πόλεως, ἥτοι ὁ ἄριστος κόλπος τῆς Ἀκανδιαῖς, ἡ ῥηθεῖσα κόλπωσις πρὸ τοῦ «Ξενοδοχείου τῶν Ῥόδων», παρὰ τὴν ὁποίαν διακρίνεται εἰς τὸν βυθὸν πιθανὴ βάσις προβλήτος, ὡς ἐπίσης καὶ ἡ ἐπὶ τῆς βορειοδυτικῆς παραλίας κόλπωσις, παρὰ τὴν ὁποίαν ὁ C. T. NEWTON, Travels and Discoveries in the Levant I, σ. 174 ἐξ. ἀπεκάλυψε λείψανα λιμενικῆς ὀχυρωματικῆς κατασκευῆς. Ἡ περὶ πλείονων λιμένων μαρτυρία τοῦ ΑΡΙΣΤΕΙΔΟΥ (XLIII, 797 ἐξ.), παρὰ τὴν ῥητορικὴν διατύπωσίν της, ἀνταποκρίνεται ἀσφαλῶς πρὸς τὴν πραγματικότητα. Ἐκ τῶν κυρίων λιμένων ὁ *μικρὸς*, ἀσφαλιζόμενος διὰ κλείθρων (ΔΙΟΔ. XX, 82, 4. ΑΠΠ. Μιθρ. 96), παρὰ τὸν ὁποῖον ἔχουν ἀποκαλυφθῇ ἤδη καὶ τὰ νεώρια, ἦτο προφανῶς εἰδικὸς πολεμικὸς λιμὴν.

Διὰ τὴν ἱστορίαν τῆς ἐξελίξεως τῆς πόλεως ἐνδιαφέρει ὅτι αἱ ὑπερ-
κείμεναι τῶν ἀρχαίων λειψάνων μεσαιωνικαὶ κατασκευαὶ εἰς τὴν ἐφέτος ἀνα-
σκαφεῖσαν θέσιν, δὲν διεδέχοντο κανονικῶς τὰ λείψανα ταῦτα, ὥς παρετη-
ρήθη ἀλλαχοῦ ἐντὸς τῆς μεσαιωνικῆς πόλεως. Τοῦτο ὀφείλετο ἀσφαλῶς εἰς
τὴν κατάληψιν τῆς θέσεως ὑπὸ τοῦ ἀνατολικωτάτου μέρους τῆς magna et
communis platea¹ μέχρι τῆς τελευταίας ἱπποτικῆς ἐποχῆς, ὅτε ἐκτίσθησαν
αἱ ὑπερκείμεναι οἰκοδομαί.

Β'. ΣΠΟΡΑΔΙΚΑΙ ΕΡΕΥΝΑΙ ΕΚΤΟΣ ΤΗΣ ΜΕΣΑΙΩΝΙΚΗΣ ΠΟΛΕΩΣ

Αἱ ἔρευναι αὗται ἐξετελέσθησαν εἰς μέλλοντα νὰ οἰκοδομηθῶν οἰκό-
πεδα, ἀπεκαλύφθησαν δὲ κατ' αὐτὰς τὰ κάτωθι οἰκοδομικὰ λείψανα.

α'. *Τμῆμα ὑπογείου ἀγωγοῦ εἰς τὴν νότιον περιοχὴν τῆς πό-
λεως* (εἰκ. 3)² παρὰ τὴν νοτιοανατολικὴν γωνίαν τοῦ οἰκοπέδου Χ. Παπαγεωργίου, εἰς τὴν διασταύρωσιν τῶν ὁδῶν Γαριβάλδη καὶ Κ. Πα-
λαιολόγου. Ὁ ἀγωγὸς οὗτος ἀπεκαλύφθη εἰς μῆκος 7.10 μ. συνεχίζεται δὲ
κατ' ἀμφοτέρω τὰ ἄκρα ὑπὸ τὴν ἐπίχωσιν. Ἐδράζεται ἐπὶ φυσικοῦ ἀργι-
λώδους ἐδάφους, ἀποτελοῦντος καὶ τὸ δάπεδόν του, εἰς βάθος 4.80 μ. ὑπὸ
τὴν σημερινὴν ἐπιφάνειαν.

Εἰς ἐποχὴν προφανῶς πολὺ μεταγενεστέραν τῆς κατασκευῆς τοῦ ἀγω-
γοῦ, τοῦ ὁποίου ὁ τύπος εἶναι ὁ παλαιότερος ἐκ τῶν γνωστῶν τῆς πόλεως,
κατεσκευάσθη ὁ ὑπερκείμενος τοίχος, ὁ φαινόμενος εἰς τὴν κάτοψιν τῆς εἰκ. 3.

Ὁ ἐν λόγῳ ἀγωγός, κατευθυνόμενος πρὸς Α - ΝΑ 120°, ἀποκλίνει σο-
βαρῶς τῆς πρὸς τὰ κύρια περίπου σημεῖα τοῦ ὀρίζοντος διευθύνσεως τῶν
ὁδῶν τῆς ἀρχαίας πόλεως, τὴν ὁποίαν κανονικῶς ἠκολούθει καὶ τὸ ἀπο-
χευτικὸν σύστημα. Μὴ ἐπεκταθείσης περαιτέρω τῆς ἐρεῦνης δὲν εἶναι δυ-
νατὸν νὰ διασαφηνισθῇ πρὸς τὸ παρὸν ἕαν, παρὰ τὴν σημειουμένην ἀπό-
κλισιν, ὁ ἀγωγὸς οὗτος ὑπήγετο εἰς τὸ σύστημα τοῦτο, ἀποτελῶν ἔκτακτον
παροχέτευσιν, ἢ ἕαν ἀνῆκεν εἰς τὸ ἀνεξαρτήτως τῶν ὁδῶν ἀναπτυσσόμενον
ὕδραυλικὸν δίκτυον. Σημειωτέον ὅτι οὐδ' αὕτη ἡ ἀκριβὴς σχέσις τῆς θέ-
σεως ταύτης πρὸς τὴν πόλιν εἶναι σαφής, ὥστε νὰ γνωρίζωμεν ἕαν τὸ ἀπο-
καλυφθὲν τμῆμα τοῦ ἀγωγοῦ ἔκειτο ἐντὸς ἢ ἐκτὸς τοῦ ὁπωσδήποτε πλησίον
διερχομένου περιβόλου.

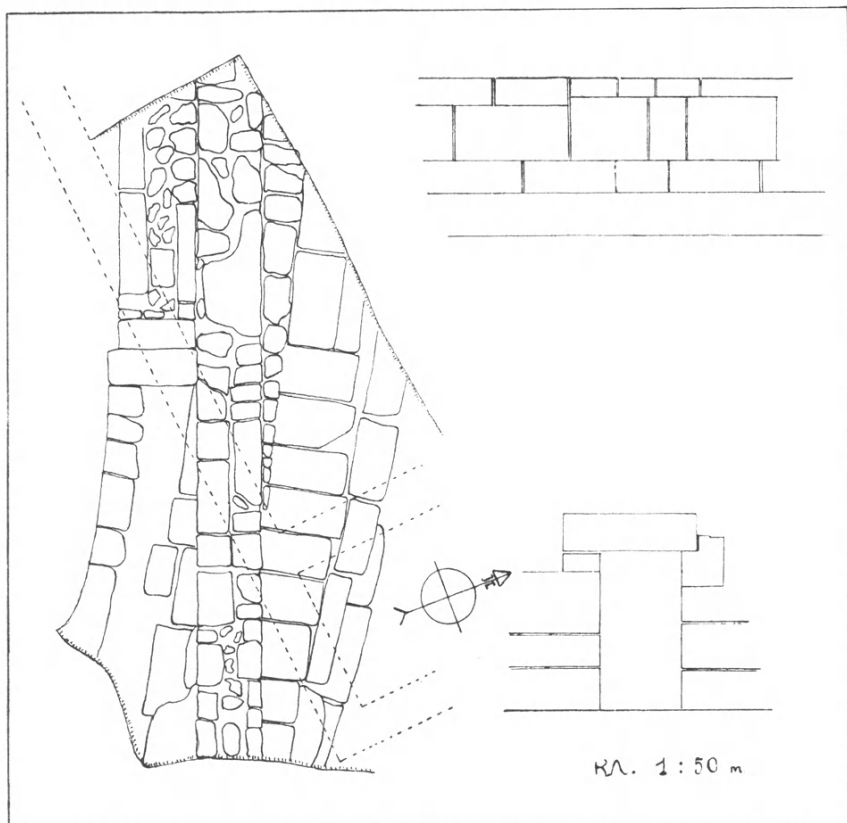
Εἰς τὴν νότιον περιοχὴν τῆς πόλεως σημειοῦται πρὸς τούτοις ἡ ἐξε-
ρεῦνησις λειψάνων ἐλληνιστικοῦ κτίσματος εἰς τὸ οἰκόπεδον τῆς οἰκίας Χρ.
Παπουτσί, ἐπὶ τῆς ὁδοῦ Στεφ. Καζούλη 11, ὥς ἐπίσης καὶ ἡ ἀποκάλυψις
ὁμοίων οἰκοδομικῶν λειψάνων ἐπὶ τοῦ οἰκοπέδου τῆς παρακειμένης οἰκίας

¹ Πρβ. GABRIEL, ἔ.δ. σ. 12.

² Τὸ σχέδιον τῆς εἰκόνης 4 ἐξετέλεσεν ὁ κ. Π. Λαζαρίδης.

Χατζηγαβριήλ. Ἀμφότερα τὰ ἀρχαῖα οἰκοδομήματα, εἰς τὰ ὅποια ἀνῆκον τὰ λείψανα, ἦσαν ἡρμοσμένα πρὸς τὸν προσανατολισμὸν τοῦ θυμοτομικοῦ συστήματος τῆς ἀρχαίας πόλεως.

β'. **Οἰκοδομικὰ λείψανα εἰς τὴν βόρειον περιοχὴν τῆς πόλεως.** Τὰ ἀποκαλυπτόμενα εἰς τὴν περιοχὴν ταύτην λείψανα εἶναι πολύτιμα, σὺν τοῖς

Εἰκ 3. Κάτοψις καὶ τομαὶ ὑπογείου ἀγωγοῦ.

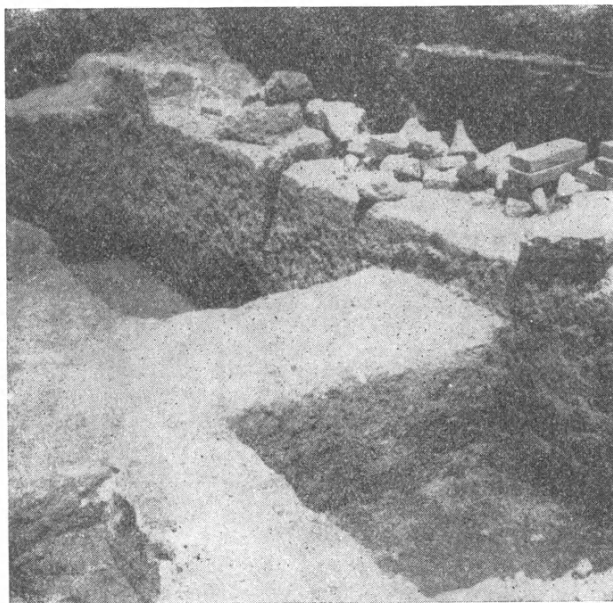
ἄλλοις, διότι, παλαιότερον ἰδίως ἐθεωρήθη αὕτη ὡς κειμένη ἐκτὸς τῶν ὁρίων τῆς ἀρχαίας πόλεως¹, εἰς τὴν αὐτὴν δὲ πλάνην δύναται νὰ ὀδηγήσῃ καὶ σήμερον ἡ σημείωσις ἐπὶ τοῦ Ἀρχαιολογικοῦ Χάρτου τοῦ 1936² παρὰ τὰ

¹ Πλὴν τῶν παλαιότερων πρβ. IG XII, 1. πίν. II (HILLER VON GAERTRINGEN). Ἐπίσης E. SCHRAMM, πίν. 24, σ. 78, J. KROMAYER-WEITH, Heerwesen und Kriegführung der Griechen und Römer.

² INGLIERI, ἑ.ἀ. μεταξὺ ὑπ' ἀριθμ. 22 σ. 18, παρὰ τὰς σημερινὰς ὁδοὺς Β. Ἡπείρου καὶ Παπαλουκά.

ὄρια τῆς μέσης καὶ βορείου περιοχῆς, τμημάτων ἀναλημματικῶν τειχῶν προφανῶς, ὡς ἀνηκόντων εἰς τὸν ἐξωτερικὸν περίβολον τῆς πόλεως.

Κατὰ τὴν παροῦσαν περίοδον εἰς ἔρευναν γενομένην ἐντὸς τοῦ οἰκοπέδου τῆς οἰκίας Κ. Βογιατζῆ, ἐπὶ τῆς ὁδοῦ Ἀμερικῆς 10, ἀπεκαλύφθη, παρὰ τὴν βόρειον πλευρὰν τοῦ οἰκοπέδου, μέρος τῆς νοτίου πλευρᾶς ἀρχαίου οἰκοδομήματος, ἑλληνιστικῆς οἰκίας πιθανῶς, ἐὰν κρίνωμεν ἐκ τῶν κεραμικῶν εὗρημάτων. Οἱ τοῖχοι ἐδράζονται ἐπὶ φυσικοῦ ἐδάφους εἰς

Εἰκ. 4. Ἑσχαροειδὲς θεμέλιον παρὰ τὸν μικρὸν λιμένα.

βάθος 3 μ. ὑπὸ τὴν σημερινὴν ἐπιφάνειαν καὶ ἀκολουθοῦν ἀκριβῶς τὸν προσανατολισμὸν τοῦ ἀρχαίου ὁδικοῦ δικτύου.

Λείψανα ἀρχαίου κτίσματος, λίαν ἀποσπασματικά, ἐμφανίζοντα ἐπίσης τὴν χαρακτηριστικὴν διὰ τὴν πόλιν τῆς Ῥόδου αὐστηρὰν ὁμογὴν πρὸς τὸν ἐνιαῖον προσανατολισμὸν τοῦ ὁδικοῦ δικτύου τῆς πόλεως, ἀπεκαλύφθησαν εἰς τὴν περιοχὴν ταύτην καὶ ἐντὸς τοῦ οἰκοπέδου Ἰ. Γεωργιάδου, ἐπὶ τῆς ὁδοῦ Βασιλίσσης Σοφίας 12.

Σημειοῦται ὡσαύτως ἡ ἀποκάλυψις λειψάνων ὑστεροελληνιστικῶν καὶ μεταγενεστέρων κατασκευῶν εἰς τὴν ἀνατολικὴν πλευρὰν τοῦ οἰκοπέδου τῆς οἰκοδομῆς Σ. Σταυρίδου, ἐπὶ τῆς διασταυρώσεως τῶν ὁδῶν Ἀβέρωφ καὶ Γαλλίας, ὅπισθεν τῆς ἀγορᾶς τοῦ Μανδρακίου. Καίτοι τὰ ἐν λόγῳ λείψανα

εὐρίσκονται σήμερον εἰς σημαντικὴν ἀπόστασιν ἀπὸ τῆς παραλίας, εἶναι λίαν πιθανόν, ὥς ἐκ τῆς πραγματοποιηθείσης σοβαρᾶς προσχώσεως ἀπὸ τῆς ἀρχαιότητος, τῆς διαπιστουμένης καὶ ἐκ τῆς σημερινῆς θέσεως τοῦ ἀποκαλυφθέντος τμήματος τοῦ νεωρίου, ὅτι ταῦτα ἀνῆκον εἰς κτίσματα τοῦ λιμένος.

Εἰς τὴν εἰκόνα 4 παρέχεται χαρακτηριστικὸν δεῖγμα ἐσχαροειδοῦς θεμελίου, ἀποκαλυφθέντος ἐντὸς τοῦ οἰκοπέδου Σταυρίδου, ἐκ τῶν συνήθως ἐμφανιζομένων εἰς χώρους ὑπογείως κατακλυζομένους ὑπὸ ὑδάτων, ὡς ὁ ἐν λόγῳ παραλιμένος.

γ'. **Πεδία ἐρεύνης τοῦ 1952.** Κατὰ τοὺς πρώτους ἰδίως μῆνας τοῦ 1953, διὰ μικρῶν συνεργειῶν τῆς Γενικῆς Διοικήσεως, συνεπληρώθησαν αἱ ἐργασίαι εἰς τοὺς τομεῖς τοὺς ἀνασκαφέντας κατὰ τὸ τελευταῖον δίμηνον τοῦ 1952, ἐκτὸς τῆς μεσαιωνικῆς πόλεως. Τινὰ τῶν ἀποτελεσμάτων τῆς συμπληρωματικῆς ταύτης ἐρεύνης περιελήφθησαν εἰς τὴν ἐν τῷ μεταξὺ συνταχθεῖσαν ἔκθεσιν τοῦ 1952. Πέραν ταύτης σημειοῦται ἐνταῦθα ὅτι εἰς τὴν περιοχὴν τῆς ἀκροπόλεως συνεπληρώθη ἡ ἀποκάλυψις τοῦ πρὸς τὴν πόλιν ἀνατολικοῦ θεμελίου τῆς μεγάλης οἰκοδομῆς, τῆς ἐρευνηθείσης παρὰ τὸ ἱερὸν τῆς Ἀθηνᾶς Πολιάδος καὶ τοῦ Διὸς Πολιέως¹. Κατόπιν τούτου τὸ θεμέλιον ἐμφανίζει μῆκος 92.30 μέτρων. Ἐπὶ τοῦ αὐτοῦ πλευροῦ τῆς οἰκοδομῆς ἀνεσκάφη πλήρως ὁ χῶρος παρὰ τὴν ἐπιβλητικὴν κλίμακα, τῆς ὁποίας τὰ λείψανα περιεγράφησαν εἰς τὴν προηγουμένην ἔκθεσιν. Ἡ ὅλη βᾶσις τῆς κλίμακος, μετὰ τοῦ θεμελίου καὶ τῆς συμπληρώσεώς του ὀπισθεν διὰ στρώσεως λίθων ἐντὸς τοῦ ἀποκεκομμένου βράχου, εἶναι 9.72 × 4.20 μέτρα. Ἐκ τῆς περαιτέρω συμπληρώσεως τῆς ἐρεύνης καὶ μελέτης τοῦ ἱεροῦ καὶ τοῦ ἐν λόγῳ κτίσματος εἰδικῶς θέλει διασαφηνισθῇ ἀσφαλῶς ὁ λόγος διὰ τὸν ὁποῖον ἡ κλίμαξ δὲν ἔχει κατασκευασθῇ εἰς τὸ μέσον τοῦ πλευροῦ, ἀλλὰ 2.95 μ. βορείως τοῦ κέντρου.

Εἰς τὸ νότιον πλευρὸν τοῦ οἰκοδομήματος ἀπεκαλύφθη τὸ ἀνατολικὸν θεμέλιόν του, σφωζόμενον μέχρις ὕψους τριῶν δόμων (1.35 μ.), εἰς μῆκος 29.25 μ.

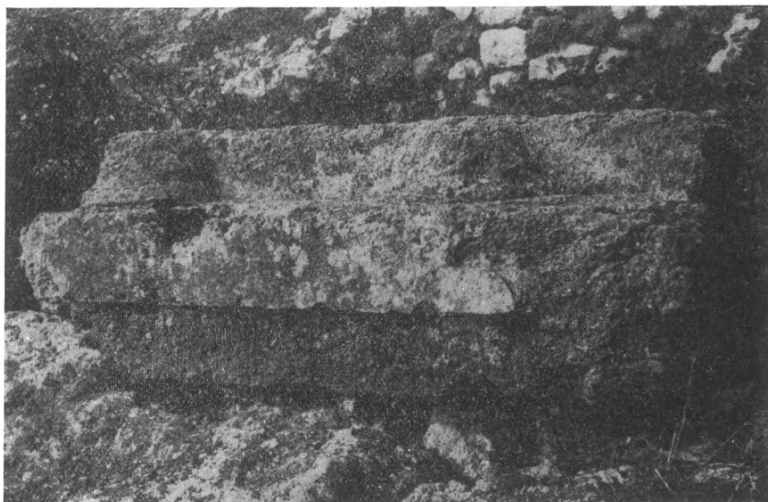
Ἀνευρέθησαν πρὸς τούτοις νέα τεμάχια πλίνθων μεθ' ὑποτομῶν ἐκ λαοτίου λίθου, προσερχόμενα ἐκ τῆς κλίμακος ἢ τῆς κρηπίδος τοῦ οἰκοδομήματος, ὡς ἐπίσης καὶ παροπλίνθων μετὰ ἡμικιονίων, ὁμοία τῶν ὁποίων (εἰκ. 5), ἐξαχθεῖσα ἀσφαλῶς παλαιότερον ἐκ τῆς ἐπιχώσεως, εὐρέθη κειμένη ἐπὶ τῆς ἐπιφανείας τοῦ ἀγροῦ.

Εἰς τὴν μέσην περιοχὴν τῆς ἀκροπόλεως συνεπληρώθη ἡ ἐξερεύνησις τῆς ἀνατολικῆς πλευρᾶς τοῦ ἀγροῦ, ἐντὸς τοῦ ὁποίου τὸ ἀνασκαφὲν θεμέ-

¹ ΠΑΕ, 1952 σ. 553 ἐξ.

λιον τῆς στοᾶς γυμναστικοῦ κτίσματος πιθανῶς¹. Οἱ μεταγενέστεροι τοῖχοι, οἱ σημειούμενοι παρὰ τὴν πλευρὰν ταύτην εἰς τὴν προηγουμένην ἔκθεσιν, δὲν ἐσχετίζοντο, ὥς ἠλπίζετο, πρὸς τὸ ἀνατολικὸν θεμέλιον τῆς οἰκοδομῆς, τὸ ὁποῖον πρέπει νὰ ἀναζητηθῇ ἐντὸς τοῦ παρακειμένου ἀγροῦ.

Εἰς τὸ κτίσμα τέλος, τὸ ἐρευνηθὲν ἐντὸς τοῦ περιβόλου τοῦ παλαιοῦ Βενετοκλείου Γυμνασίου², εἰς τὴν νότιον περιοχὴν τῆς πόλεως, ἀνεσκάφη ἡ νότιος πλευρά, μετ' ἀποτελεσμάτων, τὰ ὁποῖα μόνον μετὰ τὴν συμπλήρωσιν τῆς ἐρεῦνης εἶναι χρήσιμον νὰ ἐκτεθοῦν.

Εἰκ. 5. Πωρόπλινθος μετὰ βάσεων ἡμικιόνων ἐξ οἰκοδομῆς παρὰ τὸ ἱερόν τῆς Ἀθηνᾶς Πολιάδος καὶ τοῦ Διὸς Πολιέως.

Γ'. ΣΤΟΙΧΕΙΑ ΕΠΙΧΩΣΕΩΝ (ὑπὸ Γ. Σ. Δοντᾶ)

1. **Β.Α. ἄκρον μεσαιωνικῆς πόλεως.** Κατὰ τὴν ἀνασκαφὴν περὶ τὴν βυζαντινὴν ἐκκλησίαν ἡ ἐπίχωσις ἀπέδωκε μέχρις 1 μ. ὑπὸ τὴν σημερινὴν ἐπιφάνειαν πλῆθος ὀστράκων συγχρόνων, τουρκοκρατίας καὶ ἱπποτοκρατίας. Ὑπὸ τὸ στρώμα τοῦτο ἡ ἐπίχωσις περιελάμβανε μεγάλην ἀφθονίαν ὀστράκων, εἰς ὥρισμένα σημεῖα σχηματιζόντων αὐτοτελὲς στρώμα, καταλαμβάνον τὸ πλεῖστον τῆς ἐπιχώσεως. Τὸ μέγα πλῆθος τῶν ὀστράκων τούτων ἀνῆκεν εἰς τὴν ἑλληνιστικὴν ἐποχὴν, ὑπῆρχον ὅμως καὶ ἀρκετὰ ῥωμαιοκρατίας,

¹ Αὐτ. σ. 566 ἐξ.

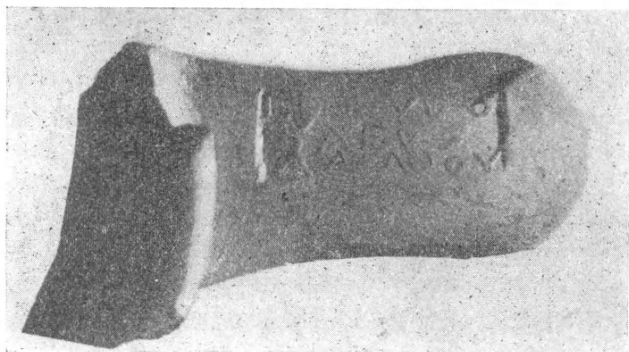
² Αὐτ. σ. 575 ἐξ.

ὥς καὶ τινα ὑστεροκλασσικά, ἀνάμεικτα μετὰ τῶν προηγουμένων. Σημειοῦμεν ἰδιαίτερος τὴν εἰς τὸ ἐνιαῖον τοῦτο στρώμα ἀνεύρεσιν λύχνων, ἀνηκόντων εἰς τοὺς ἑξῆς κατὰ BRONFEE, Terracotta Lamps, Corinth, 2, τύπους: VI (4ου αἰ. π.Χ.), VII (πρωίμων ἐλληνιστικῶν χρόνων), IX (3ου αἰ. π.Χ.), XIII (τέλους 3ου αἰ. α'. ἡμ. 2ου αἰ. π.Χ.), XVIII (β'. ἡμ. 2ου αἰ. π.Χ. α'. ἡμ. 1ου αἰ. π.Χ.), XIX (μέσων 1ου αἰ. π.Χ.), XXI (1ου αἰ. μ.Χ.), XXXI (5ου αἰ. μ.Χ.) κλπ. Ὅπως καὶ εἰς τὰς λοιπὰς ἐπιχώσεις τῆς πόλεως αἱ λαβαὶ καὶ τὰ ὄστρακα ἀμφορέων ἀπήρτιζον τὴν πολυπληθεστέραν καὶ χαρακτηριστικωτέραν κατηγορίαν κεραμικῶν εὐρημάτων.

Τμήμα ὀχυρώσεως παρὰ τὸν μέγαν λιμένα. Ἐνταῦθα ἡ ἐπίχωσις ἀπὸ τῆς σημερινῆς ἐπιφανείας τοῦ ἐδάφους μέχρι τῶν ἀρχαίων λειψάνων περιελάμβανεν ὄστρακα ἀνάμεικτα, ὥς ἐκ τῆς διαταραχῆς τῶν στρωμάτων, λόγῳ τῶν νεωτέρων οἰκοδομήσεων. Μεταξὺ τούτων πλεῖστα ἦσαν τὰ ὄστρακα τῆς ἐποχῆς τῆς ἱπποτοκρατίας καὶ τῆς τουρκοκρατίας. Ἡ αὕτῃ στρωματολογικῇ κατάστασις ὑφίστατο καὶ εἰς τὰ σημεῖα ἐκεῖνα, εἰς τὰ ὅποια αἱ νεώτεραι κατασκευαὶ (βόθροι, δεξαμεναί, φρέατα) κατήρχοντο μέχρι τοῦ φυσικοῦ ἐδάφους ἢ καὶ βαθύτερον αὐτοῦ. Εἰς τὰ στρώματα τὰ ἀντιστοιχοῦντα πρὸς τὰ λείψανα τῆς ὀχυρώσεως ἐγένοντο αἱ ἑξῆς χρήσιμοι παρατηρήσεις: Ἀπὸ τοῦ σφζομένου ὕψους τοῦ τείχους μέχρι τοῦ κατωτάτου δόμου αὐτοῦ παρατηρήθησαν ἀντικείμενα τῆς ὑστάτης ἐλληνιστικῆς καὶ τῆς πρωίμου ῥωμαϊκῆς ἐποχῆς. Εἰς τὸ στρώμα τοῦτο σημειοῦμεν ἰδιαίτερος τὴν ὑπαρξιν ἀφθόνων ὀστράκων κεραμικῆς terra sigillata (σφραγιῖδες *Καλλι/κλῆς*, *Ἐπιγό/ρον*, *Κέρ/δος*, λατινικῇ VILL (VILLIUS), πέλμα καὶ πέλματα ποδῶν κλπ.), ἐκ τῶν ὁποίων ἐλάχιστα μόνον φέρουν ἀνάγλυφον διακόσμησιν, ἐνῶ τὰ πλεῖστα εἶναι ἐντελῶς ἀδιακόσμητα. Μετ' αὐτῶν εὐρέθησαν καὶ τμήματα πινακίων καὶ ἄλλων ἀγγείων terra sigillata, ἐξ ἀνοικτοχρώμου πηλοῦ ὅμως καὶ μὲ θαμβὸν ἐρυθρὸν γάνωμα, ὅπως τὰ ἐν ΤΕΧΝΑΥ, Ath. Mitt. 1929, σελ. 48—49, λύχνοι τῶν τύπων XXI καὶ XXII, καὶ τυπικαὶ λαβαὶ ὑστεροροδιακῶν ἀμφορέων, ὥς οἱ ἐν Hesperia 1953, πίν. 42 III καὶ BCH 1952, σελ. 530, εἰκ. 4 κλπ.

Εἰς τὰ κατώτατα μέρη τοῦ στρώματος τούτου ἡ μετάβασις πρὸς τὸ βαθύτερον κείμενον παλαιότερον στρώμα συνετελεῖτο διὰ τῆς ἀραιᾶς ἐμφανίσεως καὶ τινων ὀστράκων μεγαρικῶν σκύφων, παλαιότερων λύχνων καὶ ὀλίγων καστανοβαφῶν ὀστράκων ἢ ἀγγείων, τοῦ τύπου Priene, σελ. 422, εἰκ. 539, ἀρ. 75—77 κλπ. Ὑπὸ τὸ στρώμα τοῦτο, ἀπὸ τοῦ κατωτέρου δόμου τοῦ τείχους μέχρι τοῦ φυσικοῦ ἐδάφους, τὰ ὄστρακα ἦσαν παλαιότερα. Ἐνταῦθα σημειοῦνται αἱ ἑξῆς εἰδικώτεραι περιπτώσεις: α) Νοτίως τοῦ περιφεροῦς πύργου, εἰς ἀπομεμονωμένην κοιλότητα τοῦ βραχώδους ἐδάφους ἀνευρέθησαν μετὰξὺ ἄλλων ἀγγείων ὅμοιον πρὸς τὸ ἐν Hesperia, 1934, σελ.

370—1, εἰκ. 55 D5 (μέσων 2ου αἰ. π.Χ.) καὶ λύχνος τοῦ τύπου IX (κυρίως 3ου αἰ. π.Χ.). β) Παρὰ τὴν Ν. πλευρὰν τοῦ τείχους, μεταξὺ τῶν σημείων γ καὶ κ, τὰ ὀστρακα ἦσαν καὶ πάλιν κατὰ τὸ πλεῖστον τοῦ 3ου καὶ τοῦ 2ου αἰ. π.Χ., ὡς λ.χ. πλῆθος ὀστράκων «μεγαρικῶν σκύφων», ὀστρακα ἀγγείων, ὡς τὸ αὐτόθι D14, ὀστρακα σκύφων, ὡς οἱ αὐτόθι D 17, 18, E 52, 53, ὀστρακα ἀώτων κυπέλλων, ὡς τὰ αὐτόθι D 9 καὶ Priene, εἰκ. 539, ἀρ. 75—77, ὀστρακα πινακίων, ὡς τὰ Hesperia 1934, E 1 κέ. (τὰ πλεῖστα μὲ ὑποκεχαραγμένον τὸ χεῖλος), λύχνοι τῶν τύπων VII, IX, XII, ἄλλοι λύχνοι μὲ κάθετον κεντρικὸν σωλήνα (3ου—2ου αἰ. π.Χ. βλ. αὐτόθι C 58, E 87, Priene, σελ. 449 κέ. ἀρ. 165—170, εἰκ. 555—6 καὶ BCH, 1908,

Εἰκ. 6. Ἐνσφράγιστος λαβὴ ῥοδιακοῦ ἀμφορέως.

σελ. 141, εἰκ. 3 ἐκ Δήλου), πλῆθος ὀστράκων καὶ λαβῶν ῥοδιακῶν ἀμφορέων τοῦ 3ου καὶ 2ου αἰ. π.Χ., τῶν πλείστων ἐνσφραγίστων (ἐπὶ μιᾷ ὁ νέος ἐπώνυμος Μόδιος κλπ.). γ) Ἰδιαίτερον ἐνδιαφέρον ἐνεφάνισεν ἡ ἔρευνα εἰς τὸ σημεῖον ε τοῦ ὡς ἄνω τμήματος καὶ εἰς τὰ βαθύτερα μέρη, ὅπου κοιλότης τοῦ φυσικοῦ ἐδάφους εἶχε πληρωθῇ πρὸ τῆς οἰκοδομήσεως διὰ λίθων καὶ χωμάτων. Τὰ μεταξὺ τῆς γομώσεως ταύτης ἀνευρεθέντα ἀντικείμενα ἦσαν καὶ πάλιν ὀστρακα ἀγγείων καὶ λύχνοι τοῦ 3ου καὶ τοῦ 2ου αἰ. π.Χ., τύπων ὁμοίων πρὸς τοὺς ἀνωτέρω. δ) Σημαντικῆς ἀξίας ἦσαν τὰ ὀστρακα, τὰ ὁποῖα εἰς τὸ αὐτὸ μέρος ἐξήχθησαν ὑπὸ τὴν βάσιν τοῦ κατωτέρου δόμου τοῦ τείχους, ὡς ἀποτελοῦντα terminus post quem διὰ τὸ τεῖχος. Ταῦτα εἶναι: Δύο τμήματα κυπέλλων, ὁμοίων πρὸς τὰ ἐν Hesperia 1934, D 5 (ἔξω θαμβὸν καστανομέλαν γάνωμα, ἐσωτερικῶς ὁμοιον γάνωμα περὶ τὸ χεῖλος, κατωτέρω ἀγάνωτα), τμήμα ἀνοικτοῦ ἀγγείου, ὅπως περὶ τοῦ αὐτόθι D 17, 18, E 52, 53, φέρον ἐσωτερικῶς γάνωμα καστανέρου-θρον, ἐξωτερικῶς δὲ ὁμοιον γάνωμα ἐπὶ τοῦ ἄνω μέρους, τοῦ λοιποῦ μέ-

ρους καταλειπομένου ἀγανώτου καὶ φέροντος κεχαραγμένον τὸ ὄνομα ΒΑΚΧΙ[ου], τμήματα πάλιν πινακίων ὡς τὰ αὐτόθι, Ε1 κέ. κλπ. Ἡ κατηγορία Ε χρονολογεῖται ὑπὸ τοῦ Thompson εἰς τὰ τέλη τοῦ 2ου αἰ. π. Χ. καὶ τὰς ἀρχὰς τοῦ 1ου.

Ὁ ἐπὶ τῶν ἑρειπίων τοῦ τείχους εἰς τὸ σημεῖον δ ἀποκαλυφθεὶς τάφος περιεῖχε μετὰ τοῦ σκελετοῦ ὑάλινον ἀγγεῖον καὶ χαλκοῦν νόμισμα, τὸ ὁποῖον ἐκαθαρίσθη εἰς τὸ Ἑθνικὸν Νομισματικὸν Μουσεῖον καὶ εἶναι, κατὰ τὴν Διευθύντριαν τούτου κ. Εἰρήνην Βαρούχα, «ῥωμαϊκὸν τῆς αὐτοκρατείας: Ulpia Severina, 270—275 μ. Χ., COHEN, Médailles Impériales, τόμος σ. 211, ἀρ. 14. Τὸ νόμισμα εἶναι κοινὸν καὶ ἔχει ἐπὶ τῆς μιᾶς πλευρᾶς τὴν κεφαλὴν τῆς αὐτοκρατείας καὶ τὸ ὄνομα SEVERINA AVG καὶ ἐπὶ τῆς ἄλλης τὴν Ἀφροδίτην ὀρθίαν μὲ σκῆπτρον ἐπὶ τῆς μιᾶς χειρός, ἀγαλμάτιον ἐπὶ τῆς ἄλλης καὶ τὴν ἐπιγραφὴν VENVS FELIX».

2. *Ἐκτὸς τῆς μεσαιωνικῆς πόλεως.* Παρὰ τὸ ἀποκαλυφθὲν τμήμα ἀρχαίου ὑπογείου ἀγωγοῦ εἰς τὴν οἰκίαν Χ. Παπαγεωργίου ἡ ἐπίχωσις περιελάμβανε μέγα πλῆθος ἑλληνιστικῶν ὀστράκων καὶ λαβῶν ἀμφορέων ἑλληνιστικῆς ἐποχῆς. Μία ἐκ τῶν ἀνευρεθεισῶν λαβῶν ἔφερε τὸ ἀγνωστον μέχρι τοῦδε ὄνομα τοῦ Ροδίου ἀρχοντος Πυθοκλεῦς (εἰκ. 6). Ἰδιαιτέρως ἀξιοσημείωτος εἶναι ἡ ἐνταῦθα ἀνεύρεσις λιθίνης ἀξίνης, ἡ ὁποία ἀποτελεῖ τὸ παλαιότερον ἐκ τῶν μέχρι τοῦδε εὑρημάτων τῆς περιοχῆς τῆς καταληφθείσης ὑπὸ τῆς πόλεως Ῥόδου. (Γ.Σ.Δ.).

23. ΑΝΑΣΚΑΦΑΙ ΕΙΣ ΤΗΝ ΠΕΡΙΟΧΗΝ ΣΗΤΕΙΑΣ

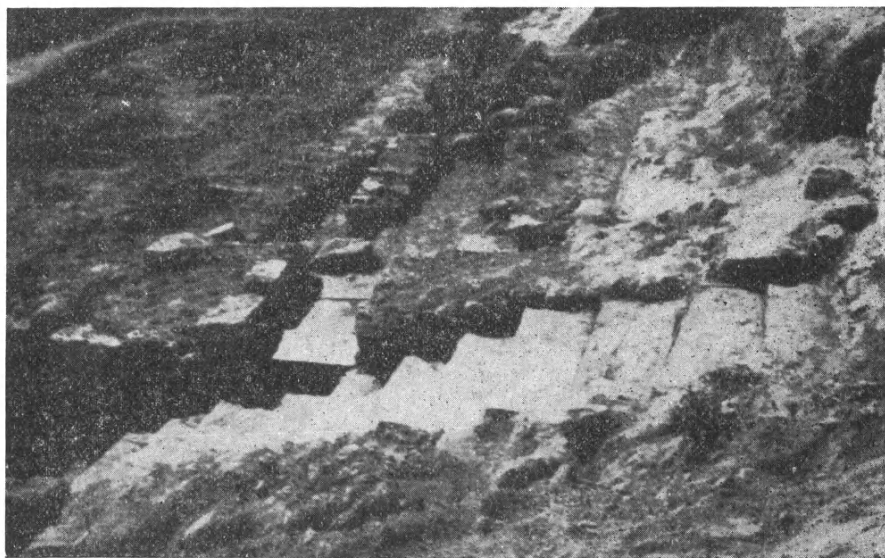
Ἡ ἔρευνα ἀπέβλεπεν εἰς τὴν συνέχισιν τῆς ἀνασκαφῆς τῆς πέρυσιν ἀνακαλυφθείσης μινωικῆς ἐπαύλεως εἰς θέσιν Μάναρης, μεταξύ Σητείας καὶ Πισκοκεφάλου, εἰς τὴν ἀναζητήσιν ἄλλων μινωικῶν λειψάνων ἐντὸς τῆς πόλεως τῆς Σητείας, εἰς τὴν ἐξερεύνησιν ταφικῶν σπηλαίων τῶν πρωίμων ἑλληνικῶν χρόνων εἰς τὴν περιοχὴν τοῦ Πισκοκεφάλου καὶ τέλος εἰς τὴν δι' ἐκδρομῶν καὶ μικρῶν ἀνασκαφικῶν δοκιμῶν ἀνίχνευσιν τῆς περιοχῆς Σητείας εἰς εὐρύτεραν ἔκτασιν διὰ τὴν καθοδήγησιν τῶν μελλοντικῶν ἐρευνῶν.

Τὰ ἀποτελέσματα ἦσαν τὰ ἀκόλουθα :

Α) ΣΥΝΕΧΙΣΙΣ ΤΗΣ ΑΝΑΣΚΑΦΗΣ ΤΗΣ ΜΙΝΩΙΚΗΣ ΕΠΑΥΛΕΩΣ ΤΗΣ ΣΗΤΕΙΑΣ

Κατὰ τὴν περυσινήν ἀνασκαφικὴν περίοδον εἶχεν ἀνασκαφῇ τμῆμα τῆς ἐπαύλεως, κάτω τῆς δημοσίας ὁδοῦ Σητείας — Πισκοκεφάλου, τὸ ὁποῖον περιελάμβανε τέσσαρας ἀποθήκας, κλιμακοστάσιον ἀνόδου ἀπὸ τοῦ ποταμοῦ ἐξ 24 βαθμίδων καὶ θυρωρεῖον ἐκ δύο μικρῶν πρὸς ἄλληλα ἐπικοινωνούντων δωματίων (εἰκ. 1) καὶ ἐπίσης ἕτερον τμῆμα ἄνω τῆς αὐτῆς δημοσίας ὁδοῦ, περιλαμβάνον ἰσόγειον ἐπιχωσμένον διὰ μεγάλων λίθων διαμέρισμα καὶ κλιμακίδα ἐκ πέντε βαθμίδων. Ἡ συνέχισις τῆς ἀνασκαφῆς ἀπεκάλυψεν ὁλόκληρον τὴν ἀνατολικὴν πρόσοψιν τοῦ μεγάρου ἀποτελουμένην ἐκ λίαν ὀγκωδῶν κυβολίθων, προφανῶς ἵνα ἀντέχῃ εἰς τὰς πλημμύρας τοῦ παραρρέοντος ποταμοῦ (νῦν χειμάρρου, ὅστις ἐξακολουθεῖ νὰ ἐπιφέρει καταστροφὰς εἰς εὐρεῖαν ζώνην). Ἡ πρόσοψις σχηματίζει προεξέχοντα «προμαχώνα», ἐπὶ τοῦ ὁποίου ὑπῆρχεν ἴσως ἄνδρον εἰς τὸ αὐτὸ σχετικῶς ὑψηλὸν ἐπίπεδον τῶν πέρυσι ἀποκαλυφθεισῶν ἀποθηκῶν — δωματίων. Περὶ τοῦ διαμερίσματος ὅμως τούτου δὲν εἶναι δυνατὸν πλέον νὰ σχηματίσωμεν ἀκριβῆ ἰδέαν λόγῳ τῆς ἰσχυρᾶς καταστροφῆς του διὰ τῆς καλλιεργείας. Ἡ πρόσοψις σώζεται εἰς ὕψος δύο καὶ πλέον μέτρων, ἔξω δὲ ταύτης σχηματίζεται εἶδος περιβόλου, ὅστις δὲν ἐξηρευνήθη καθ' ὁλοκληρίαν. Ἐν συνεχείᾳ καὶ νοτιῶς τῶν πέρυσιν ἀνακαλυφθέντων δωματίων ἀνεκαλύφθη πέμπτον μέγα δωμάτιον, τὸ ὁποῖον οὐδὲν περιεῖχεν, ὥστε νὰ εἶναι δύσκολον νὰ χαρακτηρισθῇ καὶ τοῦτο ὡς ἀποθήκη. Τοῦ δαπέδου του ἐσώθη ἱκανὸν τμῆμα, ἰδίως κατὰ τὸ δυτικὸν αὐτοῦ μέρος. Ἀπροσδόκητος ὑπῆρχεν ἡ ἀνακάλυψις κατὰ τὰ νότιον κρᾶσπεδον τῶν ἀνατολικῶν δωματίων καὶ ἄλλης κλίμακος, ἴσως ἀποτελούσης τὴν πρὸς νότον ἀπόληξιν τῆς ἐπαύλεως (εἰκ. 2). Ἡ ἀνασκαφή τῆς ὑπῆρξε δυσχερεστάτη διότι ἐκαλύπτετο ὑπὸ ἔκτεταμένου λιθοσωροῦ κατὰ τρόπον ὥστε νὰ εἶναι πολὺ δύσκολον νὰ ἀναγνωρισθοῦν οἱ τοῖχοι καὶ αἱ βαθμίδες. Μετὰ τὸν ἐπιμελῆ καθαρισμὸν τῆς ἀπεδείχθη ὅτι ἀπετε-

λεῖτο ὥς καὶ ἡ βορεία ἐκ δύο κατὰ συνέχειαν περυγῶν, τῶν ὁποίων ἡ ἄνω-τέρρα ἐπλεύριζε τὰ ὑψηλότερον κείμενα διαμερίσματα, τὰ ὅποια εἶχον θεμελιωθῇ εἰς τὸν ἐπικλινῇ βράχον, ἡ δὲ κατωτέρα τὰ ἐν συνεχείᾳ πέντε δωμάτια. Αἱ βαθμίδες τοῦ ἄνω σκέλους εἶχον ἐξαφανισθῇ καὶ ἔμειναν μόνον τὰ λαξεύματα τῆς ἐδράσεώς των· τοῦ κατωτέρου ὅμως σκέλους ἅπασαι αἱ βαθμίδες ἀνευρέθησαν εἰς τὴν θέσιν των (μόνον αἱ τελευταῖαι εἶχον ἐκκλίνει αἰσθητῶς). Τὸ σύνολον τῶν βαθμίδων εἶναι τριάκοντα καὶ ἡ κλίμαξ προεκτείνεται καὶ πέραν τῆς προσόψεως μὲ τὸ ἄκρον της ἐγκλωβισμένον μεταξὺ

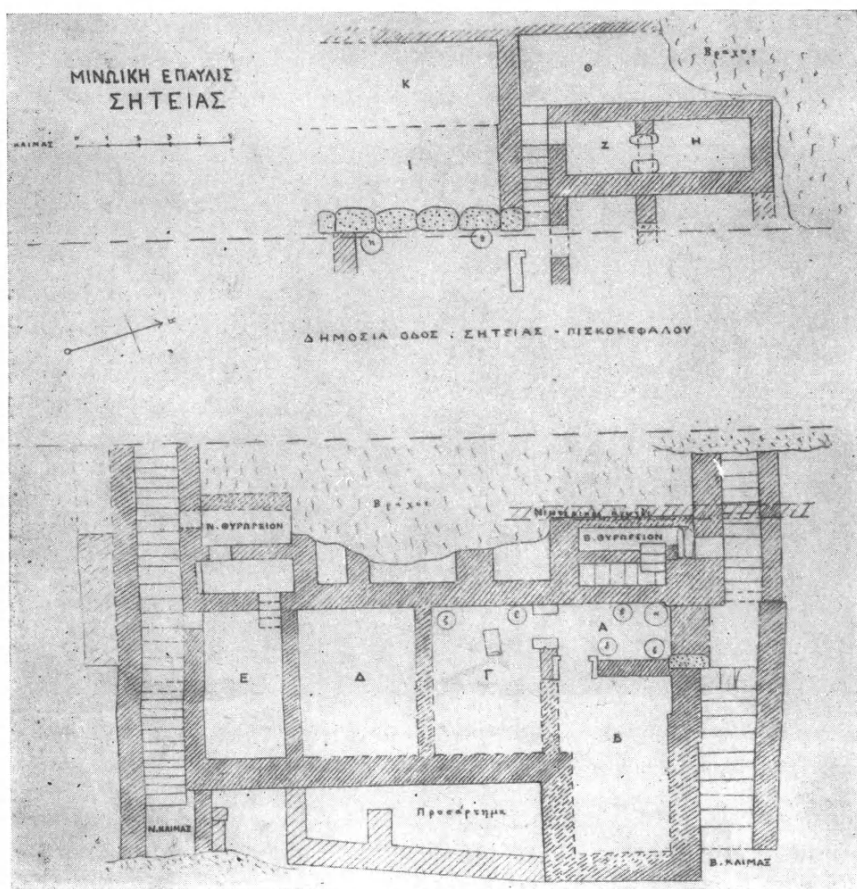

Εἰκ. 1. Τὸ ἄνω τμήμα τῆς κλίμακος τῆς ἐπαύλεως τῆς Σητείας μετὰ τὴν ἀποκατάστασιν ἐκ Βορρᾶ. Τὸ θυρωρεῖον ὁρατὸν εἰς τὸ δευτέρον ἐπίπεδον.

παραλλήλων τοίχων. Ὡς παρατηρήθη καὶ εἰς τὴν βορείαν κλίμακα πέραν τῆς τελευταίας βαθμίδος δὲν ὑπάρχει δάπεδον, ἀλλὰ σημαντικὴ ἐπίχωσις μὲ βυθισμένους λίθους. Ὡστε ἐπιβεβαιοῦται ἡ γενομένη παρατήρησις ὅτι ἡ ἄνοδος ἐγένετο ἀπ' εὐθείας ἐκ τοῦ ποταμοῦ, ὅστις θὰ ἔρρεε τότε ἀκριβῶς πρὸς τῆς ἐπαύλεως.

Ἀκριβῶς ἀντιστοίχως μὲ τὴν ἄλλην κλίμακα σχηματίζεται θυρωρεῖον ἐκ δύο στενῶν καὶ μικρῶν δωματίων, τῶν ὁποίων τὸ δάπεδον εἶναι εἰς ἄνισα ἐπίπεδα. Ἀτυχῶς τὰ δωμάτια ταῦτα ἦσαν λίαν διατεταραγμένα, κατέστη ὅμως δυνατόν νὰ διευκρινισθῇ ὁ τρόπος τῆς μεταξὺ των ἐπικοινωνίας, ἡ σύνδεσις των πρὸς τὴν κλίμακα καὶ ἡ ἐπικοινωνία τοῦ κατωτέρου μὲ τὸ τελευταῖον εἰς χαμηλότερον ἐπίπεδον πρὸς τὴν κλίμακα δωματίον. Ἡ

τελευταία ἐπικοινωνία ἐγίνετο διὰ μικρᾶς κλιμακίδος. Μέρος τοῦ πλακοστρώ-
του τοῦ κατωτέρου δωματίου τοῦ φυλακείου διεσώθη, ἀλλὰ τοῦ ἀνωτέρου
εἶχον διαλυθῇ ἀκόμη καὶ οἱ ἐξωτερικοὶ ἐπὶ τοῦ βράχου ἐδραζόμενοι τοῖχοι,
διεκρίνετο ὅμως εὐκρινῶς ἡ λάξευσις τῆς θέσεώς των.

Εἰκ. 2. Κάτοψις τῆς μινωϊκῆς ἐπαύλεως τῆς Σητείας.

Ἀγγεῖα καὶ ἄλλα ἀντικείμενα δὲν εὐρέθησαν εἰς τὴν ἀνασκαφεῖσαν
ἀνατολικὴν περιοχὴν εἰς τὴν θέσιν των, ἐξαιρέσει τῶν πέρυσιν ἀνακαλυ-
φθέντων πίθων, ἱκανὰ ὅμως ὅστρακα περισυνελέγησαν καθ' ἅπασαν τὴν
ἐκτασιν, μάλιστα ἀγγείων μαγειρικῶν. Διὰ τούτων ἐπιβεβαιοῦται ὅτι ἡ
ἐπαυλις ὤκοδομήθη κατὰ τὸ τέλος τῆς ΜΜ ΙΙ ἐποχῆς καὶ ἐχρησιμοποιήθη
κυρίως κατὰ τὴν ΥΜ Ια (1600 – 1500 π.Χ.) περίοδον.

Εἰς τὸ ἄνω τῆς ὁδοῦ δυτικὸν τμήμα τοῦ Μεγάρου συνεχίσθη ὁ καθαρισμὸς τοῦ βαθέος διαμερίσματος, τοῦ παρὰ τὴν μικρὰν κλιμακίδα ἣτις διαχωρίζει τοῦτο ἀπὸ τὸ νοτιώτερον κείμενον ἐπὶ ὑψηλοτέρου ἐπιπέδου διαμέρισμα. Καὶ τὸ μὲν πρῶτον ἀπεδείχθη ὅτι ἦτο θεμέλιον διαμέρισμα μὴ ἔχον οὐδαμόθεν εἴσοδον καὶ μὴ ἐπικοινωνοῦν, ὥς εἶχεν ἀρχικῶς ὑποτεθεῖ, πρὸς τὴν κλιμακίδα· ἀπετελεῖτο ἐκ δύο ἐπικοινωνούντων πρὸς ἄλληλα δωματίων, τῶν ὁποίων τὸ βορειότερον εἶχεν ἀνώμαλον δάπεδον. Ἡ θύρα ἐπικοινωνίας εἶναι στενὴ καὶ πολὺ χαμηλὴ, ὥστε γεννᾷ ἀπόριαν πῶς ἐχρησιμοποιοῖτο. Σημαντικὸν εἶναι ὅτι σώζει κατὰ χώραν τὸ ὑπέρθυρον. Ὁ δυτικὸς τοῖχος τοῦ διαμερίσματος τούτου εἶχε κατὰ μέγα μέρος κατακρημνισθῇ ἐντὸς τῶν δωματίων καὶ ἐκ τούτου ταῦτα εὐρέθησαν τελείως πλήρη ἐκ μεγάλων λίθων. Τὸ διαμέρισμα εἶχε κτισθῇ ἐντὸς τοῦ μαλακοῦ βράχου καὶ προφανῶς ἐβάστασεν ἄνω ἄλλο δωματίον, ἐκ τοῦ ὁποίου ἴσως διὰ καταπακτῆς κατήρχετο τις εἰς τὸ ὑπόγειον. Τὸ ἀντίστοιχον τμήμα νοτίως τῆς κλιμακίδος δὲν εἶχεν ἐκσκαφῇ· τοῖχος μέγας ἀντιστηρίζεως, διασώζων μόνον τοὺς κάτω δόμους, συνεκράτει τὴν ἐπὶ τοῦ κατερχομένου μαλακοῦ βράχου ἐπὶ χῶσιν καὶ εἰς ὑψηλότερον ἐπίπεδον εἶχον κατασκευασθῇ δάπεδα διὰ μεγάλων λίθων, τῶν ὁποίων δυστυχῶς πολὺ ὀλίγοι μένουσι εἰς τὴν θέσιν των. Εἶναι τῇ ἀληθείᾳ παράδοξον ὅτι ἡ μικρὰ κλιμακίς δὲν προχωρεῖ εἰς τὰ ὑψηλότερα κείμενα δυτικὰ διαμερίσματα, τὰ ὁποῖα μόλις ἤρχισαν ἀναφαινόμενα. Ἡ συνέχισις τῆς ἀνασκαφῆς θὰ ἐρμηνεύσῃ ἀσφαλῶς τὴν ἰδιόρρυθμον ταύτην διάταξιν καὶ θὰ δείξῃ ἂν τὸ μέγαρον προχωρῇ ἔτι δυτικώτερον ἀνερχόμενον κατὰ διαδοχικὰ ἐπίπεδα τὴν κλιτύν.

Εἰς τὸ δυτικὸν τμήμα τοῦτο δὲν ἀνευρέθησαν ὁλόκληρα ἀγγεῖα, περισυνελέγησαν ὅμως ὠρισμένα χαρακτηριστικὰ ὄστρακα μὲ ὠραίαν διακόσμησιν ἀνήκοντα εἰς τὴν ΥΜ Ια περίοδον. Ἀντιθέτως εἰς τὴν ἐπὶ χῶσιν τοῦ νοτίως τῆς κλιμακίδος ἀντερείσματος περισυνελέγησαν ὄστρακα μόνον τῆς μεσομινωικῆς περιόδου, ἀποδεικνύοντα καὶ πάλιν τὴν οἰκοδόμησιν τοῦ μεγάρου περὶ τὸ 1600 π.Χ. Παραμένει εἰσέτι ἀνεξερευνήτον τὸ κάτω τῆς δημοσίας ὁδοῦ, ἣτις, ὥς εἰς τὴν περυσινὴν ἔκθεσιν ἐσημειώθη, ἐδιχοτόμησε τὸ μέγαρον, τμήμα, τοῦ ὁποίου ὀλίγα στοιχεῖα ἀνεφάνησαν κατὰ τὸ κράσπεδον τῆς ὁδοῦ. Φαίνεται ὅτι θὰ καταστῇ δυνατόν νὰ ἀνευρεθοῦν τὰ συνδέοντα τὰ δύο τμήματα τῆς ἐπαύλεως διαμερίσματα, καίτοι ταῦτα δὲν θὰ διασώζουσιν τοίχους εἰς ὕψος.

Β) ΔΟΚΙΜΑΣΤΙΚΑΙ ΣΚΑΦΑΙ ΕΝΤΟΣ ΤΗΣ ΠΟΛΕΩΣ ΣΗΤΕΙΑΣ

Ὡρισμένα τυχαῖα εὐρήματα καὶ πληροφορίαι περὶ ὑπάρξεως μινωικῶν λειψάνων ἐντὸς τῆς πόλεως Σητείας ἔφερον εἰς τὴν διενέργειαν δοκιμαστικῶν

ἀνασκαφῶν εἰς δύο διάφορα σημεία. Μικρὸν πῆλινον εἰδῶλιον λατρευτρίας πολὺ ὅμοιον μὲ τὰ ἀνευρεθέντα εἰς τὸ Ἱερὸν Πισκοκεφάλου παρεδόθη ὑπὸ ἐργάτου, ὅστις ἀνέφερε περὶ ὑπάρξεως λειψάνων ἐκτεταμένων κτηρίων καὶ ἐνὸς ταφικοῦ σπηλαίου μὲ πῖθον εἰς θέσιν δεσπόζουσαν τοῦ μικροῦ λιμενος τῆς πόλεως. Δοκιμαστικὴ ἀνασκαφὴ ὀλίγων ἡμερῶν κατὰ χώραν διεπίστωσε τὴν ὑπαρξιν ἐκτεταμένου κτηρίου MM III — YM I χρόνων, δυστυχῶς λίαν κατεστραμμένου διὰ τῶν μεσαιωνικῶν καὶ νεωτερικῶν οἰκοδομικῶν ἐργασιῶν. Μέρος τοῦ χώρου παραμένει εἰσέτι ἀκάλυπτον καὶ ἐπιβάλλεται νὰ ἀνασκαφῇ προτοῦ καλυφθῇ ὑπὸ οἰκοδομῶν. Εἰς τὴν παρυφὴν τοῦ βράχου, ἐφ' οὗ τὸ οἰκοδόμημα, ἀνεύρομεν τὸ ταφικὸν σπήλαιον, τὸ ὁποῖον ἀπεδείχθη ὅτι ἦτο ἀπλὴ κυκλοτερὴς κοιλότης τοῦ βράχου διαμέτρου περίπου 2,50 μ. Ἐντὸς αὐτοῦ ἐγένοντο ταφαὶ ἐντὸς πύθου καὶ ἐντὸς ἑλλειψοειδοῦς σαρκοφάγου, ἀμφοτέρων ἀνηκόντων εἰς τὴν MM I περίοδον. Δυστυχῶς αἱ ταφαὶ εἶχον τελείως διαταραχθῇ κατὰ τὴν ἀνόρουξιν τῶν θεμελίων τῆς ἐκεῖ κατασκευασθείσης νεωτερικῆς οἰκοδομῆς· τοῦ πύθου ἀνευρέθησαν μόνον ὀλίγα τεμάχια, τῆς δὲ σαρκοφάγου ἀκόμη ὀλιγώτερα. Τὰ ὅσα καὶ τμῆμα τοῦ κρανίου ἀνευρέθησαν διεσκορπισμένα, ὃ πληροφορήσας ὅμως ἐργάτης ἐβεβαίωσεν ὅτι εἶχον ἀρχικῶς ἀνευρεθῇ ἄθικτα ἐντὸς τοῦ ταφικοῦ πύθου.

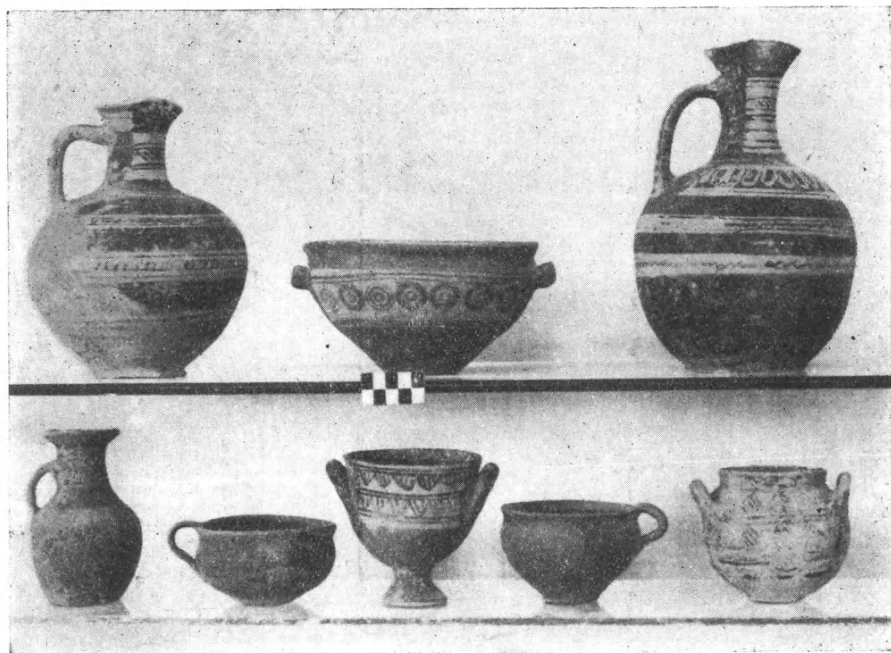
Ἄλλος τάφος YM III χρόνων ἀνεσκάφη, ἐπὶ τῇ βάσει πληροφοριῶν, εἰς τὴν περιοχὴν τοῦ σημερινοῦ κινηματογράφου «Ἰτάνιον». Ὁ χώρος εἶναι προφανῶς μέρος ἐκτεταμένου νεκροταφείου, διότι ἄλλοι τάφοι ἀνευρέθησαν πρό τινων ἐτῶν τόσον ἐντὸς τοῦ Κινηματογράφου ὅσον καὶ εἰς τὸ παρ' αὐτὸν ἐλεύθερον οἰκόπεδον. Κατὰ τὸ ἔτος 1942 ἀνέσκαψα τάφον μὲ σαρκοφάγον καὶ ἐνδιαφέροντα κτερίσματα. Ὁ νῦν ἀνευρεθεὶς τάφος ἦτο ἀπλοῦν σκάμμα ἐντὸς τοῦ σκληροῦ χώματος, ἐνθα ἀπετέθη ἀνάστροφος λουτροειδὴς σαρκοφάγος μὲ διακόσμησιν σπειρῶν. Ἡ σαρκοφάγος, τῆς ὁποίας ἔλειπε τὸ μεγαλύτερον μέρος τοῦ πυθμένος, περισυνελέγη εἰς τεμάχια. Ἡ ἔρευνα ἐπιβάλλεται νὰ συνεχισθῇ προτοῦ οἰκοδομηθῇ ὁ χώρος.

Γ) ΑΝΑΣΚΑΦΗ ΤΑΦΙΚΟΥ ΠΡΩΤΟΓΕΩΜΕΤΡΙΚΟΥ ΣΠΗΛΑΙΟΥ ΚΕΦΑΛΑΣ ΠΙΣΚΟΚΕΦΑΛΟΥ

Κατὰ τὸ τέλος τῆς περυσινῆς ἀνασκαφικῆς περιόδου εἶχεν ἀνακαλυφθῇ καὶ δεύτερον ταφικὸν σπήλαιον εἰς θέσιν Λαγγούφα Κεφαλᾶς Πισκοκεφάλου, ἀνάλογον πρὸς τὸ ἀνασκαφὲν εἰς θέσιν Μπεράτι, ἐκ τοῦ ὁποίου προχείρως ἐξήχθησαν ὀλίγα πρωτογεωμετρικὰ ἀγγεῖα. Ἡ σπηλαιώδης κοιλότης εἶναι ἐξ ἐκείνων τὰς ὁποίας οἱ ἐπιχώριοι καλοῦν «ἀρχαλιᾶς» καὶ οἱ ἄρχαλοι εἶναι οἱ πρῶτοι ἐξαγαγόντες ἐκ τῆς φωλεᾶς τῶν ἀρχαῖα.

Ἡ εἴσοδος εἶχε κτισθῇ μὲ παραστάδας ἐκατέρωθεν, τῶν ὁποίων ἡ δεξιὰ ἀπεδείχθη ὅτι ἦτο χαμηλὸν κάθισμα μὲ βάθυσμα ἐκ τῶν γνωστῶν εἰς

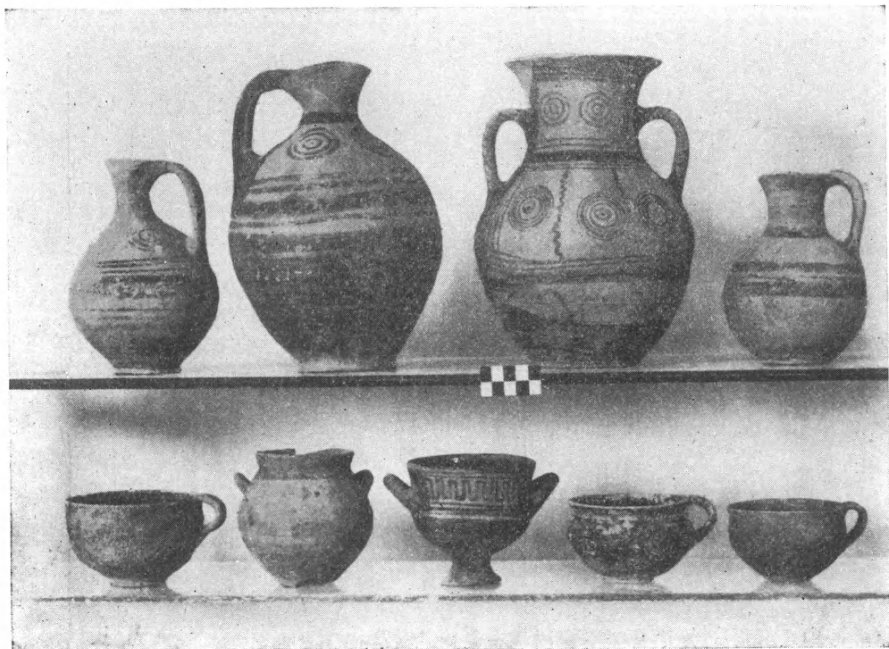
τὸν μινωικὸν κύκλον. Πιθανῶς ὁ λίθος εἶχε ληφθῇ ἐκ μινωικοῦ οἰκοδομήματος. Ἡ κοιλότης εἶχε διαστάσεις $3,50 \times 2,50$ μ. περίπου, πρὸς δεξιὰ δὲ καὶ κατὰ τὸ βάθος ὑπῆρχον στεναὶ σήραγγες, εἰς τὴν πρώτην τῶν ὁποίων εἶχον ἀποτεθῇ ἀγγεῖά τινα. Αἱ ταφαὶ ἦσαν ὄχι ὀλιγώτεραι τῶν δέκα καὶ ἐσυννοδεύθησαν ὑπὸ μεγάλου ἀριθμοῦ ἀγγείων, οὕτως ὥστε ἄνω τῶν ὀγδοήκοντα περισυνελέγησαν (εἰκ. 3, 4, 5). Τινὲς τῶν σκελετῶν ἀνευρέθησαν κατακείμενοι ἐπὶ τοῦ ἐδάφους μὲ συνεσταλμένους τοὺς πόδας. Εἰς σκύφον

Εἰκ. 3. Πρωτογεωμετρικὰ ἀγγεῖα τοῦ ταφικοῦ σπηλαίου Κεφάλας Πισκοκεφάλου.

περιείχοντο τὸ κρανίον καὶ μικρὰ ὀστᾶ νεογνοῦ ἀρτιγεννήτου. Οὐδὲν σημεῖον καύσεως παρατηρήθη. Δύο βόθροι εἶχον σκαφῇ εἰς τὸν μαλακὸν βράχον, ὁ εἰς κατὰ τὸ κέντρον τοῦ ταφικοῦ σπηλαίου, ὁ ἕτερος κατὰ τὴν εἴσοδον καὶ ἀμέσως μετὰ τὸ κατώφλιον, ἀποτελούμενον ἐκ δύο πλακοειδῶν λίθων. Ὁ κεντρικὸς βόθρος ἐκαλύπτετο ὑπὸ πλακὸς καὶ ἐντὸς αὐτοῦ ἀνευρέθη σκελετὸς συνεσταλμένος, ἀλλὰ μὲ σαθρὰ τὰ ὀστᾶ· κρανίον καὶ ἄλλα ὀστᾶ εὐρέθησαν καὶ εἰς τὸν ἀβαθέστερον ἀλλὰ μεγαλύτερον βόθρον τῆς εἰσόδου. Τὰ συνοδεύσαντα τὰς ταφὰς ἀγγεῖα εἶναι ἅπαντα πρωτογεωμετρικά, ἀνήκοντα εἰς μᾶλλον προκεχωρημένον στάδιον. Τὰ σχήματα εἶναι ποικίλα, ἀλλ' ὑπῆρχον πολλὰ ὅμοια τῶν αὐτῶν τύπων. Ἀφθονοὶ εἰσὶ αἱ πρό-

χοι, οἱ σκύφοι, αἱ κύαθοι, οἱ κρατηρίσκοι, τὰ σφαιρικά εὐρύστομα ἀγγεῖα. Ἡ διακόσμησις τῶν περισσοτέρων εἶναι πολὺ ἀπλή, ἐπαναλαμβάνουσα τὰ συνήθη εἰς τὴν πρωτογεωμετρικὴν κεραμεικὴν θέματα· πολλὰ καλύπτονται ἐξ ὀλοκλήρου ἢ ἐν μέρει ἀπὸ γάνωμα ἢ βερνίκιον μέλαν ἢ καστανόν. Αἱ ταφαὶ προφανῶς ἐγένοντο εἰς σύντομον χρονικὸν διάστημα καὶ ὥς ἐκ τούτου ἡ ἀνεύρεσις τόσων ὁμοῦ ἀγγείων εἶναι σημαντικὴ. Κωνικὸς ὀλμοειδὴς λίθος καὶ ἄλλος εἰς σχῆμα μικροῦ κρανίου, ἐπὶ τοῦ ὁποίου ἀπεδόθησαν

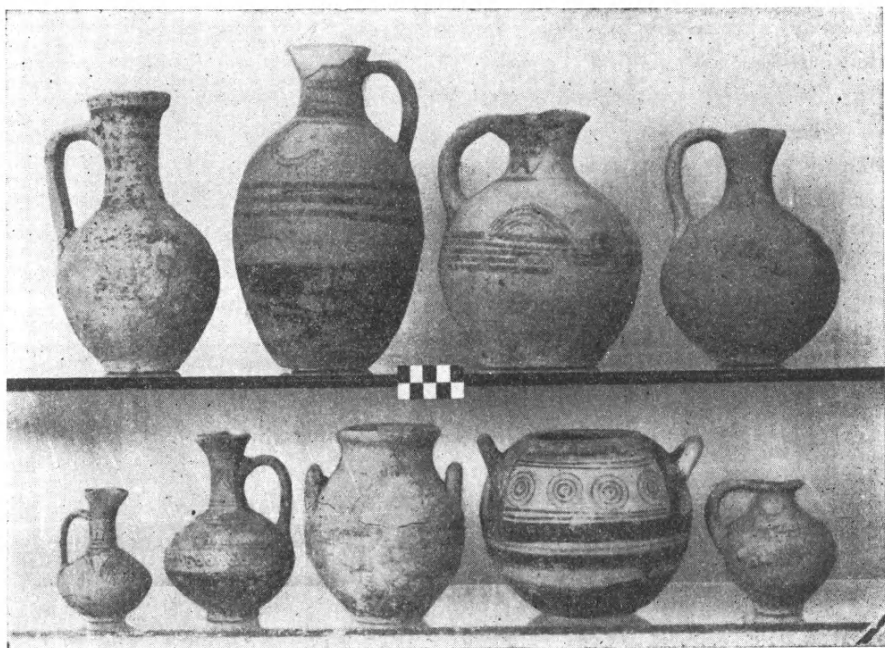
Εἰκ. 4. Πρωτογεωμετρικά ἀγγεῖα τοῦ ταφικοῦ σπηλαίου Κεφάλας Πισκοκεφάλου.

διὰ μικρῶν κοιλοτήτων οἱ ὀφθαλμοί, τὸ στόμα καὶ ἴσως τὰ ὦτα, εἶναι τὰ μόνα ἄλλα εὐρήματα πλὴν τῶν ἀγγείων.

Δ) ΕΛΛΗΝΙΚΟΣ ΑΠΟΘΕΤΗΣ ΜΠΕΡΑΤΙ ΠΙΣΚΟΚΕΦΑΛΟΥ

Εἰς τὴν αὐτὴν περιοχὴν ὅπου πέρυσιν ἀνεσκάφη τὰ μέγα ταφικὸν σπήλαιον ἀνεκαλύφθη τυχαίως κατὰ τὴν ἐξαγωγὴν λίθων ὑπὸ λατόμων κοιλότης πλήρης ὀστράκων ἀγγείων κατὰ τὸ πλεῖστον ἐχόντων σκοτεινὸν γάνωμα. Ἡ ἀνασκαφὴ τοῦ χώρου ἀπεκάλυψε μεγάλην ἀβαθῆ κοιλότητα περιφερικὴν, ἐντὸς τῆς ὁποίας εἶχον ἀποτεθῆ πλεῖστα ἀγγεῖα ἀρχαϊκῶν ἑλλήκων χρόνων κατὰ τὸ πλεῖστον μελανογάνωτα καὶ ἀκόσμητα. Τινὰ τούτων

ἦσαν λεπτὰ καὶ περίτεχνα, τὰ περισσότερα ὅμως ἦσαν κοινῶν σχημάτων καὶ ἑλλιπῇ. Δὲν ἀνευρέθησαν λείψανα ὀστῶν ἀκαύτων ἢ κεκαυμένων, καὶ ἀποκλίνω τελικῶς εἰς τὴν ἐκδοχὴν ὅτι πρόκειται περὶ ἀποθέτου. Μέγας πῖθος μὲ διακόσμησιν κυκλίσκων ἀνευρέθη πλησίον τετραγώνου περιφράγματος, τὸ ὁποῖον ἔκειτο κατὰ τὸ νότιον μέρος τῆς κοιλότητος, περιέχον ὀλίγα τινὰ ἀκόσμητα ἀγγεῖα. Ἡ ἀνεύρεσις δύο τεμαχίων πλακοειδῶν εἰδωλίων ἀρχαίου

Εἰκ. 5. Πρωτογεωμετρικὰ ἀγγεῖα τοῦ ταφικοῦ σπηλαίου Κεφάλας Πισκοκεφάλου.

τύπου ἐπιβεβαιωτὴ τὴν χρονολογίαν καὶ τὴν ὑπόθεσιν ὅτι πρόκειται περὶ ἀποθέτου.

Ε) ΜΙΚΡΑ ΕΡΕΥΝΑ ΕΙΣ ΠΡΑΙΣΟΝ

Ἐπ' εὐκαιρίᾳ τυχαίων εὐρημάτων καὶ ἐπὶ τῇ βάσει συγκεκριμένων πληροφοριῶν περὶ ἀνευρέσεως σειρᾶς τάφων εἰς Πραισὸν ἐγένετο μικρᾶς κλίμακος ἔρευνα καὶ ἐξερευνήσις τῆς περιοχῆς, κυρίως πρὸς διαπίστωσιν τοῦ θέματος κατὰ πόσον ἀνασκαφαὶ εἰς Πραισόν, μετὰ τὴν πρὸ ἐτῶν ὑπὸ τῆς Ἀγγλικῆς Σχολῆς γενομένην ἔρευναν, θὰ ἦσαν ἀποδοτικά. Διεπιστώθη πράγματι ὅτι παρὰ τὴν ἐντατικὴν ἐπὶ τόπου καλλιέργειαν, τὴν ἐξακολουθοῦσαν τυμβωρυχίαν καὶ τὴν παλαιὰν συστηματικὴν ἔρευναν ὑπάρχουν εἰ-

σέτι τάφοι, οἱ ὅποιοι θὰ ἀπέδιδον εἰς εὐρήματα. Ἐσημειώθη ἡ θέσις ὠρισμένων καὶ ἐγένετο ἐργασία περισυλλογῆς εἰς δύο τάφους κατὰ τὴν ρίζαν ἑνὸς βράχου, οἵτινες παλαιόθεν συληθέντες ὑπέστησαν καὶ πλήρη ἀναμόχλευσιν κατὰ προσφάτους καλλιεργητικὰς ἐργασίας. Τὰ ἀποδοθέντα ὄστρακα ἦσαν ἀξιόλογα, διότι ἀνήκουν εἰς ἀγγεῖα τοῦ ἀνατολίζοντος γεωμετρικοῦ ρυθμοῦ· μία λεκάνη μὲ ὠραίαν διακόσμησιν φυτικῶν πλοχμῶν εἶναι δυνατόν νὰ ὀλοκληρωθῇ· ἐπίσης περισυνελέγησαν μικρὰ τινα μυροδόχα ἀγγεῖα εἰς καλὴν κατάστασιν καὶ ἀφθονώτατα τεμάχια σιδηρῶν ὅπλων καὶ ἐργαλείων, μεταξὺ τῶν ὁποίων διακρίνονται τινὰ ἐκ μεγάλων δοράτων. Ἐλπίζεται ὅτι πολλὰ τούτων θὰ καταστῇ δυνατόν νὰ ἀνασυγκροτηθοῦν.

Ἐπεσκέφθη τὸν χώρον, ἔνθα πρὸ τινων ἐτῶν ἀνευρέθη ὁ τάφος ἀθλητοῦ νικητοῦ εἰς Παναθηναϊκοὺς Ἀγῶνας μὲ δύο παναθηναϊκοὺς ἀμφορεῖς. Ἐπιβάλλεται νὰ γίνῃ ἐπίσης μικρὰ ἔρευνα εἰς τὸν χώρον, ἔνθα ἀνευρέθη πρὸ ἐτῶν μακρὰ σειρὰ πηλίνων πλακωτῶν εἰδωλίων, προερχομένων προφανῶς ἐξ ἱεροῦ ἀποθέτου καὶ ἀνηκόντων εἰς κλασσικοὺς ἑλληνικοὺς χρόνους. Πήλινά τινα πλαστικά τεμάχια περισυνελέγησαν ἐπὶ τόπου.

5) ΕΞΕΡΕΥΝΗΤΙΚΑΙ ΕΚΔΡΟΜΑΙ. ΑΔΡΟΜΥΛΟΙ. ΡΑΒΔΙΑ ΤΟΥ ΔΙΓΕΝΗ

Πρὸς ἐξακρίβωσιν πληροφοριῶν, παρασχεθεισῶν ὑπὸ τοῦ Ἐμμ. Φυγετάκη, κατοίκου Σητείας, περὶ ὑπάρξεως ἀξιολόγων ἀρχαιοτήτων εἰς τὴν περιοχὴν Ἀδρομύλων νοτιοδυτικῶς τῶν Λιθινῶν καὶ εἰς θέσιν Ραβδιά τοῦ Διγενῆ ἢ Κιόνια τῆς περιοχῆς Σκοπῆς Σητείας ἐπραγματοποίησα δύο ἐξερευνητικὰς ἐκδρομὰς μὲ τὰ ἀκόλουθα ἀποτελέσματα:

Εἰς τὴν περιοχὴν τῶν Ἀδρομύλων καὶ εἰς θέσιν Ἁγίος Ἀντώνιος ἐπεσκέφθη δύο σπήλαια σχετικῶς μικρά, ἐντὸς τῶν ὁποίων ὑπάρχουν ἀφθονα ὄστρακα, καθ' ἃ ὅμως ἐξηκρίβωσα πάντα μεταγενέστερα (μεταβυζαντινά)· εἰς τὴν κορυφὴν τοῦ βράχου, ἔνθα τὰ σπήλαια, διακρίνονται ἀρχιτεκτονικὰ λείψανα καὶ φαίνεται ὅτι ὁ ὄχυρὸς βράχος ἐχρησιμοποιήθη ὡς ἀκρόπολις. Εἰς τὴν ἄγνωστον ἀρχαίαν πόλιν τῆς περιοχῆς ταύτης ἀνήκουν δύο νεκροταφεῖα, σαφῶς διακρινόμενα εἰς ἀπόστασιν 500—600 μέτρων. Τὸ ἐν ἀποτελεῖται ἀπὸ σειρὰν τάφων θαλαμωτῶν ἐντὸς χαμηλῆς βραχώδους ὀφρῦος. Οὗτοι, γνωστοὶ εἰς τοὺς χωρικοὺς, φαίνονται πάλαι συληθέντες καὶ ἀποδόσαντες σημαντικὰ εὐρήματα, μεταξὺ τῶν ὁποίων τινὰ ἐκ χρυσοῦ· ἐκ τούτου καὶ τὸ ὄνομα «τάφοι τῶν μεγιστάνων», μὲ τὸ ὅποιον χαρακτηρίζουν οἱ ἐπιχώριοι τὴν συστάδα ταύτην τῶν τάφων. Φαίνεται ὅτι ἀνήκουν εἰς κλασσικοὺς ἑλληνικοὺς χρόνους καὶ θὰ ἔδει νὰ ἀνασκαφοῦν παρὰ τὸ γεγονὸς ὅτι εἶναι σεσυλημένοι· ἴσως θὰ ἀνακαλυφθοῦν καὶ ἀσύλητοι εἰς τὴν αὐτὴν σειρὰν. Ἄλλη ὁμὰς τάφων εἰς μικρὰν ἀπόστασιν ἐπὶ τῆς πεδινῆς ζώνης εἶναι

κτιστοὶ καὶ ἐξωτερικῶς τετράγωνοι. Πρόκειται περὶ τάφων πρωτογεωμετρικῶν θολωτῶν, ἀναλόγων ἐκείνων οἱ ὅποιοι ἀνεκαλύφθησαν εἰς πολλὰ ἄλλα σημεῖα τῆς Κρήτης, ὡς εἰς Ἑργανον, Παναγιά, Ἀρχάδες καὶ τελευταίως εἰς Κρητσᾶν (ἀνασκαφέντες ὑπ' ἐμοῦ). Οἱ ἐπιχώριοι τοὺς ἀποκαλοῦν «οἱ τάφοι τῶν πτωχῶν» διότι, ὡς λέγουν, ἐντὸς αὐτῶν δὲν εὐρέθησαν παρὰ μόνον «λαδικακία» (μικρὰ ἀγγεῖα δι' ἔλαιον). Ἡ ἀνασκαφὴ τούτων θὰ παρυσίαζεν ἰδιαίτερον ἐνδιαφέρον,

Εἰς τὴν περιοχὴν Σκοπῆς Σητείας, εἰς θέσιν τὰ Ραβδιὰ τοῦ Διγενῆ ἢ Κιόνια, ἐπεσκέφθην ἀρχαῖον λατομεῖον, λίαν ἀξιόλογον, διότι ἐπὶ τόπου ὑπάρχει ἄφθονον λατομημένον ὕλικὸν ἐκ πελωρίων ἀρραβδώτων κιόνων ἐξ ἐπιχωρίου τιτανολίθου, ἄδρῶς ἐξεργασμένων κιονοκράνων, μεγάλων κυβολίθων κλπ. Μέρος τοῦ ὕλικου τούτου φαίνεται ὅτι ἐγκατελείφθη ὑπὸ τῶν λατομησάντων ὡς παθὸν ζημίας κατὰ τὴν ἀνόρυξιν, νῦν δὲ εὐρίσκεται βυθισμένον κατὰ μέγα μέρος ἐντὸς τῆς πλουσίας βλαστήσεως. Εἰς τὸν χώρον τῆς λατομίας ἀναγνωρίζει τις εὐκρινῶς τὰς μεθόδους αἰτίνες ἐφηρμόσθησαν κατὰ τὴν λατόμησιν. Τὸ μέγεθος τῶν λατομημένων κιόνων ἐπροξένησεν εἰς τοὺς ἐπιχωρίους τόσην ἐντύπωσιν, ὥστε ἐδόθη ὀνομασία εἰς τὸν χώρον «τὰ Ραβδιὰ τοῦ Διγενῆ».

Εἰς παρακείμενον ὕψωμα παρετήρησα εἰς διάφορα σημεῖα ἀρχαῖκους πίθους εἰς τεμάχια μὲ ἀπλὴν διακόσμησιν κύκλων, ψευδοσπειρῶν κλπ., τινὰς δὲ καὶ μὲ ἐλικοειδῆ κοσμήματα. Ἡ περισυλλογὴ τούτων δὲν ἐπραγματοποιήθη λόγῳ τῶν δυσχερειῶν ἀμέσου μεταφορᾶς ἐκ τῆς δυσπροσίτου ταύτης θέσεως. Ὅχι μακρὰν τῶν πίθων, κατὰ τὴν ρίζαν ἐνὸς βράχου, ἀνευρέθη μέγα πλῆθος μεσομινωικῶν ὀστράκων, κατὰ τὸ πλεῖστον κοινῶν. Σχεδὸν κατὰ χώραν ἀναγνωρίζεται μέγα περιφερὲς οἶκημα, παρόμοιον πρὸς τὸ ἀνασκαφὲν εἰς Χαμαῖζι ὑπὸ τοῦ Ξανθουδίδου, ἀλλ' ὅχι καλῶς διατηρημένον. Ἡ ἔκτασίς του δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ διευκρινισθῇ πρὸ τῆς ἀνασκαφῆς, ἥτις ἐπιβάλλεται νὰ γίνη. Κατὰ τὴν γνώμην μου πρόκειται περὶ Ἱεροῦ Κορυφῆς ΜΜ Ι χρόνων. Ἐκεῖ πλησίον λέγεται ὅτι πρὸ ἐτῶν ἀνευρέθη πήλινον σκεῦος πλῆρες χαλκῶν ζωδίων, ἴσως ἐκ τῶν συνήθων ἀφιερωμάτων εἰς μινωικὰ ἱερά.

Τὰ ἀποτελέσματα τῶν ἀνασκαφῶν εἰς τὴν περιοχὴν τῆς Σητείας εἶναι τόσον ἐνθαρρυντικά, ὥστε νὰ δικαιολογοῦν τὴν συνέχισιν τῆς ἐξερευνησέως καὶ κατὰ τὰ προσεχῆ ἔτη. Ἀναμένεται ὅτι διὰ τῆς περαιτέρω ἐρεῦνης θὰ προκύψουν σημαντικὰ ἐπιστημονικὰ πορίσματα, τὰ ὅποια θὰ συμπληρώσουν τὰς γνώσεις μας εἰς τὰ κεφάλαια τῆς ἀρχαιολογίας καὶ ἱστορίας τῆς Ἀνατολικῆς Κρήτης.

Ἐν Βαθυπέτρῳ κυρίως εἰπεῖν δὲν ἔγιναν ἀνασκαφαὶ κατὰ τὸ 1953, ἀλλ' ἐλήφθησαν διάφορα μέτρα πρὸς στερέωσιν καὶ στεγανοποίησιν τῶν στεγασθέντων χώρων, οἵτινες ἀποτελοῦσι μικρὸν τοπικὸν μουσεῖον.

Πάντως, διαρκουσῶν τῶν ἐργασιῶν τούτων, καὶ ἐν ᾧ κατεβάλλετο προσπάθεια ὅπως εὐρεθῇ τὸ τέρμα τοῦ «Νοτίου Διαδρόμου», ἀνεκαλύφθησαν ἐπὶ τέλους τὰ ἔγνη τῆς κεραμικῆς καμίνου, ἣς τὴν παρουσίαν ἐκεῖ πού εἴχομεν ἤδη ὑποπτεύσει ἀπὸ ἐτῶν.

Πρόκειται περὶ μεγάλης ἐγκαταστάσεως, καταλαμβανούσης χώρον 15×30 μέτρων. Τὸ ἐσωτερικὸν ὅμως τοῦ συγκροτήματος δὲν φαίνεται νὰ διατηρῇται εἰς καλὴν κατάστασιν, διότι εὐρίσκεται ἐν μέρει σχεδὸν ἐπὶ τῆς ἐπιφανείας τοῦ ἐδάφους. Δὲν ἐθίξαμεν τοῦτο, περιορισθέντες νὰ ἐξακριβώσωμεν ἐξωτερικῶς τὰς διαστάσεις του.

Ἡ κυρίως κάμιнос δὲν ἀνεφάνη εἰσέτι. Ἀνεφάνη ὅμως χώρος λιθόστρωτος ἐλαφρῶς ἐπικλινής, ὅστις διατέμενεται ὑπὸ λιθίνων αὐλάκων, τεσσάρων ἢ πέντε, αἵτινες εὐρίσκονται παραλλήλως πρὸς ἀλλήλας, ἀνὰ ἀποστάσεις 1 μ. περίπου καὶ παρακολουθοῦνται μέχρι 3 μ. εἰς μῆκος.

Αἱ αὐλακες ἔχουσι τετράγωνον τομὴν 20×20 ἐκ. περίπου, τὸ δ' ἐσωτερικόν των φέρει ἐπίχρισμα ὠμοῦ πηλοῦ, ὅστις εἶναι ἰσχυρῶς κεκαυμένος.

Παραπλεύρως πρὸς Β ὑπάρχει μέγας χώρος, φαινόμενος ὡς δώματιον σχήματος ἑλλειψοειδοῦς. Εὐρήματα ἐσημειώθησαν ἄφθονος κεκαυμένη γῆ, τεμάχια μικρῶν ἀγγείων, ὧν τινα ἰσχυρῶς κεκαυμένα, σχεδὸν συντετηγμένα, καὶ τεμάχια ἐκ μεγάλων πίθων. Εὐρισκόμεθα πρὸ τῶν λειψάνων τῆς πρώτης καὶ μόνης Μινωικῆς καμίνου, ἣτις προέρχεται μάλιστα ἐκ τοῦ χρυσοῦ αἰῶνος τοῦ Μινωικοῦ πολιτισμοῦ, τοῦ 16ου π.Χ. αἰῶνος.

25. ΑΝΑΣΚΑΦΑΙ ΕΝ ΚΑΤΣΑΜΠΑΙ

Ι. ΥΣΤΕΡΟΜΙΝΩΙΚΟΙ ΤΑΦΟΙ

Κατ' Ὀκτώβριον καὶ Νοέμβριον τοῦ 1953 συνέχισα δαπάναις τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας ἐντὸς τοῦ ἀγροκτήματος Σκιλλιανᾶκη παρὰ τὰς ἐκβολὰς τοῦ Καιράτου (σήμερον Κατσαμπᾶ) ἀνατολικῶς τοῦ Ἡρακλείου τὴν ἀνασκαφὴν τῆς ἐκεῖ ἀνακαλυφθείσης ὑστερομινωικῆς Νεκροπόλεως, τῆς ὁποίας τοὺς τάφους Α καὶ Β ἀνέσκαψα πρὸ διετίας. Οἱ τάφοι Α καὶ Β ἀπέδωσαν, ὥς γνωστόν, μίαν λαμπρὰν σειρὰν κεραμικῆς ἀνακτορικοῦ ρυθμοῦ καὶ τὴν ὁμάδα τῶν αἰγυπτιακῶν λιθίνων ἀγγείων, μεταξὺ τῶν ὁποίων ὁ ἐνεπίγραφος ἀλαβάστρινος ἀμφορεὺς τοῦ Τουθμῶσιος Γ', ὅστις ἀποτελεῖ πρῶτης τάξεως τεκμήριον διὰ τὰ προβλήματα τῆς χρονολογίας καὶ τῶν ἑξωτερικῶν σχέσεων τῆς ὑστερομινωικῆς ΙΙ Κρήτης. Εἰς ταῦτα ἂς προστεθῇ ἡ πρῶτη διαπιστωθεῖσα ἐν Κρήτῃ βεβαία περίπτωσις ξυλίνης λάρνακος. (Βλ. προκαταρκτικὴν ἔκθεσιν τῶν συμπερασμάτων τῆς ἀνασκαφῆς εἰς Κρητ. Χρον. ΣΤ' σ. 9 ἐξ. καὶ κριτικὴν ὑπὸ HUTCHINSON, *Antiquity* 111 σ. 183).

Διὰ τῶν ἐφετινῶν ἐργασιῶν, αἱ ὁποῖαι διήρκεσαν συνεχῶς ἀπὸ 27.10.53 μέχρι 12.12.53, ἀνεκαλύφθησαν διὰ σειρᾶς δοκιμαστικῶν τάφων καὶ ἀνεσκάφησαν τέσσαρες ἀκόμη τάφοι τῆς αὐτῆς νεκροπόλεως, κληθέντες Γ, Δ, Ε, Ζ. Πάντες οὗτοι ἔχουν λαξευθῇ εἰς τὸν μαλακὸν βράχον (κούσκουραν), καὶ εἶναι θαλαμοειδεῖς, μὲ δρόμον πρὸς ἀνατολὰς καὶ διαμόρφωσιν παραστάδων κατὰ τὴν εἴσοδον, ἡ ὁποία ἐκλείετο διὰ φράγματος λίθων. Αἱ ὀροφαὶ καὶ τῶν τεσσάρων εἶχον καταπέσει καὶ ἀνεσκάφησαν ἐκ τῶν ἄνω. Οἱ δρόμοι ἔχουν τοιχώματα συγκλίνοντα πρὸς τὰ ἄνω καὶ δάπεδα ἐπικλινῇ πρὸς τὸν θάλαμον.

Τάφος Γ': Ὁ θάλαμος τοῦ τάφου τούτου εἶχε σχῆμα πεταλοειδές καὶ ἦτο εὐρύτατος, ἔχων μεγίστην διάμετρον 3.20 μ. τὸ δὲ δάπεδόν του εὐρίσκετο εἰς βάθος 2 μ. ἀπὸ τῆς ἐπιφανείας τοῦ ἐδάφους. Ὁ τάφος εἶχε συληθῇ κατὰ τὴν ἀρχαιότητα, ὥς ἐξηκριβώθη ἐκ τῆς πλήρους διαταράξεως καὶ τοῦ ὀλιγαρίθμου τῶν εὐρημάτων, ὥς καὶ ἐκ τῆς μερικῆς καταστροφῆς τοῦ φράγματος, τοῦ ὁποίου οἱ λίθοι εἶχον μετακινηθῇ ὑπὸ τῶν συλητῶν ἐντὸς τοῦ θαλάμου πρὸς ἔρευναν τῆς εἰσόδου. (Οὗτοι εἰσέδυσαν ἄνωθεν). Ὁ τάφος ἀπέδωσε μόνον μίαν κύλικα ἐκ τοῦ χώρου τοῦ δρόμου πρὸ τῆς εἰσόδου ἔχουσαν μέλαν ἐπίχρυσμα, καὶ δύο κύπελλα ἐκ τοῦ θαλάμου. Ἐνδιαφέρονσά ἦτο ἡ κατὰ τὴν βορείαν πλευρὰν τοῦ θαλάμου ἀνύρεσις τεμαχίου ξύλου βεβαμμένου κυανοῦ, ὁμοῦ μετ' ὀστέων, ἀσφαλῆς ἔνδειξις τῆς ὑπάρξεως καὶ ἐν τῷ τάφῳ τούτῳ κυανῆς ξυλίνης λάρνακος, ὥς ἡ τοῦ τάφου Β. Ἐπίσης

ἀνευρέθη ἐν τῷ θαλάμῳ πρὸ τῆς νοτίας παραστάδος ὁδὸς καρχαρίου, ἐπιβεβαιουμένου οὕτω ὅτι δὲν ἦτο τυχαία ἢ εὗρεσις ὁμοίου ὁδόντος εἰς σύγχρονον τάφον τοῦ Σανατορίου (BSA 1952 σ. 248).

Ὁ τάφος Γ ἀποτελεῖ μίαν συστάδα μετὰ τῶν τάφων Α καὶ Β, κείμενος μεταξὺ καὶ ὀπισθεν αὐτῶν πρὸ τῆς κλιτύος βραχῶδους λοφίσκου κατὰ τὸ δυτικὸν ἄκρον τῆς κοιλάδος τοῦ Καιράτου. Οἱ τάφοι Δ, Ε, Ζ ἀποτελοῦν ἑτέραν συστάδα, κειμένην εἰς ἀπόστασιν δεκάδος μέτρων βορείως καὶ ἀνατολικῶς τῆς προηγουμένης.

Τάφος Δ': Τὸ δάπεδον τοῦ θαλάμου τοῦ τάφου τούτου εὐρίσκεται εἰς βάθος 2.30 μ. ἀπὸ τῆς ἐπιφανείας τοῦ ἐδάφους, εἶναι δὲ οὗτος περίπου τετράγωνος (2.25 × 2.08 μ. με μακροτέραν τὴν ἔναντι τῆς εἰσόδου, πλευράν) με ἐπιμελῇ λάξευσιν τῶν τοιχωμάτων. Ἐκ τῶν σωζομένων προσφύσεων τῆς ὀροφῆς εἰς δύο γωνίας τοῦ θαλάμου ἐξηκριβώθη ὅτι αὕτη εὐρίσκετο εἰς ὕψος 1.30 μ. ἀπὸ τοῦ δαπέδου. Τὸ βόρειον ἥμισυ τοῦ δαπέδου καταλαμβάνεται ἀπὸ χαμηλὸν πεζούλιον. Ὁ δρόμος, πλάτους παρὰ τὸ δάπεδον πρὸ τῆς εἰσόδου 1.30 μ., ἔχει χαμηλὰ θρανία ἐκατέρωθεν, ἴσου πλάτους πρὸς τὰς παραστάδας τῆς εἰσόδου (0.30 μ.), καὶ εἰς ἀπόστασιν 1.20 ἀπὸ τῆς εἰσόδου κατὰ τὸ μέσον τοῦ ὕψους τῆς νοτίας πλευρᾶς κόγχην τραπεζοειδῇ εὐρυνομένην πρὸς τὰ ἄνω.

Ἐντὸς τοῦ θαλάμου ἐπὶ τοῦ πεζουλίου ἔκειτο σκελετὸς τελείως ἀποσυντεθειμένος μετὰ τὴν κεφαλὴν πρὸς ἀνατολὰς. Ἄλλος ἔκειτο ἐπὶ τῆς ἀριστερας πλευρᾶς, μετὰ τὴν κεφαλὴν πρὸς δυσμὰς καὶ τὰ σκέλη συνεσταλμένα, κατὰ μῆκος τοῦ νοτίου τοιχώματος τοῦ θαλάμου. Ἰχνη ἀποσυντεθειμένου ξύλου ὑπὸ τοὺς νεκροὺς παρέχουν στοιχεῖα, ἵνα ὑποθέσωμεν ὅτι οὗτοι ἔκειντο ἐπὶ φορείων.

Ἐκ τοῦ θαλάμου προῆλθον τὰ ἑξῆς ἀγγεῖα: Εἰς τρίωτος ἀνακτορικὸς ἀμφορεὺς ἀκόσμητος ἔκειτο πρὸ τοῦ φράγματος τῆς εἰσόδου. Ἐν θυμιατήριον, μία κύλιξ καὶ μία πρόχους εὐρίσκοντο κατὰ τὸ μέσον τοῦ θαλάμου κάτωθεν τοῦ πεζουλίου, ἐκ τοῦ ὁποίου πιθανῶς εἶχον καταπέσει παρασυρθέντα κατὰ τὴν κατάρρευσιν τῆς ὀροφῆς καὶ μέρους τῶν λίθων τῆς εἰσόδου, μετὰ τῶν ὁποίων ἀνεμείχθησαν. (Τμῆμα τῆς πρόχου εἶχε παραμείνει εἰς τὸ πεζούλιον). Εἰς τὸ βάθος τοῦ θαλάμου ἔναντι τῆς εἰσόδου εὐρίσκετο μικρὸν ἀρτόσχημον ἀλάβαστρον καὶ τμῆμα αὐτοῦ εἰς τὸ πεζούλιον πρὸς τὸν μυχόν. Παρὰ τὴν ράχιν τοῦ πλαγίως κειμένου νεκροῦ εὐρίσκετο καὶ δεύτερον ἀρτόσχημον.

Πάντα τὰ ἀγγεῖα ταῦτα σώζουσιν καλῶς κόσμησιν διὰ φαιοῦ, σπειρῶν (κύλιξ), φολίδων (πρόχους) καὶ τοῦ rock pattern (τὰ ἀλάβαστρα). Οὐδὲν χαλκοῦν ἢ ἑξ ἄλλης ὕλης ἀντικείμενον ἀνευρέθη εἰς τὸν τάφον τοῦτον.

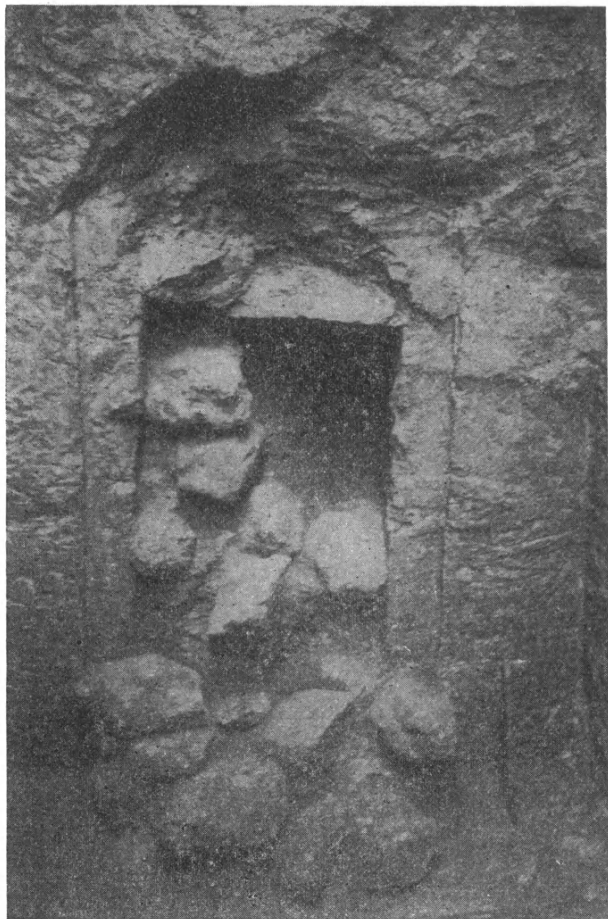
Τάφος Ε': Πρὸς νότον καὶ ἐλαφρῶς πρὸς ἀνατολὰς τοῦ τάφου Δ

ἀνεκαλύφθη καὶ ἀνεσκάφη τάφος κληθεὶς Ε. Τὸ δάπεδον τοῦ θαλάμου τοῦ τάφου τούτου εὐρίσκεται εἰς βάθος 3.20 μ. ἀπὸ τῆς ἐπιφανείας τοῦ ἐδάφους. Ὁ θάλαμος εἶναι τελείως τετράγωνος (2.40 × 2.40), ὁ δὲ δρόμος, πλάτους παρὰ τὸ δάπεδον κατὰ τὴν εἴσοδον 1.35, ἔχει θρανία ἐκατέρωθεν, ὡς τὰ τοῦ τάφου Δ, ἀρχόμενα ἀπὸ τῶν παραστάδων τῆς εἰσόδου καὶ ἴσα πρὸς τὸ πλάτος αὐτῶν (0.35 μ.). Ὁ θάλαμος ἔχει δύο εὐρέα καὶ χαμηλὰ ὄχι δὲ τελείως ἴσου πλάτους πεζούλια, ἀρχόμενα ἀπὸ τῶν παραστάδων τῆς εἰσόδου καὶ φθάνοντα μέχρι τοῦ βάθους τοῦ θαλάμου, ἀφήγοντα δὲ στενὸν διάδρομον μεταξὺ αὐτῶν πλάτους 1.10 μ.

Ἐπὶ ἐκάστου πεζουλίου εὐρίσκεται ἀνὰ εἰς νεκρὸς τελείως ἀποσιντεθειμένος ἔχων τὴν κεφαλὴν πρὸς ἀνατολὰς. Ὁ κείμενος εἰς τὸ νότιον πεζούλι ἦτο πιθανῶς τοποθετημένος ἐντὸς ξυλίνης λάρνακος, διότι εἰς τὸ σημεῖον τοῦτο τὰ ἴχνη ξύλου ἦσαν ἀφθονώτατα. Παρὰ τὴν κεφαλὴν αὐτοῦ εὐρίσκετο ἐν ἀγρόσχημον ἀλάβαστρον. Τὸ πρὸς τὴν εἴσοδον τμήμα τοῦ διαδρόμου μεταξὺ τῶν πεζουλίων κατελαμβάνετο ἀπὸ τρεῖς ὥραϊους τριώτους «ἀνακτορικοῦς» ἀμφορεῖς μὲ λαμπρὰν γραπτὴν διακόσμησιν καλῶς σωζομένην. Καὶ οἱ τρεῖς ἦσαν κεκλιμένοι συνεπείᾳ τῆς πτώσεως τῆς ὀροφῆς καὶ εἰς τεμάχια συγκρατούμενα εἰς τὴν θέσιν των, ὁμοῦ μὲ τινὰς λίθους παρασυρθέντας ἀπὸ τὸ ἀνώτερον τμήμα τοῦ φράγματος κατὰ τὴν κατάρρευσιν. Εἰς τὸ μέσον τοῦ νοτίου πεζουλίου, ὅπου ὁ ἕτερος τῶν νεκρῶν, εὐρέθη μία χαλκὴ τριχολαβίς, ἐν χαλκοῦν μαχαιρίδιον καὶ δύο θραύσματα χαλκῶν ἥλων.

Τάφος Ζ': Ὁ τάφος οὗτος κεῖται βορείως τοῦ Δ καὶ εἶναι ὁ μεγαλύτερος καὶ μεγαλοπρεπέστερος τῶν μέχρι τοῦδε ἀνασκαφέντων. Ὁ θάλαμος, σχήματος ὀρθογωνίου, ἔχει διαστάσεις 2.80 × 2.65 μ. καὶ ὕψος 1.80 μ. ὡς ἐξηκριβώθη ἐκ μεγάλου τμήματος τῆς ὀροφῆς, τὸ ὁποῖον δὲν εἶχε καταρρεύσει ἀλλὰ συνεκρατεῖτο ἀκόμη κατὰ τὴν ΝΑ. γωνίαν. Ἡ λάξευσις τῶν τοιχωμάτων εἶναι ἐπιμελεστάτη καὶ μόνον τμήμα τοῦ ἀνωτέρου μέρους τοῦ δυτικοῦ τοιχώματος εἶχεν ἀποσαθρῶθῃ, τῶν λοιπῶν διατηρουμένων λαμπρῶς. Ἐξαιρετικὴ εἶναι ἡ λάξευσις τῆς προσόψεως τοῦ θαλάμου ἐκ τοῦ δρόμου (εἶκ. 1). Τὸ ἄνοιγμα ἔχει ὕψος ἴσον πρὸς τὸ τῆς ὀροφῆς τοῦ θαλάμου, τὸ δὲ ὑπερθύρον συγκρατεῖται ἐλαφρῶς καθιζήσαν. Διατηρεῖται πᾶν τὸ μέτωπον τοῦ βράχου ἄνωθεν τῆς θύρας μέχρι τῆς ἐπιφανείας τοῦ ἐδάφους. Ὁ δρόμος ἔχει πλάτος κατὰ τὸ δάπεδον πρὸς τῆς εἰσόδου 2 μ. Διακοσμητικὸν περιθώριον σχηματίζεται δι' ἐξοχῆς καθ' ὅλον τὸ ὕψος τῶν παραστάδων συνεχίζετο δὲ ἀσφαλῶς καὶ κατὰ μῆκος τοῦ ὑπερθύρου, ἀλλ' ἐνταῦθα δὲν σώζεται. Τὸ δάπεδον τοῦ θαλάμου καὶ τοῦ τέρματος τοῦ δρόμου εὐρίσκεται εἰς βάθος 3.60 μ. ἀπὸ τῆς ἐπιφανείας τοῦ βράχου. Ἐνδιαφέροντα ἦτο ἡ παρατήρησις εἰς διάφορα σημεῖα τῶν τοιχωμάτων, ἰδιαίτερος δὲ τοῦ δρόμου, τῶν ἰχνῶν τῶν ἐργαλείων, διὰ τῶν ὁποίων ἐγένετο ἡ

ἀρχαία λάξευσις. Ταῦτα διατηροῦνται νωπότατα, ὥς ἂν ἡ ἐργασία διεκόπη πρὸ ὀλίγων λεπτῶν, ἐπιτρέπουν δὲ νὰ διαπιστώσωμεν ὅτι εἶχε χρησιμοποιηθῇ εἶδος πελέκεως πιθανῶς ἄξινοπέλεκυς, δηλ. ἐργαλεῖον ἀνάλογον μὲ τὸ χρη-

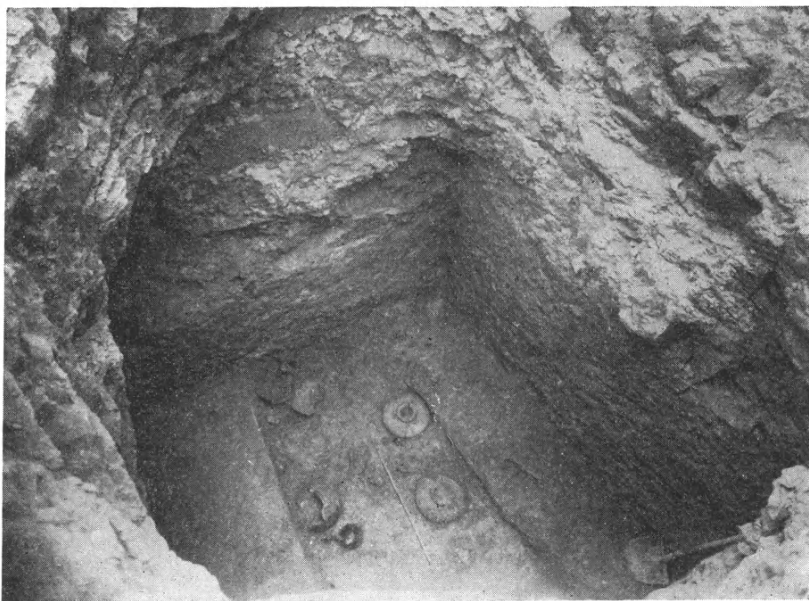

Εἰκ. 1. Εἴσοδος θαλάμου τοῦ τάφου Ζ.

σιμοποιούμενον σήμερον διὰ τὴν στρογγύλευσιν τῶν τοιχωμάτων τῶν φρεάτων (μαναροσκαλίδα).

Ἐντὸς τοῦ θαλάμου εὐρίσκοντο τρεῖς νεκροὶ τοποθετημένοι πάντες ἐντὸς ξυλίνων λαρνάκων, ἐκ τῶν ὁποίων καλύτερον ἐσώζετο ἡ παρὰ τὴν νοτίαν πλευράν, διατηροῦσα καὶ λευκὸν ἐπίχρισμα. Ὁ δεύτερος ἔκειτο παρὰ τὴν βορείαν πλευράν, ἐνῶ κατὰ τὸ μέσον τοῦ θαλάμου καὶ ὑψηλότερον

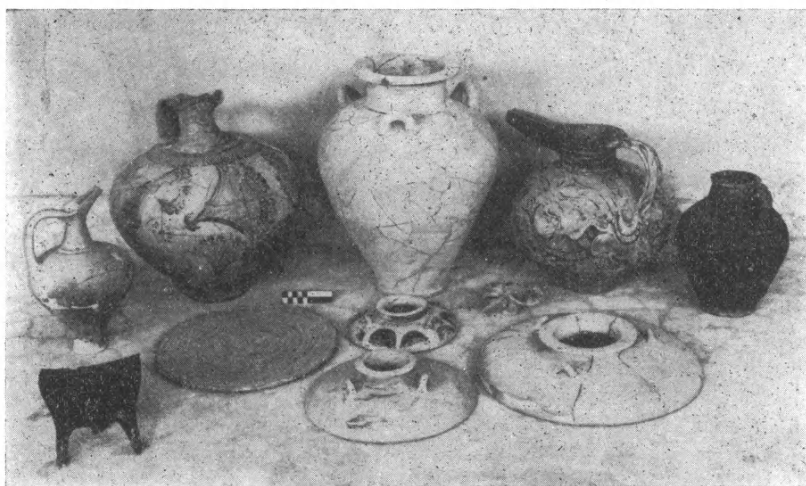
τῶν ἄλλων εὐρίσκετο ὁ τρίτος, τοῦ ὁποίου τὸ φέρετρον ἐστηρίζετο ἐπὶ σειρᾷ λίθων. Εἰς τὸ δάπεδον ἐφθάσαμεν μόνον ἀφοῦ ἀφηρέθη ὁ νεκρὸς οὗτος (εἰκ. 2). Ἡ κεραμεικὴ τοῦ τάφου τούτου ἦτο πλουσιωτάτη καὶ ἀρίστης ποιότητος. Δυνάμεθα νὰ εἰπώμεν ὅτι τὰ ἀγγεῖα τοῦ τάφου Ζ εἶναι ἐκ τῶν ὥραιότερων δειγμάτων τοῦ ἀνακτορικοῦ ρυθμοῦ (εἰκ. 3). Παρὰ τὴν ΝΑ. γωνίαν τοῦ τάφου εὐρίσκετο μέγας τρίωτος ἀμφορεὺς φέρων γραπτὴν διακόσμησιν πολεμικῶν κρανῶν. Κατὰ τὸ μέσον τοῦ θαλάμου εὐρέθη ὥραιοτάτη μεγάλη πρόχους μὲ διακόσμησιν πτηνῶν καὶ ἰχθύων. Παρ' αὐτὴν εὐρίσκετο μι-

Εἰκ. 2. Τὸ δάπεδον τοῦ θαλάμου τοῦ τάφου Ζ.

κρὸν μέλαν τριποδικὸν ἀγγεῖον καὶ θυμιατήριον. Ἄλλο θυμιατήριον εὐρίσκετο παρὰ τὴν νοτίαν λάρνακα. Μεγάλῃ πρόχους φέρουσα θαυμασία ἄνθη παπύρου καὶ κισσοῦ ἔκειτο παρὰ τὸν ἔναντι τῆς εἰσόδου τοῖχον πλησίον τῆς λάρνακος. Μέγας τρίωτος ἀνακτορικὸς ἀμφορεὺς μὲ ἐξίτηλον διακόσμησιν πολυπόδων ἔκειτο εἰς τεμάχια παρὰ τὸ δυτικὸν ἄκρον τοῦ βορείου φερέτρον. Ἐπὶ τοῦ δαπέδου παρὰ τὸ φέρετρον τοῦτο εὐρίσκοντο δύο μεγάλα ἀρτόσχημα ἀλάβαστρα πήλινα — ἀσυνήθως μεγάλου σχήματος — καὶ ἄλλα δύο μικρότερα δεξιὰ καὶ ἀριστερὰ τῆς εἰσόδου. Μία ὑδρία ἀκόσμητος εὐρίσκετο ἐπὶ τῆς βορείας λάρνακος. Οἱ νεκροὶ ἔκειντο ὕπτιοι καὶ εἶχον τὴν κεφαλὴν οἱ μὲν δύο πρὸς δυσμὰς, ὁ δὲ μεσαῖος πρὸς ἀνατολὰς. Ὁ τελευταῖος

οὗτος περισυνελέγη ὁλόκληρος καὶ μετεφέρθη εἰς τὸ Μουσεῖον χάρις εἰς τὴν ἐπιδεξιότητα τοῦ ἀρχιτεχνίτου κ. Ζ. Κανάκη, θὰ ἀποτελέσῃ δὲ ἀξιόλογον ἔκθεμα ἀπὸ ἀνθρωπολογικῆς καὶ ἀρχαιολογικῆς ἀπόψεως, διότι καὶ καλῶς σώζεται καὶ σαφέστατα παρουσιάζει τὸν τρόπον τῆς ἀποθέσεως (ἰσχυροτάτη συστολή τῶν ἄκρων). Εἶναι πιθανὸν ὅτι θὰ κατὰστῃ δυνατὴ καὶ ἡ περισυλλογὴ τῶν ὑπολοίπων δύο νεκρῶν, διότι αἱ ἐργασίαι συνεχίζονται. Εἶναι ἐνδιαφέρουσα ἡ διαπίστωσις ὅτι καὶ τῶν τριῶν τὰ κάτω ἄκρα ἦσαν συνεσταλμένα, καίτοι τὰ φέρετρα ἦσαν πολὺ ἐπιμηκέστερα τῶν νεκρῶν (εἰκ. 4).

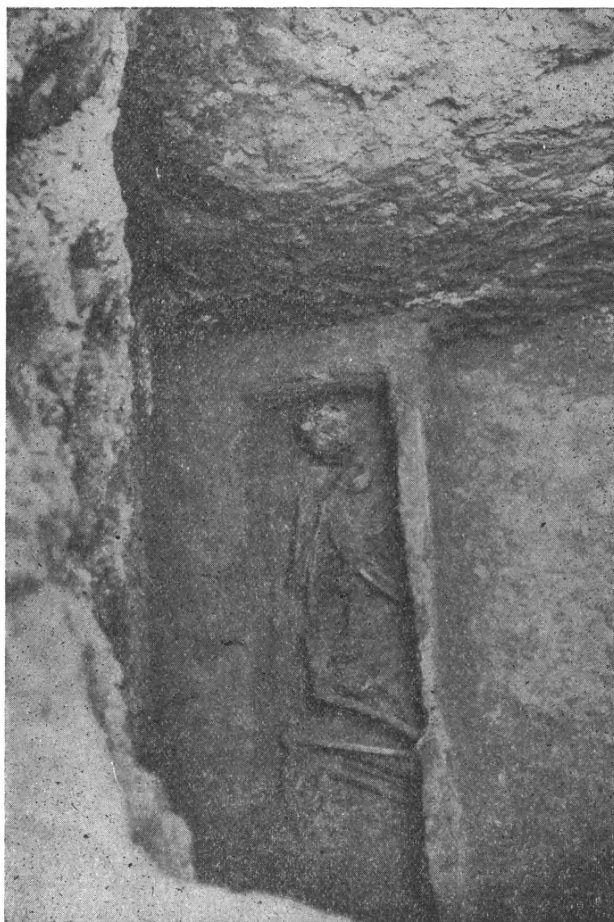

Εἰκ. 3. Εὗρηματα τοῦ τάφου Ζ Κατσαμπᾶ.

Μικρὸν ἐλεφάντινον τεμάχιον περισυνελέγη ἐπίσης ἐκ τοῦ θαλάμου, χωρὶς νὰ ἔξακριβωθῇ ἀκόμη περὶ τίνος πρόκειται λόγῳ κακῆς συντηρήσεως.

Ἡ σημασία τῶν κεραμικῶν εὗρημάτων τῶν ὑστερομινωικῶν τάφων Κατσαμπᾶ εἶναι προφανής. Πλεῖστα πολύτιμα συμπεράσματα δύνανται νὰ ἔξαχθῶσιν, ὥς π.χ. σχετικῶς πρὸς τὸ ἤδη τεθὲν πρόβλημα τῶν ἀρτιστήμων, τὰ ὁποῖα ἐθεωρήθησαν ὡς σπάνια ἐν Κρήτῃ (H. KANTOR, *The Aegean and the Orient* σ. 34) καὶ ἐπίσης σχετικῶς πρὸς τὴν προέλευσιν ὠρισμένων θεμάτων, ὡς τῶν πτηνῶν, (βλ. PENDLEBURY, A. C. σ. 247-8). Τὰ προβλήματα ταῦτα θὰ συζητηθοῦν κατὰ τὴν ὀριστικὴν δημοσίευσιν, κατὰ τὴν ὁποίαν θὰ δοθοῦν καὶ σχέδια τῶν τάφων καὶ τῶν εὗρημάτων, παρασκευασθέντα ὑπὸ τοῦ κ. Piet de Jong. Πρὸς τὸ παρὸν ὥς πρὸς τὴν χρονολόγησιν τῶν ταφῶν ἂς λεχθῇ μόνον ὅτι ἡ κεραμικὴ ὑποδηλοῖ τοὺς «ἀνακτορικοὺς» χρόνους (YM II). Εἶναι δηλαδὴ οἱ τάφοι Γ, Δ, Ε καὶ Ζ σύγ-

χρονοὶ πρὸς τὸν πρῶτον ἀνασκαφέντα τῷ 1951 τάφον Α. Οἱ τάφοι Δ καὶ Ε φαίνονται κατὰ τι νεώτεροι τοῦ Ζ ἐκ τοῦ σχήματος τῶν ἀγγείων καὶ τῆς σχηματοποιήσεως τῶν θεμάτων.

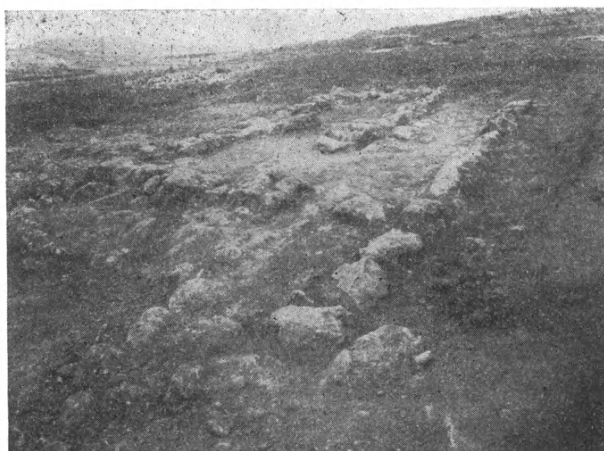
Εἰκ. 4. Νεκρὸς ἐντὸς ξυλίνης λάρνακος (τάφος Ζ Κατσαμπᾷ).

II. ΝΕΟΛΙΘΙΚΗ ΟΙΚΙΑ ΚΑΙ ΣΠΗΛΑΙΩΔΗΣ ΤΑΦΟΣ ΚΑΤΣΑΜΠΑ

Συγχρόνως πρὸς τὴν ἀνασκαφὴν τῆς νεκροπόλεως ἠρεύνθησα τὴν κορυφὴν τοῦ βραχώδους ὑψώματος, τὸ ὁποῖον δεσπόζει αὐτῆς (ἀγρὸς Μιλαθιανάκη). Εἰς τὸν χώρον τοῦτον παρετήρησα νεολιθικὰ ὄστρακα καὶ τεμάχια ὀψιδιανοῦ ἐλθόντα εἰς τὴν ἐπιφάνειαν κατὰ τὴν ὄρυξιν χαρακώματος

γερμανικοῦ. Λεπτομερεστέρα ἔρευνα ἤγαγεν εἰς τὴν ἀνακάλυψιν μιᾶς οἰκίας νεολιθικῶν χρόνων, ἣτις πιθανῶς θὰ ὀδηγήσῃ εἰς τὴν ἐξερεύνησιν ὁλοκλήρου συνοικισμοῦ (λαμβανομένης ὑπ' ὄψιν τῆς ἐκτάσεως τῶν ἐπιφανειακῶν ἐνδείξεων). Πλησίον τῆς οἰκίας ταύτης ἀνεκαλύφθη καὶ σπηλαιώδης τάφος τῆς αὐτῆς ἐποχῆς. Οἰκία καὶ τάφος ἀνεσκάφησαν συστηματικῶς, ἀλλ' ἡ ἐν γένει ἔρευνα τοῦ χώρου δὲν δύναται νὰ θεωρηθῇ περατωθεῖσα.

Ἡ νεολιθικὴ οἰκία Κατσαμπᾶ εἶναι μέγα ὀρθογώνιον οἰκοδόμημα τοῦ ὁποίου διακρίνονται καλῶς τρεῖς ἑξωτερικοὶ τοῖχοι (μῆκους 7.30 ἑκαστος) οὐσιωδῶς ἄνευ θεμελιώσεως. Οἱ τοῖχοι οὗτοι πιθανῶς ἀπετέλουν ἀπλῶς ὑπόβαθρον ἐποικοδομήσεως δι' ὤμων πλίνθων. Οἱ τοῖχοι εἶναι ἐκ μεγάλων

Εἰκ. 5. Τμήμα νεολιθικῆς οἰκίας Κατσαμπᾶ.

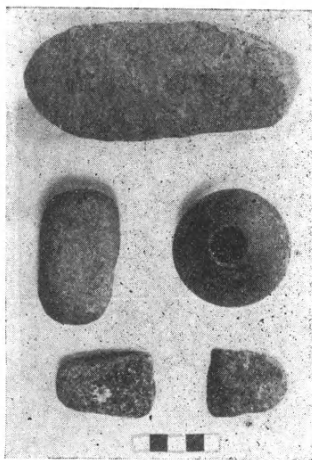
ἀργῶν λίθων συνδεομένων διὰ πηλοῦ, ὥς εἰς τὰς λοιπὰς γνωστὰς νεολιθικάς κατασκευάς. Τὸ ὅλον οἰκοδόμημα ἡρείδετο ἐπὶ τοῦ φυσικοῦ βράχου πρὸς νότον, διαιρεῖται δὲ διὰ μεσοτοίχων εἰς μικρότερα τμήματα, ἐκ τῶν ὁποίων ὠρισμένα ἔχουν δάπεδον ἐκ πηλῆς γῆς καὶ σαφῶς διαμορφωμένας θύρας (εἰκ. 5).

Τὸ στρώμα εἶναι καθαρῶς καὶ ἀμιγῶς νεολιθικὸν καὶ ἀπέδωσε ἀποκλειστικῶς νεολιθικά εὐρήματα. Ταῦτα εἶναι νεολιθικά ἐργαλεῖα (πέντε νεολιθικοὶ πελέκει, μία σφῦρα, πολλοὶ τριπτῆρες δύο τύπων — μὲ στρογγύλην καὶ μὲ ὀρθογωνίαν τομήν — πολλὰι τράπεζαι λειάνσεως ἢ «χειρόμυλοι», μία μικρὰ λεπίς ἐκ πυριτικοῦ λίθου (πβ. FRANCHET, *Recherches techniques* σ. 69), τεμάχια ὀψιδιανοῦ καὶ ἄφθονος κεραμεικῆ, ἐκ τῆς ὁποίας πλείστη χαρακτὴ καὶ ἀρίστης ποιότητος. Τὰ θέματα αὐτῆς εἶναι ραβδώσεις

λοξαὶ ἢ κάθετοι, τρίγωνα, τετραγωνίδια, δισκία, στίξεις. Ἐτέρα κατηγορία ἔχει πλαστικὴν κόσμησιν ἀποφύσεων. Ἐξακριβωθέντα σχήματα εἶναι ἀβαθεῖς φιάλαι, τροπιδωτὰ ἀγγεῖα, ἀγγεῖα μὲ διαμόρφωσιν χειλέων κ.λ. Ἀπαντοῦν ἐπίσης αἱ γνωσταὶ κατηγορίαι νεολιθικῶν λαβῶν. Ὅμοίως ἀντιπροσωπεύεται ἡ τάξις τῶν ἀκοσμήτων, ἀλλ' ἄριστα στιλβωμένων διὰ στιλβωτῆρος ἀγγείων καὶ τῶν ἐχόντων ὅπας διὰ προσήλωσιν πώματος ἢ ἀνάρτησιν.

Ἡ οἰκία ἀπέδωσε καὶ πλείστα ὀστᾶ ζώων. Τινὰ τούτων ἐξετασθέντα ὑπὸ τῆς εἰδικῆς ὀστεολόγου Ginetta Chiapella Cordero ἀπεδείχθησαν ἀνήκοντα εἰς ἀγελάδας, αἶνας καὶ πρόβατα.

Ὁ σπηλαιώδης τάφος εὐρίσκεται εἰς ἀπόστασιν δεκάδος μέτρων ἀπὸ τῆς ἀνασκαφείσης οἰκίας. Πρόκειται περὶ κοιλότητος τοῦ ἀσβεστολιθικοῦ βράχου, διακλαδιζομένης εἰς πλείονας μέχρι βάθους 4.60 μ. Πᾶσαι αὗται ἦσαν τελείως προσκεχωσμέναι, ἡ δὲ πρόσχωσις ἀφηρέθη τελείως διὰ πολυμέρου ἐργασίας. Αὕτη ἀπετελεῖτο ἐκ χώματος καὶ ὀστροάκων, ὅχι μόνον νεολιθικῶν ἀλλὰ καὶ μεσομινωικῶν καὶ ὑστερομινωικῶν, πιθανῶς λόγῳ τῆς κατὰ διαστήματα χρήσεως τοῦ χώρου διὰ πτωχοτέρας ταφάς, καὶ μετὰ τὴν νεολιθικὴν ἐποχὴν. (Ἀνευρέθη σχεδὸν ἀκέραιον ΥΜ III ἀγγεῖον). Πάντως τὰ εὐρήματα κατὰ μέγιστον μέρος εἶναι νεολιθικῶν χρόνων: μία ἐξαιρετος νεολιθικὴ σφύρα — ἀκριβέστερον κεφαλὴ ροπάλου — ἐκ μέλανος λίθου, ἐπιμελεστάτης ἐργασίας, ἴσως ἡ ὠραιότερα ἐκ τῶν γνωστῶν δειγμάτων, σωζομένη εἰς ἀρίστην κατάστασιν, εἰς νεολιθικὸς πέλεκυς, τεμάχια ὀψιδιανοῦ, τριπτῆρες καὶ τράπεζαι λειάνσεως καὶ ἄφθονος κεραμικῇ (εἰκ. 6 καὶ 7) τῶν περιγραφεισῶν ἀνωτέρω κατηγοριῶν, καὶ σειρὰ σπονδικῶν κυπελλιδίων, ὡς καὶ τεμάχια κισσήρεως. (Τοιαῦτα ἀπέδωσε καὶ ἡ οἰκία, ἀσφαλῶς δὲ ἐχρησιμοποιοῦντο διὰ τὴν λείανσιν τῶν ἀγγείων).

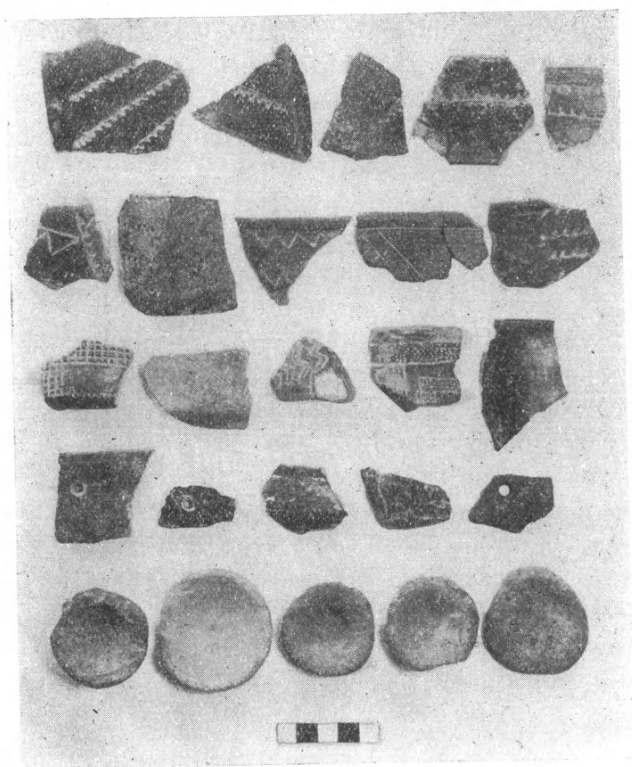

Εἰκ. 6. Νεολιθικὴ σφύρα, πέλεκυς καὶ τριπτῆρες ἐκ Κατσαμπᾶ.

Ἡ βορεῖα κοιλότης τοῦ ταφικοῦ σπηλαίου ἐκλείετο διὰ φράγματος λίθων νεολιθικῶν ἀσφαλῶς χρόνων, τὸ ὅποῖον ὅμως δὲν ἠμπόδισε τὴν διατάραξιν τοῦ ὀπισθεν αὐτοῦ στρώματος, διότι ἡ κοιλότης συνεκoinώνει μὲ τὴν παρακειμένην, τῆς ὁποίας τὸ φράγμα εἶχεν ἀφαιρεθῇ κατὰ τὰς δευτερογενεῖς χρήσεις τοῦ χώρου.

Εἶναι ἐξαιρετικῶς σημαντικὴ ἡ ἀνακάλυψις ἐνὸς ἀγνώστου μέχρι τοῦδε

νεολιθικοῦ συνόλου, κειμένου μάλιστα πλησίον τῆς θαλάσσης, ἡ δὲ πληρεστέρα ἐξερεύνησις τοῦ χώρου συνεχιζομένη κατὰ τὸ ἐπόμενον ἔτος θὰ διαφωτίσῃ σημαντικῶς τὰ προβλήματα τῆς ἀτελῶς γνωστῆς νεολιθικῆς περιόδου ἐν Κρήτῃ. Αἱ νεολιθικαὶ ἐγκαταστάσεις τοῦ Κατσαμπᾶ, ἀναγόμεναι εἰς τὴν «μέσῃν νεολιθικῇν» περίοδον, συνδέουν τὰς ἐξερευνηθείσας ὑπὸ τοῦ

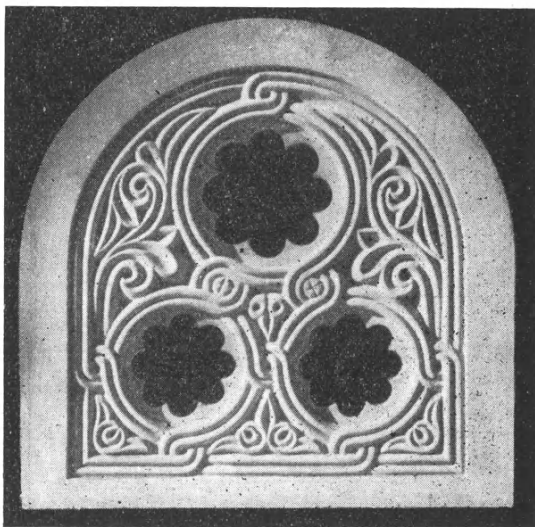
Εἰκ. 7. Νεολιθικὴ κεραμεικὴ ἐκ Κατσαμπᾶ.

FRANCHET (ἐνθ' ἄνωτ. σ. 68) νεολιθικὰς περιοχὰς τῆς τρουπητῆς καὶ Ρουσῶν. Ὁ Franchet δὲν εἶχεν εὑρεῖ νεολιθικὰ λείψανα ἐν Κατσαμπᾶ). Ἐπίσης διαφεύδουν τὴν ἄποψιν τοῦ PENDLEBURY (Archæology in Crete σ. 35) ὅτι αἱ νεολιθικαὶ ἐγκαταστάσεις ἐν Κρήτῃ κεῖνται γενικῶς μακρὰν τῆς θαλάσσης.

ΣΤΥΛΙΑΝΟΣ ΑΛΕΞΙΟΥ

Δαπάναις τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας ἐξετελέσθησαν τὸ 1953 αἱ κάτωθι ἀναστηλωτικαὶ ἐργασίαι :

Ἐν **Ἀθήναις** καὶ ὑπὸ τὴν ἄμεσον ἐποπτείαν τοῦ γράφοντος ἐγένετο ἔναρξις τῆς ἀναστηλώσεως τῆς ὀροφῆς τοῦ ὀπισθονάου τοῦ *Παρθενῶνος*, χάριν προστασίας τῆς ἀρτίως μὲν σωζομένης πλὴν λόγῳ τῶν καιρικῶν ἐπιδράσεων ὁλονὲν ἀπολεπιζομένης καὶ ὑπὸ τῶν καταρρεόντων ὑδάτων καὶ τῶν πτηνῶν ρυπαινομένης δυτικῆς πλευρᾶς τῆς ζωφόρου τοῦ σηκοῦ τῆς εἰκονίζουσης τὴν ἐκκίνησιν τῆς πομπῆς τῶν Παναθηναίων. Ἦδη λαξεύονται ἵνα τοποθετηθῶσιν αἱ 3 μεγάλαι (μήκους 8 μ.) ἐγκάρσιοι δοκοί, ἐφ' ὧν θέλουσιν ἀργότερον τοποθετηθῇ αἱ πλάκες τῶν φατνωμάτων συμφώνως πρὸς τὰς κατόπιν ἐνδελεχοῦς μελέτης τῶν σωζομένων θραυσμάτων των ἀπολύτως ἐξακριβωθείσας διαστάσεις των.

Εἰκ. 1. Φεγγίτης παραθύρου τοῦ Ὁσ. Λουκά.

Ἐν τῷ **Ὡδεῖῳ Ἡρώδου τοῦ Ἀττικοῦ**. Συνεχιζομένης τῆς ἀναμαρμαρώσεως συνεπληρώθησαν, ἐποπτεία τοῦ Ἐπιθεωρητοῦ ἀρχιτέκτονος τῆς ἀναστηλώσεως Εὐστ. Στίκα, τὰ ἐλλείποντα τμήματα τῶν πέριξ τῆς ὀρχήστρας μαρμαρίνων τιμητικῶν ἐδωλίων (προεδριῶν). Τὸ μὴ σφρζόμενον ὕψος τοῦ ἐρεισινώτου των ὡς καὶ ἡ διατομὴ τῆς ἄνω ἀπολήξεως αὐτοῦ κατεσκευάσθησαν συμφώνως πρὸς ἀνάλογα ὑποδείγματα τοῦ θεάτρου τῆς Ἐπιδαύρου καὶ ἄλλων.

Ἐν **Βραυρῶνι** ἐγένετο ἡ στερέωσις καὶ συμπλήρωσις τῶν τοίχων τῆς μεγάλης παλαιοχριστιανικῆς βασιλικῆς διὰ τοῦ ἀνασκάπαντος αὐτὴν κ. Στίκα. Ἐστερεώθησαν ὡσαύτως καὶ οἱ τοῖχοι τοῦ κυκλικοῦ της βαπτιστηρίου καὶ τὰ ἐπ' αὐτῶν λείψανα προσηλώσεως τῆς κοσμοῦσης ποτὲ αὐτὸ γυψίνης διακοσμήσεως. Διὰ τῶν γενομένων ἐργασιῶν ἡ βασιλικὴ τῆς Βραυρῶνος ἀπέβη

ἡ εἰς μεγαλύτερον ὕψος ὄλων τῶν ἄλλων ἀνασκαφεισῶν διατηροῦσα τοὺς τοίχους (3 μέτρα εἰς τινὰ σημεῖα) παρέχουσα οὕτω μετὰ τῶν ἀναστηλωθέντων δύο κιόνων τοῦ ναοῦ καὶ τῶν πέντε μικροτέρων τοῦ ἐξωνάρθηκος λίαν ἀνάγλυφον εἰκόνα βασιλικῆς τοῦ βου μ.Χ. αἰῶνος.

Εἰκ. 2. Τὰ κελλία τῆς Μ. Παρηγορητίσσης πρὸ τῶν ἐπισκευῶν.

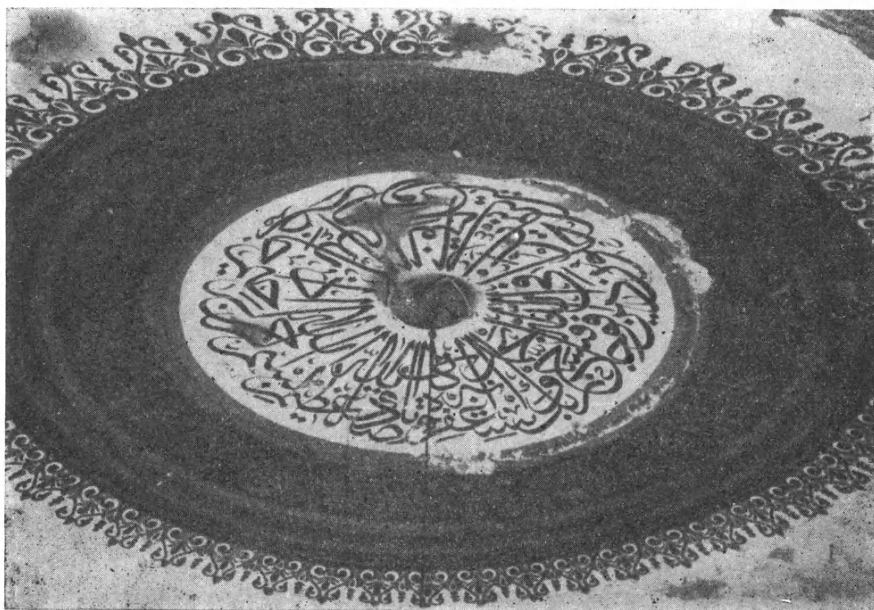

Εἰκ. 3. Τὰ κελλία τῆς Μ. Παρηγορητίσσης μετὰ τὰς ἐπισκευάς.

Εἰς τὴν Μονὴν Ὁσίου Δουκᾶ τῆς Φωκίδος ἐστερεώθησαν διὰ τοῦ εἰδικοῦ ψηφωτοῦ Κ. Βάρβογλη καὶ ὑπὸ τὴν ἐποπτείαν τοῦ τε γράφοντος καὶ τῶν κυρίων Ε. Στίκα καὶ Μ. Χατζηδάκη τὰ περίφημα ψηφιδωτά (11ου αἰ.) τοῦ νάρθηκος, ἅτινα ἀποκολληθέντα ἐκινδύνευον νὰ καταπέσουν καὶ θρυμματισθῶν. Ἐναρξίς τῆς στερεώσεως ἐγένετο ἀπὸ τῆς μεγάλης ὑπὲρ τὴν βασίλειον πύλην κειμένης προτομῆς τοῦ Χριστοῦ καὶ τῶν στηθαρίων, ἅτινα κοσμοῦσι τὰς ἀντιγὰς τῶν ὑπὸ τὰ καλύπτοντα τὸν νάρθηκα σταυροθόλια τόξων. Αἱ παραστάσεις αὗται, ἀφαιρεθεῖσαι μετὰ προσοχῆς καὶ ἀπαλλαγῆ-

σαι τῶν ὀπισθεν σαθρῶν ἀσβεστοκονιαμάτων, ἐπεκολλήθησαν ἐκ νέου τῇ βοηθείᾳ νέου στερεωτέρου μείγματος.

Παραλλήλως πρὸς τὴν στερέωσιν τῶν ψηφιδωτῶν ἐγένετο καὶ ἡ ἔκφραξις τῶν κατὰ τὴν Ἐπανάστασιν τοῦ 1821 δι' ἀμυντικὸν λόγον φραχθέντων παραθύρων τῆς τε Νοτίας καὶ τῆς Βορείας πλευρᾶς (ἡ τοῦ ἱεροῦ εἶχεν ἤδη γίνεи προπολεμικῶς). Εἰς τὰ ἐλευθερωθέντα ἀπὸ τῆς πλινθοδομῆς ἀνοίγματα ἐτοποθετήθησαν φεγγῖται ἐκ λευκοῦ σιμέντου κατὰ περίτεχνον

Εἰκ. 4. Τὸ μέσον τμήμα τοῦ θόλου τοῦ Ἀγ. Γεωργίου πρὸ τῆς ἀποξέσεως τῶν τουρκικῶν ἐπιγραφῶν καὶ κοσμημάτων.

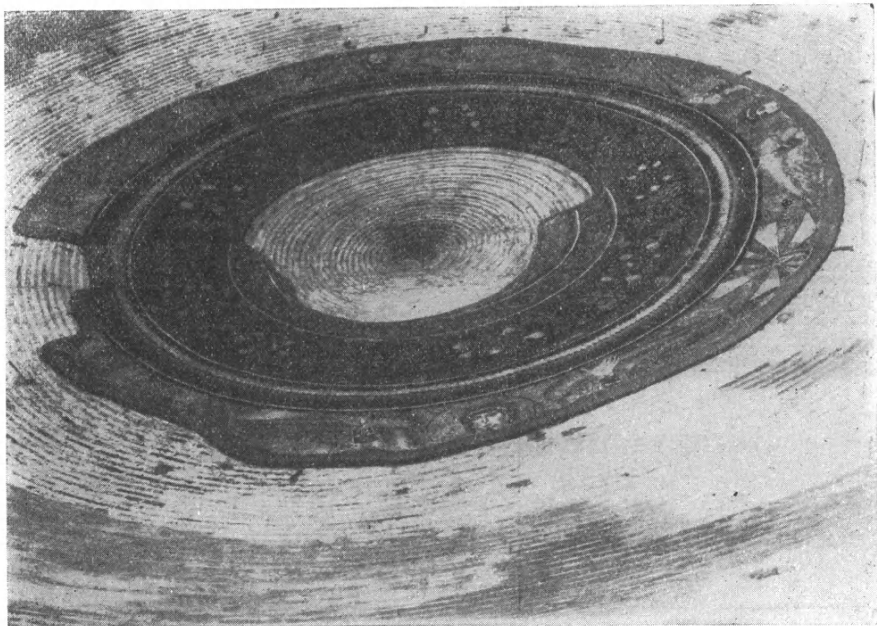
σχέδιον ληφθὲν ἐκ περισωθέντων τμημάτων τῶν παλαιῶν γυνψίων φεγγιτῶν. Ἡ παρατιθεμένη εἰκὼν 1 δεικνύει τὴν λεπτομέρειαν ἑνὸς τμήματος τοιούτου κατακόσμου φεγγίτου.

Ἐν ᾠ**Αρτη** ἐστερεώθησαν, ἐποπτεία τοῦ ἐκτάκτου ἐπιμελητοῦ ἀρχαιοτήτων κ. Ἡλ. Χουλιάρα καὶ κατὰ τὰς ἐπὶ τόπον δοθείσας ὑπὸ τοῦ γράφοντος ὁδηγίας, 11 ἐν ὅλῳ θολωτᾷ κελλίᾳ τῆς βυζαντινῆς μονῆς τῆς Παρηγορητίσσης, ἅτινα εἶχον ἐρειπωθῇ κατόκουν δ' ἐν αὐτοῖς πιναροὶ γύφτοι. Τούτων ἀπομακρυνθέντων ἀνακατεσκευάσθησαν οἱ πλίνθινοι τοξωτοὶ φεγγῖται τῶν θυρῶν, συνεπληρώθη ἡ τοιχοποιία τὸ δὲ σύνολον αὐτῶν ἀνεκερα-

μώθη. Αἱ παρατιθέμεναι εἰκόνες 2 καὶ 3 δεικνύουσι τὴν κατάστασιν τῶν κελλίων πρὸ καὶ μετὰ τὰς ἐργασίας στερεώσεως.

Ἐν **Νικοπόλει** τῆς Ἠπείρου ἐγένετο ὑπὸ τὴν ἐποπτείαν τοῦ ἐπιμελητοῦ κ. Σ. Δάκαρη διαρρύθμισις τῶν περὶ τὴν βασιλικὴν τοῦ Δουμετίου ἀποστραγγιστικῶν αὐλάκων.

Ἐν **Δίῳ** τῆς Μακεδονίας ἐγένοντο διὰ τοῦ ἐφόρου ἀρχαιοτήτων Μακεδονίας κ. Χ. Μακαρόνα ἐργασίαι συντηρήσεως τοῦ πρὸ ἐτῶν ὑπὸ τοῦ

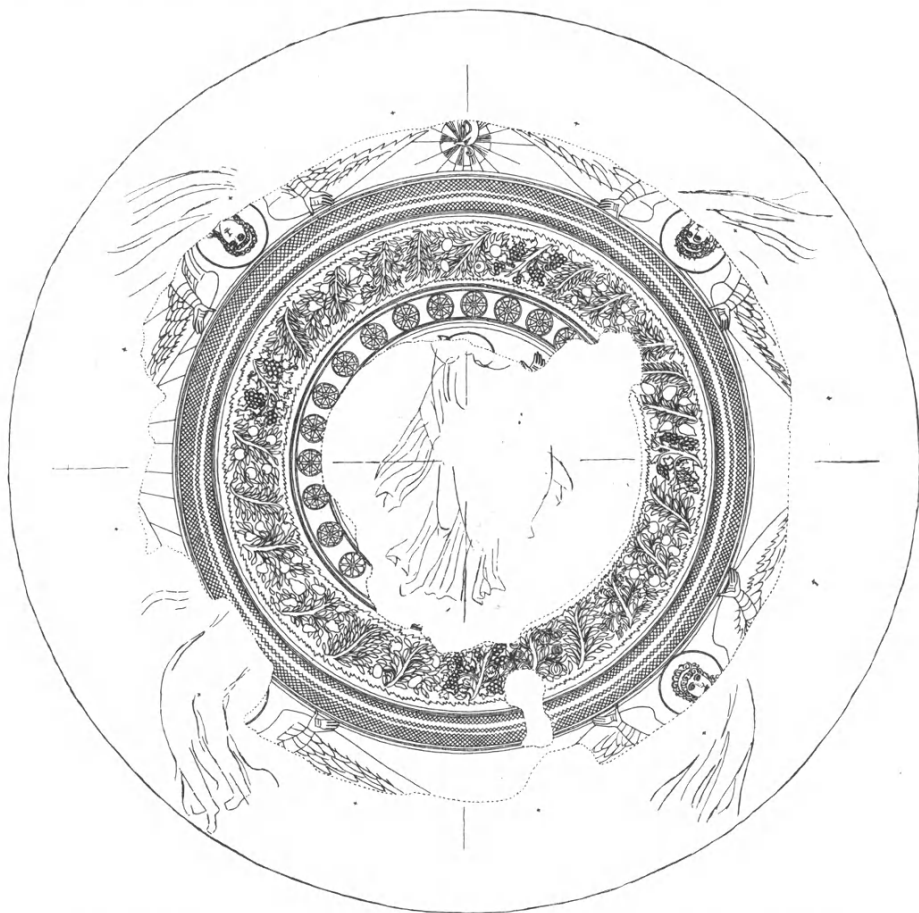

Εἰκ. 5. Τὸ μέσον τμήμα τοῦ τρούλλου μετὰ τὴν ἀπόξεσιν τῶν τουρκικῶν κονιαμάτων (φωτογραφία).

ἀειμνήστου Γ. Σωτηριάδου ἀποκαλυφθέντος θολωτοῦ ναοειδοῦς τάφου.

Ἐν **Θεσσαλονίκῃ**, ἐπικειμένης τῆς ἐν τῇ πόλει ταύτῃ συγκλήσεως τοῦ Θ' Διεθνoῦς Συνεδρίου Βυζαντινῶν Σπουδῶν, ἐξετελέσθη ἐποπτεία τῶν ἐφόρων Χ. Μακαρόνα καὶ Σ. Πελεκανίδη καὶ συμπράξει τοῦ ἀρχιτεχνίτου τῆς Διευθύνσεως Ἀναστηλώσεως Νικολάου Κορωνιοῦ διὰ τοῦ ψηφωτοῦ Φ. Ζαχαρίου ὁ καθαρισμὸς καὶ ἡ στερέωσις τοῦ καλύπτοντος τὸ κάτω μέρος τοῦ ἡμισφαιρικοῦ θόλου τοῦ κυκλικοῦ ναοῦ τοῦ Ἀγ. Γεωργίου ψηφιδωτοῦ καλανδαρίου. Τὰ θαυμάσια ταῦτα, ἀγνῶς ἑλληνιστικῆς τεχνοτροπίας ψηφιδωτὰ εἰκονίζοντα ἀνὰ δύο ἢ τρεῖς τῶν σπουδαιοτέρων ἁγίων ἐκάστου μη-

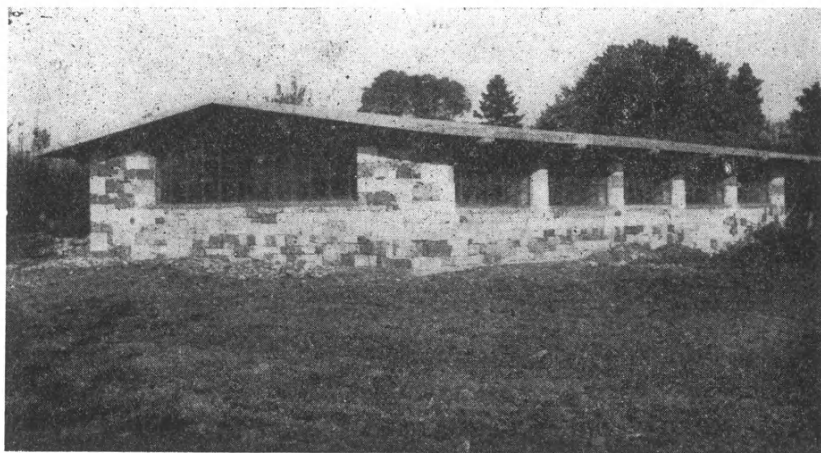
νὸς εἶχον τελείως ἀμαυρωθῇ κατὰ τὴν παρέλευσιν τῶν αἰώνων καὶ μόλις διεκρίνοντο. Διὰ τῆς γενομένης ἐργασίας ἐπὶ περιφερείας μέτρων οἱ ἅγιοι καὶ τὸ πλούσιον πομπηیانὸν βάθος των ἀνέκτησαν τὴν παλαιὰν λαμπρότητα καὶ δροσερότητα τῶν φωτεινῶν χρωμάτων των, κινήσαντες τὸν θαυμασμὸν

Εἰκ. 6. Σχέδιον τῆς ἀποκαλυφθείσης κατὰ τὴν κλεῖδα τοῦ σφαιρικοῦ θόλου τοῦ Ἀγ. Γεωργίου ψηφιδωτῆς συνθέσεως.

τῶν συνέδρων. Πλὴν ὅμως τοῦ καθαρισμοῦ τῶν ἁγίων τῆς κάτω ζώνης τοῦ θόλου ἡ ἐργασία ἐπεξετάθη καὶ εἰς τὴν ἀποκάλυψιν τοῦ κατὰ τὴν κλεῖδα τοῦ θόλου μεταλλίου, ὅπερ ἐκαλύπτετο εἰσέτι διὰ τουρκικοῦ ἐνεπιγράφου κονιάματος (εἰκ. 4). Τούτου ἀφαιρεθέντος ἐφάνη κάτωθεν ἐντὸς πυκνοῦ κυκλικοῦ ἀνθοπλοκάμου τὸ προσχέδιον τῆς εἰκόνης τοῦ Χριστοῦ ὁρθίου ὑψοῦντος

τὴν ἀριστερὰν καὶ ἔχοντος τὴν δεξιὰν καθειμένην. Πέριξ τοῦ ἀνθοπλοκάμου ἀπεκαλύφθησαν ἐπίσης αἱ μετὰ φωτοστεφάνων ὠραιόταται κεφαλαὶ καὶ αἱ ἀνοικταὶ πτέρυγες 4 ἀγγέλων κρατούντων δι' ἀμφοτέρων τῶν ὑψωμένων χειρῶν τὸν ἀνθοπλόκαμον (εἰκ. 5 καὶ 6). Πλὴν τῶν ψηφιδωτῶν κεφαλῶν ἐφάνησαν ἐπὶ τοῦ κάτωθεν κονιάματος καὶ τὰ προσχέδια τῶν λιγυρῶν σωμάτων τῶν ἀγγέλων. Τέλος κατὰ τὸ ἀνατολικὸν τμήμα τοῦ ἀνθοπλοκάμου, ἐνεφανίσθη ψηφιδωτὴ κεφαλὴ παγωνίου περιβαλλομένη ὑπὸ ἀκτινωτοῦ φωτοστεφάνου (εἰκ. 5 καὶ 6).

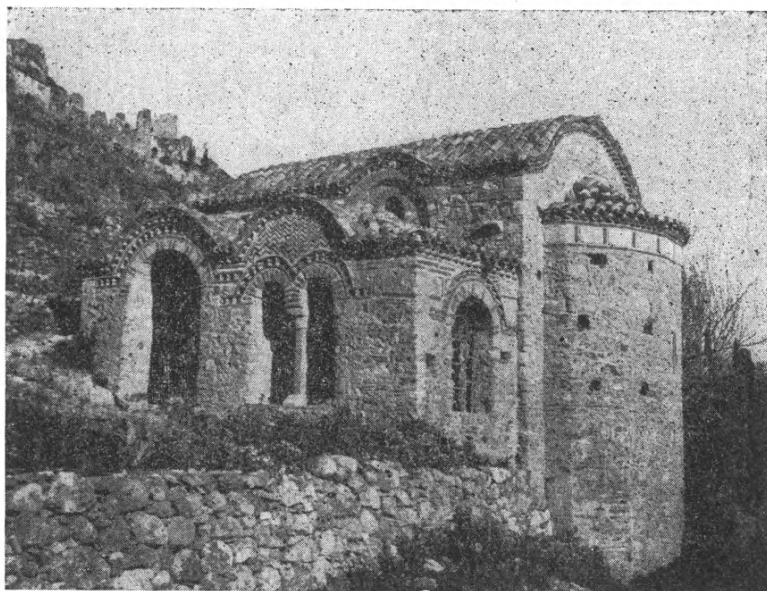
Εἰκ. 7. Τὸ στέγαστρον τῶν ψηφιδωτῶν τῆς Τεγέας.

Ἐν **Τεγέᾳ** συνέβαλεν ἡ Ἑταιρεία α) εἰς τὴν στερέωσιν καὶ συντήρησιν τῶν λαμπρῶν ψηφιδωτῶν δαπέδων τῆς πρὸ εἰκοσαετίας διὰ τοῦ γράφοντος ἀποκαλυφθείσης μονοκλίτου παλαιοχριστιανικῆς βασιλικῆς. Ἐπὶ τῶν ψηφιδωτῶν τούτων εἰκονίζονται ἀφ' ἐνὸς μὲν οἱ 12 μῆνες τοῦ ἔτους ἐν προτομῇ, κρατοῦντες ἕκαστος τὰ ἀντίστοιχα φυσικὰ προϊόντα, ἀφ' ἑτέρου δὲ οἱ 4 ποταμοὶ τοῦ Παραδείσου ὁ Γεὼν — Φισὼν — Τίγρης καὶ Εὐφράτης, προσωποποιημένοι. β) Εἰς τὴν κατασκευὴν ὑαλοφράκτου στεγάστρου ἐκ σιδηροπαγοῦς σκυροκονιάματος (εἰκ. 7) κατὰ σχέδιον ἐκπονηθὲν ὑπὸ τοῦ Ἐπιθεωρητοῦ Ἀρχιτέκτονος τῆς Ἀναστηλώσεως κ. Ε. Στίκα.

Ἐν **Λυκαίᾳ** ἐγένετο διὰ τοῦ ἐπιμελητοῦ ἀρχαιοτήτων κ. Σ. Χαριτωνίδη ἡ συντήρησις τῶν λειψάνων τοῦ αὐτόθι Ἱπποδρόμου, ἅτινα διέτρεχον τὸν κίνδυνον τοῦ παντελοῦς ἀφανισμοῦ.

Ἐν **Μυσιρᾷ** ἀνεστηλώθη κατὰ τὰς ὁδηγίας τοῦ ὑπογράφοντος ὁ παρὰ τὸν δρόμον, ὅστις ἄγει ἀπὸ Μαρμάρας εἰς Περίβλεπτον κείμενος ἡρειπωμέ-

νος βυζαντινὸς ναῖσκος τοῦ Ἀγ. Γεωργίου. Τοῦ μονοκλίτου ναοῦ τούτου ἀνεστηλώθη ὁ καταπεσὼν κυλινδρικός θόλος, ὅστις ἐστηρίζετο ἐπὶ ἐνισχυτικῶν ζωνῶν, ὥς καὶ ὁ κατὰ τὴν νοτίαν αὐτοῦ πλευρὰν ἐκτεινόμενος καὶ διὰ τυφλῶν ἡμισφαιρικῶν θόλων καλυπτόμενος παρανάρθηξ, ὁ φέρων ὥραϊον δίλοβον παράθυρον (εἰκ. 8). Πάντων τῶν θόλων τούτων ἐγένετο ἡ ἀνακεράμωσις. Ἐκ διασωθέντων κατὰ τὰς γεννήσεις τῆς καλυπτούσης τὸν κυρίως ναὸν ἡμικυλινδρικῆς καμάρας λειψάνων, ἐξηκριβώθη, ὅτι τὸ ἐσωτερικὸν τοῦ ναῖδριου ἐφωτίζετο διὰ δύο ὑψηλὰ τοποθετημένων μονολόβων παραθύ-

Εἰκ. 8. Ὁ ἀναστηλωθεὶς ναὸς τοῦ Ἀγ. Γεωργίου Μυστρά. Ὅψις ἀπὸ Ν.

ρων, ἐνὸς πρὸς Ν. καὶ ἑτέρου πρὸς Β., τῶν ὁποίων τὰ τοξωτὰ ὑπέρθυρα εἰσέδουν εἰς τὴν κατὰ μῆκος καμάραν.

Διὰ τῆς γενομένης ἀναστηλώσεως τοῦ Ἀγ. Γεωργίου ὁ Μυστράς ἀπέκτησεν ἐν ἀκόμῃ κομψότατον ἀρχιτεκτονικὸν κόσμημα. Ἡ ἐπιμελεστάτη ἐργασία τῆς ἀναστηλώσεως ἐγένετο τῇ ἀμέσῳ ἐπιστάσει τοῦ ἐξαίρετου ἀρχιτεχνίτου τῆς ἀναστηλώσεως Ἰωάννου Μπουρνάκα.

Πλὴν δὲ τῆς καθαρῶς ἀναστηλωτικῆς ταύτης ἐργασίας ἡ Ἀρχαιολογικὴ Ἑταιρεία διέθεσε σημαντικὸν ποσὸν καὶ πρὸς διαρρύθμισιν εἰς Μουσεῖον καὶ Ἐφορεῖον χώρων τινῶν τῆς παλαιᾶς Μητροπόλεως. Εἰς τὰς ἐργασίας ταύτας ἐπεστάτησεν ὁ ἐπιμελητὴς Βυζαντινῶν Ἀρχαιοτήτων κ. Ν.

Δρανδάκης, ὅστις ἐπεμελήθη καὶ τῆς στερεώσεως τοίχων ναῖσκων τινῶν καὶ σπιτιῶν τοῦ Μυστρά, ἔχοντων ἀνάγκην συγκρατήσεως ἀπὸ καταρρεύσεως.

Ἐν *Βαθυπέτρῳ* Κρήτης ἐγένοντο διὰ τοῦ καθηγητοῦ κ. Σπ. Μαρινάτου ἐργασίαι στερεώσεως καὶ στεγάσεως χώρων τινῶν τοῦ αὐτόθι ἀποκαλυφθέντος μεγάρου, οἷτινες τώρα ἀποτελοῦσι μικρὸν μὲν ἀλλὰ πολύτιμον τοπικὸν μουσεῖον.

Τέλος ἐν *Τυλίῳ* τῆς Κρήτης ἐξετελέσθησαν διὰ τοῦ ἐφόρου ἀρχαιοτήτων κ. Ν. Πλάτωνος αἱ ἐν τῇ κάτωθι δημοσιευομένῃ ἐκθέσει του ἐργασίαι στερεώσεως καὶ ἀποκαταστάσεως τῶν τριῶν μινωικῶν μεγάρων τοῦ σημαντικοῦ τούτου μινωικοῦ ἔρειπιῶνος.

ΑΝΑΣΤΑΣΙΟΣ Κ ΟΡΛΑΝΔΟΣ

Ἀναστηλωτικαὶ ἐργασίαι ἐν Τυλίῳ.

Ἡ στερέωσις καὶ ἀποκατάστασις τῶν μινωικῶν μεγάρων Τυλίσου εἶχεν ἀρχίσει τὸ ἔτος 1947 καὶ εἶχεν ἱκανοποιητικῶς προχωρήσει διὰ τὰ μέγαρα Α καὶ Β. Τὸ πρόγραμμα τῆς ἐργασίας τοῦ ἔτους 1953 περιελάμβανε τὴν ἀποπεράτωσιν τῶν ἔργων εἰς τὰ δύο ταῦτα μέγαρα καὶ τὴν στερέωσιν τοῦ μεγάρου Γ, ὡς καὶ τῶν ὁδῶν προσπελάσεως καὶ τῆς Πλατείας τοῦ Βωμοῦ. Ἐκ παραλλήλου ἔδει νὰ περατωθῇ ἡ συστηματικὴ μελέτη τοῦ χώρου καὶ ὁ καταρτισμὸς νέων πληρεστέρων σχεδίων τοῦ ὅλου συγκροτήματος τῶν ἔρειπῶν. Πολυτίμους ὑπηρεσίας προσέφερεν εἰς τὴν ἐπιτυχίαν τῶν ἐργασιῶν τούτων ὁ ἀρχιτεχνίτης τοῦ Μουσείου Ἡρακλείου Ζαχαρίας Κανάκης, ἐργασθεὶς μὲ μεγάλον ζῆλον ὑπὸ τὰς ὁδηγίας μου. Αἱ συμπληρώσεις ἐγένοντο διὰ κοινοῦ σιμέντου, χρωματιζομένου ἐνίοτε ἐπιφανειακῶς. Ἀναλυτικῶς αἱ ἐκτελεσθεῖσαι ἐργασίαι εἶναι αἱ ἀκόλουθοι:

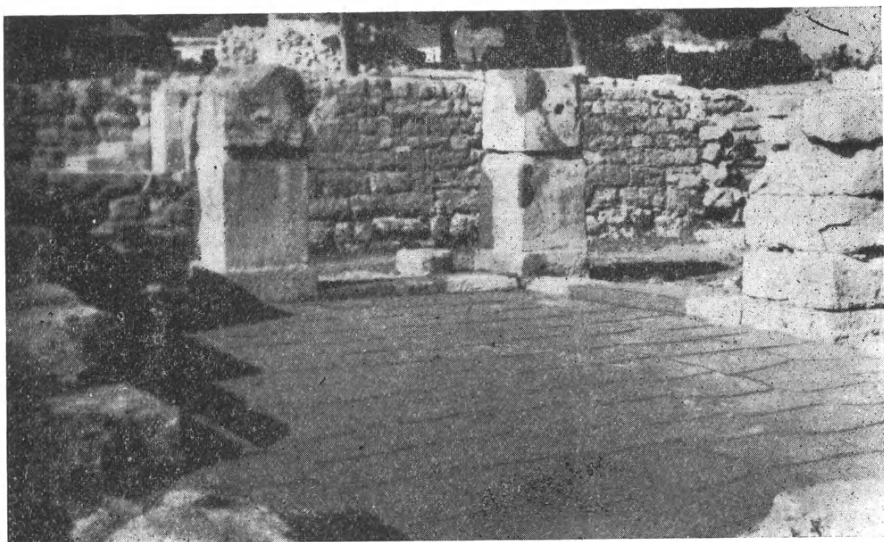
Εἰς τὸ Μεγαρον Α

1. Ἐστερεώθησαν καὶ συνεπληρώθησαν οἱ ἐκ πελεκητῶν λίθων τοῖχοι τοῦ μικροῦ φωταγωγοῦ εἰς τὸ κύριον δωμάτιον κατοικίας.

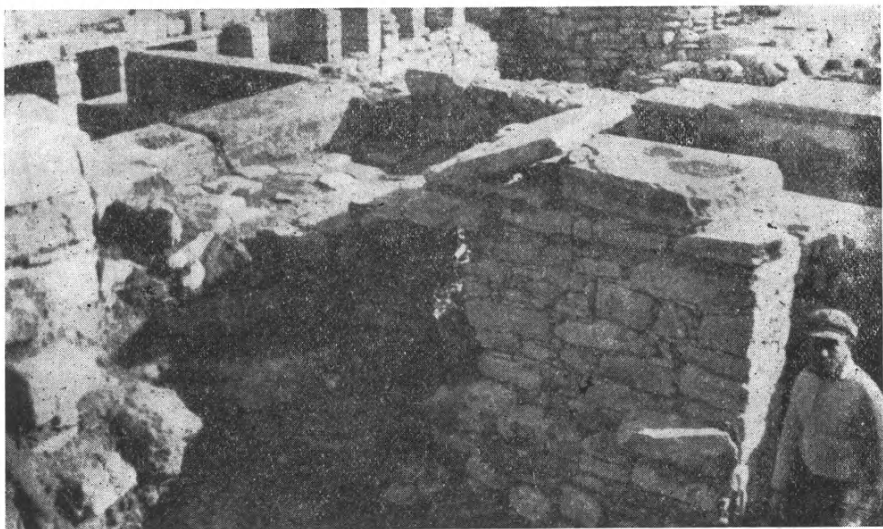
2. Ἀποκατεστάθη ἡ εἴσοδος τοῦ μεγάρου διὰ τῆς ἀνακατασκευῆς τοῦ πλακοστρώτου τῆς μετὰ τὴν ἐπίχωσιν τῶν σκαμμάτων στρωματογραφικῆς ἐρεῦνης καὶ ἐστερεώθησαν οἱ τετραγωνικοὶ στῦλοι τῆς ἀνοικτῆς στοᾶς τῆς (εἰκ. 1).

Εἰς τὸ Μεγαρον Β

1. Ἐπεχώσθησαν τὰ σκάμματα στρωματογραφικῆς ἐρεῦνης εἰς δύο

Εἰκ. 1. Ἡ εἴσοδος τοῦ μεγάρου Α μετὰ τὴν ἀποκατάστασιν αὐτῆς.]

Εἰκ. 2. Τὸ κλιμακοστάσιον τοῦ μεγάρου Γ πρὸ τῆς ἀποκαταστάσεως αὐτοῦ.

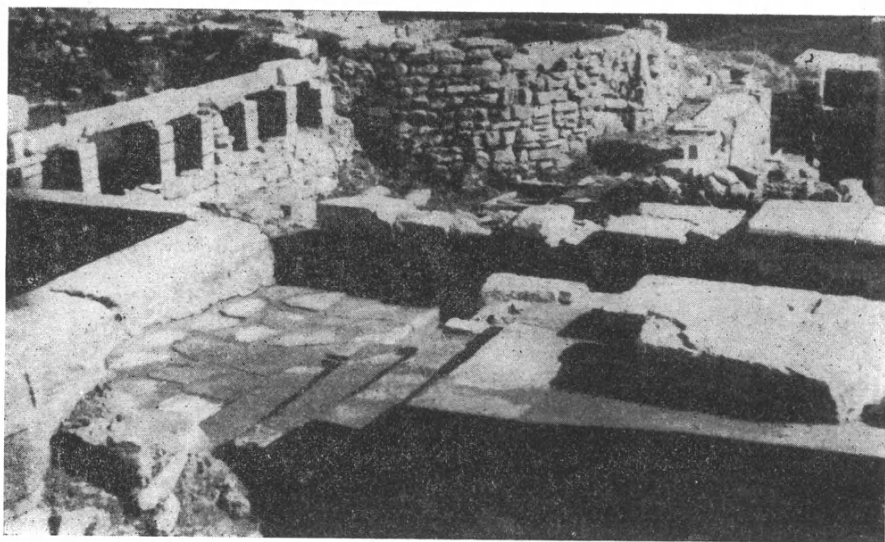
δωμάτια μέχρι τοῦ ἐπιπέδου τῶν δαπέδων καὶ ἐστρερώθησαν καὶ συνεπληρώθησαν τοῖχοί τινες.

ΕΙΣ ΤΟ ΜΕΓΑΡΟΝ Γ

1. Ἐστερεώθησαν ἅπαντα τὰ πλακόστρωτα τοῦ μεγάρου, αἱ βάσεις τῶν παραστάδων, αἱ βαθμίδες τῶν κλιμάκων καὶ συνεπληρώθησαν τὰ ἐλλείποντα.

2. Ἀποκατεστάθη τὸ πολύθυρον τοῦ δωματίου κατοικίας, ὡς καὶ τὸ παράθυρόν του.

3. Εἰς κατακρημνισμένος τοῖχος τοῦ παρακειμένου δωματίου ὠκοδομήθη ἐκ νέου.

Εἰκ. 3. Τὸ κλιμακοστάσιον τοῦ μεγάρου Γ μετὰ τὴν ἀποκατάστασιν αὐτοῦ.

4. Τρεῖς κλίμακες ἀποκατεστάθησαν (εἰκ. 2 καὶ 3) καὶ τῆς μιᾶς τούτων ἀπεκαλύφθη διὰ πρώτην φοράν ἡ ἄνω πτέρυξ, ἣτις ἐκαλύπτετο μένουσα ἀφανῆς ἔνεκα μεταγενεστέρων προσκτισμάτων.

5. Ἀπεκαλύφθη καὶ ἐστερεώθη τὸ ἀποχωρητήριον τοῦ μεγάρου μετὰ τοῦ συναφοῦς αὐτοῦ βόθρου.

6. Ἐτοποθετήθη εἰς τὴν θέσιν του, ἐστερεώθη καὶ συνεπληρώθη τὸ ΥΜ III πολύθυρον εἰς ἀνώτερον ἐπίπεδον μιᾶς τῶν ἀποθηκῶν. Τοῦ αὐτοῦ δωματίου ὑπεστηλώθη εἰς τὸ ἐπίπεδόν της ἡ βᾶσις τοῦ κεντρικοῦ κίονος.

7. Ἐξηρευνήθη ἡ ἐντὸς τοῦ ἐδάφους δεξαμενίσκη τοῦ δωματίου 12 καὶ ἀπεδείχθη ὅτι ἦτο εὐρύτερα ἀπὸ ὅτι εἶχε νομίσει ὁ ἀνασκαφεὺς Ἰωσήφ Χατζηδάκης.

8. Ἀπεκαλύφθησαν καὶ ἐστερεώθησαν δύο παλαιότερα πλακόστρωτα δάπεδα εἰς δύο δωμάτια.

Εἰς τὰς ὁδοὺς προσπελάσεως

1. Ἐκαθαρίσθησαν, ἐφράχθησαν οἱ ἄρμοι καὶ ἐστερεώθησαν τὰ πλακόστρωτα δύο ὁδῶν προσπελάσεως, τῆς μιᾶς ἀγούσης εἰς τὴν θύραν τοῦ μεγάρου Γ, τῆς δὲ ἄλλης ὁδηγούσης εἰς τὴν Πλατείαν τοῦ Βωμοῦ. Ἡ σειρὰ τῶν πλακῶν κατὰ τὸ κέντρον ἐστερεώθη ἐπίσης καὶ συνεπληρώθη. Συνεπλη-

Εἰκ. 4. Τὸ βόρειον τμήμα τῆς παρὰ τὸ μέγαρον Γ Πλατείας τοῦ Βωμοῦ πρὸ τῆς ἀποκαταστάσεως αὐτοῦ.

ρώθησαν τὰ ἐλλείποντα τμήματα τοῦ πλακοστρώτου, οὕτως ὥστε αἱ ὁδοὶ ἀπέβησαν συνεχεῖς.

2. Ἐκαθαρίσθη, ἐστερεώθη καὶ συνεπληρώθη εἰς ὁλόκληρον τὸ μῆκος του ὁ παρὰ τὴν πλακόστρωτον ἄνω ὁδὸν ἄγωγός. Ἡ συνέχειά του πέραν τῆς Πλατείας τοῦ Βωμοῦ ἐστερεώθη καὶ συνεπληρώθη ἐπίσης, οὕτως ὥστε τὸ ὅλον σύστημα εἶναι ἤδη λίαν σαφές καὶ δὲν διατρέχει πλέον κίνδυνον ἐξαφανισμοῦ.

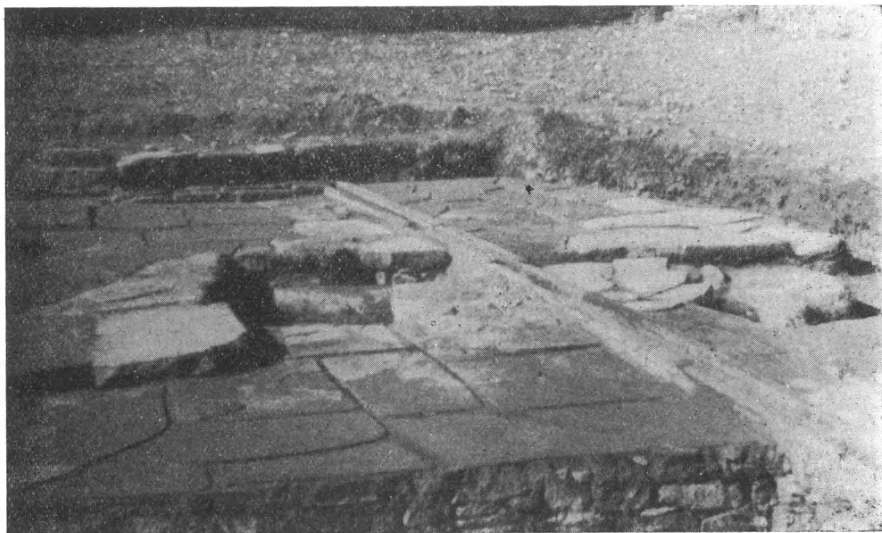
3. Δύο τμήματα τῆς παλαιότερας πλακοστρώτου μεσομινωικῆς I-II ὁδοῦ ἀπεκαλύφθησαν καὶ ἐστερεώθησαν συμπληρωθέντα. Ἡ χρονολογία των ἐξηκριβώθη ἀπολύτως ἐκ τῶν ὁστράκων.

ΕΙΣ ΤΗΝ ΠΛΑΤΕΙΑΝ ΤΟΥ ΒΩΜΟΥ (εἰκ. 4 καὶ 5).

1. Ἐστερεώθη ὁ βωμὸς τῶν ἑλληνικῶν χρόνων, ἀφοῦ αἱ πλευραὶ τοῦ ἐπανήχθησαν εἰς τὴν ἀρχικὴν θέσιν καὶ ὑπεστηλώθησαν.

2. Ἐστερεώθη καὶ συνεπληρώθη τὸ ἐκ μεγάλων πλακῶν ἑλληνικὸν πλακόστρωτον, τοῦ ὁποῦ ἐτοποθετήθησαν δύο εἰσέτι πλάκες.

3. Ἐστερεώθη καὶ συνεπληρώθη τὸ YM I καὶ YM III πλακόστρωτον, τὸ ὑποκείμενον ἀμέσως τοῦ βωμοῦ.

Εἰκ. 5. Τὸ βόρειον τμήμα τῆς Πλατείας τοῦ Βωμοῦ μετὰ τὴν ἀποκατάστασιν. Διακρίνονται τὰ ἐπάλληλα πλακόστρωτα, ὁ ὑπὸ τὰ πλακόστρωτα μεσομινωικὸς I - II ἀναλημματικὸς τοῖχος καὶ ὁ ἀποχετευτικὸς ἀγωγός.

4. Κατεσκευάσθη τοῖχος ἀντιστηρίξεως ἵνα συγκρατήσῃ τὸ ὑπὸ διάλυσιν μινωικὸν πλακόστρωτον καὶ τὸν ἑλληνικὸν βωμόν.

5. Ἀπεκαλύφθη καὶ συνεπληρώθη τὸ πλακόστρωτον βορείως τῆς Πλατείας τοῦ Βωμοῦ.

6. Ἀπεκαλύφθησαν καὶ παρέμειναν θεατὰ τὰ μεσομινωικὰ I-II κτήρια ὑπὸ τὴν Πλατείαν τοῦ Βωμοῦ, μάλιστα ὁ παχὺς τοῖχος ἀντιστηρίξεως τοῦ ἀρχικοῦ δρόμου προσπελάσεως εἰς τὸν χώρον τῶν Ἱερῶν Ἀποθετῶν.

ΕΡΓΑΣΙΑΙ ΕΞΩΡΑΤΊΣΜΟΥ

1. Κατηδαφίσθη τὸ ἡρειπώμενον φυλάκιον καὶ προετοιμάσθη ὁ χώρος διὰ τὴν ἀνέγερσιν μικροῦ ἀναπαυτηρίου - φυλακίου.

2. Ἐχαράχθη καὶ ἐπασσαλώθη ἡ γραμμὴ τῆς νέας περιφράξεως, ἥτις θὰ ἐξασφαλίσῃ τὸν χώρον. Ἐγένοντο τὰ ἀναγκαῖα διαβήματα εἰς τοὺς πλησιαστάς διὰ τὴν ἐξασφάλισιν τῆς κανονικῆς περιφράξεως.

3. Ἐκλείσθησαν πολλοὶ χαίνοντες λάκκοι.

ΕΡΓΑΣΙΑ ΣΧΕΔΙΟΓΡΑΦΗΣΕΩΣ ΚΑΙ ΦΩΤΟΓΡΑΦΗΣΕΩΣ

1. Ἐλήφθη πλῆθος φωτογραφιῶν πρὸ τῆς ἐνάρξεως τῶν ἐργασιῶν, κατὰ τὴν διάρκειάν των καὶ μετὰ τὴν ἀποπεράτωσίν των, ἐκ τῶν ὁποίων ἀποδεικνύεται ἡ σημαντικὴ βελτίωσις τοῦ ἀρχαιολογικοῦ χώρου. Πολλαὶ τούτων θὰ χρησιμοποιηθοῦν κατὰ τὴν συμπληρωματικὴν δημοσίευσιν τῶν μεγάρων Τυλίσου.

2. Συνεχίσθη ἡ πρὸ ἐτῶν ἀρξαμένη ἐργασία νέας σχεδιογραφίσεως τοῦ ὅλου χώρου ἐν συνδυασμῷ μὲ τὴν ἐξακριβωσιν τῆς χρονολογίας τῶν διαφόρων κτηρίων, ἀναγομένων εἰς πέντε διαφόρους περιόδους. Τὰ νέα σχέδια θὰ δημοσιευθοῦν ἐπίσης εἰς τὴν συμπληρωματικὴν δημοσίευσιν. Ἡ λεπτομερὴς σχεδιογράφησις τῶν πλακοστρώτων τῶν ὁδῶν προσπελάσεως καὶ τῆς Πλατείας τοῦ Βωμοῦ ἐγένετο διὰ πρώτην φοράν, ἐπληρωθῶθησαν δὲ πλεῖστα ὅσα λάθῃ εἰς τὰ σχέδια τῶν μεγάρων.

Διὰ τῶν γενομένων ἐργασιῶν δύναται νὰ θεωρηθῇ ὡς βέβαιον ὅτι ὁ χώρος διεσώθη ἀπὸ τὴν καταστροφὴν, ἐγένετο σαφέστατος διὰ τοὺς μελετητάς, εὐπρεπὴς διὰ τοὺς ἐπισκέπτας καὶ διὰ πρώτην φοράν κατέστη δυνατόν νὰ μελετηθῇ ἐπισταμένως, οὕτως ὥστε νὰ ἐπιβάλλεται ἡ συμπληρωματικὴ δημοσίευσίς του. Ἡ ἀνέγκρισις τοῦ μικροῦ τουριστικοῦ ἀναπαυτηρίου θὰ τὸν καταστήσῃ μᾶλλον προσιτὸν εἰς τοὺς τουρίστας. Ὑπολείπεται εἰσέτι νὰ γίνουν συμπληρωματικαὶ τινες ἐργασίαι, ἵνα ὁ χώρος καταστῇ ὑπόδειγμα διὰ τὰ ἔργα στερεώσεως καὶ ἀποκαταστάσεως, τὰ ὁποῖα εἶναι ἀνάγκη τὸ ταχύτερον νὰ γίνουν ἐν Κρήτῃ.

ΝΙΚΟΛΑΟΣ ΠΛΑΤΩΝ

ΣΥΝΕΛΕΥΣΙΣ ΤΩΝ ΕΤΑΙΡΩΝ

ΚΑΤΑ ΤΟ ΕΤΟΣ 1953

ΤΑΚΤΙΚΗ ΣΥΝΕΛΕΥΣΙΣ

Ἐν Ἀθήναις τῇ 24ῃ Μαΐου τοῦ 1953, ἡμέρα Κυριακῇ καὶ ὥρα 9,30' π. μ. ἀκριβῶς, συνήλθον ἐν τῷ Ἀμφιθεάτρῳ τοῦ Πανεπιστημίου, Σόλωνος 57, οἱ Ἑταῖροι εἰς τακτικὴν συνέλευσιν, ἵνα συμφώνως πρὸς τὸ ἄρθρον 32 τοῦ Ὁργανισμοῦ ἐκλέξωσι τὸ τε Προεδρεῖον τῆς Συνελεύσεως καὶ τὴν πενταμελῆ ἐπὶ τοῦ Προϋπολογισμοῦ Ἐπιτροπεῖαν διὰ τὸ ἔτος 1953, ἀκούσωσι δὲ τὴν ἔκθεσιν τῆς Ἐξελεγκτικῆς Ἐπιτροπείας περὶ τῆς οἰκονομικῆς διαχειρίσεως τοῦ ἔτους 1952 ὥς καὶ τὴν ἔκθεσιν τοῦ Γραμματέως τοῦ Συμβουλίου περὶ τῶν πεπραγμένων τοῦ 1952.

Παρήσαν ἑταῖροι τριάκοντα ἕξ. Γενομένης φανεραῆς ψηφοφορίας ἐξελέγησαν Πρόεδρος τῆς Συνελεύσεως ὁ κ. Κωνστ. Δόσιος, ἀντιπρόεδρος ὁ κ. Κωνστ. Ἀλεξανδρῆς, Α' Γραμματεὺς ὁ κ. Νικ. Κοντολέων καὶ Β' Γραμματεὺς ὁ κ. Εὐστ. Στίκας.

Ὁ Γραμματεὺς τῆς Συνελεύσεως κ. Νικ. Κοντολέων ἀνέγνωσε τὴν ἔκθεσιν τῆς Ἐξελεγκτικῆς Ἐπιτροπείας περὶ τῆς οἰκονομικῆς διαχειρίσεως κατὰ τὸ ἔτος 1952, ἣ δὲ Συνέλευσις ὁμοφώνως ἐνέκρινε τὴν διαχείρισιν ταύτην. Εἶτα διὰ μυστικῆς ψηφοφορίας ἐξελέγησαν μέλη τῆς Ἐξελεγκτικῆς καὶ ἐπὶ τοῦ Προϋπολογισμοῦ Ἐπιτροπείας διὰ τὸ ἔτος 1953 οἱ κκ. Δ. Κ. Δημητρακάκης, Κ. Δ. Παπακωνσταντίνου, Ἀριστ. Πέππας, Μιλτ. Πουρῆς καὶ Μιχ. Χριστόπουλος.

Εἶτα ὁ Γραμματεὺς τοῦ Διοικητικοῦ Συμβουλίου τῆς Ἑταιρείας κ. Ἀναστ. Ὁρλάνδος ἀνεκοίνωσε τὴν ὑπ' αὐτοῦ συνταχθεῖσαν ἔκθεσιν περὶ τῶν πεπραγμένων τῆς Ἑταιρείας κατὰ τὸ λήξαν ἔτος 1952 μετὰ προβολῶν φωτεινῶν εἰκόνων ἐκ τῶν ὑπὸ τῆς Ἑταιρείας γενομένων ἀνασκαφῶν.

ΕΚΘΕΣΙΣ
ΤΗΣ ΕΞΕΛΕΓΚΤΙΚΗΣ ΕΠΙΤΡΟΠΕΙΑΣ
ΠΕΡΙ ΤΗΣ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗΣ ΔΙΑΧΕΙΡΙΣΕΩΣ ΤΟΥ ΕΤΟΥΣ 1953
ΠΡΟΣ ΤΗΝ ΣΥΝΕΛΕΥΣΙΝ
ΤΩΝ ΕΤΑΙΡΩΝ ΤΗΣ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ

Κύριε Πρόεδρε,

Οί υπογεγραμμένοι αποτελούντες την Έξελεγκτικήν Επιτροπήαν της Έταιρείας δια τὸ ἔτος 1953, προσκληθέντες διὰ τοῦ ὑπ' ἀριθ. 166 τῆς 20ῆς Φεβρουαρίου 1954 ἐγγράφου τοῦ κ. Προέδρου, ἐπελήφθημεν τοῦ ἐλέγχου τῆς οἰκονομικῆς διαχειρίσεως τῆς Έταιρείας τοῦ λήξαντος ἔτους 1953, ἐκ τῶν λογιστικῶν καὶ ταμειακῶν βιβλίων τῆς ὁποίας ἐξάγονται τὰ ἑξῆς ἀποτελέσματα :

Μ Ε Ρ Ο Σ Ι .

Α' Χρηματικόν.

Ταμείον.

α) Χρ έ ω σ ι ς :

1.	Απὸ ὑπόλοιπον μετρητῶν ἐν τῷ Ταμείῳ κατὰ τὴν 31.12.1952, ἀνερχόμενον εἰς	δρχ.	15.331.474.—
2.	» ἔσοδα Γ. Προῦ/σμοῦ ἀπὸ 1/1-31/12/53 »		11.599.453.802.—
3.	» ἐγγυοδοσίας »		310.000.000.—
4.	» περιουσίαν τῆς Έταιρείας »		3.645.961.755.—
5.	» ἀναλήψεις Τραπεζῆς Ἀθηνῶν »		13.525.824.650.—
6.	» » Ἐθνικῆς Τραπεζῆς »		6.771.470.622.—
7.	» κρατήσεις Φ. Κ. Προσόδου »		2.146.200.—
8.	» » Χαρτοσήμου »		1.527.650.—
9.	» ἐκκρεμεῖς Λ/σμοὺς »		130.000.000.—
10.	» διαφόρους » »		6.450.000.—
11.	» ἐπιστραφέντα ἔξοδα »		110.126.600.—
<i>Σύνολον δρχ.</i>			<u>36.118.292.753.—</u>

β) Πίστωσις:

1.	Εἰς ἔξοδα Γεν. Προϋ/σμοῦ ἀπὸ 1/1-31/12/53	δρχ.	3.877.697.600.—
2.	» προκαταβολὰς	»	170.000.000.—
3.	» περιουσίαν τῆς Ἑταιρείας	»	5.645.000.000.—
4.	» ἐγγυοδότας	»	310.000.000.—
5.	» ἐκδοθείσας ἐπιταγὰς εἰς βάρος Ἑθν. Τραπέξης, μήπω ἐξοφληθείσας	»	130.000.000.—
6.	» καταθέσεις παρὰ τῇ Ἑθνικῇ Τραπέξῃ	»	331.834.752.—
7.	» κρατήσεις Φ. Κ. Προσόδου	»	1.272.600.—
8.	» » Χαρτοσήμου	»	908.400.—
9.	» καταθέσεις Τραπέξης Ἀθηνῶν	»	7.728.824.000.—
10.	» Ν. Μέγαρον τῆς Ἑταιρείας	»	3.645.961.755.—
11.	» διαφόρους λογαριασμοὺς	»	6.450.000.—
12.	» ἐπιστραφέντα ἔξοδα	»	110.126.600.—
13.	» καταθέσεις παρὰ τῇ Ἑθνικῇ Τραπέξῃ Ἑλλάδος καὶ Ἀθηνῶν	»	14.030.993.942.—
	» ὑπόλοιπον Ταμείου 31 Δεκεμβρίου 1953	»	129.223.104.—
	Σύνολον	δρχ.	<u>36.118.292.753.—</u>

Β' Ἀνάλυσις Ἑσόδων καὶ Ἐξόδων τοῦ Προϋπολογισμοῦ.

α) Ἑσοδα:

1.	Ἀπὸ μερίσματα καὶ τόκους	δρχ.	779.309.819.—
2.	» ἀντίτιμον πώλησεως δημοσιευμάτων	»	37.405.500.—
3.	» εἰσφορὰς τῶν ἐταίρων τῆς Ἑταιρείας	»	530.000.—
4.	» συμμετοχὴν τῆς Ἑταιρείας ἐπὶ τῶν καθαρῶν κερδῶν τῶν Κρατικῶν Λαχείων	»	5.133.586.000.—
5.	» πώλησιν ἀχρήστου ὑλικοῦ	»	1.525.000.—
6.	» ἀπρόβλεπτα Ἑσοδα	»	2.000.000.—
7.	» κεκλεισμένας χρήσεις	»	97.483.—
8.	» περισσεύματα παρελθόντων οἰκον. ἐτῶν	»	5.645.000.000.—
	Σύνολον	δρχ.	<u>11.599.453.802.—</u>

β) Ἐξοδα:

1.	Εἰς μισθοὺς καὶ ἐπιδόματα	δρχ.	82.963.000.—
2.	» ἔξοδα γραφείων	»	37.922.420.—
3.	» ἔξοδα βιβλιοθήκης	»	38.506.250.—
	Εἰς μεταφορὰν	δρχ.	<u>159.391.670.—</u>

	Ἐκ μεταφορᾶς	δρχ.	159.391.670.—
4.	Εἰς ἐπιπλώσεις κλπ.	»	18.485.000.—
5.	» ἀνασκαφάς	»	520.081.550.—
6.	» ἀναστηλώσεις	»	452.294.150.—
7.	» ἐπισκευὰς Μουσείων καὶ Φυλακείων ...	»	513.012.000.—
8.	» πλουτισμὸν Βιβλιοθηκῶν Μουσείων ...	»	2.680.000.—
9.	» ἔκδοσιν Α. Ε. καὶ Π. Α. Ε. καὶ ἄλλων	»	96.527.400.—
10.	» ποσοστὰ συγγραφέων «Ἀρχαῖοι Τόποι καὶ Μουσεῖα τῆς Ἑλλάδος»	»	2.823.000.—
11.	» ποσοστὰ πωλήσεως «Ἀρχαῖοι τόποι καὶ μουσεῖα τῆς Ἑλλάδος»	»	1.095.000.—
12.	» συνδρομὰς εἰς ἐκδοθησόμενα περιοδικὰ καὶ βιβλία ἀρχαιολογικά	»	3.590.000.—
13.	» ἔξοδα κινήσεως πρὸς σπουδὴν τῆς Ἀρχαιολογίας	»	75.000.000.—
14.	» ἐπιστημον. ἀνακοινώσεις διαλέξεις, κλπ.	»	910.000.—
15.	» διάφορα ἔξοδα	»	136.669.280.—
16.	» εἰσφορὰν εἰς τὸ Ι. Κ. Α.	»	11.884.500.—
17.	» ἀμοιβὴν ἀρχιτέκτονος Ν. Μεγάρου	»	27.467.350.—
18.	» ἔξοδα ἀνεγέρσεως Ν. Μεγάρου	»	1.785.901.100.—
19.	» » μεταφορᾶς καὶ συσκευασίας	»	983.000.—
20.	» ἀμοιβὴν ἐποπτεύοντος πολ. μηχανικοῦ ..	»	45.000.000.—
21.	» ἀμοιβὴν ἐπιστάτου Ν. Μεγάρου	»	23.902.600.—
	Σύνολον	δρχ.	3.877.697.600.—
	Περίσσευμα Ἑσόδων-Ἐξόδων χρήσεως 1953	»	7.721.756.202.—
	Σύνολον	δρχ.	<u>11.599.453.802.—</u>

Γ' Γενικὸς Ἰσολογισμὸς τῆς χρήσεως 1953.

Α' Ἐνεργητικόν.

Τὸ Ἐνεργητικὸν τῆς Ἑταιρείας τὴν 31 Δεκεμβρίου 1953 ἀνήρχετο εἰς	δρχ.	<u>20.275.537.624.65</u>
ἀποτελούμενον ἐκ τῶν ἑξῆς:		
1. Ἀπὸ μετρητὰ ἐν τῷ Ταμείῳ 31/12/1953 ...	δρχ.	129.223.104.—
2. » τὸ Ν. Μέγαρον τῆς Ἑταιρείας (τὰ μέρη τοῦδε δαπανηθέντα)	»	3.645.961.755.—
3. Ἀπὸ ἀκίνητα κτήματα	»	17.847.50
Εἰς μεταφορὰν	δρχ.	<u>3.775.202.706.50</u>

		Ἐκ μεταφορᾶς δρχ.	3.775.202.706.50
4.	Ἀπὸ μετοχὰς τῆς Ἐθνικῆς Τραπεζῆς τεμ. 349 (ἔξ ὧν 10 δωρεᾶς Ρώμα).....	»	1.636.202.317.25
5.	» μετοχὰς τῆς Τραπεζῆς τῆς Ἑλλάδος τεμ. 760.....	»	432.772.543.70
6.	» μετοχὰς Κτηματικῆς Τραπεζῆς τεμ. 180	»	40.356.—
7.	» μετοχ. Ἑλλ. Ἡλεκτρ. Σιδηροδρόμ. 250	»	12.556.720.—
8.	» ὁμολογίας Ἐθν. Δαν. 1889, Πάγιον τεμ. 405.....	»	88.154.25
9.	» ὁμολογίας Ἐθν. Δαν. 1890, Σιδ. Λα- ρίσης τεμ. 75.....	»	20.193.75
10.	» ὁμολογ. Ἐθν. Δαν. 1907, Ἀμύνης τεμ. 121.....	»	8.315.20
11.	» ὁμολογ. Ἐθν. Δαν. 1914, 500 ἑκ. τεμ. 235	»	243.037.—
12.	» » » 1893, Κεφαλ/σεως 1 καὶ ἀπόδειξ. φρ. 140.....	»	640.—
13.	» ὁμολογ. Ἐθν. Δαν. 1924, Προσφυγ. τεμ. 25.....	»	25.760.—
14.	» ὁμολογ. Ἐθν. Δαν. 1930, Κτηματ. Πίστ. τεμ. 155.....	»	205.685.—
15.	» ὁμολογ. Ἐθν. Δαν. 1927, Κτηματ. Πίστ. τεμ. 95.....	»	126.065.—
16.	» ὁμολογ. Ἐθν. Δαν. 1923, Ἑλλ./βουλ- γαρ. Μεταναστεύσεως τεμ. 150.....	»	150.—
17.	» ὁμολογ. Ἐθν. Δαν. 1919, 1929, 1931 Ἀπαλλοτριώσεως τεμ. 1000.....	»	1.000.—
18.	» ὁμολογ. Ἐθν. Δαν. Πατριωτικοῦ τεμ. 30	»	30.—
19.	» ἔγγυδοσίας.....	»	170.000.000.—
20.	» ἔκκρεμεῖς Λ/σμούς.....	»	147.000.000.—
21.	» προκαταβολὰς.....	»	70.000.000.—
22.	» καταθέσεις παρὰ τῇ Ἐθνικῇ Τραπεζῇ Ἑλλάδος καὶ Ἀθηνῶν.....	»	14.030.993.941.—
23.	» ληξιπρόθεσμα τοκομερίδια τ. 50.....	»	50.000.—
		Σύνολον δρχ.	<u>20.275.537.614.65</u>

Β' Παθητικόν.

Τὸ δὲ Παθητικὸν τῆς Ἑταιρείας τὴν 31 Δε-
κεμβρίου 1953, ἀνῆρχετο εἰς τὸ ποσὸν τῶν δρχ. 20.275.537.614.65

ἀποτελούμενον ἐκ τῶν ἑξῆς :

1. Τὸ Κεφάλαιον	δρχ.	8.836.203.55
2. Κεφαλαιοποίησιν ἀντιτίμου πωλήσεως ἀκινήτων	»	1.290.153.20
3. Ἑγγυοδοσίας	»	170.000.000.—
4. Κρατήσεις Φ. Κ. Προσόδου	»	873.600.—
5. » Χαρτοσήμου	»	619.250.—
6. Ἐκδοθείσας Ἐπιταγὰς μῆπω ἐξοφληθείσας	»	147.000.000.—
7. Διαφόρους Λ/σμοὺς	»	80.692.000.—
8. Εἰσπρακτέα τοκομερίδια	»	50.000.—
9. Περιουσίαν τῆς Ἑταιρείας	»	19.866.176.407.90
Σύνολον	δρχ.	<u>20.275.537.614.65</u>

Δ' Περιουσία τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας.

Ἡ Περιουσία τῆς Ἑταιρείας κατὰ τὴν 31 Δεκεμβρίου 1953 ἀνήρχετο ἐπίσης εἰς τὸ ποσὸν τῶν δρχ. **20.275.537.614.65**, ἀποτελουμένη ἐκ τῶν ἑξῆς :

1. Ἀπὸ μετρητὰ ἐν τῷ Ταμείῳ 31/12/1953	δρχ.	129.223.104.—
2. » τὸ Ν. Μέγαρον τῆς Ἑταιρείας (τὰ μέρη τοῦδε δαπανηθέντα)	»	3.645.961.755.—
3. » ἀκίνητα κτήματα	»	17.847.50
4. » μετοχὰς τῆς Ἑθνικῆς Τραπεζῆς τεμ. 349 (ἔξ ὧν 10 δωρεᾶς Ρώμα)	»	1.636.202.317.25
5. » μετοχὰς τῆς Τραπεζῆς τῆς Ἑλλάδος τεμ. 760	»	432.772.543.70
6. » μετοχ. Κτηματικῆς Τραπεζῆς τεμ. 180	»	40.356.—
7. » μετοχ. Ἑλλ. Ἡλεκτρ. Σιδηροδρόμ. 250	»	12.556.720.—
8. » ὁμολογίας Ἑθν. Δαν. 1889, Πάγιον τεμ. 405	»	88.154,25
9. » ὁμολογίας Ἑθν. Δαν. 1890. Σιδ. Λαογραφίας τεμ. 75	»	20.193.75
10. » ὁμολογ. Ἑθν. Δαν. 1907, Ἀμύνης τεμ. 121	»	8.315.20
11. » ὁμολογ. Ἑθν. Δαν. 1914, 500 ἐκ. τεμ. 235	»	243.037.—
12. » » » 1893, Κεφαλ/σεως 1 καὶ ἀπόδειξ. φρ. 140	»	640.—
Εἰς μεταφορὰν	δρχ.	<u>5.857.134.983.65</u>

	Ἐκ μεταφορᾶς.....	δρχ.	5.857.134.983.65
13.	» ὁμολ. Ἑθν. Δαν. 1924, Προσφυγ. τεμ. 25	»	25.760.—
14.	» ὁμολογ. Ἑθν. Δαν. 1930, Κτηματ. Πίστ. τεμ. 155	»	205.685.—
15.	» ὁμολογ. Ἑθν. Δαν. 1927, Κτηματ. Πίστ. τεμ. 95	»	126.065.—
16.	» ὁμολογ. Ἑθν. Δαν. 1923, Ἑλλ.-Βουλ- γαρ. Μεταναστεύσεως τεμ. 150	»	150.—
17.	» ὁμολ. Ἑθν. Δαν. 1919, 1929, 1931 Ἀ- παλλοτριώσεως τεμ. 1000	»	1.000.—
18.	» ὁμολ. Ἑθν. Δαν. Πατριωτικοῦ τεμ. 30	»	30.—
19.	» ἐγγυοδοσίας	»	170.000.000.—
20.	» ἐκκρεμεῖς Λογαριασμοὺς	»	147.000.000.—
21.	» προκαταβολὰς	»	70.000.000.—
22.	» καταθέσεις παρὰ τῇ Ἑθνικῇ Τραπέζῃ Ἑλλάδος καὶ Ἀθηνῶν	»	14.030.993.941.—
23.	» ληξιπρόθεσμα τοκομερίδια τ. 50	»	50.000.—
	Σύνολον....	δρχ.	<u>20.275.537.614.65</u>

Περαίνουσα τὴν ἐκθεσὶν τῆς ταύτης ἡ Ἐπιτροπεία προτείνει εἰς τὴν Συνέλευσιν, ὅπως ἐγκρίνῃ τὴν ἀνωτέρω διαχείρισιν ὡς ὀρθῶς ἔχουσιν καὶ ἐπικυρώσῃ τὸν τε Ἰσολογισμόν καὶ Ἀπολογισμόν τοῦ λήξαντος ἔτους 1953 τῆς ἰδίας Περιουσίας τῆς Ἑταιρείας.

Ἀθῆναι τῇ 24 Φεβρουαρίου 1954

Ἡ Ἐξελεγκτικὴ Ἐπιτροπεία

Κ. Δ. ΠΑΠΑΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ

Δ. Κ. ΔΗΜΗΤΡΑΚΑΚΗΣ

ΜΙΑΤ. ΠΟΥΡΗΣ

ΜΙΧ. ΧΡΙΣΤΟΠΟΥΛΟΣ

ΑΡΙΣΤ. ΠΕΠΠΑΣ

ΜΕΡΟΣ ΙΙ.

1. Κληροδότημα Ἰωάν. Μαρκοπούλου.

Ὅσον ἀφορᾷ τὸν ἔλεγχον τῆς διαχειρίσεως Δωρεῶν, Κληρονομιῶν, Κληροδοτημάτων, προκύπτουσι τὰ ἑξῆς ἀποτελέσματα ἐκ τῶν τηρουμένων βιβλίων :

Τοῦτο παραμένει εἰσέτι ἀπὸ τοῦ 1944 ἄνευ Ἑσόδων, ἡ δὲ περιουσία αὐτοῦ ἀποτελεῖται ἐκ τῶν ἑξῆς :

1. Καταθέσεις ἐν ὄψει παρὰ τῇ Ἐθνικῇ Τραπέζῃ . . .	δρχ.	1.—
2. » Κεφαλαίου » » » » . . . »		1.—
3. Ὁμολογίαι Ἑθν. Δαν. 1922, $6\frac{1}{2}\%$ τεμ. 4083 . . . »		4.083.—
4. Εἰδικὸς λ/σμὸς προσωρινῆς Ἀναγωγῆς »		672 917.20
Σύνολον	δρχ.	<u>677.002.20</u>

2. Κληρονομία Φοῖβου Φαρμά.

Ἡ χρῆσις τῆς κληρονομίας ταύτης ἄρχεται ἀπὸ 1/4/52 - 31/3/53, τὰ ἀποτελέσματα δὲ τῆς διαχειρίσεως, ὡς ἐξάγεται ἐκ τῆς ἐκθέσεως τοῦ λογι-
στοῦ καὶ ἐκ τῶν ἰδίων αὐτῆς βιβλίων.

ΑΝΑΛΥΤΙΚΗ ΕΚΘΕΣΙΣ

ΑΠΟΛΟΓΙΣΜΟΥ ΕΣΟΔΩΝ ΚΑΙ ΕΞΟΔΩΝ ΤΗΣ ΚΛΗΡΟΝΟΜΙΑΣ
Φ. ΦΑΡΜΑ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΟΥ ΕΤΟΥΣ 1952 - 53

Π Ρ Ο Σ

ΤΟ ΣΥΜΒΟΥΛΙΟΝ ΤΗΣ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ

Λαμβάνω τὴν τιμὴν νὰ ὑποβάλω Ὑμῖν συνημμένως πίνακας τοῦ Ἀπολογισμοῦ τῶν Ἑσόδων καὶ Ἐξόδων τοῦ Προϋπολογισμοῦ τῆς Κληρονομίας Φαρμᾶ χρήσεως ἀπὸ 1/4/1952 - 31/3/1953 μετὰ τοῦ Ἰσολογισμοῦ τῆς περιουσίας καὶ νὰ γνωρίσω πρὸς τὸ Σ. Συμβούλιον, ὅτι ὁ Ἀπολογισμὸς οὗτος παρουσιάζει περίσσειμα : Γρ. Δ. 558.727.55 δρχ. 111.527.880.— ἥτοι :

Ἑσοδα	Γρ. Διατ.	995.814.35	Δρχ.	198.945.280.—
Ἑξοδα	» »	437.086.80	»	87.417.400.—
Περίσσειμα . .	Γρ. Διατ.	<u>558.727.55</u>	Δρχ.	<u>111.527.880.—</u>

Τὴ περίσσειμα τοῦτο προέρχεται ἀφ' ἑνὸς μὲν ἐκ τῆς εἰσπράξεως σχεδὸν ὅλων τῶν προβλεφθέντων ἐν τῷ προϋπολογισμῷ Ἑσόδων, ἀφ' ἑτέρου δὲ ἐκ τῆς μὴ διαθέσεως τῶν περισσοτέρων κονδυλίων τῶν Ἐξόδων. Ἡ κυριωτέρα δαπάνη κατὰ τὴν ἐν λόγῳ χρήσιν εἶναι ἡ τῶν ἀνασκαφῶν ἐν Μυκῆναις ὑπὸ κ. Παπαδημητρίου, ἀλλὰ καὶ δι' αὐτὴν δὲν ἐδαπανήθη ὁλόκληρον τὸ προβλεφθὲν ἐν τῷ προϋπολογισμῷ ποσὸν ἐν τῷ Κεφαλ. Γ', ἄρθρ. 1.

Προβλεφθέντα ἔξοδα . .	Γρ. Διατ.	526.253.15	Δρχ.	105.032.930.—
Διατεθέντα μόνον . . .	» »	<u>226.690.—</u>	»	<u>45.338.000.—</u>

Ἐπίσης τὸ περίσσειμα τοῦτο προέρχεται ἐκ τῆς προκυνψάσης συναλλαγματικῆς διαφορᾶς κατὰ τὴν ἐξαργύρωσιν ὑπὸ τῆς Τραπέζης Ἀθηνῶν τοῦ ἀναληφθέντος ὑπὸ τοῦ Ταμείου τῆς Ἑταιρείας ποσοῦ Γρ. Διατ. 160.000, τῆς ὁποίας διαφορᾶς τὸ ποσὸν ἀνῆλθεν εἰς δρχ. 36.352.000 πλέον τῆς ἀναγγραφομένης ἐν τῷ προϋπολογισμῷ τιμῆς τοῦ γροσίου διατιμήσεως ἐκ δραχμῶν 200 ἑκαστον.

Ἐκ τοῦ συνυποβαλλομένου πίνακος τῆς κινήσεως τοῦ Ταμείου τὸ

ἐναπομεῖναν ὑπόλοιπον κατὰ τὴν 31/3/1953 ἀνέρχεται εἰς Γρ. Δ. 79.346.45 Δραχ. 15.651.590.—.

Ἦτοι :

Χρέωσις . . .	Γρ. Διατ.	1.341.962.60	Δρχ.	267.957.270.—
Πίστωσις . . .	» »	1.262.616.15	»	252.305.680.—
Ἑπόλοιπον . .	Γρ. Διατ.	<u>79.346.45</u>	Δρχ.	<u>15.651.590.—</u>

Τέλος, ὡς ἐκ τοῦ συνυποβαλλομένου πίνακος τοῦ Ἰσολογισμοῦ τῆς περιουσίας τῆς Κληρονομίας Φαρμᾶ ἐμφαίνεται, τὸ Ἑνεργητικὸν τῆς Κληρονομίας ἀνέρχεται εἰς Γρ. Δ. 2.001.118.45 δρχ. 470.037.680, τὸ δὲ Παθητικὸν εἰς τὸ αὐτὸ ποσόν.

Ὁ Λογιστὴς

ANTONIA ΠΑΝΤΑΖΟΠΟΥΛΟΥ

Α' Χρηματικόν.

Ταμείον

α) Χρέωσις :

	Γρ. Διατμ.	Δραχμαί
1) Όσα τὸ Ταμείον εἰσέπραξεν ἀπὸ Ἑσοδα Προϋπολογισμοῦ χρ. 1/4/52 - 31/3/53	995.814.35	198.945.280.—
2) Ἀπὸ Τράπεζαν Ἀθηνῶν — Ἀθήνας . .	320 000.—	64.000.000.—
3) » » » — Ἀλεξανδρείας	1.694 80	339.000.—
4) » Ἑξοδα χρήσεως 1952 - 53 ἐπιστραφέντα	11.475.—	2.295.000.—
5) » Ὑπόλοιπον χρήσεως 1951 - 52 . .	12 978.45	2.377.990.—
Σύνολον Ἑσόδων Ταμείου . .	<u>1.341.962 60</u>	<u>267.957.270.—</u>

β) Πίστωσις :

	Γρ. Διατμ.	Δραχμαί
1) Όσα τὸ Ταμείον κατέβαλεν εἰς Ἑξοδα Προϋ/σμοῦ χρήσεως 1/4/52 — 31/3/53	437.086.80	87.417.400.—
2) Εἰς Τράπεζαν Ἀθηνῶν — Ἀθήνας . .	160 000.—	32.000.000.—
3) » » » — Ἀλεξανδρείας .	67.801.20	13.560.350 —
4) » Ἑξοδα Προϋ/σμοῦ χρήσ. 1952 - 53	11.475.—	2.295.000 —
5) » Περίσσειμα χρήσεως 1951-52 . .	586.253.15	117.032.930 —
Σύνολον	<u>1.262.616.15</u>	<u>252.305.680.—</u>
Τῇ 31/3/1953 ὑπόλοιπον Ταμείου . .	79.346.45	15.651.590.—
Σύνολον	<u>1.341.962.60</u>	<u>267.957.270.—</u>

Ἀπολογισμὸς ἐσόδων ἀπὸ 1/4/1952 — 31/3/1953.

α') Τακτικὰ ᾽Εσοδα.

Προϋπολογισμοῦ		Εἶδος ἐσόδων	Προϋπολογισθέντα εἰς γρόσ. διατ.	Προϋπολογισθέντα εἰς δραχ.	Εἰσπραχθέντα εἰς γρόσ. διατ.	Εἰσπραχθέντα εἰς δραχ.
Κεφάλ.	Ἀρθ.					
		1ον Τακτικὰ ᾽Εσοδα				
Α'	1 - 9	Πρόσοδοι χρεογράφων	59.529.—	11.905.800	66.549.—	13.309.850
Β'	1 - 2	Τόκοι καταθέσεων	1.000.—	200.000	947.80	189.600
Γ'	1	Διάφοροι Πρόσοδοι . . .	25.000.—	5.000.000	181.760.—	36.352.000
		2ον ᾽Εκτακτὰ ᾽Εσοδα				
Α δ'ις	1 - 2	Καθυστερ. προσ. χρεογρ.	—	—	—	—
Β δ'ις	1	» τόκοι	400.—	80.000	304.40	60.900
Γ δ'ις	1	Διάφορα καὶ ἔκτ. ἔσοδα	50.—	10.000	—	—
Δ δ'ις	1	—	—	—	—	—
Ε δ'ις	1	—	—	—	—	—
Ζ'	1	Πλεόνασμα προηγουμένης χρήσεως	586.253.15	117.032.930	586.253.15	117.032.930
		3ον Κίνησις Κεφαλαίων				
Ζ'	1	Προϋὸν ἐκποιήσεως χρεογράφων	—	—	—	—
	2	Ἀνάληψις καταθέσεων	—	—	160.000.—	32.000.000
		Σύνολον 1, 2, καὶ 3 κεφαλαίων	672.232.15	134.228.730	995.814.35	198.945.280

Ἐν Ἀθήναις τῇ 31 Αὐγούστου 1953

Ὁ Ταμίας
Ν. ΠΟΥΡΝΑΡΑΣ

Ὁ Λογιστὴς
ΑΝΤ. ΠΑΝΤΑΖΟΠΟΥΛΟΥ

Ἀπολογισμὸς ἐξόδων ἀπὸ 1/4/1952 — 31/3/1953.

β') Τακτικὰ Ἔξοδα.

Προϋπολογισμοῦ		Εἶδος ἐξόδων	Προϋπολογισθέντα εἰς γρόσ. διατ.	Προϋπολογισθέντα εἰς δραχ.	Δαπανηθέντα εἰς γρόσ. διατ.	Δαπανηθέντα εἰς δραχ.
Κεφάλ.	Ἀρθρ.					
		1ον Τακτικὰ Ἔξοδα				
A'	1 - 7	Ἔξοδα διοικήσεως καὶ διαχειρίσεως	16.000.—	3.200.000	—	—
B'	1 - 3	Ἔξοδα συντηρήσεως τῆς περιουσίας	17.000.—	3.400.000	1.871.80	374.400
Γ'	1	Ἔξοδα Ἀνασκαφῶν . . .	526.253.15	105.032.930	226.690 —	45.338 000
	2	» δι' ἐργαλεῖα, ὄργανα	20.000.—	4.000.000	8.525 —	1.705.000
	3	Ἔξοδα διὰ σχεδιαγράμματα	20.000.—	4.000.000	20.000.—	4.000.000
	4	Ἔξοδα διὰ φωτογραφίας	20.000.—	4.000.000	20.000.—	4.000.000
Δ'	1	Ἐκτέλεισις ὑποχρεώσ.	3.423.60	684.720	—	—
		2ον Ἐκτακτὰ Ἔξοδα				
A δις	1 - 5	Ἔξοδα Διοικήσεως καὶ διαχειρίσεως	1.250.—	250.000	—	—
B δις	1 - 4	Ἔξοδα Συντηρήσεως περιουσίας	48.305.40	9.661.080	—	—
		3ον Κίνησις Κεφαλαίων				
		Ἔσοδα Προϋπολογισμοῦ Κεφ. Ζ' ἄρθρ. 2	—	—	—	—
		Τὰ μεταφερθέντα	—	—	160.000.—	32.000.000
		Σύνολον	672.232.15	134228.730	437.086 80	87.417.400

Πραγματοποιηθέντα Ἔσοδα Γρόσ. Δ. 995.814.35 δραχ. 198.945.280

» Ἔξοδα » » 437.086.80 » 87.417.400

Περίσσειμα 31/3/53 Γρόσ. Δ. 558.727.55 δραχ. 111.527 880

Γενικὸς Ἱσολογισμὸς τῆς χρήσεως 1952 - 53.

Ἐνεργητικόν :

Τὸ Ἐνεργητικὸν τῆς Κληρονομίας Φαρμαῖ τὴν 31/3/53 ἀνήρχετο εἰς
Γρ. διατ. 2.001.118.45 δρ. 470.037.680.

Ἀποτελούμενον ἐκ τῶν ἑξῆς :

	Γρὸς. Διατμ.	Δραχμαὶ
1. Ὑπόλοιπον ταμείου 31/3/1953	79.346.45	15 651.590.—
2. Ἀπὸ 702 Μετοχᾶς Aléxandrie Press. Co	869.557.—	176.912.450.—
3. » 532 » Soc. An. de Net. et Pressage de Cotton	656.488.—	133.956.375.—
4. » 6 ὁμολογ. Crédit Foncier Égy- ptien 1911	10.524.—	2.147.422.—
5. » 49 Ὅμολ. Οὐλέν Ἀθηνῶν 1925	—	63.700.000.—
6. » Ὑπόλ. βιβλιαρ. Τραπ. Ἀθηνῶν (κληροδότημα)	3.423.60	698.585.—
7. » Τράπεζαν Ἀθηνῶν - Ἀθῆναι - Κα- ταθέσεις	46 117.50	9.223.500.—
8. » Κατ. Τραπ. Ἀθηνῶν - Ἀθήνας £ Ἀγγλ. 1.457.9.4.	142 248.70	28.449.740.—
9. » Κατ. Τραπ. Ἀθηνῶν - Ἀλεξανδρείας	193.413.20	38.808 018 —
10. » Ληξιπρόθεσμα τοκομερίδια	—	490.000.—
Σύνολον	<u>2.001.118.45</u>	<u>470.037.680.—</u>

Παθητικόν :

	Γρὸς. Διατμ.	Δραχμαὶ
1. Κεφάλαιον	1.438.967.30	357.321.215.—
2. Κληροδότημα εἰς συγγενὴ τοῦ διαθέτου. .	3.423.60	698.585.—
3. Εἰσπρακτέα τοκομερίδια	—	490.000.—
4. Περίσσειμα χρήσεως 1952/53	558.727.55	111.527.880.—
Σύνολον	<u>2.001.118.45</u>	<u>470.037.680.—</u>

Ἀθῆναι τῇ 31 Αὐγούστου 1953.

Ὁ Λογιστὴς
ΑΝΤ. ΠΑΝΤΑΖΟΠΟΥΛΟΥ

ΑΠΟΛΟΓΙΣΜΟΣ ΕΣΟΔΩΝ ΚΑΙ ΕΞΟΔΩΝ
ΤΗΣ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ
ΤΟΥ ΕΤΟΥΣ 1953

ΑΠΟΛΟΓΙΣΜΟΣ ΕΣΟΔΩΝ & ΕΞΟΔΩΝ

ΜΕΡΟΣ Ι.

Κε- φάλ.	Προϋπο- λογισμού	Είδος εσόδων	Προϋπολο- γισθέντα	Είσπραχθέντα	Διαφορὰ	
					Ἐπὶ πλέον	Ἐπὶ ἔλαττον
Α'	1-1-17	Μερίσματα καὶ τόκοι	350,000,000	779,309,819	429,309,819	—
	2-1	Μισθώματα	—	—	—	—
	3-1	Ἀντίτιμον Δημοσιευμάτων	18,000,000	25,045,500	7,045,000	—
	3-2	Ἀντίτιμον δημοσ. « Ἀρχαῖοι τόποι καὶ Μουσεία τῆς Ἑλλάδος »	12,000,000	12,360,000	360,000	—
Β'	1-1	Εἰσφοραὶ ἐταίρων	500,000	530,000	30,000	—
	2-1	Δικαιώματα τῆς Ἑταιρείας ἐπὶ τῶν εἰσπράξεων τῶν Κρατ. Λαχείων	5,000,000,000	5,133,586,000	133,586,000	—
Γ'	1-1	Ἐκ πωλήσεως ἀχρήστου ὑλικοῦ κλπ.	24,000,000	1,525,000	—	22,475,000
	1-2	Ἐξ ἀπροβλέπτων εσόδων	200,000	2,000,000	1,800,000	—
	1-3	Ἐξ εσόδων κεχλ. χρήσεων	300,000	97,483	—	202,517
Δ'	1	Ἐκ περισσευμάτων παρελθόντων οἰ- κονομικῶν ἐτῶν	5,645,000,000	5,645,000,000	—	—
			11,050,000,000	11,599,453,802	572,130,819	22,677,517

Ἀνάλυσις τοῦ Κεφαλαίου Α', ἄρθρου 3.

Ἀντίτιμον Δημοσιευμάτων

1) Ἀρχαιολογικὴ Ἐφημερίς	Δραχ. 14,028,000
2) Πρακτικὰ τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας	» 1,740,000
3) Χρ. Τσούντα. Αἱ προϊστορικαὶ ἀκροπόλεις Διμηγίου καὶ Σέσκλου. 1908	» 300,000
4) Κ. Κουρουνιώτου. Κατάλογος Μουσείου Λυκοσούρας. 1911	» 15,000
5) Βαλ. Στάη. Τὸ Σούνιον καὶ οἱ ναοὶ Ποσειδῶνος κλπ. 1920	» 93,000
6) Ἀντ. Κεραμοπούλλου. Ὁ Ἀποτυμpanισμός. 1923	» 15,000
7) Γ. Ε. Μυλωνᾶ. Ἡ Νεολιθικὴ ἐποχὴ ἐν Ἑλλάδι. 1928	» 97,500
8) Ἀπ. Ἀρβανιτοπούλου. Γραπταὶ Στῆλαι Δημητριάδος - Παγασῶν. 1928	» 225,000
9) Ἰωάνν. Γενναδίου. Ὁ Λόρδος Ἑλγιν. 1930	» 60,000
10) Γεωργίου Σωτηρίου. Χριστιανικαὶ Θῆβαι. 1931	» 232,500
11) Ν. Κορτολέοντος. Τὸ Ἑρέχθειον. 1949	» 125,000
12) Ἀνδρ. Συγγοπούλου. Συλλογὴ Ἑλένης Σταθάτου. 1950	» 164,500
13) Φοῖβον Σταυροπούλλου. Ἡ Ἀσπίς τῆς Ἀθηνᾶς Παρθένου. 1950	» 100,000
14) Κων. Θ. Συριοπούλου. Ὁ Στερεοβάτης τοῦ Παρθενῶνος. 1951	» 90,000
15) Κων. Ρωμαίων. Κέραμοι τῆς Καλυδῶνος. 1951	» 620,900
16) Μαρκέλλου Μισοῦ. Ἀρχαῖα Προσωπογραφία. 1952	» 120,000
17) Γεωργίου καὶ Μαρίας Σωτηρίου. Ἡ βασιλικὴ τοῦ Ἀγ. Δημ. Θ. κης. 1952	» 5,537,500
18) Ἀ. Κ. Ὁρλάνδου. Εὐλόστεγος βασιλικὴ τῆς Μεσογ. Λεκάνης Α' τόμ. 1952	» 1,482,500
19) Ἀντ. Κεραμοπούλλου. Ὁδηγὸς τῶν Δελφῶν. 1935	» 7,270,500
20) Κ. Κουρουνιώτου. Ὁδηγὸς Ἑλευσίνος. 1936 (ἀγγλιστί)	» 247,500
21) Ν. Κορτολέοντος. Ὁδηγὸς τῆς Δήλου. 1950	» 4,842,000
Σύνολον	Δραχ. 37,405,500

Ἐν Ἀθῆναις τῇ 31ῃ Δεκεμβρίου 1953

Ὁ Ταμίας
Ν. ΠΟΥΡΝΑΡΑΣ

Ὁ Λογιστὴς
ΑΝΤΩΝΙΑ ΠΑΝΤΑΖΟΠΟΥΛΟΥ

ΤΗΣ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ ΤΟΥ ΕΤΟΥΣ 1953

Προϋπολογισμός		Είδος εξόδων	Προϋπολογισθέντα	Συμπληρωματικά πιστώσεις	Δαπάνη-θέντα	Πραγματοποιηθέντα	Διαφορά επί ἔλαττον
Κε-φάλ.	Ἄρθρον						
Α'	1-1-8	Μισθοὶ καὶ ἐπιδόματα	145000000	—	82963000	82963000	62037000
	2-1-2	Ἔξοδα Γραφείων	80000000	—	38403320	37922420	42077580
	3-1-2	Ἔξοδα Βιβλιοθήκης	100000000	—	38506250	38506250	61493750
	4-1-2	Ἐπισκευαὶ καὶ ἐπιπλ. τοῦ μεγάρου	57000000	—	18485000	18485000	38515000
Β'	1-1	Ἀνασκαφαὶ καὶ μελέται	750000000	—	591810700	520081550	229918450
	1-2	Ἀναστηλώσεις ἀρχαίων μνημείων	170000000	—	472631600	452294150	1047705850
	1-3	Ἐπισκευαὶ Μουσ. καὶ φυλακείων	120000000	—	518828000	513012000	686988000
	1-4	Διὰ πλουτισμ. Βιβλιοθ. τῶν Μουσ.	50000000	—	2680000	2680000	47320000
	2-1	Δημοσιεύματα	600000000	—	99527400	96527400	503472600
	2-2-4	» « Ἀρχ. τόπ. καὶ Μουσ. τῆς Ἑλλ. »	303000000	—	3918000	3918000	299082000
	3-1	Συνδρομαὶ εἰς περιοδικὰ καὶ βιβλία ἀρχαιολ.	30000000	—	3590000	3590000	26410000
	3-2	Ὑποτροφίαι	100000000	—	75000000	75000000	25000000
Γ'	4-1	Διδασκαλία	100000000	—	910000	910000	9090000
	1-1	Διάφορα ἔξοδα	100000000	100000000	137009280	136669280	63330720
	2-1	Εἰσφορὰ τῆς Ἑταιρ. εἰς τὸ Ι.Κ.Α.	80000000	—	11884500	11884500	68115500
	3-1	Διὰ τὰ ἔκτακτα δημοσ. τῆς 100ίδος	100000000	—	—	—	100000000
Δ'	4-1	Διὰ διάφορα ἔξοδα κεκλεισμένων χρήσεων.	20000000	—	—	—	20000000
	1-1	Ἀμοιβὴ ἀρχιτέκτονος νέου μεγάρ.	100000000	—	27467350	27467350	72532650
	2-1	Ἔξοδα ἀνεγέρσεως νέου μεγάρου	500000000	—	1788275100	1785901100	3214098900
	2-2	» συσκευασίας καὶ μεταφορᾶς	100000000	—	983000	983000	99017000
Ε'	3 καὶ 4	» ἐπιβλέψ. καὶ ἐπιστ. ν. μεγάρ.	125000000	—	86432600	68902600	56097400
	1-2	Ἀποθεματ. μεταφ. εἰς τὸ Κεφ. Γ' 1-1	500000000	—	—	—	400000000
			11050000000	100000000	3999903500	3877697600	8172302400

Ἀνάλυσις τοῦ Κεφαλαίου Β', ἄρθρου 1.

Πιστώσεις	
Διατεθεῖσαι	Ἀδιάθετοι
1) Ἀνασκαφαί, μελέται καὶ ἀπαλλοτριώσεις	591,810,700 63,729,150
2) Ἀναστηλώσεις	472,631,600 20,337,450
3) Ἐπισκευαὶ Μουσείων καὶ Φυλακείων	518,828,000 5,816,000
	1,583,270,300 89,882,600

Σύγκρισις πραγματοποιηθέντων ἐσόδων καὶ ἐξόδων

Α' Ἔσοδα	Δραχ. 11,599,453,802
Β' Ἔξοδα	» 3,877,697,600
Περίσσευμα τῆς χρήσεως	» 7,721,756,202

Σημ. Αἱ συμπληρωματικαὶ πιστώσεις ἐλήφθησαν ἐκ τοῦ ἐκτ. ἀποθεματικοῦ.

ΚΙΝΗΣΙΣ ΤΩΝ ΔΗΜΟΣΙΕΥΜΑΤΩΝ ΤΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ

ΧΡΗΣΙΣ 1953

Α' ΕΚΔΟΘΕΝΤΑ

1) Π.Α.Ε. 1951.....	ἀντίτυπ.	800
2) Μ. Μιτσοῦ, Ἀρχολικὴ προσωπογραφία	»	500
3) Γεωργίου καὶ Μαρίας Σωτηρίου, Βασιλικὴ Ἀγ. Δημητρίου Θεσσαλονίκης. Κείμενον καὶ Λεύκωμα	»	1000
4) Λεύκωμα 100ρίδος τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας	»	1750

Β' ΠΩΛΗΘΕΝΤΑ

1) Ἀρχαιολογικὴ Ἐφημερίς				1) Ἀρχαιολογικὴ Ἐφημερίς			
Σειρὰ τόμων	Πωληθέν- τες τόμοι καὶ τεύχη	Τιμὴ τόμου	Εἰσπραχθέν ποσόν	Σειρὰ τόμων	Πωληθέν- τες τόμοι καὶ τεύχη	Τιμὴ τόμου	Εἰσπραχθέν ποσόν
1862, (τ. α- ιβ+α, β, γ, δ, θ, ι, ιβ)	19	7.000	133.000	Ἐκ μεταφ.	34	—	1.518.000
1869 τ. ιγ	1	7.000	7.000	1923	1	150.000	150.000
1870 τ. ιδ	1	7.000	7.000	1924	1	150.000	150.000
1872 τ. ιε+ις	2	7.000	14.000	1925/26	1	150.000	150.000
1874 τ. ις	1	7.000	7.000	1927/28	1	150.000	150.000
1884	1	120.000	120.000	1929	1	150.000	150.000
1888	1	120.000	120.000	1930	1	150.000	150.000
1889	1	120.000	120.000	1931	1	150.000	150.000
1904	1	120.000	120.000	1932	1	150.000	150.000
1905	1	120.000	120.000	1933	1	150.000	150.000
1918	1	150.000	150.000	1934/35	1	150.000	150.000
1919	1	150.000	150.000	1936	1	150.000	150.000
1920	1	150.000	150.000	1937α	2	300.000	600.000
1921	1	150.000	150.000	1937β	4	300.000	1.200.000
1922	1	150.000	150.000	1938	2	120.000	240.000
				1938	5	150.000	750.000
Εἰς μεταφ.	34		1.518.000	Εἰς μεταφ.	58		5.958.000

1) Ἀρχαιολογικὴ Ἐφημερίς				2) Πρακτικὰ Ἀρχαιολ. Ἐταιρείας			
Σειρὰ τόμων	Πωληθέν- τες τόμοι καὶ τεύχη	Τιμὴ τόμου	Εἰσπραχθὲν ποσὸν	Σειρὰ τόμων	Πωληθέν- τες τόμοι	Τιμὴ τόμου	Εἰσπραχθὲν ποσὸν
Ἐκ μεταφ.	58	—	5.958.000	1899	1	80.000	80.000
1938	1	240.000	240.000	1938	1	50.000	50.000
1939/41	3	120.000	360.000	1939	2	50.000	100.000
»	5	150.000	750.000	1940	2	50.000	100.000
»	1	180.000	180.000	1941/44	2	50.000	100.000
»	1	240.000	240.000	1945/48	1	40.000	40.000
1942/44	3	120.000	360.000	»	2	50.000	100.000
»	5	150.000	750.000	1949	4	40.000	160.000
»	1	180.000	180.000	»	2	50.000	100.000
»	1	240.000	240.000	1950	5	40.000	200.000
1945/47	6	120.000	720.000	»	2	50.000	100.000
»	5	150.000	750.000	»	1	80.000	80.000
»	1	240.000	240.000	1951	10	40.000	400.000
1948/49	5	120.000	600.000	»	1	50.000	50.000
»	5	150.000	750.000	»	1	80.000	80.000
»	1	240.000	240.000				
1950/51	4	120.000	480.000				
»	5	150.000	750.000				
»	1	240.000	240.000				
Σύνολον	112		14.028.000	Σύνολον	37		1.740.000

3) Διάφορα δημοσιεύματα τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας				
Αἰξῶν ἀριθμός	Ἐπιγραφή Συγγράμματος	Πολυθθέντα σώματα	Τιμή σώματος	Εἰσπραχθέν ποσόν
1	Χρ. Τσουντα. Αἱ προϊστορικαὶ ἀκροπόλεις Διμηνίου καὶ Σέσκλου. 1908	2	150.000	300.000
2	Κ. Κουρουνιώτου. Κατάλογος Μουσείου Λυκοσούρας. 1911	1	15.000	15.000
3	Βαλ. Στάη. Τὸ Σούνιον καὶ οἱ ναοὶ Ποσειδῶνος κλπ. 1920	5	6.000	30.000
		2	7.500	15.000
		4	12.000	48.000
4	Ἀντ. Κεραμοπούλλου. Ὁ Ἀποτυμπανισμός. 1923	1	15.000	15.000
5	Γ. Ε. Μυλωνᾶ. Ἡ Νεολιθικὴ ἐποχὴ ἐν Ἑλλάδι. 1928	1	37.500	37.500
		1	60.000	60.000
6	Ἀπ. Ἀρβανιτοπούλου. Γραπτὰ Στῆλαι Δημητριάδος - Παγασῶν. 1928	1	225.000	225.000
7	Ἰωάνν. Γενναδίου. Ὁ Λόρδος Ἑλγιν. 1930. . .	2	30.000	60.000
8	Γεωργίου Σωτηρίου. Χριστιανικαὶ Θῆβαι. 1931	1	112.500	112.500
		1	120.000	120.000
9	Ν. Κοντολέοντος. Τὸ Ἐρέχθειον. 1949	1	25.000	25.000
		3	20.000	60.000
		1	40.000	40.000
10	Ἀ. Ευγγοπούλου. Συλλογὴ Ἑλένης Σταθάτου 1950. {	1	52.500	52.500
11	Φοίβου Σταυροπούλλου. Ἡ Ἀσπίς τῆς Ἀθηνᾶς Παρθένου. 1950	1	112.000	112.000
12	Κων. Θ. Συριοπούλου. Ὁ στερεοβάτης τοῦ Παρθενῶνος. 1951.	4	25.000	100.000
13	Κωνστ. Ρωμαίου. Κέραμοι τῆς Καλυδῶνος. 1951 {	3	30.000	90.000
		4	80.000	320.000
14	Μαρκέλλου Μιτσού. Ἀρχαολογικὴ Προσωπογραφία. 1952	3	100.000	300.000
15	Μαρκέλλου Μιτσού. Ἀρχαολογικὴ Προσωπογραφία. 1952	2	60.000	120.000
		1	187.500	187.500
		23	200.000	4.600.000
16	Ἀν. Ὁρλάνδου. Εὐλόστεγος βασιλικὴ τῆς Μεσογειακῆς Λεκάνης Α' τόμ. 1952	3	250.000	750.000
		2	100.000	200.000
		1	112.500	112.500
		6	120.000	720.000
		3	150.000	450.000
	Σύνολον	84		9.277.500

3) Διάφορα δημοσιεύματα τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας				
Αὐξὼν ἀριθμὸς	Ἐπιγραφὴ Συγγράμματος	Πολυθῆντα σώματα	Τιμὴ σώματος	Εἰσπραχθὲν ποσὸν
17	Ἀντ. Κεραμοπούλλου. Ὅδηγὸς τῶν Δελφῶν. 1935.	15	30.000	450.000
		175	37.500	6.562.500
		2	45.000	90.000
		3	56.000	168.000
18	Ν. Κουρουνιώτου. Ὅδηγὸς Ἑλευσίνος. 1936 (ἀγγλίστι καὶ ἑλληνίστι)	2	30.000	60.000
		5	37.500	187.500
19	Ν. Κοντολέοντος. Ὅδηγὸς τῆς Δήλου. 1950.	5	24.000	120.000
		155	30.000	4.650.000
		2	36.000	72.000
Σύνολον		364		12.360.000

ΑΝΑΚΕΦΑΛΑΙΩΣΙΣ

1	Ἀρχαιολογικὴ Ἐφημερὶς	δεχ.	14.028.000
2	Πρακτικὰ τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας	»	1.740.000
3	Διάφορα δημοσιεύματα τῆς Ἑταιρείας	»	9.277.500
4	Ἀρχαῖοι τόποι καὶ Μουσεῖα τῆς Ἑλλάδος	»	12.360.000
Σύνολον		δεχ.	37.405.500

Γ' ΔΙΑΝΕΜΗΘΕΝΤΑ

1) Ἀρχαιολογικὴ Ἐφημερὶς		2) Πρακτικά Ἀρχαιολ. Ἑταιρείας	
Σειρὰ ἐτῶν	Ἀριθ. τόμων	Σειρὰ ἐτῶν	Ἀριθ. τόμων
1913 (α, β - γδ')	2	1913	3
1914 (α, β - γδ')	3	1914	2
1916 (4 τευχ.)	2	1915	2
1917 (2 τευχ.)	2	1916/19	2
1918 (2 τευχ.)	2	1920	1
1924	1	1921	4
1925 26	1	1922/24	4
1927/28	1	1925/26	4
1929	1	1927	4
1930	1	1928	4
1931	1	1929	4
1932	1	1930	4
1933	2	1931	3
1934/35	2	1932	3
1936	2	1933	1
1937 Α'	3	1934	1
1937 Β'	3	1935	1
1938	3	1936	1
1939/41	3	1937	3
1942/44	4	1938	1
1945 47	4	1939	2
1948 49	5	1940	3
1950/51	8	1941 44	3
Σύνολον . . .	57	1945 48	4
		1949	6
		1950	7
		1951	13
		Σύνολον . . .	90

Γ' ΔΙΑΝΕΜΗΘΕΝΤΑ

3) Διάφορα Δημοσιεύματα τῆς Ἑταιρείας		
Αὔξων ἀριθμός	Ἐπιγραφὴ Συγγράμματος	Ἐξαχθέντες τόμοι
1	Π. Καββαδία. Ἱστορία τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας ἀπὸ τῆς ἐν ἔτει 1837 ἰδρύσεως αὐτῆς μέχρι τοῦ 1900. 1900.	1
2	Χ. Τσουντά. Αἱ προϊστορικαὶ ἀκροπόλεις Διμηνίου καὶ Σέσκλου. 1908.	3
3	Γ. Παπαβασιλείου. Περὶ τῶν ἐν Εὐβοίᾳ ἀρχαίων τάφων μετὰ παρρητήματος Εὐβοϊκῶν ἐπιγραφῶν. 1910.	1
4	Κ. Κουρουνιώτου. Κατάλογος τοῦ Μουσείου Λυκοσοῦρας. 1911.	1
5	Ἀντ. Κεραμοπούλλου. Τοπογραφία τῶν Δελφῶν. 1912-1917.	1
6	Β. Στάη. Τὸ Σούνιον καὶ οἱ ναοὶ Ποσειδῶνος καὶ Ἀθηνᾶς. 1920.	1
7	Ἀ. Κεραμοπούλλου. Ὁ ἀποτυμpanισμός. 1923.	11
8	Γ. Μυλωνᾶ. Ἡ νεολιθικὴ ἐποχὴ ἐν Ἑλλάδι. 1928.	1
9	Ἰ. Γενναδίου. Ὁ Λόρδος Ἐλγιν καὶ οἱ πρὸ αὐτοῦ ἀνὰ τὴν Ἑλλάδα καὶ τὰς Ἀθήνας ἰδίως ἀρχαιολογήσαντες ἐπιδρομεῖς 1440-1937. 1930.	1
10	Ἰ. Χατζιδάκη. Ἱστορία τοῦ Κρητικοῦ Μουσείου καὶ τῶν ἀρχαιολογικῶν ἐρευνῶν ἐν Κρήτῃ. 1931.	1
11	Γ. Σωτηρίου. Χριστιανικαὶ Θῆβαι. 1931.	2
12	Γ. Π. Οἰκονόμου. Τὸ ἔργον τῆς ἐν Ἀθήναις Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας κατὰ τὴν πρώτην αὐτῆς ἑκατονταετίαν 1837-1937. 1938.	6
13	Γ. Π. Οἰκονόμου. Τὰ ἑκατὸν ἔτη τῆς ἐν Ἀθήναις Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας. 1938.	1
14	Ν. Κοντολέοντος. Τὸ Ἐρέχθειον ὡς οἰκοδόμημα χθονίας λατρείας. 1949.	3
15	Φοίβου Σταυροπούλλου. Ἡ ἀσπίς τῆς Ἀθηνᾶς Παρθένου τοῦ Φειδίου. 1950.	2
16	Ἀνδρ. Συγγοπούλου. Συλλογὴ Ἑλένης Ἀ. Σταθάτου. 1950.	6
17	Κωνστ. Θ. Συριοπούλου. Ὁ στερεοβάτης τοῦ Παρθενῶνος. 1951.	3
18	Κωνστ. Ἀ. Ρωμαίου. Κέραμοι τῆς Καλυδῶνος. 1951.	3
19	Μ. Μιτσοῦ. Ἀρχολικὴ προσωπογραφία. 1952.	3
20	Γεωργίου καὶ Μαρίας Σωτηρίου. Ἡ βασιλικὴ τοῦ Ἁγίου Δημητρίου Θεσσαλονίκης (κείμενον καὶ λεύκωμα) 1952.	20
21	Λεύκωμα 100ετίδος Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας. 1952.	6
22	Ἀν. Ὁρλάνδου. Βασιλικὴ τῆς Μεσογειακῆς Λεκάνης Α' τόμ. 1952.	114
23	Β. Λεονάρδου. Ἡ Ὀλυμπία. 1901.	1
24	Ἀντ. Κεραμοπούλλου. Ὁδηγὸς τῶν Δελφῶν. 1935.	9
25	Κ. Κουρουνιώτου. Eleusis (ἀγγλιστί) 1936.	8
26	» Eleusis (ἑλληνιστί).	4
27	Ν. Κοντολέοντος. Ὁδηγὸς τῆς Δήλου. 1950.	10
	Σύνολον.	223

Η ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΤΗΣ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ

(1 9 5 3)

Δωρεαί. Εὐχαρίστως ἀναγράφοντες κατωτέρω τὰ πρὸς τὴν Βιβλιοθήκην τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας εἶτε ὑπ' αὐτῶν τῶν συγγραφέων εἶτε ὑπ' ἄλλων φίλων αὐτῆς ἀποσταλέντα κατὰ τὸ ἔτος 1953 βιβλία, καθήκον ἡμῶν θεωροῦμεν νὰ ἐκφράσωμεν καὶ ἐνταῦθα πρὸς πάντας τοὺς φιλόφρονας δωρητὰς τὴν εὐγνωμοσύνην ἡμῶν.

[Εἰς τὸ τέλος τοῦ τίτλου ἐκάστου βιβλίου τίθεται ἐντὸς παρενθέσεως τὸ ὄνομα τοῦ δωρητοῦ. Ὅπου δὲν ὑπάρχει παρένθεσις, δωρητὴς εἶναι ὁ συγγραφεὺς].

1. **Ἀλεξίου, Στυλ.** : Ὁδηγὸς ἱστορικοῦ Μουσείου Κρήτης. Ἡράκλειον 1953.
2. **Ἀναμνήσεις τῆς Βασιλόπαιδος Μαρίας** : 1883 - 1933 (Ἀντιναύαρχος Ἰωαννίδης).
3. **Ἀρχεῖον Πόντου** : Τ. 17, 1952.
4. **Ἀθηνᾶ. τ. 53 - 56** : 1949 - 1952 (Ἐπιστημονικὴ Ἑταιρεία).
5. **Athenian Agora Vol. 1** : E. Harrison, Portrait Sculpture, 1953 (Ἀμερ. Ἀρχ. Σχολή).
6. **Barnett. R. D.** : The Minoan Script. A Triumph of Decipherment. Ἀπ. : «Manchester Guardian», 1953 (Greek Govern. Dep. Inform).
7. **Barr. A. H.** : Picasso. New York 1946 (Ὑπηρ. Σχολ. Ὁργ. Ὑπουργ. Παιδείας).
8. **Bercker, C. L.** : History of Modern Europe. (Ἐπιτροπὴ Ἀμερικ. Βιβλίων).
9. **Βέης Ν. Α.** : Ἐκλογή ἐκ τῆς ἀναγραφῆς δημοσιευμάτων τοῦ καθηγητοῦ Ν. Βέη. Ἐν Ἀθήναις 1940 (Ν. Α. Βέης).
10. **Berenson, B.** : Aesthetics and History in the Visual Arts. New York : 1948 (Ὑπ. Σχολ. Ὁργ. Ὑπουργ. Παιδείας).
11. **Βιβλιόφιλος** : Ἔτ. 7, 1953 (Ζαμπάκης).
12. **Blegen, C. W.** : A. Royal Tomb of Homeric Times. Ἀπ. : «Illustr. London News», 1953 (Γραφεῖον Πληρ. Λονδίνου).
13. **Catalogues of the Gennadius Library II** : 1953 (Ἀμερικανικὴ Σχολή).
14. **Chaouat, Mir - Émile** : Lumière sur l'Atlantide.
15. **Classical Philology.** : Vol. 34. 1939 (Ἐπιτροπὴ Ἀμερικ. Βιβλίων).
16. **Cohn, W.** : Chinese Painting. London : 1948 (Ὑπ. Σχολ. Ὁργ. Ὑπουργ. Παιδ.).
17. **Cook. J. M.** : Excavating old Smyrna. City of Homer ; Oldest Known Greek House and Light. Ἀπ. : «Ill. London News». Febr. 28. 1953 (Ἑλλην. Ὑπηρ. Πληροφ. Λονδίνου).
18. **Δάκαρης, Σωτ. Ι.** : Ἰωάννινα ἡ νεώτερη Εὔβοια. Ἀπ. : «Ἡπειρ. Ἑστία». τχ. 6, σ. 537 - 554.
19. **Delvoye, Ch.** : À l'aube de la civilisation en Grèce : La vie agricole dans la péninsule Grecque à l'époque néolithique. Ἀπ. : Mélanges offerts à Octave et Melpo Merlier. Athènes : 1952.

20. **Delvoye, Ch.** : Sur les découvertes sensationnelles de Mycènes. Ἀπ. : «Le Flambeau» N° 5, 1952.
21. » Sur deux belles oeuvres trouvées en Grèce au cours de ces dernières années. Ἀπ. : Mélanges Joseph Hombert («Phoibos» T. V. 1950 - 1951).
22. » Que pouvez - vous entrevoir de la vie économique de la Péninsule Grecque à l'époque néolithique. Ἀπ. : «Mélanges G. Smets». Bruxelles 1952.
23. **Gennadeion Monographs IV** : K. Andrews, Castles of the Morea : 1953 (Ἀμερικ. Ἀρχ. Σχολή).
24. **Goldscheider, L.** : Roman Portraits. New York : 1940 (Ἑτηρ. Σχολ. Ὀργ. Ἑπουργ. Παιδ.).
25. » Etruscan Sculpture. London : 1941 (Ἑτηρ. Σχολ. Ὀργ. Ἑπουργ. Παιδείας).
26. **Griechische Vasen und goldenes Geld.** Ἀπ. : «Basler Nachrichten» 20 - 1 - 1953 (Ἑλλην. Πρεσβ. Βόννης).
27. **Holme Br.** : Master Drawings. New York : 1947 (Ἑτηρ. Σχολ. Ὀργ. Ἑπουργ. Παιδείας).
28. **Καλλέρης, Ἰ.** : Οἱ πρῶται ὕλαι τῆς ὑφαντουργίας εἰς τὴν Πτολεμαϊκὴν Αἴγυπτον. Ἐν Ἀθήναις 1952.
29. **Κανέλλος, Β.** : Prayer to Mother Earth. Ἐν : «New Mexico, April 1953.
30. **Κεραμόπουλος, Ἀντ. Δ.** : Περὶ τῶν τάφων τῆς Τρεμπενίστας. Ἀνατ. «Μακεδονικά» τ. 2.
31. **Κισσάβου, Μαρία** : Ἡ Φιλοσοφία ἐν τῇ συγχρόνῳ Ἑλλάδι, Θεόφιλος Βορέας : 1953.
32. **Κορρές, Στ. Γ.** : Ἀρχαῖοι Ἕλληνες Λυρικοί. Τ. Α'. Θεογνις. Ἀθήνησι 1949.
33. **Κούμαρης, Ἰ.** : Greece. Ἀπ. : Intern. Directory of Anthropol. Inst.
34. **Κτιστόπουλος, Κ. Δ.** : Ἡ μελέτη τῶν Μινωικῶν χειμένων. Ἐν Ἀθήναις 1953. Ἀπ. : «Εἰς μνήμην Οἰκονόμου».
35. **Κυπριακαὶ Σπουδαί** : Τ. 16, 1952 (Ἑτ. Κυπρ. Σπουδῶν).
36. **Ἑλληνικὴ Κύπρος** : Ἔτος Ε, 1953, ἀρ. 45 κ.έ. (Ἐθναρχία Κύπρου).
37. **Levi, D.** : Uncovering the oldest Palace of Phaistos. Ἀπ. : «Illustr. London News», 1953 (Γραφεῖον Πληρ. Λονδίνου).
38. **Linton, R. - Wingert. P. S.** : Arts of the South Seas. New York : 1946 (Ἑτηρ. Σχολ. Ὀργ. Ἑπουργ. Παιδείας).
39. **Loran, E.** : Cezanne's Composition. Berkeley : 1947 (Ἑτηρ. Σχολ. Ὀργ. Ἑπουργ. Παιδείας).
40. **Μαραβᾶ - Χατζηνικολάου, Ἀννα** : Ὁ Ἅγιος Μάμας. Ἀθήνα : 1953.
41. **Μέγας, Γ. Α.** : Ἔθιμα τῆς ἡμέρας τῆς μαμμῆς. Ἀπ. : «Ἐπετ. Λαογρ. Ἀρχείου». Τ. 7, 1952.
42. **Meritt, B. D. - H. T. Wade - Gery - M. T. Mc Gregor** : The Athenian Tribute Lists. Vol. 4 : 1953.
43. **Μιχελῆς, Π. Μ.** : The Aesthetic Approach to Byzantine Art. Ἀπ. : Journal of Aest., XI, 1952, σ. 21 - 45.
44. **Mitteilungen** : Institut für Auslandsbeziehungen Jg. 1 - 3 : 1951 : 53.
45. **Museums Journal**. Vol. 34-36. 39 : 1934 - 1939. (Ἐπιτροπὴ Ἀμερικ. βιβλίων).
46. **Μυλωνᾶς, Γ. Ε.** : The Lykaian Altar of Zeus. 1943. Ἀνατ. «Class. Studies. In Honor of William Abbott Oldfather», 1943.

47. **Μυλωνᾶς, Γ. Ε.**: Athens and Minoan Crete. Ἀπ.: «Harvard Studies in Class. Phil.», Special Volume.
48. » - **Robinson, D. M.**: The Fourth Campaign at Olynthos. Ἀπ.: «Amer. Journ. of Arch.» Vol. 44, 1939.
49. » Crete in the Dawn of History. Ἀπ.: Northwest Missouri State Teachers College Studies, 1946.
50. » Homeric and Mycenaean Burial Customs. Ἀπ.: A.J.A. Vol. 52, 1948.
51. » The Eagle of Zeus. Ἀπ.: «Class. Journ.». Vol. 41, 1946.
52. » Eleusis in the Bronze Age. Ἀπ.: «Amer. Journ. Arch.». 1932.
53. » Eleusis and the Eleusinian Mysteries. Ἀπ.: Class. Journ. 1947.
54. » Excavations at Micyberna. 1934. 1938. Ἀπ.: A.J.A. 1943.
55. » A Mycenaean Figurine at the University of Illinois. Ἀπ.: «Amer. Journ. Arch.» 1937.
56. » Athletic Honors in the Fifth Century. Ἀπ.: «Class. Journ.», Vol. 39, 1944.
57. » The Olynthian House of the Class. Period. Ἀπ.: «Class. Journ.» Vol. 35, 1940.
58. » The Hymn to Demeter and her Sanctuary at Eleusis (Washington University Studies - New Series - N° 13).
59. » Prehistoric Macedonia. Ἀπ.: Studies in Honor of Frederick Shipley. 1942.
60. » The Oecus Unit of the Olynthian House. Ἀπ.: David M. Robinson, Excavations at Olynthus, 12, 1946.
61. » Prehistoric Greek Scripts. Ἀπ.: «Archæology», Vol. 1, N° 4, 1948.
62. » A Signet - Ring in the City Art Museum of St. Louis. Ἀπ.: A. J. A. Vol. 49, 1945.
63. » The Site of Akropotamos and the Neolithic Period of Macedonia. Ἀπ.: «Amer. Journ. of Arch.» Vol. 45, 1941.
64. » The Bronze Statue from Artemision. Ἀπ.: A. J. A. Vol. 48, 1944.
65. » Greek Vases in the Collection of Washington University in St. Louis. Ἀπ.: «Amer. Journ. of Arch.» Vol. 44, 1940.
66. **Μυλωνᾶς Π. Μ.**: Περὶ Σταδίων. Ἀθῆναι: 1952 (Ἀρχαιολ. Ἑταιρεία).
67. **New Light on Ancient Siege - Warfare**, from Unique Cyprus Discoveries. Ἀπ.: «Illustr. London News», 1953.
68. **On the Threshold? - Attempte to Decipher Minoan Script.** Ἀπ.: «The Times» 25 - VII - 1953.
69. **Ὁρλάνδος, Ἀ. Κ.**: L'architecture religieuse en Grèce pendant la domination Turque. Ἀπ.: «L'Hellénisme contemporain.»
70. » Ἡ ξυλόστερος παλαιοχριστιανικὴ βασιλικὴ τῆς Μεσογειτικῆς λεκάνης τ. 1: 1952 (Ἀρχαιολογικὴ Ἑταιρεία).
71. **Panofsky, E.**: Albrecht Dürer. Princeton: 1948 (Ὑπερ. Σχολ. Ὁργ. Ὑπ. Παιδείας).

72. **Pares, B.:** A History of Russia. (Ἐπιτροπή Ἀμερικ. βιβλίων).
73. **Πετρόπουλος, Δ. Α.:** Ἡ ἀκλήρεια εἰς τὰ ἔθνη τοῦ ἐλληνικοῦ λαοῦ. Ἀπ.: «Ἐπετ. Λαογρ. Ἀρχ.» τ. 7, 1952.
74. » Στερεότυποι στίχοι δημοτ. τραγουδιῶν. Ἀπ. «Ἑλληνικά» παρ. 1, 1953.
75. **Πλάτων:** Ἔτ. 5 (1953) τχ. 1 (Ἔτ. Ἑλλ. Φιλ.).
76. **Research Work:** Nr 3-5, 7, 10-16. Febr. 1950 - June 1953.
77. **Rewald, J.:** The History of Impressionism. New York: 1946 (Ἦπ. Σχολ. Ὅργ. Ὑπουργ. Παιδείας).
78. **Ρωμαῖος, Κ. Α.:** Ἡ Γριά, μυθική μορφή ἀρχαία. Θεσσαλ. 1953. Ἀπ.: «Ἑλληνικά», παρ. 4.
79. » Τὸ Κάστρο τῆς Ὠριάς, Ἀστρος - Δραγαλεβός. Ἀπ.: «Χρονικά τοῦ Μοριᾶ» τ. 2, 1953.
80. » Τὰ Λυκοχάντζια τοῦ Πόντου. Ἐν Ἀθήναις: 1952. Ἀπ.: «Ἀρχεῖον Πόντου» τ. 17.
81. **Σακελλαρίου, Κ.:** Μυκηναϊκοὶ τάφοι, Ναὸς τῆς Ἀρτέμιδος τοῦ Ξενοφώντος εἰς Μακρόσια. Ἀπ.: «Ἐπικούρειος Ἀπόλλων» 25 6/53.
82. **Σωτηρίου Γεώργιος καὶ Μαρία:** Ἡ βασιλικὴ τοῦ Ἁγίου Δημητρίου Θεσσαλονίκης. Κείμενον καὶ Λεύκωμα. 1952 (Ἀρχ. Ἑταιρεία).
83. **Symbolae Osloenses:** Fasc. Suppl. 14.
84. **Tritsch, F. J. - Dönmez, A.:** Finding a Colossal Head of Apollo. Ἀπ.: «Illustr. London News» 1953 (Ἑλλ. Πρεσβεία Λονδίνου).
85. **Troy.** Vol. III. 1. Text [καὶ] Plates. (University of Cincinnati).
86. **Unesco Bulletin for Libraries.** Vol. 7. N° 1.....: 1953 (Unesco).
87. **Vallmin, N.:** Mahthi Epilog. Lund 1953. Ἀπ.: «Opuscula Atheniensia» I.
88. **Vietta, E.:** Schwelle des Abendlandes. Ἀπ.: «Frankfurter Allgem. Zeitung» 24-1-53 (Ἑλλην. Πρεσβ. Βόννης).
89. **Wace, A. J. B.:** The Discovery of a Unique Wealth of Mycenaean Ivories. Ἀπ.: «Ill. London News» 1953.
90. » The Domestic Life of Mycenae. Ἀπ.: «Illustr. London News», 1953.
91. **Wheeler, M.:** Modern Drawings. New York: 1947 (Ἦπρ. Σχολ. Ὅργ. Ὑπ. Παιδείας).
92. **Wilson, Thomas:** Arrowpoints, Spearheads and Knives of Prehistoric Times. Ἀπ.: «Report of the U.S. National Museum» 1897, σ. 811-988 (Ἐπιτροπή Ἀμερικ. βιβλίων).
93. **Ξανάλατος Δ.:** Beiträge zur Wirtschafts u. Sozialgeschichte Makedoniens. 1937.
94. » Οἱ Ἑλληνες καὶ οἱ Βούλγαροι εἰς τὴν Μακεδονίαν καὶ Θράκην. τ. 1: 1944.
95. » Βυζαντινὰ μελετήματα: 1940 Texte u. Forsch. d. byz. - neugr. Philologie. Nr. 38.
96. **Young, R. S.:** Where Alexander the Great cut the Gordian Knot. Ἀπ.: «Ill. London News.» 3-1-1953 (Ἑλλ. Τμ. Πληροφ.)

ΔΗΜΟΣΙΕΥΜΑΤΑ ΤΗΣ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ

(1837-1956)

Δραχμαί

1. **Ἀρχαιολογικὴ Ἐφημερίς** 1837 - 1953/4 (ΑΕ 1-92 β: πβ. πινάκιον παρὰ (Β. Λεονάρδω), Ἀρχαιολογικῆς Ἐφημερίδος λεύκωμα, σ. 1-3). Σχῆμα 4ον.

Περίοδος Α': τόμος 1-16 (1837-1860).

1-7 (1837-1843): τεύχη α'-ιβ', ιγ' (καὶ ιδ'), ιε' (τεῦχος ιε' ἴδιον δὲν ἐξεδόθη), ιζ'-κθ' 8-16 (1852-1860): τεύχη λ'-νε' πωλοῦνται
τάδε τὰ τεύχη: α', β', γ', δ' ἕκαστον τεῦχος 14.—

Περίοδος Β': τόμος 17-21 (1862-1874).

17 (1862): τεύχη α'-ιβ' (τὰ τεύχη θ'-ιβ' ἐξεδόθησαν τῷ 1863) ἕκαστον τεῦχος 14.—
18-21 (1869-1874): 18 (1868): τεῦχος ιγ' 19 (1870): τεῦχος ιδ' 20 (1872): τεύχη ιε' καὶ ιε' (τὸ ιε' ἐξεδόθη τῷ 1873) 21 (1874): τεῦχος ιζ' ἕκαστον τεῦχος 14.—

Περίοδος Γ': τόμος 22-62 (1883-1923).

22-62 (1883-1923): εἰς τόμος κατ' ἔτος (ἐκ τεσσάρων τευχῶν συγκεείμενος) ἕκαστος τόμος. 300.—

Περίοδος Δ': τόμος 63 κέ. (1924 κέ.).

63-75 (1924-1936): 1924, 1925/26, 1927/28, 1929, 1930, 1931, 1932, 1933, 1934/35, 1936: εἰς τόμος κατ' ἔτος ἕκαστος τόμος. 300.—
76 (1937): πανηγυρικὸς τόμος ἑκατονταετηρίδος εἰς 3 μέρη ἑκατὸν εἰκοσι περίπου τυπογραφικῶν φύλλων ἕκαστον μέρος. 600.—
77-91 (1938-1952): 1938, 1939/41, 1942/44, 1945/47, 1948/49, 1950/51, 1952: ἕκαστος τόμος 300.—
92/3 (1953/54): Εἰς μνήμην ΓΕΩΡΓΙΟΥ Π. ΟΙΚΟΝΟΜΟΥ Α' Μέρος . 300.—

2. *Εὔρετήριον τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἐφημερίδος τῆς τρίτης περιόδου ὑπὸ Ἀλεξάνδρου Δαμπροπούλου* τόμος 1ος: 1883-1887. Σχῆμα 4ον, σελίδες η' + στήλαι 550, 1902. 240.—

3. *Πρακτικὰ Ἀρχαιολογικῆς Ἐταιρείας* 1837-1953 (ΠΑΕ 1-109: πβ. πινάκιον ἐν ΠΑΕ 1921, σ. 77-79).

(Περίοδος Α'): τόμος 1-13 (1837-1848/9).

1-3 (1837, 1837/8, 1838/9): Σύνοψις τῶν πρακτικῶν (τῆς Α'-Γ' συνεδριάσεως) τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἐταιρείας τῶν Ἀθηνῶν. (Ἐκδοσις 1η). Ἑλληνιστὶ καὶ γαλλιστὶ. Σχῆμα 16ον, σελίδες 93. 1840. (Δὲν πωλεῖται). —
4 (1839/40): Πρακτικὰ τῆς Δ' συνεδριάσεως τῆς ἐν Ἀθήναις Ἀρχαιολογικῆς Ἐταιρείας. (Ἐκδοσις 1η). Ἑλληνιστὶ καὶ γαλλιστὶ. Σχῆμα 16ον, σελίδες, 77. 1840. (Δὲν πωλεῖται). —
5 (1840/1): Πρακτικὰ τῆς Ε' Γενικῆς συνεδριάσεως τῆς ἐν Ἀθήναις

Δραχμαὶ

	Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας. (Ἔκδοσις 1η) Ἑλληνιστὶ καὶ γαλλιστί. Σχῆμα 16ον, σελίδες 87. 1841. (Δὲν πωλεῖται).	—
	6 (1841/2): Πρακτικὰ τῆς Ζ' (γράφει: F') Γενικῆς συνεδριάσεως τῆς ἐν Ἀθήναις Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας. (Ἔκδοσις 1η). Ἑλληνιστὶ καὶ γαλλιστί. Σχῆμα 16ον, σελίδες 31. 1842. (Δὲν πωλεῖται). . .	—
	7-11 (1842/3 - 1846/7): Δὲν ἐξετυπώθησαν ἰδιαίτερος.	—
	1-11 (1837 - 1846/7): Σύνοψις τῶν πρακτικῶν (τῆς Α' - ΙΑ' Γενικῆς συνεδριάσεως) τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας τῶν Ἀθηνῶν. (Ἔκδοσις 2α). Ἑλληνιστὶ καὶ γαλλιστί. Σχῆμα 8ον, σελίδες 325, πῖναξ 1. 1846 (1847). (Δὲν πωλεῖται).	—
	12 (1847/8): Πρακτικὰ τῆς ΙΒ' Γενικῆς συνεδριάσεως τῆς Ἑλληνικῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας. Ἑλληνιστὶ καὶ γαλλιστί. Σχῆμα 8ον, σελίδες 31. 1848. (Δὲν πωλεῖται).	—
	13 (1848/9): Πρακτικὰ τῆς ΙΓ' Γενικῆς συνεδριάσεως τῆς Ἑλληνικῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας. Ἑλληνιστὶ καὶ γαλλιστί. Σχῆμα 8ον, σελίδες 37. 1849. (Δὲν πωλεῖται).	—
Περίοδος Β': τόμος 14 - 25 (1858/9 - 1869/70).		
	14 (1858/9): Συνοπτικὴ ἔκδοσις τῶν πράξεων τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας. Σχῆμα 8ον, σελίδες α' + 43. 1859. (Δὲν πωλεῖται).	—
	15-25 (1859/60 - 1869/70): Γενικαὶ συνελεύσεις τῶν ἐταίρων τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας, 1859/60, 1860/1, 1861/2, 1862/3 (ἐξεδόθη τῷ 1864), 1863/4 (δὲν πωλεῖται), 1864/5 (δὲν πωλεῖται), 1865/6, 1866/67 (δὲν πωλεῖται), 1867/8, 1868/9, 1869/70. Σχῆμα 8ον· ἕκαστον τεύχος. . .	15.—
Περίοδος Γ': τόμος 26-74 κέ. (1870/1 - 1916 1919).		
	26-74 (1870/1 - 1919): Πρακτικὰ Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας 1870/1 (δὲν πωλεῖται), 1871/2, 1872/3, 1873/4, 1874/5, 1876, 1877 κέ. - 1902, 1903 κέ. - 1906 (δὲν πωλοῦνται), 1907 κέ. - 1915, 1916/1919 Σχῆμα 8ον· ἕκαστος τόμος	100.—
Περίοδος Δ': τόμος 75 κέ. (1920 κέ.).		
	75-107 (1920 - 1952): Πρακτικὰ Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας 1920, 1921, 1922/1924 (εἰς ἓνα τόμον), 1925/1926 (εἰς ἓνα τόμον), 1927, 1928, 1929, 1930, 1931, 1932, 1933, 1934, 1935, 1936, 1937, 1938, 1939, 1940, 1941/4, 1945/8, 1949, 1950, 1951, 1952 Σχῆμα 8ον· ἕκαστος τόμος	100.—
	108: 1952	250.—
	109: 1953	—
3 Α.	Ὁργανισμὸς τῆς ἐν Ἀθήναις Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας. (Τεύχος 1ον), σχῆμα 16ον, σελίδες 16. 1848. (Τεύχος 2ον), σχῆμα 19ον, σελίδες 8. 1876. (Τεύχος 3ον), σχῆμα 8ον, σελίδες 24. 1894. (Τεύχος 4ον), σχῆμα 8ον, σελίδες 48. 1896. (Τεύχος 5ον), σχῆμα 8ον, σελίδες 24. 1899. (Τεύχος 6ον), σχῆμα 8ον, σελίδες 41. 1912. (Δὲν πωλοῦνται). . .	—
4.	Ἐπιγραφαὶ ἀνέκδοτοι, ἀνακαλυφθεῖσαι καὶ ἐκδοθεῖσαι ὑπὸ τοῦ Ἀρχαιολογικοῦ συλλόγου. Φυλλάδιον 1ον: 1851 (σελίδες 12, πίνακες 15· δὲν πωλεῖται), 2ον: 1852 (σελίδες ια' + 22 + 5, πίνακες 8), 3ον: 1855	

	Δραχμαὶ
(σελίδες 60, πίνακες 4). Σχῆμα 4ον· τὸ φυλλάδιον ἐκάτερον . . .	15.—
5. <i>Πρακτικά τῆς ἐπὶ τοῦ Ἑρεχθείου ἐπιτροπείας</i> ἢ ἀναγραφὴ τῆς ἀληθοῦς καταστάσεως τοῦ Ἑρεχθείου, γενομένη κατ' ἐντολὴν τοῦ Ἀρχαιολογικοῦ συλλόγου. Σχῆμα 4ον, σελίδες 12, πίνακες 8. 1853. (Δὲν πωλεῖται).	—
6. <i>Ἐπιγραφαὶ Ἑλληνικαί</i> , κατὰ τὸ πλεῖστον ἀνέκδοτοι. Φυλλάδιον α' (ἄλλο δὲν ἐξεδόθη). Σχῆμα 4ον, σελίδες β' + 34, πίνακες 9. 1860 . . .	15.—
6A. <i>Ὁ περὶ ἀρχαιοτήτων νόμος καὶ αἱ σχετικαὶ πρὸς αὐτὸν ἐγκύκλιοι ὑπουργικαὶ καὶ ἄλλα τινὰ, ἐκδιδόμενα ὑπὸ τῆς ἐν Ἀθήναις Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας πρὸς χρῆσιν τῶν κατὰ τὸ Βασιλεῖον ἀρχῶν καὶ αὐτῶν τῶν πολιτῶν.</i> Σχῆμα 8ον, σελίδες 43. 1872. (Δὲν πωλεῖται).	—
7. <i>Εὐθύμιος Καστόρξης· Ἱστορικὴ ἔκθεσις τῶν πράξεων τῆς ἐν Ἀθήναις Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας ἀπὸ τῆς ἰδρύσεως αὐτῆς τῷ 1837 μέχρι τοῦ 1879 τελευτῶντος.</i> Σχῆμα 8ον, σελίδες F' + 130. 1879 . . .	15.—
7A. <i>Κατάλογος τῆς Βιβλιοθήκης τῆς Ἀρχαιολογικῆς ἑταιρείας.</i> (Τεῦχος 1ον), σχῆμα 8ον, σελίδες 124, 1887. (Τεῦχος 2ον), σχῆμα 8ον, σελίδες 126. 1906. (Δὲν πωλοῦνται).	—
8. <i>H. G. Lolling· Κατάλογος τοῦ ἐν Ἀθήναις Ἐπιγραφικοῦ μουσείου τόμος 1ος· Ἐπιγραφαὶ ἐκ τῆς Ἀκροπόλεως, τεῦχος α'· Ἀρχαῖκα ἀναθηματικά ἐπιγραφαί.</i> Σχῆμα 4ον, σελίδες η' + στήλαι 152 + η', πίναξ 1. 1899	54.—
9. <i>Π. Καββαδίας· Τὸ ἱερόν τοῦ Ἀσκληπιοῦ ἐν Ἐπιδαύρῳ καὶ ἡ θεραπεία τῶν ἀσθενῶν.</i> Σχῆμα 8ον, σελίδες 304, εἰκόνες 9, πίνακες 10, ὧν εἷς τοπογραφικός. 1900. (Δὲν πωλεῖται) . . .	—
10. <i>Π. Καββαδίας· Ἱστορία τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας ἀπὸ τῆς ἐν ἔτει 1837 ἰδρύσεως αὐτῆς μέχρι τοῦ 1900.</i> Σχῆμα 8ον, σελίδες 115. 1900	15.—
10A. <i>〈Βαλέριος Στάης〉· Τὰ εὐρήματα τοῦ ναυαγίου τῶν Ἀντικυθήρων (= AE 1902, στήλη 145 - 173/4), εἰκόνες 21, πίνακες 8 (παρένθετοι) + 11</i>	22.—
11. <i>Comptes rendus du Congrès international d'archéologie, 1ère session: Athènes 1905.</i> Σχῆμα 8ον, σελίδες 400, μετ' εἰκόνων. 1905 . . .	27.—
12. <i>Μνημεῖα τῆς Ἑλλάδος· τόμος 1ος· Γλυπτὰ ἐκ τοῦ Μουσείου τῆς Ἀκροπόλεως (συντάκται: Καββαδίας, Καστριώτης, Κουρουνιώτης, Lechat, Λεονάρδος, Schrader, Schroeder, Στάης, Σωτηριάδης, Wollers).</i> Σχῆμα 4ον, σελίδες β' + στήλαι 118, πίνακες 36 (ἀρ. 1-33). 1906	120.—
13. <i>P. Cavvadias + G. Kawerau· Die Ausgrabung der Akropolis vom Jahre 1885 bis zum Jahre 1890. - Π. Καββαδίας + Γ. Καβεράου· Ἀνασκαφὴ τῆς Ἀκροπόλεως ἀπὸ τοῦ 1885 μέχρι τοῦ 1890. Ἑλληνιστὶ καὶ γερμανιστὶ.</i> Σχῆμα φύλλον, στήλαι 150 + σελίδες 2, εἰκόνες 14, πίνακες 13. 1906-7 . . .	300.—
14. <i>Χρῆστος Τσουντας. Αἱ προϊστορικαὶ ἀκροπόλεις Διμηνίου καὶ Σέσκλον.</i> Σχῆμα 4ον, στήλαι ιε' + 432, εἰκόνες 312, πίνακες 47. 1908. . .	300.—
15. <i>Γεώργιος Α. Παπαβασιλείου· Περὶ τῶν ἐν Εὐβοίᾳ ἀρχαίων τάφων μετὰ παραρτήματος Εὐβοϊκῶν ἐπιγραφῶν.</i> Σχῆμα 4ον, στήλαι β' + 108, εἰκόνες 53, πίνακες 21. 1910 . . .	90.—
16. <i>Κωνσταντῖνος Κουρουνιώτης· Κατάλογος τοῦ Μουσείου Λυκοσοῦρας.</i> Σχῆμα 8ον, σελίδες 72, εἰκόνες 74. 1911.	30.—
16A. <i>〈Βασίλειος Λεονάρδος〉· Ἀρχαιολογικῆς Ἐφημερίδος ἀναγραφὴ. Σχῆμα 4ον, σελίδες 4. 1912. (Δὲν πωλεῖται) . . .</i>	—

	Δραχμαὶ
16B. <Βασίλειος Λεονάρδος>. Ἀρχαιολογικῆς Ἐφημερίδος λεύκωμα. Σχῆμα 4ον σελίδες 8. 1912. (Δὲν πωλεῖται)	—
17. Γεώργιος Π. Οἰκονόμος. Ἐπιγραφαὶ τῆς Μακεδονίας. τεῦχος 1ον. Σχῆμα 4ον, σελίδες 40, εἰκόνες 29. 1915.	45.—
18. Γεώργιος Κ. Γαρδίκας. Μελετήματα ἀρχαιολογικά. Σχῆμα 8ον, σελίδες 48. 1915.	450
19. Ἀντώνιος Δ. Κεραμόπουλλος. Τοπογραφία τῶν Δελφῶν. τεῦχος 1ον. Σχῆμα 8ον, σελίδες 113, εἰκόνες (παρένθετοι) 11, πίνακες 3. 1912-1917	15.—
20. Βαλέριος Στάης. Τὸ Σούνιον καὶ οἱ ναοὶ Ποσειδῶνος καὶ Ἀθηνᾶς. Σχῆμα 8ον, σελίδες 55, εἰκόνες 14, πίνακες 5. 1920	15.—
21. Georgius P. Oeconomus. De profusionum receptaculis sepulcralibus inde ab antiquissimis temporibus usque ad nostram fere aetatem usitatis. Σχῆμα 8ον, σελίδες 63, εἰκόνες 17. 1921.	18.—
22. Ἀντώνιος Δ. Κεραμόπουλλος. Ὁ ἀποτυμπανισμός, συμβολὴ ἀρχαιολογικὴ εἰς τὴν ἱστορίαν τοῦ ποινικοῦ δικαίου καὶ τὴν λαογραφίαν. Σχῆμα 8ον, σελίδες 144, εἰκόνες 21, ὧν 7 παρένθετοι 1923	30.—
23. Ἀπόστολος Σ. Ἀρβανιτόπουλος. Γραφαὶ στήλαι Δημητριάδος - Παγασῶν. Σχῆμα 2ον, σελίδες 179, εἰκόνες 203, πίνακες παρένθετοι 7, πίνακες ἐν τέλει ἐγχρωμοὶ 10. 1928	450.—
24. Γεώργιος Ε. Μυλωνᾶς. Ἡ νεολιθικὴ ἐποχὴ ἐν Ἑλλάδι. Σχῆμα 8ον, σελίδες 174, εἰκόνες 86, πίνακες 2, γεωγραφικοὶ χάρται 3. 1928.	75.—
25. Ἰωάννης Γ. Γεννάδιος. Ὁ Λόρδος Ἐλγιν καὶ οἱ πρὸ αὐτοῦ ἀνὰ τὴν Ἑλλάδα καὶ τὰς Ἀθήνας ἰδίως ἀρχαιολογήσαντες ἐπιδρομεῖς 1400-1837. Σχῆμα 8ον, σελίδες κϛ' + 257, πίνακες 5. 1930	75.—
26. Ἰωσήφ Χατζιδάκης. Ἱστορία τοῦ Κρητικοῦ Μουσείου καὶ τῶν ἀρχαιολογικῶν ἐρευνῶν ἐν Κρήτῃ. Σχῆμα 8ον, σελίδες, 74. 1931	18.—
26A. Γεώργιος Σωτηρίου. Χριστιανικαὶ Θῆβαι (= ΑΕ 1929). Σχῆμα 4ον, σελίδες 256, εἰκόνες 270, πίνακες 5. 1931.	300.—
27. <Γεώργιος Π. Οἰκονόμος>. Τὸ ἔργον τῆς ἐν Ἀθήναις Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας κατὰ τὴν πρώτην αὐτῆς ἑκατονταετίαν 1837 - 1937, ἐν ἀλφαβητικῇ διατάξει. Σχῆμα 8ον, σελίδες 104. 1938	40.—
28. Γεώργιος Π. Οἰκονόμος. Τὰ ἑκατὸν ἔτη τῆς ἐν Ἀθήναις Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας. Λόγος πανηγυρικοῦ τοῦ Γραμματέως τοῦ Συμβουλίου, ῥηθεὶς τῇ 23ῃ Ὀκτωβρίου 1938 ἐν τῷ Παρθενῶνι κατὰ τὴν πανηγυρικὴν συνεδρίαν τῆς ἑκατονταετηρίδος. Σχῆμα 4ον, σελίδες 14	10.—
28 A. Λεύκωμα τῆς ἑκατονταετηρίδος τῆς ἐν Ἀθήναις Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας 1837 - 1937. Σχῆμα 4ον, 62 + (51). Ἐν Ἀθήναις [1937-1952].	—
29. Νικόλαος Μ. Κοντολέων. Τὸ Ἐρέχθειον ὡς οἰκοδόμημα χθονίας λατρείας. Σχῆμα 8ον, σελίδες δ' + 102, εἰκῶν 1. 1949	50.—
30. Φοῖβος Δ. Σταυροπούλλος. Ἡ Ἀσπίς τῆς Ἀθηνᾶς Παρθένου τοῦ Φειδίου. Σχῆμα 8ον, σελίδες η' + εἰκόνες 31, παρένθετος πίναξ 1. 1950.	50.—
31. Ἀνδρέας Εὐγγυόπουλος. Συλλογὴ Ἑλένης Ἀ. Σταθάτου. Κατάλογος περιγραφικὸς τῶν εἰκόνων, τῶν ξυλογλύπτων καὶ τῶν μεταλλίνων ἔργων τῶν Βυζαντινῶν καὶ τῶν μετὰ τὴν Ἀλωσιν χρόνων. Σχῆμα 4ον, σελίδες η' + 47, πίνακες 27. 1950.	140.—
32. Κωνσταντῖνος Θ. Συριοπούλος. Ὁ Στερεοβάτης τοῦ Παρθενῶνος.	

	Δραχμαὶ
Σχῆμα 8ον, σελίδες ƒ' + 131, εἰκόνες 8. 1951	60.—
33. <i>Κωνσταντῖνος Α. Ῥωμαῖος</i> · Κέραμοι τῆς Καλυδῶνος. Συμβολὴ εἰς ἀκριβεστέραν θεώρησιν τῆς Ἑλληνικῆς τέχνης. Σχῆμα 4ον σελίδες ƒ' + 144, εἰκόνες 76. 1951	200.—
34. <i>Μάρκελλος Μιτσός</i> · Ἀργολικὴ προσωπογραφία. Σχῆμα 8ον, σελίδες 211. 1952	120.—
35. <i>Γεωργίου καὶ Μαρίας Σωτηρίου</i> · Ἡ βασιλικὴ τοῦ Ἀγίου Δημητρίου Θεσσαλονίκης. Κείμενον καὶ λεύκωμα Σχῆμα 4ον, σελίδες ιβ' + 278, εἰκόνες 98, πίνακες VII + 102. 1952	250.—
36. <i>Ἀ. Κ. Ὁρλάνδου</i> · Ἡ ξυλόστεγος παλαιοχριστιανικὴ βασιλικὴ τῆς μεσογειακῆς λεκάνης. Σχῆμα 4ον, εἰκόνες 549 πίνακες Α + Β: Τόμ. Α' 1952 150.— Τόμ. Β' 1954 250.—	

Νέα σειρὰ ἐκδόσεων τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας ὑπὸ τὸν τίτλον:
Ἀρχαῖοι τόποι καὶ Μουσεῖα τῆς Ἑλλάδος.

1. *Ἀντώνιος Δ. Κεραμόπουλλος*· Ὁδηγὸς τῶν Δελφῶν. Σχῆμα 16ον, σελίδες 144, εἰκόνες 100, χάρται 3. 1935 56.—
2. *Κ. Kourouniotes*· *Eleusis. A. Guide to the Excavations and the Museum*. Σχῆμα 16ον, σελίδες 127, εἰκόνες 71, χάρτης 1 1936. . . 56.—
3. *Νικόλαος Μ. Κοντολέων*· Ὁδηγὸς τῆς Δήλου. Σχῆμα 16ον, σελίδες 185, εἰκόνες 109, χάρτης 1. 1950. 45.—

Ὑπὸ τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας πωλοῦνται καὶ τὰ ἐξῆς συγγράμματα:

1. *Βασίλειος Λεονάρδος*· *Ἡ Ὀλυμπία*. Σχῆμα 8ον, σελίδες 352, πίνακες 2. 1901 56.—

Αἱ ἀνωτέρω τιμαὶ τῶν δημοσιευμάτων τῆς Ἑταιρείας ἰσχύουσι διὰ τὴν πώλησιν αὐτῶν ἐν τῷ μεγάρῳ αὐτῆς (Λεωφόρος Πανεπιστημίου 22)· περὶ τῆς ἐκτὸς τοῦ μεγάρου τῆς Ἑταιρείας ἀποστολῆς τῶν ἀγοραζομένων παρακαλοῦνται νὰ φροντίζωσιν οἱ ἐνδιαφερόμενοι.

Ἐξεδόθη ὁ παρὼν (109ος) τόμος τῇ 10ῃ Ἀπριλίου 1956.